

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ПІВДЕННИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

ТОМ 1

16–17 травня 2013 року

Одеса
Фенікс
2013

УДК 340(477)(063)

ББК 67(4Укр)я43

П 685

Відповідальний за випуск

Дрьомін Віктор Миколайович – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії правових наук України

П 685 Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 травня 2013 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – 794 с.
ISBN 978-966-438-707-8

У першому томі матеріалів Міжнародної наукової конференції «Правове життя сучасної України», яка щорічно проводиться у Національному університеті «Одеська юридична академія», відображені філософські, політичні, соціологічні, загальнотеоретичні та історико-правові дослідження держави та права. Автори розглядають актуальні проблеми міжнародного права, права Європейського Союзу і порівняльного правознавства, сучасного конституціоналізму, морської та митної політики держави. Багато уваги приділено питанням трудового, земельного, аграрного та екологічного права, праву соціального забезпечення. Аналізуються проблеми сучасної правової лінгвістики та перекладу, журналістики, застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у правовій сфері, проблеми військової та фізичної підготовки майбутніх юристів.

Видання буде корисним для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться особливостями правового розвитку сучасної України.

ISBN 978-966-438-707-8

© Оформлення ПП «Фенікс», 2013

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2013

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С.В. КІВАЛОВА

Шановні учасники міжнародної конференції «Правове життя сучасної України»!

Щиро вітаю вас із початком роботи щорічної міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України». Знаковим є проведення конференції у переддень професійного свята науковців - Дня науки. Ми вшановуємо наукові традиції та справедливо пишаємося досягненнями учених, покладаємо на них великі сподівання, адже без наукових працівників, педагогів держава не має майбутнього.

Сьогодні завдяки наполегливій праці наших учених розвиваються сучасні наукові школи, здійснюються відомі відкриття, винаходи, інновації, новітні розробки, постійно збагачується наукова скарбниця та інтелектуальний потенціал нашої держави. Перед вітчизняними науковцями суспільство ставить складні завдання, вирішення яких великою мірою визначатиме місце України в міжнародній спільноті. Професіоналізм українських вчених високо цінується в усьому світі, і Вітчизна має пишатися їхніми творчими успіхами.

Місія Національного університету «Одеська юридична академія» як вищого навчального закладу може бути реалізована завдяки забезпеченню високої якості освіти та наукових досліджень, їх нерозривної інтеграції і поєднання з інноваційною діяльністю. Саме завдяки належному науковому осмисленню сутності проблем правового регулювання суспільних відносин можна забезпечити розробку найефективніших способів вирішення цих проблем.

У цьому році участь у конференції «Правове життя сучасної України» бере біля 700 науковців – представників різних вищих закладів юридичної освіти в Україні, практичних працівників, науковців із зарубіжних країн. На конференції планується обговорення широкого кола актуальних правових проблем з метою розвитку вітчизняної юриспруденції, удосконалення чинного законодавства і практики його застосування. За результатами роботи наукового зібрання видаються два томи матеріалів конференції, що допоможуть в успішному вирішенні завдань, що стоять перед сучасною правовою наукою та практикою.

У представлених доповідях, що містяться у першому томі матеріалів конференції, відображені філософські, політичні, соціологічні, загальнотеоретичні та історико-правові дослідження держави та права, проблеми розвитку окремих галузей права.

Важливим для розвитку юридичної науки є загальнотеоретичні та історичні дослідження держави і права. Автори аргументовано розглядають проблеми побудови сильної держави в сучасних умовах, адже інституційні, функціональні та суб'єктні характеристики держави все більше не відповідають природним та соціальним процесам, що постійно усклад-

нюються. Окрема увага приділена політичним та соціологічним основам функціонування суспільства та держави. У збірнику містяться тези доповідей, в яких розглядаються сутність та соціальна база стратегії розвитку сучасної України, напрямки оптимізації формування української моделі соціальної держави, проблеми громадянського суспільства на сучасному етапі розвитку, аналізується ефективність зовнішньої політики держави.

Науковий та практичний інтерес становлять матеріали, в яких досліджуються теоретичні та практичні аспекти сучасного конституціоналізму, зокрема, питання доктринальної концепції модернізації конституційних положень щодо засад конституційного ладу України, реорганізації і модернізації центральних органів виконавчої влади, оцінки ефективності виборчого законодавства, правового регулювання фінансової діяльності політичних партій.

У доповідях вчених відображені також сучасні напрями розвитку міжнародного та європейського права, порівняльного правознавства, діяльності Європейського суду з прав людини, звертається увага на питання традиційних цінностей та релігійної свободи у міжнародному праві. Розглядаються питання правових перспектив відносин України з митним союзом Євразійського економічного співтовариства, інноваційної діяльності в проявах порівняльного правознавства.

Важливим для розвитку економіки держави є аналіз морської та митної політики сучасної України, економіко-правові передумови удосконалення державної підтримки розвитку морегосподарського комплексу України, питання правового регулювання трудових та соціально забезпечувальних відносин.

Достатньо новим напрямом наукових досліджень на межі різних гуманітарних наук є вивчення правової лінгвістики та перекладу, лінгвістики змі та права, сучасної журналістики, проблем ефективного застосування інформаційно-комунікаційних технологій у правовій сфері, питань фізичної підготовки майбутніх юристів.

Завдання, яке ми ставимо перед собою у рамках цієї багатоаспектної з точки зору проблематики конференції, – поширення сучасних досліджень у сфері держави і права з метою досягнення Україною статусу правової держави.

Бажаю плідної роботи всім учасникам конференції та ще раз сердечно вітаю з професійним святом науковців, викладачів, студентів і аспірантів! Нехай найвищі висоти Науки завжди підкоряються вам!

Сергій Ківалов,

доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України,
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
народний депутат України,
голова Комітету Верховної Ради України
з питань верховенства права та правосуддя

РОЗДІЛ 1 ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ивакин А. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», заведующий
кафедрой философии, доктор философских наук, профессор*

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО КАК ВАЖНЕЙШИЕ АСПЕКТЫ СУЩНОСТИ ЧЕЛОВЕКА

Если задуматься над словами Платона о том, что верховенствующая надо всеми идеями идея блага «... придает познаваемым вещам истинность, а человека наделяет способностью познавать...» (Платон. Государство // Соч. в 3-х т. – Т.3, Ч.1. – М., 1971. – С.316), то можно понять, что Платон открыл и обосновал то свойство бытия, которое Ф. Ницше в свое время не очень удачно назвал «волей к власти». Говоря более конкретно, Платон сформулировал принцип соревновательности вещей за свою истинность: чем больше вещь соответствует своей идее, тем больше у нее возможность существовать и продвигаться дальше к своему идеалу. Истинная вещь – это идеальная вещь, потому что она максимально соответствует своей идее как своему призванию и способу бытия. Именно ее, в первую очередь, следует познавать человеку. И затем уже, в свете этого понимания вещи в ее идеализированном состоянии, исследователь становится способен понять и все детали и причины неистинности или неполной истинности вещей этого же круга.

Вот почему Платон такое внимание уделял анализу сущности государства и пытался построить в своем воображении именно «идеальное» государство. Он был абсолютно уверен в том, что совершенно невозможно познать, что такое справедливость, добродетель, свобода, и т. д. изолируя, абстрагируя всё это богатство проявления человеческой сущности от государства и законов его построения и функционирования. Как сказал Гегель, «...осуществление справедливости возможно лишь постольку, поскольку человек есть член государства, ибо справедливость в ее реальности и истине существует только в государстве. Право... есть наличное бытие свободы, действительность самосознания, духовное внутри-себя и у-себя бытие... В свою очередь сущностью государства является объективная действительность права... Понятие государства именно и состоит в том, что существует разумная воля. В государстве, следовательно, законы обладают значимостью; эти законы суть его обычаи и нравы» (Гегель Г. В. Ф. Лекции по истории философии. Книга вторая. СПб: Наука, 2001. – С. 188–189).

И дальше Гегель подвергает критике понимание большинством современных ему философов и ученых естественного права как права человека в его «естественном состоянии», называя последнее «непосредственно нравственной бессмыслицей» и фикцией (Там же, С. 189).

И в самом деле, начинать исследование естественного права человека с «единичности отдельного лица» означает разделять заблуждение буржуазного общества о самодостаточности человеческого индивида, литературно, и как выяснилось, – фантастически, выраженной Даниелем Дефо в образе Робинзона Крузо. И Гегелю надо отдать должное за то, что он не разделял этого повсеместно распространенного индивидуализма буржуазного общества, показывая в своей философии, что человек – это мир человека: семья, государство, гражданское общество. Поэтому и естественное право человека – это его право жить не в дикой природе, а в социуме, в сфере постоянных и разнообразных человеческих отношений.

Сущность человека носит не индивидуалистический и эгоистический, а коллективистский характер. Поэтому и элементы естественного права человека, то есть то, что *естественным образом* должно сопутствовать его жизни, – это не просто формальное право на жизнь, собственность и свободу, а право на достойную, нравственную и справедливую жизнь в обществе, право на собственность и свободу, позволяющие человеку посвящать свою жизнь любимому, «сродному труду», то есть – творчеству, имеющему своей целью разумное устройство и своей души и тела, и доступного ему общественного окружения.

И совсем не важно, что в истории человечества идеального государства в реальности никогда и нигде не было и нет. Все равно государство должно быть познано как некое должное, идеальное государство, а человек – как идеальный человек, то есть человек имеющий свою соответствующую его способностям и возможностям «часть» во всем жизненно ему необходимом. Отсюда, от этого слова «часть», я думаю, и берет свое начало славянское происхождение понятия «счастье». Это слово я расшифровываю и читаю так: с-часть-е – это значит «совместно с другими часть имею» в составе своей родной общины или государства. И я бы, в заключение, добавил: и не только государства, но и мира в целом, так как, мне кажется, Августин Блаженный показал, что по большому-то счету именно Град небесный, а не земной, является истинным градом, истинным «государством» человека. Град небесный, как я это понимаю, – это тот идеал, к которому, живя деятельной жизнью в граде земном, должен стремиться человек, превращая своим разумом и своей волей критикуемый Августином Блаженным град земной за его безбожность и эгоизм – в град Разума и Справедливости, то есть в идеальное государство, или Ноосферу.

И в связи со сказанным следует вспомнить о том, что идеи христианской религии Августин Аврелий Блаженный стремился соединить с философией Платона, которому принадлежат не только диалоги «Государство» и «Законы», а и тесно примыкающий к ним диалог «Тимей», где философские основания учения Платона о праве и государстве увязываются с природой космоса в целом. Сейчас мы можем сказать, что, проецируя идеальный порядок бытия космоса на человеческую душу и на устрой-

ство государства, Платон и в этом проявляет свою гениальность, ибо на самом деле Логос, выражающийся в законах всеобщей эволюции всех систем космоса и его форм, наделяет всё сущее стремлением к истинности. И поэтому я считаю Логос Гераклита принципиально тождественным с Идеей Блага Платона и Абсолютной Идеей Гегеля.

Дерюгина Т. В.

Негосударственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Волгоградский институт экономики, социологии и права», профессор кафедры гражданского права и процесса, декан юридического факультета, доктор юридических наук, доцент

КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ: ПРАВОВЫЕ И ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ

Можно выделить два случая вступления субъектами в конфликт по поводу своих интересов. Первый случай, когда интерес противоправный. Противоправный интерес осуществляется тогда, когда: лицо действует или бездействует при отсутствии на то права и (или) избирает такие способы осуществления права, которые запрещены конкретными правовыми нормами, либо закон содержит конкретные обязанности действовать таким образом.

Но и правомерные интересы могут конфликтовать с правомерными интересами других лиц. Конфликт правомерных интересов происходит тогда, когда: лицо действует в рамках предоставленного ему субъективного права, то есть правомерно, но при этом избирает такие способы осуществления права, в результате применения которых может быть причинен вред другим субъектам правоотношений, однако прямые запреты на использование таких способов осуществления в законе отсутствуют.

В научной литературе правомерный интерес определяют как «интерес, получивший признание со стороны закона путем предоставления его носителю субъективного гражданского права как средства удовлетворения этого интереса» (Крашенинников Е. А. Интерес и субъективное гражданское права / Е. А. Крашенинников // Правоведение. 2000. № 3. С. 133).

Осуществление субъективных прав основано на свободе выбора управомоченным субъектом любого варианта (способа) поведения, обусловленного содержанием субъективного права. Однако свободное осуществление прав не предполагает отсутствие пределов и полную бесконтрольность осуществления. Причем пределы осуществления лежат не только в правовой плоскости. Надлежащее осуществление означает поведение лица, которое соответствует не только правовым, но и нравственным нормам, признаваемым в обществе. В свою очередь, при помощи правовых средств осуществление прав ограничивается для обеспечения

и защиты важнейших социальных ценностей и поддерживается принудительными мерами государства.

Осуществление может выражаться как в использовании, так и в неиспользовании своего права, то есть оно может быть как активным, так и пассивным.

Субъект отношения всегда имеет возможность свободного выбора того или иного способа осуществления права. Но эти способы не могут быть любыми. Способы осуществления права не должны быть противоправны; не должны нарушать прав и интересов третьих лиц; не должны выходить за пределы субъективного права; не должны причинять вред третьим лицам и т. д.

В юридической литературе выделяют три элемента в осуществлении права: активный, пассивный и рефлексивный (Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Т. 1. Часть общая. СПб., 1911. С. 398). Активное действие права обращено к управомоченному лицу – это возможности его собственных действий для удовлетворения своих интересов. Пассивная сторона действия субъективного права связана с активной, но противопоставляется ей в том смысле, что состоит в отсутствии активного использования. Что касается рефлексивного действия, то этот термин означает, что лицо, пользуясь своим правом, производит побочный эффект, не зависящий от его воли и желания, выгодный либо вредный для третьих лиц.

В большинстве случаев именно таким рефлексивным действием субъективного права может быть причинен вред лицам, непосредственно не участвующим в конфликте. Но защититься от такого действия права нельзя, так как лицо, которому причиняется вред, не обладает субъективным правом в данном правоотношении.

Таким образом, субъект, действуя в своих законных интересах и осуществляя своё законное право, тем не менее, может вступить в конфликт с другими субъектами по поводу избираемых им способов осуществления права, которыми он наносит вред их интересам.

На выбор способа осуществления своего интереса влияют: внешние (объективные) условия осуществления прав и внутренние (субъективные) – те факторы, которые зависят от самого управомоченного субъекта (Тархов В. А. Осуществление гражданских прав / Развитие прав граждан СССР и усиление их охраны на современном этапе коммунистического строительства. Саратов, 1962. – С. 56).

Свобода выбора способа осуществления интереса достигается двумя различными средствами: во-первых, через формирование внутренних пределов самосознания самого субъекта (это представления о справедливости, разумности, нравственности и т. д.); во-вторых, через формирование внешних пределов. Здесь свобода ограничена правом, где целью ограничений является соблюдение общественных интересов, прав и свобод всех субъектов права. Внешнее содержание права установлено в

нормативно-правовых актах путем использования управомочивающих, запрещающих, обязывающих норм. Помимо этого установлены и так называемые внутренние требования, которые влияют на осуществление субъективного права конкретного субъекта.

Соответственно формирование субъектом конфликта зависит не только от внешних условий, его интересов, но и способов достижения этих интересов. В свою очередь выбор способов зависит от внутренних установок субъекта, его моральных качеств.

От внутренних, нравственных качеств субъекта зависит и основная форма, в которой реализуется психологический механизм конфликта – противодействие.

На формирование и развитие конфликта, а также на положение субъекта в конфликте влияет, помимо его внутренних качеств, его социальный статус, совокупность средств, которыми может воспользоваться субъект конфликта и социальная среда (социальные условия, в которых развивается конфликт).

Шамша І. В.

*Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова,
докторант кафедри філософії, кандидат філософських наук*

ЧАС ЯК СУКУПНІСТЬ МОМЕНТІВ «ТЕПЕР» В АПОРІЯХ ЗЕНОНА ЕЛЕЙСЬКОГО

Осягнення часу, як відомо, пов'язано з проблемою його об'єктивності та суб'єктивності. В модусах часу з об'єктивністю останнього пов'язано теперішнє, а точніше, той вимір теперішнього, який виражається не в вічності, а в моменті «тепер». Саме зведення часу до сукупності моментів «тепер», лежить в основі фізичного й позитивістського розуміння часу, які набувають свого розвитку починаючи з XVII століття.

Проте, перші спроби заперечення часу (минулого-майбутнього) теперішнім, зрозумілим як сукупність моментів «тепер», належать до періоду ранньої класики античної філософії. Саме такими є апорії *Зенона з Елей* (за Аполлодором, акме 464–461 до н. е.). Він, постаючи учнем та послідовником Парменіду, дещо змінив вихідну тезу про буття, яке є. Буття, за Парменідом, перебуває в теперішньому. Проте, зараз вже відомо, що теперішнє «розпадається» на вічність і момент «тепер». Оскільки за часів Парменіда чіткої диференціації теперішнього на ці дві частини ще не існувало, це дозволило Зенону створити унаочнений в апоріях образ «буття», яке протиставлено часу. В апоріях Зенона Елейського добре проглядається проблема буття та часу, де вона набуває вигляду протиріччя між абсолютним і відносним, рухомих і нерухомих, сталих і плінних. Проте, буття протиставлене часу Зеноном на дещо інших засадах, ніж у Парменіда – часу протистоїть момент «тепер», а не вічність.

Якщо звернутися до Зенона, то можна побачити, що всі апорії, автором яких він постає, постулюють неможливість руху, а, отже, й часу, але особливо з проблемою часу пов'язані дві апорії – «Стадій» і «Стріла».

В апорії, яка отримала назву «Стадій», можна побачити простір, який заперечується часом. В тлумаченні Сімплікія, ця апорія набуває наступного вигляду: «... якщо рух є, то одна з двох рівних величин, які рухаються з рівною швидкістю, в рівний час пройде вдвічі більшу, ніж інша, а не рівну відстань» (Фрагменти ранніх грецьких філософів, ч.І. – М.: Наука, 1989, с. 311). В цій апорії «доводиться», що одне й те ж тіло за один і той же час, з однією й тією ж швидкістю, може пройти різні відстані. Час тут наочно нібито «долає» абсолютність буття, а абсурд, до якого приходить міркування, натякає на те, що час не є буттям. Він відкидає буття, «абсурдизуючи» останнє.

Ще наочніше ставлення Зенона до часу показує апорія «Стріла», яка дозволяє зрозуміти, яким саме чином Зенон заперечує час (минуле-майбутнє). У тлумаченні Філопона ця апорія виглядає наступним чином: «... стріла, яка летить, перебуваючи в кожен з моментів [«тепер»] часу, протягом якого вона рухається, в рівному собі просторі, покоїтиметься. Але раз вона покоїться у всі моменти [«тепер»] часу, число яких нескінченно, то вона покоїтиметься і протягом всього часу. Проте, згідно вихідному засновку, вона рухається. Отже, рухома стріла покоїтиметься» (Там же, с. 310). Звернемо увагу, що слово «тепер» в цьому перекладі завжди перебуває в лапках. Це означає, що це слово додав перекладач. Проте, якщо звернутися до коментаря Сімплікія, можна побачити слово «тепер» без лапок (Там же, с. 310). Це дуже важливо, адже дозволяє впевнитися в тому, що, за свідцтвами тих, кому думки Зенона могли бути доступними в повному обсязі, Зенон розумів час як сукупність моментів «тепер». Цей «час» заперечує час (минуле-майбутнє). Оскільки теперішнє, частиною якого постає момент «тепер», постає найбуттєвішим модусом часу, то ми кажемо, що в Зенона час (минуле-мабутнє) заперечується буттям (моментом «тепер»).

Оцінюючи ставлення Зенона до часу, можна погодитися з Арістотелем, за свідцтвом якого, висновок про те, що стріла, яка летить, перебуває в нерухомості, випливає з твердження, що «... час складається з [окремих] «тепер»: без цього припущення умовисновок неможливий...» (Там же, с. 309). Цей вихідний пункт міркувань Зенона уможливило «доведення» нерухомості стріли. Тому Арістотель, намагаючись спростувати тезу Зенона, у власному баченні часу прагне усунути цей пункт міркування: «... час не складається з неподільних «тепер»...» (Там же, с. 310).

Зенон, фактично ототожнює теперішнє з «тепер» і «зараз». Він абсолютизує момент «тепер», «не помічаючи» минулого й майбутнього – з одного боку, і вічності – з іншого. Ось і виходить, що теперішнє (момент «тепер»), ізольоване від минулого і майбутнього, начебто є буттям, яке заперечує (відкидає) час. Щоправда, таке «буття» дещо суперечить буттю Парменіда – в

апоріях Зенона буття зведено до його зовнішніх проявів. Прийняття засновку про те, що час складається з множини «тепер», абстрагує теперішнє від минулого з майбутнім, а абсолютизація теперішнього призводить до заперечення руху, протиставляючи рух буттю. За такого розуміння теперішнє ізолюється від майбутнього і минулого, отожднюючись з буттям, а майбутнє і минуле відкидаються як неіснуючі. Навіть, якщо мислити теперішнє не як момент «тепер» (Зенон), а як вічність (Парменід), все одно теперішнє в уявленнях представників Елейської школи виявляється протиставленим «часу» (минулому з майбутнім).

«Непомітна» підміна теперішнього як такого моментом «тепер», яка була здійснена Зеноном Елейським, отримує подальшого розвитку набагато пізніше і в набагато відвертіших формах. Йдеться про фізичне й позитивістське розуміння часу, за якого фактично створюються нові «апорії» – саме тому М. М. Трубніков так різко критикує це розуміння. Час, за такого розуміння, зводиться до сукупності моментів «тепер», до годинника, а буття – до його проявів.

Саме запропонованим Зеноном чином вдалося протиставити буття часу і в постнекласичній філософській традиції, проте на дещо інших засадах. В постнекласичній філософії завдяки культу Діоніса теперішнє, як і в елеатів, протиставляється минулому і майбутньому, проте воно вже отожднюється з небуттям (точніше сказати, з тим, що посідало місце небуття в класичних онтологічних побудовах). Мета, з якою Зенон сформулював свої знамениті «апорії», різниться з метою протиставлення моменту «тепер» «часу» в постнекласичному філософському дискурсі. Зенон прагнув за допомогою апорій довести головну тезу Парменіда про те, що є лише буття, ось постнекласичний філософський дискурс має на меті доведення того, що ніякого буття взагалі не існує.

Маликов Е. Ю.

*Негосударственное образовательное учреждение высшего
профессионального образования «Волгоградский институт экономики,
социологии и права»,
профессор кафедры гражданского права и процесса,
кандидат юридических наук, доцент*

КОНФЛИКТ КАК ОСНОВА РАЗРЕШЕНИЯ ПРОТИВОРЕЧИЙ СОЦИАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ, ЗАЛОЖЕННЫХ В ПРАВЕ

Правовое регулирование это важнейший способ согласования противоречивых общественных, групповых и индивидуальных интересов. Создавая правила поведения, общеизвестные и обязательные для всех, право помогает определить модель поведения в тех или иных случаях. Оно рекомендует идеальный в данных обстоятельствах вариант поведения, способствующий нивелированию конфликта интересов различных

субъектов и их групп, создающий устойчивую основу для поступательно-го развития всего общества.

Всякое право существует ради охраны интересов (Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. СПб., 1898. С. 165). Интерес непосредственно отражает сложившиеся в данном обществе отношения. В интересах выражается социальное положение индивидов, что обуславливает их роль как важнейших побудительных стимулов действия и движущих сил общественного развития. Именно интересы оказывают решающее влияние на активность как отдельного индивида, так и социальных групп. Интерес есть причина действия или поступка. Соответственно, интерес есть причина, вызывающая процесс осуществления прав.

Правомерное осуществление субъективных прав протекает в рамках, очерченных нормами объективного права, где между интересом и правом существует тесная связь. Интерес выступает одной из важнейших предпосылок формирования норм объективного права. Однако право не является лишь пассивным отражением интересов. Оно способно воздействовать на формирование одних интересов и противодействовать другим, чем препятствует возникновению конфликтов. Поэтому одной из важнейших проблем юридической науки является проблема соотношения права и интереса, влияние интереса на осуществление субъективного права, недопущение осуществления своего интереса во вред другим субъектам правоотношений. Решение этих проблем предотвращает возникновение конфликта прав и интересов, что способствует стабильному развитию общества.

В основе любого конфликта лежат объективные и субъективные причины.

С объективной стороны возникновение конфликтов связано с различными факторами экономического, политического, социально-культурного характера, которые влияют на возникающие общественные отношения. Изменение материального положения различных групп населения приводит к быстрой и радикальной трансформации прежней социальной структуры. Это обстоятельство порождает конфликты государства с различными социальными группами, конфликты между социальными группами и отдельными субъектами.

Объективным фактором, влияющим на возникновение конфликта, является наличие разнообразных форм общественных отношений, определяющих несовпадение правовых статусов субъектов, их интересов и потребностей. Эти, объективные источники конфликтов чаще всего детерминируют противоречия между различными социальными группами, а равно и между всеми иными субъектами.

Обстоятельства объективного характера не зависят от воли субъектов отношений, и объективно вытекают из сложившейся ситуации, в которой столкнулись интересы каждой из сторон. При этом с юридической точки зрения значение имеет не столько конкретная ситуация, а в целом

состояние правового регулирования данного отношения. И в первую очередь имеет значение совокупность правовых средств, использованных в данном случае законодателем.

Важнейшая функция правовых средств – обеспечение беспрепятственного осуществления субъектами и их объединениями своих прав и законных интересов. Они предлагают правовые способы устранения конфликтов. Так, важную роль для предотвращения конфликтов играют правовые стимулы и правовые ограничения. Правовые стимулы направлены на мотивирование субъекта реализовывать свои интересы в рамках правовых установлений. Правовые ограничения, напротив, устанавливают границы, в пределах которых не допускается возникновение правовых конфликтов. В том же случае, если противоречия интересов все же возникает, то правовые нормы содержат способы их нивелированию или полному устранению.

Право – это сложное, многоотраслевое формирование, в котором имеется масса конфликтующих или конкурирующих норм и институтов.

Объективными факторами, влияющими на формирование и развитие конфликта, следует считать: наличие противоречий между нормативными правовыми актами; наличие пробелов в правовом регулировании; несоблюдение установленного порядка подготовки и принятия нормативных правовых актов; высокий уровень расплывчатости и неопределенности прав и обязанностей субъектов, дублирование полномочий органов государственной власти, их структурных подразделений, государственных служащих; отсутствие либо недостаточность реальной ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязанностей.

Те расхождения или противоречия между отдельными нормативно-правовыми актами, воздействующие на одни и те же либо смежные общественные отношения, а также противоречия, возникающие в процессе правоприменения и осуществления прав и обязанностей субъектами права, порождают конфликт интересов, что в свою очередь влечет нестабильность общественного развития.

Таким образом, объективные факторы порождают субъективные факторы, влияющие на возникновение конфликта.

С субъективной стороны конфликты связаны с противоречием реализуемых интересов, заложенных в праве; процессами идентификации граждан, осознания ими своей принадлежности к социальным, этническим, религиозным и прочим социальным группам, что определяет понимание ими своего места в социальной системе; расхождением людей (их групп и объединений) в базовых ценностях, в оценках событий, а также в других субъективно значимых представлениях о правовых явлениях; противоречиями между различным толкованием правовых норм и т. п. Субъективные причины конфликта лежат не только в сфере существования собственных интересов, но и в сфере целеполагания и мотивации собственного поведения.

Никитченко Е. Э.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук*

РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТОВЫХ ДЕЯНИЙ КАК КОНВЕРГЕНТНЫЙ ПРОЦЕСС СОВРЕМЕННОЙ РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Во всех верах, начиная с первобытных верований, во всех традиционных религиях, во всех современных деноминациях, вплоть до новейших религий принято обязательное совершение определенных комплексов деяний (совершение каких-либо действий или воздержание от них). Действия эти весьма разнообразны: танцы, произнесение определённых текстов, глоссолалия, возлежания, возлияния, принятие пищи и т. д. и т. п. в том числе и поклоны. Помимо своего символического значения (как соединение двух миров: низшего и высшего, видимого и невидимого) они от века побуждали верующих к тому, что мы бы могли сейчас назвать гимнастикой тела. В современных СМИ мы находим ряд суждений, свидетельствующих о том, что помимо ранее возникшей рационализации религиозных верований и предписаний, современному философу приходится принять к сведению активно формирующийся комплекс рационализации культовых действий.

Применимы ли к этим суждениям те же процедуры лингво-аналитического анализа, как к тем, что утверждают трансцендентные аспекты любого вероучения? Являются ли они столь же значащими, сколь те, что оценивают этическую состоятельность религиозных предписаний. Ибо здесь мы имеем дело все-таки с достаточно новой формой обоснования сверхъестественного, рациональной, но не сводимой собственно к религии, а может именно потому и более убедительной для ряда современных верующих, особо не стремящихся к теологическому пониманию обрядовой стороны жизни церкви.

Но в свете аналитической философии именно научность, опытное знание является достаточным критерием истинности суждения, критерием обоснования его подлинной значимости, в том числе и об сверхъестественном. Следовательно, здесь уже может идти речь о рациональной проверке суждений, претендующих на научную рациональность. Задача заключается в том, чтобы определить, насколько они рациональны, если с их помощью обосновываются иррациональное религиозное восприятие действительности, религиозная картина мира. Ведь именно из религиозного объяснения мира, ещё точнее из вытекающих из неё предписаний, воспитывается необходимость совершения тех или культовых деяний. И, как известно, до поры до времени для исполнения обрядов было достаточно лишь религиозного обоснования. Оно, конечно, тоже не было лишено религиозной рациональности и чувственного отношения к фактам заболе-

вания либо исцеления, и т. д., во всяком случае, этической рациональности религии вообще и обрядовых действий в частности («день всепрощения, пасхальные поцелуи, взаимные поклоны и т. д. и т. п.». Так как поступая таким (нравственным) образом ты угождаешь Богу, следовательно, надеешься на его милость. Но и эта – этическая рациональность, может и не теряя своей значимости дополняется сейчас научной.

На изученных нами примерах (а мы думаем, что их может продолжить любой читатель данной статьи) видно как широк диапазон притязаний этой новой рациональности: 1) невозможно себе представить религию, к которой она бы не имела отношения; 2) она обращена практически ко всем религиозным практикам; 3) и нет ни одного конкретного обряда, которого можно было бы вывести из потока подобных рассуждений.

Поскольку практически все суждения приведенные в тезисах носят дискуссионный характер, в конце мы бы хотели констатировать, что все попытки обосновать необходимость соблюдения религиозной обрядности с помощью рационализации научной целесообразности с эпистемологической точки зрения носят весьма противоречивый характер, а с точки зрения онтологии – весьма ситуативны, чтобы выступать в качестве какой-либо закономерности. Очевидно, что речь идет лишь об одной из тенденций в религиозной жизни современного общества, которые мы называем конвергентными и дивергентными процессами в религиозной жизни современного общества, обусловленных изменениями в воспроизводстве глобализирующегося общества в целом, в том числе и в сфере права.

Сумарокова Л. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент*

ПРИВЕДЕНИЕ К ОЧЕВИДНОСТИ КАК МЕТОД ДОКАЗЫВАНИЯ

Понимание доказательства в логике сформировалось в античности и несло в себе две составляющие: требование необходимости логического следования, выдвинутое Аристотелем, и требование наглядности (демонстративности), выработанное в логике под влиянием римского права. И логическая необходимость, и убедительная наглядность соединились в классическом представлении о доказательстве. Принудительная сила доказательства обеспечивалась этими двумя факторами. Их соотношение менялось исторически, но в современной теории аргументации, в конечном счете, гармонизировалось, уравновесилось.

Декарт, как известно, считал ясность и отчетливость мысли критерием ее истинности, при этом врожденная интеллектуальная способность мыслить ясно была для него особенно важной в исходном знании, при выборе «начал» рассуждения.

В математической логике XX века на первый план оценки доказательств выходит необходимость логического следования; требование очевидности отступает на второй план и лишь у Л. Витгенштейна наглядность и ясность доказательства вновь признаются обязательными.

Замечено, что схема «приведения к абсурду», принятая в косвенном доказательстве, основанная на применении закона исключенного третьего, сегодня в практических контекстах чаще упоминается, чем схемы приведения к очевидности, предполагающие более широкий спектр выбора.

В. Б. Губин справедливо задается вопросом: почему более фундаментальный прием доказывания – приведение к очевидности – редко упоминается, хотя применяется универсально? Вместо него на уровне обыденного сознания распространено «стремление привести больше аргументов», что «превращает доказательство в уговаривание» (Губин В. Б. *О приведении к очевидности как доказательстве в реальности* // Ф. Н., № 3, 2002, с. 144). Ученый далее настаивает на том, что очевидность связана с пониманием связи событий, с усмотрением согласования всего, что причастно к данному вопросу и с уместностью самого вопроса (*там же*, с. 154). В силу этого автор считает, что очевидность появляется не столько как начальный пункт, сколько как результат доказательства.

В данном сообщении предполагается обсудить те аспекты приведения к очевидности, которые позволяют если не полностью, то в значительной мере нейтрализовать обвинения в субъективности.

Первый довод в защиту данной процедуры связан с различием объективно-достаточных и субъективно-достаточных оснований (В. Н. Брюшинкин). Очевидность в контексте логики предполагает опору на объективно-достаточные основания. Очевидность является результатом, итогом познавательного процесса; этот результат может быть получен не только одним человеком или группой людей, он может быть получен любым нормально разумным человеком. Путь к ясности и отчетливости, к очевидности лежит через напряженную работу, включающую и рутинное накопление информации, и творческие прорывы в ее осмыслении.

Способность различать очевидное и неочевидное формируется вместе с формированием личности, и если она и является даром свыше, то это дар за напряженный труд сознания и самосознания человека. Интеллектуальная интуиция – результат жизненного опыта в той же мере, как и врожденных способностей. Очевидность – это осознание целостности, построенной «под руководством» некоторой системообразующей идеи – концепта (в понимании А. И. Уемова).

Второй аргумент является продолжением первого: очевидно появляется не только как результат интеллектуального труда личности, но и как результат апробации в коммуникативных процессах. Принятие результа-

та в процессе свободного обсуждения подкрепляет и усиливает убеждение в его очевидности.

Наконец, очевидность конечного результата доказывания усиливается за счет очевидности отдельных составляющих этого процесса, объективированных тем или иным способом. Есть очевидность истинности или ложности аргументов; есть очевидность наличия правила, принятого для данного вида действий; есть очевидность констатации соблюдения или не соблюдения этих правил; есть очевидность релевантности или нерелевантности информации решаемой проблеме и т. д. Например, может быть очевидным или не очевидным результат процесса реконструкции ситуации по ее фрагментам, если этот процесс наблюдается «со стороны» остальными участниками судебного исследования.

С процедурой приведения к очевидности тесно связан вопрос о точности доказательства. В математическом доказательстве точность обеспечивается за счет строгости принятого формализованного языка, однозначности его элементов и разрешенных процедур. В естествознании точность обоснования часто зависит от соблюдения правил измерения, с наличием эталонов и технических средств для безупречного измерения.

В юридическом доказывании соответствующие технические средства точных наук тоже могут быть использованы. Однако в целом этот гуманитарный процесс имеет совершенно другие критерии точности, как правило, отражающие вероятностный характер связей и отношений социальной действительности, жизненного мира личности. Доказательство – это всегда выбор одной из возможных альтернатив; он может быть оптимальным, а может быть ошибочным. 100 %-е подтверждение вероятности социальных событий не только практически, но и теоретически невозможно. Если альтернатив немного, то любая объективная информация в пользу одной из них может сделать очевидным выбор для данной ситуации. Идеальный мир математики более предсказуем. Очевидность в математике и очевидность в гуманитарных науках разные. Первая основана на исчерпывающем переборе возможностей, а вторая – на существовании бесспорных, объективно-достаточных критериев выбора.

Приведение к очевидности – универсальный и необходимый прием доказательства, применимый практически во всех сферах. Вот почему приведение к очевидности можно считать методом доказывания, а не просто одним из приемов. Этот метод особенно важен в юриспруденции, поскольку хорошо согласуется с открытым, прозрачным, состязательным характером аргументации, предназначенной для гармонизации правовых отношений в обществе. Эффективность применения этого метода зависит от реальной минимизации его субъективной составляющей.

Гураленко Н. А.

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, доцент
кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук,
доцент*

ІСТИНА У ПОСТКЛАСИЧНОМУ ВИМІРІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДДІВСЬКОГО ПІЗНАННЯ

Питання щодо істинності правових норм – одне з найскладніших, дискусійних та малодосліджених в юриспруденції. Ця проблема обумовлена тим, що, з однієї сторони, змінюються уявлення про істину (включаючи скептичну теорію про відмову від такого поняття), а з іншої сторони, достатньо спірною вважається спроба застосувати критерій істинності до деонтичних модальностей, різновидом яких є нормативні судження. Застосування щодо правових норм традиційного розширювального розуміння істини як правди сьогодні також викликає серйозні проблеми (логіка прихильників цієї точки зору зводиться до того, що норми права передбачають тенденції розвитку об'єктивної дійсності; й лише за умови, якщо норма права відображає дійсний стан справ, її можна вважати істинною). Вважається, що класичний підхід до розуміння істини у праві залишає поза увагою чимало важливих моментів: по-перше, нормативне судження завжди оціночне. За великим рахунком норми права – прескриптивні, вони не описують дійсність, а уповноважують, зобов'язують чи забороняють певну поведінку; при цьому оцінка здійснюється не з позиції істина-хиба, а з точки зору модальних опозицій, тобто з позиції правильне-неправильне, допустиме-недопустиме; по-друге, будь-який загальний опис (особливо якщо він стосується практичної діяльності широких мас) є ймовірним та частково спотворюючим реальність; по-третє, норми права не можливо піддати такій же процедурі перевірки, що й описові судження, тобто верифікувати до суджень про одиничне (до фактів) й перевірити за критерієм ефективності – результат такої процедури завжди буде відносним та неповним (Честнов І. Л. Постклассическая теория права. СПб. : Издательский Дом «Алеф-Пресс», 2012. с.413–414); й по-четверте, разом із закріпленням позитивного, норма права завжди стоїть на перешкоді утвердження нового й прогресивного. Основна гносеологічна вада норми полягає у тому, що вона завжди постає як істина, а все інше – як неістинне, має підганятись під неї. В нормі зупиняється пошук істини, і це вже робить її принципово неістинною щодо мінливого, динамічного світу, який перебуває в постійному розвитку і саморозкритті (Козловський А. А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права. – Чернівці : Рута, 1999. – С. 49). Істина – це динаміка, постійний пошук істини. Як зазначає Е. Мурадян: адекватне відображення об'єкта суб'єктом є репрезентацією справжності. Головне завдання у пошуках істини – максимальне зближення дійсності та нашого уявлення про неї. У світі нема нічого абсолютного, все відносне (Мурадян Э. Истина как проблема судебного права. – М., 2002. – С. 132).

Відповідно до вищезазначених теоретичних позицій складається ситуація й у сучасній вітчизняній судовій практиці, незважаючи на те, що здебільшого основне завдання, яке постає перед суддею, полягає у намаганні встановити точну відповідність своїх висновків обставинам конкретного факту. Характеризуючи динамічний характер істини, вітчизняний філософ права А. Бернюков наголошує: «реальність існує сама по собі, детермінуючись для нас антропологічними особливостями у відображенні констатуючого характеру дійсності, змінюючись щодо певного факту, адекватно розвитку нашого досвіду. Правда «вчорашня» завжди відрізняється із «сьогоднішньою», завтра ж вона буде здаватися нам ще зовсім іншою (С. Бернюков А. Здійснення правосуддя: герменевтичний підхід // Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія / Відп. ред. В. С. Бігун. – К., 2009. – С. 157). Істина як результат пізнання – змінна, за певних умов життя – одна, при інших – може бути кардинально протилежною, а минулий варіант розуміння завжди протистойть майбутньому. Істина існує, однак постійно постає перед нами в розвитку, відображається через формування і зміну. Наявні всередині справжнього (або варіативного знання) фрагменти істини формують шлях пізнавального прогресу. У судових справах за нововиявленими обставинами завжди присутній процес зростання істинного знання. Основою такого феномену є постійна еволюція й розвиток гносеологічної активності мислення судді. У зв'язку із цим заслуговує на увагу теорія критичного реалізму, за якою істина є тим горизонтом нашого знання, який весь час віддаляється у процесі пізнання, і який повинен завжди існувати, оскільки без нього саме дослідження стає безглуздом. Фіксація якогось моменту пізнавального процесу як абсолютно істинного призупиняє сам процес і перетворює істину у статистику. На фоні тотальної змалюваності й розвитку судового процесу зупинка пошуку, стагнація пізнання і статична істина неминуче перетворюються на хибу через невідповідність новим умовам і обставинам, а тому не зможуть слугувати основою справедливого рішення суду. У такій реальності результат суддівського пізнання постає не таким, що «знає» істину, а таким, що шукає її, що наближається до неї, не віддаляючись при цьому від реальності.

Отже, істиною стає сам пошук істини, здатність досягти її і прийняти. Істина завжди є, але, на жаль, не завжди одразу відкривається. Залежачи від людських інтересів та потреб, вона завжди існує лише в одному «примірнику», однак проявляється в кількісно безмежних варіантах тлумачення індивіда – її інтерпретацій багато. Суб'єкт зупиняється на певній миттєвості з нескінченності, тобто перед ним розкривається лише одна з граней багатоманітності пізнавального явища. Лише за умови пошуку істини, прагнучи до її встановлення, судовий процес набуває своєї природної суті і відрізняється від формального вирішення справи, тоді як судова пізнавальна спрямованість поза істиною призводить до зневіри, нігілізму та рівнозначна відмові від правосуддя.

Капустина Н. Б.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат юридических наук*

«ВОЗРОЖДЕНИЕ» ЕСТЕСТВЕННОГО ПРАВА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ПРАВА

В общественно-политической и мысли XX в. особое место занимают учения о естественном праве. Смещение в науке XIX столетия акцентов с априорного рационализма в сторону историзма в конечном итоге не могло не развить социальные науки. Тем самым механические законы естествознания более не могли быть применены к обществу и праву, потому как выявляемые естественными науками закономерности уже не воспринимались как тождественные социальным, правовым закономерностям – в силу качественного различия изучаемых ими объектов. Именно поэтому концепции возрожденного «естественного» права практически хором стали отмежевываться от естественной природы и «перетекать» в сферу сознания, наполняя его этическими императивами общего содержания («воздай каждому свое», абсолютная ценность личности, идеал добра, вечная справедливость и др.). Актуальность темы данного исследования обусловлена необходимостью критического анализа одного из главных течений в философии права XX в. – «возрожденного естественного права».

Новый поворот к естественному праву в XX столетии обусловлен тем, что это период великих потрясений и великих перемен. Интерес к естественному праву в этот период во многом был связан со стремлением покончить с практикой авторитарных режимов, с желанием преодолеть господство правового позитивизма в общественном сознании отвергавшего идею естественного права. Ренессанс естественного права пришелся на послевоенное время и нашел свое отражение во многих философских течениях, таких как неокантианство, неогегельянство, экзистенциализм, феноменология и ряд других. Каждое из этих течений развивает свое представление о естественном праве, его истоках и смысле, формах его проявления и действия, способах и приемах его обоснования, его задачах и функциях, его принципах и нормах, его онтологических, гносеологических и аксиологических характеристиках. Меняется не только представление о праве, но и меняется отношение к праву. Право здесь уже не формализованное волеустановление, а право это то, что заложено в природе человека, право производно от него. Подтверждается личная ценность права, утверждаются естественные и неотчуждаемые права и свободы человека, достоинства личности, приоритет правового государства. Подобно классическим учениям современные естественно-правовые теории признают существование наряду с позитивным правом (законами и обычаями) идеального порядка отношений между людьми. Этот высший нормативный порядок и называют естественным правом. Согласно взгля-

дам теоретиков естественного права, законы государства действительны и легитимны лишь в том случае, если они соответствуют идеальному праву. Современное понимание естественного права вместе с тем существенно отличается от предшествующих трактовок. По сравнению с эпохой антифеодальных революций коренным образом изменились, прежде всего, взгляды на человека как носителя естественных прав. В противоположность доктринам прошлого, исходившим из представлений об изолированном, обособленном индивиде, философия и правоведение XX ст. рассматривают человека с точки зрения его социальных определений, как участника многообразных общественных связей. В перечень естественных прав соответственно включают не только неотъемлемые права личности, призванные гарантировать ее независимость от государственной власти, но и социально-экономические права человека, свободу объединения в политические партии и общественные союзы, права социальных общностей (право наций на самоопределение, право народа устанавливать конституцию государства и т. п.). С этим связана и другая особенность современных учений. Естественное право в них не рассматривается больше как совокупность незыблемых, раз и навсегда установленных разумом предписаний. Метафизическим и априорным доктринам эпохи Просвещения противопоставляют идеи «естественного права с изменяющимся содержанием», принципы исторически развивающегося правосознания, нравственные и духовные ценности конкретного общества или народа. Естественно-правовые воззрения в современной юриспруденции, иначе говоря, сочетаются с историческим и социологическим изучением правовых идеалов. Позицию возрожденного естественного права отстаивали такие крупные теоретики неокантианства и неогегельянства, как Р. Штаммлер, Г. Радбрух, Э. Шпрангер, Б. Кроче. Идеи естественного права, получили поддержку и обогатились новыми подходами к праву и в англо-американской школе философии права. В частности, английские философы права большое внимание уделяют проблеме связи человеческой природы и морально-правовых суждений. Одни из них настаивают на том, что попытки выводить смысл моральных и правовых суждений из фактов человеческой природы бесплодны, другие, наоборот, подчеркивают правомерность признания природы человека исходным пунктом выведения моральных и правовых норм. Североамериканская естественно-правовая мысль обогатила философию права содержательными размышлениями о наилучших моральных основаниях демократического общества, выдвинула идею прав и свобод человека во главу своих концепций справедливости, значительно усилила процесс гуманизации права.

Таким образом, смысл концепции возрожденного естественного права состоит в том, что в основе его понимания и реального воплощения лежат нравственные нормы и принципы. Усиление в последующем внимания к естественно-правовым концепциям сопровождалось углублени-

ем разработок идей надпозитивного права, оживлением интереса к антипозитивистски ориентированным философским исследованиям проблем права в философии права.

Матюшина И. И.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук*

СМЫСЛ КАК ПОНЯТИЕ В ИНТЕРТЕОРЕТИЧЕСКИХ ГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (В СЕМИОТИКЕ КУЛЬТУРЫ)

В 70-е годы XX века в СССР широко обсуждалась проблема общенаучного знания как результата интегративных процессов в научном познании: «Общенаучное знание, поскольку оно находится в стадии непрерывного формирования и развития, может переходить из одной системы знания в другую, от одной теории к другой, зачастую являясь интертеоретическим обменным компонентом» (Урсул А. Д. Философия и интегративно-общенаучные процессы. – М.: Наука, 1982, с.361).

Само понятие смысла и его различные трактовки весьма похожи на интертеоретическое знание, выступающее «обменным компонентом» в сфере познания социального бытия человека. Следует отметить, что проблема смысла порождается практически во всех контекстах и на всех уровнях человеческого бытия. В. М. Мейзерский приходит к выводу, что проблема смысла стала «центральной проблемой гуманитарного знания» (Мейзерский В. М. Философия и неориторика. – К.: Лыбидь, 1991, с.3).

Всплеск интереса к проблеме смысла в конце XX – начале XIX века имеет целый ряд причин методологического, эпистемологического и социального характера. Метафоричность смысла, воспринимаемая ранее как «отклонение» в работе системы языка, наконец, осознается как норма и для сознания, и для функционирования языка. Сделан был и другой, не менее важный вывод: «смысл не является ни достоянием языкового кода, ни самостоятельной ментальной сущностью, облекаемой в речевую форму. Он рождается в дискурсе, не сводимом к сумме своих составляющих» (Мейзерский В. М. Философия и неориторика. – К.: Лыбидь, 1991, с.5).

Возникает вопрос: что такое дискурс? Одно из самых широких пониманий дискурса мы находим во «французской школе анализа дискурса», которая отстаивала тезис о непрозрачности смысла на всех уровнях. Это школа включает в дискурс, кроме текстов, историческую обстановку и идеологический компонент как ее составляющую часть, а кроме того, к дискурсу отнесена и сфера бессознательного. Говорящий не может быть хозяином смысла, который он «производит». «Вторжение истории» в процесс возникновения смыслов признается здесь не вторичным моментом, а составляет неустранимую часть самих смыслов. Вот почему смысл в по-

нимании лингвиста и смысл в понимании специалиста по анализу дискурса – разные вещи.

Для французской школы анализа дискурса свойственно все понимать как текст, включенный в дискурс. Притом внеязыковая часть дискурса оказывается основным источником смысла, задающим важнейшие его характеристики. К таковым здесь относят непрозрачность и бессубъектность.

Бессубъектность смысла трактуется здесь многопланово. Это и признание бессознательного компонента в смысле, и производность смысла от исторического контекста и ситуации (ситуация «производит» смысл сказанного кем-то, а не сам говорящий). Кроме того, до сказанного в данный момент существует сказанное после, сказанное другими и т. д. – то есть кроме текста всегда существует другой текст (контекст, интертекст и т. д.), а кроме данного дискурса – другой дискурс.

Обсуждение проблемы смысла в лингвистике и логике неизбежно выходит на уровень философских категорий индивидуального/социального; необходимого / случайного; субъективного / объективного; единичного / общего; изменчивого / устойчивого; исторического / логического и т. д.

С другой стороны, техника исследования смысла, накопленная в лингвистике и логике, получила самое широкое распространение за их пределами. Наглядным примером здесь может быть современная неориторика. Как показывает В. М. Мейзерский, в неориторике подчеркивается связь смысла с дискурсом, понимаемым как «интертекст», а механизмы анализа смысла существенно опираются на методы структурной лингвистики. Сюда относится понятие о различиях как конституенте смысла: смысл всегда проявляется как результат дифференциации и взаимодействия различий, оппозиций. Широко используется различение парадигматических (ассоциативных) и синтагматических отношений. Двойная интерпретация знаков через парадигматику (отбор из группы возможных подстановок) и через синтагматику (комбинирование, вхождение в контекст, вхождение текста – в другой текст и т. д.) становится рабочим инструментом в семиотике культуры, в неориторике. При этом текст может быть представлен как знак, как целостная единица дискурса; он также может быть рассмотрен как производное от парадигматических и синтагматических отношений с другими текстами, то есть его смысл становится производным от интертекстовых отношений (Мейзерский В. М. Философия и неориторика. – К.: Лыбидь, 199, с.34–36).

Среди механизмов понимания смысла видное место занимает трансляция и трансформация языковых выражений. Переводимость знака, высказывания с помощью другого знака, другого высказывания, другого текста важны и для снятия многозначности «атомарных» элементов, и для снятия многозначности структур, и для коррекции кодов адресанта и адресата.

Следовательно, выделим такие свойства смысла как коммуникативность, относительность, целостность. Можно при этом подчеркнуть, что коммуникативность в данном случае проявляется как взаимодействие текстов внутри какого-то общего коммуникативного пространства, то есть мы приходим к понятию «интертекст».

Понятие интертекста становится одним из важных понятий семиотики на рубеже тысячелетий наряду с понятием инфосферы. В частности, заметна «последовательная эволюция базовых семиотических понятий – от высказывания до интертекста и инфосферы, а также до новой проблемы этического постулата и новой области применения – сферы культурных концептов, или концептологии» (Степанов Ю. С. В мире семиотики // Семиотика: Антология. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001, с.6).

Как бы то ни было, но существует потребность в анализе общих предпосылок таких исследований смысла и тех фрагментов современных разработок, которые реализуют идею единого информационного мира.

Таким образом, изучение проблемы смысла в рамках логики, лингвистики, семиотики приводит к необходимости расширительной трактовки языка, текста, дискурса, а также к необходимости использования философского категориального аппарата. Появление в семиотике таких понятий как «интертекст» и «инфосфера» говорят о попытке выйти на коммуникативный уровень анализа текстов.

Мовчан М. М.

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
докторант кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент*

ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОГО СТРАХУ В ХХІ СТОЛІТТІ

Проблема страху була важливою в усі часи, але стала дуже актуальною зараз, в період трансформації суспільства, коли разом з позитивними процесами, на превеликий жаль, проходить руйнація загальнолюдських моральних норм, а матеріальні цінності стають найголовнішими. Це призводить до подвійних життєвих принципів і стандартів, процвітання лицемірства, штучності у стосунках, страждання і деградації особистості. Слабка захищеність населення від негативних явищ породила у багатьох людей тривоги і страхи за своє майбутнє і майбутнє своїх дітей. Події ХХІ століття свідчать про те, що відчуття страху стало глобальним. Людство одержало нові страхи, які були невідомими в попередні епохи. Сучасна динаміка страху стала надзвичайно розгалуженою і різнобарвною. Зараз проходить успішна маніпуляція страхами для того, щоб одержати конкретний (потрібний) результат. Провідну роль у цьому плані відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). З усією відповідальністю можна відзначити, що ірраціональний страх – це дієвий засіб для «відключення» здоро-

вого глузду і захисних психологічних механізмів. Приголомшена особистість легко піддається навіюванню, вірить у будь-який запропонований їй «рятувальний засіб». І на це є свої вагомі підстави. Адже не секрет, що людина хоче одержати те, що вона хоче. На деякий час вона це й одержує (нехай навіть у вигляді короткострокової надії).

Страх – це стан, який виражає невпевненість у пошуках надійності, що зумовлений дійсною чи уявною загрозою біологічному або соціальному існуванню і благополуччю людини, забезпечуючи при цьому, на певний час, самозбереження індивіда. Відомий американський екзистенціальний психолог і психотерапевт Р. Мей, наголошує, що «страх існує незалежно від культури і рівня розвитку народу чи його окремих представників: єдине, що змінюється – це об'єкти страху, бо як тільки ми думаємо, що перемогли чи подолали страх, з'являється інший вид страху, а також інші засоби і заходи, спрямовані на його подолання» (Мэй Р. Проблема тривоги. 2001, с. 225).

На початку ХХІ століття злободенними для людей є страхи *природні, соціальні та екзистенціальні*. Особливе місце в когорті страхів займають соціальні страхи (які існують лише в середовищі людей).

Спостерігаючи за життям суспільства, можна відзначити, що для нього досить актуальними є страхи порожнечі і безмістовності життя, страх майбутнього. Людина в сучасному глобалізованому світі несвідомо стала заложником власного життя. Страх, та динамічна сила, яка змушує індивіда до самореалізації в рамках конкурентного суспільства. Саме з цієї причини зараз під маскою «один для одного» люди часто діють «один проти одного». Боротьба всіх проти всіх і втрата традиційних цінностей призводить до появи екзистенціального страху. «Екзистенціальний страх – це страх перебування на межі небуття, принципової негарантованості і ціннісної нісенітності існування. Це страх людини-одинака, яка втікає від товариства, і, в той же час, відчуває стрес від відсутності безпечного простору у вигляді усталених конвенцій і норм» (Большов О. Ф. Философия экзистенциализма. 1999, с. 35). В умовах екзистенційно-антропологічної кризи страх – результат онтологічної і соціокультурної самотності людини, яка втратила відчуття безпеки і занурилася в нестримне суперництво, яке є безглуздим і небезпечним.

Сучасна людина опинилася у полоні власних тривог і страхів. Життя постійно ставить її на межу відомого і невідомого, таємничого і непередбачуваного. Знаходячись у такому стані, індивід постійно відчуває страх (страх перед собою, страх невдачі та успіху, страх майбутнього, страх перед невизначеністю, страх старості, страх самотності, страх смерті тощо). Особистість, незважаючи на відчуття страху, постійно бореться з ним. Вона намагається подолати думки про невідоме майбутнє та власну кінечність і жити повноцінним життям. Соціальна і політична нестабільність, постійне падіння рівня життя, тероризм, збільшення кількості катастроф,

стихійного лиха і природних катаклізмів тримають людину у постійному страху і тривозі. Тривога перед невідомим і невизначеним майбутнім глибоко укорінена у людське мислення. Люди з жахом можуть ставитися до минулого, їх часто не задовольняє сучасне. Але реальний страх особистість може відчувати передусім тоді, коли вона думає про те, що її чекає у майбутньому. Здавалося б, на межі XXI століття індивід вже не повинен боятися майбутнього, адже завдячуючи інформаційним технологіям ми навчилися прогнозувати своє життя на десятки років вперед. Однак, не дивлячись на це, людина не відчуває себе більш захищеною. А коли страх стає постійною характеристикою свідомості, то це дає підстави говорити про формування катастрофічної свідомості. Політичні, економічні, соціокультурні, техногенні процеси сучасного життя, безробіття, бідність, хвороби породжують почуття невдоволення, покинутості, відчуження і невпевненості, продукують переживання страху і цим самим актуалізують його дослідження. Актуальними зараз стають також питання про нову систему моральних цінностей. Вектор страхів постійно зміщується: від страху, спрямованого на зовнішній світ (страх перед природними катаклізмами, тероризмом тощо) на страх внутрішній (страх перед владою, перед загальною незахищеністю: економічною, правовою, соціальною, навіть, перед самим собою (неповага з боку сім'ї, відсутність самоповаги)).

Для виходу із сучасної кризи не потрібно шукати абсолютно нової моралі, доцільно було б відродити такі цінності як розсудливість, справедливість, стійкість і поміркованість. Звернення до екзистенціалу страху в умовах екзистенційно-антропологічної кризи пов'язано з формуванням такого образу світу, який породжується відчуженням від природних установлених цінностей і норм. Страх не можна оцінити однозначно, тому що його обсяг і зміст надзвичайно різнопланові. Необхідно продовжувати приділяти означеній проблемі належну увагу: аналізувати складові страху, бачити в ньому не тільки негативні сторони, але й важливі позитивні аспекти. Потрібно усвідомлювати, що завдячуючи саме екзистенціальному страху людина одержує можливість відчувати достовірність, істинність, «смак» буття. Без цього феномена наше буття не може бути повним.

Томкіна О. О.

*Національна академія правових наук України,
провідний науковий співробітник, кандидат юридичних наук*

ІДЕОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Всеохоплююча суспільна криза, яку тривалий час переживає Україна, викликана низкою дестабілізуючих чинників, серед яких особливий руйнівний вплив справляє корупція, значною мірою – корупція в органах державної влади. Міжнародний рейтинг України за рівнем корумпованос-

ті її державного сектору дуже низький. Результати Індексу сприйняття корупції за 2012 рік свідчать, що Україна посідає 144 місце зі 176 країн, охоплених дослідженням, набравши при цьому 26 балів зі 100 можливих.

Сучасна ситуація з корупцією в Україні вимагає від держави правильного визначення ідеологічних засад її антикорупційної політики. Ідеологія, як певна система ідей, поглядів, уявлень, переконань, теорій та ін., що віддзеркалюють ставлення людей до певних суспільних проблем та соціальної дійсності, будучи важливою ознакою будь-якого виду державної політики, антикорупційна – тут не виняток, відображає стратегічно визначені мету, завдання, пріоритетні напрями, заходи та засоби такої політики. Тим самим ідеологічне забезпечення останньої надає державній політиці здатності «задовольняти різноманітні інтереси диференційованого суспільства, їх узгодження з метою встановлення і збереження політичного та громадського порядку, досягнення згоди і політичної інтегрованості суспільства» (Цит. за: Скрипнюк О. В. Сучасна державна політика України: основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття. 2004). Наведене стосується й ідеології антикорупційної політики. Вона (ідеологія) конкретизуються в меті, завданнях, основних пріоритетах, напрямках, заходах і засобах протидії корупції в Україні.

Ідеологія сучасної антикорупційної політики України визначена в нині діючій Національній антикорупційній стратегії на 2011–2015 р. р. Її **метою** передбачено зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, за участю міжнародних організацій, а **завданнями** – окреслення кола причин і умов, що породжують корупцію, визначення шляхів мінімізації факторів, що детермінують її виникнення та негативні наслідки; визначення основних напрямів державної політики у сфері запобігання та протидії корупції; підвищення ступеня довіри до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; упровадження системи моніторингу ефективності антикорупційного законодавства та забезпечення його виконання.

Виходячи з наведених та інших положень Стратегії, ідеологію сучасної антикорупційної політики України можна умовно позначити словом «превентивна», адже система передбачених у Стратегії ідей, поглядів, уявлень та ін. на проблему корупції в Україні, спрямована передусім на використання в механізмі протидії цьому явищу заходів профілактичного характеру. Такими визнаються заходи, які спрямовані на запобігання соціальним передумовам, загальним причинам та умовам корупції, на усунення причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь (Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). 2004, с. 230). Тож з'ясування основних таких

причин та умов безпосередньо зумовлює вибір відповідних превентивних заходів щодо усунення останніх.

Серед причин виникнення і поширення корупції в Україні Стратегією на першому місці визначено **недостатній рівень доброчесності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування**. Застосована при цьому категорія «доброчесність», яка належить до фундаментальних етичних категорій, вказує на пріоритетне місце моральних чинників у механізмі детермінації корупційних проявів з боку названих осіб, та надання моральному аспекту протидії корупції в Україні все більшого державного значення. В цій частині Стратегії вона, на нашу думку, заслуговує однозначно позитивної оцінки.

Так, досліджуючи проблему корупції в органах судової влади, ми не раз вказували на обумовлення цієї проблеми в першу чергу **моральними чинниками**, зокрема відсутністю чи недостатністю особистих моральних якостей та професійних здібностей у суддів та кандидатів на посаду судді. Вважаємо, що це більшою чи меншою мірою стосується усіх представників органів державної влади України. Такої ж позиції притримується і суспільство, яке прагне бачити представників суддівського корпусу високоморальними і компетентними, здатними професійно підходити до виконання своїх державних функцій, наразі – функцій з відправлення правосуддя. Водночас нами відзначалася й недосконалість чинного та пропонованого законодавства України в частині регулювання питань, пов'язаних з виявленням зазначених моральних якостей та професійних здібностей професійних суддів та кандидатів у них.

Таку недосконалість доводиться констатувати й тепер, насамперед на рівні зазначеної антикорупційної Стратегії. З метою подолання наведеної вище причини виникнення і поширення корупції серед осіб, уповноважених на виконання функцій держави, до яких згідно Закону України «Про правила етичної поведінки» належить також судді, пропонуються різні та в межах окремих напрямів реалізації цієї Стратегії заходи і засоби. Проте безпосереднє відношення до підвищення рівня доброчесності вказаних осіб має лише один – це **забезпечення доброчесності на державній службі та службі в органах місцевого самоврядування**. Вказаний стратегічний напрям та передбачені для його реалізації заходи і засоби: вдосконалення процедури конкурсного добору кандидатів на державну посаду, визначення на законодавчому рівні засад їх етичної поведінки та ін., стосуються лише державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, а відтак не поширюються на інших передбачених вказаним Законом осіб, уповноважених на виконання функцій держави, у тому числі суддів.

Стосовно запобігання корупції серед останніх Стратегією визначений окремий напрям – підвищення їх кваліфікації, який передбачає заходи щодо розроблення і впровадження системи навчання на постійній основі

професійних суддів та кандидатів на посаду професійного судді. Але проблема підвищення рівня доброчесності суддів та запобігання їх корупції, обумовлюється, як зазначалося, не лише та, очевидно, не в перше чергу обсягом та якістю знань у сфері права і судового процесу. Рівною мірою, а можливо ще більше, ця проблема пов'язана із **реальним забезпеченням особистих моральних якостей та професійних здібностей** у осіб, що здійснюють судочинство або прагнуть до цього. Про те, що визначення якостей кандидатів на посаду судді не повинно зводитися лише до перевірки їх знань у галузі права свідчать і міжнародні документи із зазначеної проблеми, в яких поряд з вимогою до правових знань кандидата у судді, визначальне місце відводиться його певним етичним, психологічним та навіть психофізіологічним якостям та здібностям, дається примірний перелік останніх. Нічого подібного щодо їх виявлення до призначення особи суддею досі не передбачалося і не передбачається в актах законодавства України.

З огляду на наведене вважаємо, що ідеологія антикорупційної політики України, визначена її Національною антикорупційною стратегією на 2011–2015 р. р., загалом правильно відображає обумовлення корупції в державному секторі України недостатнім рівнем доброчесності осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Проте ідеологічні пріоритети антикорупційної політики, наразі стосовно суддів, не відповідають вказаній причині, а тому потребують, на нашу думку, відповідного корегування. Таке може бути здійснене, наприклад, шляхом визначення окремим пріоритетним напрямом забезпечення доброчесності не лише державних службовців, а і всіх категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави, включаючи суддів.

Токарев Р. М.

Криворожский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», доцент кафедры гуманитарных и социально-экономических дисциплин, кандидат философских наук, доцент

ДИАЛЕКТИКО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ МИРА

В каждую историческую эпоху философия обобщает накопленные знания, уточняет известные модели и закономерности развития материального мира. Начиная с XIX в. широкое признание в науке получила марксистская трактовка материалистической диалектики, её законов и категорий, детерминирующих бытие универсума. Вместе с тем, в ходе современных исследований объективных онтологических процессов, оказалось очевидным, что базисные диалектические принципы развития мира нуждаются в корректировке, дополнениях и уточнениях. Однако, они по-прежнему сохраняют методологическую основу и оказывают эв-

ристическую роль в уяснении новых, открытых в конце XX в. физиками Г. Хакеном, И. Р. Пригожиным, – синергетических закономерностей самоорганизации сложных систем.

Синергетические отношения и связи проявляют себя в неживой, живой природе и в обществе. В настоящее время синергетика претендует на то, чтобы стать ядром общенаучной картины мира. Исследование содержания синергетических принципов убеждает в том, что они согласуются и дополняют основные диалектические законы и категории. Например, синергетика предполагает неизбежность хаоса, как отправной точки создающего, конструктивного начала. Именно на эту особенность в свое время обратил внимание Ф. Энгельс, рассматривая закономерности развития мира, что «в природе сквозь хаос бесчисленных изменений прокладывают себе путь те же диалектические законы движения, которые и в истории господствуют над кажущейся случайностью событий» (Ф. Энгельс. Анти-Дюринг. – Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 20, с. 11).

Вслед за выявлением позитивной значимости состояния хаоса в развитии материальных систем, синергетика видит свою задачу в осуществлении моделирования предстоящих и разворачивающихся событий. Изменение, движение материальных систем происходит через неустойчивость, которая предопределяет множество путей и направлений развития. Причем она не отменяет детерминизм, а дополняет его новыми гранями. В момент неустойчивости материальная система входит в состояние бифуркации, т. е. она колеблется в стартовой точке при выборе путей или вариантов своего дальнейшего движения. (См. И. Пригожин. Философия нестабильности. – «Вопросы философии», № 6, 1991, с.50). Так, например, в последние годы мировая экономика переживает рецессию и вошла в стадию бифуркации, при которой в различных странах происходит переоценка вариантов экономического курса от стихийного и неолиберального до планового регулирования рынка. Примечательно, что бифуркационные процессы до сих пор сохраняются в отечественном социуме при выборе западного или восточного вектора своего геополитического развития.

Синергетика полагает, что из состояния бифуркации систему может вывести слабое, но резонансное воздействие, производимое в нужное время и в нужный момент. Оно активизирует преобразование элементов структуры и системы в целом. По существу данный принцип синергетики дополняет, конкретизирует проявление закона взаимного перехода количественных и качественных изменений, уточняется наше представление о способах и условиях пересечения границы меры. Например, в ходе Помаранчевой революции в Украине в 2004 г. толчком к социальному недовольству и массовым протестам населения послужило объявление оппозицией и подтверждение в Верховном суде фактов фальсификации итогов

выбора Президента. Известны опыты и эксперименты физика XX в. Николы Теслы, касающихся процессов автоколебаний и резонансной раскачки ионосферы Земли.

В методологическом аспекте синергетика также конкретизирует механизмы разрешения борющихся противоположностей. Она вводит новую специальную категорию «аттрактор», означающую своеобразные сходящиеся в единую точку траектории, которые ориентируют и организуют будущее состояние взаимодействующих элементов системы. Например, становление правопорядка в обществе достигается не только путем пресечения девиантного поведения отдельных граждан, но и вовлечения всех индивидов в единое правовое поле, которое задает нормы поведения и оказывается социорегулирующим аттрактором. При необходимости современное общество способно формировать такие сценарии развития событий, которые будут сокращать время выхода на аттрактор.

Синергетика исследует зарождение и формирование фрактальности, то есть возникновение подобия, сходства, совпадения и повторения единого рисунка событий в различных материальных системах. Принцип фрактальности уточняет проявление закона отрицания отрицания, а именно, спиралевидную направленность развития, повторения в новых структурах некоторых черт не только собственного прошлого, но и некоторых параметров других подобных систем, ранее прошедших через соответствующую трансформацию. Фрактальность очевидна в структуре сменяющих друг друга общественно-экономических формаций, во взаимоотношениях моральных и правовых норм, в когерентности естественного и позитивного права. Известно, что онтогенез повторяет филогенез.

Актуальной проблемой в настоящее время является обеспечение фрактальной преемственности в развитии самого человеческого общества, достигшего состояния ноосферы. Ноосферный социум способен оказывать радикальное влияние на живую и не живую материю, а биосферные условия – превращать в малопригодные для обитания. Возникла необходимость организации управляемой ноосферы, которая сможет задавать параметры, компоненты и контролировать становление будущей социетальной фрактальности. В этой связи одесские философы активно разрабатывают новую отрасль знаний – нооэтику, идущую на смену биоэтики. (Запорожан В., академик НАМН Украины. Ноосферное мышление Вернадского. – «Зеркало недели», 16.03.2013г.). Становится также очевидным, что синергетические закономерности, происходящие в условиях ноосферного общества, обнаруживают и раскрывают новые грани в самой диалектике: отмечается возрастание статуса субъективной диалектики, которая при этом опережает объективную.

Марущак Н. В.

*Чернігівський державний технологічний університет,
доцент кафедри історії та теорії держави і права, конституційного
та адміністративного права, кандидат юридичних наук*

РОЗУМІННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ПРАЦЯХ ВИДАТНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ НОВОГО ЧАСУ

Гідність людини у всіх її аспектах має глибокий соціальний зміст. Людина за своєю суттю визначається всією системою суспільних відносин, є продуктом і суб'єктом суспільних відносин. Тому права людини об'єктивно, природно-історично складаються в суспільстві як її соціальні можливості, які відповідають частково або повністю її потребам у реальному житті (Гулиев В. Е., Ф. М. Рудинский. Демократия и достоинство личности. – М. : Наука, 1983. – с.104). Як зазначив Ф. М. Рудинський, ідея людської гідності означає визнання людини вищою, ні з чим не зрівняною цінністю, з чого випливає визнання її суб'єктом свободи, рівності, володіння нею правами та обов'язками людини і громадянина (Рудинский Ф. М. Наука прав человека и проблемы конституционного права : труды разных лет. – М. : МИР, 2006. – с.229).

Основою формулювання сучасного поняття «гідність» стала, на нашу думку, насамперед протестантська етика з її індивідуалізмом і раціоналізмом. Релігійний досвід «спілкування з богом» у протестантизмі спирався на особисте переживання й особистий духовний досвід, на відміну від опосередкованого процесу богопізнання в інших конфесіях і релігіях. Раціональність же трудової діяльності виходила з тлумачення Мартіном Лютером Нового Заповіту, на думку якого значення мирської професійної праці і релігійне воздаяння за неї надзвичайно зросли. Іншими словами, зросла цінність людської діяльності на землі. Протестантська соціокультурна традиція створила «соціальну етику» європейської культури, і це мало для неї й конститутивне значення (Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // [избранные произведения : пер. с нем.]. – М., 1990. – с.99-100). Епоха Реформації стала новим етапом у розвитку ідеї гідності людини. Видатні мислителі XVI – XVII ст. ст. вбачали соціальну цінність людини в її творчій діяльності, в її намаганні посилити свою владу над природою (Д. Бруно, Ф. Бекон, Д. Локк). Прогресивні філософи Нового часу були переконані в силі людського розуму. І це є важливий аспект становлення ідеї людської гідності.

В Новий час поглиблюється зміст поняття людської гідності, що пов'язане з формуванням уявлень про людину як суб'єкта особистої свободи та носія невідчужуваних прав (Рудинский Ф. М. Наука прав человека и проблемы конституционного права : труды разных лет. – М. : МИР, 2006. – с.232). Своєрідність етичних, політичних та правових учень

XVII – XVIII століть полягає в тому, що соціальну цінність особи вони розглядали з позицій школи природного права.

Розробка проблеми гідності громадянина як суб'єкта особистої свободи займає центральне місце в політичному вченні Д. Локка. «Свобода людини в суспільстві, – писав він, – полягає в тому, що вона не підкоряється ніякій іншій законодавчій владі, крім тієї, яка встановлена за згодою в державі... Там, де немає законів, там немає і свободи» (Локк Дж. О гражданском правлении // Избранные философские произведения : в 2 т. – М., 1960. – Т. 2. – 1960. – С. 5–137. – Из содерж. : О рабстве. – Гл. 4. – с.16). Д. Локк теоретично розробив такі принципи буржуазного конституціоналізму (повага права приватної власності, суверенітет, парламентське правління, поділ влади, законність, невідчужуваність прав особи), які сформували «емпіричну систему демократії» і філософію американського конституціоналізму (Локк Дж. Об отцовской власти // Избранные философские произведения : в 2 т. – М. : Издательство социально-экономической литературы, 1960. – Т.2. – 1950. – с.34). «... Вировнення Д. Локка знайшло своє втілення в конституції., і ці принципи стали основою для юридичного тлумачення» (Харц Л. Либеральная традиция в Америке [пер. с англ. Г. П. Бляблина и др.; общ. ред. В. Согрина; ред. Т. С. Комаров]. – М. : Прогресс : Прогресс-Академия, 1993. – с.100-101). Д. Локк відстоював право на свободу, але допускав при цьому часткове її обмеження на користь держави. Одночасно філософ заперечував тотальну відмову індивіда від належних йому природних прав. Право на життя, власність, гідність особи, рівність людини не відчужує нікому ні за яких обставин (История политических и правовых учений : учеб. для вузов / [под ред. проф. В. С. Нерсесянца]. – М. : Издательская группа НОРМА – Инфра•М, 2000. – с.271-272).

Таким чином, інтереси особи стають у Д. Локка центром усієї державної діяльності. У цьому зв'язку і питання про гідність громадянина одержує нове тлумачення. Особиста гідність стає атрибутом приватної власності подібно до того, як у Середні віки вона була атрибутом походження і станової приналежності.

Політичне вчення Д. Локка справило величезний вплив на подальший розвиток політичної ідеології. Особливо широкого поширення набула теорія природних невідчужуваних прав людини, яку використали Т. Джефферсон та інші теоретики американської революції і яка увійшла згодом до французької Декларації прав людини і громадянина 1789 року (История политических и правовых учений : учеб. / [под ред. О. Э. Лейста]. – М. : Юрид. лит., 1997. – 576 с.14, с.189-190).

У період Нового часу докладно були розроблені різні аспекти проблеми честі і гідності людини. Так, Т. Гоббс аналізує співвідношення таких моральних категорій, як могутність, цінність, гідність, повага людини.

Цінність людини він порівнював із вартістю речей і розглядав її як ціну, що «складає стільки, скільки можна дати за користування її силою»

(Гоббс Т. О человеке // Сочинения : в 2 т. [сост., ред., авт. примеч. В. В. Соколов ; пер. с лат. и англ.]. – М. : Мысль, 1991. – Т.2. – 1991. – с.95). Гідністю Т. Гоббс називав суспільну цінність людини, тобто ціну, що дає їй держава. Отже, суспільна гідність людини ототожнюється в нього з громадянською.

Отже, розуміння людської гідності є неоднаковим у різні історичні епохи в різних народів. Аналіз поглядів мислителів Нового часу показує, що поняття гідності ототожнюється з цінністю людини, його пов'язують з усвідомленням людиною того факту, що вона володіє значимими для неї моральними й інтелектуальними якостями. Одночасно гідність залежить від становища людини в суспільстві, стану суспільства, здатності його забезпечити практичне утвердження невідчужуваних прав людини, визнання самоцінності особистості.

Галицкий И.

Черкасский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин, кандидат юридических наук

РАЗУМ КАК ВОЗМОЖНЫЙ И НЕОБХОДИМЫЙ ИСТОЧНИК ПРАВА УКРАИНЫ

Прежде чем говорить об источниках права и о разуме как одном из них, следует ответить на вопросы: как же нам понимать право? что оно из себя представляет? Обратимся к классикам. «Право как продукт разума способно функционировать как инструмент светской власти в отрыве от высших ценностей и целей; и не только религиозная вера, но и страстная убежденность стали считаться личным делом каждого» (Берман Г. Д. Западная традиция права. Эпоха формирования. – М., 1994. –С. 194.) Согласно Н. М. Коркунову «право должно только размежевать внешнюю свободу людей, совершенно не касаясь того, как воспользуются люди отведенной им свободой, согласно нравственным требованиям или нет» (Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. Издание 8-е. СПб., 1908. С.42 –43). «Так, например, подчинение народным и отеческим преданиям и установлениям есть доброе дело... в той мере, в какой сами эти предания и установления выражают добро. Право – есть минимум нравственности» (Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия. Соч. в 2-х т. – М., 1990. – Т.1. –С. 94.).

Что касается разума, то он исследует все сущее, сам себе судья и не терпит диктата внешней силы. По мнению Ж. Кондорсе, для разума нет авторитетов. Разум есть выражение независимой от Бога суверенной сущности человека. Разум сам ставит себе цели. Главная его задача состоит в том, чтобы, осознав незыблемые законы природы, общества и человеческого развития, сделав их ясными для возможно большего числа

людей, подчинить природную и социальную необходимость морально обоснованной воле человека, стремящегося к счастью и неограниченному саморазвитию.

Кондорсе не рассматривает множественность мнений как досадную помеху развитию разума. Терпимость к чужим мнениям – существенная черта цивилизованного человека. При всем том, требование терпимости и свободы мысли не должно заслонять фундаментального принципа: признания абсолютно одинаковой для всех людей системы истин, обязательных для всякого нормального разума (Кондорсе, Ж. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*. – Либроком, 2011. – 280 с.)

Что же такое разум для права (на примере общего права Англии)? Это разумное решение спора, когда по данному вопросу нет ни прецедента, ни законодательной нормы, ни обязательного обычая. Поиск решения на основе разума не произвольный процесс. Необходимо прежде всего руководствоваться общими принципами действующего права, в чем играют определенную роль доктрина, а также, главным образом в Англии, попутные высказывания судей о праве (*obiter dicta*); имеют значение и судебные решения, не являющиеся прецедентами. Если бы в данной связи имели значение только обязательные прецеденты, то роль правосудия и справедливости была весьма ограничена. Конечно, английское право было создано и уточнено в ходе разрешения споров, переданных в королевские суды. Но когда эти суды рассматривали споры, не эмпиризм заставлял их принимать по каждому спору справедливые решения. Чтобы создать систему, ставшую общим правом, надо было каждый раз искать решение наиболее разумное, а определялись эти поиски желанием обеспечить единство судебных решений, что неизбежно заставляет обращаться к логике. В Англии, как и во Франции и Германии, при всем различии путей формирования права всегда существовала одна и та же концепция основы права; право – это прежде всего разум (*Lex est aliquid rationis*) (Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. – М.: Междунар. отношения, 1996. – С.264-268)

Следует отметить, что любая правовая и политическая деятельность должна находиться в гармонии с общепринятыми этическими принципами. В ней не должны применяться средства, противоречащие этим принципам. Коррекция этических принципов в свете новых реальностей не должна приводить к их отступлению от извечных основ – сохранения природы и жизни, созидательной деятельности, стремления ко всеобщему благу (Реброва И. – <http://razumru.ru/humanism/journal/38/rebrova.htm>). Эти основы определяются не верованиями, традициями, личными и коллективными убеждениями, а разумными требованиями к общежитию, ведущими к развитию и процветанию. В первую очередь, речь идёт, о ценности жизни и здоровья, о взаимном уважении (не любви, почитании,

презрении или ненависти, а именно – уважении!), о взаимодисциплине и осознании уязвимости и хрупкости собственного дома (планеты в целом, отдельного региона на ней). В разных культурах, цивилизациях, религиозных системах можно найти общие платформы для будущего взаимодействия. Главное, чтобы разум оставался чист, чтобы страсти и пороки отдельных людей и их объединений не затмевали его, что тем самым может вести к необратимым последствиям (войнам, кровным – напр., этническим, национальным – конфликтам, которые носят затяжной характер и трудно разрешимы).

Таким образом, разум должен являться одним из главных источников права и государственной политики. Есть хороший синоним в русском языке – здравомыслие. Так вот, это самое здравомыслие следует положить в основу принятия любых имеющих политические или правовые последствия решений. Тогда станет возможным преодолеть бюрократию и глупость процедурных действий, связанного с ней (напр., дело в ЕСПЧ «СавініпротиУкраїни», 2008 г., в котором органы государственной власти потратили огромные финансовые средства для того, чтобы лишить родительских прав слепых отца и мать, мотивируя это их материальной неспособностью содержать детей, вместо того, чтобы оказать им достаточную денежную помощь – и таких примеров очень много), станет возможным проводить эффективную взвешенную политику, уменьшая паразитарную роль коррупции, которая в Украине приобрела масштабы национального бедствия.

Токарь Л. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры философии*

ДОСТОЙНЫЙ ТРУД ИЛИ ТРУД, ДОСТОЙНЫЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО БЫТИЯ

*«Ежели людей по работе ценить,
тогда лошадь лучше
всякого человека»*

Максим Горький.

7 октября отмечается Всемирный день действий за достойный труд, или День достойного труда. Генеральный директор МОТ Х. Сомавия на 87-й сессии Международной конференции труда в 1999 году дал определение понятия «достойный труд»: возможность мужчин и женщин заниматься достойным и производительным трудом в условиях свободы, справедливости, безопасности и уважения человеческого достоинства. Данная концепция была сведена к четырем ключевым элементам, которые нашли свое отражение в статьях конвенций МОТ: достойная занятость и

оплата труда, социальная защита, социальный диалог. Несмотря на весьма благородную цель – гуманизацию труда – в сущности, реализация данной концепции свелась к созданию комфортных условий существования, в рамках рабочего времени – времени, от которого человек отчужден, в котором люди отчаялись найти и реализовать полноту жизни. Не смотря на то, что обсуждаемая концепция выступает за справедливое вознаграждение труда и достойные условия последнего, в ней нет перспективы в приближении, так сказать, «труда сущего» к «труду должному», т. е. труду, достойному человеческого бытия. Как следствие, под прекрасным лозунгом достойного труда, предлагают изменить в лучшем случае форму рабочего времени, а не его содержание, что не может решить проблему отчуждения труда.

Достоинство человека – это признание обществом социальной ценности, уникальности, неповторимости личности и её индивидуальности. И. Кант убежден, что достоинство свободной моральной личности соблюдается только тогда, когда моральная личность является абсолютной целью в себе и никогда – средством. Отношение к наемному работнику как к средству достижения увеличения стоимости товара, видение его исключительно сквозь призму эффективности в единицу рабочего времени, формирует раздробленность человека. В таком труде человек перестает ощущать себя человеком и, в результате, отчуждается от него. Отчужденный труд вынуждает человека жить по «логике части». В его жизни нет единства прошлого, настоящего и будущего, направленного на формирование личности. Время, не связанное с самореализацией и полнотой жизни – это время, противопоставленное вечности, оно безлико и вступает в противоречие с человеческим достоинством.

Эволюция взглядов на труд шла путем отказа от тех видов труда, которые не являются достойными человеческого бытия. Против повседневного труда и забот ради физического выживания и продолжения рода выступали еще греки. Они считали его не достойным свободного человека. Отсюда презрение к рабочему времени и стремление к времени свободному, в котором реализуется человеческая сущность. В эпоху Возрождения свободное время считалось благом, способным отделить творца от простого исполнителя. И опять негативной оценки удостоивается будничная труд и ведение домашнего хозяйства. В истории человечества прослеживается линия выделения творческого, интеллектуального труда как единственного собственно человеческого.

В период Реформации благодаря протестантской этике повышается ценность труда. Но возникает вопрос, – «Какого именно труда?». – Труд, направленного на результат в виде прибыли. Происходит обесценивание труда, выраженного в профессиях, ранее считавшихся достойным человеческого бытия, тех профессиях, которые связывают человека с вечностью. Религиозная ценность труда совпадает с его экономической

эффективностью. Как справедливо отмечает В. М. Межуев, в глазах людей, превращающих время в деньги, вечность ничего не стоит. Вот где обрело место мнимое тождество должного и сущего в понимании труда, что явилось, по нашему мнению, переломным моментом в эволюции понимания труда, которое в дальнейшем послужило причиной зарождения такого мощного явления как отчуждение труда. В период зарождения буржуазного индивидуализма нарушаются представления о достоинстве человека, которое раньше отождествлялось с универсализацией единичного, с его равенством со всеобщим. Такой подход подразумевает, что человек – это некий набор признаков индивида, который можно воспроизвести в любой последовательности, иерархии, в зависимости от пожелания работодателя и требований к трудовым функциям.

На наш взгляд, необходимо выведение рутинного механического труда из сферы рабочего времени человека. Помимо достижения единства между понятиями «достойный труд» и «труд, достойный человеческого бытия», в рамках концепции достойного труда необходимо провозгласить целью выведение из сферы наемного труда такой деятельности, которая оценивает человека не как целостную личность, а как средство. Именно от такого труда и отчужден человек, как определял К. Маркс. Поскольку такое «выведение» противоречит главному принципу капитализма, можно предположить, что на данном этапе развития общества, такой тип хозяйствования изжил себя, потому следует искать новые пути, а не способствовать самодовлеющему механизму, действующему на благо самого себя, а не на благо человечества.

Роль права в решении данной проблемы состоит в законодательном закреплении на международном уровне стратегической направленности на уменьшение (путем механизации и компьютеризации) количества рабочих мест, предусматривающих чисто механическую и физическую работу. Необходимо закрепление предпочтений представителям бизнеса, реализующим программу ответственности за будущее. Эта программа должна предполагать продуцирование потребности в качественно новом творческом труде, время реализации которого будет направлено на сохранение целостности личности, на формирование последней – труде, нацеленном на вечность.

Наше государство, уже определилось с позицией относительно концепции достойного труда, и в первом чтении был утвержден проект нового Трудового кодекса Украины, в ст. 143 которого предусмотрено увеличение суммарного количества рабочего времени до 48 часов в неделю, и до 12 – в день. И это еще не все «блага», предусмотренные для трудящегося человека. Здесь, как нельзя кстати, можно вспомнить позицию утилитариста Дж. Ст. Милля, который считал, что одной из преград на пути к высшему благу в виде счастья большинства, являются плохие законы.

ЗНАЧЕНИЕ СОБСТВЕННОСТИ В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ

В настоящее время является актуальным рассмотрение социального государства как правового феномена в связи с тем, что Украина наряду с другими странами провозглашает себя социальным государством. Недостаточно исследованным является вопрос о влиянии собственности на развитие социального государства. Считается необходимым определение роли и значения собственности как одного из важнейших факторов развития социального государства.

Предпосылки формирования идеи социального государства, а точнее, государства социального предназначения мы можем увидеть еще в идеях мыслителей Древней Греции. Так, Платон видел социальное предназначение государства в достижении единой цели – блага всего полиса. Философ выстраивал модель идеального государства, вся деятельность которого направлена на достижение счастливого существования, причем не в отдельно взятой его части, не так, чтобы лишь некоторые были в нем счастливы, а чтобы оно было счастливо все в целом (Платон. Собрание сочинений: В 4 т., Т.3. М.: Мысль, 1994, с.189). В идеальном государстве Платона все граждане совместно владеют условиями производства. Превосходство общей собственности доказывается мыслителем на основе учения о нравственности. Сходные идеи о социальной сущности государства высказывал и Аристотель. В своем труде «Политика» он видит основное предназначение государства в достижении общего блага. Таким образом, уже в философских идеях Платона и Аристотеля мы видим зарождение идеи о социальном предназначении государства.

Пройдя достаточно долгий исторический путь, идея о государстве, политика которого должна быть направлена на достижение блага для каждого члена его общества, воплотилась в XIX веке в концепцию социального государства. Указанная концепция была разработана и сформулирована немецким философом, историком, экономистом Лоренцем фон Штейном. Целью концепции было устранение неизбежно возникающих классовых противоречий средствами государства. Лоренц фон Штейн предложил следующее решение: с помощью государственной власти немимущие классы (прежде всего рабочий класс) должны изменить свое зависимое положение, обусловливаемое природой труда, в положение независимое, материально-свободное (Штейн Л. фон История социального движения Франции с 1789 г. – СПб., 1972, с.281) Такое решение социального вопроса было очень перспективным для разрешения назревших проблем того времени.

Государство может разрешить социальный вопрос путем создания такого государственного устройства и таких установлений, которые по-

звалили бы труду самому вести к приобретению собственности. Этот путь превращает государство в социальное и позволяет обеспечить каждому человеку условия благосостояния. Необходимо отметить, что социальное государство не стремится изменить классовую структуру общества и уничтожить классовые противоречия, оно лишь пытается сгладить, минимизировать, сбалансировать эти противоречия. Реальным способом достижения этого является возможность перехода человека из одного класса в другой путем изменения отношения к собственности.

Определяя сущность социального государства, Лоренц фон Штейн писал: государство обязано поддерживать абсолютное равенство в правах для всех различных общественных классов, для отдельной самоопределяющейся личности благодаря своей власти. Оно обязано способствовать экономическому и общественному прогрессу всех своих граждан, так как, в конечном счете, развитие одного выступает условием развития другого, и именно в этом смысле говорится о социальном государстве.

Современное понимание социального государства ушло вперед по сравнению с теорией Лоренца фон Штейна, но любое исследование в этой области должно отталкиваться от определения немецкого ученого, так как в нем преодолевается подход к государству как арене классовой борьбы и впервые утверждается приоритет соотношения «личность – государство» взамен прежнего «общество-государство», а целью такого государства объявляется экономический и социальный прогресс.

Существование социального государства связано с тем, что главная его цель не противоречит интересам личности, поскольку лишь в условиях социальной и политической стабильности возможно безопасное существование и свободное развитие человека. Сущность социального государства заключается в достижении социальной справедливости: «Справедливость, как полагалось во времена становления и укрепления буржуазного общества, заключалась в том, чтобы обеспечить каждому такие его естественные права, как право на жизнь, на свободу, на собственность, то есть права, которые положены каждому индивидууму от природы, права, неотъемлемость которых диктует разум» (Кочетков В. В. Справедливость как сущность социального государства// Философия права – 2009. – № 5. – С.34).

Отношение к собственности в социальном государстве играет особую важную роль, ведь собственность является одним из факторов определения свободы человека, его относительной независимости от третьих лиц и от государства в целом. Обладание гражданином собственностью является условием и дополнительной гарантией, предоставляющей ему достойную жизнь и обеспечивающей его свободное развитие.

Формирование социального государства возможно лишь на основе правового, конституционного закрепления частной собственности, социальной и политической свободы.

Собственность позволяет реализовывать основные функции социального государства. Обеспечивать гражданам достойный уровень жизни, предоставляет возможность межклассовых перемещений в обществе. Также благодаря наличию собственности социальное государство может влиять на перераспределение доходов граждан, может поддерживать нуждающиеся слои населения. Отсюда следует, для реализации идеи социального государства необходимо поддерживать и обеспечивать гармоничное развитие различных форм собственности. Ведь, как выясняется, развитие собственности является одним из основных факторов развития социального государства и, кроме того предоставляет возможность каждому человеку реализовать свою творческую сущность.

Палий О. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры философии*

ДИСПОЗИТИВНОСТЬ ПРАВОВЫХ НОРМ

Часто возникают ситуации, в частности, на стадии законотворчества, когда жизненно важно определить, какова же вероятность осуществимости правовой возможности, заложенной в том или ином законопроекте. Казалось бы, принятие закона – это и есть осуществление правовой возможности, ее «материализация». Однако дальнейшая судьба принятой законодателем нормы может быть разной: она может успешно функционировать, а может оказаться недействующей, а может порождать такие возможности, которые не были предусмотрены законодателем.

Каждый закон, как и любая правовая норма, содержит свою диспозицию – предписание о том, как следует поступать в условиях, предусмотренных в гипотезе данной нормы. Мы хотели бы обратить внимание на более широкий смысл терминов «диспозиция», «диспозиционность», который распространен в современной философии науки и который, на наш взгляд, может быть использован в философии права. В этом широком понимании каждая норма права в целом диспозиционна, а не только содержит диспозиционную часть. Как доказывает П. К. Гречко, исходные корни смысла терминов «диспозиция», «диспозиционность» связаны с понятиями «предрасположенность», «предусмотренное естественное поведение» и т. п. (Гречко П. К. Диспозиции: онтологическая перспектива и коммуникативная аппликация / П. К. Гречко // Вопросы философии. – 2012. – № 4. – с. 100), что позволяет увидеть связь диспозиционности с возможностью, неявно присутствующей в изучаемом предмете.

Вокруг понятия диспозиции, диспозиционности в методологии идут споры. К. Поппер все свойства считает диспозиционными, Н. Гудмен видит в каждой вещи определенное сочетание явных и диспозиционных свойств: «Кроме наблюдаемых свойств, которые она демонстрирует, и

актуальных процессов, которые она претерпевает вещь полна угроз и обещаний. Диспозиции или способности вещи – ее гибкость, ее воспламеняемость, ее растворимость – не менее значимы для нас, чем ее очевидное поведение» (Цит. по: Гречко П. К., указ. соч., с. 100). Так дело обстоит и с правовыми возможностями, заложенными в законе, для осуществления которых необходимы определенные условия.

Иную позицию занимает например И. В. О. Куайн, который считает, что «атрибуция диспозиционного предиката объекту отражает лишь неполноту нашего знания о нем. С ним согласен и Д. М. Армстронг: «все истинные свойства... недиспозиционны» (Цит. по: Гречко П. К., указ. соч., с. 100). Однако мы не можем не возразить данному положению, отметив, что неважно каково знание у нас о конкретном объекте – данные свойства либо объективно присущи последнему, либо нет. Другое дело что достаточное (полное) знание об объекте способствует эффективному (правильному) обращению с ним.

Следует также согласиться с П. К. Гречко: «Даже если диспозиция составляет атрибутивное свойство вещи, все равно она в полной мере проявляет себя только в конкретных обстоятельствах, или, иначе говоря, «по ситуации» (Гречко П. К., указ. соч., с. 102). Поэтому необходимо еще на стадии законотворчества учитывать (предусматривать) определенные ситуации, для которых рассчитана данная правовая возможность.

Например, при принятии нового Уголовного процессуального кодекса Украины подразумевалось, что его нормы будут более полно защищать права и возможности всех участников процесса, в том числе потерпевших. Однако на деле оказывается, что некоторые новшества могут привести к прямо противоположному результату. Происходит это потому, что условия применимости нормы не сформулированы четко. Например, некоторые действия, предусмотренные нормой, не эксплицированы во временном отношении.

Так, гражданин, обратившись с заявлением в правоохранительные органы о совершенном в отношении него преступлении, рассчитывает на быстрое, полное и всестороннее расследование.

Вместе с тем, процессуальный срок расследования исчисляется (согласно ст. 219 УПК) с момента вручения подозреваемому сообщения о подозрении, а срок с момента совершения преступления и до сообщения о подозрении никоим образом не устанавливается и, следовательно, является неопределенным, что может привести к нарушению прав потерпевшего. Исключение составляет только случай, предусмотренный п.1ч.1ст.276, где указано время вручения сообщения о подозрении (задержание лица на месте совершения уголовного правонарушения, а также непосредственно после его совершения). Диспозиция нормы, таким образом, включает в себя скрытое свойство, не учтенное законодателем.

В данном кодексе содержатся и другие положения, касающиеся процессуальных сроков, в которых нарушена четкость изложения, содержится неопределенность и неоднозначность в исчислении процессуальных сроков. Например «разумные сроки», «необходимые для исполнения», «кратчайшие сроки», «при наличии достаточных оснований» и т. д., которые, на первый взгляд, не вызывают подозрения, однако без соответствующих уточнений вносят двусмысленность в понимание, в применение и, в конечном счете, ведут к нарушению прав участников уголовного процесса. Например, размытость временного отрезка от совершения преступления до сообщения о подозрении может привести активизации возможностей, неявно содержащихся в тексте нормы – уклонение преступника от ответственности, коррупционных действий сотрудников правоохранительных органов и др.

Таким образом, лишь учитывая диспозиционность свойств правовых возможностей, заложенных в правовых нормах, мы можем предусмотреть перспективы реализации нормативно-правового акта. Важно учитывать диспозиции в процессе подготовки норм права, а не после их практической апробации.

Гайтан В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ)

За останні сім років величезної популярності набули сайти соціальних мереж (англ. – social network sites, скорочено – SNS). Це сайти, що дозволяють користувачам завантажувати інформацію на загальнодоступний профайл, створювати он-лайн список друзів і переглядати профайли інших користувачів. Соціальна мережа – соціальна структура, утворена індивідами або організаціями. Вона відображає зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними вузами. Зазначимо, що Інтернет швидко став основним інструментом для здійснення права на вираження думок, ідей, поглядів реалізації права на свободу слова. Утім, через різноманітність змісту і простоти використання, Інтернет-інформація стала спірною і суперечливою та може використовуватися в різних цілях. З одного боку, наприклад, це дозволяє отримати відомості про поточні події в країнах, де інші засоби масової інформації піддаються жорсткій цензурі; з іншого – Інтернет може бути використаний з метою сприяння вчиненню правопорушення, і навіть злочину. (Турута О. Інтернет і право на свободу слова (порівняльно-правовий аспект) // Публічне право. – 2012. – № 4 (8), с. 31–32). Насамперед хочеться зазначити, що першочергово Інтернет

створювався як мережа для вільного поширення та одержання корисних для суспільства даних з урахуванням норм права та морально-етичних принципів, що забезпечують соціальну справедливість і рух у напрямі до свободи. Проте, на жаль, на сьогоднішній день Інтернет перетворився на повсякденний засіб висилання будь-якої інформації, не завжди достовірної, що досить часто призводить до порушення прав людини.

Широке використання Інтернету породжує значні правові проблеми, що стосуються, зокрема, таких важливих питань, як: інформаційна безпека, права та свободи в галузі інформації, доступ до інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів та отримання інформаційних послуг, ведення електронної комерції (торгівлі), оподаткування комерційної діяльності в Інтернеті, укладання договорів електронним способом, використання комп'ютерного програмного забезпечення, використання доменних імен, неправомірна поведінка користувачів у мережі (кіберсквотинг, тайпсквотинг, хакінг), охорона та захист прав інтелектуальної власності (авторських та суміжних прав, патентних прав, прав на засоби індивідуалізації та ін.). Проаналізуємо випадки порушення прав людини в соціальних мережах. З однієї сторони, можливість вільного висловлювання в мережі Інтернет користувачам гарантовано Конституцією України, а саме, ст. 34 (Конституція України. – Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996.) гарантовано право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Виникає запитання, як захистити свою честь, гідність та ділову репутацію у разі їх порушення у всесвітній мережі Інтернет, та хто буде нести відповідальність за таке порушення. Чинне законодавство України виділяє два способи захисту: загальні та спеціальні, які застосовуються в судовому та позасудовому порядку. Отже у випадку розміщення в мережі Інтернет інформації, що порушує честь, гідність та ділову репутацію особа, права якої порушено може або ж безпосередньо звернутися до особи, яка здійснила дане порушення, з вимогою про спростування такої інформації, або до суду. Питання про захист авторського права в мережі Інтернет гостро підіймається у більшості країн світу, на жаль, в Україні йому приділяється мало уваги, тому необхідно знайти оптимальні способи вирішення даної проблеми, спираючись на міжнародний досвід. Крім того, можна помітити певні прорахунки в реалізації національної програми захисту авторських прав у мережі Інтернет, внаслідок відсутності нормативно-правових актів, які б стосувалися виключно даного питання. Навпаки, у пострадянській державознавчій літературі, присвяченій різним аспектам теорії й практики захисту права на недоторканність приватного життя (зокрема, у працях Н. Г. Беляєвої, Г. О. Мітцукової, І. Л. Петрухіна, В. С. Сивухіна, Е. О. Цадикової та ін.), проблема соціальних мереж досі перебуває поза межами уваги, хоча кількість користувачів Інтернету з колишніх радянських республік зростає з геометричною прогресією

Серед багатьох ризиків для прайвесі у соціальних мережах варто виокремити, принаймні, три:

- 1) повна поінформованість про особу;
- 2) повідомлення інформації злочинцям;
- 3) відсутність у особи реального контролю за домірністю інформації про себе.

Наприкінці зазначимо, що Інтернет не повинен бути самоціллю для суспільства, а лише засобом для розвитку людської особистості. Право людини на розвиток має бути базовим критерієм для оцінки міри реалізації всіх її інших прав і свобод, зокрема, свободи слова та доступу до інформації. Адже те, що руйнує людину, не може вважатися свободою, заради якої відстоюється право на вільний Інтернет. Загалом мережа Інтернет виступає як галузь масової комунікації, яка стрімко розвивається і змінюється, а правове регулювання таких галузей завжди розвивається з запізненням.

Петрович З. З.

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
здобувач кафедри загальної теорії держави і права*

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЦІННОСТІ ПРАВА: СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ

За час реформування українського суспільства в багатьох сферах суспільного життя активізувалося значне число супутніх цьому процесу соціальних патологій (криза моральності та правосвідомості, соціальна нестабільність, падіння цінності людського життя), що мають різні причини і підстави. Однією з таких причин є руйнування колишньої ціннісної основи і відсутність нової стрункої системи соціальних цінностей, які відіграють для будь-якого суспільства роль об'єднуючої платформи.

На думку Г. Ріккерта, цінність (те, що має значення, потрібне, важливе для людей) присутнє в дійсності в якості благ (в об'єкті) і в якості оцінки (в суб'єкті). Сфера цінностей трансцендентна. Цінність – це «сєнс, що лежить над усяким буттям». Зв'язок цінностей з дійсністю здійснюється за допомогою сєнсу, який належить обом сферам. Отже, цінності надають сєнс процесом оцінки створюючи ті чи інші блага. Сукупність усіх благ утворює сферу культури. Культура, таким чином, є частиною дійсності, поєднаною з цінностями.

При цьому слід відзначити, що завдяки цінностям можна відрізнити культурні процеси від явищ природи з точки зору їх наукового розгляду, оскільки цінності не являють собою дійсності – ні фізичної, ні психічної (Ріккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Ріккерт Г., Полякова А. П., Бєляєва М. М.; пер с нем. А. Ф Зотова. – Москва: Республика, 1998. – 413 с.).

Потрібно врахувати, що онтологічні питання про те, що є цінність, яка її природа і спосіб буття, як і тотожні питання щодо права, залишаються відкритими. Незважаючи на невизначеність даного поняття, термін «цінність» використовують для вказівки на людське, соціальне і культурне значення об'єктів і явищ, що відсилає до світу належного, цільового, смислової підстави Абсолюту (Абушенко В. Л. *Ценность // Новейший философский словарь* / Сост. А. А. Грицанов. – Мн., 1998. – с.798.). Проте, не будь-яка значущість явища, як ми вважаємо, є цінністю, а лише його позитивна значущість. Більш того, на наш погляд, у витоках цієї значущості перебуває сама людина, її корінні цілі та ідеали.

Розглядаючи право як соціальну цінність, варто зазначити, що правові цінності є лише частиною інших соціальних цінностей.

Проблема соціальних аспектів ціннісних орієнтирів у праві перебуває у центрі суспільної уваги, тому що втрата цих орієнтирів призведе до деградації людства його аморальності та втрати духовності. Щоб цього не допустити – має бути не просто відновлене розуміння цінності права, а заново потрібно створити якісно нову систему цінностей та ціннісних орієнтацій. Вони, будучи певними ментальними утвореннями, які повинні співпадати з особистими та соціальними запитами нашого суспільства (Білецька Л. В. *Українське суспільство та його ціннісні орієнтації в умовах перехідного періоду* / Л. В. Білецька // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2010. – № 17. С.143-147).

Найвища соціальна цінність – це повага до людської особистості. Цінність виражається у тому, що вона виступає засобом збудження в громадянах не тільки духу ініціативи, а й відповідальності. У цьому виразно вбачається його соціальна цінність (Черних Є. М. *Цінність об'єктивного і суб'єктивного права* / Є. М. Черних // *Держава і право*. – 2004. – вип. 29. – с.89-95).

З розвитком суспільства, ускладнення суспільних зв'язків поступово формується специфічний суспільний інтерес, що часто не збігається з інтересами окремих представників даного соціуму.

Дослідження питання цінностей права у сучасному суспільстві має важливе наукове і практичне значення. Значення цінностей права дає можливість звернути увагу на ключові характеристики права, що сприяє підвищенню ролі права у суспільстві, усуненню правового нігілізму, підвищенню рівня правосвідомості і правової культури, прагненню до правової поінформованості і забезпеченню правової освіченості населення (Карась А. Г. *Право як ціннісна основа українського суспільства* / А. Г. Карась // *Держава і право*. – 2010. – вип. 48. – с.56-61).

Зрозуміло, що зараз ми зустрічаємо різні уявлення про право, але їх об'єднує, визнання цінностей права в житті суспільства та людини. Не випадково в рамках філософії права, юридичної деонтології, порівняльного правознавства традиційно розглядаються і джерела права, і правова

культура, і юридичні організації, і юридична освіта та професія в різних правових системах світу. В цьому відображається своєрідний загальний методологічний підхід, який доповнюється національними акцентами та переважною умовою для того чи іншого елемента. Це підтверджує, як уже наголошувалось, досвід різних правових систем.

Соціальна цінність права має кілька форм вираження: як феномен культури: полягає в тому, що вона належить до фундаментальних цінностей світової культури, вироблених людством у перебігу його розвитку, в такому значенні право розглядається як атрибут цивілізації, як втілення гуманістичних прагнень людства, як результат боротьби за свободу і справедливість; як інструмент задоволення потреб – інструментальна цінність права, яка зумовлюється передусім його особливими зовнішніми формальними властивостями: нормативністю, системністю, формальною визначеністю, загальнообов'язковістю; теологічна цінність права – як мета діяльності різних суб'єктів. Дані форми мають різні рівні формалізації: теоретичний і практичний.

Отже, кожний індивід сучасного соціуму стикається з актуалізацією права під впливом конкретних життєвих ситуацій. Він пропускає крізь свою свідомість ті чи інші правові цінності, які в подальшому стають ціннісними орієнтирами для повноцінного життя в соціумі.

Здатність права виступати силою, яка протистойть сваволі, а також слугувати метою та засобом втілення соціально-справедливих, прогресивних потреб та інтересів кожного члена соціуму, та усього суспільства загалом, сприяти розвитку тих чи інших відносин, в яких зацікавлені як окремі індивіди так і суспільство в цілому і є його соціальною цінністю, яка вносить стабільність і порядок в усі без винятку соціальні відносини.

РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Оборотов Ю. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой теории государства и права,
доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины*

О НЕОБХОДИМОСТИ ПОСТРОЕНИЯ СИЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

В конце XX и начале XXI столетия констатация несостоятельности государства при решении проблем развития человеческой культуры и цивилизации стало расхожим мнением среди философов, политологов, социологов, экономистов и юристов. Реальность кризиса государства, обозначилась в неспособности западной модели государства нации (национального государства) в ее различных вариантах, быть эффективной в условиях стремительной индивидуализации общества, его информатизации и глобализации. Стала сказываться такая черта государства как его монополия на право, претензия на экономические, финансовые и культурные прерогативы, приоритеты институтов государства в социуме и многое другое.

В целом разрастаются противоречия между функционированием государства, потребностями развития общества и отдельного человека. Используемый термин «кризис государства» отображает тот факт, что институциональные, функциональные и субъектные характеристики государства все более не соответствуют как усложняющимся природным и социальным процессам, так и представлениям людей о роли государства в современном мире. С другой стороны, не видно даже в перспективе социальных институтов, способных заменить государство. Отсюда, не случайно все острее становится проблема развития государства на фоне оценки его кризисного состояния.

Направленность изменений в современном развитии государства связывается с построением сильного государства, заключающаяся, в частности, в создании новых правительственных учреждений и укреплении существующих (Ф. Фукуяма).

И действительно, слабые или некомпетентные правительство становятся все чаще источником как национальных, так и международных проблем первого порядка. Между тем, объемы государства, его функции и сферы влияния государственной власти во многих странах существенно уменьшились. Одновременно западная модель государства (национальное государство) показало свою неспособность эффективно действовать в условиях модернизации развивающегося общества (М. Чешков).

Тенденция ослабления государственности, существовавшая в связи с тоталитарными режимами и значительными объемами государственной экономики, остается в прошлом. Новое время связывается с поисками базовой концепции, охватывающей различные аспекты государственности, в качестве которой и выступает концепция сильного государства. Гипотетическая мощь государства связывается с теми необходимыми функциями, которые оно должно осуществлять. Визуализация сфер влияния современного государства была обозначена в докладе о мировом развитии Всемирного банка (1997г.), где функции государства разделены на три категории: минимальные, умеренные и энергичные.

Среди минимальных функций государства названы: обеспечение общественной пользы, защита, закон и порядок, право собственности, макроэкономическое регулирование, общественное здравоохранение, повышение социальной защищенности.

Как умеренные функции государства, представлены; обращение к внешним проявлениям, образование, окружающая среда, регулирование монополий, борьба с недостаточным уровнем образования, страхование, финансовое регулирование, социальное страхование.

В качестве активных функций государства определены: индустриальная политика и перераспределение капитала.

Заметно, что функциональное проявление институтов различных государств по выделенным направлениям может существенно различаться.

По сути, от всеохватывающей роли государства в жизни общества происходит переход к его легитимному существованию по направлениям, требующим государственных усилий. В частности, такой новой сферой энергичной деятельности государства стала финансовая сфера. Не случайно современное государство (слабое и сильное) обязательно должник. Государственный долг, как признак государства и способность государственного аппарата эффективно использовать финансовые средства заимствованные изнутри и снаружи, в одних случаях, показатель сильного, а, в других случаях, слабого государства.

Большинство ситуаций успешного построения сильного государства связано с ярко выраженной потребностью общества в заимствовании известных моделей институтов государства, а также их адаптация к местным условиям. Между тем, многие европейские страны не считают свои государственные институты универсальными моделями для других, рассматривают свои национальные государственные институты как менее легитимные, чем международные организации.

Существуют серьезные ограничения в возможности перенести на другую почву существующие знания о структуре государственных учреждений и о реформах, способствующих развитию государства. При этом международное сообщество не столько ограничено в способности

укреплять государства, сколько оно фактически подрывает создание своих государственных учреждений в многих развивающихся странах.

Мысль Ф. Фукуямы, что для каждого общества, искусство построения сильного государства является ключевой составляющей его национальной силы, должна стать определяющей идеей не только отечественного государствоведения, но и являться ключевой в практике государственного строительства современной Украины.

Завальнюк В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія», ректор,
кандидат юридичних наук, професор*

ЮРИДИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА НЕОФІЦІЙНЕ ПРАВО

Розуміння права як окремого інституту людського співтовариства, що має незалежне від державної волі походження та автономне буття, зумовлює постановку питання про можливість існування незалежних від держави правопорядків. Ця проблематика була започаткована Л. Й. Петражицьким та його учнями – Г. Д. Гурвичем та П. А. Сорокіним. Г. Д. Гурвичу належить ідея про соціальне право як самореферентну соціальну цілісність, яка не залежить від наявності в суспільстві тих чи інших інститутів або спільнот держави, соціальних класів і тощо (Гурвич Г. Д. *Філософія і соціологія права*. – СПб. : Изд. дом С. – Петерб. гос. ун-та, 2004. – С. 55-56). Для нього право було одночасно формою соціальної взаємодії, правосвідомістю, нормативною системою та ціннісно зумовленим імперативом поведінки, інакше кажучи він схилився до інтегративного розуміння права.

Натомість П. О. Сорокіним було уведено дихотомію офіційного та неофіційного права. Сукупність юридичних норм, обов'язкових для всіх членів даного суспільства або держави, що охороняються і захищаються всією силою і авторитетом груповий або державної влади, він визначав як офіційне право даної групи або держави. Неофіційним правом П. О. Сорокін уважав правові переконання окремих груп, класів, професій і релігійних об'єднань, що існують у кожному суспільстві, правила пристойності, моди, релігійні норми поведінки, правила професії (лікарська, педагогічна, цехова тощо), етики тощо. Офіційне право не може охоплювати і визначати всі варіанти відносин у державноорганізованому суспільстві, інакше воно було би неосяжним за своїм обсягом. За своїм змістом норми неофіційного права можуть збігатися з нормами офіційного права, можуть і суперечити йому. Неофіційне право порівняно з офіційним правом зазвичай є більш гнучким, більш рухомих, більш індивідуальним і стосується більш інтимних сторін людських взаємин (Сорокін П. А. *Элементарный учебник общей теории права в связи с теорией государства* / П. А. Сорокин // Хропанюк В. Н. *Теория государства и права. Хрестоматия. Учебное пособие*. – М., 1998. – С. 566-585).

Зазначимо, що визнання тією чи іншою мірою недержавного або, принаймні не тільки державного походження права, що було властивим як Петражицькому, так і його видатним учням, виявлення зв'язку між правом та людиною / людською спільнотою виводить їх висновки на проблематику юридичної антропології, проблематику людини і права.

Продовжуючи міркування щодо офіційного та неофіційного права, зазначимо, що «містком» між ними є звичаєве право, яке одночасно має недержавне походження і державну санкцію. Звичаєве право визначається сучасною наукою як форма права, сукупність правових звичаїв (звичаєво-правових норм) – загальних правил поведінки, що діють у межах певної спільноти у відношенні всіх її членів, які охоплюються змістом цих правил, таких, що усвідомлюються як правомірні і обов'язкові, відповідають і безпосередньо ґрунтуються на принципах природного права, виступають як результат тривалої, однакової і постійної практики вирішення правових ситуацій, що виникають на основі типових відношень у практичному житті людей, забезпечуються соціальною санкцією, а також можуть мати захист з боку державних органів влади та суду (Жовтобрюх М. М. Звичаєве право: сутність, генеза, чинність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.12 – «Філософія права» / М. М. Жовтобрюх. – К., 2002. – С. 13).

Різноманіття правового життя різних народів та спільнот, що стало очевидним внаслідок великих географічних відкриттів, колонізації та деколонізації, а сьогодні ще й глобалізації зумовлює необхідність вивчення не тільки офіційного, але й неофіційного права. За доби започаткування юридичної антропології як науки ця проблема мала свій прикладний вимір у вигляді адаптації правових систем метрополій та колоній. Саме так вона була відображена у працях класиків юридичної антропології Й. Бахофена, Дж. Леббока, Дж. Мак-Леннана, Г. Самнер-Мена, Л. Моргана, Е. Тейлора, Дж. Фрезера (Дашин А. В. Обычное право как структурно-функциональный элемент национальной правовой системы (историко-теоретический и сравнительно-правовой анализ)/ А. В. Дашин. – СПб., 2006. – С. 6). Частиною цієї проблематики є правове буття корінних народів. Прикладом адекватної, відповідної людиноцентричному розумінню права взаємодії офіційного та неофіційного права, і захисту на основі такого інтегративного праворозуміння корінних народів на міжнародному та національному рівні є забезпечення існування автономії саамів у складі країн Скандинавії.

Сьогодні правовий плюралізм, серед іншого, зумовлений тим, що майже в будь-якому суспільстві в межах однієї держави в результаті міграційних процесів або формування соціально-автономних територій, де «консервується» певна культура, живуть різні етнічні спільноти: національні меншини, корінні народи. Кожна з них має свою культуру, яка відрізняється від культур інших спільнот. Основні характеристики етносу: його самосвідомість (колективна свідомість, утворююча відчуття ідентичнос-

ті); стереотип поведінки, який визначає відносини усередині спільності і зв'язок між індивідом і спільнотою в цілому збереження власних традиційних соціальних, економічних, культурних й політичних інститутів (Садохин А. П. Этнология: учебник для вузов / А. П. Садохин. – М. : Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. – С. 80). Вони формують правову своєрідність етносу, особливе право спільноти, яке відрізняється від права інших соціальних спільнот, те, що можна назвати неофіційним правом.

У сучасному антропологічному дискурсі все більше уваги приділяється питанням забезпечення колективних прав з боку держави, їхньому співвідношенню з індивідуальними правами людини. Ця група прав належить до третього покоління прав, закріплених у новітніх конституційних традиціях.

Крижановський А. Ф.

*Міжнародний гуманітарний університет, ректор,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ЯК ПРЕДМЕТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Серед багатьох різновидів існуючих у сучасному соціумі правових порядків самостійне місце посідає конституційний правовий порядок – поки-що надзвичайно мало вивчений сучасною теоретичною і прикладною юриспруденцією суспільно-правовий феномен, необхідність дослідження якого визначається актуалізацією проблематики забезпечення дії реальної, ефективної Конституції, її належного виконання, дотримання і використання всіма суб'єктами права, а, передусім, державою, її органами та посадовими особами.

Аналіз правничої (у тому числі з конституційного права) літератури свідчить: категорія «конституційний правовий порядок» не ствердилася у науковому обігу теоретичної і галузевої юриспруденції, а використовується поки-що як слово-назва, і здебільшого, у «статусі» метафори. Така ситуація, як правило, має місце тоді, коли певне поняття не отримало доктринального визначення, не займає своєї самостійної ніші у системі прикладної чи практичної юриспруденції, не має предметно конкретизованого змістовного наповнення, хоча його смислові контури і навіть образ через дане словосполучення досить виразно проглядаються. Саме такий висновок напрошується, якщо проаналізувати публікації, у яких використовується словосполучення «конституційний правопорядок». Про метафоричність цього поняття свідчить і спосіб його використання у політичній лексиці. А особливо показовим (вже у сенсі політичної доцільності і тієї ж метафоричності) є досвід використання терміну «конституційний правопорядок» у нормотворчій сфері. Яскравим прикладом слугує постанова

Верховної Ради України від 03.04.2007 № 847-V «Про деякі заходи щодо запобігання порушенням конституційного ладу та забезпечення неутручання Національного банку України у дії, які загрожують конституційному правопорядку» та ін. Втім, щодо певних особливостей і відмінностей, всі зазначені приклади так чи інакше мають спільне – конституційний правопорядок тут пов'язується з конкретною ситуацією у системі вищих органів державної влади. Так, свого часу у Гондурасі склалася політична криза через намір президента М. Селайї провести зміни до Конституції країни щодо можливості переобрання на новий термін. Ці наміри викликали опір усіх гілок влади Гондурасу. Групою військових президент був заарештований і вивезений до Коста-Ріки, а владу у країні перейняв тимчасовий уряд на чолі з головою парламенту. Протягом наступних півроку у країні були проведені вибори президента, на яких переміг незалежний претендент, і згодом тривожні новини про напругу у цій країні перестали публікуватися пресою. У цій ситуації конституційний правопорядок вимальовується у межах досить чітких контурів – як передбачена конституцією країни система норм, цінностей і правових відносин щодо засад функціонування вищих органів державної влади. Тому бажання тодішнього президента Гондурасу продовжити своє перебування на посаді на третій термін цілком очевидно порушувало ці засади, і діючий конституційний правопорядок. Приблизно у такому ж контексті використання поняття конституційного правового порядку вимальовується і у ситуації конституційної кризи у Росії та у період розпуску Верховної Ради України Президентом В. А. Ющенком. Проте, таке розуміння цього важливого правового феномена бачиться виключно фрагментарним, оскільки не розкриває всіх сторін і рівнів організуючого і впорядковуючого впливу конституційного устрою на суспільно-правове життя.

Тому для досягнення глибинної природи і багатоманітної структури сучасного конституційного правового порядку необхідно задіяти напрацювання всього теоретико-методологічного комплексу як філософії і теорії права, так і конституційного права.

Феномен конституційного правового порядку має підстави пов'язуватися з функціонуванням конституційної держави, як такої, де не тільки формально проголошується і приймається Конституція, але й реально забезпечується впорядкування державної влади на конституційних засадах. Конституційною є держава, влада у якій обмежена нормами Конституції і діє на засадах розподілу влад, народного суверенітету та верховенства права. З'явившись у суспільно-політичній практиці у процесі ліберально-демократичних революцій 18 – 19 ст. ст., «класична» конституційна держава мала діяти на засадах визнання Конституції основним законом держави (верховенства Конституції), а її гарантом – парламенту, який займає чільне місце у системі розподілу влад. Необхідною ознакою конституційної держави визнавалось також функціонування значного

мірою незалежного від центральної влади місцевого самоврядування. Утвердження засад конституційної держави створило передумови проголошення і практичного втілення ідей правової держави, концепції якої є домінуючими у сучасних умовах, хоча очевидно (попри певні відмінності цих теоретичних конструкцій): правова держава «а ргіогі» не може бути неконституційною. Тому категорії конституційного правового порядку органічно витікають як із концепції конституційної, так і правової держави. Проте, як справедливо зазначає А. Р. Крусян, парадигма конституційного правопорядку не отримала свого розвитку у юриспруденції. Багато аспектів цього політико-правового феномена залишаються малодослідженими або дискусійними.

Зазначене й актуалізує необхідність звернення до цієї проблематики з позицій теоретичної та прикладної юриспруденції, вимагає здійснення предметних пілотних спроб теоретизування конституційного правового порядку на засадах досягнутого загальнотеоретичною юриспруденцією рівня осягнення конституційно-правового впорядкування суспільної життєдіяльності у цілому, та виявлення і доктринальної характеристики всієї системи рівнів і компонентів цього явища.

Крестовська Н. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри теорії держави і права, доктор юридичних наук, професор*

ФІЛОСОФІЯ ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Дитинство як соціокультурний феномен є невід'ємною частиною буття кожного суспільства і людства у цілому. Дитина є особливим суб'єктом різноманітних суспільних відносин, в рамках яких вона проходить соціалізацію, засвоєння та прийняття соціальних цінностей, інтеграцію у суспільство. Своєю чергою дитина та дитинство є важливим фактором буття суспільства; неспростовною є думка про те, що статус дітей є показником розвитку суспільства. Ці обставини зумовили постійне перебування фігури дитини у полі філософського дискурсу (Платон, Аристотель, Декарт, Локк, Руссо).

Сучасна філософія серед своїх напрямів володіє таким повноцінним жанром як філософія дитинства (американські дослідники М. Ліпман, Д. Кеннеді, Д. Арчард, Г. Метьюз, російські дослідники О. Г. Кіслов, Т. Д. Попкова, М. П. Ноготкова, Л. К. Нефьодова та ін.). Як уявляється, цей жанр є неповним без філософського осягнення правового сегменту соціального буття дитини. Це усвідомлюють й самі філософи. Так, на думку Г. Метьюза, який одним з перших зробив спробу окреслити предметне поле філософії дитинства проблематика прав дитини є його

частиною (Matthews G. B. The philosophy of childhood / Gareth B. Matthews. – Harvard : Harvard University Press, 1996. – 136 p.).

Перші роботи про права дитини у річищі філософії права з'явилися й в Україні (Максименко О. В. Генеза філософсько-правових ідей інституту прав дитини / О. В. Максименко // Філософські та методологічні проблеми права. – 2011. – № 2. – С. 102-109). Зазначимо, що, на нашу думку, філософська проблематика «дитини у праві» не вичерпується виключно правами дитини чи навіть її правовим статусом і може бути з достатньою повнотою презентована у рамках нового напрямку філософсько-правових досліджень, який пропонується назвати філософією ювенального права. Ювенальне право розуміється як галузь національного/міжнародного права, яка є ціннісно-орієнтованою системою матеріальних, процесуальних та організаційних правових норм, спрямованих на забезпечення виживання, розвитку та соціалізації дитини шляхом закріплення особливого статусу дитини як суб'єкта права, встановлення компетенцій інших суб'єктів права, зобов'язаних опікуватися справами дітей, і регулювання відносин, одним із учасників (безпосереднім або через представника) яких є дитина.

Співвідношення між ювенальним правом та філософією ювенального права визначається нами у відповідності до дефініції, яку П. М. Рабінович дає предмету філософії права: найзагальніші (гранично загальні) об'єктивні закономірності виникнення, структури й функціонування того явища, яке відображається термінопоняттям права (Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології / П. М. Рабінович // Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 23). Отже, філософія ювенального права пропонується як напрям філософського осмислення таких проблем як:

закономірності виникнення ювенального права та правової ювеналістики. Такими закономірностями є соціальні, політичні, демографічні, культурні, психологічні та інші фактори правоутворення. На нашу думку, виявлення закономірностей формування ювенального права зумовлює також звернення до історії філософсько-правової думки з найдавніших часів її існування, оскільки, як правильно відмітила І. Дуденкова, дитина є неодмінним супутником та концептуальним персонажем філософа (Дуденкова І. Как возможна философия детства [Электронный ресурс] / Ирина Дуденкова // The Prime Russian Magazin. – 2012. – № 4. – Режим доступа к статье: http://primerussia.ru/article_materials/31);

розвиток філософсько-методологічного «оснащення» правової ювеналістики. Зокрема, існує нагальна потреба у виробленні аксіологічної концепції дитинства та дитини у праві та адаптації антропологічного підходу до вивчення ювенального права. «Дитина» та «дитинство» є пов'язаними між собою, але не тотожними явищами, у зв'язку із чим потрібно розрізняти поняття цінності дитини та цінності дитинства. Цінність дітей (хоча під різним кутом зору) незаперечно визнається будь-яким суспільством.

Натомість цінність дитинства усвідомлена тільки сьогодні, коли визнано, що дитинство за своєю природою є періодом життя людини, який має найбільше інформаційне навантаження та найбільший інноваційний потенціал;

дослідження проблеми співвідношення права дитини як діалектичної протилежності права дорослого. Конвенція про права дитини та ювенальне законодавство по суті зруйнували одну з найбільш дорогих для філософії права ідей – ідею рівності людей у праві. Як не допустити конфлікту інтересів дитини та її батьків, її вчителів, дорослих взагалі? Як утримати баланс між тенденцією підвищення правового статусу дитини до правового статусу дорослого та необхідністю надання дитині особливого правового захисту? Очевидно, що ці і багато інших питань буття дитини у праві є проблемою філософії права;

проблема функціонування ювенального права в сучасному суспільстві. З одного боку, це питання ювенально-правового впливу на дітей та дорослих. Одна з болючих проблем у цій царині – формування та реформування ювенальної юстиції, що викликає великий суспільний резонанс аж до звинувачень правової ювеналістики у деструктивних змінах сучасної сім'ї. З іншого боку, це вплив ювеналістики на правовий розвиток. Урахування дитячого фактору має стати одним з напрямів «олюднення» права, його наближення до людей, його доступності, зрозумілості, ширості.

Зрозуміло, указаними напрямками не вичерпується проблематика філософії ювенального права, яка перебуває на початковій стадії свого становлення.

Богущий П. П.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент
кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук, доцент*

ПОСТСТРУКТУРАЛИЗМ И СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ЮРИСПРУДЕНЦИИ

Общетеоретическая юриспруденция все чаще обращается к характеристике свойств права, среди которых выделяется системность как всеобщее свойство права. Одновременно в методологических разработках актуальным остаются исследования структуры права с использованием принципов и положений структурализма, которые в условиях дальнейшего развития юридической науки представлены постструктуралистическими взглядами на право и правовые явления.

Не отрицая продуктивности научного познания с использованием постструктуралистических взглядов, следует все же обратить внимание на определенную познавательную ограниченность такого подхода, поскольку структурность права является лишь одним из элементов характеристики его системы и не может рассматриваться более широко, чем его

(права) системность. В то же время структурность права является необходимым и наиболее органичным элементом в гносеологическом освоении права и правовых явлений с использованием системного подхода.

Постструктурализм в своей методологической нагрузке предлагает, собственно, выйти за пределы структуры предметов и явлений, критикуя структурализм за внутренний догматизм и неспособность разрешить методологические научно-исследовательские задачи. Однако здесь важно сосредоточиться на мировоззренческих основах постструктурализма, который несмотря на некоторую революционность демонстрирует в своем мировоззренческом понимании исключительное несовпадение сущности и содержания явлений, а такое несовпадение влечет серьезную ошибку любого познавательного действия.

Попытка постструктурализма соединить объект и субъект познания с содержанием познавательного процесса изначально обречены на неудачу. В то же время такое соединение или взаимодействие в процессе познания выходит на иной, чем понимание постструктурализма уровень. Этим уровнем является системность как всеобщее свойство организованных явлений и предметов, как необходимое свойство деятельности вообще и социальной деятельности в частности.

Неудивительно, что постструктурализм в своем развитии стал мировоззренческой основой для формирования постмодернизма, однако это важное обстоятельство в научном и методологическом значении не должно стать препятствием для еще одного не менее важного вывода – постструктурализм полностью противопоставил философское и научное объяснение действительности, поставив под сомнение созидательное начало сознания. Постмодерновое понимание многих социальных, гуманитарных проблем и путей, возможностей их разрешения за счет социального пессимизма, который несет в себе постструктурализм, становится во многом непреодолимым и, следовательно, бесперспективным с позиций их гносеологического освоения. Очевидно, что постструктурализм помимо гносеологического «разрушения» несет с собой деконструктивизм, который крайне негативно сказывается на состоянии научных разработок юриспруденции в целом и общетеоретической юриспруденции в частности. На первый взгляд может показаться, что постструктурализм основывается на всяческом превозношении индивида, личности и в силу этого имеет значительный гуманистический потенциал. Но более детальное прочтение содержательных начал постструктурализма позволяет рассмотреть то, что на поверхности отсутствует, – растерянность перед многократно усложнившимися социальными условиями существования личности.

Пожалуй наиболее эффективным и действенным ответом постструктурализму следует рассматривать предложенную в социологии Э. Геденсом теорию структуризации. Теория структуризации общества, и на этом необходимо акцентировать особое внимание, основана в конечном счете на системном подходе к исследованию социальных действий, где

первенство отдається індивиду – активному соціальному актору. Нужно иметь смелость признать, что структуриация представляет собой логичное завершение научных поисков системности обществ (общества) как территориально-временных образований.

Нельзя не отметить такое важное обстоятельство – развитие постструктурализма как мировоззренческого направления совпадает по темпоральным признакам с активным развитием системного подхода и обоснованием необходимости его применения как в естественных, так и в гуманитарных науках. Постструктурализм в юриспруденции не нашел и, пожалуй, не мог найти активной поддержки вследствие своего деконструктивного начала, что изначально противоречит сущности права. Структурализм, как предшествующая постструктурализму мировоззренческая парадигма, исчерпал свои методологические возможности, что засвидетельствовала теория структуризации. Постструктурализм вызвал активное развитие и внедрение в практику научных исследований системного подхода, что нашло самое широкое отражение в общетеоретической юриспруденции, в прикладных юридических науках. Методологическое несовершенство и недостатки структурализма, что стало причиной появления постструктурализма, нашли свое разрешение в системном подходе. Можно по – разному относиться к выбору методологического подхода при исследовании права, но невозможно отрицать активной и созидательной роли системного подхода, невозможно не отмечать такой роли системного подхода в общетеоретической юриспруденции. По всей видимости это и есть наиболее точный вывод о соотношении постструктурализма и системного подхода в гносеологии права.

Костовська К. М.

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри конституційного, адміністративного права та
адміністративного процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОЗАСТОСОВНИХ АКТИВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЇХ ФУНКЦІЙ

Природа правозастосовних активів розкривається лише за умови виконання ними своїх функцій. Водночас процесуальні дії зумовлюють прийняття правозастосовного рішення.

Слово «функція» означає виконання, діяльність, компетенцію, завдання, призначення, впливу та нерідко вживається в юридичній літературі у найрізноманітніших змістових значеннях (Бачило І. Л. Функції органів управління, 1976, с. 23-24). Поява цього терміна та активне його використання пояснюється подальшим розвитком знань про право, які вимагали відповідних понять і визначень для відображення нових здобутків

права. Термін «функція» вживається для опису динамічних структур, насамперед для характеристики їх дії та впливу.

Саме поняття «функція» щодо правозастосовних актів як узагальнене поняття найбільш повно, рельєфно проявляє себе в єдності двох аспектів: призначення правозастосовних актів у суспільстві та напрямів їх впливу на суспільні відносини.

Функція є відображенням певних якостей самого об'єкта, який функціонує, його природи, що проявляється у його взаємодії з іншими і світом, це цілеспрямована активність. У будь-якій взаємодії різноякісних об'єктів можна вирізняють активну (впливову) та пасивну (сприймаючу) сторони. Але виконувати певну функцію буде при цьому вплив (в рамках цієї взаємодії) сторона. У будь-якій взаємодії діють обидві сторони, проте можна сказати, що вплив здійснює одна сторона, тому і розуміти під функцією необхідно скоріше не просто дію об'єкта чи взаємодію об'єктів, а вплив об'єкта на об'єкт (Княгинин К. Н. Охранительные правоприменительные акты: вопросы теории и технологии, 1991, с. 23).

Функції правозастосовних актів класифікуються по-різному. В найбільш загальному вигляді функції правозастосовних актів, на думку С. В. Бобровник, зводять до: а) юридичної констатації та визнання певних фактів, їх правомірного чи неправомірного характеру; визнання певного права за конкретним суб'єктом чи покладення юридичного обов'язку; констатації факту правопорушення; б) визначення виду юридичної відповідальності та конкретизації покарання (Бобровник С. В. Акт застосування права, 1998, с. 75). Таким чином, функції правозастосовних актів найбільш доцільно розглядати аналогічно до функцій права. Відповідно функції правозастосовних актів поділяються на загальносоціальні та спеціально-юридичні.

До загальносоціальних належать функції: фіксації, динамічна, функція управління, інформаційна і виховна.

До числа спеціально-юридичних функцій правозастосовних актів віднесені: функції юридичного факту, індивідуалізації суб'єктивних прав та обов'язків, конкретизації юридичних норм, а також правозабезпечувальна та правокомпенсувальна.

Функції правозастосовних актів поки ще не є предметом активного та всебічного наукового розгляду як у загальній теорії права, так і в галузевих процесуальних науках. Це питання часто розкривається А. М. Васильєвим, Л. Н. Завадською, В. В. Лазарєвим, В. А. Юсуповим у зв'язку з виокремленням певних різновидів цих актів. Не зважаючи на молодослідженість, в юридичній літературі існує декілька підходів до виділення основних функцій правозастосовних актів. Зокрема, С. С. Алексєєв та І. Я. Дюрягін (Алексєєв С. С., Дюрягін І. Я. Функция применения права, 1972, с. 25-33) характеризують функції правозастосовної діяльності та вирізняють правозабезпечувальну та функцію індивідуального регулювання правозастосовних актів. В цьому аспекті

цікавою видається думка А. П. Шергіна, який виокремлює функції права та функції правозастосування (Шергин А. П. Административная юрисдикция, 1979, с. 23). Розглядаючи системні дослідження функції права та функції правозастосування, не можна залишити поза увагою підхід, запропонований К. Н. Княгининим (Княгинин К. Н. Охранительные правоприменительные акты: вопросы теории и технологии, 1991, с. 23-50). Він поділяє функції правозастосовних актів на соціально-юридичні та спеціально-юридичні. До числа соціально-юридичних він відносить функції юридичного факту, індивідуалізації суб'єктивних прав та обов'язків, а також правозабезпечувальну та правокомпенсувальну функції, а спеціально-юридичні функції відображають роль в механізмі охорони правових явищ в якості заходів захисту так званих позитивних суспільних відносин від неправомірних дій.

Правозастосовний акт містить юридичний факт, оскільки його видання виводить правовідносини на якісно новий рівень і дає можливість його подальшого розвитку. Водночас у зазначеній класифікації важко встановити, які з перелічених функцій мають лише загальносоціальне, а які мають лише спеціально-юридичне значення. Існують і інші класифікації функцій правозастосовних актів.

Таким чином, акти застосування права повинні і можуть вивчатися в різних аспектах: як самостійна правова категорія, як юридичний засіб державного управління суспільством, як одна з правових форм здійснення функцій держави, як організаційна форма діяльності державних органів і окремих громадських організацій, як найважливіший засіб реалізації юридичних норм, як індивідуально визначені юридичні акти, як спеціальний юридичний факт тощо.

Акти застосування права виступають у різних формах зв'язків і відносин з іншими правовими явищами. Це зумовлює багатогранність і складність актів застосування та їх особливе призначення як у механізмі правового регулювання, так і в механізмі правозастосування.

Колесниченко В. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент
кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук, доцент,
Народный депутат Украины*

Н. ЛУМАН ОБ ИММУННЫХ ХАРАКТЕРИСТИКАХ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ

Никласу Луману принадлежит рассмотрение права и правовой системы в аспекте социальной иммунологии. Отчетливая связь права и иммунитета видна на фоне того, что право создается для предвосхищения возможных конфликтов. Используя систему нормативных ожиданий, право выстраивает схему правомерного и неправомерного, что позволяет фор-

мировать правовой порядок как предварительное разрешение возможных конфликтов. Вместе с тем, в развитии общества схема правового и неправового дополняется вторичной схемой разрешенного и запрещенного.

Благодаря двойному направлению, а именно, правовое/неправовое и разрешенное/запрещенное в правовой сфере складывается собственное управление, отличное от морали. На этом фоне заметно, что право не служит цели избежать конфликта. Более того, если в архаичных обществах конфликты подавляются, то в современных обществах конфликты не только не подавляются, но также непомерно расширяется их социальная роль и возможности. Как пишет Н. Луман, право является лишь инструментом разрешения конфликтов и обеспечения каждому из них подходящей формы как феномену жизни общества.

Характерно, что право актуально для общества не только при условии схватывания возможных конфликтов, но, прежде всего, когда может производить множество конфликтов, используя достаточное для их разрешения правовых средств и возможностей.

Функционирование правовой системы не связано с заботой о том, чтобы происходило как можно больше законных действий и как можно меньше незаконных. Проблема состоит в признании авторегенеративности естественно связанных минимума порядка и полной произвольности. Вот здесь правовая система как раз выполняет свою функцию иммунитета, защищает социальную целостность от множества помех, которые порождаются этой целостностью.

Иммунитет правовой системы отвечает за применение ответа «нет». При этом ответы «нет» рассматриваются не в отношении окружающего мира, а в рамках самой коммуникации. Вообще, иммунные составляющие системы включают символы отклонения, находящиеся в свободном распоряжении, но использование которых может быть обусловлено как мера «нет» относительно меры «да». При этом система реализует иммунитет с помощью изменений в застывших и уже неадекватных окружающему миру моделях поведения.

Н. Луман показывает, как увеличение возможностей коммуникации увеличивает возможность конфликтов, как язык создает возможность отрицания и обращения с ложью, обманом, ложными символами, как письменность исключает подавление конфликтов, типичных для архаичных систем, как правовое государство, означает, что власть имущий может использовать власть лишь для осуществления социальных решений, а не для сохранения или воспроизведения самой власти. Правовая система получает в свое распоряжение разнообразные формы обеспечения особых мотивов конфликтов.

Общий вывод Н. Лумана в связи с комплексностью общественной коммуникации и необходимостью обеспечения этой комплексности заключается в том, что общие формы усиления чувствительности иммун-

ной системы должны быть активированы. Общество, создающее высокую комплексность коммуникаций, приходит к поиску форм создания и выдерживания структурных ненадежностей. Именно в этом направлении должна развиваться правовая система, сохраняя свою иммунную характеристику.

Свграфова Є.П.

*Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ,
суддя, кандидат юридичних наук*

ПИТАННЯ АВТОРИТЕТУ ПРАВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

1. Тема авторитету права чомусь не викликає такої зацікавленості серед учених-юристів, на відміну питань організації та діяльності державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб. Разом з тим у юридичній літературі чимало сказано про *панування* або *верховенство права* в суспільстві, сприйняття його як соціальної цінності, офіційного публічного регулятора суспільних відносин тощо. Отже, авторитет права наперед визначено оцінкою, наданою йому суспільством, фізичними і юридичними особами. У зв'язку з цим виникає питання щодо *якості правового життя* в сучасній Україні, де впровадження верховенства права є одним з основних завдань державних органів влади. Ідеться про *реальний стан права*, про ставлення до нього учасників суспільної і державної життєдіяльності, рівень його авторитету, яким він є в суспільстві насправді: *високим, середнім, низьким* і т.і.

Якщо до права в суспільстві існує повага, неухильне додержання і належне виконання його норм і принципів, то є підстави вважати про наявність в суспільстві високого рівня або близького до нього авторитету права. Інше щодо рівня авторитетності права в Україні на даний час зумовлено ставленням до нього різних соціальних груп, діяльністю органів державної влади і місцевого самоврядування. Так, в серед науковців, не тільки юристів, авторитет права є близьким до *майже високого* у порівнянні з рівнем державних службовців, чому в діяльності останніх сприяють поширені на цей час формалізм, корупція, бюрократизм тощо.

2. Авторитет права залежить від сприйняття його громадянами, юридичними і посадовими особами, владними органами. У даному контексті право розуміється по-різному, якщо для одних це – *законодавство*, то для інших – зовсім інше, передусім *автономне утворення*, має значний вплив на суспільне і державне життя. Але такий вплив права безпосередньо *супроводжений* державним механізмом, в тому числі органами примусу, тому і розуміння права як законодавства є давньою і поки що домінуючою традицією у вітчизняному правознавстві. Тому не випадково, що Конституція України відтворюючи дану правову традицію, за-

кріпила надзвичайно важливі вимоги, згідно з якими *«органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»* (ч. 2 ст.19). У даному приписі все однозначно сформульовано і спрямовано на забезпечення дії верховенства права і підтвердження курсу розвитку України шляхом демократії і формування правової держави.

Державна влада, спираючись на певні науково-теоретичні висновки впевнена, що саме вона є *творцем права*, оскільки приймаючи закони, вона ніби надає (дарує) відповідні права і свободи фізичним і юридичним особам, гарантує їх захист від можливих порушень, визначає і впроваджує в суспільстві соціальну справедливість, рівність, гуманізм. У такому разі питання щодо *самостійності права* для неї не існує, але тоді й авторитет права в дійсності є таким, який має державна влада, оскільки іншого за такою логікою не може бути. Здебільшого авторитет державної влади в суспільстві сприймається як *авторитет сили*, організованої в потужний ієрархічний апарат, владарюючий адміністративним механізмом управління, безпеки, примусу, вирішення соціальних та інших конфліктів і т.і. При цьому існує *проблема відчуження* державної влади від суспільства, громадян, яку до цього часу так і не вдалось розв'язати. На відміну від влади, між правом і суспільством такого відчуження, на нашу думку, не існує за визначенням, оскільки праву притаманна *сила авторитету*, покладання громадянами, юридичними особами надій на нього, адже право для них є втіленням соціальної справедливості, рівності кожного перед законом і судом.

3. Право немає абсолютної залежності і підпорядкованості державній владі, і як справедливо наголошувалось в літературі, упорядкування суспільних відносин здійснюється *не стільки силою державної влади, як права, «найбільш потужного і яскравого носія» в суспільному житті* (Соціологія в Росії ХІХ–ХХ. Вып. 2. М., 1996, с. 381). Не важко помітити, що тут скоріше йдеться про *потенціальний авторитет права*, а не існуючий. Разом з тим підкреслював Б. Кістяковський, *«право повинно бути правом, а не якимось додатком до еко- номічної, політичної й інших сторонам суспільно-державного життя* (Кістяковский Б. Философия и социология права.(СПб., 1998, с. 382.). При цьому учений вважав, що відстоювати *самостійне значення права*, його авторитет, *принципову незалежність* від інших елементів суспільного життя більше всього покликана юридична наука (Там само, с. 382). У зв'язку з цим хотілося б звернути увагу на використання досить поширених у правознавстві термінів, як: «правовий нігілізм», «правовий безкрай», «тіньова юстиція», які виражають негативні соціальні явища, що існують за межами права і тому не мають нічого з ним спільного. Така термінологія призводить до ерозії правову свідомість і культуру суспільства, перешкоджає отриманню належної правової ін-

формації щодо стану чинного законодавство, інших юридичних рішень. Подібна «науковість» аж ніяк не сприяє підвищенню авторитету права, навпаки, підриває його.

Існування сьогодні інших, майже протилежних поглядів на місце і роль права в суспільстві, має відповідний вплив як на професійне і буденне його усвідомлення, так і на наукові уявлення. У цьому важливе значення має твердження К. Маркса про те, що право «ніколи не може бути вище, ніж економічний устрій і зумовлений ним культурний розвиток суспільства» (Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 19, с. 19). Тому праву відводилась, як правило, місце надбудови над економічним базисом суспільства. Можливо, наведений висновок відображав економіко-правову ситуацію, яка склалася в економічно передових на той період державах. На даний час, коли економіка країн переходить *на абсолютно нові*, інноваційні та інформаційні технології, така роль права викликає справедливі сумніви у вчених. Так, аналізуючи доктрину марксизму щодо «базису і надбудови», проф. С. Алексєєв зазначає, що «в тому виді, в якому вони були канонізовані марксизмом-ленінізмом, потребують... в ґрунтовній критичній перевірці, в переосмисленні» (Алексєєв С. С. Право. Опыт комплексного исследования. М., с. 573). Сьогодні вже це непоодинокі позиція вченого, процес переосмислення догматичних положень відбувається по різних напрямках і галузях юридичної науки і без сумніву сприяє зростанню авторитету права в українському суспільстві.

Горобець К. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук*

ПРО РОЗУМІННЯ ІСТИНИ В СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Істина – ключова цінність людського знання про оточуючий світ. При цьому вони є одними з найбільш суперечливих компонентів сучасної постнекласичної науки, яка, особливо на рівні суспільних наук, прагне відсторонитися від поняття істини, оскільки воно, з одного боку, суперечить принципу фалібілізму (якщо істина є абсолютним знанням, то її неможливо спростувати), а з іншого – демонструє свою умовність з точки зору плюралістичної парадигми (Честнов И. Л. Актуальные проблемы теории государства и права. Эпистемология права и государства. 2006, с. 35-37).

З точки зору юридичної практики поняття істини піддають критиці з тих позицій, що воно використовується при характеристиці системи правосуддя, коли закріплено, що суд встановлює істину в справі (ст. 7-3 Кримінально-процесуального кодексу України). І хоча в новому кримінально-процесуальному законодавстві вказівка на істину відсутня, питання про те, чи може суд встановити істину є більш ніж принциповим.

Слід зауважити, що саме поняття істини можна розуміти у двох сенсах: філософському та логічному. З точки зору філософії (особливо – об'єктивно-ідеалістичної, що йде від Платона та Гегеля до сучасної діалектики), істина є певним Абсолютом, ідеальним началом всього сущого, сутністю буття. З точки зору логіки, і тут наукова раціональність не є винятком, істина є характеристикою судження, а тому, на думку О. О. Бандури, істина – системно здійснюваний процес осягнення світу у формах наукового знання в процесі практичної діяльності. Істина фіксує об'єктивний зміст людських знань, визначає межі їх збігу з дійсністю. Відносність істини є її природною властивістю – давати лише обмежене знання про об'єкт (Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві. 2000, с. 193).

З точки зору логіки та аналітичної філософії, істина є судженням. «Світ є сукупністю фактів у логічному просторі» – відомий афоризм Л. Вітгенштейна якраз підтверджує цю тезу. Між тим, якщо зазвичай під істиною розуміють істину в аристотелівському сенсі (відповідність судження реальності), існують й інші концепції істини. Так, відомий логік Г. Фреге свого часу запропонував просту модель розуміння істини, яка відома під назвою «трикутник Фреге». За Аристотелем, істина – це відповідність змісту (смысл) висловлювання (знак) реальності (денотат). Однак істина в аристотелівському сенсі не є єдиним варіантом, який використовується в юриспруденції. Вона можлива в емпіричній формі, суд дійсно може встановити: «Було скоєно злочин», і якщо його насправді було скоєно, то це судження буде істинним: в реальності існує денотат (злочин), його охарактеризовано правильним знаком (саме «злочин», а не «проступок» чи «делікт»), і воно відповідає смислу висловлювання (злочин *було* скоєно).

У юридичній науці істина не завжди виражена у формі, яку запропонував Аристотель. Для антропологічних парадигм денотат (тобто «реальне становище речей») не розглядається як обов'язковий елемент істини, адже він існує за межами мови, а отже – за межами самого акту мислення. Тут принципом є не стільки пізнання світу, скільки його вираження в різноманітних текстах. Істина тут набуває нормативного значення, вона є не описовою, але пояснювальною. Таким шляхом іде герменевтика права, залишаючи за межами свого розгляду проблему відповідності знання реальності, і концентруючи увагу на розумінні тексту, виявлення його глибинних нашарувань. Ключова теза герменевтики права: «Право є культурним кодом» (П. Рікьор) не звертається до реальності, вона є аксіоматичною. Тут істина формується шляхом зіставлення знаку та смислу, тобто тексту з його змістом. Модель істини тут буде іншою: «знак-смысл».

Інший варіант аксіоматизації істини пропонує феноменологія, яка сьогодні широко використовується на рівні філософії права та загально-теоретичної юриспруденції. Вона під істиною розуміє те, що може бути відкритим чи не відкритим, забутим чи деформованим у текстах, однак

сама вона при цьому залишається незмінною та абсолютною. Так, аксіоматичні судження, наприклад, кантівський категоричний імператив, є істиною безвідносно до конкретного денотату, так само як і ідея рівності чи свободи. Для феноменології зіставлення смислу поняття (наприклад, поняття чи права чи злочину) з реальністю, тобто денотатом, не є можливим, оскільки щоб здійснити таке зіставлення, сама реальність має бути представлена у вигляді понять, а тому предмет пізнання ніби подвоюється. При цьому знак теж не грає для феноменології ролі, оскільки вираження поняття, його словесна форма – це всього лише формалізація, яка мало пов'язана з тим, на який смисл вказує слово. Поняття для фенології – це не слово, а ноєма, тобто згусток смислів. Феноменологічне розуміння істини, таким чином, передбачає логічний зв'язок «смысл-смысл». Наприклад, з точки зору феноменології істинами будуть судження «Право є справедливістю», або «Справедливість – це ключова правова цінність». Тут поняття «право», «справедливість», «правова цінність» використовуються як ноєми, системи смислів, які формуються в процесі осягнення феномену «правового».

Для загальнотеоретичної юриспруденції характерним є іще один варіант істини, який також не завжди передбачає звернення до денотату, однак не має на меті заглиблення в систему смислів – вважається, що це завдання філософії права (Малахов В. П. Основы философии права. 2005, с. 42-43). На рівні теоретизувань про право та державу істина часто розуміється з точки зору концепції когерентності, яка має в своїй основі методологічний прагматизм. Якщо існує дві теорії, одна з яких відрізняється, з одного боку, більшою зв'язністю своїх власних гіпотез, а з іншого, краще узгоджується з більш загальною теорією, то істиною буде якраз така теорія. Говорячи словами К. Ясперса, «істина існує як несуперечливість предметно мислимого в загальних категоріях» (Ясперс К. Смысл и назначение истории. 1991, с. 433). Тут істина формується за схемою «знак-знак», і з цієї точки зору істина є досить мінливою та набуває ознак конвенціональності: більш зв'язною та логічно узгодженою може сприйматися як теорія юридичного позитивізму, так і інтегративна теорія права. Однак на більш конкретному рівні концепція істини «знак-знак» виражає свою дієвість тоді, коли аналізується система правових понять галузевого рівня з метою виявлення їх відповідності поняттям вищого (загальнотеоретичного) рівня.

Таким чином, розуміння істини в юриспруденції виходить з різних її моделей, і всі вони в рівні мірі використовуються при осягненні права та держави, в юридичній практиці та діяльності юристів взагалі. Відмова від використання поняття «істина» на рівні загальнотеоретичної юриспруденції та догматичної юриспруденції є передчасною та такою, що перетворює наукове знання на ненаукове, виводить його за межі раціональності, чого наука собі дозволити не може.

Кравченко С. П.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», декан
факультета заочного и вечернего обучения, кандидат юридических наук,
доцент*

КАТЕГОРИИ В СТРУКТУРЕ МЕТОДОЛОГИИ ЮРИСПРУДЕНЦИИ

Методология юриспруденции – сложная система, содержание которой определяется спецификой определенного этапа в развитии юридической науки и практики. При этом категории и понятия как ее составляющие часто теряются из виду, когда заходит речь о том, какие средства использует юриспруденция для получения знаний о праве и государстве. Между тем именно они выполняют существенную методологическую роль в постижении правовой системы и правовой жизни.

В научной и учебной литературе распространена позиция, что категории в юриспруденции формируются преимущественно индуктивным путем, то есть выделением существенных признаков группы явлений с обоснованием их системных связей. Так, традиционным примером здесь может выступать категория юридической ответственности, которая является своеобразной «выжимкой» содержания отраслевых понятий уголовной ответственности, гражданско-правовой ответственности и т. д. Категории, таким образом, рассматриваются как более широкие по объему понятия, что как представляется, не вполне точно.

В современной философии категории рассматриваются как формы мысли, типы связи субъекта и предиката в суждении, устойчивые способы предикцирования, существующие в языке, составляющие условия опытного знания и имеющие априорное значение в качестве универсалий и предельных понятий. Категории по своей функции, будучи общими родами высказываний, отличаются от первоначал бытия и от принципов, лежащих в основании философского и научного знания. Такое понятие категорий восходит еще к Аристотелю и, по большому счету, используется по сей день.

Здесь важно заметить, что категории не просто являются просто более широкими понятиями, но предельно широкими понятиями, что означает, что они являются наиболее широкими (и, следовательно, по закону Локка, наименее содержательными) для определенной сферы логического пространства. При этом следует учитывать, что категории занимают все отведенное им логическое пространство, часто выступая в виде пар или троек: должное-сущее, материальное-идеальное, всеобщее-единичное-уникальное, вещь-свойство-отношение и т. д. Отражаясь в языке, они определенным образом упорядочивают понятия, относя их либо к одному классу категорий, либо к другому.

Думается, что с этих позиций можно утверждать, что для юриспруденции как определенного логического пространства двумя предельно широкими понятиями, то есть категориями, будут выступать правовое

и государственное как наиболее значимые семантические группы понятий, используемых для построения знаний. Соответственно, все понятия, используемые в юриспруденции, относятся либо к категории «правовое», либо к категории «государственное». Впрочем, содержательное наполнение этих категорий подвержено постоянным изменениям и трансформациям. Это обусловлено тем, что понимание права и государства как онтологических оснований указанных категорий тоже находится в движении, определяя факторы отнесения понятий к тому или иному классу.

Можно также утверждать, что категория «правовое» содержит в себе целую систему понятий, наиболее общими среди которых являются понятия «правомерное» и «неправомерное», если речь идет о рассмотрении права как регулятивной системы. Если же вопрос ставится о том, в каких основных формах существует право как часть общественного бытия, то тогда на первый план выйдут другие наиболее общие понятия: «норма права», «правовое отношение», «правосознание», и тогда вся система понятий будет выстраиваться по принципу принадлежности либо к логическому классу нормативного, либо отношенческого, либо сознательного.

Для государствоведения система понятий выстраиваются по несколько иному принципу, связанному со спецификой знаний о государстве. Здесь предельно широкими понятиями будут выступать «форма государства» и «механизм государства», а вся система понятий выстраивается по принципу принадлежности к эти двум основным понятиям.

Таким образом, можно утверждать, что учение о категориях и понятиях в юриспруденции требует тщательного и последовательного применения методологического инструментария, связанного, в первую очередь, с пониманием сущности категорий как смыслообразующих компонентах мышления, их соотношения с понятиями и существования в логическом и семантическом пространстве языка и сознания юристов.

Тищенко Ю. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры теории государства и права*

ПРАВОВОЙ МИФ В СИСТЕМЕ ПРАВОВЫХ КАТЕГОРИЙ

В категориальном аппарате юридической науки главную теоретическую нагрузку несут ее основные, фундаментальные понятия – категории. Их построение и взаимосвязи определяют систему знаний в данной области науки.

Считается общепризнанным, что правовые понятия концентрируют и обобщают содержательные представления о закономерном и существенном в явлениях и процессах правовой действительности.

Правовые категории – это предельные по уровню обобщения наиболее глубокие по содержанию и широкие по объему фундаментальные

абстрактные понятия теории права, которые отражают наиболее существенные свойства и взаимосвязь правовых явлений. Они представляют собой логическую основу, вокруг которой выстраивается система понятий, образующих смысловой ряд (Васильев А. М.)

Правовые категории и сопутствующие им правовые понятия адекватно выражают закономерные и необходимые свойства, связи и отношения, обнаруженные в праве, включают в себе сущность противоречивых видимых и невидимых явлений и процессов правовой действительности.

Следует подчеркнуть, что правовые понятия и категории должны рассматриваться только в их взаимосвязи и взаимовлиянии, поскольку отражаемая ими правовая действительность сама есть система взаимосвязанных и закономерно развивающихся правовых явлений и процессов.

Можно утверждать, что одним из компонентов современной правовой действительности является правовой миф – феномен социально-культурного развития человечества, одной из форм существования права.

Миф в современном понимании является устойчивой универсальной вневременной категорией, формой массового переживания и истолкования действительности, концентрирующей коллективные представления людей об идеальном устройстве мира, способом концептуализации мира. Миф признается неотъемлемой, ключевой частью культурного наследия, связывающей определенную социальную общность в единое целое. Миф как психологический феномен, особое свойство мышления человека разных эпох, обладает специфическими характеристиками, среди которых следует выделить синкретизм, ориентация на синтез, тождество единичного и целого, отождествление объекта и образа, образность, иносказательность, антиномичность, многозначность, догматичность, внетемпоральность, цикличность, иррациональность, энергетичность и др.

Основные свойства мифа как феномена социокультурной жизни человека вообще применимы и к явлению правового мифа как компонента правовой культуры.

Современный правовой миф является носителем смысла, стремящегося к разрешению противоречий правовой реальности и к ее преобразованию.

Мифотворчество в современной правовой жизни представляется как процесс обобщения явлений действительности, наделения их выразительными и характерными мифическими чертами с целью усовершенствования правовой реальности.

Среди правовых мифов можно назвать миф о том, что установленный закон обязательно действует и оказывает позитивное воздействие на людей. Известен миф о правах человека, утверждающий, что все граждане равны в правах, а все права человека могут и должны быть обеспечены и реализованы. Распространен миф о народовласти, заключающийся в том, что власть в государстве принадлежит народу, о том, что государствен-

ная власть всегда выражает волю народа. Бытует миф о неотвратимости наказания за совершенное преступление, чему предшествует раскрытие каждого противоправного деяния, установление виновного лица и его неперенное привлечение к ответственности. Мифологизировано представление о верховенстве закона, о разделении права на частное и публичное, об отображении в законе воли народа, а также о правовом государстве и верховенстве Конституции. Значение данного положения состоит в том, что названные мифы не отражают реальность, а создают идеальные представления о названных правовых институтах.

Сущность феномена правового мифа как одной из форм существования права определяется в понятии правового мифа. Правовой миф представляет собой особую правовую категорию, сгусток правосознания, значимую часть правовой культуры, форму целостного массового переживания и истолкования правовой действительности при помощи чувственно-наглядных образов, которые выступают самостоятельными явлениями правовой реальности.

Понятие правового мифа взаимодействует и соотносится с такими правовыми категориями как правовая жизнь, правосознание, правовая культура, правовое поведение, правопорядок, источники права, правовые ценности.

Правовой миф следует отнести к категории «источники права». Миф как источник права можно рассматривать в 3-х значениях. Во-первых, миф может выступать в качестве «первонормы», предшествующей юридическим источникам права. Во-вторых, миф следует рассмотреть в качестве источника, предопределившего идеологическую основу отечественных источников права, к примеру таких как Статуты ВКЛ. В этом случае архаические мифы и мифологические образы воплощаются в правовой сфере. В-третьих, миф существует и как юридический источник права, т. е. он может создаваться самими участниками правовых отношений как самостоятельно функционирующий правовой миф.

В качестве компонента правовой культуры и правовой жизни в целом, правовые мифы, обладая ценностно-регулятивной функцией, воздействуют на правосознание и являются ценностным критерием правового поведения.

Правовой миф, заключая в себе ориентир человеческого поведения и устремляясь к созданию совершенной правовой действительности, способен формировать позитивный образ права и правопорядка. Урегулирование и упорядочивание важнейших сфер общественной жизни достигается правовыми средствами, в том числе с помощью правовых мифов.

Правовой миф в качестве философски-правовой категории следует отнести к уровню абсолютных правовых ценностей.

Использование юридического инструментария позволяет проникнуть в сущность государственно-правовых явлений, осваивая правовую

сферу в її концептуально-понятійному вираженні, а правовий міф включається в систему правового інструментарія в якості важливішого і необхідного правового поняття.

Джолос С. В.

*Черкаський факультет Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ВЧЕННЯ Т. ГОББСА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В умовах невисокої ефективності розбудови Української держави на ліберально-демократичних засадах, цілком природним видається звернення до основ етатистсько-легістського вчення видатного мислителя Т. Гоббса (1588-1679), яким було обґрунтовано видатний потенціал сильної держави у контексті забезпечення добробуту і благоденства.

Т. Гоббс вважав, що в основі пізнання політико-правових явищ лежить виявлення природи людини (Гоббс Т. Избранные произведения: в 2 т. – М.: Мысль, 1964. – Т. 1. – С. 59), яка, на думку мислителя, характеризується пристрастю, егоїзмом, боягузством, жадібністю, властолюбством, бажанням шкодити іншим людям тощо (Прозорова Н. С. Гоббс // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Українська енциклопедія, 1998. – Т. 1. – С. 600).

На думку Т. Гоббса, «право всіх на все», властиве «природному» стану, спричиняє «війну всіх проти всіх» внаслідок безкінечних сутичок приватних інтересів. Тому люди укладають суспільний договір, яким утворюють суспільство і державу, що здатна змусити людей до суспільно-корисної поведінки шляхом поглинення їхніх прав і абсолютної свободи та забезпечення їх безпеки і вираження їх волі. Держава перебирає загальну свободу та обмежує можливості дії підданих. Тож, людське щастя залежить від держави-Левіафана, яка повинна бути сильною і непереможною, а її влада – незмінною, абсолютною і неподільною (Кухта Б. Левіафан // Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. – Львів: Кальварія, 2003. – С. 218). Вказане кореспондується із тим фактом, що усіма благами, якими володіє людина, вона зобов'язана державі, оскільки за відсутності державного захисту (армія; поліція і законодавство) людина ризикує бути знищеною зовнішніми (загарбники) чи внутрішніми (злочинці) ворогами.

Т. Гоббс розумів суспільний договір не стільки як історичну подію, скільки як «логічний прийом» (Крестовская Н. Н., Цвиркун А. Ф. История учений о государстве и праве: Курс лекций. – Харьков: Одиссей, 2007. – С. 133), триваючі відносини, що відображають сутність державно-правового буття.

За вченням Т. Гоббса, держава й абсолютна влада виникають в результаті добровільної згоди людей на передачу «права на все» одній особі.

Така угода укладеться людьми між собою, а не між підданими та сувереном. Тож, останній не зв'язаний волею підвладних, які т. ч. не мають права на непокору (Мамут Л. С. *Этатизм и анархизм как типы политического сознания* (домарксистский период). – М.: Наука, 1989. – С. 138-140).

На думку Т. Гоббса, люди мають бути усунені від управління державою також і внаслідок відсутності у них знань щодо того, що сприяє благо держави (Мамут Л. С. *Указ. соч.* – С. 166-167), що спростовує цінність демократії, оскільки політико-правова сфера не терпить дилетантизму.

Т. Гоббс засуджує хаос двовладдя, загрозу існування декількох партій (Гоббс Т. *Избранные произведения.* – Т. 1. – С. 378-279), небезпеку поділу влад, адже «розділені влади взаємно знищують одна одну» (Гоббс Т. *Избранные произведения:* в 2 т. – М.: Мысль, 1964. – Т. 2. – С. 339). При цьому, достатньо згадати, що утворення кількох владних центрів у сучасній Т. Гоббсу Англії призвело до Громадянської війни середини XVII ст., а в Незалежній Україні – до безладу «Війни двох Вікторів».

Т. Гоббс, виходячи з того, що від держави залежить добробут, життя та щастя громадян (Мамут Л. С. *Указ. соч.* – С. 163), стверджує, що одним з найбільших можливих зол є недостатність абсолютної влади, що послаблює державу і сприяє її розпаду (Гоббс Т. *Избранные произведения.* – Т. 2. – С. 334).

За Т. Гоббсом, держава не зв'язана законами: будь-який закон є державним, тож якби держава була до чогось зобов'язана законами, вона була би зобов'язана сама перед собою (Гоббс Т. *Избранные произведения.* – Т. 1. – С. 350-351).

Т. Гоббс розцінює право як засіб, що дає змогу суверену робити добро підданам (Мамут Л. С. *Указ. соч.* – С. 165), при цьому, усе, що не підкріплено «мечем держави», є лише «стрясанням повітря» (Гоббс Т. *Избранные произведения.* – Т. 2. – С. 200), а «правова сила закону полягає лише у тому, що він є наказом суверена» (Нерсисянц В. С. *Философия права: Учебник для вузов.* – 2-е изд. – М.: Норма, 2006. – С. 569).

З позицією Т. Гоббса щодо права не можна не погодитися, оскільки належність державі права на легітимний примус означає, що саме вона є головним джерелом права (породжує правові норми, захищені державним примусом) та саме вона карає порушників закону. Тож, була би дивною ситуація «державного мазохізму», за якої держава карала б сама себе за порушення своїх же законів.

При цьому, Т. Гоббс передбачав, що його вчення може викликати неоднозначну реакцію, тому вказував, що навіть тиранічна влада краща за анархію, деградацію суспільства, війну всіх проти всіх, хаос і беззаконня (*История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под общ. ред. проф. В. С. Нерсисянца.* – 4-е изд. – М.: Норма, 2006. – С. 328).

На підсумок, варто зазначити, що вчення Т. Гоббса не втратило своєї актуальності і понині, оскільки воно ґрунтується на глибокому розу-

мінні мислителем незмінної природи речей – феномену держави, права та людини.

Отже, особливо перспективними у контексті оптимізації державно-правового буття сучасної України є ідеї Т. Гоббса про: а) необхідність врахування людської природи при державно-правовому будівництві; б) заперечення штучно аксіоматизованого нині уявлення про демократію як про панацею (внаслідок невідповідності пересічної людини до управління державою); в) прогресивну місію держави як визначного інституту, що забезпечує мир, безпеку, порядок і добробут; г) залежність щастя людини від держави; ґ) необхідність значного втручання держави у життя суспільства, яке неспроможне до самостійної регуляції; д) необхідність існування сильної влади, що підтверджується історією і багатьма дослідженнями, якими обґрунтовано позитивну роль стабілізаційного авторитарного режиму, особливо у кризових умовах; е) право як владне веління держави, загальнообов'язковість якого впливає з можливості застосування державного примусу за порушення нормативних приписів, що вказує на первинність держави щодо права і необхідність домінування імперативного методу; є) те, що навіть тиранія краще, ніж хаос та анархія та ін.

Середа О. В.

Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн, кандидат юридичних наук

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

В Україні триває реформування судової системи та вдосконалення форм кримінального судочинства. Метою цього процесу є забезпечення права громадян на судовий захист, справедливий і неупереджений розгляд справ. Її досягнення залежить від реалізації конституційного принципу безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя через присяжних, участь яких забезпечить ефективну організацію суду та постановлення об'єктивного і неупередженого вироку.

Важливим кроком на шляху забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Вони визначають правові основи діяльності суду присяжних в Україні: статус присяжних, підсудність, порядок кримінального провадження за їх участі.

Відповідно до п. 6 ст. 11 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» присяжним є громадянин України, який

у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Законом передбачено вимоги до осіб, які мають право бути присяжними, а також встановлено ряд заборон, що його виключають. Порядок добору корпусу присяжних відтепер детально регламентований. У тому числі визначено гарантії прав присяжних: 1) виплата винагороди і добових; відшкодування витрат на проїзд і наймання житла; 2) збереження за основним місцем роботи всіх гарантій, пільг; зарахування трудового стажу; 3) а також гарантії незалежності і недоторканності суддів.

До підсудності суду присяжних Кримінальним процесуальним кодексом України віднесено справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі. Вони розглядаються спільно 2 професійними суддями і 3 присяжними. Народою такого суду керує головуючий, а рішення у справі приймається шляхом простого голосування. Важливо, що присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді. Таким чином, у нормах Кодексу простежується вибір континентальної моделі суду присяжних.

Нормативне закріплення правового регулювання участі народу у кримінальному провадженні через присяжних є знаковою подією в реформуванні судової системи України. Однак для подальшого розвитку та вдосконалення законодавства корисним є врахування багатого історичного досвіду організації та діяльності суду присяжних засідателів і суду зі становими представниками, накопиченого в Україні протягом другої половини XIX – початку XX століття.

Історичний досвід функціонування на території українських губерній суду присяжних дозволяє вже сьогодні попередити організаційні та процесуальні проблеми формування цього інституту. Проаналізувавши історичні джерела, слід звернути увагу на необхідність чіткого визначення повноважень органів та посадових осіб, уповноважених працювати з кандидатами. Крім того, варто відмовитися від системи чергових списків, які затягують формування суду присяжних та вимагають додаткових витрат.

В сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства доцільно максимально автоматизувати процедуру добору присяжних: створити за адміністративно-територіальним критерієм бази даних осіб, які мають право бути присяжними; запровадити систему випадкового відбору присяжних. Відтак право ведення баз даних в адміністративно-територіальних одиницях пропонуємо надати органам місцевого самоврядування, а на здійснення процедури випадкового відбору уповноважити відповідні суди.

Крім того, варто використати для сучасних умов форму громадського контролю, запропоновану Судовими статутами. Після виготовлення та опублікування загальних списків всім бажаючим надавати право протягом місяця заявляти про неправильне внесення чи невнесення будь-кого

у список з зазначенням відповідних доказів. Таким механізм формування суду присяжних буде об'єктивним та стане гарантією неупередженості присяжних.

Ефективність інституту суду присяжних з досвіду судових установ українських губерній сприятиме розширення складу присяжних та їх повноважень у ході судового розгляду: забезпечення прийняття рішення присяжними колегіально і незалежно від професійних суддів.

Добросовісне виконання присяжними засідателями і становими представниками обов'язків у суді, всебічний розгляд ними обставин справи, постановлення об'єктивного і неупередженого вироку забезпечувалося інститутом юридичної відповідальності. За невиконання службових обов'язків присяжні засідателі і станові представники притягалися до дисциплінарної та кримінальної відповідальності, у порядку, передбаченому для суддів та чинів судового відомства.

На сьогодні в Україні правові основи інституту юридичної відповідальності присяжних не визначено. Відтак існує потреба в їх науковій розробці та нормативному закріпленні з метою забезпечення ефективного правосуддя.

Овчинникова А. П.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», профессор кафедры теории государства и права, доктор искусствоведения, профессор

СТРУКТУРА ЭПИДЕЙКТИЧЕСКИХ РЕЧЕЙ

1. Если исходить из тезиса, что риторика – это наука о построении и правильном использовании речи, то на первый план выдвигается проблема ее структурирования. Есть масса вариантов структуры речей. Самый распространенный: 1) изложение фактов; 2) высказывание соображений по поводу этих фактов; 3) рекомендации, призывы. Есть и другие примеры: 1) изложение негативных фактов; 2) указание на то, как изменить ситуацию; 3) просьба о сотрудничестве. Но можно ли понятие плана речи приравнять к понятию структуры? Это синонимы? Латинское «structura» – означает взаиморасположение и связь составных частей чего-либо, т. е. строение, а план – латинское «planus» – (плоский, ровный) определяется как замысел, предусматривающий ход, развитие чего-либо; как определенный порядок, последовательность в изложении чего-либо. Напрашивается вывод: принципиальных различий нет: структура – это общий план построения речи, схема раскрытия темы.

2. За понятием структуры встает вопрос о том, каков жанр речей, изучаемых риторикой. Если рассматривать европейский принцип деления речей на роды, виды и жанры, то окажется, что риторика делится на гомилику и ораторику, в свою очередь ораторика – это судебная речь (защитительная и обвинительная); эпидейктическая (торжественная) речь,

а гомилетика – это церковная речь, учебная речь и пропаганда. Однако американское оратороведение делит разновидности речей по иным основаниям: убеждающая речь, информационная речь и развлекательная. Во втором случае возникают более крупные блоки. Выяснять, кто «правильнее» делит речи на жанры нет смысла: на наш взгляд, судебная речь соотносится с убеждающей, а учебная – с информационной, сценическая – с развлекательной.

3. Влияет ли избранный жанр на методологию построения речей? Вероятнее всего, да, влияет: способ достижения цели может рассматриваться как метод, а поскольку цели разные, разными будут и способы их достижения. Так, еще Аристотель в книге «Поэтика. Риторика», определяя эпидейктическую (показательную) речь обращал внимание на то, что она не посвящена прошлому, как судебная, не призывает делать что-либо в будущем, как совещательная, а произносится по случаю какого-то торжества или праздника.

В некоторых речах нобелевских лауреатов ораторы прибегают к методу историзма: Альберт Швейцер в речи «Проблема мира в современном мире» анализирует действия глав европейских государств, которые привели к Первой Мировой войне, затем делает анализ положения в современном мире, а в финале обращается к будущему. Сюда включен и метод компаративистики. Уильям Фолкнер при анализе тем писательского творчества использует и дескриптивный метод, призывая молодых писателей писать не о железах внутренней секреции, а обращаться к старым истинам и идеалам человеческого сердца – любви, чести, милосердию, гордости, состраданию, самоотверженности. Иосиф Бродский в своей нобелевской речи прибегает к противопоставлению: искусства – обществу, читателя – человеку, книги не читающему, XIX века – XX-му, поэта – не поэту. В последнем случае он обращает внимание на то, что поэт прибегает к соображениям бессознательно-миметическим: черный вертикальный сгусток слов посреди белого листа бумаги напоминает ему о его собственном положении в мире, о пропорции пространства к его телу. Он говорил также, что язык старше, чем писатель и обладает колоссальной центростремительной энергией, сообщаемой ему его временным потенциалом – всем лежащим впереди временем. Язык, по его мнению, останется только не потому, что язык долговечнее человека, но и потому, что он лучше приспособлен к мутации.

4. На структуру составления речей оказал влияние и так называемый «вербатим» – когда текст пьес создается путем монтажа дословно записанной речи. Драматург выбирает тему, собирает материал, берет интервью и записывает его и из всего этого делает пьесу и ставит спектакль. Эта техника написания пьес не является новаторской (документы использовались и ранее), однако новое рождение она получила в XX веке, в документальной драме, а в начале XXI века в драме-вербатим, или «новой

драме», использующей только спонтанную речь. Автор не имеет права редактировать текст, он может только сокращать, а верbatim-пьеса – чаще всего монолог или множество перебивающих друг друга монологов или полилог. Текст рассматривается как материал, как монтаж фрагментов, то есть как предмет постмодернистической игры. По этому у принципу может быть составлена и речь оратора.

Под влиянием литературы (Д. Джойс и др.) появились и речи, которые как бы вообще не структурированные, в виде «потока сознания». На научных конференциях авторы подобных речей предупреждают: «я буду рефлексировать».

5. Некоторые авторы, занимающиеся исследованием устных и письменных текстов, обращают внимание на системные характеристики речей. Отмечают различия в речах: 1) «цепочечных» по структуре, когда из одной мысли вытекает другая, скажем, тогда, когда рассматриваются прошлое, настоящее и будущее явления или человека; 2) радиальных по структуре: все идеи речи связаны через центральное понятие; 3) дихотомических: в речи есть два ключевых понятия, которые противопоставляются друг другу по ряду признаков. Мысль оратора движется зигзагообразно: от одного понятия к другому, постоянно переключаясь. Зачастую такое структурирование укладывается в классическое различение методов: от общего к частному и от частного к общему, анализу и синтезу и др.

Оборотов И. Г.

*ОСП «Николаевский институт права» Национального университета
«Одесская юридическая академия», заведующий кафедрой гражданско-
правовых дисциплин,*

кандидат юридических наук, доцент,

СУЩНОСТЬ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА В ТРУДАХ РУДОЛЬФА ЗОМА И НИКОЛАЯ ЗАОЗЕРСКОГО

Проблема выявления сущности церковного права привлекала внимание многих учёных, в первую очередь – тех, которые принадлежат к Православной и Римской Католической церкви. Представители большинства реформатских конфессий рассматривают церковь в исключительно мистическом плане и не признают возможным существование церковного права в связи с тем, что оно противоречит существу Церкви. Одна из интереснейших дискуссий разворачивается на эту тему между германским профессором канонического права Рудольфом Зомом (*Rudolph Sohm, 1841–1917*) и заслуженным профессором Московской духовной академии Николаем Александровичем Заозерским (*1851–1919*).

В 1906 г. на русском языке выходит перевод двенадцати параграфов книги Р. Зомы «Церковный строй в первые века христианства», а в 1909-1911 гг. на страницах журнала «Богословский Вестник» в четырёх

частях публикуется большая критическая статья Н. А. Заозерского «О сущности церковного права (Против воззрений Рудольфа Зомы)». Анализ обоих произведений имеет большое значение для выяснения онтологического статуса церковного права и выявления его сущностных черт.

Главный тезис работы немецкого канониста сводится к тому, что «церковное право стоит в противоречии с существом Церкви» (Зом Р. Церковный строй в первые века христианства. – СПб. : Издательство Олега Абышко, 2005. – С. 10) и является плодом маловерия. Сущность Церкви духовная, а сущность права – мирская: отсюда и излишний характер церковного права в истинной Церкви. Для решения этого вопроса нужно предварительно установить, что такое Церковь.

Для Р. Зомы Церковь – явление духовное: смысл слова *Εκκλησία* сводится к формулировке «Где двое или трое собраны во имя Моё, там Я посреди них» (Мф. 18: 20). При этом не имеет значения организационная форма такого собрания, будет это собрание дома, в храме или под открытым небом. Р. Зом, в связи с этим, использует специальный термин – *харизматическая* организация (Зом Р. Указ. соч. – С. 42), в которой «исключается всякая мысль о законодательстве правового характера. На месте законодательства стоит учение о Господнем слове... В еkkлeзии не может существовать никакого правового устройства и никакой правовой законодательной власти» (Зом Р. Указ. соч. – С. 40-41). Дары апостольский, пророческий и учительский исходят от Святого Духа, вопросы в общине же решаются соизволением, соглашением, но не правовым правлением.

Против такой постановки вопроса выступил профессор Заозерский, который, говоря о несомненных достоинствах книги Р. Зомы, отмечает также неполноту исследования и слишком ограничительное толкование евангельского текста (Заозерский Н. А. О сущности церковного права (Против воззрений Рудольфа Зомы) // В кн. : Зом Р. Церковный строй в первые века христианства. – СПб. : Издательство Олега Абышко, 2005. – С. 224). Например, в уже приведённой главе Евангелия от Матфея есть и другие слова Иисуса Христа: «Если согрешит против тебя брат твой... возьми с собой ещё одного или двух... если же не послушает их, скажи Церкви» (Мф. 18: 15-17). Отсюда уже становится очевидно, что Церковь не может сводиться к простой совокупности христиан, собравшихся «во имя Господне».

Отметим, что обращение к Священному Преданию и богословской науке позволяет утверждать, что Церковь, так же как и её Глава Иисус Христос – богочеловеческий организм, обладающий двумя природами, божественной и человеческой, сочетающимися «*неслитно, неизменно, нераздельно, неразлучно*», так же как эти два естества, согласно Халкидонскому догмату, соединяются в Иисусе Христе.

Анализируя труд немецкого учёного, Н. А. Заозерский обращает внимание на игнорирование им целого ряда важных деталей, которые не

укладаються в предложенную схему. Например, говоря о поставлениях епископов, пресвитеров и диаконов, описанных в Новом Завете, он акцентирует внимание на пророческих указаниях. Вместе с тем, он умалчивает о том, что в большинстве случаев инициатива поставления исходила от апостолов, избрание совершалось общиной, молитва и рукоположение – апостолами (Заозерский Н. А. Указ. соч. – С. 234). Выходит, что здесь Р. Зом не прав, так как чётко проявляются правительственные полномочия апостолов. Этим опровергается тезис о том, что в первые шестьдесят лет существования Христианства в Церкви не было ни права, ни правительственной организации.

В своей рецензии Н. А. Заозерский исходит не из конфессиональной позиции (которая, несмотря на заверение в обратном, присуща труду Р. Зомы), а из философской и юридической методологии и скрупулёзно подобранного эмпирического материала. Отсюда – и фундаментальность выводов русского канониста.

Подводя итог беглому анализу дискуссии Н. А. Заозерского и Р. Зомы, заметим, что разговор о сущности церковного права должен начинаться с определения сущности самой Церкви и основываться на комплексном систематическом изучении Священного Писания и Священного Предания. Из новозаветного текста следует: 1) Церковь является богочеловеческим организмом, имеющим как духовную, так и мирскую (социальную) сущность; 2) Церковь обладает правительственной структурой, восходящей к апостольским временам; 3) в Церкви действуют правила, отличающиеся от норм морали и направленные на урегулирование отношений между членами церкви по поводу поставления на епископское, пресвитерское и диаконское служение, избрания на церковные должности, регламентирующие иерархические связи и т. д. Указанные церковно-правовые нормы не противоречат истинной сущности Церкви, а являются органичным продолжением новозаветных положений об устройстве земной, социальной составляющей Церковного организма. При этом важно, что такое право неотделимо от христианской религиозной морали и в формализованном виде содержит множество нравственных нормативов.

Заморська Л.І.

Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», завідувач кафедри теорії та історії держави і права кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУТ ПРАВА ЯК ВИРАЖЕННЯ ПРАВОВОЇ НОРМАТИВНОСТІ ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ

Правові приписи (норми) мають бути згруповані в організовані комплекси, які переслідуючи спільну мету, здійснюють управління суспільним життям. Між таким чином побудованими правилами поведінки

існують логічні і матеріальні зв'язки, які формують «ієрархію, ключ до розуміння якої слід шукати в кінцевій меті інституту, в ступені близькості засобів і цілей, при цьому засіб більш віддалений від цілі, підпорядковується засобу, який до неї ближчий і т. д.». Як зазначив Ж. – Л. Бержель, юридичні інститути – це комплекси юридичних правил, що організовані навколо однієї центральної ідеї, які утворюють єдине ціле, впорядковане в систему та перманентне. (Бержель Ж. – Л. Общая теория права (под общ. ред. В. И. Даниленко)/ Ж. – Л. Бержель, 2000. – С. 315-317).

Правовий інститут – це комплекс взаємозв'язаних юридичних норм, який впливає на певний вид близьких за змістом, і в цьому сенсі – однорідних суспільних відносин (Петров Д. Е. Отрасль права: автореф. на соиск. науч. степ. к. ю. н./ Д. Е. Петров. – Саратов, 2001. – С. 12).

В радянський період дослідження сутнісного змісту питання щодо поняття інституту права в цілому майже не здійснювались, хоча він поряд з галуззю права визнавався елементом системи (Алексеев С. С. Структура советского права / С. С. Алексеев – М.: «Юрид. лит.», 1975; Якушев В. С. О понятии правового института / В. С. Якушев // Правоведение. – 1970. – № 6. – С. 63).

Так, на думку, Н. М. Пархоменко, інститут права – це сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм, що утворюють частину галузі права та регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин (Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Монографія / Н. М. Пархоменко. – К., 2008. – С. 198).

Тобто, норми права створюють галузь права не безпосередньо, а через інститути. Відповідно, інститут права відрізняється від галузі права передусім за обсягом правового регулювання, він регулює не всю сукупність якісно однорідних суспільних відносин, а лише їх окремі сторони (наприклад, галузь конституційного права – має такі інститути як інститут громадянства, президента, виборчого права тощо; галузь екологічного права має інститути природокористування, охорони навколишнього природного середовища тощо) (Теорія держави і права. Академ. курс : підручн. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко – К., 2006. – С. 388).

Аналізуючи вищесказане, вважаємо за необхідне виділити характерні властивості цього інституту права як нормативного явища. Так, зокрема до них належать :

1. комплексний зміст цього нормативно-правового явища, тобто інститут права – це завжди комплекс, певна сукупність правових норм. Тобто з єдиної норми інститут складатись не може. Це обґрунтовується тим, як зазначає Л.І. Дембо, що «будь-яка норма не може існувати без взаємозв'язку з іншими нормами, які в сукупності утворюють правовий інститут» (Дембо Л. И. О принципах построения системы советского права / Л. И. Дембо // Советское государство право. 1956. – № 8. – С. 94);

2. регулятивний характер, іншими словами цей комплекс юридичних норм впливає на відносини певного виду і регулює різні варіанти розвитку

певної життєвої ситуації. У цьому розумінні правовий інститут окреслює межі типових правовідносин;

3. взаємозв'язок і взаємодія між нормами права, які входять до різних правових інститутів, тобто правовий інститут – включає не лише безпосередньо регулятивні норми права (правила поведінки), але і первинні, опосередковано ті, що беруть участь в регулюванні даного видусуспільного відношення. Ця ознака підкреслює взаємозв'язок двох різновидів загальних правових приписів, які через правові інститути завжди спільно задіяні в процесі правового регулювання;

4. наявність юридичних засобів впливу, інакше кажучи, своїми регулятивними якостями правовий інститут забезпечує «самостійний регулятивний вплив на певну частину відносин у суспільстві» (Алексеев С. С. Структура советского права./ С. С. Алексеев – М., 1975. – С. 121-122). Правовий інститут має у своєму «арсеналі» повний набір юридичних засобів, необхідних для впливу на дане суспільне відношення;

5. правовому інституту властива внутрішня організація. Взаємозв'язок юридичних норм, що становлять правовий інститут, визначає його логічну конструкцію, завдяки якій він є «системно-цілісним, неподільним утворенням» у рамках системи права. Правовий інститут визначає коло суб'єктів цього виду відносин, їх правовий статус, права і обов'язки, а також об'єкти в різних випадках, які виникають в процесі життєдіяльності суспільства (Петров Д. Е. Отрасль права: автореф. на соиск. науч. степ. к. ю. н./ Д. Е. Петров. – Саратов, 2001. – С. 8-9);

6. предметний характер – тобто правовий інститут присвячений регулюванню визначеного предмета – суспільних відносин;

7. галузевий сутнісний зміст, іншими словами, створюється з норм, які належать лише до певної галузі права.

Об'єктивною матеріальною передумовою інтеграції правових норм в інститути є наявність відповідного різновиду суспільних відносин.

Відповідно, інститут права – це конкретизована правовим режимом цілісність правових норм, за допомогою яких здійснюється регулювання групи суспільних відносин через застосування галузевого методу регулювання для досягнення спільної мети (Общетеоретическая юриспруденция. Учебный курс : учебник / под ред. Ю. Н. Оборотова. – О. : Феникс, 2011. – С. 135).

Таким чином, інститут права є відображенням нормативності в праві, який визначається як регламентована та конкретизована правовим режимом цілісна сукупність однорідних юридичних норм, за допомогою яких здійснюється регулювання певної групи суспільних відносин через застосування відповідного методу правового регулювання з метою досягнення відповідної цілі. Власне тому правовий інститут як системно-структурна складова права впорядковує такі суспільні відносини, які підлягають нормативній регламентації правовими приписами, які входять до нього.

Davydenko L.

*Cherkasy branch National University «Odesa Academy of Law»,
Chair, Public Law department, PhD*

CLINICAL LEGAL EDUCATION: BRIDGING TOGETHER JUSTICE AND POOR

The situation with protection of human rights in Ukraine is extremely critical. The judiciary system suffers from corruption and inefficiency. Legal aid offices are overwhelmed with requests for assistance and are stretched thin because of inadequate resources and funding. In this situation legal clinic activity in the law university seems to be one of effective methods of protection of human rights of low income Ukrainians and enhancing them access to justice.

During Fall semester of 2012/2013 academic year the author, recipient of Fulbright scholarship, conducted research at University of Pittsburgh School of Law (USA), learning the role of legal clinical education in enhancing access to justice for indigent persons. A legal clinic is a program organized through a law university that allows students to work part-time in real (not simulated) legal service atmospheres. The program provides hands-on-legal experience to law school students and *pro bono* work (free legal services) to clients experiencing a variety of civil and administrative law problems (usually to those, who cannot otherwise afford legal aid). Besides learning by means of traditional lectures, the students are real pro-active participants of the learning process – they are «learning by doing».

Legal clinical activity in the US universities was established to reach two main objects: to provide a public service for local people who need a legal advice but cannot afford to pay for it, and to enhance the education of students. The mission of the clinic is to equip students with effective advocacy skills, professional ethics and to apply legal theory while serving as advocates for people typically denied access to justice and to reform legal education and the legal system to be more responsible to the interests of the poor. Although the education is still be a paramount goal, the same time students become professionally responsible for the service they provide on behalf of clients.

Clinical legal education reflects a marriage of theory and practice when students mainly learn by doing with the help of coaching. Student is a «player», but has other coaches (teachers) in the clinical process – clients, opposing parties, opposing lawyers, court personnel due to reactions on students performance. Teaching professors give students ideal picture of law but reality can be very different, as was noticed by many US scholars (W. Sullivan, *Educating Lawyers: Preparation for the profession of Law*; The Carnegie Report. 2007, p.89). Law school simply cannot teach most of law in few years and much of learning must occur in a practice.

In legal clinic the students can examine the legal and social issues in depth, and they can form the basis for looking at the lawyer's role and at legal ethics within a practical context. Students who work in a legal clinic are enthusiastic about their experience, they are self-motivated and highly committed to the work (Ann C. Shalleck; *Clinical contexts: Theory and Practice in Law and Supervision*. 1993, p.37).

The fieldwork in clinical education is designed to expose the students to a full range of advocacy tools, such as litigation, legislative and other policy initiatives, investigation and report writing as well. Students who have completed three semesters of law school may enroll, and will be certified by the Supreme Court of Pennsylvania to provide legal services, including appearing in court on behalf of indigent litigants. Legal interns, as they are called, work in teams of two or more under supervision of clinical professors and are engaged in all aspects of client representation such as client interviews, fact investigation, strategic planning, client counseling, negotiating, and written and oral advocacy.

The students may have the opportunity to develop a case theory and legal strategies to advance their client's goals, engage in settlement negotiations, represent clients in administrative hearings, and participate in all aspects of litigation, including drafting discovery requests and arguing in court. Helping real clients with their real issues can teach students more about being a lawyer than any textbook or lecture and to give them a tremendous insight about the practical aspects of the legal profession (David Barnhizer; *The Justice Mission of American Law Schools*.1992,p.135).

Law Schools in Ukraine traditionally teach students how to interpret legal acts to examine their implication, to reason from them and predict their applications in other possible situations. They fails to teach students how to practice law, develop practical skills, to be competitive on labor market. Legal education does not develop students' way of thinking about the role of lawyers in society, critical analysis, planning, problem-solving, decision-making, etc.

Inefficiency of the traditional approach to legal education is one of the major obstacles toward achieving the goals of legal education. While the existing system of education has excelled in promoting discipline-specific detailed learning of basic branches of law, it has not approached education with an emphasis on practical situation and society needs. The way to enable law education to answer the needs of a transitional society is to change the attitudes to the courses and curriculum design. The change shall ensure the transition from a teaching process to a learning process. The emphasis in this case is to be shifted from the activities of the lecturer to those of students, which can be arranged in clinical work.

The development of clinical legal education in Ukrainian Law Schools may potentially have significant theoretical and practical implications for our educational system as well as for the protection of human rights of ordinary

Ukrainians. Every part of society would benefit from this style of legal education. Through clinical activities students will increase their lawyering skills and develop professional values. They will gain confidence in their own ability to be practicing lawyers and will be better prepared to participate effectively and responsibly in the legal profession. As clinical legal education expands, the benefits to the rest of society will increase. The citizens that cannot currently afford legal professionals will benefit because they now have trained students to represent them.

The legal profession will benefit since the education of future advocates will have improved and society will benefit because equal access to justice guarantees a more stable and healthy society. As a result, the effective clinical education can be an important instrument of reform in legal education on the whole when students apply theoretical knowledge in practice while serving as advocates for people denied in access to justice. For Ukraine, the country in transition from totalitarian society to democracy, such approach can help to educate new type of lawyers with social justice mission.

Мельничук О. С.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», докторант кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук, доцент

ЦЕНТР И ПЕРИФЕРИЯ КАК ФАКТОРЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГОРОДСКОГО ПРАВА

Город как социальное явление в контексте юридической науки может рассматриваться как специфическое правовое пространство, которое является неоднородным по своей наполненности разноуровневыми центр-периферийными отношениями, ценностно-нормативным содержанием, проявляющемся как в правовой культуре различных субъектов, так и в его позитивации. Изменение характера центр-периферийных отношений, которое, в том числе, выражено в возрастании роли периферийного правосознания, тенденциях децентрализации государства, локализации городов-центров ведет к становлению особой сферы норм, ценностей и отношений – городского права.

Обращаясь к разработкам известного социолога Э. Шилза, следует отметить, что его основная идея состоит в безусловном влиянии центра на периферию, сильном или слабом «пропитывании» периферийных зон центральными установками. Выделяются различные типы отношений между центром и периферией, при которых существует большая либо меньшая дистанция между ними, а именно: центр господствует над периферией, хотя при этом центр может далеко отстоять от периферии; периферия предоставлена самой себе, так как центр также отдален от периферии; промежуточная модель, которая характеризуется большой дистанцией

между центром и периферией, но признается главенствующая роль центра; центр и периферия не отдалены друг от друга (Шилз Э. Центр и периферия. 2006, с. 570-571).

Не оспаривая то, что центр в любом обществе, коллективе или государстве играет главенствующую роль, следует заметить, что его слабость или сила может зависеть от двустороннего воздействия центра и периферии. А возникновение этнических или местных субцентров может вести не только к слабости основного центра, но и к его неустойчивости и утрате своего центрального значения.

История государства, начиная с XVI века, развивается в контексте централизации государственной власти, что выражается в желании центра максимально контролировать периферию. В наши дни становятся все более значимыми процессы децентрализации государственной власти, связанные с усилением роли периферии во всех аспектах жизни общества, и стиранием той явной границы между центром и периферией, которая существовала еще в прошлом веке. Это выражается, во-первых, в стремительном развитии периферии в результате возрастания роли информационных технологий, и, во-вторых, её урбанизации и, как следствие, оформлении новых центров локального уровня.

В этой связи, следует отметить научные труды Ш. Эйзенштадта, который, изучая и сравнивая различные цивилизации, выделяет специфические культурные ориентации и особенности европейской цивилизации: наличие множества центров; высокую степень взаимопроникновения центров и периферии; автономность групп и слоев, как по отношению друг к другу, так и в отношении доступа к центрам; высокую степень автономности городов, становившихся центрами социального созидания, формирования институциональных структур и культурной идентичности (Эйзенштадт Ш. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций. 1999, с. 100, 198).

Таким образом, первым фактором, влияющим на становление городского права является формирование множества городов-центров как общесоциального, так и локального значения. Так, многочисленными центрами в цивилизационном развитии выступают города, которые могут рассматриваться как первоначальные центры возникновения не только государственности (античные полисы), но и как центры многоуровневой системы: город-столица; город-культурный центр; город-порт; город-региональный центр и т. д. То есть города стремятся быть центрами, и при этом любой центр даже самого нижнего уровня (провинциальный город) может влиять на центр более высокого уровня. К примеру, в современной Украине заметно возрастание влияния таких городов как Донецк и Луганск на формирование политики центра в принятии ключевых государственных решений. Подобную роль в 90-ые годы прошлого века играл также Днепропетровск.

Между тем, нельзя сводить это влияние исключительно к политической плоскости, поскольку принимаемые на уровне главного центра под влиянием локальных центров решения имеют общесоциальное значение, которое выражено в принципах перераспределения экономических ресурсов и формирования государственной деятельности в целом.

Второй значимый фактор оформления городского права можно связать с особенностями периферийного правосознания и его развития на настоящем этапе. Современные исследователи, основываясь на работах В. К. Липинского о земледельческом (хлеборобском) сознании и идеологии, подчеркивают значение территориального сознания, которое включает в себя процесс самоопределения людей согласно определенной территории и ведет к борьбе за право определять границы этих территорий (Общетеоретическая юриспруденция. 2011, с. 367). В наши дни периферийное правосознание претерпевает существенные изменения, которые связаны, с одной стороны, с усилением процессов миграции населения в крупные города, что приводит к сближению центра и периферии, а с другой – с повышением уровня правовой культуры жителей периферийных городов, что приводит к их самоидентификации как центров локального уровня. Именно последний аспект этого процесса ведет к необходимости пересмотра существующего в современном государстве нормативного оформления центр-периферийных отношений, поскольку локальные города-центры все чаще способны децентрализации государственной власти. Например, закрепление особого статуса города Киева только подтверждает стремление усилить централизацию украинского государства, тогда как попытки приобрести определенный статус другими городами был связан только с проектной стадией и не получил своего завершения.

Таким образом, городское право выступает как новая форма фиксации и регулирования центр-периферийных отношений в государстве, связанная с усилением роли периферийного правосознания и выделением локальных городов-центров с предоставлением им определенного правового статуса.

Юдин З. М.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент
кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук*

ВИДЫ ДОГОВОРНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Диспозитивная модель правового регулирования и основанный на ней договорной способ правотворчества, в рамках современных представлений о правовом контрактивизме приобретает все больше сторонников. Подобный универсализм несомненно осложняет изучение природы дого-

ворного правотворчества. Неудивительно, что до сих пор комплексные исследования по общетеоретическим вопросам договорной правотворческой деятельности отсутствуют. Вместе с тем, издано много работ по проблемам правотворчества в отдельных отраслях права. В частности, достаточно подробно описан договорный нормотворческий процесс в международном праве. Даже самый поверхностный анализ содержания правотворческого процесса в международном, государственном, административном, трудовом праве показывает, насколько различными бывают практикуемые правотворческие процедуры. При этом, конечно, на специфику самих форм правотворчества накладывается еще и отраслевая специфика.

Тем не менее, сформулировать общее определение договорного правотворчества возможно. Если правовой акт, представляющий собой оформление выражения согласованных волеизъявлений, устанавливает согласованные правовые нормативы, то сам процесс установления также нужно охарактеризовать, делая акцент на его согласительной природе. Отсюда следует, что наиболее близким синонимом (договорного правотворчества) будет «согласительное правотворчество».

Особенности договорного регулирования как вида правового регулирования проявляются в следующем. С точки зрения субъекта правового регулирования особенностью договорного регулирования является то обстоятельство, что договорное регулирование всегда осуществляется двумя или более субъектами права, которые выступают по отношению друг к другу как разные стороны. Недоговорное (одностороннее) правовое регулирование, например, законодательное регулирование, осуществляется одним субъектом права (как правило) или же несколькими субъектами права, выступающими тем не менее как одна сторона (например, в случае издания нормативного правового акта совместно несколькими министерствами).

В качестве средства правового регулирования применительно к договорному регулированию выступает правовой договор – правовой акт, который совершен (заключен) двумя или более субъектами права (сторонами), выражает их согласованную волю и регулирует правовые отношения сторон между собой или также с другими (третьими) субъектами права (лицами), наделенными правами по отношению к сторонам.

Предметом договорного регулирования являются прежде всего отношения между субъектами, не находящимися в отношении соподчинения, т. е. отношения, основанные на автономии воли их участников (как давно уже отмечено, договариваться могут только равные). Предметом договорного регулирования выступают, как правило, отношения между сторонами договора, иными словами, между самими субъектами договорного регулирования. Здесь договорное регулирование проявляется как саморегулирование. Отношения, являющиеся предметом договорного ре-

гулирования, по своему содержанию могут быть самыми разными, практически любыми.

Классификация договорного регулирования возможна по различным основаниям. Наиболее юридически значимые классификации договорного регулирования связаны с юридическими признаками договора, посредством которого осуществляется правовое регулирование. В зависимости от наличия или отсутствия признака нормативности договорное регулирование подразделяется на нормативное договорное регулирование и ненормативное договорное регулирование. Нормативное договорное регулирование осуществляется посредством нормативного правового договора – договора, рассчитанного на неоднократную реализацию (т. е. содержащего нормативные положения, условия). Ненормативное договорное регулирование осуществляется посредством ненормативного правового договора – договора, рассчитанного на однократную реализацию (т. е. содержащего только ненормативные положения, условия). Примером ненормативного договора может служить договор розничной купли-продажи, исполняемый в момент его совершения. Важно отметить, что нормативными могут быть и гражданско-правовые договоры, и таких договоров немало (больше, чем может показаться на первый взгляд). Так, договор поставки, предусматривающий помесечную поставку товаров в течение года и неустойку за недопоставку (просрочку поставки) товаров, носит нормативный характер. В самом деле, условие о неустойке в таком договоре рассчитано на неоднократное применение. Оно применяется всякий раз, когда поставщик допускает просрочку поставки (юридический факт), и не исчерпывается однократной реализацией.

В зависимости от режима той отрасли, в рамках которой осуществляется договорное регулирование, последнее подразделяется, в частности, на гражданско-правовое договорное регулирование, договорное регулирование в сфере трудового права, семейно-правовое договорное регулирование, договорное регулирование в сфере права социального обеспечения, процессуально-правовое договорное регулирование, государственно-правовое договорное регулирование, административно-правовое договорное регулирование, налогово-правовое договорное регулирование, международное публично-правовое договорное регулирование.

Разнообразие видов договорного правового регулирования позволяет констатировать широту пространства использования договоров в современном праве не только на уровне национальной правовой системы, но и в международном и интегративном праве.

КАТЕГОРІЯ «ПРАВОВЕ ЖИТТЯ» (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Правове життя – нова категорія в системі теорії права, введена в обіг російськими правознавцями. Потреба введення в юридичну науку нової категорії обґрунтовується тим, що вона більш ширша ніж категорія права система, а тому здатна охопити всю сукупність правових явищ і процесів в якості певної системно організованої цілісності, претендуючи, таким чином, на статус наукової абстракції, що відображає об'єкт правознавства в цілому (Малько А. В., Михайлов А. Е., Невважай И. Д. Методологические основы исследования правовой жизни общества // Правовая политика и правовая жизнь. – 2002. – № 3 – С. 9-10). В українській юридичній науці ще не вироблено конкретного підходу до даної правової категорії, не склалося цілісного уявлення про сутність та ознаки правового життя, а тому феномен «правове життя суспільства» являє собою актуальну, але практично не досліджену на загальнотеоретичному рівні проблему.

За визначенням А. В. Малько «правове життя суспільства – це форма соціального життя, яка виражається переважно у правових актах і правовідносинах, що характеризує специфіку і рівень правового розвитку даного суспільства, відношення суб'єктів до права і ступінь задоволення їх інтересів» (Малько А. В. Категория «правовая жизнь»: проблемы становления // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 10).

Проблемою в становленні нової теоретичної категорії «правове життя» є розходження думок вчених щодо змісту даної категорії. На думку одних вчених, перевагою нової категорії є те, що вона включає всі явища правової реальності – нормативні і ненормативні, як то правомірну поведінку і правопорушення, правовий нігілізм, зловживання правом тощо, що дозволяє пізнати закони розвитку й еволюції правової реальності у часі, побачити дійсний рівень правової культури і правосвідомості суспільства, а також визначати основні принципи юридичної взаємодії особи і влади. Однак, на думку М.І. Матузова, в поняття «правове життя» не можна включати негативні явища, а лише правові, інакше це вже не буде правове життя (Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права. Саратов, 2003, с. 113). Не можна погодитися з таким підходом, оскільки, наприклад, інститут злочину є основним елементом системи кримінального права і велика сукупність правових заходів спрямована на протидію злочинності, тому злочинність та низка інших негативних явищ, не визначених безпосередньо як протиправні, але такі, що є шкідливими для інтересів суспільства і держави (зловживання правом, абсентеїзм, обхо-

дження податків тощо) – це також сегменти правового життя. Отже, правове життя – це саме сукупність всіх форм юридичного буття суспільства, а не система, як зазначив А.І. Демидов, а тому включає ненормативні фактори (Демидов А. И. Политико-правовая жизнь: ненормативный аспект // Правовая политика и правовая жизнь. – 2002. – № 3 – С. 19-20.).

Таким чином, методологічна цінність категорії «правове життя» вбачається як раз у тому, що це нове поняття здатне сприяти поглибленню наукового знання, вивченню тих аспектів і проблем функціонування і розвитку правової системи, які до сих пір залишалися не дослідженими, а тому це поняття ширше за поняття правової системи (Шундигов К. В. Понятие «правовая жизнь» методологические перспективы и проблемы // Правовая политика и правовая жизнь. – 2008. – № 1 – С. 29).

Належна організація правового життя суспільства потребує, на думку російської дослідниці А. П. Коробової, вироблення державою та іншими учасниками суспільних відносин правових ідей стратегічного характеру (Коробова А. П. Правовая политика: понятие, формы реализации, приоритеты в современной России. Автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. юрид. наук. Саратов. 2000. С. 15), тобто потрібна концепція правової політики держави, де будуть чітко визначені пріоритети правового розвитку суспільства.

Правова політика і правове життя взаємообумовлюють соціальні явища. Правове життя є джерелом та сферою прояву правової політики. Правова політика, в свою чергу, містить в собі певну стратегію і тактику розвитку правового життя. Однак нинішня правова політика України у більшості проводиться у відриві від реально існуючих суспільних відносин, без врахування закономірностей розвитку правового життя українського суспільства, що унеможливорює реалізацію громадянами нашої країни повною мірою наданих їм прав та законних інтересів.

Таким чином, відбувається становлення нової теоретичної категорії в системі національного права, що вимагає ґрунтовних наукових розвідок, обумовлених правовими потребами нашого суспільства.

Іванченко О. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук*

КОЛІЗІЯ НОРМ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Одним із головних аспектів загальної проблеми співвідношення норм міжнародного та національного права є колізії норм міжнародного та норм національного права та шляхи попередження та вирішення таких колізій.

Необхідно звернути увагу на те, що у більшості літератури зазвичай, ідеться про існування у сфері правового регулювання двох видів суперечностей: матеріальних і формальних. Правова колізія – це обумовлений системою об'єктивних та суб'єктивних причин різновид протиріч у сфері права, сутність яких виявляється в наявності розбіжностей між приписами нормативно-правових актів чи нормативних та інтерпретаційних актів, що спрямовані на регулювання однотипних суспільних відносин чи роз'яснення правових норм.

Науковці виокремлюють такі види колізій, що виникають у процесі взаємодії міжнародного та національного права: колізії між нормами національного та нормами міжнародного права; колізії між міжнародно-звичасвими нормами, включаючи загальноприйняті принципи і норми міжнародного права, вираженими ззовні у формі міжнародного звичаю, та нормами національного законодавства; колізії між міжнародно-правовими нормами та актами їх тлумачення тощо.

Мінімізація колізійності нормативного регулювання досягається двома шляхами: усунення колізій шляхом нормотворчості; подолання колізій шляхом тлумачення права, шляхом видання колізійних норм і шляхом застосування правоположень. Так, Кодекс торгового мореплавання України містить ст. 14 «Колізійні норми», яка визначає порядок вибору норми у разі суперечностей між декількома розпорядженнями. У подоланні колізій використовуються наступні правоположення – стійкі типові рішення щодо застосування правових норм:

1) для подолання темпоральної колізії діє загальне правило: «Пізніше виданий нормативно-правовий акт скасовує попередній у всьому тому, в чому він з ним розходиться». Винятком з цього правила є норми про надання акту зворотної або переживаючої сили;

2) для подолання ієрархічної колізії діє загальне правило: «У разі розбіжності між нормативно-правовими актами застосовується той з них, який має вищу юридичну чинність»;

3) для подолання змістовної колізії діє правило: «Спеціальний або винятковий нормативно-правовий акт скасовує дію загального»;

4) для подолання складної колізії використовується декілька правил. При збігу темпоральної та змістовної колізії, коли спеціальна норма була видана раніше загальною, пріоритет віддається спеціальній нормі. При збігу ієрархічної та смислової колізії пріоритет віддається спеціальній (винятковій) нормі, проте, якщо нижчестоящий орган не мав повноважень видавати спеціальні (виняткові) норми, пріоритет віддається загальній нормі.

Слід також зазначити, що у зв'язку з відсутністю в Конституції України правила вирішення колізій між міжнародно-договірними та національно-правовими нормами, в літературі обґрунтовується думка, що

«Конституція не допускає ні колізії, ні конкуренції норм міжнародних договорів зі своїми нормами». Так, наприклад, при колізії норми міжнародного права та норми Конституції України має місце примат конституції, тобто діють норми Конституції. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 9 Конституції України укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, є можливим лише після внесення відповідних змін до Конституції України [4]. Цією нормою Конституція не лише усуває існуючі колізії з міжнародними договорами, але й унеможливорює виникнення таких колізій у майбутньому, під час укладення міжнародних договорів.

Колізії між нормами міжнародного права та нормами національного законодавства є лише одним із видів юридичних колізій, що виникають у процесі взаємодії міжнародного та національного права. Специфіка розв'язання питання співвідношення норм міжнародного і національного права в українській державі – включення до нормативної системи певних міжнародних норм, що застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства, – визначає першочерговість дослідження насамперед колізій між нормами національного законодавства і нормами міжнародного права, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які слід зарахувати до колізій у законодавстві, оскільки застосування норм міжнародного права, згода на обов'язковість яких для України надана іншим, ніж парламент, органом, не можуть безпосередньо конфліктувати під час правозастосування з нормами національного законодавства, оскільки безпосереднє застосування таких міжнародних норм в Україні є неконституційним. Тому у цьому випадку скоріше йдеться про вирішення колізій у контексті приведення національних нормативно-правових актів у відповідність до зобов'язань, взятих Україною з норм міжнародного права, з метою їх належної реалізації.

Виникає колізія у процесі застосування «класичної» та «вестфальської» традиції міжнародних відносин, відповідно до якої держава, вступаючи у договір, повинна додержуватися його норм. З іншого боку, також очевидно, що держава, яка не вступила у договір, жодним чином не може бути пов'язана його нормами і зобов'язаннями, що випливають з них. У той же час, якщо виникає суперечка між сторонами договору щодо його виконання, має бути визначено, яким чином такий конфлікт може бути вирішений, оскільки, з одного боку, існують можливості переговорів власне між сторонами, однак, як здається, вони повинні стосуватися виключно досягнення узгодженого рішення щодо тлумачення його норми, а потім відповідно її застосування – по факту. А з іншого боку, часто виникає на практиці неможливість досягти згоди в розумінні норм і положень договору між його сторонами, що ставить питання залучення до вирішення суперечки третьої сторони, яка є неупередженою у тлумаченні норм, фактів, ситуації в цілому.

Матвєєва Л. Г.

Одеський державний університет внутрішніх справ, начальник кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Транзитивне суспільство доба постає як необхідний етап у розвитку кожної спільноти з прогресивним типом розвитку. Сучасний перехідний процес, що переживає Україна та більшість постсоціалістичних країн, одержав назву трансформації, оскільки він зачіпає весь спектр суспільного життя, політичну, економічну і соціальну структури, духовне життя, правову сферу, сферу державного управління та державного будівництва.

Канадський політолог українського походження Т. Кузьо розробив моделі сучасної транзиції від колоніалізму, авторитаризму, тоталітаризму – до сучасного суспільства. На його думку, Латинська Америка та Південна Європа, Польща, Угорщина та Чеська республіка потребували подвійного переходу (до демократії та ринкової економіки), решта країн Центрально-східної Європи – потрійного переходу (до демократії, ринкової економіки та незалежної державності), колишня Югославія, СРСР та Словаччина – чотирьох переходу (до демократії, ринкової економіки, національної незалежності та модерної політичної нації) (Kuzio T. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple // Politics. – 2001. – Vol. 21 (3). – P. 174).

Погоджуючись з висновками Т. Кузьо, зазначимо, що усі визначені ним напрями переходу так чи інакше пов'язані зі змінами у праві, правовій системі, правосвідомості та правовій культурі транзитивного суспільства.

Суспільна правосвідомість як центральний елемент правової культури суспільства, що пов'язує норми права та правову поведінку суб'єктів права, відіграє виключну роль для успішності транзитивного проекту. Саме вона виступає рушійною силою необхідних для суспільства перетворень, що й було підтверджено історією успішних транзицій західного суспільства (так, величезне значення для перетворень у революційній Франції кінця XVIII століття мали конституційні ідеї, вироблені Просвітництвом, а для американського державницького проекту – «батьки-засновники» США, переважна більшість яких була юристами і, відповідно, носіями передової правосвідомості). Не можна тне погодитись з висновком М. М. Цимбалюка, що у перехідний період розвитку українського суспільства правосвідомість має для країни доленосний характер, допомагає визначитись у стратегії її розвитку; це засіб, за допомогою якого здійснюється взаємодія людини із законом, правом, державою, а через них – з економікою, політикою, культурою, побутом тощо (Цимбалюк М. М. Формування правосвідомості громадян у процесі розбудови громадянського суспільства : автореф. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / М. М. Цимбалюк. – К., 2003. – С. 8).

Майже однотайним твердженням в дослідженнях транзитивних суспільств є констатація розколотості суспільної свідомості, наростання нігілістичних настроїв, наявність конфлікту цінностей. Так, найважливішими видами конфліктів цінностей в східноєвропейських країнах дослідники називають: конфлікт між свободою і рівністю, справедливістю і нерівністю, між колективізмом і індивідуалізмом, ксенофобією і відкритістю до світу, демократією і авторитарністю, прагненням до суспільної власності і орієнтацією до приватної власності (Резанова Н. О. Ціннісно-культурні конфлікти в транзитивному соціальному просторі / Н. О. Резанова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 44. – С. 169). Як уявляється, такі ознаки властиві й правосвідомості транзитивного суспільства.

Так, аналіз соціологічних опитувань, проведених Центром Разумкова та Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Лька Кучеріва, показує, що правосвідомість українського суспільства поєднує риси, властиві свідомості радянських часів (превалювання колективістських настроїв та пріоритету соціальних прав у системі цінностей) та риси західної ліберальної правосвідомості (пріоритет свободи особистості). Так, на питання «Що важливіше: свобода чи добробут?» (весна 2012 р.) 30,2 % респондентів обрали відповідь «Важливими є і свобода, і достаток, однак в обмін на власний добробут я готовий поступитися державі часткою своїх прав та громадянських свобод», 37,3 % – обрали відповідь «Важливими є і свобода, і достаток, однак заради особистої свободи та гарантій дотримання всіх громадянських прав я готовий терпіти певні матеріальні труднощі» і 32,5 % не приєдналися до жодного варіанту відповіді (Режим доступу до даних – http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=611).

Значною є розбіжність у ранжуванні правових цінностей в залежності від регіону держави, що підтверджує правильність висновку О. Ф. Скакун про наявність регіональної правосвідомості (Скакун О. Ф. Региональное правосознание / О. Ф. Скакун // Регіональні аспекти історико-правових досліджень : матеріали XVII міжн. історико-правової конф., 31 травня – 3 червня 2007 р. – Донецьк, 2008. – С. 18-31). Так, за соціологічним опитуванням, проведеним зимою 2007 р. мешканці Заходу країни на перше місце серед прав людини поставили базові права особистості, тоді як мешканці Півдня на перше місце поставили соціальні та економічні права. Цікаво, що політичні права виявилися однаково малозначущими для усіх українців. На перше місце їх поставили щонайбільше 3,9 % відсотків респондентів (Режим доступу до даних – http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=199).

Як уявляється, правосвідомість українського суспільства є індикатором невисокого ступеню готовності до революційних проривів у переході від соціалістичного феодалізму до демократичного суспільства з ринковою економікою та правовою державою. Значною мірою це пояснює гальмування реформ в Україні та наявність значних перешкод на шляху до євроінтеграції.

Кормич А. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри теорії держави і права, кандидат історичних наук, доцент*

ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ У ПРАЦЯХ ТЕОРЕТИКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Співвідношення понять «природне право» і «справедливість» можна проаналізувати в рамках підходу, висунутого неокантіанцями у ХХ столітті, коли природне право було проголошене початком справедливості, а вимога справедливості та пристосування права до цінностей існуючого суспільства стала розглядатись як внутрішньо властива нормі права.

На цих засадах утвердилась, зокрема, концепція природного права з історично мінливим змістом, у якої з'явилося чимало прихильників, що запропонували розуміння норм права та цілей права, які відрізнялись від трактовок в рамках позитивного права.

Одним з цих авторів є англійський правознавець Лон Фуллер, який характеризував норму права як субстанційну і, водночас, як інструментальну. В його баченні, норма містить в собі розумово досяжну ціль, виступаючи в такий спосіб цінністю. І, разом з тим, вона вказує на способи досягнення даної цілі.

Нормативне упорядкування людських взаємовідносин, на думку Фуллера, відбувається в рамках імпліцитного (уявного), або експліцитного (створеного) права. Перше реалізується через звичай, друге – через точні правила за договором, статусом. В сукупності сполучається суще і належне, створюючи цілеположне право, що надає праву і всій правовій системі властивість ціннісної системи.

Правова норма, поєднуючи належні цілі та належні засоби, за визначенням цього теоретика, виступає як моральна цінність. І мораль набуває в природно-правовій концепції Фуллера конкретного характеру, будучи поєднаною з розумністю і справедливістю.

В роботах Рональда Дворкіна право в цілому має оцінюватись як з позицій інструментального значення, так і в аспекті морального виміру з погляду справедливості. Тобто, критерій справедливості цей автор розповсюджує і на природне, і на позитивне право.

Джон Роулс запропонував свою природно-правову концепцію, що базувалась на ідеях «розподіляючої справедливості» Аристотеля. Цей розподіл має бути справедливим. В основі його повинні лежати такі принципи, як: однакова міра основних прав і свобод для кожної людини і рівні можливості їх використання. Справедливість він асоціює з правильністю, сумлінністю, неупередженістю, які досягаються за допомогою правових норм, що відповідають принципу правління справедливого закону. Особлива функція в забезпеченні «процесуальної справедливості» відведена

конституції. Вона підсилюється законами, що в сукупності і створюють справедливий і стійкий порядок.

В роботах Джона Фенніса природно-правова концепція тлумачиться як така, що спрямована на реалізацію сенсу людського існування, в якості якого виступає досягнення основних благ та цінностей життя людини. Всі ці блага повинні розподілятися справедливо, в єдності і координації зусиль людей. Але Фенніс вважає більш результативними для впровадження даної мети дії влади та інструментарій позитивного права. Тому вимагає від позитивного права здатності забезпечити справедливість. Саме справедливість, на думку автора, надає авторитет позитивному праву, за допомогою якого реалізується суспільне благо.

При цьому автор чітко окреслює умови, за яких право не повинно стати несправедливим. Гарантією від такої зміни змісту права мають бути формальні вимоги до закону, яких слід обов'язково дотримуватись. До таких вимог належать, зокрема, такі: закон не повинен мати зворотної сили, він має бути офіційно схваленим, бути чітким у вимогах, виконуваним процедурно та відносно стабільним. Всі підзаконні акти повинні відповідати закону. А норми права повинні застосовуватись виключно при належному дотриманні законних процедур. За таких умов право буде справедливим.

У працях Артура Кауфмана на різних етапах творчості пріоритет надавався то природному, то позитивному праву щодо впровадження принципу справедливості. Виходячи з тези про право як історично мінливий феномен, він спочатку наголошував на природно-правовому сприйнятті права поза позитивними правовими принципами. Але потім оголосив про «безплідність природно-правових вчень», звернувся до позитивного права, до юридичної герменевтики, особливої уваги надаючи судовій практиці, яка, на його думку, здатна навіть уточнювати процесуальні правила, виходячи зі змісту конкретної ситуації.

Таким чином, можна сказати про те, що у XX столітті, на етапі відродженого природного права увага багатьох теоретиків була сконцентрована на розбіжностях природного і позитивного права та на питаннях їх співвідношення з поняттям справедливості, яке мало визначати зміст, сенс використання права, правових норм для вирішення питань державного і суспільного будівництва та розвитку, упорядкування суспільних відносин.

Слід сказати, що теоретичне обґрунтування пов'язаності категорій «право» та «справедливість» на цьому історичному етапі набували принципового значення. Адже йшлося про століття, в якому людство пережило дві світові війни, низку революцій, існування тоталітарних режимів, коли попирались будь-які людські права, включно право на життя. Коли така цінність, як справедливість, фактично не існувала. І за таких умов пов'язати внутрішнім змістом категорії права і справедливості означало

нове прочитання і теорії, і практики розвитку та регулювання суспільних відносин. В поглядах теоретиків цього періоду були узгоджені підходи, які базувались на нормативно об'єктивних засадах та на суб'єктивних факторах.

Право в такому сенсі спроможне забезпечувати, до певної міри, консенсус в людських відносинах, стабілізувати правову систему.

Міма І. В.

Криворізький факультет

Національного університету «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ТЛУМАЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Процес тлумачення релігійних норм є важливим елементом як застосування релігійних приписів, так і реалізації релігійних норм взагалі, адже результатом тлумачення релігійних норм є: 1) з'ясування змісту правил релігійної поведінки, що містяться у релігійних приписах; 2) індивідуалізація таких правил релігійної поведінки стосовно конкретних віруючих та релігійних відносин. Більшість досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: С. Васьковського, Ю. Власова, С. Зівса, С. Кечек'яна, М. Марченко, П. Недбайла, П. Рабіновича, Р. Ромашова, І. Сліденко, Ю. Тодика, В. Хропанюка та інших не містять змістовних положень щодо визначення поняття та змісту тлумачення релігійних норм як регуляторів суспільних відносин. Це зумовлено тим, що Україна належить до романо-германської правової сім'ї і основна увага дослідників приділяється аналізу з'ясування та розкриття змісту, процесу, способів та видів тлумачення правових норм у сфері соціально-правового регулювання суспільних відносин. Тому, є доречним визначити та проаналізувати поняття та зміст тлумачення релігійних норм, що сприятиме поглибленому вивченню соціально-правового регулювання суспільних відносин у сфері реалізації релігійних норм суб'єктами релігійних відносин та визначенню напрямів ефективного релігійно-нормативного регулювання релігійних відносин.

Тлумаченню підлягають суто релігійні норми, а не релігійне право в цілому чи конкретні релігійно-нормативні акти або інші джерела релігійного права. Релігійні норми не завжди знаходять повне відображення у тексті відповідного джерела релігійного права. Процес тлумачення релігійних норм містить в собі з'ясування та роз'яснення змісту релігійних норм (Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю. Л. Власов. – К., 2000. – С:7). Під з'ясуванням змісту релігійних норм необхідно розуміти виявлення їх сутності, а під роз'ясненням – передачу інформації про зміст (сутність) релігійних норм суб'єктам релігійних відносин. Зміст

релігійних норм визначається їх сутністю, внутрішньою особливістю, як первинних елементів релігійної системи, що є обов'язковими, формально-визначеними правилами поведінки загального характеру, встановлені та закріплені у нормативних актах та офіційних релігійних джерелах: Біблії, Корані, Кодексі канонічного права, у формі рішень пап, Вселенських Соборів або керівництва релігійних організацій (церкви), виступають як рівний, однаковий масштаб для усіх і кожного з суб'єктів релігійних відносин, які перебувають у сфері їх дії, надають учасникам регульованих релігійних відносин суб'єктивні релігійні (культові) права та обов'язки, з метою упорядкування релігійних суспільних відносин, визначають устрій церкви, відносини церкви з іншими організаціями та державою, і є обов'язковими до виконання кліром та віруючими, як у межах церковного устрою, так і поза ним (Міма І. В. Релігійні норми та їх місце в системі соціально-правового регулювання суспільних відносин : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. В. Міма. – К., 2008. – С. 4), а також метою та призначенням релігійних норм у механізмі релігійно-нормативного регулювання релігійних відносин.

Тлумаченню підлягають усі релігійні норми, тобто не існує релігійних норм, зміст яких був би абсолютно зрозумілим і однозначним щодо певної комбінації релігійно-нормативних фактів. Об'єктом тлумачення, з одного боку – є воля (намір) суб'єкта релігійної нормотворчої діяльності, яка матеріалізована у тексті релігійних норм, з іншого – текст релігійних норм та виражені в них правила релігійної поведінки (Васьковський Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов / Васьковський Е. В. – М. : Норма, 2002. – С. 83 – 85). При цьому наміри та мета, що закріплені у релігійних нормах проявляються у двох аспектах: 1) статичному – це буквальний вираз наміру та мети релігійних норм у тексті релігійного припису; 2) динамічному – це вираз наміру та мети релігійних норм, що випливає зі співвідношення тексту релігійного припису з принципами релігійного права, основними цінностями релігійного права та релігійної системи в цілому. Статичний аспект забезпечує стабільність та передбачуваність релігійного права, а динамічний – адаптацію релігійного права до змін релігійних відносин, мінімізацію невідповідності між релігійними нормами та дійсним станом релігійних відносин, що підлягають врегулюванню. Необхідність здійснення тлумачення всіх релігійних норм обумовлюється властивостями самого релігійного права як дієвого соціального регулятора суспільних відносин (Малишев Б. В. Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посіб. / Б. В. Малишев, О. В. Москалюк. – К. : Реферат, 2010. – С. 79); особливостями мовного текстуального виразу формі релігійно-нормативного припису релігійно-нормативного акта, в якому вираз релігійних норм не збігається зі змістом правил релігійної поведінки, які вони містять, що обумовлено

обмеженими можливостями мовних засобів і складністю релігійних відносин (релігійні норми під час фіксування та передачі інформації щодо змісту правила релігійної поведінки, яке в них міститься, використовують спеціальні релігійно-нормативні терміни, оціночні поняття та специфічні прийоми формулювання речень, що ускладнює розуміння їх змісту); абстрактним характером текстуального викладу та закріплення релігійних норм, який призводить до того, що у процесі реалізації релігійно-нормативного припису у механізмі релігійно-нормативного регулювання конкретних релігійних відносин зміст релігійних норм підлягає деталізації, адже реалізуються не ізольовані релігійні приписи, а ціла група пов'язаних між собою релігійних норм, оскільки релігійне право є системним явищем.

Отже, тлумачення релігійних норм необхідно розглядати, як процес і результат діяльності щодо з'ясування та у разі необхідності – роз'яснення змісту правил релігійної поведінки, які містяться у релігійних нормах, з метою однакового розуміння та правильного застосування їх змісту усіма суб'єктами релігійних відносин.

Білошенко О. Ю.

Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОМПРОМІСУ

В умовах розбудови сучасної держави постає важлива проблема щодо визначення сутності соціального партнерства як засобу досягнення соціального компромісу, основного способу принципового вирішення будь-яких соціальних конфліктів. Сутність цього явища полягає у співпраці та взаємних поступках між соціальними партнерами, відтворює зміст переговорного процесу між суб'єктами по узгодженню існуючих суперечливих інтересів на засадах регулювання прав і обов'язків та відповідальності за порушення цих прав.

Соціальне партнерство, у вузькому розумінні, розглядається як метод вирішення соціально-економічних проблем і регулювання протиріч між найманою працею, роботодавцем та державою. Однак, систему соціального партнерства треба поширювати не тільки на трудові відносини, а на всі сфери взаємодії держави та її інститутів з суспільством. Тому, соціальне партнерство в сучасній державі виступає, з одного боку, як система взаємовідносин між найманими працівниками, роботодавцями і державою, а з іншого – як один із засобів узгодження інтересів соціальних груп у суспільстві, який застосовується в процесі вирішення суперечностей та конфліктів. Основою досягнення солідарності між суб'єктами соціального партнерства є компроміс, тобто здатність всіх учасників соціального

партнерства поступатися частиною своїх інтересів для досягнення суспільного блага, соціальної справедливості, покращення добробуту всіх громадян. Компроміс як засіб вирішення соціальних конфліктів є основним принципом соціального партнерства, важливим інструментом регулювання поведінки суб'єктів соціальних відносин, з метою підтримки соціальної дисципліни та рівноваги. Тому на сьогодні для сучасної держави найбільш дієвим є компромісний стан існування між усіма суб'єктами соціального партнерства.

Соціальним партнерам (державі та членам суспільства) необхідно навчитися вирішувати конфліктні ситуації за допомогою прийняття компромісних рішень, які є показником зрілості, готовності до співпраці і досягненню головної мети – добробуту у суспільстві.

В рамках формування системи соціального партнерства як складової частини громадянського суспільства та соціальної політики держави необхідно зазначити що соціальне партнерство: по-перше, стимулює і активізує взаємодію органів державної влади з інститутами громадянського суспільства; по-друге, воно сприяє взаємодії органів державного управління та місцевого самоуправління; по-третє, впливає на розвиток демократичних тенденцій в суспільстві в цілому. Тому соціальне партнерство виступає як дієвий засіб активізації громадян, їх об'єднань, всіх інститутів громадянського суспільства в процесі реалізації реформ державного управління (Кормич А.І. Соціальне партнерство як модель співпраці держави і громадянського суспільства // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – 2008. – том 7. – с. 254).

Соціальне партнерство як засіб досягнення соціального компромісу характеризується переговорним характером вирішення суперечностей, узгодженням соціально-економічної політики, в першу чергу політики доходів, узгодженням соціальної справедливості та встановленням гарантій захисту всіх суб'єктів соціального партнерства (Оборотов Ю. М. Сучасна держава: основи теорії: навчальний курс. – Одеса: Астропринт, 1998. – с. 107-108).

Таким чином, у реальному житті актуального значення набувають процеси організації, налагодження і розвитку соціального партнерства не тільки між робітниками, роботодавцями і державою, а й між гілками влади, між органами державної влади і органами місцевого самоврядування, між державою та суспільством. Ідеологія соціального партнерства полягає в тому, що соціальні конфлікти між сторонами вирішуються не через протистояння різнохарактерних соціальних груп, а шляхом встановлення соціальної згоди, співробітництва між соціальними партнерами. Методом вирішення соціальних конфліктів у межах соціального партнерства є компроміс, узгодження інтересів суб'єктів соціального партнерства. Соціальне партнерство передбачає постійний діалог між суб'єктами соціальних відносин, переговорний, договірний процес узгодження інтер-

есів, прагнення до спільних домовленостей шляхом компромісу, а також застосування різноманітних форм і методів погодження інтересів соціальних партнерів. Завдання соціального партнерства полягає у необхідності врахування різноманітних інтересів, в проведенні такої політики, яка б через взаємні поступки, компроміси, зближення позицій сторін сприяла прийняттю взаємних рішень.

Отже, в сучасній державі соціальне партнерство є найбільш ефективною формою узгодження інтересів сторін і засобом досягнення компромісу між соціальними партнерами з участю держави.

Макеєва О. М.

*Юридичний інститут Національного авіаційного університету,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права*

ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ МАС-МЕДІА

Однією із актуальних проблем сучасної юридичної науки та практики є рівень правової культури працівників мас-медіа, адже засоби масової інформації – один із важливих соціальних інститутів інформування суспільства та пропаганди правових знань, що формує громадську думку та правову культуру населення. Наукове дослідження правової культури журналістів та її функцій є наразі актуальним та потребує наукового вивчення.

Питання функцій правової культури у юридичній науці вивчали зарубіжні та вітчизняні вчені: О. В. Аграновська, Г. І. Балюк, В. В. Головченко, В. К. Домбровський, О. А. Лукашева, Н. М. Оніщенко, І. В. Осика, Л. М. Рабинович, О. П. Семітко та інші. Метою даної наукової роботи є дослідження ролі та основних функцій правової культури працівників мас-медіа.

Правова культура зберігає і одночасно поширює на всі сфери правового життя суспільства набуті правові цінності. При цьому вона вбирає в себе не лише систему цінностей, а і систему оціночних суджень, у яких виявляється ставлення особи до права, до своїх прав та обов'язків, законності та справедливості, що втілюється через сукупність функцій правової культури.

Для визначення сутності функцій правової культури необхідно розглянути поняття «функція» (від лат. *functio* – вчинення, виконання, діяльність), що означає обов'язок, коло діяльності, призначення, робота, місія, явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і перетворюється відповідно до його змін. Сучасні правознавці визначають, що функції правової культури – це основні напрями оволодіння суб'єктами суспільних відносин правовими цінностями, які з'явилися у результаті розвитку суспільства в галузі права (Загальна теорія держави та права: основні поняття, категорії, прав. конструкції та наук. концепції / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К., 2008, с. 321).

У юридичній літературі існують різні підходи до визначення функцій правової культури, а їх дослідження вимагає звернення до праць із загальної теорії права, у яких зроблено аналіз сутності функцій та їх роль у регулюванні суспільних відносин. Г.І. Балюк вказує на наявність громадсько-перетворюючої, пізнавальної, аксіологічної, семіотичної (інформаційної) та комунікативної функцій правової культури; зазначає, що основною є функція формування та розвитку особи (Балюк Г.І. Взаимосвязь правовой культуры и социалистической демократии. К., 1984, с.5). На думку О. П. Семітка, правова культура виконує ряд досить суттєвих функцій, серед яких окремо виділяються інформаційна, виховна і регулятивна. (Семитко А. П. Правовая культура социалистического общества: сущность, противоречия, прогресс. Свердловск, 1990, с. 24.). На необхідності формування в індивіда цінностей правової орієнтації наголошувала О. В. Аграновська, відзначаючи, що в процесі соціалізації особи соціальне, об'єктивоване в колективному правовому досвіді, проходить через психологію особистості, трансформується в індивідуальне; права й обов'язки переводяться із соціальної в особисту сферу (Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности. М., 1988, с.32). Н. М. Оніщенко виділяє два рівні функціонування правової культури: відображальна (відображає правову дійсність) та регулятивна (за допомогою цієї функції створюються ціннісно-нормативні орієнтації в регулюванні правової поведінки). У свою чергу, відображальну функцію поділено на: пізнавально-правоосвітню, ціннісно-нормативну, правосоціалізаторську, комунікативну, прогностичну (Оніщенко Н. М. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні. К., 2011, с.12).

На основі систематизації існуючих підходів та здійсненого аналізу функцій правової культури, на нашу думку, можна виділити такі функції правової культури працівників мас-медіа: пізнавально-правоосвітню, ціннісно-нормативну, комунікативну, правосоціалізаторську та регулятивну. Призначення функцій правової культури працівників мас-медіа: з одного боку – журналісти повинні мати високий рівень професійно-правової культури, а з іншого – здійснення правоосвітньої роботи у суспільстві та донесення об'єктивної інформації до населення.

Пізнавальна функція забезпечує накопичення журналістами теоретичних знань про правову дійсність і право, його можливості, а також є найважливішим фактором формування високого рівня правової культури. Важливою є ціннісно-нормативна функція, адже особисто засвоєні права й обов'язки працівниками мас-медіа лежать в основі формування ціннісного їх світогляду, правової орієнтації, яка включає права й обов'язки; глибоке переконання в їхній важливості й необхідності в суспільстві; перетворення змісту прав і обов'язків у внутрішню мотивацію, настанову, навички правомірної поведінки. Комунікативна функція дає змогу журналістові на основі набутих знань зорієнтуватися та спілкуватися у правовому просторі з метою забезпечення якісного виконання професійних обов'язків у

сфері телебачення, преси, радіо та у мережі Інтернет. Правосоціалізаційна функція забезпечує процес включення особи журналіста в систему правовідносин суспільства на основі засвоєння всієї правової культури суспільства, заміну правомірної поведінки за примусом на правомірну поведінку за особистісними переконаннями. Регулятивна – є засобом урегулювання правових відносин, заснованих на принципах верховенства права та гуманізму, забезпечує відповідність поведінки працівників засобів масової інформації правовим приписам під час здійснення професійної діяльності.

Отже, функції правової культури працівників мас-медіа визначають принципи правової поведінки журналістів у професійній діяльності, що спрямовані на утвердження соціально-правових цінностей, розвиток демократії, зміцнення законності і правопорядку в суспільстві. Правова культура має забезпечити гармонійний та прогресивний розвиток людства та окремих осіб, збереження духовних цінностей у галузі права та їх засвоєння майбутніми поколіннями, запобігання проявам правовому нігілізму. Журналісти повинні постійно підвищувати рівень як особистої правової культури, так і здійснювати ефективну роботу з формування правової культури суспільства.

Арнаутова Л. П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права*

ПРАВОВА СПАДЩИНА ЯК ПРЕДМЕТ ЮРИДИЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Біографічні описи як форма представлення історичного матеріалу виникли в давнину. Порівняльні життєписи 50-ти видатних греків і римлян, створені давньогрецьким істориком і письменником Плутархом, досі вражають глибиною проникнення у світ людини і епохи, в якій вона жила.

На сучасному етапі біографістика розглядається як окрема галузь науки, що має своїм об'єктом видатну особу в її багатоманітних зв'язках із суспільством та в єдності її індивідуального і суспільного.

У юридичній науці постійна увага біографічним аспектам приділяється при вивченні історії вчень про державу і право. Правові ідеї, наукові розробки все це неможливо достовірно дослідити не звернувшись до особистості, творця і носія цих ідей, положень, не розглянувши її духовного світу, життєвого шляху, умов в яких вона жила і працювала. Дослідження біографічних деталей дає можливість побачити причини та процес формування тих чи інших поглядів.

Біографічні дослідження в області правової думки знаходяться в сфері уваги таких вчених як О. Ф. Скакун, її роботи присвячені ліберально-демократичним мислителям XIX – початку XX ст., О. Л. Копиленко – дослідження політико-правових поглядів М. С. Грушевського, науковий

пошук І. Б. Усенко зосереджений на вивченні академічної юридичної науки в Україні в 20-30-і роки ХХ ст.

Крім цього чимало біографічної інформації про вчених-правознавців міститься в енциклопедичних і довідкових виданнях. Досить вагомим внеском в розвиток вітчизняної юридичної науки та юридичної біографістики є десяти томне видання «Антологія української юридичної думки», в якій подано детальну інформацію про понад сто найвидатніших українських вчених-правознавців ХVIII-ХХ ст.

Поділяємо думку І. Б. Усенко про те, що праці в галузі юридичної біографістики можуть, так би мовити, олюднити багатовікову історію вітчизняної держави і права, дати істотний приріст знань щодо становлення й розвитку різних галузей юридичної науки і практики, сприяти виявленню нових імен вчених, внесок яких у вітчизняну і світову юриспруденцію з тих чи інших причин не був належно оцінений. Введення до наукового обігу нової інформації про юристів минулого і сучасності відкриє всю багатогранність українського правознавства, позбавить картину його розвитку випадковості і фрагментарності. Водночас біографічний жанр, як ніякий інший, може посприяти захисту національних пріоритетів у розвитку юридичної науки, врешті-решт зробити свій внесок у формування історичної пам'яті та національної гордості народу (Усенко І. Б. Юридична біографістика: проблеми становлення нового напрямку наукових досліджень // Юридична біографістика: історія, сучасність та перспективи. Матеріали УІІ Міжнародної конференції істориків права 15 – 18 вересня 2002 р., м. Феодосія. – С. 10-21.).

Тому форми розуміння правової спадщини, як біографічного жанру слід вважати цілком закономірною тенденцією сучасних досліджень у сфері юриспруденції. При цьому важливо враховувати рекомендації запропоновані вченими-біографістами. По-перше, у науковій біографії вченого має бути відображений широкий спектр його інтелектуальних і духовних інтересів, слід розкривати взаємозв'язок індивідуальної біографії вченого з історією самої науки; по-друге, важливе завдання біографії вченого полягає у розкритті всіх граней наукової творчості та шляху, який привів його до постановки нової проблеми, до вибору методів її вирішення і до нового знання, яке отримано в результаті; по-третє, слід розкрити внесок вченого у науку, показати значення його досягнень для того періоду, у якому він працював. Важливо простежити долю його наукового доробку у дальшій історії науки, оцінити перспективність ідей, розробок, вагомих рішень.

Для більш повної характеристики місця і ролі вченого в процесі розвитку науки не можна обійти його науково-організаційну діяльність. Особливо це стосується наукових лідерів, засновників наукових шкіл чи напрямів. Важливо показати розвиток наукових комунікацій, слід скласти

список наукових конференцій, з'їздів і симпозіумів, у яких брав участь вчений.

Найсуттєвішими віхами біографії вченого є праці. Тому складання максимально повної бібліографії і є власне початком виявлення джерел для дослідження біографістики. Особливу увагу слід приділити узагальнюючим працям, монографічним дослідженням, навчальній та науковій літературі. В окремих випадках, варто пильної уваги надати публіцистиці, науковому редагуванню. Доречним буде також список критико-бібліографічної літератури з аналізом доробку вченого і взагалі перелік праць інших вчених з цитуванням чи посиланням. Це дає змогу відстежити реакцію наукового співтовариства на позицію і положення праць вченого, чия біографію ми досліджуємо, на їх реальне значення у розвитку науки.

Також у біографіях вчених рекомендується враховувати і деякі особливості психології наукової творчості, наприклад типологію вчених, рекомендується враховувати, що творча активність вченого неоднакова протягом його діяльності та інше.

Отже, одне з головних завдань біографії вченого – розкрити його внесок у науку, показати значення досягнень вченого для того періоду, у якому він працював, простежити долю його наукового доробку у дальшій історії науки, оцінити перспективність його ідей та розробок.

Буяджи Д. Д.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави і права*

ДИСПУТ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Зіткнення різноманітних ідей, наукових напрямів та шкіл, полеміка за умови дотримання методологічних принципів та вимог культури наукової дискусії, є рушійною силою науки. Традиція ведення наукових спорів у формі диспутів здавна відома юридичній науці та бере свій початок у середньовічних європейських університетах. На жаль, сьогодні справжній науковий диспут на рівні університетської академічної еліти є виключним явищем. Такий стан сучасного наукового життя можна пояснити тим, що в історії радянської юридичної науки диспути носили здебільшого ідейно-політичний, аніж власне науковий характер. Наприкінці 60-х років минулого століття Ю. М. Козлов, аналізуючи проблеми розвитку юридичної науки у вищих навчальних закладах, констатував, що «вчені ради факультетів та інститутів значною мірою займаються лише розгляданням докторських або кандидатських дисертацій, при проведенні публічного захисту яких справжня наукова дискусія – порівняно рідкісне явище» (Козлов Ю. М. Актуальные задачи развития юридической науки в вузах / Ю. М. Козлов // Правоведение. – 1967. – № 6. – С. 7–12).

З огляду на це, неабиякий інтерес має звернення до історичної традиції наукових спорів. Один з них відбувся між двома талановитими цивілістами, що працювали на кафедрі цивільного права та цивільного судочинства Імператорського Новоросійського університету, – Євгеном Володимировичем Васьковським (1866-1942) та Олександром Івановичем Загоровським (1850 – після 1910). Обидва вчені на той час вже були достатньо відомими в науці, написали по декілька монографій та багато наукових статей у провідних юридичних журналах. Про цей доволі цікавий науковий діалог, що спочатку розгорнувся на сторінках преси та набув широкого розмаху у двох брошурах, дізнаємося з рубрики «Літературний огляд» Журналу Міністерства юстиції за січень 1904 року, в якій на захист Є. В. Васьковського виступив його колега по кафедрі І. С. Вольман.

У 1901 р. в Імператорському Казанському університеті Є. В. Васьковський захистив докторську дисертацію на тему «Цивілістична методологія. Вчення про тлумачення та застосування цивільних законів». Після цього вчений звернувся до Міністерства народної освіти з проханням призначити його екстраординарним професором в Новоросійській університет. Міністерство, своє чергою, спрямувало прохання Васьковського до університету для надання висновку. За тогочасною процедурою Радою юридичного факультету О. І. Загоровському було доручено дати оцінку докторської дисертації та інших творів Васьковського. Відгук Загоровського виявився вкрай негативним – в результаті Радою було прийнято рішення відмовити Васьковському в його проханні обійняти посаду екстраординарного професора на юридичному факультеті.

Як відомо, і логічно, і генетично першим елементом спору є критика як надзвичайно гостра форма оцінки тези, теорії тощо. Критика виступає організовано певним чином діяльністю, до завдань якої входить оцінка положень на їх внутрішню несуперечливість, відповідність фактам, практичну значущість тощо. При цьому головними вимогами, що висуваються до критики, є її аргументованість, уникнення безпідставних звинувачень та спотворення змісту твору, що критикується. З цієї точки зору, відгук проф. Загоровського, зауважує І. С. Вольман, цілком «є не звичайною критикою, не розбором праць п. Васьковського з метою вказати як на їх надбання, так і на недоліки, а суцільним намаганням звести нанівець усі праці п. Васьковського» (Вольман І. [Рецензія] А. І. Загоровский. Отзыв об ученых трудах приват-доцента Е. В. Васьковского, составленный по поручению юридического факультета Императорского Новороссийского университета и напечатанный согласно постановлению того же факультета от 2 октября 1903 года. Одесса, 1903; Е. В. Васьковский. Ответ на отзыв проф. Загоровского. Одесса, 1903 / И. Вольман // Журнал Министерства юстиции. – 1904. – № 1, январь – С. 356–361). Вольман звертає також увагу на загальний тон відгуку проф. Загоровського: велика кількість недоречних дотепів, численні знаки оклику та знаки питання, міцні слова, що

свідчить про небажання дати справді науковий, об'єктивний розбір праць Васьковського.

У загальному підсумку щодо праць Васьковського проф. Загоровський висунув наступні зауваження: 1) використання не систематично, а випадково підбраного матеріалу, не завжди до того ж перевіреного на достовірність; 2) незастосування автором наукових методів; 3) хибність та невідповідність висновків і доктрин автора основним, вихідним положенням; 4) необізнаність автора з умовами юридичного побуту та завданнями законодавчої політики при пропонуванні проектів реформ; 5) вражаюче нерозуміння текстів російських цивільних законів та недостатня ознайомленість з їх текстом.

Найбільш природною та безпосередньою реакцією на критику тези, теорії є усунення її джерела з одночасним доведенням істинності положень, що відстоюються, а також зустрічна критика опонента, яка не завжди відповідає вимогам моральності. Так, реакція Є. В. Васьковського проявилась у публікації в одеській газеті, що виходила за його редакцією, фейлетону, спрямованого проти юридичного факультету та свого безпосереднього візаві (Томсинов В. А. Евгений Владимирович Васьковский: Биографический очерк // Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Под ред., с предисл.: В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2003. – 464 с. – С. I–XI).

Сприймавши це як виклик, О. І. Загоровський опублікував в 1903 р. свій відгук окремою книгою. В цьому відгуку Загоровський запитує: «Що ж зрештою дає докторська дисертація Васьковського?», – та відповідає: «Він обіцяв нам створити «раціональну теорію тлумачення законів» та показати її застосування на російських законах. Чи виконав він обіцянку? Анітрохи. Жодної теорії читачеві не представлено» (Отзыв об ученых трудах приват-доцента Е. В. Васьковского, составленный по поручению юридического факультета Императорского Новороссийского университета и напечатанный согласно постановлению того же факультета от 2 октября 1903 г./ А. И. Загоровский. – Одесса, 1903 г. – 76 с.). В результаті Є. В. Васьковський змушений був опублікувати і власну відповідь О. І. Загоровському у вигляді окремої книжки (Перл учёной критики: Ответ проф. А. И. Загоровскому / 2-е изд., изм. и доп./ Е. В. Васьковский. – Одесса: тип. Г. Н. Каранта, 1904. – 72 с.).

На завершення слід зазначити, що критика спеціалістами творчості Васьковського, яка часом була цілком обґрунтованою, часом нестримною та надуманою, не вплинула суттєво на його долю. Так, 1904 року вчений був все ж таки призначений Міністерством народної освіти на посаду екстраординарного професора по кафедрі цивільного права та цивільного судочинства в Імператорському Новоросійському університеті.

Сама історія, здається, розставила акценти в цьому диспуті та примирила двох видатних вчених цивілістів, з огляду на те, що їх ідеї є сьогодні

затребуваними вітчизняною юридичною наукою, їх праці перевидаються та отримують «друге дихання» у сучасних дослідженнях. Щоправда, це твердження більшою мірою стосується Є. В. Васьковського, який сьогодні отримує все більше визнання. Ім'я ж О. І. Загоровського поки що, на жаль, залишається у тіні.

Ковальський О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

ЕКОНОМІКА ПРАВА ЯК НАПРЯМ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Сучасна теорія права більше не може претендувати на монополію в поясненні процесів функціонування правової системи. Про це свідчить як цілий комплекс дисертаційних досліджень, присвячених економізації та політизації діяльності держава та функціонування права, так і той факт, що економічна функція права сьогодні набуває особливої ваги, докорінно впливаючи як на правову політику, так і на нормотворчість, реалізацію та застосування права.

Зв'язок економіки та права є досить міцним та специфічним, що визначається, насамперед, характеристиками цих двох сфер. Можна погодитися з В. П. Малаховим у тому, що таке фундаментальне економічне поняття як власність, потрапивши до сфери юриспруденції, набуло якісно нових обрисів, пов'язаних, насамперед, з поступовим витісненням з цього феномену економічної складової з поступовим заміщенням її правом (Малахов В. П. Мифы современной общеправовой теории. 2013, с. 47-50). Між тим, взаємодія права та економіки цим не обмежується.

Незважаючи на брак системних досліджень не лише ціннісних аспектів, але й взагалі соціальних взаємодій правового та економічного порядків на теренах вітчизняної науки, ця тематика широко висвітлювалася та висвітлюється в європейських та американських правничих та економічних студіях. Більше того, аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що західна парадигма виробила навіть комплексну дослідницьку програму дослідження економічної зумовленості права та правової причинності економіки – Economics of Law – економіка права або економічний аналіз права.

Дійсно, класичний трюїзм, що право має відповідати сучасним соціальним, у тому числі, економічним реаліям, а економічні агенти, реалізуючи свою стратегічну та тактичну поведінку, мають діяти в рамках обмежень, які накладає право, сьогодні виглядає недостатнім для виявлення тих взаємодій, які зумовлюють інтеграцію та дезінтеграцію цих двох соціальних підсистем. Саме виходячи з цих позицій у середині минулого століття в США сформувався міждисциплінарний напрямок «економіка

права», або «економічний аналіз права», який часто називають одним з найуспішніших західних наукових проєктів у сфері юриспруденції.

За п'ятдесят років свого існування вона не змогла позбутися внутрішніх протиріч та неузгодженостей, що пов'язано, насамперед, з неоднорідністю методології, однак стала впливовим напрямом загальнотеоретичної та практичної юриспруденції. Як зазначає американський дослідник Н. Даксб'юрі, «сьогодні в економічному аналізі права існує багато розходжень. Спроба виявити, чим є цей напрямок, приречена на провал. Вона може бути позитивною і нормативною, неокласичною, інституціональною, австрійською – дисципліна навантажена надмірною кількістю конкуруючих методологій і підходів, які не завжди можна чітко ідентифікувати» (Duxbury N. *Patterns of American Jurisprudence*. 1995, p. 314).

Дійсно, єдиного визначення економіки права не існує, а те, що пропонується в чисельних статтях та монографіях з цієї проблематики, різняться як за методологічними аспектами, так і за широтою досліджуваних питань. У найбільш широкому сенсі економіка права – це дослідження права на основі принципів та методів економічної теорії (Бальсевич А. *Экономика права: предпосылки возникновения и история развития* // *Вопросы экономики*, 2008. № 12, с. 61). Такий підхід, утім, одразу породжує ряд запитань. По-перше, які сфери права можна досліджувати за допомогою методів економічної теорії? Наприклад, підхід чиказької школи «відрізняється широтою охоплення (майже вся правова система) та акцентуванням правового регулювання неринкової поведінки» (Познер Р. *Экономический анализ права*. 2004, с. XVIII). По-друге, сама економічна теорія є не менш плюралістичною та багатогранною, ніж юриспруденція: в рамках різних її шкіл та напрямів досліджуються різні питання та використовуються різні методології.

У відповідності до підходу, який розробляв Р. Познер, засновник чиказької школи економіки права, вона постає як використання методів неокласичної економічної теорії для аналізу права. Він впевнений, що «економічна наука є потужним інструментом аналізу широкого кола правових питань» (Познер Р. *Вказ. праця*. С. 3). Дослідник наполягає на тому, що економіка права має виходити з двох найбільш фундаментальних посилок. По-перше, люди, навіть приймаючи «неринкові» рішення, наприклад, обираючи швидкість руху автомобіля, проявляють свою раціональність та максимізують свою вигоду від того чи іншого рішення, враховуючи пов'язані з ними витрати. По-друге, норми права встановлюють свого роду ціни того чи іншого рішення людини. Зміна цін, тобто трансформація нормативної системи права, впливає на «кількість» діяльності, яку індивід готовий здійснювати. Таким чином, право розглядається як умовна форма досягнення ефективності (в економічному сенсі) людської поведінки.

Дослідники в сфері економіки права стверджують, що головна ідея цього напрямку полягає в тому, що правові норми мають імітувати ідеальний ринок, тобто розподіляти права та обов'язки таким чином, як би це зробив ринок по відношенню до власності (Воловик О. Економічний аналіз права: потенціал та проблеми використання у правових дослідженнях // Юридична Україна, 2012. № 10, с. 58). Ця теза може розумітися як така, що дозволяє оцінювати ефективність права як на рівні правової політики, так і на рівні реалізації конкретних правових нормативів.

Таким чином, розвиток вітчизняних економіко-правових досліджень потребує оновлення методології за рахунок міждисциплінарних розвідок, зокрема, на стику права з економікою. У цьому контексті економіка права як відгалуження юриспруденції та неокласичної економічної теорії дозволяє наблизитися до виявлення показника ефективності як одного з критеріїв оцінки правової системи взагалі, та особливо – законодавства і судової системи.

Бар'як А. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

КРИТЕРІЙ ІЄРАРХІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ АКТІВ

Ієрархічність позитивного права є однією з його найбільш знакових характеристик, що визначає системність та співвідпорядкованість форм існування права у суспільстві. У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції, коли мова заходить про ієрархію в праві, то найчастіше згадується ієрархія нормативно-правових актів як система їх юридичної сили, тобто певна теоретична модель, яка використовується для вирішення колізій у законодавстві.

Дійсно, ієрархічність побудови законодавства ні в кого не викликає сумнівів. При цьому в літературі зазначається, що принципом побудови такої ієрархії є принцип верховенства закону. Слід зазначити, що в рамках вітчизняної наукової традиції принцип верховенства закону мислиться як такий порядок організації нормативної структури права, коли вища юридична сила визнається за Конституцією України як Основним Законом, і всі закони та інші нормативно-правові акти приймаються з урахуванням положень Конституції України та не повинні їй суперечити. За принципом верховенства закону формується ієрархічна система правових актів, і він є фундаментальною основою режиму законності. При цьому під ієрархічністю також розуміють принцип побудови системи джерел права в межах правової системи, який зумовлюється змістом та обсягом повноважень суб'єктів правотворчості, що їх приймають, є вираженням різної юридичної сили окремих видів джерел права і пов'язаною з цим встановленою

субординацією джерел права в їх цілісній системі (Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики. Кн. 2, 2008. С. 92-96).

Між тим, слід зазначити, що виходячи з широкого розуміння правових актів (коли вони не розглядаються як такі, що мають властивість волевстановленості), такого критерію їх ієрархізації є недостатньо, оскільки ненормативні правові акти не узгоджуються між собою на основі принципу верховенства закону.

По-перше, поняття «правовий акт» є родовим по відношенню до всіх актів, що мають юридичну силу, тобто виступають юридичними фактами. Тому до об'єму родового поняття «правовий акт» входять усі акти правового поля: нормативні правові акти (Конституція, закони, підзаконні та локальні нормативно-правові акти, нормативно-правові договори), право-інтерпретаційні акти, індивідуальні правові акти (індивідуальні договори, акти застосування права тощо), програмно-цільові та міжнародні акти та б.і. Це логічним чином означає, що ознаки правового акту як родового акту мають поширюватися на усі його видові різновиди.

Між тим очевидно, що, наприклад, ознака письмовості, на яку звертають Ю. О. Тихомиров та І. В. Котелевська не є універсальною. Так, традиційною та досить поширеною в загальнотеоретичній юриспруденції є позиція розгляду правозастосовних актів як таких, що можуть мати чотири можливих форми – письмову (як безпосередньо акти-документи), усну (акти-слова), конклюдентну (акти-дії) та знакову (акти-символи). При цьому усі ці різновиди актів несуть правове навантаження, є обов'язковими до виконання та в разі їх ігнорування може наступати юридична відповідальність.

На наш погляд, можна виділити такі критерії ієрархізації правових актів:

1) за типом правових актів: пріоритет мають нормативні правові акти над ненормативними (індивідуальними), які, у свою чергу, мають пріоритет над поведінковими правовими актами (правовими діями та поступками). Між тим один і той самий акт може бути нормативним та ненормативним одночасно. Наприклад, Указ Президента про створення центрального органу виконавчої влади з одночасним призначенням певної особи на посаду його керівника. У цьому акті будуть одночасно міститися як норми, так і індивідуальні приписи;

2) за формою вираження: найвища сила належить письмовим та знаковим правовим актам, нижча – усним, найнижча – конклюдентним. Знакові акти мають пріоритет над усними та конклюдентними, оскільки їх дія прямо витікає з нормативного рішення (наприклад, встановлення знаків дорожнього руху чи світлофору). При цьому сила конклюдентних правових актів та усних правових актів є дуже близькою, і в залежності від ситуації вона може змінюватися, як і може змінюватися ступінь відповідальності за поведінковий аспект їх реалізації. Наприклад, такий конклюдентний акт

як спроба втечі підозрюваного у вчиненні злочину може мати більш серйозні негативні наслідки, ніж, наприклад, усна образа;

3) за сферою дії: пріоритет мають акти загальної дії над актами локальної дії (акти організацій та органів місцевого самоврядування). Акти органів місцевого самоврядування при цьому мають пріоритет над актами організацій, які знаходяться на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

4) за спрямованістю дії: на вершині ієрархії знаходяться міжнародні договори, імплементовані у відповідному порядку, далі – законодавчі акти (які, у свою чергу, також мають власну ієрархію), далі – ординарні нормативно-правові договори; правоінтерпретаційні акти; правозастосовні акти (які у свою чергу ієрархізуються за принципом юридичної сили: рішення суду, рішення органів державної влади; акти посадових осіб);

5) за наявністю волевиявлення: акти-волевиявлення (законодавчі, правозастосовні тощо акти) та акти інформаційного характеру (протокол судового засідання чи слідчих дій).

Таким чином, принцип ієрархічності пронизує усю систему правових актів, а не лише нормативно-правових. При цьому принципового значення поступово набуває розмежування правових та юридичних актів, де під юридичними актами розуміються акти, що походять від державної влади та містять владні приписи.

Андрюшко І. Я.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави і права*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність вивчення взаємозв'язку категорій «правове мислення» та «професійна юридична діяльність» полягає у тому, що без професійної юридичної діяльності не можливо встановити істинність правового мислення, а без правового мислення, взагалі, не можливо юристу займатись професійною юридичною діяльністю.

У понятійно-категоріальному апараті юриспруденції категорія – це основне поняття максимального узагальнення, через яке виражається зміст того, що було розкрито при вивченні певних об'єктивних закономірностей правової сфери суспільного життя. У правових категоріях виражені головні правові зв'язки та закономірності, сутність, якості, структура, форма права, без них неможливо нічого сказати про право і його розвиток, оскільки лише в поняттях та судженнях можна відтворити, відобразити у свідомості уявлення про правову дійсність (Васильєв А. М. Правовые категории и их место среди категорий обществоведения научных катего-

рий в правоведенні. Труды ВЮЗИ. – Т. XXXII. Роль научных категорий в правоведении. – М: ВЮЗИ. – 1973. – С.142).

Так, авторською дефініцією категорії правового мислення є поетапна розумова, творча, інтелектуальна діяльність юриста-професіонала, пов'язана із професійною юридичною діяльністю, та направлена на пізнання, оцінку правових явищ, шляхом використання засобів правового мислення для реалізації суб'єктивних прав та обов'язків юриста-професіонала та інших суб'єктів права.

Професійна юридична діяльність є одним із видів правової діяльності, що здійснюється професіоналами-юристами у межах правового поля, завдяки функціонуванню їх правового мислення, телеологічна константа якої направлена на досягнення юридичних наслідків, які пов'язані із виникненням, зміною та припиненням правовідносин.

Із зазначених визначень цих категорій очевидним є те, що правові явища – правове мислення та професійна юридична діяльність – перебувають у процесі взаємодії, кінцевим результатом якого є реалізація суб'єктивних прав та юридичних обов'язків та еволюціонування правової системи у цілому.

І професійна юридична діяльність, і правове мислення є сукупністю практичних дій і логічних операцій тощо. Більш того, якщо ззовні професіонал-юрист у своїй професійній юридичній діяльності виконує юридичні значимі дії, то у його свідомості, перед їх виконанням, проходить велика кількість логічних операцій по пізнанню, оцінці, моделюванню, прогнозуванню розвитку відповідних правовідносин – етапів правового мислення, що є внутрішньою формою буття професійної юридичної діяльності, не доступною для ока спостерігачів.

На думку В. М. Карташова, у спеціально-категоріальному розумінні під юридичною діяльністю слід розуміти лише таку опосередковану правом професійну, трудову, державно-владну діяльність щодо прийняття юридичних рішень компетентних на те органів, яка спрямована на виконання суспільних функцій і завдань (створення законів, здійснення правосуддя, конкретизацію права тощо) і задоволення тим самим як загально соціальних, групових, так і індивідуальних інтересів (Карташов В. Н. Юридическая деятельность: сущность, структура, виды: Сб. науч. тр. – Ярослав. гос. ун-т. – Ярославль. – 1989. – с.12).

Слід погодитись із цим визначенням частково, оскільки, на разі, у сучасній національній правовій системі та на правовій карті світу функціонує недержавний сектор здійснення юридичної діяльності – нотаріат, адвокатура, торгово-промислові палати, аудиторські компанії тощо.

Теорію професійності юридичної діяльності у подальшому стали розвивати А. Е. Жалінський, М. В. Коваль, В.І. Леушин, О. Ф. Скакун, зокрема наголосивши на існування суб'єктів – професіоналів у юридичній

діяльності – юристів та учасників юридичної діяльності – громадські організації, громадяни, органи публічної влади та інші.

Так, А. Е. Жалінський розкриває юридичну діяльність завдяки професійній діяльності, що виокремлює її від будь-якої іншої правової діяльності, що є правильним, оскільки професійна юридична діяльність є одним із різновидів соціальної діяльності професіоналів-юристів у сфері нормативного регулювання.

Практична площина взаємодії професійної юридичної діяльності та правового мислення вбачається у співвідношенні їх змістів.

Для правового мислення змістом слугує його етапність та сукупність засобів правового мислення (процедурних, визначальних, змістовних); щодо змісту професійної юридичної діяльності, то найбільш методично обґрунтованою є позиція В. М. Карташова, який елементами змісту професійної юридичної діяльності називає об'єкти, суб'єктів, учасників, юридичні дії та операції, засоби та способи їх здійснення, прийняті рішення та результати дій (Карташов В. Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. – Саратов: Изд. Саратов. ун-та. – 1989. – с.53).

Тобто, ознака професійності юридичної діяльності є конститутивною як для цієї діяльності, так і для правового мислення, що втілюється завдяки використанню загальноновизнаних методик, дотриманню процесуальних правил, відмежуванню від правової діяльності інших суб'єктів права, оплатності цієї діяльності, що викликана попитом на неї у суспільстві.

Розвиток суспільства вимагає систематичної юридичної діяльності юристів-професіоналів, яка можлива лише при наявності всіх необхідних для її здійснення умов.

Наявність професії юриста детермінує наявність системи професійної юридичної освіти та відповідної системи наукових знань – юриспруденції, як і є запоруками функціонування правового мислення.

Отже, існування професійної юридичної діяльності неможливе без функціонування правового мислення, що є внутрішньою формою її буття, що забезпечує інтелектуальну сторону професійної юридичної діяльності, направленою на фактичне втілення приватних та публічних інтересів та перевірку істинності правового мислення.

Головченко М. Ф.

*Міжнародний гуманітарний університет,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права*

ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Під формами реалізації культурної функції держави ми розуміємо зовнішній вираз діяльності держави в цьому напрямку. Форми реалізації функції держави – це способи практичної діяльності, спрямованої

на втілення в життя цілей держави і вирішення її завдань (Бухтерева М. А. *Формы реализации функций государства* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бухтерева Мария Алексеевна. – М., 2002. – С. 23).

Форми реалізації культурної функції можуть бути правовими та не правовими (організаційними). На думку І. С. Самошенка, під правовими формами здійснення функцій держави слід розуміти однорідну за своїми зовнішніми ознаками (характером і юридичними наслідками) діяльність органів держави з управління суспільства шляхом видання правових актів (*Общая теория советского права* / под ред. С. Н. Братуся, И. С. Самошенко. – М., 1966. – С. 51-52). На думку С. В. Бабаєва, існують три правові форми реалізації функцій держави: правотворча (законодавча), організаційно-виконавча (управлінська), правоохоронна (Бабаєв С. В. *Теория функций современного российского общества* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бабаев Сергей Владимирович. – Н/Новгород, 2001. – С. 16). В основному погоджуючись з висновками авторам, слід відмітити, що організаційні форми реалізації функцій держави не є правовими. На нашу думку, правові форми реалізації функцій держави є такими: правотворча, правозастосовна та правоінтерпретаційна відповідно до основних видів юридичної діяльності.

Правові форми реалізації культурної функції держави мають такі ознаки:

- це свідомий, цілеспрямований, активний вплив на культурну сферу суспільного життя;
- це видання правових актів, що породжують для її учасників юридичні наслідки;
- це діяльність певно визначених суб'єктів, при цьому коло суб'єктів специфічний для кожної форми здійснення культурної функції;
- це діяльність законна, процедурно оформлена.

Правотворча форма реалізації культурної функції держави є процесом створення, зміни або скасування юридичних норм, що поширюються на сферу культури. Основними видами правотворчості є: безпосередня правотворчість народу, правотворчість державних органів і посадових осіб та договірна нормотворчість. Центральне місце в реалізації правотворчої форми здійснення культурної функції держави посідає правотворча діяльність державних органів, яка відбувається у формах законотворчості та підзаконної нормотворчості.

Нормативно-правові акти, які виникають в результаті правотворчої діяльності, утворюють правову основу реалізації культурної функції. Зокрема, основою правового регулювання у сфері культури в Україні є закони «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000, «Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004, «Про культуру» від 14.12.2010. Цими законами та іншими нормативно-правовими актами визначається предмет

правового регулювання (предмет діяльності), суб'єкти правових відносин, методи і засоби регулювання. У процесі правотворчості вводяться до правової системи суспільства певні способи, засоби, методи юридичного впливу на культурну сферу, встановлюються та змінюються нормативно-правові режими регулювання культурних відносин, загальнообов'язкові програми соціального (державного) управління в культурній сфері життя громадянського суспільства.

Правозастосовна діяльність у культурному напрямку діяльності держави поділяється на правовиконавчий та правоохоронний різновиди. Реалізація культурної функції держави у правозастосовній формі передбачає дотримання усіма державними органами та їх посадовими особами усіх діючих правових заборон (наприклад, утримання від знесення або перебудови архітектурних об'єктів культурної спадщини). Не менш вагомою і поширеною формою реалізації культурної функції в межах даної форми є виконання покладених на державу обов'язків (таким є, наприклад, фінансування сфери культури). Адже майже півтори тисячі міст і селищ та понад 8 тис. сіл України мають цінні об'єкти культурно-історичної спадщини. На державному обліку перебуває понад 140 тис. пам'яток, охорона яких потребують відповідного фінансового забезпечення. Нарешті, діяльність держави в рамках наведеної форми неможлива без реалізації наданих державним органам і посадовим особам прав.

Контроль за виконанням законів і підзаконних актів, які регулюють культурну діяльність держави і порядок їх реалізації, а також притягнення до відповідальності за правопорушення в цій сфері, утворюють зміст правоохоронного різновиду форми реалізації культурної функції держави. Сьогодні ця сторона культурної функції держави є особливо затребуваною. Так, у другій половині 80-х років та на початку 90-х ХХ ст. охоронні знаки у Запорізькій області були встановлені приблизно на 80 % пам'яток, але нині вони майже всі зруйновані (Мурзін В. Ю. Про порушення законів України «Про охорону культурної спадщини» та «Про охорону археологічної спадщини» / В. Ю. Мурзін, В. О. Таран // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2009. – Вип. XXVII. – С. 266). Зрозуміло, що це вимагає відповідної реакції з боку правоохоронних органів держави.

Нарешті, складність змісту та особливості застосування законів України у сфері культури зумовлюють правоінтерпретаційну форму реалізації культурної функції Української держави, яка має здійснюватися у формі відповідних рішень, роз'яснень (рекомендацій) вищих судових інстанцій.

Отже, у підсумку слід зазначити, що правові форми реалізації культурної функції Української держави є аналогічними формам реалізації усіх інших функцій держави.

Сенидяк Н. М.

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права*

ПРАВОУТВОРЕННЯ ЯК ПРОЦЕС ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА

Проблема формування права (правотворення) вже досить давно привертає увагу вчених. Неодноразово до вивчення процесу формування права зверталися у вітчизняній дореволюційній теорії права. Цей інтерес спостерігається насамперед у середовищі представників соціологічного напрямку юриспруденції (С. А. Муромцев, Б. А. Кістяківський, М. М. Ковалевський, Н. М. Коркунов, В. М. Хвостов, Ю. С. Гамбаров, Н. І. Карєєв та ін).

У правовій думці XVII-XVIII століття погляди на правотворення насамперед ґрунтуються на розумовій діяльності людини, що визначає необхідність вироблення певних правил розробки законів, яких слід неухильно дотримуватись. (История политических и правовых учений: Учебник для вузов // Под общ. ред. В. С. Нерсисянца – М.: Норма, 2004. – С. 51.)

І. В. Михайловський наголошував на тому, що погляди на питання формування права мають багатовекторний характер та походять від ідей стихійного виникнення права, як історично обумовленого явища, походження і обумовлення права особливостями психіки людини тощо. Проте на думку вченого, правотворення обумовлено виключно людською діяльністю, і саме тих людей, котрі стоять на «вищих ступенях» духовного розвитку з метою забезпечення етичного порядку життя. (Михайловский И. В. Очерки о философии права // Теория государства и права: Хрестоматия: 2 т. – Т.І. Государство / Автор составитель М. Н. Марченко. – М.: Городец, 2004. – С. 116 – 117.)

Проблема усвідомлення процесу правотворення розглядається сучасною юридичною наукою як одна з найскладніших. У різних регіонах світу в різних умовах цей процес відбувався по-різному.

Російський вчений Трофимов В. В. досліджуючи проблеми правотворення дотримується думки, що правотворення це – здійснюючий під впливом різноманітних чинників суспільного розвитку, які отримують своє переломлення в юридично значимих соціальних інтересах і подальшому відображенні в правових ідеях, двоєдиний процес загально-соціального і правотворчого формування системи правових норм, що забезпечують упорядкованість суспільних відносин. На його думку правотворення слід розглядати як загальносоціальний і правотворчий процес формування права, в якому природа соціуму і розум законодавця розвиваються у постійній взаємодії і переплетенні. Це два типи правоосвітніх моделей, від встановлення між якими ефективно функціонуючої системи взаємозв'язків (за допомогою механізмів «висхідною» і «низхідній» легі-

тимації) залежатиме багато в чому продуктивність загальної (інтегральної) правоосвітньої активності сучасної держави і суспільства.

В об'єктивному значенні правоутворення – це історичний процес виникнення права як складного соціального феномена. Цей об'єктивний, незалежний від суб'єктивного волевиявлення процес позначається терміном «правогенеза».

У суб'єктивному значенні правоутворення являє собою процес правотворчості, тобто особливий вид свідомої соціальної діяльності, що носить техніко-юридичний характер і детерміновану волю суб'єкта, що здійснює цю діяльність. (Трофимов В. В. «Правообразование в современном обществе: теоретико – методологический аспект» Автореф. дисс. докт. юрид. наук. – Санкт Петербург, 2011, с. 12).

На думку Богмацера Э. В. правоутворення це – об'єктивний, складний і багатофакторний процес, що є складовою частиною буття соціуму. На його думку право складається в самому житті суспільства: з'являються нові відносини, правила, форми, які з часом стають об'єктивно необхідними. Зароджуючись з інших соціальних норм, право стає законом в широкому сенсі слова тоді, коли його визнає держава.

Богмацера Э. В. виділяє у правотворенні два етапи. Перший етап не контролюється державою. Він полягає в появі нових правовідносин, правил і форм. Другий етап правоосвітнього процесу здійснюється в рамках законотворчої функції держави: визначенні потреби в правовому регулюванні, підготовці, обговоренні, прийнятті та опублікуванні нормативно – правових актів.

Під матеріальними джерелами правотворення вчений розуміє систему конкретно – історичних і соціальних факторів суспільного розвитку в різних його сферах (економічній, політичній, культурній і т. д.), що викликають необхідність правової регламентації і знаходяться в причинно – наслідковому зв'язку з правотворчістю. В якості основних матеріальних джерел суспільних відносин, а відповідно правотворення, за міркуваннями науковця можна виділити наступні: соціальну солідарність, інтереси, конфлікти і т. д. (С. В. Богмацера, – «Правообразование в современном обществе: теоретико – методологический аспект» Автореф. дисс. канд. юрид. наук. – Москва, 2007, с. 16).

На нашу думку, історія становлення поглядів на проблему правоутворення має тривалий характер, що виявляється у вигляді системи авторських поглядів на вказану проблему, проте єдиної концептуальної точки зору обґрунтовано немає. Таким чином, справедливим буде твердження про те, що існуючі погляди на проблему правоутворення:

– з одного боку, мають досить застарілий характер, оскільки засновані на ідеях філософів та вчених просвітництва і нового часу та розглядають інститут правоутворення в контексті розбудови державності в період побудови соціалістичних засад розвитку суспільства;

– з іншого боку, не в достатній мірі відображають проблематику правоутворення в контексті сучасних питань розбудови державності і правової системи в Україні.

Буюклі В. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

ОНТОЛОГІЯ ФЕНОМЕНУ ОХОРОНИ ПРАВА

Будь-який рівень філософської думки не оминав загальне питання охорони права та примусу до виконання права. Водночас філософські школи відрізняються варіативністю онтологічних та аксіологічних підходів як до суб'єктів відповідних відносин (держава, суспільство, індивід), так і до їх змісту (право, закон, сила, злочин, викриття та покарання). До загальних тенденцій філософської думки у цій сфері можна віднести спроби ув'язати концепцію законності із концепціями блага та добра (яке розумілося різними авторами у моральному, релігійному, національному контексті або через феномен свободи). Водночас філософські концепції досі не вирішили парадокс поєднання насильства та блага, свободи та примусу під час охорони права. Для слов'янської філософської школи характерна рецепція світового досвіду пізнання цієї проблеми через категорії безпеки, як соціальної цінності та охоронної діяльності, як ключового засобу її забезпечення.

Аналіз теоретико-правової доктрини дозволяє стверджувати, що вона ґрунтується сьогодні як на відповідному філософському доробку, так і на власних концепціях позитивізму та природного права. Водночас запровадження гегелівського розуміння покарання, як способу зняття неправа, визнання, вслід за Ч. Беккаріа обмеження правом прав невинних, врахування доведеного М. Фуко суб'єктного розмиття правосуддя – стало би корисним для сучасної теорії права.

Концепції, що висуваються у теорії права задля пояснення потреби та форм правозастосування, правового примусу та охорони права є достатньо варіативними. Це й співвіднесення правотворчості та правозастосування, «закону» і «заходу», запровадження теорії визнання права, як обґрунтування справедливості охорони права, запровадження категорій номосу права та кратичної функції права, правової епістемології. Розуміння мети правозастосовчої діяльності та охорони права сучасна доктрина пов'язує із різними, навіть суперечливими категоріями – страху, прощення, примирення, перевиховання. Вітчизняна доктрина багато уваги приділяє інформаційній складовій охорони права – як у ґносеологічному контексті, так і в форматі інформатизації та автоматизації правозастосовних процедур.

Правове забезпечення процесів охорони права є процесом нескінченного зростання обсягу правового регулювання. Охорона права через правотворення означає, що новостворені норми права також потребують на охорону. Оскільки суб'єктність правозастосовця у такому випадку має бути різною (бо ніхто не може бути суддею у власній справі) то така закономірність призводить не лише до збільшення масиву правових норм, але й до постійного зростання кількості правозастосовців, охоронців права – відповідних органів, підрозділів, посадових осіб, ускладнення їх повноважень тощо. Така система завжди ставить питання про суб'єктів контролю та того, хто буде «контролювати контролерів, що контролюють контрольні органи», призводить до нескінченного зростання апарату професійних правозастосовців, розширення та ускладнення їх повноважень.

Охорона права як правозастосування та як правовий примус сьогодні існує у системі владно-управлінських координат; дослідження відповідних рис влади та держави у філософських та теоретико-правових концепціях є вкрай суперечливим. Спроби обґрунтувати владну діяльність, зокрема, здійснення владою насильства та примусу, через системи загальнолюдських цінностей, призводить до чисельних теоретичних суперечок, не дозволяє якісно виокремити «справедливе» насильство влади від несправедливого. Найбільш успішними у цьому контексті стали концепції, які визначають реальний стан справ – монополізацію насильства владою та використання владою права (зокрема, й потреби у захисті права) для розширення власних можливостей у суспільстві, аргументації владного примусу «правом сили».

У межах договірної теорії та теорії правової держави владне насильство також стає вразливим для об'єктивного аналізу. Так, договірна теорія не пояснює природу владного беззаконня та свавілля, що часто спокійно сприймається у суспільстві, а концепція правової держави покладає ключові завдання з обмеження можливостей владного насильства на саму владу, для неї характерно еkleктичне поєднання етатизму та верховенства права.

Відсутність якісної теорії, яка б дозволила поєднати зміст владної діяльності із концепцією охорони права призводить до обмеженості новацій у дослідженнях владного аспекту покарання, суду або правоохоронних (репресивних) органів, сприйняттю у доктрині теорії та практики охорони права як двох мало залежних один від іншого вимірів. Тому вітчизняні автори визначають правоохорону як виховний процес та пропонують подолати кричущі проблеми у сфері охорони права шляхом повчань та деонтологічних приписів – з боку тієї ж влади. Посилення ефективності діяльності окремих правоохоронних органів безпосередньо пов'язується ними з удосконаленням форм і методів їхньої роботи, водночас зростанням ролі виховання, переконання, просвіти населення і зменшення примусових заходів.

Як уявляється, пропонувані ідеї повної трансформації правоохоронної функції держави на правовиховну є утопічними. Варто звернути увагу на висновок Г. Радбруха, що «тільки той правопорядок діє, який зумів створити фактичне середовище для свого функціонування, будь то шляхом переконання і «приручення» до себе законослухняних громадян в результаті тривалого впливу на їхній спосіб мислення або шляхом нав'язування себе їм насильно допомогою примусу і покарання» (Радбрух Г. Философия права Густав Радбрух ; пер. с нем. – М. : Междунар. отношения, 2004. – С. 93). Отже, навіть правове виховання потребує певного примусу, у зв'язку з чим правоохоронна функція держави принаймні в осяжному майбутньому залишиться функцією, поєднаною з примусом.

Журенок Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЯК КРИТЕРІЙ ЇХ ТИПОЛОГІЙ

Необхідним сектором у структурі громадянського суспільства виступає недержавний або некомерційний сектор. Так званий третій сектор утворюють різноманітні недержавні інституції: об'єднання, асоціації, рухи, благодійні установи, органи самоорганізації населення. Відповідно до ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) «Свобода зібрань та об'єднання» кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. ЄКПЛ передбачає також утворення публічно-правових громадських об'єднань, таких, що створюються законодавчим актом (колегії адвокатів, нотаріусів, гільдії ремісників, асоціації лікарів, туроператорів тощо). Проблематика правового статусу інституцій громадянського суспільства стає особливо актуальною у зв'язку зі зміною національного законодавства у цій сфері.

Наприклад, російський Федеральний Закон «Про громадські об'єднання» розподіляє усі громадські формування, що створюються в Росії, зокрема за організаційно-правовою формою на: громадські організації; громадські рухи; громадські фонди; громадські установи; органи громадської самодіяльності. Закон Молдови «Про громадські об'єднання» передбачає при створенні громадських об'єднань вибір однієї з чотирьох організаційно-правових форм, а саме: громадський рух; громадська організація; громадська установа; громадський фонд (Мыскина М. Н. Правовой статус общественных объединений в государствах-членах СНГ / М. Н. Мыскина // Ежегодник сравнительного правоведения. – 2001. – М. : Изд-во НОРМА, 2002. – С. 120-121). У деяких університетах Хорватії, на-

приклад, створюються публічно-правові об'єднання у формі студентських союзів, у Франції елементи публічного права мають товариства мисливців, в Ісландії – асоціації водіїв (Матага З. Право на свободу общественных объединений в соответствии с европейской конвенцией о защите прав человека и основных свобод / Звонимир Матага. – К. : ИКЦ «Леста», 2010. – С. 17-19). Це дозволяє класифікувати громадські об'єднання на публічно-правові, приватно-правові та такі, що поєднують елементи перших двох типів.

Вітчизняна дослідниця В. М. Кравчук поділяє усі організації, які існують в суспільстві, залежно від їх узгодженості з правопорядком на легальні (переслідують правомірну мету) і нелегальні (переслідують неправомірні цілі). В свою чергу науковець виділяє два види легальних організацій: не легалізовані (не потребують легалізації або члени таких організацій не вважають за необхідне вдаватися до процедури легалізації) та легалізовані (легалізували свою діяльність шляхом повідомлення про заснування або шляхом державної реєстрації) (Кравчук В. Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні / В. Кравчук // Вибори та демократія. – 2007. – № 1 (11). – С. 52-53).

З таким підходом до класифікації легальних організацій важко погодитись. Так, одним із принципів створення та діяльності громадських об'єднань в Україні, визначених Законом України «Про об'єднання громадян», є принцип законності. Створення та діяльність нелегалізованих об'єднань, які відповідно до вказаного закону підлягають офіційному визнанню рішенням уповноважених органів влади, не можна вважати легальною або узаконеною без проходження легалізаційних процедур.

Новим етапом правового регулювання діяльності громадських об'єднань стало прийняття Верховною Радою Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI [13], який почав діяти з 1 січня 2013 року.

У новому законі використані терміни, відмінні від тих, що закріплені в Законі України «Про об'єднання громадян» 1992 р. Так, загальним поняттям щодо об'єднань, створених для задоволення суспільних потреб без мети отримання прибутку, тепер є «громадське об'єднання».

Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація чи громадський союз. Тобто новий законодавчий акт класифікує громадські об'єднання саме за організаційно-правовою формою та визначає відмінності у правовому статусі обох форматів.

За новим законом громадська організація – це громадське об'єднання, *засновниками і членами (учасниками) якої є фізичні особи*. Громадський союз – це громадське об'єднання, *засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права і фізичні особи* (Про громадські об'єднання : Закон

України від 22.03.2012 р., № 4572-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 30. – Ст. 109).

Підсумовуючи викладене, необхідно вказати на існування різних підходів зарубіжної та вітчизняної науки порівняльного правознавства до класифікації громадських об'єднань. Ці підходи відображають або втілюються у законодавчих актах, якими врегульовано питання легалізації громадських формувань. Втім необхідно виділити основоположні критерії, що дозволяють відокремити громадське об'єднання одне від одного, визначити його правовий статус та в цілому місце в системі інституцій громадянського суспільства.

Бородин В. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры теории государства и права*

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЕВРЕЕВ В ОДЕССЕ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ РОССИЙСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Исследование истории развития правового положения различных национальных меньшинств является очень важным, поскольку может стать полезным при реформировании современного законодательства. Особенно ценным опытом в этой сфере обладает Одесса, с ее вековой историей совместного проживания людей различных национальностей в плодотворном сотрудничестве. Тем интереснее более подробно рассмотреть положение еврейского населения города в период первой российской революции, когда возник серьезный конфликт между евреями и другими национальностями, которые проживали в Одессе.

Согласно переписи 1897 г. в Одессе проживало 139 тыс. евреев. Из них около 2 тыс. были состоятельными людьми – владельцами фабрик, мельниц, магазинов. Евреи принимали активное участие в общественной жизни города, участвовали в благотворительности и благоустройстве города. Несмотря на это в отношении евреев Одессы действовали ограничительные законы и правила, как и на территории остальной Российской империи. Согласно «Временным правилам о евреях» от 3 мая 1882 г. (ПСЗРИ. – Собр. 3. – Т. 2. – № 834) евреи могли проживать только в городах и местечках 15 определенных еще Екатериной II губерний, в том числе – в Одессе. Также устанавливались прямые и косвенные ограничения на различные виды трудовой деятельности евреев, поэтому фактически они могли быть только ремесленниками, торговцами или лицами свободных профессий. Существовали ограничения для евреев при приеме в средние и высшие учебные заведения и на государственную службу.

После вступления в силу «Временных правил о евреях» власть продолжала курс на урезание прав еврейского населения. Так, контрреформа 1890 г. лишила евреев прав на участие в земском самоуправлении. В даль-

нейшем целый ряд законов привел к почти полному вытеснению евреев с государственной службы. Все это делало состояние еврейского населения Одессы к началу XX века крайне тяжелым. Большинство одесские евреи были неграмотными, и все свое время тратили на добывание куска хлеба.

Не смотря на столь тяжелые условия существования, к тому же подвергаясь постоянному притеснению, евреи не являлись главной движущей силой протестов до 1905 г. В начале XX века среди лиц, арестованных за политические преступления, евреи составляли лишь около 30 %. (Гершензон М. О. Творческое самосознание. – М., 1991. – С. 90). Евреи если и принимали участие в подготовке к революции то в большинстве своем как рядовые участники. На события «кровавого» воскресенья евреи отреагировали, как и большинство населения империи, принимая участия в протестах, митингах и забастовках. Однако после «черного октября» – недели массовых еврейских погромов, последовавших и инспирированных властями вслед за провозглашением «Высочайшего Манифеста об усовершенствовании государственного порядка», ситуация изменилась. Именно погром 18-20 октября 1905 года показал одесским евреям, что власть не намерена их защищать, и подтолкнул к активному участию в политической борьбе. Октябрьский погром проводился с явного благословения одесского градоначальника Д. Б. Нейдгарта и при попустительстве полицейских и военных частей (Кузминский М. К., Турау Е. Ф. Киевский и одесский погромы в отчетах Турау и Кузминского. – СПб., 1907. – С. 45-47). В ходе погрома было убито свыше 400 человек, разграблено и разгромлено большое количество магазинов и складов с товарами, а экономический ущерб исчислялся миллионами рублей.

Сразу же после погрома активизируются анархисты в Одессе, среди которых было много евреев. В анархические организации массово вступает еврейская молодежь из беднейших городских слоев. При этом некоторые анархистские террористические группы мало чем отличались от шаек вымогателей и грабителей. Многие налетчики прикрывались в период революции анархизмом или коммунизмом, при этом на самом деле их интересовало лишь личное обогащение. Знаменитость приобрела деятельность одесской группы анархистов «безмотивников», совершивших самые кровавые теракты в истории Одессы XX века (Гончарок М. Век воли: Русский анархизм и евреи (XIX- XX). – Иерусалим, 1996. – С. 17).

1905-1907 гг. стали периодом вовлечения в политическую борьбу тех жителей Одессы еврейской национальности, которые искали легального способа изменения ситуации. Еврейское население приняло активное участие в избирательной кампании по выборам в I Государственную думу, отклонив предложение социалистических еврейских партий, в том числе Бунда, о бойкоте выборов. Власти и черносотенцы стремились помешать евреям участвовать в выборах: угрожали погромами, разгоняли собрания еврейских избирателей, выселяли евреев-выборщиков, внушали хрести-

анскому населению мысль о недопустимости совместных политических действий с евреями. В Одессе эта кампания закончилась полным провалом: более 70 % евреев, имевших право голоса, приняли участие в выборах. (Ленин В. И. Полн. собр. соч. – 5-е изд. – Т. 30. – С. 306). От губерний черты оседлости в I Государственную думу было избрано 11 депутатов-евреев. Еврейский вопрос неоднократно поднимался в Государственной думе при выдвижении запросов к правительству. Однако в целом вплоть до 1917 г. положение евреев не слишком изменилось.

В то же время широкие слои еврейского населения страдали от активных действий Бунда и других революционных еврейских организаций. Поборы на революцию и самооборону, террористические акты, забастовки, часто устраивавшиеся на небольших предприятиях, разоряли и деморализовали еврейское население. К концу первой российской революции происходит разочарование политической борьбой для большинства евреев, многие из которых начинают переходить в сионистские организации. «Еврейское население Одессы увидело, что самообороне грош цена, – писал В. Е. Жаботинский, – поэтому решило покинуть свой город в поисках лучшей жизни за океаном» (Жаботинский В. Е. Избранное. – СПб., 1992. – С. 42).

Таким образом, период первой российской революции стал для евреев Одессы переломным. Он показал им, что власть не намерена защищать их права и это поставило одесских евреев на трудный путь выбора решения своих проблем.

Чувакова А. М.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент
кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук, доцент*

ОБЪЕКТИВНО ПРОТИВОПРАВНОЕ КАК ПРАВОВАЯ АНОМАЛИЯ

Существование аномалий в правовом поле Украины убедительно показывает роль данного юридического явления среди определяющих особенностей современного общества и методов осуществления его деятельности, в том числе в условиях риска. Аномалии в праве отображают внутреннюю противоречивость правовых конструкций.

Аномалии в праве проявляются в различных сферах жизнедеятельности и общества и государства. В данной статье будет рассмотрено такое проявление аномалий в праве, как объективно противоправные деяния. Данный вид аномалий в праве относится к аномалиям в сфере правового поведения.

Как известно, к правовому поведению классически относят поведение правомерное и поведение противоправное. Однако в правовом бытии объективно существуют такие поведенческо-правовые отклонения от нормы – аномалии в праве – нетипичные варианты поведения, которые

не отвечают признакам ни исключительно правомерному, ни исключительно противоправному поведению, а именно: злоупотребление правом и объективно противоправные деяния.

Темой данной статьи и является такое аномально-поведенческо-правовое отклонение, как объективно противоправные деяния.

Объективно противоправное деяние – это противоправное, социально вредное поведение физического или юридического лица, не содержащее состава правонарушения, но при этом влекущее негативную юридическую реакцию со стороны государства.

Для более глубокого понимания данной аномалии в праве попробуем выделить признаки объективно противоправного деяния:

- противоречие правовым предписаниям;
- вред, нанесенный правоохраняемым интересам;
- отсутствие состава правонарушения в виде отсутствия надлежащего субъекта и/или субъективной стороны;
- негативная реакция со стороны государства в виде правовосстановительных мер, принудительного возмещения вреда, принудительных мер медицинского и/или воспитательного характера.

Не будучи правонарушением, объективно противоправное деяние, естественно, не влечет за собой мер юридической ответственности. Основным видом государственного принуждения, применяемым за совершение объективно противоправного деяния, служат меры защиты, средства правового воздействия, применяемые в целях восстановления нарушенных прав в отношении обязанных лиц. Их назначение – прекратить нарушение правопорядка, восстановить нормальные связи и отношения. Объективно противоправное деяние невменяемого либо малолетнего лица влечет за собой применение принудительных мер медицинского или воспитательного характера (ст. 93 Уголовного кодекса Украины). Оно не может считаться правонарушением, хотя юридически значимым безусловно являются (отсутствие субъекта, субъективной стороны, а значит и состава правонарушения). Например, причинение вреда малолетним ребенком нельзя рассматривать как правонарушение, но юридическое значение такое действие имеет и влечет применение мер юридической ответственности по отношению к родителям или опекунам (Ст. 1778 Гражданского кодекса Украины). Такое определение объективно противоправных деяний объясняется тем, что здесь налицо лишь объективные моменты состава правонарушения (объект и объективная сторона).

К объективно противоправным деяниям можно отнести и так называемые безвинные деяния, т. е. когда субъект объективно противоправного поведения ставит перед собой только правомерные цели, а то, что они не достигаются, объясняется индивидуальными особенностями, добросовестным заблуждением или сложившейся ситуацией (использование, хранение, именно аномалиями в праве, т. к. повышенной опасности, хи-

мическими, взрывчатыми средствами и т. д.). Т. о., отсутствует субъективная сторона состава правонарушения – вина лица, на которое возлагается ответственность.

Т. о., можно сделать вывод именно о правовой аномальности объективно противоправных деяний, т. к. данное правовое-поведенческое проявление можно охарактеризовать как уклонение от обычного, несходство с обыкновенным, отступление от какого-либо закрепленного явления.

Тароева В. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры теории государства и права, кандидат юридических наук*

КОНТРОЛЬНАЯ ВЛАСТЬ В СИСТЕМЕ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ

Для современных государств значение принципа разделения властей состоит не столько в том, чтобы конституционно закрепить ветви власти в механизме государства, сколько фактически обеспечить самостоятельность каждой ветви власти, их ответственность за принимаемые решения, а также добиться согласования деятельности властей в государственном механизме.

С течением времени концепция разделения властей стала подвергаться модификациям. В некоторых новых конституциях стран Латинской Америки (Никарагуа 1987 г., Бразилии 1988 г. и др.) исходят из существования четырех властей. Дополнительно названа избирательная власть.

Иногда фигурирует большое количество властей. В отдельных конституциях, говорилось о ветви контрольной власти (в Никарагуа были названы пять властей). В главе 12 Конституционного закона Швеции от 1974 г. контрольная власть называется формой правления. Для осуществления контрольных полномочий предусмотрена специальная комиссия парламента по омбудсмену и ревизорам.

Осуществление теории разделения властей привело к возникновению новой разновидности государственной власти которая направлена на обеспечение сбалансированности институтов государственной власти путем использование системы государственного контроля. Происходящая институализация контрольных органов, для которых контрольная деятельность является приоритетной, позволяет утверждать возникновение тенденции формирования независимых органов для обеспечения системы «сдержек и противовесов» в механизме государственной власти.

Контрольную власть в контексте разделения властей исследовали такие ученые как: С. Алексеев, О. Венгеров, Д. Керимов, В. Копейчиков, О. Копыленко, Л. Кривенко, Н. Нижник, Ю. Оборотов, Н. Прозорова, А. Селиванов, В. Чиркин, Б. Чичерин.

Контрольная ветвь государственной власти предполагает наличие особых органов государства, которые либо иерархически связаны или могут

быть рассредоточены, но они всегда объединены своим функциональным предназначением. Деятельность этих институтов государственной власти имеет общегосударственное, а не ведомственное значение. Контрольная ветвь власти осуществляется разнородными органами имеет совокупный, кумулятивный характер. Ее органы рассредоточены, и каждый из них осуществляет частичную функцию общегосударственного контроля. Контроль как особая форма деятельности государства, исключает иерархию и соподчиненность всех контролирующих органов, иначе произошла бы концентрация власти у одного контрольного института государства.

Положение органов контрольной власти в Украине своеобразно. Они не создают общих норм поведения, не занимаются непосредственной исполнительской деятельностью, не рассматривают конкретные уголовные или гражданские дела и в ряде случаев не вправе сами применять какие-либо санкции. Эти санкции применяют другие уполномоченные на то учреждения по докладу органов контроля или согласно их решениям. Основная задача органов контрольной власти – установление фактов нарушений закона, а в ряде случаев – недобросовестности, нецелесообразности, неэтичного поведения со стороны государственных служащих, составление акта о нарушениях, представление доклада соответствующему органу или обращение в суд. Непосредственные санкции они могут применять крайне редко.

Результаты деятельности контрольных органов оформляются в соответствующих правовых актах (документах). Реализуя свою властную компетенцию, контрольные органы и их должностные лица принимают определенные решения, которые облекают в форму правового документа. Юридические основания для принятия контрольными органами актов правового характера предусмотрены актами, определяющими их компетенцию. В правовом акте контрольного органа проявляется его управленческая сущность в форме поднормативного правового регулирования. Акт контрольного органа своим властным организующим воздействием определенным образом вторгается в отношения уже сложившиеся до него, изменяет их, преобразует в соответствии с целями, заложенными в нормах права. Если же при правовой оценке деятельности подконтрольного объекта обнаружится неправомерное поведение, значит, к расследованию подключаются правоохранительные органы.

Анализируя свойства и признаки правовых актов контрольных органов, можно классифицировать их по различным основаниям: по органам, принимающим акты, по юридическим свойствам контрольных актов, по их предметной направленности. По своей форме правовые акты контрольных органов могут быть самыми разнообразными. Органы прокуратуры приносят протесты, вносят представления, выносят постановления и предостережения. Особое значение имеют правовые акты, содержащие предписания конкретизирующего и персонифицированного характера, итоговые

суждения относительно рассматриваемого юридического дела. Причем такой документ может быть принят исключительно только тем должностным лицом, которому предоставлено такое полномочие. Существенным моментом является тот факт, чтобы на должностное лицо было возложена и ответственность за принятие контрольно-правового акта. Правовые акты контрольных органов должны отвечать определенным требованиям. Среди них законность и обоснованность: выявленные факты должны быть доказанными, обладать признаками относимости, полноты и достоверности.

Джурасва О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри теорії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Ефективне управління державним боргом в умовах нестабільності світової фінансово-кредитної системи вимагає перегляду напрямів вітчизняної боргової політики, дія якої на сучасному етапі має спрямовуватися на економічну безпеку України. Трансформація вітчизняної боргової політики потребує розробки та впровадження цілісної стратегії, яка поєднуватиме завдання удосконалення організаційного та інституційного забезпечення боргової політики, коригування її спрямованості на вирішення поточних проблем з одночасним розвитком альтернативних, не позичкових інструментів фінансування бюджетних видатків (податкової складової формування державного бюджету), та розробкою механізмів покращення боргової стратегії держави.

В останні роки важливим є створення умов, які сприятимуть стабілізації фінансової системи країни, досягненню прийнятних темпів економічного зростання, подоланню інфляційних процесів і залежності держави та національних економічних суб'єктів від зовнішніх джерел фінансування. Безумовно, ці процеси пов'язані з ефективною політикою управління зовнішнім державним боргом України.

Особливо актуальною ця проблема стає у зв'язку зі збільшенням обсягів зовнішніх зобов'язань держави, банківських установ, суб'єктів господарювання.

Формування та нагромадження внутрішнього та зовнішнього державного боргу є органічною складовою функціонування економік більшості сучасних країн світу, потужним важелем макроекономічного регулювання та інструментом реалізації економічної стратегії. На жаль, в Україні в ході трансформаційних процесів формування державного боргу відбувалося значною мірою хаотично, під впливом потреб оперативного фінансування поточних бюджетних видатків, що отримало відображення в його структурі та обсягах.

Питання управління й регулювання державної заборгованості є надзвичайно актуальними, особливо за сучасних умов, коли Україна крім значного дефіциту бюджету має ще й досить великий державний борг.

Розвиток суспільно-економічних відносин у державі підтверджує необхідність якомога скорішого вирішення проблеми фінансової оптимізації як основи загальнодержавної стабілізації і виходу з економічної кризи.

Сучасна наука визначає державний борг як суму заборгованості за всіма кредитними зобов'язаннями держави, відсотки за них і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки. Загальна сума державного боргу складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (як внутрішніх, так і зовнішніх), і відсотків за ними, включаючи надані іноземним позичальникам гарантії за кредитами місцевим органам влади та державним підприємствам.

Державні регулятори виконують свою роботу спотворено. Необхідно навчитися оптимально поєднувати ринкові механізми та державне регулювання адекватно до ситуації, а не за допомогою ручного управління. Це повинно відбуватися на основі законів, нормативів і відповідних стандартів.

Основне питання поточного моменту – це зупинити спад і забезпечити зростання реального сектора економіки, а отже, вирішити його три основних проблеми: кредитування, фінансування та збуту. Необхідно негайно зупинити дві негативні тенденції: по-перше, покласти край спробам банків розраховуватися депозитами вкладників за борги; по-друге, унеможливити процес конвертування боргів приватних комерційних банків і корпорацій у державний борг.

Важливою перешкодою налагодженню належної стратегічної ефективності боргової політики в Україні є відсутність цілісної системи законодавчого забезпечення регулювання витрат з обслуговування й погашення державного боргу.

Існуюче законодавче поле регулювання відносин, що виникають у процесі управління державним боргом та операцій з державними борговими інструментами, з одного боку, не відповідає існуючим процесам поглиблення ринкового реформування основ макроекономічної політики та функціонування фінансових ринків і їх інституційного забезпечення, а з іншого, – має несистемний характер.

Стратегічною метою державної боргової політики України має стати залучення фінансових ресурсів для ефективної реалізації програм інституційного та інвестиційного розвитку країни з одночасним забезпеченням стабільного співвідношення державного боргу та ВВП. Враховуючи, що зовнішні запозичення являють собою фактичне вивезення капіталу з країни, оскільки є, по суті, продажем нерезидентам (навіть, якщо вони є підставними особами резидентів) права на отримання частини прибутку резидентів України, тобто декапіталізацію національної економіки, обсяг зовнішньої заборгованості України повинен підтримуватись на відносно

невисокому рівні. У цьому контексті внутрішні запозичення, які є засобом перерозподілу прибутку всередині країни, видаються більш прийнятними для капіталодефіцитної економіки.

Пріоритетним завданням боргової політики є також пошук оптимального співвідношення між борговим та податковим фінансуванням бюджетних видатків. У короткостроковому періоді залучення позичкових ресурсів дає можливість дещо знизити фіскальне навантаження на національну економіку в розрахунку на спрямування додаткових коштів, які залишаються в суб'єктів господарювання, на їхній розвиток.

Комплексний підхід до реалізації стратегії управління державним боргом має знайти своє відображення в зміцненні координації боргової політики з бюджетно-фінансовою та грошово-кредитною політикою, метою чого є підвищення ефективності управління активами та пасивами держави. Суттєвою перешкодою в налагодженні належної стратегічної ефективності боргової політики в Україні є відсутність цілісної системи законодавчого забезпечення обслуговування та погашення державного боргу.

Федоров В. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави і права*

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ У КАТЕГОРІАЛЬНОМУ АПАРАТІ ДЕРЖАВОЗНАВСТВА

У сучасному житті складно обійтися без тісної взаємодії юридичної теорії та юридичної практики. І якщо раніше звучали заклики до того, щоб правознавство і державознавство більше відображали потреби права і держави, то зараз надактуально, щоб практика своєчасно використовувала досягнення юриспруденції.

Не є винятком загальнотеоретична юриспруденція, на рівні якої постійно уточнюється категоріальний апарат, удосконалюється мова права, не тільки висвітлюються зміни, що відбуваються в державній і правовій сферах, але й розкриваються шляхи їх використання для оптимізації правової системи і державності. Одночасно загальнотеоретична юриспруденція – це розвиток правової культури України в дусі національних правових традицій і тих змін, які пов'язані з правовим менталітетом суспільства доби постмодерну.

Загальнотеоретичні юридичні поняття є формою конкретного мислення, що вкладається в логічно оформлену систему узагальнюючих ідей про групи юридичних явищ, відображених у їх відмінних ознаках.

Криза 70 – х років XX століття викликала серйозні потрясіння і внесла багато змін до державних систем. Виявилася неспроможність великого державного сектора в економіці, уразливість масштабної соціальної політики. Нове інформаційне середовище, техніка і технологія поставили

перед державними системами проблеми зміни і пристосування. Приватизація і скорочення державного сектора, зниження податків, зменшення соціальних витрат, ряд інших змін забезпечили вдосконалення державного регулювання і створили умови для динамічного розвитку. Склалася нова парадигма держави, відповідна етапу, що охоплює останні десятиліття XX століття з абсолютно новим категоріальним апаратом, що потребує подальшої розробки і вивчення.

Тільки після опанування науковими поняттями і категоріями в галузі права і держави можна визначати закономірності державно-правового розвитку, творчо розвивати, створювати моделі і пропонувати прогнози їх поступального руху.

Держава існує і діє в певному середовищі – природному і суспільному. Вона знаходиться у взаємному зв'язку з суспільством в цілому, різними колективами, окремо взятими особами, врешті-решт, різні держави знаходяться у постійних взаємозв'язках одна з одною, саме тому однією з основних ознак сучасної держави є саме категорія державний борг без виділення і вивчення якого в категоріальному апараті сучасної юриспруденції неможливо вивчення та дослідження держави в сучасні науки державознавства.

Державний борг, як такий, досить детально вивчається економічною наукою та як економічна категорія, але з точки зору юридичної науки дослідження не проводились практично зовсім. Тоді як під час світової фінансової кризи розробка теоретичного, правового аспекту категорії «державний борг», вироблення категоріального апарату та базової теоретичної основи стає найбільш актуальною.

Однак в Україні на сьогодні спеціальних досліджень щодо визначення державного боргу як нового поняття в категоріальному апараті юриспруденції, його структури та змісту не здійснювалось, в загально-теоретичній юриспруденції зазначеному питанню приділено не так багато уваги, обмежуючись досить вузькою класифікацією в дослідженнях економічної науки та науки фінансового права, що не дає можливості підняти дану категорію на новий загальнотеоретичний рівень при характеристиці права та держави.

В той час як вивчення поняття державного боргу та його класифікація, розроблення та вивчення даного питання в загальнотеоретичному аспекті, як однієї з основних категорій державознавства є життєво необхідним для сучасної юридичної науки.

Категорія «державний борг» дуже складна та багатогранна, саме тому дуже важливо виробити синтезований, загальнотеоретичний, державотворчий характер даного поняття, який би мав методологічне значення для більш глибокого вивчення різних сторін державності, її організації, діяльності держави в сфері економіки, політики, правового регулювання та ін.

У вузькому розумінні можна охарактеризувати державний борг як окрему фінансово – правову категорію, тоді як в широкому розумінні дер-

жавний борг – це загальнотеоретична, фундаментальна, державотворча дефініція.

Все вищевикладене вимагає якісно нового підходу до визначення державного боргу, виділення його не просто в окрему теоретичну категорію, а усвідомлення даного поняття як невід’ємної ознаки сучасної держави, без вивчення якої неможливо зрозуміти суті та напрямку розвитку сучасної держави в цілому.

Усвідомлення державного боргу не просто як регулятора економіки чи засобу фінансування бюджетного дефіциту, а як однієї з основних ознак сучасної держави, а отже і подальше використання його можливостей, має ґрунтуватися виключно на правових відносинах та на чітко розробленій теоретичній базі. Це передбачає точне і безперерйне виконання державою своїх зобов’язань, належне юридичне оформлення боргових відносин, систематизацію ін форм ації по існуючому державному боргу, оприлюднення інформації про використання запозичених ресурсів, звітності про склад і структуру державного боргу, прийняття спеціального законодавчого акта про державний борг, вдосконалення вже існуючих нормативно – правових актів з даного питання, притягнення вчених економістів та правознавців до обговорення проблемних питань, що виникають.

Отже дуже важливо з’ясувати правовий зміст категорії «державний борг» та визначити відповідну дефініцію на підставі аналізу та узагальнень відповідних положень, що їх визначали та обґрунтовували науковці юристи, економісти та фінансисти не тільки в Україні, а й в світі, а також положень чинного законодавства та законодавства закордонних країн.

Таким чином проблематика вивчення категорії «державний борг» є на сьогодні відкритою в науці державознавства та потребує глибоко пересмислення, системного юридичного дослідження, розроблення теоретичної, базової основи для подальшого її розвитку як загальнотеоретичного, фундаментального поняття, яке закладає основу для функціонування та розвитку сучасної держави.

Личко В. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри теорії держави і права*

ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ ЯК СУБ’ЄКТИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Питання правової допомоги в Україні було і залишається актуальним, оскільки інститут правової допомоги в Україні знаходиться на стадії активного становлення. Законом України «Про безоплатну правову допомогу» визначені основні засади безоплатної правової допомоги, окреслено коло суб’єктів одержання та надання безоплатної правової допомоги в нашій державі. Проте, не дивлячись на значні позитивні зрушення в на-

прямку створення злагодженої та ефективної системи надання правової допомоги, аналіз чинного законодавства України надає змогу визначити ряд суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, не конкретизованих в нормативно-правових актах щодо регулювання відносин із надання правової допомоги.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є:

1. органи виконавчої влади;
2. органи місцевого самоврядування;
3. фізичні та юридичні особи приватного права;
4. спеціалізовані установи.

Згідно з положеннями статті 15 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є:

1. центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
2. адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом;
3. адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору.

Окрім визначених в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, деякі автори, наприклад, О. С. Бова до суб'єктів, що забезпечують право громадян на безоплатну правову допомогу, відносять також третейські суди.

Діяльність третейських судів в Україні на сьогоднішній день регламентується Конституцією України, міжнародними договорами, Законом України «Про третейські суди», відповідно до якого третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. Закон України «Про третейські суди» регулює порядок утворення та діяльності третейських судів в Україні та встановлює вимоги щодо третейського розгляду з метою захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Дія цього Закону не поширюється на міжнародний комерційний арбітраж.

Враховуючи положення Закону України «Про безоплатну правову допомогу», третейські суди можуть виступати суб'єктами надання тільки безоплатної первинної правової допомоги, яка включає такі види правових послуг, як надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового

характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Участь третейських судів в Україні у формуванні безоплатної правової допомоги носить безпосередній практичний характер. На відміну від державних судів, де консультації з приводу звернення до суду, як правило, не надають, в третейських судах – навпаки намагаються провести роз'яснювальну роботу з приводу звернення до третейського суду за захистом прав чи інтересів. Для цього в третейських судах введено посаду відповідального секретаря, а також в багатьох випадках самі судді, керуючись принципом арбітрування, передбаченого пунктом 8 статті 4 Закону України «Про третейські суди», надають правову допомогу для досудового примирення сторін. Також регламенти багатьох третейських судів в Україні містять положення про те, що у випадку, коли особа є малозабезпеченою, третейський суд своєю ухвалою може зменшити розмір третейського збору від встановленого регламентом або повністю звільнити сторону від сплати третейського збору. І національні законодавчі акти, і міжнародні конвенції, що регламентують державний контроль за альтернативними способами вирішення цивільно-правових спорів мають на своїй меті одне – забезпечення будь-якому громадянину або підприємству доступ до правосуддя і можливість отримати справедливе рішення по своїй справі. Таким чином, закріплений Законом «Про третейські суди» правовий статус третейського суду дозволяє ефективно захищати майнові і немайнові права та охоронювані законом інтереси сторін третейського розгляду та брати участь у наданні безоплатної правової допомоги.

Однак попри все, наразі в юриспруденції ще не сформувався усталений підхід до розуміння і визначення місця третейського судочинства у правовій системі України, тому вкрай актуальними видаються подальші теоретичні і практичні розробки щодо з'ясування напрямів розвитку третейського судочинства в Україні і його ролі в забезпеченні доступу осіб до правової допомоги.

Повар О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри теорії держави і права*

ДИТИНА ТА ЇЇ ПРАВА В ПРАВОВІЙ СПАДЩИНІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Середньовічна філософія права була тісно пов'язана з теологією, тому з'ясування того, як середньовічні мислителі розуміли дитинство та правовий статус дітей є неможливим без звернення до християнської літератури, яка у стародавні часи відігравала роль всеохоплюючого розуміння світу – водночас теологічного, філософського та етичного. Як доводять сучасні дослідники, саме християнство зіграло визначальну роль у подоланні погляду на дитину як на різновид майна, що було властиве античному

му суспільству, а саме акцентувало увагу на: їх подібності образу Божому, що ставило їх на один рівень з дорослими; динаміці моральності дитини в процесі дорослішання; здатності дитини до порятунку своєї душі, що знов-таки зрівнювало їх з дорослими (Bakke O. M. *When Children Become People: The Birth of Childhood in Early Christianity* / Odd Magne Bakke. – Augsburg Fortress Press, 2005. – Рр. 57-64). Виховання дітей розглядалося як своєрідне моральне виправдання дорослої людини, що своєю чергою зумовлювало турботу дітей про своїх батьків, як постановлено було Апостольськими заповідями та правилами Гангрського собору 376 р. Разом з тим у християнській філософській літературі утвердився погляд, що навіть новонароджена дитина несе на собі знак первородного гріха і врятувати її можна тільки нещадним придушенням її волі, підпорядкуванням батькам і духовним пастирям. Таке розуміння дитини як гріховної істоти яскраво простежується у популярних на Русі проповідях константинопольського єпископа Івана Золотоустого: «Люта річ є юність, багатьох вимагає наставників, педагогів, наглядачів, вихователів – любо після такого дбання бути їй утриманою. Наче який кінь ярий, як котрийсь неприборканий звір, така є юність» (Пам'ятки братських шкіл на Україні. – К., 1988. – С. 51).

Історики-візантиністи виявили, що відомості про дитинство дуже рідко були складовими біографій візантійських імператорів та предстоятелів церкви. Притому історія дитинства була наповнена чудесними знаками та дивами, які супроводжували нібито їх народження та юність. У біографіях константинопольських патріархів, зокрема відмітні твердження про їх ранній розвиток та дорослішання, їхня відмітність від інших дітей, а також зречення сім'ї заради освіти або аскетичного життя. Навіть дитяча гра наповнена глибоким змістом, так, біографи патріарха Евтихія указують, що граючись у дитинстві, він з-поміж інших дітей обирав для себе роль патріарха. Інші майбутні предстоятелі церкви відрізнялись у дитинстві знанням Святого письма або самоприниженням (*Becoming Byzantine: Children and Childhood in Byzantium* / A. Papaconstantinou, A. – M. Talbot (ed.). – Washington, D. C. : Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2009. – Рр. 114-116). Така презентація початку біографії видатних отців церкви була, по суті, проекцією їх майбутньої діяльності на дитинство. Дитинство, таким чином, уважалося цінністю не само по собі, а лише як переддень праведного життя.

Аналіз руської агіографічної літератури показує, що філософсько-теологічне сприйняття дитини та її правового буття на Русі продовжувало візантійську традицію. В цьому відношенні неоцінимою пам'яткою філософської думки є Києво-Печерський патерик, першим агіографічним твором якого є «Житіє прп. Феодосія Печерського» (Патерик Києво-Печерський / упоряд. Ірина Жиленко; відп. редактор В. М. Колпакова. – 2-е вид. – К., 2001. – Слово 8). Воно було написане прп. Нестором за ігуменства прп. Никона Великого (1078-1088) у зв'язку з майбутньою канонізацією святого. У ньому виразно простежуються усі риси візантійського

розуміння місця дитини у суспільному житті. Незвичайними є обставини хрещення майбутнього святого – він отримує ім'я Феодосія, оскільки священник, який його хрестив, провидів, що він захоче з молодих літ присвятити себе Богу. Феодосій у дитинстві ходив щоденно до церкви Божої, й слухав Святе Письмо з великою увагою. Натомість не грався з дітьми, і носив стару одіж, оскільки «за краще мав бути, ніби один із убогих». І, до того, просив своїх батьків, аби веліли віддати його одному з учителів навчатися Божественних книг, що й було зроблено. І скоро вивчив усе Божественне письмо так, аж усі дивувалися премудрості та розуму дитини й швидкості, з якою він навчався.

Житіє Феодосія Печерського містить ще декілька важливих для філософії правового статусу дитини моментів. По-перше, автор Житія декілька разів підкреслює смиренність Феодосія. Зазначимо, що покірність та слухняність дитини розглядались на Русі як найбільш бажані властивості дитини (звідси – поширеність і в Росії, і в Україні прізвища Смирнов, яке походить від нехристиянського імені «Смирной» – тихий, покірний). Значимо, що у тому ж Києво-Печерському патерику є декілька сюжетів про вирішення батьками долі дитини без будь-якого врахування її бажань: наприклад, саме так святий Алімпій був у дитинстві відданий батьками до навчання іконопису (Патерик Києво-Печерський. – Слово 34). Феодосій змальований у Житті як виключно покірна дитина. «А хто опише його покірність та послух під час навчання свого, не лише перед учителем своїм, а й перед усіма, хто вчився з ним?» – ставить автор Житія риторичне запитання. Феодосій не просто смиренно, але й з радістю носив вериги, зносив насміхання з боку однолітків та побиття з боку своїх батьків, які карали його за непослух. По-друге, автор Житія описує прямо протилежну рису свого героя – неслухняність і повністю її виправдовує, оскільки неслухняність стосувалася Божественного покликання Феодосія – він хотів присвятити своє життя служінню Богові, а його батьки, особливо мати, цьому суперечили.

Отже, філософсько-правове осягнення дитинства та місця дитини у суспільно-правовому житті Київської Русі було теологічним та патерналістським за своїм характером. Дитинство розглядалось крізь призму майбутньої відповідності людини Божому покликанню, що відповідало візантійській філософсько-правовій традиції.

Хажинський Р. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави та права*

ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом століть права людини мали виключно соціальний вимір – це були юридично закріплені можливості людини діяти або відмовитись від дій в межах свого соціального оточення. Юридично людина не була

тілесною – вона була сукупністю прав, обов'язків, відповідальностей. І лише сьогодні права людини виявилися «оберненими» на її тіло, а саме тіло уперше з часів Ренесансу стало сприйматися як цінність. Права на тілесну, фізичну свободу, яка виражається в праві особистості розпоряджатися своїм тілом на свій розсуд прийнято називати соматичними правами (Крусс В. И. Личностные («соматические») права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы / В. И. Крусс // Государство и право. – 2000. – № 10. – С. 43-50).

У всі часи реалізація права на штучне переривання вагітності (аборт), дуже особистого соматичного права людини, яке перш за все безумовно стосується жінки, було і залишається дуже дискусійним. Існує дуже багато як прихильників, так і ярих супротивників реалізації цього права. Погляди людей на користування цим правом формується виходячи з рівня їх культури, обізнаності з цим питанням, релігійності та сповідання певної релігії, перебування у ситуації, в якій кінцевим результатом повставав вибір щодо реалізації цього права. Цей різновид соматичного права розглядають з боку моралі, релігії, права.

Проблема правового регулювання штучного переривання вагітності у історично-правовому плані відзначається неоднозначністю підходів. Так в СРСР це питання регулювалось у різний час по-різному. 27 червня 1936 р. була прийнята Постанова ВЦВК та РНК СРСР «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги вагітним, державної допомоги багатодітним сім'ям, про розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел і садів, посилення покарання за не виплату аліментів, а також деяких змін у законодавстві щодо розлучень». Аборти дозволялися лише у виняткових випадках, коли продовження вагітності загрожувало життю вагітної жінки або могло завдати шкоди її здоров'ю, а також у випадках захворювання батьків тяжкими спадковими хворобами.

23 листопада 1955 року був затверджений Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про скасування заборони абортів». Цей указ мав на меті запобігти шкоді, завданій абортom, здійсненим за межами медичних закладів. Провадження абортів за діючими тоді правилами заборонялось лише у випадках, коли вагітність перевищувала 12 тижнів. 31 грудня 1987 р. Міністерство охорони здоров'я СРСР затвердило «Інструкцію про порядок провадження операції штучного переривання вагітності за немедичними показаннями». Цей документ дозволяв за бажанням жінки переривати вагітність при великому строку, якщо документально були підтверджені такі обставини, як розлучення під час вагітності, багатодітність (більше 5 дітей) та ін.

Операція зі штучного переривання вагітності за чинним законодавством України може здійснюватися за бажанням жінки, якщо вагітність не перевищує дванадцяти тижнів. Пункт другий ч.6 ст. 281 ЦК України має відсильний характер, зазначаючи, що штучне переривання вагітності

може бути проведене при вагітності від 12 до 28 тижнів у випадках, встановлених законодавством. Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після 12 тижнів вагітності за медичними та соціальними показаннями, встановлюється законодавством. У ст. 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я (добровільне штучне переривання вагітності) вказано право жінки за її бажанням провести операцію штучного переривання вагітності у акредитованих закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше як 12 тижнів. У частині 2 цієї статті міститься також відсылна норма, за якою аборт при вагітності від 12 до 28 тижнів за соціальними та медичними показаннями може бути зроблено в окремих випадках і в порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України. Перелік згаданих медичних та соціальних показань, за наявності яких може бути проведено операцію штучного переривання вагітності від 12 до 28 тижнів, визначено Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок штучного переривання вагітності від 12 до 28 тижнів» від 12 листопада 1993 р. № 926. Особливістю цієї постанови є те, що у підзаконному нормативно-правовому акті містяться правові норми, які відкривають шлях розширення переліку обставин, за якими дозволено проводити аборт. Так, штучне переривання вагітності (як це зазначено у пункті 5 Постанови), може проводитись і за наявності у вагітної жінки інших захворювань, не зазначених у затвердженому постановою переліку, але за яких продовження вагітності та пологи становлять загрозу для здоров'я або життя вагітної, а також інших, не обумовлених переліком, соціальних показань, визнаних поважними для вагітної, на підставі дозволу постійно діючої комісії (Пунда О. О. Правове регулювання штучного переривання вагітності в Україні: цивільний та кримінально-правовий аспекти / О. О. Пунда, О. О. Гуменна О. О. // Життя і право. – 2005. – № 1(13). – С. 36-42).

В сучасній Україні, світській державі, де церква (сукупність усіх релігій та вірувань) відділена від держави певні політичні сили знову ставлять питання про заборону абортів шляхом внесення до Верховної Ради України законопроекту. Так, група народних депутатів України 05.04.2013 року зареєструвала законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів)). Метою цього законопроекту, як зазначено у пояснювальній записці є заборона штучного переривання вагітності, окрім випадків, встановлених чинним законодавством України. Пропонується внести зміни до ст. 269 Цивільного кодексу України дуже суперечливе твердження, навколо якого йдуть постійні дискусії, щодо визнання право на життя дитини, яка зачата, але ще не народжена, тобто ембріону на будь-якій стадії його розвитку. Також пропонується багато новел, які суттєво звужують, а в деяких випадках порушують право жінки на реалізацію такого чутливого сома-тичного права, як право на штучне переривання вагітності (аборт).

Законопроект позбавлений будь-якої логіки, тому що в пояснювальній записці автори стверджують, що кількість абортів зменшується, але роблять акцент, що цей фактор суттєво впливає на демографічну ситуацію в країні. Ще хотілося звернути уваги щодо актуальності законопроекту, дійсно підняти питання у суспільстві щодо репродуктивної здоров'я людей в Україні, розглянути які фактори на це впливають та яким чином можна допомогти людям уникнути погіршення їх репродуктивного здоров'я – це на наш погляд головна актуальність повинна була бути навіть у такого хибного законопроекту. Натомість, автори вважають, що актуальність їх законопроекту продиктована у відзначенні на державному рівні в Україні 28 липня 2013 року 1025-ліття Хрещення Русі.

Підсумовуючи, треба зробити акцент на тому, що реалізація такого чутливого соматичного права людини, як право на штучне переривання вагітності (аборт) є дуже важливим і важким кроком для того, хто на це зважився. Забороною, покаранням у цьому питанні не можна дійти до зменшення, викорінення таких дій, тому що це все ж таки соціальне явище. Треба проводити дуже широку соціально-психологічну роботу, як у суспільстві взагалі, так і серед певних соціальних груп, наприклад підлітків, розказуючи про наслідки реалізації цього соматичного права, а також куди можливо, а в деяких випадках і необхідно звернутися, щоб у подальшому не жалкувати про свій вибір.

Хижняк Ю. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры теории государства и права*

ОБ АДРЕСОВАННОСТИ КАК СВОЙСТВЕ ПРАВОВЫХ ТЕКСТОВ

Направленность на адресата является неотъемлемой предпосылкой коммуникации вообще, то есть представляет собой имманентную характеристику как художественного, так и правового текстов, – одно из воплощений его антропоцентричности, лежащее в основе планируемого воздействия текста и служащее базой его восприятия, прочтения и интерпретации.

Адресованность является важнейшей категорией, посредством которой опредмечивается представление о предполагаемом адресате текста и особенностях его интерпретативной деятельности. Адресованность реализуется через содержащуюся в тексте программу его интерпретации, которая выражена с помощью совокупности различных лингвистических способов и средств и может быть реконструирована на их основе.

Для того чтобы определить отличительные особенности адресованности правового текста, необходимо отметить, что правовой текст – это

не только текст законодательных актов, но и тексты судебных решений, юридической науки и образования, юридической журналистики и др.

Если мы говорим о тексте законодательных актов, то их стиль безличен, имеет неиндивидуальный характер. В этом отношении язык законодательства коренным образом отличается от языка художественной литературы и языка науки (в том числе, юридической), где считается возможным выразить авторское отношение, обратиться прямо или косвенно к читателю. Стиль законодательного языка свободен от автора, в нем меньше вариаций языковых средств, отсутствует особая манера письма исполнившего его автора.

Даже когда под текстом нормативно-правового акта стоит подпись конкретного лица, это лицо не является в литературном смысле слова его автором и не воспринимается как таковое. Оно лишь отображает в тексте официальный характер юридического документа. Потому в тексте закона не отражается индивидуальная авторская манера и интонация, индивидуальные эмоции и переживания.

Для исполнителя закон не имеет авторства, точнее, его автор обобщенно безличен, это – общество. То есть источником правового сообщения для законодателя является то, что находится вокруг него, окружение, откуда он берет информацию для обобщения и унификации типов правовых случаев, поступков, действий, событий, явлений и т. д.

О. Балинская в своей монографии «Семиотика права» указывает на то, что мы можем говорить не только об отсутствии конкретного автора законодательных предписаний, но и об их безадресном стиле изложения. Все (общество) адресуют свое желание упорядочивать жизнь всем. И поскольку мы не можем конкретизировать ни того, кто закладывает значение, ни того, кто его воспринимает, идет речь о бессубъектной коммуникации.

Текст художественной литературы всегда характеризуется наличием автора, образ которого является индивидуальной словесно-речевой структурой, пронизывающей строй художественного произведения и определяющей взаимосвязь и взаимодействие всех его элементов.

Лингвистические сигналы адресованности текстов художественной литературы представляют собой отдельные текстовые компоненты или объединяются в их совокупности, получившие в ткани текста такое речевое воплощение и аранжировку, которые обусловлены их участием в формировании художественного текста в ракурсе его адресованности. При этом данные текстовые компоненты характеризуются определенной функциональной значимостью в рамках речевого аспекта содержащейся в художественном тексте программы интерпретации и служат своего рода текстовыми ключами, по которым читатель или исследователь мо-

гут составить представление о семантико-структурных и содержательно-повествовательных проявлениях адресованности конкретного текста.

Возникает вопрос, можем ли мы говорить о наличии таких текстовых ключей в тексте законодательного акта. Представляется, что такие особенности текста законодательных актов как наличие утвердительных предложений, система юридических терминов, формальная определенность значения слов, отвлеченно-обобщенные грамматические формы и конструкции, речевые стереотипы и специальная графика, – являются теми характеристиками языка законодательства, которые способен заметить и осмыслить только человек с юридическим образованием. Реконструировать и понять логику создания текста законодательного акта, логику употребления юридической терминологии может только юрист с высоким уровнем правосознания, правовой культуры и развитым правовым мышлением. Тогда как текстовые коды адресованности произведений художественной литературы рассчитаны скорее на читателя, а не на исследователя-литературоведа.

Также следует отметить, что содержание художественного произведения не однозначно, оно многозначно настолько, что можно говорить о множестве содержаний, сменяющих друг друга в процессе исторического бытования произведения. Тогда как требование точности и однозначности, которое предъявляется языку законодательства, сужает возможность читателя интерпретировать текст и привносить свой собственный индивидуальный смысл в его трактовку.

Тексты произведений юридической науки, учебников по юриспруденции, статей юридической журналистики имеют больше общих характеристик с текстами художественной литературы, потому что написаны конкретными авторами и предоставляют читателю большую свободу в интерпретации своего содержания.

Изучение адресованности правовых текстов связано с исследованием вопросов авторства правовых текстов, определением аудитории, для которой эти тексты создаются, а также с вопросом толкования права. Теоретическая разработка этой проблематики находит свое практическое применение в совершенствовании законодательной техники, процесса правоприменения, который всегда связан с интерпретацией правовых текстов.

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Підрозділ 3.1 Історичні коріння та розвиток інституту адвокатури в Україні

Аракелян М. Р.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», первый проректор, проректор по учебно-методической работе, заведующий кафедрой истории государства и права, кандидат юридических наук, профессор

ПРАВООЗАЩИТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА (ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Правозащитная деятельность государства, как исторический процесс, возникла на определенном этапе развития общества и государства под воздействием общегуманитарных требований. Она базируется на конституционном положении, определяющем обязанность государства, защищать права и свободы человека и гражданина. Сущность и содержание правозащитной деятельности государства, выражается в пресечении нарушения и восстановлении нарушенного права с помощью соответствующих правовых средств, используемых государством. Главной целью данной разновидности деятельности государства, является создание необходимых условий, при которых обеспечивается правовая защищенность человека и гражданина.

Становление правозащитной деятельности государства в украинской правовой действительности, было длительным и сложным процессом. Развитие правовых основ – важнейшая цель демократического государства. Став на путь независимости, Украина определила для себя совершенно новое направление государственного и правового развития. Сегодня, именно человек и его потребности, находятся в центре правовой действительности. На основе опыта демократических государств, Украина определила для себя принципы и цели развития, соответствующие независимому, правовому, социальному, демократическому государству, которое направлено на соблюдение и защиту прав и свобод украинского народа и становление сильного и экономически развитого государства.

Современный этап развития правовой системы Украины начался с принятием Декларации о государственном суверенитете Украины, 16 июля 1990 г., в преамбуле которой подчеркивается необходимость всестороннего обеспечения прав и свобод человека. После принятия Де-

кларации, в Украине начался процесс переориентации правовой системы, который получил свое логическое завершение в Конституции Украины 28 июня 1996 г., установившей новый конституционный статус человека и гражданина на основе положений современной демократической концепции прав человека, и в соответствии с общепризнанными нормами в области прав человека.

Конституция Украины (статья 3) закрепляет, что человек, его жизнь и здоровье, честь и достоинство, неприкосновенность и безопасность признаются в Украине наивысшей социальной ценностью. Права и свободы человека и их гарантии, определяют содержание и направленность деятельности государства. Государство отвечает перед человеком за свою деятельность. Утверждение и обеспечение прав и свобод человека, является главной обязанностью государства (Конституция: Принята на пятой сессии Верховной Рады Украины 28 июня 1996 р. // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1996. – № 30. – Ст. 3.).

Следовательно, в современной стратегии конституционного строительства Украины, базовым постулатом, является приоритет человека, его права и свободы в совокупности с государственными гарантиями их защиты, подкрепленными соответствующей обязанностью, адресованной государству – правозащитная функция.

Важнейшим фактором, определяющим эффективность и результативность правозащитной деятельности государства, и в конечном счете, состояние защиты прав и свобод человека и гражданина, является наличие и действенность его правовых основ. Её формирование и функционирование, составляет одну из основ правотворческой деятельности современного государства. Необходимо отметить, что в этом направлении в Украине, к настоящему времени, сделано уже много. Особое значение, в данном контексте имеет ратификация основополагающих международно-правовых документов, определяющих не только сущностносодержательную характеристику правозащитной деятельности украинского государства, но и смысл, условия и порядок защиты прав человека и гражданина. Важным, является разработка и принятие фундаментальных национальных нормативно-правовых актов, устанавливающих и регламентирующих процедуры защиты прав человека; а также, усиление процессов преобразования и активизации деятельности правозащитных органов государства.

Говоря о правозащитных институтах, необходимо отметить, что их деятельность направлена на предоставление помощи каждому, кто в ней нуждается, для защиты прав и свобод человека и гражданина, юридического лица, объединения граждан. Это деятельность по прекращению нарушения права и его последующему восстановлению, а также привлечению виновного лица к ответственности. Но не только государственные органы можно отнести к эффективным источникам правозащиты. Механизмы правозащиты возникают в процессе взаимодействия органов

власти и гражданского общества на определенной стадии их развития и выступают государственным гарантом от ведомственного или неправомерного вмешательства и влияния.

Необходимо признать, что на пути реализации правозащитной деятельности украинского государства существует ряд проблемных моментов, требующих принятия целого ряда мер. Это, в первую очередь, касается проблемы совершенствования деятельности правозащитных органов и негосударственных институтов, которые находятся только в начале пути становления и создания реального гражданского общества. Только с помощью такого подхода, может быть реализована в полной мере правозащитная деятельность, а результат ее реализации позитивным образом скажется на правовой защищенности граждан Украины. Совершенствование правозащитной деятельности современного украинского государства обусловлено, прежде всего, тем, что обеспечение защиты прав граждан стало одной из главных задач правовой системы и государственной жизни, что нашло отражение в Конституции Украины.

Таким образом, приоритетным направлением развития современного украинского государства, согласно основам внешней и внутренней политики Украины, является формирование и укрепление правовых и организационных основ его деятельности, главной целью которой выступает охрана и защита прав и свобод человека и гражданина.

Анішук Н. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри історії держави та права, доктор юридичних наук*

ІНСТИТУТ ПОСЛУХІВ У СУДОВОМУ ПРЕДСТАВНИЦТВІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Актуальність обраної теми полягає в тому, що у справі ефективної розробки будь-якої наукової проблеми важливе місце займає вивчення історії питання, оскільки відомо, що історичний підхід дозволяє краще зрозуміти сучасні проблеми, дає можливість з'ясувати закономірності розвитку теорії та практики. Безперечно, що важливою умовою просування до правової держави є підвищення теоретичної та професійної підготовки правознавців. І в цьому відношенні неоцініму допомогу їм може оказати безцінна спадщина правової думки минулого, зокрема, в тому аспекті, що стосується дослідження історичних коріннь та розвитку інституту адвокатури в Україні. В цьому напрямку заслуговує на увагу висвітлення інституту послухів у судовому представництві Київської Русі.

На перших стадіях юридичного розвитку українського суспільства адвокатура не існувала в тому вигляді, в якому вона спостерігається в наш час. Першу спробу впорядкувати справу судового захисту та чітко виділити адвокатську діяльність як професію було зроблено Литовськими ста-

тутами (1529, 1566 та 1588 рр.). Але назву «адвокат» у значенні захисника прав потерпілої сторони вперше вжито в період Гетьманщини у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). Між тим, перші паростки інституту адвокатури беруть свій початок у Давньоруській державі.

Хоча за часів Київської Русі (IX-XIII ст.) ще не було організаційного оформлення та законодавчого закріплення адвокатури як правового інституту, проте її аналогом було судове представництво. Роль захисників виконували, зокрема, послухи – свідки порядного життя сторони, яка брала участь у судовому процесі. Їх ще називають свідками доброї слави (репутації) сторін. Назва цього інституту нерідко призводила до непорозумінь; так ще інколи надто довіряють першому враженню і кажуть, що послух – той, хто свідчить по слуху, однак це не так, ібо вже вчений Н. Дювернуа у своєму дослідженні «Источники права и суд в древней России» (1869 р.) абсолютно правильно зробив припущення: «... наши послухи стали так называться потому, что на них слались стороны (шлюсь, слатися, посылатися, послух)... Если я положился или послался на кого-либо, то этим самым я вызываю его содействовать мне, я делаю его моим пособником...» (Исаев М. А. Толковый словарь древнерусских юридических терминов. 2001, с.79).

Послухи повинні були показати, що відповідач або позивач – добропорядні люди, що заслуговують на довіру. Послухи виступали як поручителі. Існував навіть спеціальний давньоруський термін, який означав виступати послухом в суді – послушествовати.

Послух свідчив не по фактам справи, що розглядалася у суді, а ручався за добросовісність особистості позивача або відповідача і тим самим брав на себе солідарну з ними відповідальність, мав ризик сплати судового штрафу або пені.

Зрозуміти суть інституту послухів можна на фоні порівняння його із аналогічними явищами у західних слов'ян, де він відомий під назвою «сторонні люди» або «поротники»: «Сторонніх людей у певній кількості приводить у більшості випадків звинувачений у скоєнні злочину: сторонні люди мають тоді доказувати, що злочин не скоєно даною особою. Доказувати конкретними фактами, що злочин не скоєно можливо тільки у крайне виняткових випадках; тому слід вважати, що сторонні люди у певній точно кількості показували не о фактах; інакше кажучи – вони були не свідками, а співприсяжниками» (Исаев М. А. Толковый словарь древнерусских юридических терминов. 2001, с.79). Саме в цьому значенні послухи-соприсяжники використані законодавцем в ст. 15 Короткої редакції Руської Правди : «Аще на кого будет поклепная вира, то оже боудеть послоуховъ 7...». В більш пізні часи, після розпаду Київської Русі слово «послух» повністю збіглося за своїм значенням із сучасним свідком.

Послухами могли бути тільки вільні люди. Холопи, закупи та деякі інші верстви суспільства (наприклад, ізгої) не мали права виступати

свідками порядного життя, тобто не могли бути захисниками. Лише у виключних випадках боярські тіуни або закупи могли бути послухами.

По деяких цивільних і кримінальних справах було потрібно певне число свідків. Так, звинувачений в убивстві міг відвести від себе підозру шляхом виставлення семи послухів (ст.18 Просторової редакції Руської Правди).

Іншими словами, у використанні показань свідків наявний елемент формалізму. Незважаючи на формалізм, часом лише зовнішню об'єктивність давньоруського судочинства, воно, зрештою, послідовно захищало інтереси панівного класу. Феодал міг привести до суду більшу кількість послухів, аніж простолюдин. І, звичайно, на його боці завжди були судді – представники того самого панівного класу.

Таким чином, в українському суспільстві зародки інституту адвокатури виникли ще за часів Київської Русі. Серед захисників заслуговують на увагу послухи, робота яких у судах мала характер громадської, товариської допомоги, а не професійної діяльності. Їх роль полягала виключно в моральній підтримці своєї сторони. Послухи не були безпосередніми свідками скоєного злочину, але в разі, коли відповідач мав можливість виставити певну кількість послухів, він міг бути звільненим від покарання.

Єфремова Н. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права*

ПРОКУРАТОРА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТОРІЧЧЯ

Звертаючись до питання актуальності обраної теми, слід передусім зазначити, що адвокатура утвердилась у суспільній свідомості як важливий соціальний інститут, унікальність історичного розвитку якого полягає у прогресивних змінах у суспільстві, праві та державі. Визнання суспільством ролі адвокатури як єдиного незалежного професійного правозахисного інституту, покликаного захищати права та свободи, представляти законні інтереси особи на основі принципів верховенства закону, гуманізму та конфіденційності, стало можливим у результаті складного історико-правового процесу, який потребує наукового дослідження. Як історична цінність адвокатура є системоутворюючим елементом сучасного громадянського суспільства та правової держави. Саме тому, дослідження процесів її виникнення та розвитку є важливим завданням сьогодні.

Звертаючись до історіографії питання слід сказати, що власне історія витоків інституту адвокатури на українських землях до сьогодні залишається дослідженою не в повному обсязі. До цього питання, в різні часи звертались такі вчені як Д. Милер, Я. Падох, Р. Лашенко, О. Рагожин, І. Бойко, Й. Юхо, Ю. Бардах, Б. Леснадорський, О. Святоцький, В. Святоцька

та ін. В працях перелічених вчених наголошувалось, що перше офіційне виокремлення з представників в судовому процесі на українських землях професійного захисника пов'язано з судовою реформою в Великому князівстві Литовському у XVI ст.

Слід сказати, що згідно споконвічних традицій судочинства на українських землях в судовому процесі приймали участі обидві сторони – позивач і відповідач персонально. Однак із розвитком права у Великому князівстві Литовському законодавець робить слушну поправку, згідно якої держава передбачала випадки, коли сторони в суді мали право висунути замість себе своїх представників. Це право ми можемо побачити в усіх трьох Статутах. Так, наприклад, у двадцять третьому артикулі Статуту ВКЛ 1588 р. ми не тільки бачимо перелік обставин, які вважалися за поважні причини відсутності відповідача на суді, а й згадку про право на представника для сторін в суді.

Враховуючи важливість інституту представництва у XVI ст. у Великому князівстві Литовському, законодавець, в 56 артикулі Статуту 1588 р., детально регламентує процедуру оформлення представництва. Артикул має відповідну назву «Про доручення справи і надання повноважень іншим за себе в суді виступати» і містить наступні положення: «Уставуємо теж, де б хто за позовами не міг бути на суді, як за хворобою, так і за іншими якими причинами і потребами своїми, тоді прокуратора або уповноваженого свого має замість себе перед судом поставити, однак уповноважений або прокуратор інший і інакше призначений і в суді прийнятий бути не має, доки йому особисто не буде доручено справу чужу перед врядом будь-яким вести...».

Про високий рівень правової культури в Речі Посполиті може свідчити артикул 57 «Хто б сам не міг або не вмів у суді виступати, і про надання прокуратора людям убогим». Цей артикул вибивається з розряду ординарних рішень феодальної держави XVI ст. Руйнуючи стереотипи радянської історико-правової школи, він яскраво доводить про відношення держави до проблем незаможних осіб в системі феодального судочинства. Артикул закріплював наступні положення: «Уставуємо теж, якби хто, особисто перед судом стоячи, не міг або не вмів сам говорити і справу свою вести, тоді суд за дорученням усним має його за повноважного прийняти, хоча й неосілого. До того ж, де б хто не міг або не вмів сам мовити і справу свою в суді вести, а через убозтво і нестатки свої прокуратора сам собі найняти не міг, як вдови і сироти, і просили б вряд про прокуратора, тоді вряд має такому прокуратора задарма надати і наказати за них у суді відповідати, і прокуратор має в тому вряда послухатись. А якби прокуратор вряду в тому послухатися не хотів, такому прокуратору і від інших осіб в тому суді ведення справи не має бути допущене, а нашій гідності господарським в тому образа. Ми, Господар, обіцяємо прокураторів стороні звинуваченій

давати також і людям убогим і незаможним, того ж і суд головний стосовно людей убогих дотримуватися повинен».

58 артикулом Статуту чітко регламентувався перелік осіб які не могли бути адвокатами: «Уставуємо також, прокураторами ті особи, нижче вказані, бути не мають, тобто суддя, підсудок і писар земський, також і вряд гродський, і то [тільки] в тих повітах і при тих судах, де є самі урядниками... Не можуть теж бути прокураторами особи духовні, лише тільки у своїй власній справі кожному з них дозволено буде у суді відповідати». З наведеного ми можемо зробити висновок, що влада Речі Посполитої боролась за оздоровлення режиму правопорядку шляхом боротьби з корупцією.

Укладники III Статуту не обійшли увагою й питання боротьби з непорядними представниками в суді. У 59 артикулі IV розділу закріплювались наступні положення: «Уставуємо, що якби який прокуратор, підрядившись кому-небудь справу його вести і судитися, а провідавши від нього про ту справу і листи його оглянувши, видав його в тому стороні супротивній або до тієї сторони супротивної пристав..., тоді такий не має бути до ведення справи допущений. До того ж, якби хто-небудь, бажаючи кому на шкоду вчинити, прокуратором назвався і лист від нього доручний справив, а того б йому сторона не доручала, і через це [якби сторона] щось втратила, такий суд не має бути визнаний.» Отже, навмисне шахрайство прокуратора шляхом порушення «адвокатської таємниці» каралось в Речі Посполиті смертною карою, а адвокатська недбалість тягнула за собою відповідальність у формі позбавлення волі терміном на 4 тижня.

З метою уникнення непорозумінь між клієнтом і адвокатом законодавцем передбачався перелік дозволених дій представника. Вони розміщені у 61 артикулі Статуту 1588 р., під назвою «Чого прокуратор без сторони своєї робити не може», де зазначалось наступне: «Теж уставуємо, що прокуратор уповноважений ніяких записів нових і ніякого зізнання ні від кого не має в суді вимагати і грошей за записами брати і з них розраховуватися, не маючи при собі сторони своєї. Проте, якби хто, не маючи змоги або не встигаючи до суду їхати за грошима, хотів через кого іншого ті гроші брати і розраховуватися, тоді інакше не має, як тільки через такого прокуратора або слугу свого, кому б особливе на те право і доручення листом і з печаткою своєю дав або перед врядом найближчим судовим доручив і виписом того вряду чинним його на те особисто призначив; такий уповноважений може гроші брати і розраховуватися право мати буде».

Отже, з наведеного ми бачимо, що у Великому князівстві Литовському інститут адвокатури починає оформлюватись паралельно з розвитком інституту представництва в умовах запровадження ідей зверхності закону та гуманізму.

Лук'янчиков Є. Д.

*Національний технічний університет України «КПІ»,
професор кафедри інформаційного та підприємницького права,
доктор юридичних наук, професор*

Лук'янчиков Б.Є.

*Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини,
кандидат юридичних наук, доцент*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІДУВАННЯ

Прийняттям нового КПК України (ст. 241) освідування включено до глави 20 «Слідчі (розшукові) дії». Враховуючи пропозиції науковців та потреби практики досудового провадження пізнавальні завдання даної слідчої дії розширені. До них віднесено не тільки виявлення на тілі особи особливих прикмет, але і слідів кримінального правопорушення. Подібні завдання освідування передбачені законодавством Росії (ст. 179), Казахстану (ст. 226), Armenії (ст. 220), Молдови (ст. 119). На дану обставину слушно звертала увагу О. В. Капліна. Вона пропонувала відносити до завдань даної слідчої (розшукової) дії виявлення «слідів злочину та інших властивостей і ознак, що мають значення для кримінальної справи» (Капліна О. В. Слідчі дії / О. В. Капліна // Кримінальний процес: підручник / За ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010, с. 313). Можливість встановлення на тілі особи слідів кримінального правопорушення в процесі освідування не викликає заперечень.

Щодо інших завдань освідування слід звернути увагу на наступне. Відповідно до ст.179 КПК РФ поряд з встановленням слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, до завдань освідування віднесено виявлення «властивостей особи, що мають значення для справи».

Зазначимо, що ні попередній, ні чинний КПК України не згадують про встановлення властивостей особи під час освідування, що, на нашу думку, слід визнати доречним. Аналогічним чином вирішується дане питання в КПК Armenії та Молдови.

Слід звернути увагу на те, що новий КПК України містить декілька новел, відповідно до яких змінюється порядок освідування. З метою забезпечення прав особи на недоторканність, освідування може бути проведене лише на підставі постанови прокурора.

З незрозумілих обставин дана норма обмежує коло осіб, які можуть бути піддані освідування (не згадується про можливість освідування обвинуваченого). Така необхідність може виникнути під час судового розгляду. Законодавець передбачив можливість проведення допиту осіб у різному процесуальному статусі (свідка, потерпілого, обвинуваченого, експерта тощо), пред'явлення для впізнання, дослідження документів,

огляд на місці та інші. Під час судового розгляду може скластися ситуація, коли необхідно оглянути тіло обвинуваченого для встановлення на ньому слідів злочину або особливих прикмет (татуювання, шрами тощо). Така дія має бути передбачена законом у розділі судовий розгляд або у загальній нормі (ст.241), де вказати, що її може проводити й суд, а коло суб'єктів освідування доповнити обвинуваченим. Такий підхід законодавчого регулювання зніме сумніви у правомірності освідування обвинуваченого.

Аналіз ст.241 КПК не дозволяє дійти однозначного висновку про види освідування. Слідче освідування не викликає заперечень. Проводить його слідчий, а у разі необхідності залучає судово-медичного експерта або лікаря. Щодо медичного освідування залишаються нез'ясованими окремі питання. В статті зазначається, що воно може проводитися лікарем за згодою особи, яка освідується і не згадується судово-медичний експерт. На нашу думку у цьому вбачається певна прогалина. Проведення освідування судово-медичним експертом може бути більш результативним бо це його професійний обов'язок і повсякденна робота. Слід також зазначити, що передбачена лише одна форма фіксації результатів освідування – протокол (ч.5 ст. 241). Складання протоколу слідчої (розшукової) дії є прерогативою слідчого. Виникає запитання про те, яким документом мають оформлятися результати освідування проведеного лікарем. Зазначена обставина має знайти обов'язкове відображення в нормі КПК.

Об'єктом освідування є тіло людини, що зачіпає її права на особисту недоторканість. Тому забороняється застосовувати дії, що принижують гідність людини або небезпечні для неї. Якщо освідуванню підлягає особа іншої статі, його проведення доручають слідчому відповідної статі.

Освідування в слідчій практиці часто пов'язано з необхідністю встановити на тілі людини подряпини, сліди укусів, хірургічних операцій, крові тощо. Це потребує використання спеціальних знань у галузі медицини. За КПК 1960 р. проведення такого освідування слідчий доручав судово-медичному експерту або лікарю. Останні за результатами огляду тіла людини складали відповідно акт або довідку. Такі дії Л. Д. Удалова називає медичним освідуванням (Удалова Л. Д. Кримінальний процес України / Л. Д. Удалова. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007, с. 182). Разом з тим слід звернути увагу на те, що судово-медичний експерт і лікар підходять до освідування більшою мірою з медичної точки зору і менше уваги звертають на встановлення та фіксацію особливих прикмет і слідів, які можуть у подальшому мати значення для проведення трасологічних досліджень з метою встановлення механізму заподіяння тілесних ушкоджень. У цьому зв'язку слушною є думка С. О. Софронова, про проведення освідування безпосередньо слідчим із залученням до участі у ньому судово-медичного експерта або лікаря (Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Криміналь-

ний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. О. Сафронов. – К., 1999, с. 13-14). Це дозволить поєднати знання юридичні і медичні під час проведення освідчування, щоб встановити наявність і характер тілесних ушкоджень – ран (вогнепальних, різаних або колотих, рубаних або заподіяних тупим предметом); саден, подряпин, синців, слідів дії отруйної речовини, визначити їхні розміри, локалізацію на тілі та правильно і повно відобразити встановлені обставини у протоколі слідчої дії.

На завершення слід зазначити, що урахування наведених пропозицій в процесі подальшого удосконалення норм чинного КПК України, та внесення відповідних уточнень сприятиме покращенню викладення його окремих положень, що стосуються порядку освідчування, усуненню неузгодженостей і суперечностей між окремими частинами даної норми.

Лещенко Д. Ю.

Мелітопольський відокремлений підрозділ Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій, старший викладач кафедри гуманітарної підготовки, магістр права

ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ВІДПОВІДЕЙ НА АДВОКАТСЬКІ ЗАПИТИ У ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ

Для якісного захисту інтересів клієнтів, адвокату необхідно володіти своєчасною та вірною інформацією. Таким чином, в пригоді стає право адвоката збирати відомості, запитувати і отримувати документи іншими словами – право на здійснення адвокатського запиту.

Адвокатський запит являє собою письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>).

Актуальність цієї проблеми обумовлена суперечливістю законодавчої бази при отриманні адвокатського запиту у контексті Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Теоретичні та практичні проблеми реалізації права адвоката на запит в Україні досліджуються у наукових роботах Я. Зейкана, В. Авер'янова, В. Кісіля та є актуальною темою серед юристів-практиків.

Для отримання інформації адвокату необхідно надати копії документів, підтверджуючих власні повноваження як захисника або представника особи, в інтересах якої здійснюється запит. До адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповно-

важеного законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється.

Отже, адвокату надається право обрати що саме він додає до запиту ордер або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Якщо клієнт не бажає, щоб адвокат розкривав особу довірителя, адвокат додає до запиту лише копію свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, що не суперечить нормі 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

В той же час, частиною другою ст. 6 Закону України «Про інформацію» право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (Закон України «Про інформацію» від 10.08.2012 [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20120810>).

Згідно 11 ст. Закону України «Про інформацію» збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди не допускається. Конфіденційною є інформація про фізичну особу та інформація, доступ до якої було обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень.

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту та інформацію з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Згідно 21 ст. Закону України «Про інформацію» конфіденційна, таємна та службова інформація відноситься до інформації з обмеженим доступом.

Публічна інформація є відкритою та являє собою відображену та задокументовану будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформацію, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації (Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 19.11.2013 [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/ed20121119>).

Відповідно до 22 ст. Закону України «Про доступ до публічної інформації» розпорядник інформації має право відмовити в задоволенні запиту якщо інформація, що запитується, належить до категорії інформації з обмеженим доступом.

Кожен має право на правову допомогу. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні

справ у судах та інших державних органах в Україні дії адвокатура. (Конституція України [Електронний ресурс]/Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>) Державні установи, створюючи внутрішні інструкції відносять великий обсяг інформації до конфіденційної, що унеможливорює якісний захист інтересів клієнту адвоката.

Таким чином, для розвитку адвокатури та належної реалізації права адвоката збирати відомості, запитувати та отримувати відповіді, в ряді випадків, доцільно, щоб адвокатський запит на отримання інформації містив не лише посилання на Закон України «Про адвокатуру», Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кримінальний Кодекс чи Кодекс України про адміністративні правопорушення, а й на відповідні статті Закону України «Про доступ до публічної інформації», адже саме цей документ регламентує вихідні процесуальні моменти здійснення права на звернення. Також потрібно розробити дієвий механізм отримання відповіді на адвокатський запит, прийнявши імперативні норми та розробити заходи відповідальності за ненадання відповіді. Слід окреслити чіткий перелік інформації, яку має право отримувати адвокат і у яких випадках. Самим адвокатам слід користуватися правовими методами впливу на суб'єктів надання відповіді на адвокатський запит.

Веприцкая В. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирантка кафедры истории государства и права*

ПРАВООЩИТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОВЕРЕННЫХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX СТОЛЕТИЯ (НА МАТЕРИАЛАХ ГОРОДА ОДЕССЫ)

Изучение становления и развития адвокатуры, дает возможность осознать ее роль в демократическом обществе. Хронологические рамки данного исследования (первая половина XIX столетия, до проведения судебной реформы 1864 года) обусловлены необходимостью проанализировать предреформенное состояние адвокатуры в Российской империи. Данный материал является важной составляющей для понимания целей и задач создания организованной адвокатуры. О состоянии научной разработанности проблемы дают представления научные труды таких украинских и российских исследователей: Т. В. Апаровой, А. И. Алексеева, А. Д. Бойкова, М. Ю. Барщевского, И. Ф. Демидова, Н. А. Колоколова, В. Н. Кудрявцева, Ю. Ф. Лубшева, А. Б. Соловьева, М. Е. Токаревой, а также работы видных дореволюционных российских правоведов – Е. В. Васьковского, Л. Е. Владимирова, И. В. Гессена, А. Ф. Кони, И. Я. Фойницкого.

Все эти авторы внесли значительный вклад в разработку вопроса истории адвокатуры. Вместе с тем, нельзя не признать и то, что ранее не проводилось специальных исследований, посвященных системному освещению

щению деятельности поверенных, ходатаев, стряпчих (будущих адвокатов) в первой половине XIX столетия в одном из крупнейших портовых городов Российской империи – Одессе.

Мысли о необходимости создания адвокатуры признавались многими правителями Российской империи «вредными и опасными». А поэтому в течение всего дореформенного периода, судебные представители в Российской империи были аморфной группой без соответствующей организации и названия.

В то же время, несмотря на отсутствие до 1864 года в Российской империи законодательно закреплённого института адвокатуры, адвокатская деятельность все же осуществлялась, вопреки самым отрицательным к ней отношениям со стороны власти. О бурной правозащитной деятельности в городе Одессе того времени свидетельствуют объявления поверенных в первой русскоязычной газете города – «Одесском вестнике». В № 56 от 29.05.1858 года опубликовано объявление следующего содержания: «Адвокат и нотариус О. Рабинович имеет честь известить своих клиентов, что он перенес свою контору в дом купца Фалька близь дома г. Абазы, на Ришельевской улице» (Газета «Одесский вестник». – 1858. – № 56). В № 110 от 09.10.1858 года имеется объявление: «Опытный адвокат независимо от дел, находящихся у него в поручении, может принять и новые, с ручательством, что все они будут исполнены в точности. Контора находится по ул. Дерибасовской в доме Илькевича» (Газета «Одесский вестник». – 1858. – № 110). В № 111 от 04.10.1858 года объявление: «Нотариус и адвокат Вейнберг, честь имеет известить своих клиентов, что контора его перенесена в дом Тальянского на Итальянской улице» (Газета «Одесский вестник». – 1858. – № 111). В № 50 от 15.05.1862 года объявление: «Контора адвоката Березкина перемещена из дома Видмана в дом Ралли, на Ришельевской улице» (Газета «Одесский вестник». – 1862. – № 50).

В 1808 году, в Одессе был создан первый коммерческий суд в Российской империи, в котором рассматривались дела, с активным участием поверенных, ходатаев и стряпчих (Балух В. С. Два века истории хозяйственного правосудия Украины. 2008, с. 68), о чем свидетельствуют дела, сохранившиеся в государственном архиве Одесской области, в котором имеется специализированный фонд, где хранятся дела Одесского коммерческого суда. В архивных документах исследуемого периода имеется подтверждение участия в делах представителей (ходатаев, поверенных, стряпчих), например, дело № 846 «Об уголовной жалобе поверенного Балтской купчихи Мили Каушанской, Балтского купца Фишеля Гершберга о взыскаемых ими с помещика Ананьевского уезда Петра Шишкина за недоставку проданных по контракту 120 четверти озимой пшеницы на 1110 рублей серебром со штрафными» (1862 год) (ГАОО. – Ф. 18. – Оп. 1. – Дело № 846); дело № 539 «По прошению поверенного иностранца Матуса Майера коллежского регистратора Матвея Иурстера о взыскании с Одес-

ского ремесленного колониста Михаила Гейэлера по накладной (закладной) 840 рублей (1836 – 1842 года)» (ГАОО. – Ф. 18. – Оп. 1. – Дело № 539); дело № 848 «Поверенного коллежского регистратора Ивана Сапена, одесского купца Бернаруа Бертензона, с бывшими директорами морской страховой компании «Надежда» – почетными гражданами Кристола-Папа Никола и Иваном Мавро за застрахованный и уничтоженный на судне ячмень в 930 руб. 65 коп. серебром» (1962 г.) (ГАОО. – Ф. 18. – Оп. 1. – Дело № 848); дело № 853 «По исковой жалобе поверенного Ольгопольского мещанина Берки Фальковича, одесского купца Осипа Акорта о взыскиваемых с отставного прапорщика Алексея Постолати-Портарескула... за недоставку по контракту проданного хлеба 6094 рублей серебром» (1862-1863) (ГАОО. – Ф. 18. – Оп. 1 – Дело № 853) и другие.

Для ведения коммерческих и некоторых иных дел в суде (предусмотренных Уставом для Одесского коммерческого суда) от имени верителя поверенному выдавалась доверенность, которая освидетельствовалась к Одесском коммерческом суде, и по окончании дела уничтожалась, о чем давалось объявление в «Одесский вестник». Например, в № 70 от 01.07.1858 года: «Объявляется, что доверенность, данная провизором Юрием Бамоховым, присяжному стряпчему Карлу де-Антони, засвидетельствованная в сем суде 15.09.1856 года под № » 283, на ходатайство по наследственному делу, согласно прошению, по журналу уничтожена 17.06.1858 года (Газета «Одесский вестник». – 1858. – № 70). Также, в № 18 от 21.02.1857 года: «Объявляется, что доверенность, данная Одесским 3-й гильдии купцом Михаилом Скуlichem, присяжному стряпчему при Одесском коммерческом суде Карлу Де-Антонини, засвидетельствованная в сем суде 26.06.1854 года за № 222, согласно прошению Скулича, уничтожена» (Газета «Одесский вестник». – 1857. – № 18).

Из вышесказанного следует, что предпосылками возникновения института адвокатуры в Российской империи явилась объективная необходимость защиты в суде интересов лиц, не обладавших специальными познаниями в области юриспруденции, несовершеннолетних, больных и немощных.

Развитие торговых отношений, рост промышленности в портовом городе Одессе настоятельно диктовали необходимость серьезной защиты частной собственности, купеческого сословия, предпринимательства, появляющихся крупных и средних промышленных и торговых капиталов. И такая защита появилась еще задолго до судебной реформы 1864 года в виде коммерческих судов и «адвокатов» нарождающегося нового класса российской буржуазии. Именно деятельность поверенных, стряпчих, ходатаев и иных правозащитников, называющих себя «адвокатами», оказывали могущественную роль и серьезное влияние на дальнейшую демократизацию правосудия, подводя общественное сознание к необходимости коренных перемен и реформирования правовых институтов государства.

Корнієнко І. В.

*Національного університету «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави і права*

Є. В. ВАСЬКОВСЬКИЙ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ АДВОКАТУРИ В РОСІЇ

Сучасна наука визнає принципами організації та діяльності адвокатури: добровільність об'єднання адвокатів, незалежність і самоврядування адвокатських корпорацій, законність адвокатської діяльності, дотримання етичних норм, професіоналізм, гуманізм та ін. Історія розвитку інституту адвокатури в Україні дозволяє стверджувати, що ці принципи далеко не повною мірою реалізувалися у минулому, і сьогодні вони потребують постійного захисту, правового і організаційного забезпечення. До цього слід додати, що адвокатська діяльність як один із способів захисту приватних інтересів осіб у суді завжди була предметом дослідження вчених як у минулому так і у наш час.

У своїй науковій праці «Організація адвокатури», а саме у її другому томі, Є. В. Васьковський розкриває питання організації адвокатури, зокрема, досліджує її принципи, способи захисту адвокатурою прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Учений наполегливо аргументовано доводив принципову відмінність змісту поняття «адвокатура» (*advocatio, l'avvocatura, abogacia, die advocatur, the advocacy, le ministère, d'avocat*) у законодавстві країн Західної Європи та вітчизняному законодавстві того часу. Так, на думку автора, у законодавстві країн Західної Європи термін «адвокатура» характеризує діяльність адвокатів, а не діяльність присяжних повірених. Саме на такому значенні цього слова побудована система аргументів Є. В. Васьковського щодо організації та призначення адвокатури, яка є елементом правосуддя, уповноваженим суспільством до захисту суспільних інтересів. На його думку, тільки визнання адвокатів уповноваженими представниками суспільства, а не найманими посібниками приватних осіб дає адвокатури право на існування.

Є. В. Васьковський указує, що організація російської адвокатури ґрунтується на законодавстві 1864 та 1889 років і включає два класи: присяжних повірених та приватних повірених, до яких він прирівнює також помічників присяжних повірених. План дослідження сучасної російської адвокатури у нього є аналогічним дослідженню зарубіжної адвокатури (умови допуску до професії, підготовка, станова організація та дисциплінарні стягнення, внесення присяжних повірених до списку, права та обов'язки адвоката тощо).

Зокрема, Є. В. Васьковський докладно аналізує умови допуску до професії, виокремлюючи позитивні (вища юридична освіта, вік, стаж роботи) та негативні (перебування на державній службі, наявність неоплатних боргів, судимість з позбавленням усіх прав стану тощо). Окремо він

зупиняється на проблемі суміщення посади присяжного повіреного та університетського професора. Він наводить думку І. Я. Фойницького та О. І. Загоровського, які уважали, виступ університетського професора в якості правозаступника міг би посприяти розвитку адвокатури, але при цьому зауважує, що наявність у повірених великої кількості дрібної рутинної роботи по представництву інтересів фізичних та юридичних осіб робить таке поєднання навряд чи можливим.

Є. В. Васьковський, ґрунтуючись на нормах Судових статутів 1864 р. показує, що у Росії прийнято три варіанти підготовки до заняття адвокатською діяльністю: 1) практична робота по судовому відомству на таких посадах, де можна набути знань про судове провадження строком не менше п'яти років; 2) перебування кандидатом на посаді у судовому відомстві не менше п'яти років; 3) зайняття судовою практикою під керівництвом присяжних повірених в якості їх помічників строком не менше п'яти років. Статус останніх, резюмує Є. В. Васьковський практично співпадає зі статусом приватних повірених.

На думку Є. В. Васьковського станова організація російської адвокатури нагадує французький зразок: присяжні повірені приписуються до судової палати і за наявності їх числа не менше двадцяти можуть обрати раду присяжних повірених. Рада присяжних повірених обирається щорічно, для чого головою ради скликаються загальні збори; в цих загальних зборах головує особа, обрана для того присутніми. Рада здійснювала свою діяльність за різноманітними напрямками. Вона приймала (вносила до списку) й звільняла присяжних повірених, накладала дисциплінарні стягнення, розподіляла серед присяжних справи, в яких допомога надавалася безкоштовно, врегульовувала спори, що виникали між присяжними, тощо. Діяльність Ради контролювалася судовою палатою. Дисциплінарна влада ради присяжних повірених знов-таки, за висновком Є. В. Васьковського була сконструйована за французьким зразком.

Докладно зупиняється Є. В. Васьковський на правах та обов'язках адвоката. З них основним обов'язком є ведення цивільних та кримінальних справ, здійснення захисту у кримінальних справах, представництва у цивільних справах. Він указує на ряд заборон у діяльності присяжних повірених, а саме: купувати або іншим способом набувати права свого довірителя, вести справу проти родичів або близьких людей, вести справу одночасно обох сторін процесу, розголошувати таємниці свого довірителя.

Автор зупиняється також на питанні виплати гонорару та, особливо, на проблемі несумісності адвокатської діяльності з деякими заняттями. Він указує, що закон не забороняє адвокату заняття підприємницькою діяльністю.

Є. В. Васьковський писав про те, що російський адвокат за родом своїх занять не є правозахисником, а швидше виконує роль представника

у справах своїх клієнтів. Цю ж думку він послідовно проводить і у брошурі «Майбутнє російської адвокатури»

Таким чином, у наукових працях видатного вченого-правознавця, практикуючого адвоката Євгена Володимировича Васковського присутнє історико-правове обґрунтування організації адвокатури як правового інституту та як інструменту захисту суб'єктивних прав.

Підрозділ 3.2

Історія розвитку держави і права

Барабаш Н. О.

Криворізький факультет

*Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент*

«АВТОБІОГРАФІЧНІ ЗАПИСКИ» Н. А. МАРКЕВИЧА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Вивчення соціального ладу Наддніпрянської України, що входила до складу Російської імперії, передбачає дослідження такої його складової, як дворянство. При формуванні джерельної бази вивчення дворянської верстви дослідники приділяють значну увагу винайденню й введенню до наукового обігу щоденниково-мемуарної групи джерел.

За довготривалою традицією існування автобіографічних та сімейних записок у дворянській культурі утворилися певні принципи побудови тексту, типологічні ситуації, епізоди й образи. На думку дослідників, головним у сімейних та автобіографічних записках є зображення історії родини, що охоплює декілька поколінь і показана в аспекті приватного внутрішньородинного, домашнього життя. Біографія автора будь-яких типових записок стає частиною надособового родового «начала» й розгортається на фоні життя родини в маєткових локусах, своєрідних «сімейних гніздах» (Николаева Н. А. Трансформация жанра семейных записок XVIII-XIX вв. в «Семейной хронике» С. Т. Аксакова / Н. А. Николаева // Материалы к Словарию сюжетов и мотивов русской литературы. – Вып. 6. – Новосибирск, 2004. – С. 64-82).

При характеристиці такого типу джерел, як сімейні та автобіографічні записки, обов'язковим є врахування особливостей автобіографічної пам'яті, яку в психології розуміють як особливий тип пам'яті, чії закономірності дозволяють особистості мати «самопрезентацію історії свого існування» (Нуркова В. В. Автобиографическая память: Структура,

функції, механізми: Диссертация. кандидата психологических наук: 19.00.01. – Москва, 1998. – С. 11). При цьому адекватними одиницями автобіографічної пам'яті є «автобіографічні події», що актуалізують процес «долетворення» через використання емпіричних понять «моє життя», «моя доля» й впливають на вибудову певних типів взаємовідносин особистості зі своїм минулим. У процесі створення автобіографічних джерел важливим виявляється врахування інтервалу самоідентичності особистості, який трактується як відрізок життєвого шляху, кордони якого особистість усвідомлює як межі якісного (кардинального) перетворення самої себе (Там само. – С. 162-163).

Історик, етнограф, фольклорист, архівіст, поет і перекладач, музикант і композитор Микола Андрійович Маркевич (1804-1860 рр.) залишив по собі багатий епістолярій, а також значну кількість щоденників та мемуарів. На цінність его-матеріалів М. А. Маркевича звертала увагу дослідниця його біографії Є. М. Косачевська, оскільки цей блок особистих документів створювався ним протягом усього свідомого життя й відрізнявся надзвичайною жвавістю вражень, яскравістю діалогів і т. ін. (Косачевская Е. М. Н. А. Маркевич (1804-1860) / Е. М. Косачевская. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1987. – С. 21).

Джерельним підґрунтям цієї роботи є «Автобіографічні записки» Миколи Андрійовича, датовані 1845 р., проте створені на основі щоденних записів у дитячі роки (Маркевич Н. А. Автобиографические записки. Автограф. 1845. – Рукописный отдел Института русской литературы Российской Академии наук, ф. 488, оп. 1, д. 38, 136 л.). Визначаючи хронологічні межі подання автобіографічних відомостей у даних записках від народження до 1817 року, Микола Андрійович фактично самоідентифікує перший і дуже важливий етап у становленні своєї долі – етап дитинства. Записки виконані в традиційній для того часу формі, а тому розповідь автора про самого себе фактично накладається на викладення історії роду Маркевичів-Марковичів: «Предки мои с незапамятных времен перешли из Малороссии правого берега Днепра, в Малороссию левого берега. При Петре Великом начинают они свою известность в Отечественной истории, и становятся лицами правительственными» (Маркевич Н. А. Автобиографические записки. Автограф. 1845. – Рукописный отдел Института русской литературы Российской Академии наук, ф. 488, оп. 1, д. 38, 136 л., Арк. 3). Вже у вступі до записок М. А. Маркевич зауважує, що представники його роду породнились із знайомими українськими кланами Міклашевських, Гонзаревських, Скоропадських, Томарів, Горленків, Полуботків, Гудовичів і Кочубеїв. І, навіть, із певною іронією зазначає, що «в жилах моих соединилась кровь двух врагов: Мазепы и Кочубея» (Там само, Арк. 3 зв.).

Декілька сторінок тексту записок присвячені поданню біографічних відомостей про батьків М. А. Маркевича, надвірного радника Андрія Івановича Маркевича й Анастасію Василівну Гудович. Виявляючи шану та

любов до батьків, автор фактично ідеалізує їх постаті. Подальші сторінки «Автобіографічних записок» присвячені характеристиці рідних по лінії батька (Маркевичі та Кочубеї) та по лінії матері (Гудовичи, Галагани та Ограновичи).

Дитинство М. Маркевича, його рідних сестер та брата проходить у маєтках Чернігівської та Полтавської губерній, що належали представникам його родини. Найбільше уваги в записках він приділяє описам садибних комплексів Дунаєць (у даному маєтку М. А. Маркевич народився), Ярославець, Лапинці та ін. Опис кожного відвіданого ним маєтку супроводжується схематичними зображеннями господських будівель. В оточенні рідних, няньок, селян та сусідів-дворян у родинних маєтках відбувається становлення й усвідомлення себе М. А. Маркевичем, формується непересічна «знакова особистість». Таким чином, оцінюючи інформаційний потенціал «Автобіографічних записок» М. А. Маркевича, вважаємо за необхідне зважити на той факт, що чистовий варіант записів був укладений через понад тридцять років після описуваних подій. Тому необхідно ставитися до представлення деяких фактів критично, але загалом запискам притаманна відвертість у поданні автобіографічної інформації, у характеристиці рідних та їх оточення, у подачі матеріалу про повсякденне буття представників аристократії Чернігово-Сіверщини та Полтавщини на початку XIX століття.

Попсуєнко Л. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ РИМСЬКОГО ІМПЕРАТОРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЦЕРКВУ

Процес формування релігійного права співпав з легалізацією християнства і різким зростанням кількості християн. Тому більшість правових норм релігійного права присвячено юридичному оформленню статусу християнства. Це дозволяє визначати релігійне право і як римське імператорське законодавство про церкву.

У цілому ж під римським імператорським законодавством про церкву слід розуміти сукупність правових норм, виданих імператорською владою з 313 р. до початку V ст., які конституують нікейську церкву, визначаючи її статус в державі і характер взаємин з іншими християнськими (тими, що не визнають Нікейський символ віри) об'єднаннями, а також місце і роль нехристиянських організацій у християнізованій державі.

У системі імператорського законодавства норми, що визначають правовий статус церкви, є, думається, основними. Пояснюється це, насамперед, тим, що попри появу християнства ще у I ст., його правовий статус не було визначено. Першим на цю обставину звернув увагу відомий іс-

торик церкви В. Болотов (Болотов В. Лекции по истории древней церкви. 1994, с. 24-37), який саме у цьому бачить основний фактор, що визначив характер і зміст взаємин держави і церкви у I – IV ст. ст. «Християнство за формою є церква, а церква – поняття, що визначене юридично. Християнство, як таке, не може існувати відокремленими одиницями; вони (тобто, християни) мають збиратися разом. Таким чином, з точки зору римського уряду християнська церква *collegium* або *licitum*, *illicitum* (під *illicitum* у римському праві розуміли нелегальні об'єднання, які переслідували таємні та незаконні цілі)» (Болотов В. Лекции по истории древней церкви. 1994, с. 25). Християнство було незаконною релігією (*religia illicitai*), оскільки побудова та організація церкви, зміст її вчення перебували у гострій суперечці з нормами римського права, різноманітні аспекти християнського віровчення не було врегульовано жодними нормами права, навіть заборонного характеру. Саме тому «різні сторони християнської поведінки можна було кваліфікувати то як *sacrilegium* – злочини проти віри, то як *crimen laesae maiestatis* – злочини проти держави, то як *ars magica* – заняття чаклунством» (Болотов В. Лекции по истории древней церкви. 1994, с. 25). Тим часом, на початок IV ст. вже існувала чітка організаційно оформлена сукупність християнських об'єднань як у територіальному плані (збори, єпископства, митрополії) (Федосик В. А. Киприан и античное христианство. 1991, с. 38.), так і у ієрархічному (пресвітери, диякони, єпископи). Таким чином, найкрупніші релігійні об'єднання імперії на початку IV ст. не були включені до системи римського права, не існувало сукупності правових норм, якими визначалися б засади і умови їх існування, характер та зміст їх взаємин з державою.

Формування імператорського законодавства про церкву можна поділити на декілька етапів, які є взаємопов'язаними.

Перший із них стосується надання християнській церкві такого самого законного статусу і характеру, яке мало поганство, визначення її сутності, побудови та сфери діяльності.

Другий етап – вироблення єдиної точки зору з найбільш важливих і фундаментальних проблем християнства (в першу чергу – питання символу віри), надання їм форми і сили закону.

Третій етап пов'язаний з делегуванням владою низки владних повноважень церкві, насамперед, право церковної юрисдикції.

Четвертий етап пов'язаний з інституюванням поганства та інших християнських (не нікейських) об'єднань, визначенням характеру і сутності їх взаємовідносин з нікейською церквою.

І останній, п'ятий, пов'язаний із формуванням поняття «релігійний злочин», засобами попередження релігійних правопорушень.

Отже, коли при Костянтині Великому імперія офіційно визнала християнство, почалося поступове формування правового статусу церкви, її внутрішньої побудови та сфери діяльності.

Бедрій М. М.

*Наукове товариство імені Т. Шевченка (м. Львів),
член Правничої комісії, кандидат юридичних наук*

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА УРАРТУ (І ТИС. ДО Н. Е.)

Вдосконалення сучасних державно-правових інститутів України та інших держав повинно ґрунтуватись на масштабній науково-теоретичній базі щодо проблем державної системи та правового життя. Її важливий сегмент становить генеза основних юридичних понять і суспільно-правових явищ, а відтак зростає актуальність історико-правових напрацювань у цій галузі. Державність і право у Стародавньому світі представляє цікаву та малодосліджену наукову проблему, пізнання якої здатне покращити розуміння сутності й еволюції правових систем сьогодення. Наведені міркування спонукають критично розглянути характерні риси звичаєвого права стародавньої держави Урарту.

Рабовласницька держава Урарту була утворена на початку I тисячоліття до н. е. на території, прилеглій до південного боку Кавказьких гір (в основному – територія сучасної Вірменії). Адміністративно-політичним центром Урарту стало м. Тушпа на узбережжі озера Ван. Суспільно-економічний розквіт держави Урарту припав на середину VIII ст. до н. е., який супроводжували територіальні завоювання та зростання кількості рабів. Це піднесення було відносно нетривалим, оскільки ще до кінця VIII ст. до н. е. в Урарту розпочалась криза в економіці та політиці. Ситуацію погіршило до краю те, що у 585 р. до н. е. помер останній цар із правлячої династії Урарту, не залишивши спадкоємців. Таким чином, Урартська держава припинила своє існування, а більшість її колишніх земель опинились у складі Мідійського царства (Галоян А. Л. Окремі аспекти становлення та розвитку Вірменської держави (до IV ст.) // Митна справа. – 2011. – № 3. – Частина 2. – С. 351-352).

Відсутність достатнього обсягу джерел не дозволяє провести повну реконструкцію системи права Урартської держави. Можна стверджувати, що правовий звичай був переважаючим джерелом права в Урарту, оскільки це характерно усім стародавнім державам. Існує доцільність розглянути деякі правові звичаї цієї держави, щодо яких існують певні відомості: земельна власність Халда, формули прокляття та смертна кара.

Земельна власність Халда. В Урарту діяла халдійська релігія, за якою верховним богом був Халд. Він вважався власником усієї території, а відтак і землі Урарту. Тому де-юре населення Урарту не наділялось правом власності на землю, однак де-факто це право у нього було, адже жителі держави володіли, користувались і розпоряджались землею (*Сукиасян А. Г. Государство и право Урарту (860-590 г. г. до н. э.). – Ереван, 1963. – С. 65*). Для реалізації цих можливостей був розроблений звичаєво-правовий механізм, який полягав у наступному.

Земним намісником Халда вважався цар Урарту, який був фактичним розпорядником землі. Відповідно цар роздавав своїм підданим землю для користування нею, однак реально вони наділялись усіма повноваженнями власників (*Софроненко К. А. Общественно-политический строй Урарту. – М., 1961. – С. 33*). Більшість дослідників притримуються думки, що земля, природні багатства, водойми та зрощувальні споруди були особистою власністю царя й аристократії Урарту (*Zakrewska-Dubasowa M. Historia Armenii. – Wroclaw: Ossolineum, 1977. – S.18*). Звісно, саме вони були найбільшими власниками, однак не слід забувати про те, що значна частина земель належала також храмам і громадам. Виключною власністю держави були, насамперед, іригаційні споруди.

Формули прокляття. Основою кримінально-правової політики Урарту були формули прокляття. Інакше кажучи, встановлюючи правову норму, влада Урарту передбачала санкцію шляхом накладення релігійного прокляття на того, хто її порушить. Наприклад, цар Ішпуні зазначав: «хай боги знищать того, хто вкраде пожертвувану худобу». Також урартійський цар Сардур заявив: «хто цей напис викине, розкриє, розіб'є, хто кого-небудь до цього змусить, скаже «іди! знищуй!», а інший скаже «я все це вчинив», хай знищать боги Халд, Тейшеба, Шивині, всі боги його самого і його сім'ю» (*Сукиасян А. Г. Государство и право Урарту (860-590 г. г. до н. э.). – Ереван, 1963. – С. 67*).

Не виключено, що крім прокляття, правопорушник також зазнавав інших заходів кримінально-правового характеру. Проте необхідно усвідомити те, що основним покаранням було саме це прокляття, яке базувалося на містично-релігійних уявленнях Урарту. Цікаво, що правовий звичай формул прокляття використовувався не тільки для забезпечення чинності звичаєво-правових норм, але і як бланкетна санкція в царському законодавстві.

Смертна кара. Як зазначалось, в Урарту діяли як містичні покарання, так і реальні. Найважчим із них була смертна кара, яка мала широке застосування. Це свідчить про суворість державно-правового ладу Урарту. У разі порушення важливих правових норм до смертної кари засуджувався не тільки виконавець злочину, але й усі співучасники та особи, які йому сприяли. Крім того, звичаєве право Урарту вимагало покарати смертю ще й усіх членів сім'ї злочинця (*Сукиасян А. Г. Государство и право Урарту (860-590 г. г. до н. э.). – Ереван, 1963. – с. 67*). Жорстокість заходів кримінально-правового впливу та колективні принципи кримінальної відповідальності Урарту відображають її чітку приналежність до правової традиції держав Стародавнього Сходу.

Таким чином, аналіз характерних рис звичаєвого права Урарту спонукає до висновку про те, що його основним завданням був захист інтересів держави, верховної влади та релігії. Визначальним джерелом формування звичаєвого права Урарту був містичний світогляд тогочасного суспільства. Відтак порушення звичаєво-правових норм каралося юридичними та релігійними заходами кримінальної відповідальності.

Резнік О.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

НОРМИ НІМЕЦЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ПРАВА ЗА «КАРОЛІНОЮ»

Актуальність зазначеного питання зумовлена тим, що з формальної точки зору в Німеччині починаючи з XII-XIII ст. не існувало «загально-німецького права», якщо не брати до уваги імперське законодавство по окремим питанням, але ж існувало право різних територіальних утворень, включаючи право міст. Кожне територіальне утворення, включаючи міста, використовувало характерні правові норми, які в основному були представлені системою звичаїв.

Крім того німецька середньовічна правова система відрізнялась тим, що регулювала комплекс правових норм, які стосувались особливостей правового становища вищого феодального стану, що привело до формування так званого ленного права. Ленне, земське, канонічне право, право міст регулювали одні і ті ж самі стосунки (поземельне, майнові, шлюбно-сімейні, спадкові та ін.) по-різному, залежно від станової належності суб'єкта права. Збірник «Кароліна», видана як загальний імперський закон, вона проголошувала верховенство імперського права над правом окремих земель, скасування «нерозумних і дурних» звичаїв у карному судочинстві в «місцях і краях». Кодекс був загальновизнаним, як джерело права у всіх землях. На основі «Кароліни» утворилося загальне німецьке кримінальне право.

В контексті цієї проблематики аналізували та висвітлювали проблеми існування та становлення німецького феодального права, в своїх працях, такі вчені, як Р. Лібервірз, Г. Шубарт-Фікентшер, Б. Й. Тищик, А. П. Ткач, Н. О. Білоус, І. Й. Бойко, В. С. Кульчицький, М. М. Кобилецький, А. І. Яковлів, Т. Д. Гошко, В. С. Макарчук, В. П. Глиняний та ін., однак немає системного аналізу зазначеного питання.

Значні суспільні трансформації, що призвели до утвердження феодального суспільного ладу, мали, безперечно, колосальний вплив на процеси творення держави і права. Виступаючи як засіб регулювання феодальних відносин, право представляє крок вперед за своїм внутрішнім змістом, але по своїй зовнішній формі, юридичної техніки, розробленості інститутів значно поступається вищим зразкам права стародавнього світу. У той же час формуються нові інститути, принципи і апарат понять, сліди яких можна побачити в сучасних зразках права. Норми німецького феодального права в повній мірі відбили специфіку розвитку суспільних відносин на цій території, так само як і особливості розвитку феодального права в цілому. Прийняття, за часів Карла V, «Кароліни» внесло істотні зміни в існуючу правову систему. Ця збірка діяла понад 300 років

і зробила вагомий внесок в становлення німецького права. Саме через це дана тематика привертає увагу для детального вивчення і є актуальною для сучасного періоду.

Раннє становлення сильної королівської влади, а потім її стійке послаблення зумовили правовий партикуляризм німецьких земель протягом усього періоду середньовіччя. Архаїчні правові звичаї відповідали інтересам землевласників. Велика кількість князівств заважала встановленню загальних норм права.

Схильність середньовічного права до судових процедур зумовило велику роль у правотворчості шефенів – членів феодалних судів. Вони зобов'язані були не тільки з'ясовувати фактичну сторону справи, усвідомлювати й оцінювати докази, а й у разі потреби «відшукувати права». Тому навіть коли випадки були однаковими, шефени могли виносити найрізноманітніші вердикти, враховуючи інтереси феодалів.

У XIII ст. з'явилися приватні записи права, такі як «Саксонське зеркало» і «Швабське зеркало». Автором «Саксонського зеркала» вважають одного з магдебурзьких шефенів Ейке фон Репхофа. «Саксонське зеркало» використовувалось у судах протягом більш, ніж 600 років.

У «Кароліні» одержали фактично вірні визначення не тільки окремі злочини, а й деякі загальні поняття кримінального права: посягання, співучасть (наприклад, пособництво), необережність, необхідна оборона та ін. «Кароліна» встановила дуже жорстокі покарання: значна кількість злочинів каралась смертною карою, причому були передбачені кваліфіковані види цієї кари: колесування, четвертування, закопування живим у землю, спалювання тощо. Значне місце займали тілесні ушкодження. Часто застосовувалось виривання язика і відрубання руки. При незначних проступках застосовувалось позбавлення честі, при цьому засудженого виставляли до ганебного стовпа або в нашийнику на публічне осміювання. Звертає на себе увагу встановлення жорстоких покарань за посягання на імператорську владу і на власність. Ця пам'ятка феодалного права діяла в деяких частинах Німеччини до початку XIX ст. Його довговічність можна пояснити такими особливостями змісту що це був практичний посібник для суддів та шефенів (останніх обирали по 4-25 осіб), який встановлював одноманітність судочинства і водночас відміняв нерациональні звичаї окремих земель. Були розроблені нові склади злочинів, введені нові поняття (навмисність, необережність, замах на злочин та. ін.), принципи судочинства (покарання тільки за винне діяння, за винятком об'єктивного ставлення і т. д.), перелік обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Широка дія суддівського розсуду при призначенні покарань. Особлива увага до злочинів проти релігії та порядку управління. Використання катування для отримання головного доказу – зізнання. Таким чином феодалне право цього періоду мало багато своїх особливостей, які зіграли значну роль в процесі розвитку права Західної Європи в цілому. Але феодалне право

для непривілейованих верств було правом експлуатації. Йому характерна жорстокість, консерватизм, велика роль церкви, панування звичаїв і, як наслідок партикуляризм та ін.. У будь-якому разі цей період зробив вагомий внесок у процес становлення елементів права.

Амарян М. Х.

*Криворожський факультет Національного університету «Одеська юридическа академія», доцент кафедри уголовно-правових дисциплін,
кандидат исторических наук, доцент*

СТАНОВЛЕНИЕ ДЕМОКРАТИИ (ИЗ ИСТОРИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ США)

В нашем обществе идут дебаты о построении демократического государства. У всех на устах слова «гражданское общество», «правовое государство», «плюрализм», «многопартийность» – понятия, которые совсем ещё недавно наша официальная пропаганда относилась к буржуазной «формальной» демократии, противопоставляя ей в качестве образца демократию социалистическую.

В действительности же эти, пока новые для нас понятия, также как и учение о естественных и неотчуждаемых правах человека, отнюдь не буржуазное изобретение. Они вынашивались передовой общественной мыслью со времён античности (Крестовская Н. Н., Цвиркун А. Ф. История политических и правовых учений: Курс лекций. – Х.: ООО «Одисей», 2002. – С. 59). И вопрос сегодня для нас уже не в том, осваивать или нет общечеловеческие демократические ценности, а в том, каким образом включать их в политическую систему.

В сознании многих людей история США начинается с момента провозглашения независимости, т. е. с 1775 г. В действительности же ко дню образования Соединённых Штатов американское общество насчитывало уже 170-летнюю историю (Бельсон Я. М. История государства и права США. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. – С. 58).

В 1775 г. в Северной Америке началась война за независимость, принявшая характер буржуазной революции, но «прежде чем разразиться на полях сражений – вспоминает в последствии Джон Адамс, – революция на протяжении 15 лет совершалась в умах народа». Уже тогда в сознание американцев прочно вошли такие понятия, как общественный договор, естественные и неотъемлемые права человека, разделение властей – принципы философии Просвещения.

Свой более или менее завершённый вид политический строй обретал в течение четверти века. В ходе демократических преобразований в тринадцати суверенных штатах была максимально ослаблена исполнительная и усилена законодательная власть, расширено избирательное право, повсеместно приняты республиканские конструкции и билли о правах.

Каждый из штатов сосредоточил у себя наиважнейшие функции внутри-политического управления. В то же время конфедеративное правительство не могло вводить налоги и ввозные пошлины (что превращало его в «правительство без кошелька») было лишено права регулировать торговлю между штатами вмешиваться в их экономику. Вообще во всех важных случаях конфедеративное правительство должно было рассчитывать на добрую волю правительства штатов. По убеждению многих американцев это была образцовая демократическая организация.

В силу ряда причин за организацию сильного центрального правительства и выработку федеральной Конституции взялись не демократы, а умеренные, собравшиеся с этой целью в Филадельфии в период с мая по сентябрь 1787 г. Их лидеры А. Гамильтон, Дж. Мэдисон, Дж. Вашингтон, да и другие отцы-основатели США, обнаружили себя опытными политическими деятелями. В ходе обсуждения Конституции США её авторы сочли необходимым привести свои взгляды в определённое соответствие с представлениями и убеждениями американских граждан. Таким образом, основной закон этой страны явился компромиссом между различными группами американских верхов (Государственный строй США. – М.: Юрид. лит-ра, 1976. – С. 114).

Принятие Конституции США заложило одну из фундаментальных основ американской демократии – управление буржуазии при помощи разнообразных приёмов политического компромисса с широкими слоями избирателей.

В дальнейшем Конституция страны изменялась на основе поправок, дополнявших, но не исправлявших основной текст. Первые десять поправок, одобренные в 1791 г., получили название билля о правах: он гарантировал свободы слова, печати, собраний, вероисповедания, владения и распоряжения собственностью и т. д. 13-я, 14-я и 15-я поправки к Основному закону США, одобренные по окончании Гражданской войны между буржуазным Севером и рабовладельческим Югом 1861-1865 гг., провозглашали отмену рабства и наделяли негров избирательными и гражданскими правами.

В начале XX в. важными демократическими дополнениями стали конституционные поправки о подоходном налоге и прямых выборах сенаторов. В 1920 г. к избирательным урнам впервые пришли женщины. В 1971 г. 26-я поправка к Конституции снизила возрастной ценз с 21 до 18 лет – ответ на резкий подъём молодёжного движения.

В целом роль государства в управлении американским обществом претерпела за 200 лет серьёзные изменения. В прошлом столетии государству вменялось в обязанность в первую очередь стоять на страже существующих институтов, особенно интересов собственности. В XX в. функции американского государства существенно расширились. Вследствие «нового курса» Ф. Д. Рузвельта (1930-е гг.) и реформ Дж. Ф. Кеннеди

и Л. Джонсона (1960-е гг.) резко возросли социальные расходы, намного превосходящие сегодня военные, оформилась планирующая и регулирующая роль правительства в экономике.

Применим ли опыт США в нашей стране? Прямая проекция американских политических традиций на общество с иной социальной системой невозможно. И всё же ряд механизмов и функций американской демократии: разделение властей, сдержки и противовесы, приёмы социальных компромиссов и консенсус, плюрализм, конституционные гарантии прав и свобод человека, взаимоотношение между партиями и государством – могут быть нами использованы. Их восприняли и так или иначе закрепили в своих конституциях более ста пятидесяти стран мира.

Американский опыт предостерегает от скоропалительного митингового освоения демократии. Ведь жизнеспособными в Америке оказались демократические формы, воспринятые из сокровищницы Просвещения, а не те, что родились в горниле революционных страстей. Думается, что по мере развития у нас новых демократических структур обращение к зарубежному политическому опыту станет всё более необходимым.

Горяга О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук*

ЗРОСТАННЯ РОЛІ СТАРШИНСЬКОЇ РАДИ НА ПОЧАТКУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ

Історія місцевого управління та самоврядування на українських землях, особливо після проголошення незалежності України викликає зростання інтересу дослідників до неї. Цією проблемою займалися В. Модзалевський, М. Слабченко, М. Василенко, В. Дядиченко, В. Єрмолаєв.

Старшинські ради були представницьким органом, виток якого беруть свій початок іще з XVI – початку XVII ст., коли, спочатку на Запоріжжі, а пізніше й у середовищі реєстрового козацтва, виникає цей управлінський орган, як інструмент вирішення нагальних поточних справ та механізм підготовки реалізації прийнятих Загальною радою постанов (Єрмолаєв В. Органи влади і управління Української держави. 2002, с. 30).

Після початку Національно-визвольної війни та становлення української національної держави, за активного сприяння гетьмана виразно окреслилася тенденція зростання ролі Старшинської ради. Б. Хмельницький значно звузив сферу діяльності Загальної (Генеральної) військової ради, а натомість розширив самостійну роль старшин в управлінні країною. (Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. 1997, с. 734-736).

За Б. Хмельницького Загальна рада відігравала роль дорадчого органу. Наступники «великого гетьмана» мали набагато меншу владу, що у свою чергу змушувало шукати підтримку у впливових та багатих пред-

ставників українського суспільства, якими на той час були саме старшини. За таких умов, на розгляд Старшинської ради виносилися усі найважливіші питання державного значення.

Загалом, факти підтверджують, що старшинські ради складалися саме з представників цього привілейованого прошарку українського суспільства. Водночас, згадки в історичних джерелах про проведення старшинських рад визначають картину – де в одних випадках надаються ситуації, коли на нарадах присутнє доволі вузьке коло старшин, в інших випадках мова йде про залучення до роботи Ради старшин як вищих, так і нижчих рівнів.

Таким чином, навіть побіжний аналіз історичних фактів дає підстави стверджувати, що Старшинська рада була представницьким органом нової соціальної еліти Гетьманщини – козацької старшини.

Наявність таких різнорідних за своїм внутрішнім складом старшинських рад вимагає проведення їх класифікації. Слідуючи за Л. Окіншевичем, більшість дослідників, як правило, наводять тричленну класифікацію, виділяючи:

- 1) Генеральну старшинську раду, до складу якої входили гетьман та генеральна старшина;
- 2) Старшинську раду полковників та генеральної старшини;
- 3) Старшинську раду представників усіх трьох урядів: генерального, полкового та сотенного (Окіншевич Л. Значення військового товариства в Україні-Гетьманщині XVII – XVIII ст. 1948, с.200).

Старшинські ради брали під свій контроль зовнішньополітичні зносини української держави – разом із гетьманом Рада приймала іноземних послів, обговорювала їхні пропозиції, надсилала власні делегації тощо. Про колективний характер рішень, прийнятих у цій сфері, свідчать і дипломатичні документи, які дійшли до теперішнього часу. Вони не лише містять формулювання, які викладені у множині, а й мають підписи членів старшинської ради, які були присутніми у ході обговорення та укладання цих документів.

Чільне місце інститут старшинської ради обіймав і під час процедури виборів нових гетьманів. Хоча згідно зі старими козацькими звичаями обрання нового гетьмана і розглядалося як виключна прерогатива Загальної військової ради, однак фактично протягом другої половини XVII ст. Старшинська рада поступово монополізувала не лише право на визначення кандидатур на гетьманську булаву, а й власне право обрання нового гетьмана. За таких умов, рядові козаки були лише свідками, а не активними учасниками, процесу обрання нового гетьмана.

Як уявляється, говорити про цілковиту залежність старшинських рад від гетьманів немає достатніх підстав. Це був перманентний процес боротьби між двома ідеологіями, про яку вже говорилося – «спадкового

гетьманату» та «аристократичної республіки». Відсутність чітко розмежованих повноважень між двома органами створювало можливість для постійного їх перегляду за наявності відповідних умов.

Аналогічно складалася ситуація і у відносинах Старшинської ради з Генеральною Військовою радою. Визначаючи її більш вищий формальний статус, про який часто йдеться у спеціальних дослідженнях, слід підкреслити, що фактичне владне співвідношення між Генеральною та Старшинською радою було зовсім іншим. Історичні факти свідчать, що старшинські ради дедалі активніше ведучи самостійну політичну гру, починають поступово усувати широкий загал з політичної арени і перетворюють Загальні ради з органу, що власноруч приймає рішення, на орган, що просто затверджує вже прийняті рішення.

Старшинська рада активно втручалася в проведення кадрової політики, визначаючи кандидатів на заміщення вакантних посад в державному апараті та звільняючи старшин від виконання їх посадових обов'язків.

До компетенції Старшинської ради належало також вирішення різноманітних адміністративних, фінансових, земельних та інших питань, які розглядалися на найвищому рівні. (Окіншевич Л. Значне військове товариство в Україні-Гетьманщині XVII – XVIII ст. 1948, с. 4). Рішення, прийняті Старшинською радою мали характер загальнообов'язкових і не могли порушуватися ніким, навіть самим гетьманом.

Таким чином, широка компетенція старшинських рад визначала їх впливову роль у регулюванні суспільних відносин у країні, що дозволяло козацькій старшині здійснювати контроль за усіма сферами державного життя.

Шевчук-Белая Я. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры истории государства и прав, кандидат юридических наук*

РЕАЛИЗАЦИЯ ГРАЖДАНСКОГО РАВНОПРАВИЯ СРЕДИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ (ЕВРЕЕВ) В 20-Х ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 30-Х ГГ. XX ВЕКА

В Советском Союзе в 20-х – первой половине 30-х гг. были реализованы гражданское равноправие евреев и – отчасти – право на развитие национальной культуры, несмотря на негативное отношение большевистских лидеров к лозунгу национально-культурной автономии для евреев, выдвигавшемуся в свое время Бундом (еврейской социалистической партией). Была развернута широкая сеть еврейских школ и других учебных заведений с преподаванием на идиш, открыты еврейские театры. В отдельные периоды существовали еврейские общественные организа-

ции и даже особые органы управления, одним из которых был Еврейский комиссариат. (КЕЭ, том 2, кол. 421–42)

Центральный комиссариат по еврейским национальным делам являлся правительственным органом советской власти для проведения среди евреев национальной политики коммунистической партии. Еврейский комиссариат функционировал с 20 января 1918 г. по апрель 1924 г. (наряду с другими комиссариатами национальных меньшинств) в составе Народного комиссариата по делам национальностей, который возглавлял И. Сталин. Комиссаром Еврейского комиссариата был назначен Ш. Диманштейн, его заместителем – левый социалист-революционер (эсер) И. Добковский. В Еврейском комиссариате работали Ш. Агурский и другие прибывшие из эмиграции и отделившиеся от русского еврейства анархисты, примкнувшие к большевикам. До середины 1918 г. в Еврейском комиссариате сотрудничали также левые По'алей Цион во главе с Цви Фридляндом (1897–1936), тогда как Бунд и другие влиятельные в то время еврейские партии и значительная часть внепартийной еврейской интеллигенции занимали позицию непризнания советской власти. Лишь считанные еврейские литераторы (З. Вендров, Ш. Нигер, Д. Чарни) помогали Еврейскому комиссариату издавать первую советскую газету на идиш «Ди вархайт» (выходила с 8 марта по 1 августа 1918 г.). В Еврейском комиссариате была образована группа для работы с беднейшим еврейским населением, а для контроля, главным образом над еврейскими школами, – отдел культуры и просвещения во главе с Н. Бухбиндером, издававший собственный журнал «Еврейская трибуна» (№ 1–4, 1918). В течение 1918 г. было создано 13 местных Еврейских комиссариатов. Центральный Еврейский комиссариат под влиянием сторонников автономизма призывал через свою газету образовывать местные еврейские советы или еврейские секции при местных советах «для укрепления советской власти и борьбы с национальной буржуазией», а также созвать Всероссийскую конференцию для определения форм организации еврейской жизни в советской России и для избрания комиссара по еврейским делам. От мысли о демократической еврейской автономии Еврейский комиссариат отказался тотчас после состоявшегося в начале июля 1918 г. в Москве съезда еврейских общин при участии представителей еврейских политических партий. Избрание съездом Центрального бюро, которому было поручено координировать работу еврейских учреждений, вызвало репрессии советских властей. Из Еврейского комиссариата были устранены все небольшевистские сотрудники.

Была начата организация евсекций коммунистической партии, которые в тесном контакте с Еврейским комиссариатом подчинили партийному контролю решение всех проблем жизни советского еврейства. На первой конференции Еврейского комиссариата и евсекций (октябрь 1918, Москва) были официально избраны комиссар Еврейского комис-

сариата (Ш. Диманштейн) и коллегия комиссариата, которой поручили ликвидировать все институты еврейских общин. Декрет (подписан Ш. Агурским и утвержден И. Сталиным) о закрытии Центрального бюро еврейских общин, их правлений, о передаче всех общинных средств и имущества местным Еврейским комиссариатам был опубликован в июне 1919 г. Были закрыты синагоги и ликвидированы общинные учреждения, иешивы, хедеры, школ с преподаванием на иврите.

Еще в 1918 г. Еврейский комиссариат издал антиссионистскую брошюру З. Гринберга (1887–1948 гг.) «Ди ционистн ойф дер идишер гас» («Сионисты на еврейской улице»). В циркуляре Еврейского комиссариата от 23 июля 1919 г. о закрытии общинных заведений Ш. Диманштейн объявил о предстоящей ликвидации Тарбута, Хе-Халуца и других сионистских «буржуазных организаций». Тем не менее Еврейский комиссариат практически не вел борьбы с сионизмом, за что подвергался критике в партийной коммунистической печати. По настоянию евсекций Еврейский комиссариат объявил иврит «реакционным языком», и 30 августа 1919 г. Народный комиссариат просвещения запретил его преподавание во всех учебных заведениях. Началось изъятие из библиотек книг на иврите.

По мере утверждения большевистской доктрины о преобразовании народов советского государства в «единую советскую нацию» функции Еврейского комиссариата как правительственного органа все больше сужались. В конце 1918 г. решение вопросов еврейской культуры и образования перешло к Еврейскому бюро, учрежденному при Народном комиссариате просвещения, а другие области работы с еврейским населением были включены в сферу деятельности соответствующих комиссариатов. В январе 1919 г. местные Еврейские комиссариаты были превращены в еврейские отделы при губернских комитетах коммунистической партии, а в начале 1920 г. Еврейский комиссариат стал отделом Народного комиссариата по делам национальностей, тогда как идейное и практическое руководство мерами по «советизации» труда и культуры евреев Советского Союза сосредоточилось в руках евсекций. (КЕЭ, том 5, кол. 664–668)

В целом, расцвет еврейской культуры в 20-е гг. был строго идеологизирован и подчинен единой цели – проникновению коммунистической идеологии в еврейские массы. Однако деятельность Евсекции, формировавшей еврейскую политику советской власти в этот период, нельзя считать полностью негативной: была дана зеленая улица идишистской культуре, еврейскому изобразительному и музыкальному искусству, активно развивалось еврейское поселенческое движение, в результате чего многие еврейские семьи смогли выжить, активно формировалась новая социальная структура еврейского населения СССР, были заложены основы компактного еврейского расселения на Украине и Белоруссии, была сделана попытка создания еврейского национального очага на Дальнем Востоке.

Остапенко Т. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII – 80-Х РР. XVIII СТ.

Дослідження історії становлення та розвитку правової системи України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст., різноманітних аспектів її функціонування є неможливим без комплексного залучення різноманітних документальних та історіографічних матеріалів. Джерельну базу дослідження цієї проблеми становлять опубліковані та неопубліковані архівні матеріали, які відображують державний та суспільний устрій, право та судочинство, що існували в Україні в період Гетьманщини. Зокрема, це збірники документів «Акты, относящиеся к истории Юго-западной России», пам'ятки права «Статут Великого князівства Литовського 1588 року», «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, Глухівські статті, схвалені царським урядом при обранні на гетьманство Д. Многогрішного (6 березня 1669 р.), Батуринські статті, схвалені царським урядом за поданням гетьмана І. Брюховецького (1664р.), Коломацькі статті (25 липня 1687 р.), Указ Петра I «Про утворення Малоросійської колегії» (16 травня 1722 р.), Універсал гетьмана К. Розумовського «Про обмеження прав переходу селян Лівобережної України» (22 квітня 1760 р.). Низку важливих документів із цієї проблематики, які також використані при проведенні дисертаційного дослідження, зібрав та опублікував М. Василенко.

Найбільш цінними для досліджуваної теми є неопубліковані архівні матеріали: судові справи другої половини XVII – 80-х рр. XVIII ст., що знаходяться у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДІАК України) а саме – 51-й фонд (Генеральна військова канцелярія 1656 – 1771 рр.) та 229-й фонд (Архів Коша Запорозької Січі).

Зокрема, це судові справи, пов'язані із вчиненням військових злочинів, а саме, дезертирства 8 запорожців на чолі з курінним отаманом Сорочинським (Справа про дезертирство 8 запорожців на чолі з курінним отаманом Сорочинським // ЦДІАК України. – Генеральна військова канцелярія (1656 – 1671). – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 259. – арк. 4), наказ стосовно розшуку дезертирів російських солдатів, одновірців, рекрутів (Наказ стосовно розшуку дезертирів російських солдатів, одновірців, рекрутів // ЦДІАК України. – Генеральна військова канцелярія (1656 – 1771). – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 58. – арк. 22). Важливими елементами джерельної бази дослідження є також військові ордери Коша, зокрема ордер від 10 червня 1769 р. (Наказ Коша Запорозької Січі від 10 червня 1769 р. паланковим полковникам щодо покарання киями козаків, які ховалися від служби // Центральный держав-

ний історичний архів України в м. Києві (Далі – ЦДІАК України). – Архів Коша Запорозької Січі. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 226. – арк. 18).

Досить цікавими видаються архівні матеріали, які підтверджують наявність у Гетьманщині посадових злочинів. До них можна віднести судові справи 1761, 1745, 1764, 1765, 1769 рр.

Велику кількість архівних документів, що використовувалися при здійсненні дослідження, становлять матеріали судових справ, присвячені злочинам проти особи та проти власності. Серед них можна виокремити справу щодо вбивства запорожця кримськими татарами (1767), вбивства і пограбування вівчара намісника Кишинського монастиря (1759), побиття товариша Пашківського куреня (1764), побиття козака Дерев'янківського куреня (1769). Стосовно судових справ щодо злочинів проти власності слід відзначити випадки крадіжки грошей (1764), коней (1769) тощо.

Важливою складовою джерельної бази цього дослідження є Статут Великого князівства Литовського 1588 р. Історія публікацій цього правового акта видається досить цікавою. Перші видання Статуту 1588 р. було зроблено тільки руською мовою (Статут Великого князівства Литовського: У 3 т. – Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. – Кн. 1 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юрид. л-ра, 2004. – с. 16). Докладне вивчення оригіналів свідчить, що він вийшов трьома окремими виданнями. При всій ідентичності змісту вони мають відмінності в оформленні титульних листів, у малюнках шрифтів, у прийнятих скороченнях. Друге польське видання Статуту було надруковане у Вільні в 1619 р. Основною відмінністю другого польського видання Статуту від першого було включення до нього витягів із діючих законів королівства Польського. Третє польське видання побачило світ у 1648 р. У ньому, виконуючи соціальне замовлення польської шляхти, навмисне перекручується зміст титульного листа. Опір змінам Статуту, який чинила шляхта Великого князівства Литовського і українських областей Речі Посполитої, ґрунтувався на тому, що в Статуті споконвічно було відбито руське право і що перше видання Статуту, тобто його оригінал, було надруковано руською мовою. Статут було надруковано також у 1693 р. У порівнянні з виданням 1648 р., тут можна знайти зміни в титульному листі, зроблені з метою подальшого зміцнення версії про первісне видання Статуту 1588 р. польською мовою. Ще одне видання Статуту з'явилося у 1786 р. за правління Станіслава Августа. Випущене воно було у Вільні єзуїтською академією без королівського привілею і взагалі без жодного на те дозволу. Видання це більш за всі попередні насичене неточностями і друкарськими помилками. Останнє видання Статуту польською мовою було надруковане у 1819 р. у Вільні, у друкарні Марциновського. Будучи точною копією видання 1786 р., воно було також неякісним і далеким від істинного змісту.

На початку XX ст. було знайдено рукопис майже повного перекладу Статуту 1588 р. тогочасною російською мовою. Переклад усіх трьох Статутів Великого князівства Литовського українською мовою вперше було здійснено в 2002 – 2004 рр. колективом учених Одеської національної юридичної академії.

Шершенькова В. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Здійснюючи історіографічний аналіз, слід зазначити, що питання законодавства про військові злочини в Україні, залишається ще недостатньо дослідженими у вітчизняній історико-правовій науці. І на сьогодні в Україні існують лише поодинокі, фрагментарні дослідження названої теми, які не дають повної уяви по цьому питанню.

Після проголошення незалежності в Україні було продовжено дослідження ряду питань пов'язаних з військовими злочинами. Такі дослідження в 90-х рр. XX ст. здійснювалися В. Навроцьким (Навроцький В. Військові злочини. Особлива частина міжнародного кримінального права. Лекції для студентів юридичного факультету – Львів : юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, – 1997. – с. 44), В. П. Базовим (Право війни / Під заг. ред. Базова В. П. – К. : «Поліграфкнига», 1997. – с. 11), доцента В. А. Бугайовим стосовно суті і змісту військових злочинів, передбачених кримінальним законодавством України та короткий огляд історії розвитку військово-кримінального законодавства, ознаки військового злочину, поняття і характеристики окремих елементів його родового складу і відмінності від загально-кримінальних злочинів та дисциплінарних проступків (Бугаев В. А. Понятие и содержание воинских преступлений в уголовном праве Украины – Симферополь. Изд-во «Таврида», 1999. – с. 15). Продовжуючи свої дослідження, в 2001 році Бугайов В. А. захистив кандидатську дисертацію на тему «Військові злочини і покарання», в якій у першому розділі розглянуто становлення та розвиток законодавства про військові злочини до 1917 року, коли більша частина сучасної України знаходилась в складі Російської імперії; в радянській Україні і до прийняття Кримінального кодексу України 2001 року (Бугаев В. А. Воинские преступления и наказания. Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 Одесса-Симферополь, 2001. – с. 19).

Професор В. К. Гришук вивчає розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за такий військовий злочин, як самовільне

залишення військової частини або місця служби на українських землях (Великого князівства Литовського, Королівства Польського та Московського князівства, а пізніше Російської імперії), а також розвиток військово-кримінального законодавства, саме про самовільне залишення військової частини або місця служби в радянській Україні (Гришук В. К., Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : Монографія. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – с. 30).

Частково, в своїх дослідженнях, цього питання торкалися такі сучасні дослідники як доцент Єфремова Н. В., Тищик Б. Й., Марчук В. Т. Вчені досліджували питання історії становлення і розвитку законодавства та судової влади в Україні доби національної революції початку XX століття. Досить важливою для розуміння обраної тематики стала праця «Суд і судочинство в Українській народній Республіці, Українській державі, Західноукраїнській Народній Республіці (1917-1920 рр.)». Також, в монографії досліджуються питання пов'язані з військовою юстицією (Єфремова Н. В., Тищик Б. Й., Марчук В. Т. Суд і судочинство в Українській народній Республіці, Українській державі, Західноукраїнській Народній Республіці (1917-1920 рр.) : Монографія. – Одеса : Фенікс, 2007. – с. 28).

Доцент П. П. Богуцький досліджує військові правопорушення та засоби забезпечення законності у Збройних Силах України (Богуцький П. П. Основи військового права України : курс лекцій / П. П. Богуцький, С. М. Скуріхін. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – с. 43).

Доцент І. Я. Терлюк здійснює дослідження у сфері становлення та розвитку збройних сил в Україні (Терлюк І. Я. Історія держави і права України : Навчальний посібник. – К. : Атіка, 2011. – с. 944).

Серед зарубіжних науковців, які присвятили свої наукові праці дослідженню даної теми, слід назвати російського дослідника Кісліцина М. К. (Военно-уголовное законодательство / Под ред. М. К. Кислицына. – М. : Издательство НОРМА (Издательство группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. – с. 43).

Певний внесок в розвиток наукової думки зроблено російським вченим В. В. Лунєєвим, оскільки на великому фактичному матеріалі ним здійснено детальний й глибокий аналіз світових, регіональних (територія колишнього СРСР) і російських тенденцій злочинності XX ст. і взято період на початку XXI ст. Розглядаються тенденції різних видів злочинності, в тому числі і військової злочинності (Лунєєв В. В. Преступность XX века : мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – с. 91).

Значний внесок у вивченні військових злочинів на території СРСР здійснив білоруський вчений О. І. Адамюк, яким була підготовлена монографія на основі аналізу пам'яток права, наукової літератури, діючого законодавства Республіки Беларусь та інших країн, матеріалів практики

розслідування кримінальних справ за фактами вчинення військових злочинів (Адамюк О. И. Военно-уголовная юстиция : монография / О. И. Адамюк. – Мн. : Бестпринт, 2006. – с. 48) та в 2011 р. він захистив дисертацію на здобуття звання кандидата юридичних наук на тему «Становление и развитие военной юстиции в Беларуси (1917-2010 гг.)».

Отже, підсумовуючи наведене, зауважимо, що в Україні здійснюється дослідження питання законодавства про військові злочини радянської України. Вчені досліджують еволюцію поняття військового злочину, а також розвиток кримінальної політики в радянській Україні і як це впливало на систему покарань за військові злочини.

Розуменко І. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави та права*

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА ЗА ПРАВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Повернення української правової системи до романо-германської правової сім'ї позначилося істотними змінами, зокрема, в інститутах цивільного права. Для більш успішного реформування сучасного вітчизняного цивільного права доцільно звернутися до періодів його формування та становлення. Важливим етапом його розвитку було ХІХ – початок ХХ ст., коли більшість українських земель перебували у складі Російської імперії і на них діяло російське право. У цей період у російському праві активно формувалися ті риси права та ті правові інститути, що і в національних правових системах країн континентальної Європи. Це зумовило типологічну єдність права, що діяло на українських землях, з романо-германською правовою сім'єю.

Кращому розумінню сутності та змісту сучасних інститутів цивільного права сприятиме вивчення історії його розвитку. Тож автор звернеться до встановлення сутнісних рис одного із таких інститутів – інституту нерухомого майна, зокрема, до його класифікації.

За правом Російської імперії, нерухомим майном вважалися землі (заселені та незаселені), угіддя, всякі будівлі, заводи, фабрики, пусті дворові місця, залізниці (Свод законов Российской империи. – Т. X. – Часть первая. Свод Законов Гражданских. Издание 1900 года. – СПб.: Издательство Правительствующего Сената, 1900. – С. 33), кораблі (Торговый Устав. – Т. XI. – Часть II. – СПб.: Сенатская Типография, 1896. – С. 38).

Нерухоме майно класифікувалося за декількома критеріями. За критерієм подільності розрізняли подільне та неподільне нерухоме майно. Звід законів Російської імперії так визначив цей критерій: якщо нерухоме майно може бути поділено на окремі частини таким чином, що кожна з них становитиме окреме володіння, то таке майно йменується подільним;

якщо ж вони, за сутністю їх або за законом, не підлягають такому роздробленню, то є неподільними (т. X, частина перша, ст. 393). До неподільного нерухомого майна віднесено було фабрики, заводи, крамниці, ділянки землі не більше 8 десятин, отримані у власність колишніми державними селянами за правилами 20 лютого 1803 р.; а також оренди, золоті копальні, майоратні маєтки у Західних губерніях імперії, ділянки, що були надані за правилами 20 липня 1848 р., малозабезпеченим дворянам для поселення; залізниці зі всіма приналежностями (ст. 394). Двори вважалися неподільним майном, але міщанам дозволялося необмежено ділити їх для продажу на частини і продавати ці частини окремо, однак із застереженням, щоб не допустити пожеж через значну скупченість будівель, що належать різним власникам.

Якщо власник нерухомого майна заявляв про бажання оголосити своє майно неподільним, то, з огляду на особливі обставини (особлива історична або художня цінність майна, як правило, дворянського маєтку, що належав відомій дворянській родині, що мала заслуги перед державою), прохання власника задовольнялося. У такому випадку маєток набував статусу заповідного спадкового майна, або тимчасово заповідного маєтку (т. X, частина перша, ст. 395). Приналежністю заповідних маєтків, що належали родовитим дворянам, вважалися особливо коштовні речі, визначені індивідуальними ознаками, наприклад, родинні папери, коштовності, витвори мистецтва, колекції книг, виробів тощо (т. X, частина перша, ст. 391). Всі ці речі не підлягали, наприклад, продажу окремо від маєтку.

Іншим критерієм класифікації нерухомого майна був спосіб його надбання власником. За цим критерієм майно поділялося на родове та набуте. Родовим вважалося нерухоме майно, отримане у спадщину за законом; майно, що було отримано від спадкодавця – першого набувача за заповітом, але таким спадкоємцем, який мав би право отримати це майно за законом; майно, що було куплене у родича, який, у свою чергу, перед тим отримав це майно у спадщину; крім того, родовим майном вважалися будівлі, зведені власником на землі в селі або місті на землі, яка була отримана ним у спадщину (т. X, частина перша, ст. 399). Вказані норми російського законодавства діяли і на землях Новоросійського краю, тобто на південних українських землях. Для Чернігівщини та Полтавщини існували інші норми, які діяли ще у праві Гетьманщини. На цих територіях родовим нерухомим майном вважалося лише те, що було отримано у спадщину за законом; маєток, отриманий після батька або його родичів, називався батьківським, після матері або її родичів – материнським маєтком. Отримане будь-яким іншим шляхом майно вважалося набутиим.

Набутиим нерухомим майном вважалося наступне: вислужене або жалуване царем; отримане за договором купівлі-продажу, дарування тощо від особи, яка не є родичем набувача; куплене батьком у сина, який отримав майно від матері; майно, хоча й родове, але продане чужородцю,

а потім знов у нього куплене; куплене у родича, у якого це майно було набути; майно, отримане як указна частка одним із членів подружжя після смерті іншого; майно, нажите власними зусиллями або промислом (т. Х, частина перша, ст. 397).

Тож бачимо, що договором купівлі-продажу набувалося як родове, так і набуте нерухоме майно.

Таким чином, російське право, що діяло на українських землях, котрі перебували у складі Російської імперії, класифікувало нерухоме майно за критеріями подільності та за способом набуття.

Харлампович А. П.

Чернівецький юридичний коледж Національного університету «Одеська юридична академія», викладач

РОЛЬ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ У ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Над пошуками розв'язання так званої української справи – проблеми відновлення і побудови української державності працювало чимало поколінь українців. Не автономія, не федеративна частина іншої держави, а самостійна незалежна, суверенна держава Європи – такою уявляв собі учений Україну. «Для всіх українців, – писав він, – державна самостійність України повинна бути єдиною кінцевою метою». Найпомітніший вплив на формування козацького устрою та права в Україні, безперечно, справило існування Запорозької Січі. Владно-судові інституції, які виникли й функціонували на Запорозжжі, увібрали в себе тогочасні загальноукраїнські устроєві моделі й правові норми. Ці організаційні форми відроджувалися з тих основних клітин громадського ладу, які зцілилися в сім часі упадку, й виростили з них поволі, особливо на запорозьському низу (Бойко О. Д. «Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів.» – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 568с.)

Як суспільно-політичне явище козацтво у своєму розвитку проминуло декілька етапів. Найбільш імовірною з-поміж низки версій щодо виникнення українського козацтва є та, що показує в часі джерела його формування.

Політичний устрій Запорізької Січі базувався на принципах козацької демократії. Йдеться про народовладдя в межах одного суспільного стану – козаків. Лише вони мали право на вирішення внутрішніх справ, могли обирати і бути обраними, мали право займати військові, адміністративні, судові посади. Хоча в Запорізькій Січі і перебували особи, що не належали до козацького стану, проте вони не були а ні рабами, а ні кріпаками. Майнова нерівність існувала, проте вона мала лише економічний, а не юридичний характер. Багатші не мали права привілею над біднішими. Різниця між дуками (козацька аристократія) і голотою (плебсом) у правовому від-

ношенні не існувало. Товариство обходилося без привілеїв, усі були рівними. Частина голоти мешкала в самій Січі, в курені, перебувала на утриманні коша, працюючи в паланках та зимівниках. Взаємини регулювалися не нормами писаного права, а звичаєвим правом військового товариства. Козацька правосвідомість забезпечувалася повагою до традицій та заборон, які мали силу закону («Історія держави і права України»: Підручник / За ред. А. С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.)

Козацька форма державності мала свої особливості. По-перше, вона виникла не на етнічній, а на морально-психологічній основі. Людей об'єднала не сила державної влади, а духовна спорідненість. По-друге, Запорозька Січ була деформованим варіантом державності: інтенсивний розвиток військової сфери – могутнє військо та озброєння і примітивний економічний сектор (відсутність власної фінансової системи, грошей, міст, розвинутої інфраструктури) (Голобучкий В. М. «Запорізьке козацтво» – К.: Вища шк., 1994. – 539с.)

Отже, Запорозька Січ, маючи низку головних ознак державності, все ж була лише своєрідною, перехідною моделлю між справжньою повноцінною державою і професійною общиною. Внутрішні недоліки перехідної моделі (домінування під тиском обставин воєнної та невиконання господарської, демографічної, культурної та інших державотворчих функцій) та несприятливі зовнішні впливи так і не дали змоги цьому зародку, ескізу української державності перерости у нову якість, але свій помітний яскравий слід у процесі українського державотворення козацька держава, безумовно, залишила (Захарченко П. П. «Історія держави і права України»: Підручник. – К.: Атіка, 2004. – 368 с.)

Українське козацтво зародилося і розвинулося як результат особливих умов життя українського народу в степовій Україні. Основними причинами, що обумовили виникнення козацтва, були соціальні та економічні фактори. Спершу за Дніпрові пороги спрямовувалася хвиля уходників, окремі з яких оселялися в степу з метою його господарського освоєння. У ряди козацтва вступала і українська шляхта, що втрачала свої маєтності. Виникнення козацтва пов'язувалося і з посиленням соціально-політичного гніту в умовах Речі Посполитої. Другою основною причиною виникнення козацтва була турецько-татарська агресія. Насамперед оборона від татарських нападів, а також потреба в організації козацтва зі зростанням його чисельності в середині XVI ст. призвели до виникнення Запорозької Січі (Гурбик А. О. «Правові уявлення та народна правомірність» // Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості. – К., 2001. – С.57-70.)

Устрій запорозької спільноти базувався на республікансько-демократичних засадах, елементами яких були інститут козацької ради та курінно-кошовий устрій. Як військово-політичне утворення Запорозька Січ мала подвійний поділ – військовий (курені) і територіальний (паланки)

(Заруба В. М. «Історія держави і права України: Навчальний посібник.» – К.: Істина, 2006. – 416 с.)

Суть державності Запорозької Січі фахівці вбачають у самоврядній структурі народної самооборони і господарській формі самовиживання за вакууму державної влади та постійної воєнної небезпеки. Українську (козацьку) державність, яка сформувалася на Запорозькій Січі, фахівці називають праобразом, ескізом, зародком справжньої держави.

Запорозька Січ, маючи низку головних ознак державності, все ж була лише своєрідною, перехідною моделлю між справжньою повноцінною державою і професійною общиною. Внутрішні недоліки перехідної моделі (домінування під тиском обставин воєнної та невиконання господарської та інших державотворчих функцій) та несприятливі зовнішні умови так і не дали змоги цьому зародку української державності перерости у нову якість, але свій помітний яскравий слід у процесі українського державотворення козацька держава, безумовно, залишила.

Угненко Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА СКОРОЧЕННЯ СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ УРСР В РОКИ ДРУГОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Аналізуючи характерні риси цього періоду, дослідники приходять до висновку, що саме 30-ті – 40-і рр. XX ст. стали етапом найбільшого піднесення репресивної політики радянської влади. В умовах військового часу суттєво зросло репресивно-каральне навантаження на радянську державну машину: з'являються нові склади правопорушень, адміністративні та дисциплінарні проступки переводяться розряд кримінальних злочинів, підвищується рівень відповідальності за вчиненні діяння. У таких умовах, неодмінно поставало питання про можливість судової системи витримати подібне навантаження, та забезпечити реалізацію прийнятих радянською владою рішень, швидко і ефективно караючи правопорушників. Як справедливо зазначає з цього приводу С. Загорський: «З початком війни виникла необхідність у швидкій розробці, впровадженні в дію та забезпеченню неухильного виконання комплексу законодавчих актів, що забезпечували організацію оборони країни та розгром ворога» (Загорский Г. И. По законам военного времени // Советская юстиция. 1990, № 5, С. 19)

Радянська судова система на початок Другої світової війни відповідно до Закону «Про загальні засади судоустрою СРСР» від 1938 р. складалася з загальних та спеціальних судів, в число яких входили: а) військові трибунали; б) лінійні суди залізничного транспорту; в) лінійні суди річного транспорту (Закон СССР от 16.08.1938 о судоустройстве СССР, союзных

и автономных республик // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – июль 1956 г./1956, С. 99.)

Більшість справ у цих судах, за виключенням окремих категорій визначених законом, повинна була розглядатися за участю народних засідателів. Однак, початок війни змусив відмовитися від принципу загального залучення народних засідателів до розгляду судових справ. Серед факторів, які обумовлювали прийняття цього рішення, на наш погляд, слід виділити наступні:

По-перше, мобілізація значної частини населення для забезпечення потреб армії та військово-промислового комплексу. Війна, а особливо її невдалий початок, призвів до значних змін у демографічних показниках населення та його соціальній стратифікації. Так, за підрахунками дослідників лише УРСР втратила 20 % населення убитими та тяжко пораненими, значна частина дорослих чоловіків була мобілізована до лав Червоної армії, внаслідок чого весь тягар компенсації мобілізованої робочої сили був перекладений на жінок та підлітків, трудове навантаження на яких надзвичайно зросло. Керівникам підприємств було дозволено збільшувати робочий час понаднормово від 1 до 3 годин, була запроваджена мобілізація всього працездатного населення віком від 16 до 55 років, не задіяних на військовій службі, на роботу у промисловому, сільськогосподарському секторі та будівництві. (Указ Президиума Верховного Совета СССР от 13 февраля 1942 г. «О мобилизации на период военного времени трудоспособного городского населения для работы на производстве и строительстве» // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР {1938–1944 гг.}, М., 1945, С.148).

За таких умов, чисельність вільних людських ресурсів, які можна було виділити для забезпечення функціонування інституту народних засідателів надзвичайно скоротилася. Натомість, кількість вакантних місць народних засідателів, що потребували доукомплектування надзвичайно зросла, більшість з них становили чоловіки мобілізаційного віку і радянське законодавство не передбачало для них вивільнення від військової служби у зв'язку з обранням на посаду народного засідателя. Тим же особам, які на момент 1941 р. були обрані народними засідателями та, внаслідок звільнення від служби за станом здоров'я, віком чи статтю, не були мобілізовані до армії, досить часто доводилося брати на себе функції суддів, за відсутності останніх. У виданому на початку Другої Вітчизняної війни наказі Народного комісара юстиції СРСР № 106 «Про перебудову роботи судових органів й органів юстиції на військовий лад» вимагалося щоб для забезпечення чіткості та ефективності у роботі судів, взамін мобілізованих до Червоної Армії суддів, призначати на їх посади «підготовлених у політичних і ділових відносинах народних засідателів» (Приказ Народного комиссара юстиции СССР № 106 «О перестройке работы судебных органов и органов юстиции на военный лад». // Законодательные

и административно-правовые акты военного времени. С 22 июня 1941 г. по 22 марта 1942 г. / 1942, С. 98-100.)

Відтік народних суддів виявився настільки значним, що НКЮ СРСР змушений був в зазначений період відійти від довоєнної теорії та практики, яка розглядала можливість заміщення судді народним засідателем, як тимчасове та виняткове явище. Натомість, у своєму наказ від 10 вересня 1943 р. «Про порядок покладання на народного засідателя виконання обов'язків народного судді» наркомат рекомендував начальникам місцевих управлінь НКЮ виділяти в кожному народному суді по 2 – 3 народних засідателів й входили в рай/міськради з поданням про обрання їх заступниками судді. У випадку відсутності, відводу судді вони залучалися до виконання обов'язків судді в порядку черговості (Приказ Народного комиссара юстиции СССР «Про порядок передачи народным заседателям обязанностей народных судей». // Сборник приказов и инструкции министерства юстиции СССР. 1936 – 1948 гг. М., 1949. С. 16 – 19).

Таким чином, можна констатувати, що контингент як самих народних засідателів, так і соціальних груп з яких могло проводитися до укомплектування штатів засідателів, надзвичайно скоротився.

По-друге, зміни у завданнях та принципах судочинства. Війна, як це було і на попередніх етапах, вимагала від влади рішучих, інколи жорстоких форм боротьби з будь якими формами протидії встановленим порядком, без чого неможливо було досягнути концентрації всіх зусиль для боротьби з противником. За таких умов, від судових органів вимагалось не лише забезпечення правосуддя, а й швидке та ефективне покарання правопорушників, забезпечення втілення в життя тих керівних принципів політики, які проводила на даному етапі держава. Звичайна судова система, з притаманним їй формалізованим судочинством, участю значної кількості осіб у судовому процесі, звісно не могла забезпечити пришвидшений розгляд справ, і не давала стовідсоткової гарантії у прийнятті «політично виважених» рішень. Натомість, практика дореволюційних часів та Громадянської війни свідчила, що виконання цих завдань може бути покладено на надзвичайні та квазісудові органи, які завдяки своєму компактному складу, контрольованому процесу відбору суддів та спрощеному порядку судочинства, можуть якнайкраще забезпечити виконання усіх поставлених завдань. За таких умов, інститут народних засідателів, хоча і переважно складався з лояльних до радянської влади представників суспільства, все ж таки міг зменшити мобільність та ефективність діяльності цих надзвичайних судових установ, а отже ставав зайвим в цій ситуації.

По-третє, ріст завантаженості судів. Цей фактор безпосередньо пов'язаний з характерними рисами розвитку правової системи у воєнний період про яку ми вели мову попередньо. Ріст криміналізації правопорушень та розширення внаслідок цього юрисдикції судових органів, неминуче призводив до збільшення навантаження на суддів та засідателів. Ще

більше ця проблема загострювалася в умовах зменшення кількості самих суддів та народних засідателів, про що ми вели мову вище. За таких умов, збереження довосного підходу щодо розгляду усіх справ за участю народних представників ставала об'єктивно неможливою.

Враховуючи вищезазначені фактори, стає зрозумілою загальна тенденція до скорочення сфери використання інституту народних засідателів у воєнний період, та вилучення з їх юрисдикції цілої категорії справ, що передавалася на одноосібний розгляд судді чи відносилося до юрисдикції інших судових чи адміністративних органів.

Феоктістова О. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЕНЕРАЛ ПРОКУРОРІВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ.

Важливу роль в правовому регулюванні діяльності прокуратури зіграв Указ Петра I від 27 квітня 1722 року «Про посаду Генерал-прокурора». Відповідно до цього указу Генерал-прокурор, названий «оком государевым» і «стряпчим» про справи держави, здійснював безпосередньо нагляд за тим, щоб найвищий державний орган країни – Сенат – діяв в строгій відповідності з регламентами і імператорськими указами. Посаду Генерал-прокурора за весь час її існування займали 33 чоловіки. Серед них були також талановиті державні діячі, котрі зробили великий внесок в розвиток органів прокуратури.

Слово «прокурор» походить від латинського слова, що означає «турбуватися». Уперше прокуратуру було створено в XIII столітті у Франції для захисту інтересів королівської влади в судах, а пізніше – для переслідування злочинців і поновлення правопорядку.

Історія прокуратури України взаємопов'язана з розвитком прокуратури Російської імперії, тому що органи прокуратури, які знаходилися на території тодішньої України, входили до прокурорської системи Росії. У Росії прокуратуру було створено Указом Петра I від 12 січня 1722 року. В Указі Урядовому Сенату зазначалося: «Надлежит быть при Сенате Генерал-Прокурору и Ober-Прокурору, а также во всякой коллегии по прокурору, которые должны будут рапортовать Генерал-Прокурору». Генерал-прокуророві підкорялися обер-прокурори, прокурори колегій Сенату і провінцій.

Сам же Генерал-прокурор підпорядковувався безпосередньо імператору і зобов'язаний був здійснювати наглядові функції – наглядав за діяльністю сенату та колегій, «щоб не порушувалася воля його величності». Утворення прокуратури в Росії тих часів було історичною закономірністю. Намагання йти європейським шляхом розвитку спонукало монарха приді-

ляти певну увагу законотворчості, насамперед у сфері державного управління. У той же час хабарництво та зажерливість при встановленні нового порядку правління в країні не тільки не зменшилися, але навпаки – поширилися знизу доверху. Відомо, що цим порокам були підвладні навіть деякі члени сенату, якому за відсутності Петра I належала вся повнота влади. Тому було недостатньо прийняти закони, які регламентували діяльність державних чиновників, установити сувору відповідальність за недбале їх виконання, зробити жорсткішим покарання за вчинення посадових злочинів та проступків. Потрібен був апарат, який слідкував би за виконанням законів і вживав заходів щодо притягнення до відповідальності винних у їх порушенні. З прийняттям відповідних указів прокурорський нагляд почав відігравати помітну роль у державному житті, хоча правові засоби нагляду зводилися до протестування та нагадування про необхідність виконання посадовими особами законів і своїх обов'язків, а також до донесень про бездіяльність і беззаконня.

Прокуратура створювалася у Росії як представницький орган влади імператора. Цей орган мав здійснювати від її імені та за її дорученням постійний нагляд і контроль за діями й рішеннями Урядового Сенату, інших центральних і місцевих установ. Суть самої посади прокурора її засновник Петро I висловив так: «Сей чин яко око наше!».

Починаючи з 1802 року Генерал-прокурор став водночас і міністром юстиції. Посаду Генерал-прокурора, установлену Петром I у 1722 році, за весь час її існування – до жовтня 1917 року, тобто два століття – займали 33 чоловіки. Першим Генерал-прокурором Російської імперії був П.І. Ягужинський, один із видатних діячів імперії, а останнім – П. М. Малянтович, з 25 вересня до 25 жовтня 1917 року. На посаді Генерал-прокурора перебували різні особи. Серед них були талановиті державні діячі, такі як П.І. Ягужинський, уродженець України Д. П. Трошинський, славні юристи Н. В. Замятін, Н. В. Муравйов, російський поет Г. Р. Державін та інші.

Необхідно звернути увагу на одного з небагатьох вихідців з так званої Малоросії, що досягли вищих ешелонів влади завдяки праці і наполегливості, чесному служінню високим ідеалам, а саме Дмитра Прокоповіча Трошинського (1754–1829). Впродовж царювання трьох імператорів він був наближеним до трону і не осоромив свого імені у важкі часи.

Предки Д. Трошинського були запорізькими козаками, а один з них, отаман Матвій Трошинський, – зятем гетьмана Мазепи. Дмитро здобув освіту в Київській духовній академії, що давала в XVIII столітті ґрунтовні знання. Після закінчення навчання Дмитро Прокоповіч пішов на цивільну службу, ставши в 1773 р. полковим писарем. З часом його узяв на посаду секретаря князь М. Репнін. 12 лютого 1786 року Д. Трошинський отримав звання радника, а через рік в Києві його відрекомендували Катерині II як надійного чиновника. У 1812 році дворяни вибрали його своїм представителем, і за їх дорученням він в 1814 році зустрічав імператора, який

повертався з-за кордону. Олександр І знов «відмітив» вельможу і 30 серпня 1814 року призначив міністром юстиції і генерал-прокурором. На цій посаді Дмитро Прокоф'євич пробув три роки, з властивою йому енергією займаючись багаточисленними справами судового відомства, прокуратури. Хоча Трощинський на цій посаді був три роки та його думки носять на собі відбиток ясного розуміння справи.

Важливою передумовою успішного виконання покладених на прокуратуру функцій є компетентність та особиста дисципліна прокурорів. Здійснюючи функції прокурори, постійно працюють з законодавчими актами, працівники прокуратури завжди мають достатньо фактів про їх недосконалість, недоліки й інші погрішності, тому їх пропозиції щодо вдосконалення тих чи інших функцій прокуратури має велике значення для розвитку та вдосконалення діяльності органів прокуратури.

Ченкова К. П.

*Національного університету «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права*

ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА І ДИТИНСТВА НА ПІВДЕННО- УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (КІН. XVIII – СЕР. XIX СТ.)

З останньої чверті XVIII ст. піклування про дітей і вагітних жінок перетворилося для підданих в добровільно-обов'язкове, але під наглядом державних органів. 1 вересня 1763 р. видано Маніфест про заснування виховних будинків для сиріт. У 1775 р. в законодавчому порядку встановлена державна система опіки «для всіх громадських прошарків». Ця система мала включати народні школи, сирітські будинки, рододопоміжні відділення та ін. Для них виділялися державні кошти, надавалися права містам, поселенням і приватним особам створювати такі заклади, особисто жертвувати нужденним (Тюльпа Т. М. Історія становлення та розвитку соціальної допомоги. Навчально-методичний посібник. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – 92с. С. 12, 14).

7 листопада 1775 р. був виданий один з найважливіших законодавчих актів XVIII ст. «Учреждения для управления губерний Всероссийской империи. Часть I» (II частина, продовження, була затверджена лише в січні 1780 р.) (ПСЗРИ -1775. – Т. 20. -№ 14392). З 1781 р. закон «Учреждения для управления губерний» був поширений на українські губернії. Особливе місце в адміністрації кожної губернії посідала зовсім нова установа – Приказ громадської опіки, якому в законі спеціально присвячена XXV глава. У 1781 р. ПГО відкрились в Київській, Харківській і Чернігівській губерніях. У 1784 р. – в Катеринославській, у 1796 р. – у Волинській та Подільській губерніях, у 1802 р. – в Полтавській та Херсонській, наступного року

– в Таврійській губернії (1803). Враховуючи особливий статус м. Одеси, у 1823 р. створюється Одеський ПГО (губернським центром був Херсон) (Ступак Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ступак Ф. Я. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 269 с. С. 103-104).

Спочатку ПГО підпорядковувалися царю та Сенату. З утворенням у 1802 р. Міністерств – стали підлеглими МВС, а в 1810 р. – Міністерству поліції. Нарешті, після об'єднання у 1819 р. цих двох Міністерств діяльність приказів стала підвідомча господарському департаменту МВС (Ступак Ф. Я. Закон 1775 р. і Прикази громадської опіки в Україні // Вісник Академії праці і соціальних відносин. – 2003. -№ 4. – С.118).

Разом з Приказами були відкриті дворянська опіка та сирітські суди. Дворянську опіку мав очолювати повітовий представник дворянства, який разом з повітовим суддею і засідателями мали здійснювати піклування не тільки малолітніх дітей-сиріт з дворянського стану, а й вдов, а також дбати про їхні справи. Сирітський суд повинен був очолювати міський голова, а два члени «городового магістрату» і «городовий староста» повинні входити до нього в якості членів (История социальной работы : учебное пособие.«для высшей школы / М. В. Фирсов. – Изд. 2-е. – – «М. : Академический Проект; Константа, 2007. – 608 с. С. 225-226).

У 1836 р. були видані докладні правила діяльності сирітських будинків та їх внутрішнього розпорядку (ПСЗРИ – 1836. – Т.11. – № 9816). Відповідно до цих правил почали засновуватися і діяти на території південних українських губерній такі сирітські будинки: Одеський, Херсонський, Сімферопольський.

Епізодичні соціальні послуги населенню південних губерній, у тому числі дітям і матерям, у середині XIX ст. надавались і господарськими відділами МВС, міськими поліцейськими управліннями, Палатами держмайна. Вони влаштовували школи для дітей бідняків, безкоштовні їдальні, благодійні вистави або костюмовані маскаради (Карпенко О. Г., Янченко Т. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей в Україні в історичному контексті: Монографія. – К.: НПУ, 2006. – 159 с. с. 36-37).

Окрема стаття (387) закону 1775 р. стосувалася богаділень. У вказані добродійні заклади направлялися за розпорядженням губернської адміністрації жінки з немовлятами, що підлягали за бродяжництво засланню до Сибіру на поселення, до закінчення вигодовування.

В Катеринославській губернії у 1798 р. вперше відкрилися богоугодні заклади – богадільня, лікарня та будинок божевільних. У 1801 р. в цих закладах працювали один лікар та один наглядач. За даними 1816 р. в Катеринославі у відомстві приказу громадської опіки знаходились богадільня на 30 ліжок. У 1852 р. в Катеринославі уже діяла губернська лікарня на

200 ліжок, збудована 1845 р. (Шаломова Л. Б. Здравоохранение Днепропетровска. – Днепропетровск, 1993).

Крім того, Одеський приказ зі своїх коштів надавав щомісячну грошову допомогу «бедным вдовам и девицам», про що свідчать архівні документи за 1859, 1860, 1864, 1865 рр. (Державний архів Одеської області – Ф. 366. – Оп. 1. – Спр. 14,15,17,72,79), причому, така добродійна спрямованість була відповідним чином узгоджена з керівними органами – Сенатом, МВС, генерал-губернатором (Державний архів Одеської області – Ф. 366. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 1).

Найбільш масовими організаціями, яким підпорядковувалися благодійні інституції, були МВС та Відомство православного сповідання і військового духовенства. Головними самостійними центрами благодійності були 4 відомства: Відомство установ імператриці Марії (з 1797); Імператорське людинолюбне товариство (з 1802); Російське товариство Червоного Хреста (з 1867); Попечительство трудової допомоги (з 1895).

Філантропічні установи та організації були підвідомчі Міністерству народної освіти, Військовому Міністерству, Міністерству юстиції, Міністерству імператорського двору, Міністерству шляхів сполучення, Морському Міністерству, Міністерству землеробства та державного майна.

Таким чином, нужденні отримували допомогу через прикази громадської опіки, міські та земські установи, церковно-парафіяльні попечительства і станові громади (селянські, міщанські, купецькі, ремісничі).

Васькевич Я. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права*

МАТЕРІЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРАФІЯЛЬНОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА НА ПІВДНІ УКРАЇНИ КІНЕЦЬ XVIII – XIX СТ.: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Для населення Південної України к. XVIII – поч. XIX ст. належність до етнічної групи ототожнювалась з належністю суб'єкта до певної конфесії. Орієнтація держави на швидку колонізацію регіону визначила певну етнічну та конфесійну строкатість, але більшість населення сповідувала православну віру. Секуляризаційні процеси, посилення впливу держави на внутрішньоцерковне життя, особливості історичного розвитку і традицій регіону значною мірою вплинули на положення православного духовенства, яке знаходилося на Півдні (Лиман І.І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775-1861). 2004, с. 78).

Регулюючи статус духовної верстви, імперська влада враховувала, що склад православного духовенства не був однорідним. До складу останнього входило парафіяльне та чорне духовенство, військо, придво-

рне та закордонне. Всі групи відрізнялися за чисельністю представників, що було зумовлено функціями які на них покладалися. Стосовно південноукраїнського регіону, то прикордонне та закордонне духовенство було малочисельним. Значну роль відігравало військове, парафіяльне, яке бло найчисельнішим та чорне духовенство. Матеріальне забезпечення православного духовенства завжди залишалося складним питанням. Держава не брала на себе зобов'язання по утриманню духовної верстви, а пішло шляхом скорочення кількості парафіяльного духовенства. Основними джерелами прибутків духовенства були: плата за треби, добровольні пожертви парафіян, руга (субсидія натурою або грошима), прибутки від церковних земель. Правила за якими повинні були взиматися плата за треби встановлювалася указом 1765 та 1801 року, останній указ подвоював платню за треби. Але навіть кінцеві суми були занадто малі і парафіяльне духовенство не одноразово порушувала приписи указів. Єпархіальна влада неодноразово доводила до відома православного духовенства зміст указів та погрожувала вжити суворих заходів до порушників (Лиман І.І. Організація збирання пожертв на півдні України у першій третині XIX ст. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Історія, 2000, с.182-191).

Одним з найважливіших джерел фінансування православного духовенства були пожертви парафіян. Сама держава визнавала гостру необхідність у покращенні матеріально-побутового стану парафіяльного духовенства. Наприклад, у 1864 році міністерство внутрішніх справ Російської імперії зверталося до органів влади міста Одеси з проханням покращити матеріальний стан православного парафіяльного духовенства за рахунок коштів місцевої скарбниці. Міська дума, погоджуючись з гострою необхідністю покращення матеріального положення духовенства, зазначаючи, що духовенство інших конфесій отримує гідне фінансування всеж таки відмовляє у фінансуванні цієї справи за рахунок місцевого бюджету. Більш правильним шляхом фінансування парафіяльного духовенства будуть добровольні пожертви почесних горожан міста у вигляді добровольної розкладки і обов'язкових постанов з цього приводу міська дума винести не мала права. (Державний архів Одеської області, ф. 4, оп. 120, спр. 3, арк. 8- 11). Стосовно такого джерела фінансування як руга, то державна руга поширювалась лише на міські церкви та кафедральні собори. Причти лише деяких храмів південноукраїнської єпархії в останній чверті XVIII – XIX ст. знаходились на державній рузі. У сенатському указі від 24 жовтня 1786 року, яким передбачалась заміна для ружних церков імперії натуральної допомоги виплатою грошею, згадувався лише причет Троїцької церкви (Полное собрание законов Российской империи, собрание I, т. XXIII, с.719-721). З початком царювання Миколи I з казни стало виділятися більше коштів на утримання підлеглих духовного відомства. Наприклад іменним указом від 6 грудня 1829 року передбачалось виді-

лення дотацій причтам бідних парафій; 7 травня 1827 року було встановлено, що Комісія духовних училищ виділить на допомогу духовенству, яке втратило майно через пожежі по 25 тис. крб. щорічно.

Важливим джерелом прибутків парафіяльного духовенства була церковна земля. Сільське духовенство здавало землю в оренду, наймало робітників або ж само обробляло цю землю. Стає ясно, що така важка праця відволікала його від виконання основних службових обов'язків. Також виникало багато суперечностей з приводу визначення розміру землі та її відмежування: про віддачу церковної землі для випасання скоту 1823 року (Державний архів Одеської області, ф. 252, оп. 1, спр. 273, арк.1-14.); про передачу церковних земель в оброчне утримання (Державний архів Одеської області, ф. 252, оп. 1, спр. 273, арк. 1- 85); про наділення землею церков, які знаходяться у пригороді м. Одеса 1832 рік (Державний архів Одеської області, ф. 2, оп.1, спр. 150, арк. 2-5); справа про розмежування церковних земель села Когутівка і Лашівка 1839 (Державний архів Одеської області, ф. 445, оп. 1, спр. 1301, арк. 4-8). Держава піклувалася про порядок наділення церков землею, наприклад на вимогу щодо виконання наказу Святійшого Правительствующого Синоду від 15 червня 1832 року про швидке надання землі церквам, котрі знаходяться в казенних поселеннях, міська влада Одеси повинна була звітувати перед Кишинівською духовною консисторією.

Таким чином можна зробити висновок, що матеріальний стан парафіяльного духовенства з к. XVIII – до поч. XIX змінювався, але він таки і не досяг достойного рівня. Держава навіть розуміючи, що парафіяльне духовенство мало відігравати доволі важливу роль у впровадженні на місцях державної політики не поспішало належним чином фінансувати останнє. Саме парафіяльне духовенство не сформувалось у монолітну групу і певною мірою являло конгломерат осіб із досить різними умовами існування, що визначались не лише наявністю певного сану чи посади, але і місцем служіння.

Мокін І. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри теорії держави і права*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ТВОРЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ЕПОХИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

У контексті розбудови молодого незалежного демократичного Українського держави, безперечно, надзвичайно важливе значення належить зверненню до політико-правового вчення творця Української державності доби Центральної Ради – Михайла Сергійовича Грушевського.

М. С. Грушевський (1866-1934) у ранньому періоді своєї діяльності підтримував основні принципи політичної програми Кирило-Мефодіївського товариства, яка передбачала створення слов'янської федерації – вільного союзу рівноправних демократичних слов'янських республік. На думку М. С. Грушевського, «Віддані заповідям українського визвольного руху... ми визнаємо федеративні форми найбільш досконалим способом державного союзу з інтересами вільного розвитку національного життя...» (Грушевський М. Освобождение России и украинский вопрос. – С. 88).

На думку М. С. Грушевського, забезпечення національно-культурних і соціальних прав українців було можливе і без «розколу російського демократичного руху». Національно-територіальна автономія з об'єднанням всіх українських земель в складі Російської імперії в один територіальний агрегат з власним парламентом і чітким розмежуванням повноважень з центральною владою, за уявленнями М. С. Грушевського, «більш-менш» наближалась до державної незалежності.

Після лютневої революції 1917 року в Росії ідея української державності М. С. Грушевського набуває завершеної форми і поєднується з практикою державотворення. В наукових колах відсутня однастайність щодо питання, чи змінювалися погляди М. С. Грушевського протягом часу, коли він очолював Центральну Раду. Дехто вважає, що М. С. Грушевський назавжди залишився автономістом-федералістом (Копиленко О. Л. «Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність. – К., 1991), інші – що він став на позиції самостійності під тиском обставин (Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 рр. – Торонто, 1970).

О.І. Салтовський стверджує, війна між Центральною Радою та Радянською Росією спонукали М. С. Грушевського переглянути свою позицію щодо державного статусу України. В циклі статей, що увійшли до збірки «На порозі нової України», він відзначив, що більшовицький наступ сприяв переходу українських демократів на самостійницькі позиції. Констатувавши необхідність відходу від позиції «вірності ідеям загально-російського демократичного руху», М. С. Грушевський ставить питання про необхідність нового вибору України. Геополітичні умови існування України, на думку М. С. Грушевського, штовхають її до виходу з російського євразійського простору до Європи з одночасним підтриманням тісних зв'язків з країнами чорноморського та середземноморського басейнів, що дасть змогу Україні долучитись до промислових технологій та науки європейської цивілізації, налагодити власне виробництво і широку торгівлю, підвищити на цій основі добробут своїх громадян (Салтовський О.І. М. Грушевський: проблема політичного вибору // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. – 2002. – Вип. 20. – С. 160-169).

М. С. Грушевський вважав оптимальною таку систему влади, за якої б мало місце делегування владних повноважень знизу догори, від громад (комун) до головного органу – Центральної Ради. При чому, йшлося про делегацію лише тих функцій, для реалізації яких потрібна певна концентрація зусиль, що мало сприяти уникненню бюрократичного централізму і послідовному утвердженню України у статусі федерації земель, сполучених штатів України (Салтовський О.І. Ідея української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя): дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003).

Значні зміни поглядів М. С. Грушевського помітні в контексті аналізу змісту Четвертого Універсалу Центральної Ради, який проголошував: «Віднині Українська Народна Республіка стає самостійною від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу». Водночас, у статті М. С. Грушевського «Українська самостійність й її історична необхідність», опублікованій на початку 1918 року у збірнику «На порозі нової України», маємо тезу: «Не розриваючи з федералістичною традицією як провідною ідеєю нашого національно-політичного життя, ми мусимо твердо сказати, що тепер наше гасло – самостійність і незалежність» (Грушевський М. На порозі нової України. – К., 1991. – С. 76). Немає потреби наголошувати на тому, що ця теза стала домінуючою у формуванні української державної ідеї М. С. Грушевського, особливо в контексті загострення боротьби за суверенітет України.

Щодо автономно-федералістичної ідеї як Грушевського-теоретика, так і Грушевського-політика, то її здійснення мало йти через утворення незалежних, вільних демократичних держав, які добровільно утворюють федерацію не лише в межах Росії, а в ідеалі прийдуть до європейської федерації (Грушевський М. Звідки пішло українство і до чого воно йде. – К., 1917. – С. 15). При цьому, відстоювання вченим федералістських позицій дозволяло забезпечити легітимні шляхи досягнення Україною незалежності (Корольов Г. Автономісько-федералістичні погляди Михайла Грушевського: сучасний історіографічний дискурс // Український історичний збірник. – 2009. – Вип. 12. – С. 417-425).

Еволюція поглядів М. Грушевського була закономірною під впливом подій поточного моменту. Практика сьогодення в розбудові Української держави засвідчує передбачення М. С. Грушевського, що тільки незалежність відкриває перспективи до тих чи інших взаємин між вільними народами на основі повної рівноправності (Мусієнко В., Бевз Т. М. С. Грушевський: етапи формування української державної ідеї // Розбудова держави. – 1994. – № 3. – С. 60-64).

Тож, підсумовуючи викладене, слід вказати, що, очевидно, політико-правові погляди М. С. Грушевського зазнали значних змін у контексті подій 1917 р. Прагнення здобуття Україною широкої автономії на тлі фе-

дералізації Російської держави виявилися нежиттєздатними, у зв'язку з чим М. С. Грушевський дійшов висновку про те, що лише незалежність України може забезпечити вільний розвиток та добробут її народу, що і стало кінцевою метою діяльності Центральної Ради.

Павелко В. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави та права*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИМІЩЕНЬ ДЛЯ АРЕШТОВАНИХ ОСІБ ЗА ВИНЕСЕННЯМ ВИРОКІВ МИРОВИМИ СУДДЯМИ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ

Судові статuti, які були прийняті 20 листопада 1864 року склали основу проведення судової реформи 1864 року: «Статут кримінального судочинства», «Статут цивільного судочинства», «Установа судових установлень», а також «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями».

Стосовно «Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями», то він був кодексом, в який були виділені із «Уложення про покарання судові та виправні» менш важливі злочини, підвідомчі мировим суддям: справи про менш важливі злочини і проступки, за які в законі визначено тільки догана, зауваження, грошові стягнення до трьохсот карбованців, арешт до трьох місяців; справи про крадіжки, хуліганство, вирубку лісу, присвоєння найдених речей та інші злочини цього роду, скоєні особами, які підлягають за ці протизаконні діяння ув'язненню в робочому домі (Учреждение судебных установлений / Российское законодательство X – XX веков: В 9-ти томах. – М., 1984. – Т. 8, с. 35).

Приміщення для осіб, які відбувають покарання у вигляді арешту за винесенням вироку мировими суддями створюються і діють земства. Вони отримують назначені законом суми на створення таких приміщень. Розподіл грошових витрат по повітам кожної губернії належить губернським земським зборам (Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Изд. 1885г. Изд. 18-е. – СПб., 1909. – с. 382).

Повітові земські збори на основі правил, які закріплені в загальній інструкції по губерніях отримують кошти на їжу для ув'язнених (Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Изд. 1885г. Изд. 18-е. – СПб., 1909. – с. 383).

Завідування приміщеннями в кожному повіті належить повітовій земській управі, від якої залежать як всі господарські розпорядження, так і призначення посадових осіб.

Мировий з'їзд для загального нагляду за утриманням ув'язнених вибирають опікуна для кожного приміщення (із свого кола або сторонню

надійну особу). Опікун помітивши, якісь недоліки має відразу повідомити до повітової управи. В кожному приміщенні ведуться реєстри всіх ув'язнених, в яких зазначені причини затримання, час прийняття і термін ув'язнення.

Приміщеннями для осіб, які відбувають покарання у вигляді арешту за винесенням вироку мировими суддями можуть бути спеціально облаштовані або наймані будівлі. Ці приміщення оглядаються місцевим лікарем для визначення кількості осіб, які можуть в ньому знаходитись без шкоди для здоров'я. Але в одній кімнаті не може знаходитись більше 10 чоловік. Площа відведена на кожного ув'язненого з розміщенням ліжка та інших речей повинна бути не менше ніж 65 кв. футів (6 м²). Ліжка повинні знаходитись одне від одного на відстані не менше 14 дюймів (0,4 м). На кожні два ліжка повинно припадати не менше одного вікна. Висота кімнати повинна бути від 10 до 12 футів (0,6 м²). В кожній кімнаті знаходиться отвір штучної вентиляції. Не менше ніж один раз на рік кімнати потрібно проводити генеральне прибирання (Неклюдов Н. Руководство для мировых судей. Уставы о наказаних. СПб., 1868. – с. 12).

В приміщеннях для арештантів можуть також знаходитись особисто затримані, такі особи утримуються оремо від притягнутих до арешту. Звинувачені в змові по одній справі не можуть утримуватися в одному приміщенні.

Приміщення розділяються на чоловічі та жіночі половини. По можливості в кожній половині окремо утримуються неповнолітні та особи вищих станів. Особи, які підлягають арешту приймаються до приміщення по копії вироку з підписом морового судді або голови мирового з'їзду, а особисто затримані – по копії протоколу мирового судді (Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Изд. 1885г. Изд. 18-е. – СПб., 1909. – с. 380).

Відбираються у особисто затриманих гроші, цінні папери, а також шкідливі предмети. Всі ці речі записуються у реєстрі. Вони знаходяться у власних речах.

Але слід відмітити, що особисто затримані обвинувачені, які пробули три дні, можуть бути відпущені додому по необхідності (білизна) за письмовим розпорядженням наглядача, а особи, які знаходяться під арештом не відпускаються із приміщень по необхідності, а лише в конкретних випадках: смерть або тяжка хвороба їхніх батьків, подружжя, дітей, рідних братів та сестер. Саме в цих випадках опікун, а за його відсутності наглядач приміщення, може дозволити відлучення не більше трьох днів. А особи, по яким ведеться слідство, відпускаються під особливим наглядом.

Ув'язненим дозволяється щоденна прогулянка в межах саду чи двору, що належить до приміщення. Також можливі побачення з родичами в зазначений день та час. Ув'язнені під арештом можуть працювати в межах

в'язниці (лише за власним бажанням) і за це отримувати плату, половина якої видається відразу на руки ув'язненим, а інша частина при їхньому звільненні.

В випадку тяжкої хвороби ув'язненого, за відсутності лазарету, його везуть до найближчої лікарні.

За невиконання встановлених правих до ув'язнених застосовувалась, за вироком опікуна, догана, грошове стягнення не більше 15 рублів, або тримання в кімнаті без світла сутки (вживання вина, куріння тютюну, гра в карти, шашки та інші) (Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Изд. 1885г. Изд. 18-е. – СПб., 1909. – с. 381).

Розглянувши загальну характеристику приміщень для арештованих осіб за винесенням вироків мировими суддями за судовою реформою 1864 року, можна зробити висновок, що судові статuti 1864 року (а саме «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями») внесли великий вклад до судового ладу. Головне те, що приміщеннями для осіб, які відбувають покарання у вигляді арешту за винесенням вироку мировими суддями, мають бути спеціально облаштовані будівлі і ці приміщення обов'язково оглядаються місцевим лікарем для визначення кількості осіб (не більше 10 чоловік). Слід відмітити, що приміщення розділяються на чоловічі та жіночі половини, для неповнолітніх та осіб вищих станів. Ув'язнені мають право на прогулянку, заробітну плату, відлучення додому.

Гриб А. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави та права*

ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ: УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД

Сучасний етап розвитку правової системи України відмітний поворотом від конфронтаційної до дискурсивно-змагальної моделі правосуддя, що потребує ґрунтовного наукового дослідження таких її елементів як примирення та примирні процедури. Примирення є ключовим поняттям нової моделі правосуддя, що впливає й на сутність правової системи у цілому. Адже у правовій системі інформаційного (постіндустріального) суспільства основним принципом є не конфліктність, властива досучасному праву, а баланс інтересів особистості та суспільства на основі компромісу.

Термінопоняття «примирення» використано в різних галузях національного права. Підкреслимо значущість його унесення до нового Кримінального процесуального кодексу (глава 35), який за своєю значущістю справедливо називають третьою конституцією країни (після власне Кон-

ституції та Цивільного кодексу). Але при тому ґрунтовних досліджень цього відносно нового для українського права поняття досі немає. Відмітно, що й дефініції поняття «примирення» у чинному законодавстві немає. Думається, що виявлення сенсу поняття «примирення» з позицій юриспруденції має обов'язково здійснюватись за допомогою історичного способу тлумачення права, що зумовлює звернення до історичних витоків примирення та примирних процедур, а також історичного досвіду їх застосування.

Історичні аспекти примирення та примирних процедур на українських землях у рамках дослідження інститутів медіації висвітлили І. М. Гайворонська, Ю. І. Микитин, Н. В. Нестор. Разом створення цілісної картини формування історичних передумов запровадження інституту примирення в Україні залишається завданням подальших досліджень.

Як стверджують Г. Берман та Е. Аннерс, примирення є феноменом, що виник раніше, ніж право і, більше того, саме бажання досягнути миру і стало основним спонукальним мотивом для виникнення права. Право, на їх думку, виникло задля впорядкування відносин між ворогуючими родовими громадами (Аннерс Е. История европейского права : Эрик Аннерс ; пер. со швед. – М. : Наука, 1994. – с. 13-14). Спочатку між ворогуючими кланами укладались договори про встановлення миру, потім створювались та фіксувались правила проведення таких переговорів та контролю над дотриманням та виконанням укладених договорів. Певним аргументом на користь такої теорії є дані юридичної антропології, які свідчать про наявність примирних процедур у всіх спільнотах, що ведуть традиційний спосіб життя і не організовані у державу. Зокрема, за даними етнографічних досліджень аж до XIX ст. суд у малих народів Півночі розглядався не як спосіб покарання людини, яка вчинила, а як спосіб влаштування конфліктів, і найважливіша функція суду полягала у загладжуванні образи (Зибарев В. А. Юстиция у малых народов Севера (XVII-XIX вв.) / В. А. Зибарев. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1990. – с. 66-67).

В історії права України елементи відновного правосуддя та примирення як його результату простежуються з найдавніших часів. Як відмічає Н. В. Нестор, у правових нормах Руської правди була закріплена можливість заміни кровної помсти грошовим викупом за образу (Нестор Н. В. Правове регулювання примирення: історичний огляд / Н. В. Нестор // Держава та регіони. – Сер. : «Право». – 2010. – № 2. – с. 165).

За Руською Правдою поняття злочину трактувалося як «образа», незалежно від того, який вид шкоди було заподіяно. Найбільш поширеним покаранням були штрафи: «віра» – на користь князя, за відправу правосуддя (сьогодні ми назвали б це судовим митом) і «головництво» – штрафи на користь потерпілого, або родичів убитого. Це є свідченням того, що головному увагу суд приділяв потерпілому і встановленню справедливості стосовно нього, що і сьогодні є основним завданням відновного правосуддя.

Розвиток примирних процедур на українських землях пов'язаний з кодифікацією литовсько-руського права: усі редакції Литовського статуту регулювали примирення сторін у кримінальних справах. Процедура примирення сторін кримінального конфлікту у Литовських статутах мала назву «єднання» і здійснювалась у рамках судового процесу. І Литовський статут допускав примирення навіть у випадку вчинення найтяжчих злочинів, зокрема, убивства. Зазначимо, що подібний інститут існував у багатьох слов'янських народів (хорватів, чехів, поляків), і мав назву «попора» (Ермолович В. І. Сравнительный анализ основных институтов средневекового процессуального права Сербии и стран континентальной Европы / В. И. Ермолович // Право и демократия : сб. науч. тр. / редкол. : В. Н. Бибило (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2008. – Вып. 19. – с. 3-6.). Так, у Моравії цей обряд втримався до XVI ст. і, за описом Цтібора з Стовачева, полягав у такому. Вбивця з 50 родичами та знайомими йшов до труни вбитого, босий, без пояса, і падав на труну, а найближчий родич убитого, який мав право і обов'язок помсти, направляв вістря оголеного меча до шиї вбивці й тричі питав вбивцю: «Чи так я тепер владний над життям своєю, як ти був владний над життям мого брата (або іншого родича), роблячи вбивство?». Тричі вбивця відповідав: «Так, ти владний над моєю життям, але прошу, заради Бога, оживити мене». Після цього родич убитого говорив «Оживляю тебе», і вбивця отримував прощення. З інституціоналізацією державного суду і утвердженням залякування як мети кримінального переслідування процедура та підстави примирення значною мірою було редуковано. Так, за постановами II та III Литовських статутів у справах про ряд злочинів (умисне убивство, грабіж, злочини проти держави) примирення уже не допускалось (Гайворонська І. М. Примирення сторін кримінального конфлікту за Литовськими статутами / І. М. Гайворонська. – Наукові записки НАУКМА. – 2009. – № 2 (30). – с. 24-27).

За кодексом «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743р.), створеним значною мірою на основі литовсько-руського та звичаєвого права, допускалось примирення сторін кримінального конфлікту, які у такому разі звертались до суду із «мировою чолобитною». Відмітно, що у цьому кодексу наголошено про дві можливі форми примирного процесу: 1) за сприяння посередника, який обирався сторонами, його називали «мирителем»; 2) безпосереднє досягнення згоди конфліктуючими сторонами (Микитин Ю. І. Історичний розвиток примирення і посередництва в джерелах права, що діяли на українських землях у XVI-XIX століттях [Електронний ресурс] / Ю. І. Микитин // Актуальні проблеми вдосконалення законодавства України. – 2009. – № 21. – Режим доступу до статті : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/apvchzu/2009_21/). Це чи не перша поява в українських правових актах фігури медіатора.

До модерного часу найміцніші традиції примирення та примирних процедур зберігало українське звичаєве право. Так, примирний характер

властивого українському суспільству копного суду був його визначальною характеристикою. Його головним завданням було примирення кривдника та потерпілого, а також відшкодування збитків (Бедрій М. М. Основні ознаки українських копних судів (XIV-XVIII ст.) / М. М. Бедрій // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 1. – с. 30-35). Досліджений у XIX столітті С. В. Пахманом суд сільського старости розглядав переважно дрібні кримінальні справи: лайка, бійки. Виключним завданням старости було примирення сторін, причому при негативному результаті справи воно ставало об'єктом розгляду волосного суду; передувала цьому, правда, ще одна спроба примирення, яку робив волосний старшина (Пахман С. В. Обычное гражданское право в России : в 2 т. / С. В. Пахман. – СПб., 1877. –Т. I. – с. 382-383).

Слід відмітити, що примирні процедури у кримінальному процесі та можливість вичерпання кримінального конфлікту за примиренням сторін були властиві й імперському (російському та австрійському) праву, що діяло на території України, хоча й дещо в урізаному вигляді.

Аналіз історичного досвіду примирення в українському праві дозволяє зробити щонайменше три висновки. По-перше, про народне, таке, що укорінено у ментальних характеристиках підґрунтя примирення у кримінальних справах. По-друге, історичне тлумачення поняття «примирення» дає можливість побачити у ньому одночасно процес та результат. З одного боку, це примирна процедура, з іншого, її позитивний результат, що означає вирішення існуючого між сторонами спору. По-третє, поняття «примирення» означає зняття психологічної напруги, викликаной спором.

Гліюпол І.М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного процесу*

АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У зв'язку з розробкою та прийняттям Цивільного процесуального кодексу України особливої актуальності набуває питання глибокого теоретичного дослідження основних правових інститутів цивільного процесуального права, їх реформування з метою створення ефективної процедури здійснення судочинства у цивільних справах.

На сьогоднішній день у теорії цивільного процесу залишається дискусійним питання стосовно, де і коли виник інститут апеляційного провадження. Тому існують декілька точок зору та умовно їх можна поділити на два етапи виникнення: 1) виникнення апеляції пов'язують із закріпленням його в XVIII ст. у Франції; 2) виникнення апеляції пов'язують з існуванням Римської імперії, а вже пізніше – і народів Європи. Вважається що друга позиція є вірною, так як вона знаходить своє підтвердження в історії розвитку держави та права Давнього Риму.

У додержавний період Риму для захисту порушених прав особи застосовувались звичаї, пізніше – самоуправство (самовільний напад з ціллю встановлення такого положення речей, яке відповідало б дійсно існуючому праву особи, яка здійснює насилля) і самозахист (самовільне відображення чужої неправомірної поведінки: насилля дозволено відображати насиллям), нерідко й кровна помста. Із встановленням римської держави захист прав індивідуумів впорядковувався: вирішення спірних питань увійшло до компетенції державних органів, що призвело до формування цивільного процесу.

Особливістю римського права було те, що воно не знало поділу на право матеріальне та право процесуальне, а було єдиним в матеріально-правовому та процесуально-правовому проявах.

Сукупність ритуальних формул та жестів називалась «*Legis actio*» – позов із закону, що означало легісакційний процес, який характеризувався суворим формалізмом на першій стадії процесу («*in iure*») та вільною процедурою на другій («*in iudicio*»).

За часів імперії легісакційний процес в зв'язку із зміною суспільних відносин замінюється на формулярний. Для нової форми процесу було характерним відсутність судових інстанцій з поділом на вищі і нижчі. Він також мав дві стадії: *in iure* та *in iudicio*. В цьому процесі значно зростає роль претора, який прийшов на зміну магістрату, а саме: самостійне призначення судді, видача письмових вказівок щодо суті справи (формул), одноособове вирішення питань про подальший хід справи. Рішення судді по спору оскарженню не підлягало, воно одразу вступало в законну силу і визнавалось за істину.

В цей час з'являються перші способи оскарження. Так, проти всіх актів, здійснених магістратом (крім присяжного судді) допускалися *intercessio* інших магістратів. Більше того сторона, яка була незадоволена рішенням, могла отримати від магістрату відміну рішення шляхом «*restitutio in integrum*» (відновлення в попередньому стані), тобто реституцію стосовно рішення. Такі вимоги пред'являлися протягом року і підставою для відміни рішення слугували: прийняття рішення під впливом сили, страху, обману, лукавства або віку. У всіх випадках за скасуванням рішення слідував новий процес. Так рішення могло бути відмінене за допомогою едикту претора, вищестоящого претора або вищестоящого магістрату (Бондаренко Н. Л. До питання про розвиток та виникнення інституту апеляції зарубіжних країнах. Університетські наукові записи. – 2005. – № 3(15). – С.85-92).

При імператорі Діоклетіані (294р.) система подачі апеляції була такою: на рішення претора нижчих судів можна було апелювати до магістрату; на рішення нижчих провінційних судів апеляція подавалась правителям провінцій; на рішення правителів провінцій – вищим імперським чиновникам.

Подавати такі апеляції можна було неодноразово. Але при імператорі Юстиніані подача апеляцій по одній і тій же справі було скорочено до двох. В часи імператорів Діоклетіана та Костянтина до апеляційної скарги, поданої імператору, додавалися «libelli refutatori» (прохання з доводами, що спростовують рішення), та доповідна записка судді у виправдання винесеного ним рішення.

Апеляційне провадження спочатку було дуже непорядкованим, але остаточно закріплення отримало в період царювання імператора Юстиніана (527-565р.р.). В цей час були визначені терміни для подачі заяви про апеляцію та для пересилання справи у вищу інстанцію. Незгоду можна було оголосити усно в суді відразу ж після винесення рішення чи у письмовій формі на протязі 10 днів. Апеляційна скарга, яка подавалась імператору, повинна була оплачуватись визначеною апеляційною сумою. Апеляційна сума не вносились, якщо апеляція подавалась в яку-небудь іншу вищу інстанцію. Подача апеляційною скарги припиняла виконання рішення (Борисова Є. А. Апеляція в цивільному (арбітражному) процесі. – 2 в., випр. I доп. – М: Городець, 2000. – С. 12).

За неправомірну апеляцію були встановлені санкції, що виражалися в висланні на термін до двох років і конфіскації половини майна. До того ж змінюється процедура розгляду апеляційної скарги. Якщо раніше імператор виносив своє рішення на підставі присланих йому письмових пояснень судді і зацікавлених осіб, тобто на підставі матеріалів справи, то при Юстиніані мало місце досконале нове провадження у справі, із представленням сторонами додаткових доказів і їхнім дослідженням безпосередньо в судовому засіданні.

Таким чином, виникнувши в давньому Римі, інститут апеляційного оскарження продовжив своє існування шляхом рецепції римського права, отримавши свій подальший розвиток в судовому провадженні багатьох європейських країн, та на території України.

Холодницький Н.І.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових учень*

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДУАЛІЗМУ СИСТЕМИ ПРОКУРАТУРИ США

Як відомо, Сполучені Штати Америки є федеративною державою, і це позначилося на організації її державного апарату. Виходячи з історично сформованного принципу федералізму, американські законодавці створили систему прокуратури США як дуалістичну – вона складається з двох відносно автономних підсистем – федеральної прокуратури та про-

куратури окремих штатів. Систему федеральної прокуратури становлять Генеральний прокурор США, його заступники та підзвітні йому окружні (державні) прокурори, що преставляють його інтереси на місцевому рівні. Прокуратура штатів як підсистема атorneyської служби організована дещо складніше, оскільки кожен штат має свої особливості. Усі штати мають своїх генеральних прокурорів, проміжною ланкою є прокурори графств (місцеві прокурори), а низовою – муніципальні прокурори.

Генеральний прокурор США водночас вважається міністром юстиції держави та головним радником президента з питань кримінальної політики. Генеральний прокурор США контролює діяльність прокурорів, які входять у федеральну атorneyську систему. Натомість він не має можливостей впливу на діяльність прокурорів, які в неї не входять – зокрема, прокурорів графств, штатів тощо (Мичко М. І. Прокуратура та інші органи обвинувачення в країнах світу. – Донецьк: ДЮІ, 2010. – С. 315). Хоча посада генерального прокурора США була введена 1789 р., підзвітне йому міністерство юстиції було утворено лише в 1870 р. Як видається, цю дату можна вважати часом остаточного переходу прокуратури США у гілку виконавчої влади.

У підпорядкуванні Генерального прокурора США перебувають 93 окружні державні прокурори, які від його імені реалізують кримінально-правову політику держави. Їх офіційною назвою є «U. S. Attorneys» (прокурори США – *Н. Х.*), а назва «окружні прокурори» вживається як похідна від простору їх діяльності, адже кожен із цих прокурорів діє в межах відповідного судового округу за винятком прокурора, який водночас поширює юрисдикцію на Вірджинські та Північно-Маріанські острови (тобто два судові округи). Судовий округ може становити цілий штат або частину штату, а у великих штатах їх буває декілька. Вони також становлять територіальну юрисдикцію федеральних окружних судів (Бернам У. Правовая система США / Уильям Бернам. – М.: Новая юстиція, 2006. – С. 272-273).

Вищою ланкою у прокурорських системах штатів є генеральні прокурори штатів, які мають різну процедуру призначення (обрання), що обумовлено федеративним устроєм США. У 43 штатах генеральні прокурори обираються населенням; у 5 штатах вони призначаються губернатором; в одному штаті вони обираються парламентом штату (штат Мен); в одному штаті генерального прокурора призначає Верховний суд штату (штат Теннессі) (Dmytrova M. V. Prosecutorial organs in foreign countries: metrological manual. – Odesa: Feniks, 2012. – Р. 6). Генеральний прокурор штату очолює юридичне управління виконавчої влади штату, виконує представництво інтересів штату в суді, а також у відносинах з іншими суб'єктами. Генеральний прокурор штату представляє його інтереси в усіх цивільних справах, консультує посадових осіб, законодавців і органи штату з правових питань. Крім того, він наділений правом видавати акти інтерпретаційного

характеру, які мають назву «правові позиції генерального прокурора штату». У кримінальних справах, що належать до юрисдикції штатів цю функцію виконують прокурори графств (місцеві прокурори), які в свою чергу не підпорядковуються генеральному прокурору штату (Бернам У. Правовая система США / Уильям Бернам. – М.: Новая юстиция, 2006. – С. 272-274).

Місцеві прокурори (прокурори графств) здійснюють свої повноваження від імені усього штату, де вони діють, однак їх обирають на посаду громадяни відповідних графств. Це відображає дію історично сформованої американської концепції, за якою кожне адміністративно-територіальне утворення, що потерпає від злочинності, наділяється правом самостійно визначати стратегію кримінально-правової політики, обираючи на свій розсуд місцевого прокурора. Відтак основним завданням прокурорів графств є процесуальна участь у провадженні кримінальних справ штату та деяких цивільних справ. Проте графства та міста у США мають потребу у функціонуванні правознавців, котрі представляють їх інтереси у кримінальних і цивільних справах, які виникають із відносин, що регулюються муніципальними ордонансами. Цих правознавців називають муніципальними прокурорами (city attorneys). У великих містах США при муніципальних прокурорах діють правові департаменти. Натомість у деяких невеликих містах США бюджет не дозволяє утримання штатних муніципальних прокурорів, тому замість них інтереси міста можуть представляти приватні адвокати на підставі цивільно-правового договору (Бернам У. Правовая система США / Уильям Бернам. – М.: Новая юстиция, 2006. – С. 275).

Оскільки федеральне кримінальне законодавство та законодавства штатів нерідко дублюють одне одного, на початках американської незалежності існували певні труднощі в розподілі компетенції між федеральною прокуратурою та прокуратурами штатів. Ще у XIX ст. склалась практика, за якою у випадку такого дублювання окружний прокурор передавав кримінальну справу в провадження компетентного органу штату. Однак протягом останніх десятиліть наведена практика була істотно обмежена, що, за переконанням американського правознавця Ч. Боннера, свідчить про федералізацію (збільшення компетенції федеральних органів обвинувачення) кримінально-процесуального законодавства США (Bonner C. Federalization of crime: to much of a good thing / Charles Bonner // University of Richmond law review. – 1998. – Vol. 32. – P. 905).

Таким чином, на території Сполучених Штатів Америки функціонує складна, однак дієва та визнана суспільством, система органів публічного обвинувачення, відома як прокуратура або ж аторнейська служба. Визначальним фактором у її становленні відіграв принцип федералізму США, який зумовив наявність двох автономних підсистем прокуратури – федеральної й окремих штатів. Прокуратура США була й залишається важливим засобом захисту американської демократії навіть попри відсутність загальнодержавного (федерального закону) про прокуратуру.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА НЕМЕЦКОЙ КОЛОНИЗАЦИИ ЮГА РОССИИ

Осуществляя политику немецкой колонизации Юга России, правительство Российской империи проводило комплекс мер, направленный на подготовку, дальнейший прием поселенцев и упорядочивание процесса колонизации. 23 февраля 1804 года, герцог Ришелье был назначен Главным управляющим новороссийскими колониями, а Контора опекунства, созданная для надзора за водворением управления колонистами в окрестностях Одессы, передана под его начало.

Под ведомством Конторы опекунства также состояли смотрители колоний, которые жили в колониях и являлись посредниками между Конторой и колонистами, их обязанности определялись Главным судьей. Самоуправление колонистов осуществляли окружные и сельские приказы. Сельский (колониальный) приказ учреждался в каждой колонии и состоял из шульца (старосты), двух бейзицеров (заседателей) и по одному десятскому на каждые 10 дворов.

Все колонии разделялись Конторой на округа. Окружной приказ утверждался в каждом округе и был представлен обер-шульцем и двумя бейзицерами. Обер-шульцы, шульцы и бейзицеры определялись по результатам выборов от общества и утверждались Конторой. Обер-шулец избирался на 3 года, а окружные бейзицеры на 2 года от всех колоний округа и под надзором смотрителя колоний. *(Плесская-Зебольд Э. Из истории образования немецких колоний в Причерноморье и Одессе (XI–XX вв) // Наша школа. – 1994. – № 2. – С.35–39).*

Обязанности Конторы и Попечительного комитета состояли в приеме и поселении колонистов, управлении их землями, защите их прав и надзоре за выполнением обязанностей, а также в распределении коронных долгов по семьям и выдаче паспортов.

Попечительный комитет, в подотчетности которого находились Конторы Опекунства иностранных, должен был инициировать улучшение социальных, экономических условий для колонистов. «Желая иметь собственную оседлость» в Одессе колонисты подавали прошения в строительный комитет о разрешении строительства дома на избранном участке. В свою очередь комитет выдавал просителю временное свидетельство, в котором подтверждался отвод земли, его точное расположение и размеры участка и предписывал ему внести залог в Одесский коммерческий банк. До постройки дома проситель не считался собственником отведенной под строительство земли и не имел права на его продажу. По окончании строительства проситель получал Открытый лист на владение и ему возвращался денежный залог. Если обязательства не выполнялись,

и в течение двух лет строительство не было закончено, денежный залог обращался в пользу городских доходов.(Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. 1799-1876. Т.1. О., 1998. – 21с.)

С принятием Устава о колонистах 1857 года, представлявшего собой свод законов, определявших полноправное место колонистов в процессе капиталистического развития страны, Контора Опекунства Новороссийских иностранных поселенцев уже называлась Екатеринославской Конторой иностранных поселенцев в Одессе, а по усмотрению Попечительного Комитета, вместо Канцелярии Одесского водворения, учреждалась Одесская Контора иностранных поселенцев. Какие именно округа колоний принадлежать должны к каждой Конторе, Попечительный Комитет издавал распоряжение и представлял на утверждение Министру Внутренних дел. В сфере компетенции Конторы находились все сферы общественной жизни колонистов.

4 июня 1871 г. издан специальный закон «Правила об устройстве поселян-собственников (бывших колонистов), водворенных на казенных землях», согласно которого колонисты переименовывались в поселян-собственников, а в административном и судебном отношении причислялись к разряду крестьян-собственников, сохранив личные преимущества. Также регламентировалось, что поселяне-собственники (бывшие колонисты), как состоящие в ведомстве Министерства Государственных Имуществ, так и изъятые из его ведения, согласно положения Главного Комитета об устройстве сельского состояния, подчиняются «ведению общих губернских и уездных, а также местных по крестьянским делам учреждений».

Поселянам предоставлялись права пользоваться и распоряжаться по своему усмотрению данными им во владение по записям землями. Все поселенные в России поселяне-собственники сохраняли право пользоваться свободой в отправлении веры по своим уставам, учению и обрядам. Ранее бессрочно дарованные Правилами от 4 июня 1871 г. льготы ограничивались десятилетним сроком.(Высочайше утверждённые правила об устройстве поселян-собственников 4 июня 1871 г. Личный архив А. Н. Яковлева[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.alexanderyakovlev.org>)

Итак, следует отметить, что процесс политико-правового регулирования относительно водворения немецких колонистов на территорию Юга России привели к широкомасштабному созданию и управлению иностранных колоний, что в последующем отразилось на национальной политике Российской империи в целом.

РОЗДІЛ 4

ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Кормич Л.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціальних теорій, доктор історичних наук, професор*

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА БАЗА

Процес формування і реалізації внутрішньої та зовнішньої політики сучасної України передбачає, передусім, визначення пріоритетів у виборі напрямів, моделей та форм розвитку. Саме такий підхід забезпечує можливість розробки стратегій та вибір відповідних тактичних прийомів і методів їх практичного втілення. На цьому, в свою чергу, ґрунтується системність реформ та ефективність впровадження цілей розвитку.

Якщо окреслювати стратегічний зміст внутрішньополітичних перетворень, то їх можна сформулювати як соціальну орієнтованість внутрішньої політики. У всіх напрямках державної діяльності наголошується на першочерговості завдань соціального розвитку та на створенні сприятливих умов для їх вирішення. Адже економічні і політичні трансформації мають в якості кінцевої мети досягнення високого рівня та якості життя суспільства. Це означає, що соціальна модернізація базується на соціальній підтримці, соціальному захисті та соціальному стимулюванні. В свою чергу, це робить людей зацікавленими у результаті, легітимуючи таким чином управлінські рішення та розширюючи соціальну базу виконавців і прибічників даних стратегій. Без подібної підтримки не може бути сталого розвитку і суспільної стабільності, в основі яких лежать високі показники індексу людського розвитку, що включає і об'єктивні, і суб'єктивні фактори.

Коло конкретних завдань, пов'язаних з досягненням таких стратегічних цілей, стосується різних сфер: політики, економіки, права, культури, духовності тощо. Задіяними у їх реалізації в якості суб'єктів виступають як державні інституції так і інститути громадянського суспільства. У їх співпраці народжується соціальний капітал, необхідний для ефективного стратегічного просування суспільства шляхом прогресу. А для цього узгоджуються норми поведінки, формується механізм взаємовідносин, утворюється модель взаємодії – соціальне партнерство.

Фундаментальні засади всіх цих процесів закладені Конституцією та Законами України, які визначають зміст і спрямованість внутрішньої політики держави, її орієнтованість на задоволення потреб і інтересів членів суспільства, незалежно від їх соціального статусу, місця в системі соціальної стратифікації та інших детермінант.

В цю діяльність включені структури державної влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства. В даному напрямку формується суспільна свідомість та культура. Тобто, і управління на всіх рівнях, і сприйняття рішень суспільством та готовність їх виконувати обумовлені розумінням привабливості соціальної орієнтованості внутрішньої політики. Тому, безумовно, таку спрямованість можна вважати головною стратегією сучасного етапу розвитку України.

В аспекті зовнішньої політики визначення стратегії є більш проблемним, ніж щодо внутрішньої. Адже тут іде пошук орієнтацій та пріоритетів. Основні концепції уточнюються. Однак і тут можна сказати, що радикальних змін загальних тенденцій становлення держави в системі міжнародних відносин не відбувається. Статус без'ядерної, позаблокової є конституційно закріпленим. Україна взяла на себе і повністю виконала зобов'язання щодо ядерного роззброєння. Вона не є членом жодного воєнного блоку. Правда залишається питання щодо розміщення іноземної військової бази – Чорноморського флоту Російської Федерації, яке неоднозначно трактується і оцінюється в суспільстві. Але в цілому стосунки з іншими державами вибудовуються за закріпленою конституційною моделлю, налагоджується економічна, політична, культурна співпраця з різними державами.

На принципах стратегічного партнерства та дружніх відносин розбудовуються взаємини України з Російською Федерацією, з країнами СНД, з іншими державами.

Вагоме значення для розуміння зовнішньополітичної стратегії має теза про євро інтеграційні устремління України. На сьогодні першочерговим визначене завдання підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, з кінцевою метою набуття членства в ЄС після завершення всіх необхідних внутрішніх реформ. Україна є повноправним членом Ради Європи та входить до багатьох європейських структур, активно працюючи в них.

Входження України у світове співтовариство, у світову економічну систему відбувається на засадах визнання загальнолюдських цінностей та норм міжнародного права, що забезпечує стабільність міжнародного становища України як демократичної незалежної держави.

Національні інтереси і національна безпека нерозривно пов'язуються з мирним, взаємовигідним співробітництвом та добросусідством; з участю у розв'язанні складних глобальних проблем сучасності. Все це дозволяє позиціонувати Україну як передбачуваного партнера у двосторонніх чи багатосторонніх дипломатичних відносинах. Крім того, подібні стратегії можуть розглядатись як такі, що відповідають інтересам утвердження миру та мирного співробітництва в системі міжнародних відносин в цілому. А це, в свою чергу, відповідає завданням захисту прав та інтересів людини як головної соціальної цінності як у внутрішньодержавних так і у зовнішньодержавних стратегіях розвитку суспільства.

Таким чином, можна констатувати, що сучасні українські стратегії в цілому зорієнтовані на потреби, інтереси та цінності людини. Пріоритет прав людини виступає головним системо утворюючим фактором домінуючої стратегії сталого розвитку. А всі трансформаційні процеси підпорядковуються цьому чиннику.

Поки ще, нажаль, не можна сказати про успішність і ефективність впровадження таких принципів у всіх без виключення сферах життєдіяльності, однак перспективи пов'язані саме з ними. І така спрямованість стратегій обумовлює широту їх соціальної бази.

Вітман К. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціальних теорій, доктор політичних наук, професор

ДОСВІД КОСОВО: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПОЛІТОЛОГІЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ

Для української етнополітичної науки є надзвичайно актуальним вивчення досвіду інших держав, що пройшли або зараз проходять процес етнополітичної дезінтеграції. По-перше, тому що Україна також виникла внаслідок етнополітичної дезінтеграції наддержави, до складу якої входила – Радянського Союзу. Незважаючи на те, що з того часу пройшов 21 рік, для України актуальна більшість проблем, з якими доводиться мати справу постдезінтеграційним державам. Серед них: етнотериторіальні та етнополітичні претензії сусідніх країн, які спираються на потужну підтримку своїх національних меншин; етнополітичний розкол різних частин України, які рухаються в протилежних зовнішньоінтеграційних напрямках, що може за несприятливих умов призвести до нового витка етнополітичної дезінтеграції; забезпечення рівного задоволення прав етноспільнот; формування адекватної мовної політики, яка б стримувала дію етнічних відмінностей.

По-друге, вивчення ситуації в інших постдезінтеграційних державах дозволить уникнути значної кількості помилок та хибних кроків в державній етнонаціональній політиці, спираючись на їх досвід. Етнополітика держави – не майданчик для експериментів та різких кроків, якими б ефективними вони на перший погляд не здавалися б. Спрогнозувати ефект тих чи інших заходів, причинно-наслідкову реакцію в сфері етнонаціональних відносин, зазвичай, практично неможливо. Етноспільноти (етнічна нація, національні меншини) бурхливо та непередбачувано реагують на утиски своїх етнокультурних прав. Як справедливо наголошував І. Курас у своїх працях, «необхідність особливої зваженості і розсудливості в державній етнонаціональній політиці диктується об'єктивною складністю і суперечливістю етнонаціональної ситуації в державі» (Курас І. Державна етнонаціональна політика в умовах становлення відкритого суспільства /

І. Курас //Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі? [збірник] – К. : ІПІЕНД, 2002. – С. 5).

Прикладом на користь цього твердження може слугувати нещодавнє запровадження нового мовного Закону України «Про засади державної мовної політики». Нормативно-правовий документ розширює сферу застосування мов національних меншин, відповідно до європейських стандартів, зафіксованих в Європейській хартії регіональних мов або мов меншин і, що найголовніше, приводить у відповідність реальну мовну ситуацію до офіційної. Національні меншини, які переважно послуговуються рідними мовами (російською, румунською, кримськотатарською), отримують право на визнання державою такого застосування шляхом надання мові національної меншини статусу регіональної. Проте цей закон був витлумачений правими політичними силами як загроза етнополітичній безпеці та територіальній цілісності України і став предметом порушення міжетнічної злагоди, конфліктів та вуличних сутичок.

Відтак, для української етнополітології та практичної етнополітики є корисним вивчення етнополітичного поступу інших постдезінтеграційних держав. Цього разу варто звернути увагу в бік країни, що утворилася в 2008 році внаслідок дезінтеграції СФРЮ та затяжного етнополітичного конфлікту з Сербією. Косово вже неодноразово ставало об'єктом нашого наукового аналізу, однак в цьому випадку нас цікавитиме сучасний етап етнополітичного розвитку частково визнаної держави, її внутрішня та зовнішня етнополітика у боротьбі за територіальну цілісність, незалежність та міжнародне визнання.

Головною проблемою для Косово на нинішньому етапі розвитку є зовсім не рівень міжнародного визнання, а вирішення етнополітичних проблем всередині держави. Влада Косово практично не контролює етнополітичні процеси в північному регіоні, де компактно проживає сербська національна меншина. Наслідком затяжного, багаторічного міжетнічного конфлікту між сербами та албанцями стало те, що етнічний фактор у будь-яких взаємовідносинах між ними домінує. Влада Косово сприймається сербською національною меншиною виключно як албанська влада, а не влада держави, в якій вони проживають. А це питання внутрішньої легітимності, яке Косово необхідно негайно вирішувати задля збереження територіальної цілісності та незалежності.

Головним фактором для збереження державності слід вважати успішну етнополітику. Якщо владі Косово вдасться припинити бути лише албанською владою і стати загальнодержавною, яка запропонує сербській національній меншині достатньо привабливі інструменти для задоволення своїх політичних та етнокультурних прав, що припинить сербсько-албанське протистояння демократичними методами без допомоги сусідніх держав і миротворчого континенту, – лише тоді ми зможемо констатувати,

що Косово відбулося як незалежна держава. І міжнародне визнання суверенної, самодостатньої держави стане лише справою часу.

Етнічний конфлікт, що призвів до відокремлення Косово та оформлення автономії в державу, може з таким же успіхом покласти край її існуванню. Якщо Косово не відбудеться як держава, спроможна вирішувати внутрішні етнополітичні проблеми, США та ЄС не будуть підтримувати увесь час нежиттєздатне державне утворення. І необов'язково причиною втрати незалежності Косово слід вважати тільки Сербію, цілком можливий варіант етнополітичної інтеграції частково визнаної держави з Албанією у випадку неможливості вирішити самотужки етнополітичні проблеми.

Як слушно зазначає російський історик А. Крилов, чим успішніше вирішуються політичні, етнополітичні та соціально-економічні проблеми в невизнаній державі, тим складніше встановити контроль ззовні або нав'язати там владу іншій державі (Крылов А. Непризнанные государства: важна «внутренняя легитимность» [Електронний ресурс] / А. Крылов // The Analyticon. – Режим доступу : <http://theanalyticon.com/?p=1550&lang=ru>). Внутрішня легітимність та спроможність ефективно вирішувати внутрішні проблеми важливіша від міжнародного визнання, адже з часом ідея незалежності може втратити підтримку через етнополітичні та соціально-економічні труднощі.

На перший погляд здається, що Україні, на відміну від Косово, після 21 року незалежності та відсутності проблем з міжнародним визнанням вже не загрожує новий виток етнополітичної дезінтеграції. Однак Україна має етнополітичні проблеми у взаємовідносинах з сусідніми державами, які спираються на підтримку активних національних меншин (румунська, російська); труднощі з рівним забезпеченням прав національних меншин в Автономній Республіці Крим (кримські татари та росіяни), з формуванням політичної – поліетнічної нації, з задоволенням мовних прав етнотериторіальних груп. Як свідчить досвід Косово, ці виклики потребують пильної уваги та вирішення в межах етнотериторіальної політики, адже другорядних етнополітичних проблем просто не буває – за несприятливих умов етнічний чинник може запустити процес дезінтеграції держави.

Яковлев Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету правової політології та соціології, доктор політичних наук, професор

КОНТУРИ ТЕОРІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ В АНАЛІЗІ СУСПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Сучасна політична наука характеризується плюралізмом підходів, відсутністю «мейнстриму», як загальноприйнятої та визнаної теоретичної школи, яка б однозначно домінувала у дискурсі політичної науки. І якщо протягом двадцятого століття генеза політичних наук знаменувалась по-

слідовною зміною теоретичних парадигм та методичних підходів, то сьогодні жодна теорія не претендує на статус «мейнстриму».

До ключових факторів, які обумовили такий стан речей можна віднести, по-перше, об'єктивну складність (пост) сучасних політичних процесів, «гібридність» режимів та глобальні трансформації інститутів доби модерну. По-друге, специфіку розвитку національних шкіл політичної науки у постсоціалістичних країнах, яка полягає у небажанні більшості науковців повертатись до єдиної концепції (незалежно від її назви) у політичних студіях через небезпеку догматизму. По-третє, політичні науки після «біхевіоралістського перевороту» 60-х років та «неоінституціоналістської революції» кінця 80-х років минулого століття почали широко використовувати порівняльний метод, який не виключає інші підходи – інституціоналізм, функціоналізм, біхевіоралізм та теорію раціонального вибору. Такі інституціоналісти, як К. Фрідріх час від часу звертались до методу порівняння, ряд біхевіоралістів взагалі називали себе «порівняльними суспільствознавцями», а деякі функціоналісти вважали порівняльну політологію «самою політичною наукою».

Така ситуація кардинально відрізняється від економічної науки. Неокласична теорія тут має інтенцію перетворення на «ортодоксію» економічних досліджень, а теорія публічного вибору стала важливою складовою методології, саме відносно неї можна зустріти назву «мейнстрим» (Я. Корнаї).

Роботи, виконані в межах «мейнстримної» економіки переважають завдяки високим пояснювальним можливостям, емпіричному підтвердженню теоретичних гіпотез за допомогою статистичних та математичних методів, детально розробленому понятійно-категоральному апарату. Але одним із головних аргументів апологетів неокласичної економічної теорії є ринкова економіка (реальний капіталізм) який доводить свою успішність порівняно із іншими (соціалістичними, традиційними) формами організації економічної діяльності.

У теорії раціонального вибору йдеться і про ціннісну сферу, адже саме раціональність науки, техніки, права, економічної та політичної діяльності складає основу європейської цивілізації. На різних етапах історичного розвитку раціональність протиставлялась вірі (Середньовіччя), схоластиці, метафізиці, догматизму (Просвітництво), емпіризму (таким його формам, як інтуїтивізм, сенсуалізм, ірраціоналізм), націоналізму та тоталітаризму. У сучасному світі раціональність приймає нові виклики через розвиток процесу медіатизації, появу нових глобальних економічних та політичних акторів, екологічні проблеми.

Раціональність виступає однією із фундаментальних основ становлення доби модерну, демократичних політичних інститутів. Без раціоналізації годі уявити процеси секуляризації (за М. Вебером – «розчаклування» політичного поля), лібералізації економічного, політичного, медійного

просторів, плюралізації, становлення та розвитку правової держави та громадянського суспільства, професійного управління (бюрократії), суспільної політики, науки та освіти, технічного прогресу.

Після зміни режимів у країнах радянського блоку вдача теоретиків публічного вибору була настільки масштабною, що ідеї «раціонального індивіда», «суспільного інтересу», «теорії гри», «опортуністичної поведінки», «транзакційних витрат» поширились на предметні поля соціологічної та політичної наук, суспільної політики, права. Цей процес отримав назву «економічного імперіалізму».

Контури теорії раціонального вибору рельєфно проступають у дослідженнях держави та влади (К. Ероу, М. Олсон, О. Гьоффе, Е. Даунз, В. Нісканен та ін.), демократії та еліт (Й. Шумпетер, А. Сен, Р. Франк, Ф. Гаск, О. Фісун, Р. Лахман та ін.), політичних ідеологій (П. Кругман, Я. Корнаї та ін.), колективної дії (К. Ероу, Р. Гардін, Т. Сандлер та ін.), суспільної політики (П. Б'юкенен, М. Фрідман, Е. де Сото, Е. Хелпман, Дж. Ле Гранд, Д. Хаусман, В. Парсонс, О. Демьянчук та ін.).

Щоправда, після невдалих спроб експансії раціонального вибору на теорію та практику демократичних перетворень у 90-х роках ХХ століття, «перша хвиля» досліджень суспільної політики з позицій теорії раціонального вибору у пострадянських країнах спала.

Проте, ландшафт політичної науки змінився. Наявність широкого кола робіт українських науковців, виконаних із використанням елементів теорії раціонального вибору щодо демократизації політичної взаємодії, становлення інститутів громадянського суспільства, політичних технологій, мас-медіа, гендерної політики, неопатрімоніалізму, еліт та лідерства, політичних коаліцій, політичної аргументації та дискурсу свідчить про загальний консенсус щодо великого евристичного потенціалу теорії раціонального вибору.

Сучасна політична теорія враховує обмеженість теорій раціональності, положення яких ґрунтуються на моделі егоїстичного максимізатора вигоди – «економічної людини». Представники економічної теорії Дж. Б'юкенен, Г. Таллок та інші не лише поставили під сумнів принцип методологічного індивідуалізму, а і відчували потребу включити етику, мораль та культуру до поля своїх досліджень ефективності політичних та економічних інституцій.

Розуміння раціонального вибору у сучасних умовах представлено теорією публічного (суспільно вагомого) вибору, який індивідуальні та колективні політичні актори реалізують в умовах інформаційного і темпорального дефіциту.

Отже, можна очікувати «другу хвилю» теорії раціонального вибору в аналізі суспільної політики. Необхідність застосування теорії раціонального вибору на сучасному етапі обумовлена розвитком та усклад-

ненням суспільних відносин, зростанням кількості перехресних ліній соціальних інтеракцій, що призводить до виникнення нових, нестандартизованих ситуацій, які потребують відповідних засобів аналізу та підвищення ефективності суспільної політики.

Друга хвиля досліджень політики з методологічних позицій теорії раціонального вибору має потенціал для створення «мейнстріму» у політичних науках за умови аналізу суспільної політики як найбільш ефективного політичного механізму управління балансом публічних інтересів задля розвитку країни.

Полевой Н. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», профессор
кафедры социальных теорий, доктор политических наук, доцент*

НЕКОТОРЫЕ ЧЕРТЫ СПЕКТРАЛЬНОЙ ТРАКТОВКИ РАЗВИТИЯ ПАРАДИГМ В ТЕОРИИ ИСТОРИИ

Проблема поиска закономерностей смены одной парадигмой исторического познания другой является либо несуществующей, либо нерешенной. Согласно первой точке зрения, разделяемой сторонниками Т. Куна, закономерностей в появлении и протекании научных революций быть не может. Согласно второй точке зрения, которой придерживаемся мы, подобные закономерности все же должны существовать, однако пока не выявлены. На этом пути представляется перспективным использование формальной стороны синергетического подхода в духе Г. Хакена.

В поиске возможностей применения синергетического и иных формальных методов для поиска закономерностей смены парадигм исторического познания мы полагаем необходимым исходить из следующих соображений и гипотез, сформулированных по итогам анализа полученного нами опыта поиска метода:

Согласно традиционному научному мировоззрению, человеческому разуму нет пределов – он способен бесконечно создавать новые идейные (мыслительные) конструкции. Причем расхожая фраза относительно того, что «новое – это хорошо забытое старое» дополняется обычно убежденностью в том, что новое – даже если и похоже на старое, – создано «на новом уровне» (на новой «элементной базе», в новых условиях, на «новом витке спирали» etc).

Проведенные нами эксперименты с моделированием смены парадигм историко-теоретического познания заставляют предположить, что в каждую эпоху существует весь спектр возможных парадигм исторического познания. Наличие похожих, чтоб не сказать одинаковых по базовым параметрам (имеются в виду совокупности понятий, составляющих образы видения истории тем или иным ученым) концепций и,

по сути, парадигм познания во все исторические эпохи, начиная с античности, обычно затушевывается, во-первых, значительными терминологическими отличиями разновременных концепций (разный понятийный аппарат) и, во-вторых, тем, что в разные исторические эпохи на первое место в сознании исследователя и, возможно, современников (благодаря, например, учебной литературе и системе образования), выступают разные концепции из «общего набора». Можно было бы охарактеризовать такую ситуацию иначе: для различных эпох характерна мода на разные концепции (типы концепций) из общего их спектра. Причем эта «мода» и создает ощущение, что в каждую эпоху побеждает и господствует какая-то одна парадигма познания.

На наш взгляд, существует значительная вероятность того, что все вместе концепции всемирно-исторического процесса, созданные в определенную эпоху, являются текстуальным воплощением совокупного состояния общественного сознания (той его части, которая «ведает» научным познанием) в данную эпоху и тогда акценты в их изучении смещаются с традиционного поиска отличий (одной концепции и парадигмы от другой) на поиск общих и недостающих элементов в общем спектре (свойственном данной эпохе), а также на описание этого спектра в целом. При таком подходе находят свое место под солнцем в качестве недостающих деталей общего спектра архаические, «консервативные», «реакционные», «ошибочные», «не прогрессивные» и прочие неуважаемые историографией концепции. Но при таком, объективно вытекающем из предшествующих гипотез и построений подходе, само слово «парадигма» приобретает несколько иной смысл – ее следовало бы определить как принципиально иной взгляд на мир, свойственный иной исторической эпохе и определяемый в первую очередь аксиологической составляющей мировоззрения данной эпохи. Тогда в основе закономерностей смены научных парадигм лежит не изменение научных подходов, базисных идей и пр., а изменение обычных человеческих ценностей (и/или, возможно, моды). Изложенное выше приводит к необходимости изучения не столько «чистой науки», сколько обыденного мировоззренческого фона эпохи, в рамках которого можно ожидать формирования и эволюции основных аксиологических представлений.

Подобные рассуждения меняют акцент последующего моделирования и требуют постановки вопроса о наличии идейного преформизма – конечности числа базовых, идейных пониманий мира в целом и истории в частности. Очевидно, характер ответа на это вопрос определяет многое в изучении прошлой и нынешней методологии науки.

Наумкіна С. М.

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського», завідувач кафедри політичних наук,
доктор політичних наук, професор*

Маслов Ю. К.

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського», докторант кафедри політичних наук*

ІНСТАНЦІЇ ТА ТРАНСЦЕНДЕНЦІЇ ВЛАДИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Аналіз політики як особливої сторони людської життєдіяльності, яка функціонує на основі цілеспрямованої колективної організації, безперечно пов'язаний із феноменом політичної влади. За своєю природою влада – явище суспільне, оскільки виникає в суспільстві. Суспільство без влади – це хаос, дезорганізація, саморуйнування соціальних зв'язків. Влада є центральним елементом будь-якого організованого суспільства. Вона універсальна в часі, але різниться залежностями між тими, хто наказує, і тими, хто виконує, вона порівняльна у просторі, оскільки є властивістю, зміни якої проявляються неоднаково. Її універсальність впливає уже з самого походження, бо тільки з'явилися упорядковані людські групи, як одразу виникла й влада.

Більшість трактовок політичної влади, а також самих визначень категорії «влада» пов'язують її функціональне значення з необхідним порядком та згодою між людьми, оптимальним управлінням та доцільним регулюванням людських відносин.

Будучи соціальною за своєю суттю, влада разом із суспільством проходить складний шлях зміни власних форм. В первинних суспільствах влада була анонімною, однак з часом така форма влади поступилася місцем владі індивідуалізованій (персоніфікованій). Однак процес зростання соціальної нерівності щоразу засвідчував неефективність індивідуалізованої влади як засобу розв'язання соціальних конфліктів, особливо масштабних за розміром. Це стимулювало процес інституціоналізації влади, під час якого вона все більше спиралася на спеціальні інститути, які здійснюють чітко визначені функції.

Отже, влада відноситься до такого класу речей, які не можуть бути визначені одним поняттям, на що неодноразово вказували багато вчених. Дж. Сарторі, наприклад, стверджував, що влада є «семантичною головоломкою, коли один і той же термін визначає декілька різних сутностей, і коли одна й та ж сама сутність передається різними термінами» (Сарторі Дж. Искажение концептов в сравнительной политологии / Джованни Сартори // Политические исследования. – 2003. – № 3. – С. 23). Для М. Олсона теорія влади є «святим Граалем політології, тобто святині, яку так і не

знайшли» (Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних та капіталістичних диктатур / М. Ослон ; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С. 21).

Перш за все, влада в суспільстві стверджує загальний порядок, в якому здійснюється та продовжується життя людини. Людині для подовження (постійного відтворення) суспільного життя необхідний певний схематизм (тобто спосіб організації власного життя та взаємодії з іншими людьми, плюс спосіб усвідомлення такої організації), який дозволяє людині діяти однаково, зберігаючи та відтворюючи вироблений ними спосіб подовження суспільного життя [Див.: Шайхутдинов Р. Современный политик: охота на власть / Руслан Шайхутдинов. – М. : Європа, 2006. – С. 473-474].

Одним з таких схематизмів і є схематизм влади, що передбачає введення певного спільного та єдиного для всіх простору. Цей простір має наступні особливості: по-перше, люди в ньому можуть орієнтуватися незалежно від конкретної ситуації або приналежності до тієї чи іншої групи; по-друге, в ньому повинні фіксуватися речі, що мають відбуватися постійно, відтворюватися самі по собі та за рахунок яких має відтворитися загальний порядок життя; по-третє, за рахунок такого схематизму люди повинні отримати можливість орієнтуватися та виробляти способи своїх дій поза безпосередньої взаємодії з іншими людьми (тобто, не тому, що хтось так сказав чи навчив). Іншими словами, влада задає загальнолюдський порядок життя.

Для того, щоб схематизм влади здійснювався, необхідно зафіксувати в свідомості людей, в суспільстві, в культурі деякі позамежні ідеї та речі, які недоступні нікому з нині існуючих людей та які б були визнані всіма як речі всезагальні та недосяжні. Іншими словами такі істини називають трансценденціями влади. Трансценденції – це такі ідеї, що відносяться до речей, які подолати неможливо, до природи, за рахунок яких фіксуються підвалини, на яких будується загальний порядок, змінити який нікому з людей не під силу.

Оскільки народ не має безпосереднього доступу до трансценденцій, потрібні спеціальні люди, групи людей, організації, інститути та іншого роду утворення, які є всіма визнаними носіями цих ідей та трансценденцій. Такі утворення називають інстанціями влади, кожна з яких має власний унікальний ресурс.

Тому інстанції влади оформлюються на основі певного виключного ресурсу, недосяжного для інших. Способи їх оформлення та становлення можуть бути різними. Як свідчить історія, традиційно інстанції влади оформлюються, перш за все, державними, церковними чи іншого роду інституціональними конструкціями, які фіксували певну винятковість. Але разом з цим, можна навести приклад, як така недосяжність може фіксу-

ватися за рахунок наявності духовного або культурного авторитету, і в даному сенсі інстанція влади зосереджена в одній людині.

Різні інстанції влади існують у вигляді композицій, кожна з яких володіє своїм винятковим ресурсом і не залежить від інших. Всі існуючі конструкції та комбінації влади з самого початку створювалися як такі, що складаються з декількох інстанцій (типів влади), кожна з яких формує свою власну цінність та винятковість, недосяжні для інших інстанцій. Поява нових інстанцій влади примушує кожного разу заново створювати композицію влади, перерозподіляти вплив, встановлювати правила взаємодії між інстанціями. Разом з тим та чи інша композиція інстанцій влади, той чи інший тип влади, певна реалізація схематизму влади існує як певна негласна згода народу на такий тип влади.

Історично Ш. – Л. Монтеск'є був першим, хто зафіксував принцип декількох незвідних друг до друга інстанцій влади. Мова в нього йде не про розподіл влад – не про те, як одну владу поділили на три частини. Зокрема, Ш. –Л. Монтеск'є стверджує, що існує декілька окремих інстанцій влади, кожна з яких володіє ексклюзивним ресурсом, а цим інстанціям доводиться між собою домовлятися. В цьому аспекті держава – це тільки одна з інстанцій влади, яка володіє доволі визначеним винятковим ресурсом (загальний порядок та однаковість процедур на всій території), та така, що не підмінює собою інші інстанції. Ставлення до держави як до єдиної можливої влади, яке накладається на намагання держави створити моноцентричну конструкцію, створює ту ситуацію послаблення життя, пригнічення політики, вихолощення демократії, які спостерігаються на терені пострадянського простору.

Починаючи з часів революцій, що змінюють тип влади, стає зрозумілим, що інстанцій влади може бути декілька. Попередні проблеми в Європі, пов'язані з конфліктами двох інстанцій влади – влади церкви та влади держави (монарха) – завершилися створенням особливої композиції цих двох інстанцій. Але з плином часу інстанцій влади стає все більше. Зокрема, існування влади у вигляді судової, виконавчої та законодавчої інстанцій стає звичним. В Європі виникають демократичні суспільства, в яких нові інстанції можуть з'являтися відповідно до появи нових трансценденцій, нових виняткових ресурсів. В сучасний момент також можна вказати на те, що триває процес ствердження нових інстанцій влади – органів місцевого самоврядування. Питання лише про те, який винятковий ресурс вони мають та на які трансценденції спираються.

По-перше, в межах сучасної політичної науки спостерігається суттєвий зсув у вивченні та глумаченні категорії «влада». Відбувається перехід на наступний, якісно новий рівень – на самий спосіб відтворення схематизму влади. Це означає, що ті чи інші варіанти влади становляться технічно конструйованими. Непорушні речі перетворюються на відносні.

Розвиваються технології влади, і ми все більше починаємо відноситися до влади з технічної точки зору, оскільки можемо дискутувати з приводу того, який тип влади необхідно встановити та яким чином.

По-друге, для усвідомлення всього схематизму сучасної влади необхідно відтворити всю його цілісність. Схематизм влади в такому розумінні реалізується як певна, визначена конфігурація, яка забезпечує певний спосіб взаємодії трансценденцій влади, інстанцій влади, еліт, місць присутності та народу. Якщо будь-яка з складових буде пропущена, то це може призвести до негативних наслідків.

По-третє, держава – це тільки одна з інстанцій влади, яка володіє доволі визначеним винятковим ресурсом (загальний порядок та однаковість процедур на всій території) та така, яка не підмінює собою інші інстанції. По-четверте, допустимість паралельного існування декількох інстанцій влади породило декілька окремих видів влади, зокрема, політичну, публічну, державну, владу місцевого самоврядування тощо. Всі вони різні за метою, методами, формами прояву, об'єктом і суб'єктами.

Таким чином, для того, щоб зафіксувати сучасне розуміння влади, необхідно, по-перше, виділити сам схематизм, в якому влада реалізується та здійснюється. По-друге, виділити основні стереотипи, присутні в суспільстві з приводу влади, «нормальні способи» здійснення влади та розмови про неї. По-третє, зафіксувати сучасні проблеми, що витікають з тих стереотипів та «нормальних способів». І тільки після цього провести проблематизацію стереотипів та створити нове розуміння влади, до якого необхідно прагнути для того, щоб ці проблеми були зняті та набули сенсу нові можливості, пов'язані з новим розумінням та з відповідним типом порядку.

Бондар О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціальних теорій, кандидат історичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ»

За всіма найбільш значними змінами на політичній карті світу, майже завжди стоять Сполучені Штати Америки і треба віддати їм належне, адже в останні роки при проведенні військових акцій вони намагаються діяти не самостійно, а залучають кілька союзників або навіть десятки країн, як це має місце у Афганістані або при нападі на Ірак та намагаються заручитися підтримкою Ради Безпеки ООН і керівництва блоку НАТО.

Однак, якщо розглядати ситуацію у арабських країнах на півночі Африки, де починаючи з 2010 року мали місце заворушення у Бахреїні, Алжирі, Судані, Йорданії, підряд пали режими Бен Алі у Тунісі, Мубарека у Єгипті, Салеха у Йємені, Кадафі у Лівії, а у Сирії продовжується

жорстоке протистояння повстанців з військами президента Асада, то тут вона більш складна.

Всі ці країни об'єднує те, що вони були світськими. З часом стало зрозуміло, що в цих державах найбільш сконсолідованою силою проявили себе ісламісти. Вони, спочатку не дуже численні, маючи за основу свою релігійну ідеологію висували лозунги боротьби з бідністю, за соціальну справедливість і за короткий час отримали підтримку значних верств населення. Наприклад, у Єгипті, де зараз президент є представником цієї політичної сили, ще у 2005 році «Брати мусульмани» завоювали 20 % місць у парламенті (Винницький Д. Восстание в арабском мире посеы и всходы / Д. Винницкий // Азия и Африка. – 2011. – № 12. – С. 2.).

В усіх країнах, де мала місце «арабська весна» сильний вплив отримала і «Аль-Каїда».

Ісламісти мали отримати крім підтримки населення і значну фінансову та моральну підтримку ззовні. Такими державами виявилися Саудівська Аравія, на чолі з тоталітарним салафітським режимом, та країни – монархії Перського залив.

Аналізуючи хід «Арабської весни» треба визначити, що в двох країнах, а саме Лівії та Сирії вона переросла у громадянські війни з втручанням великої кількості інших держав та з застосуванням збройних сил НАТО у Лівії. Загинула велика кількість людей серед яких були не тільки прибічники М. Каддафі, але і мирні жителі та навіть повстанці, а також представники західних охоронних фірм. Крім того, була зруйнована велика кількість цивільних об'єктів. Так, лише з 19 березня по 19 травня 2011 року загинуло від бомбардувань 718 мирних жителів та 4067 було поранено. Було зруйновано історичний пам'ятник – давньоримське місто Лептис-Магна, занесений в Список всесвітньої спадщини ООН (Жертви натовських бомбардировок в Ливии // Зарубежное военное обозрение. – № 1. – 2012. – С. 106.).

Наступна на черзі можливого падіння режиму Сирія. Тут боротьба проти неї проходить не через Раду Безпеки ООН, де вона має підтримку з боку Росії та Китаю з їх правом вето, а через Лігу Арабських Держав. На сьогодні за санкції проти Сирії виступили 19 країн ЛАД з 22. Вимоги ЛАД до Сирії включають: виведення військ з міст та селищ; звільнення політ'язнів; діалог з опозицією; допущення іноземних спостерігачів та журналістів до місць конфлікту.

Сирія має ряд особливостей, що впливають на розвиток подій в цій країні. А саме:

1. На території Сирії з 1971 року знаходиться єдина у регіоні Середземного моря російська військова база-Пункт матеріально-технічного забезпечення ВМФ Росії у м. Тартус. І хоча він складається лише з плавучих причалів, плав майстерні, казарми, де можуть базуватися російські бойові кораблі.

2. Сирія має запаси хімічної зброї, яку вона почала розробляти після війни 1967 року і яку допомагали створити фахівці ще за часи СРСР.

3. 15 % населення Сирії – християни.

4. Сирія отримувє всебічну підтримку з боку Ірану, в тому числі і добровольцями.

5. У загонах «Аль-Каїди» сирійці займають друге місце після саудівців.

6. Поки НАТО офіційно не хоче втручатися у події із-за великих витрат та можливих втрат.

Туреччина і Йорданія вже готують і озброюють повстанців та надають їм свою територію, можливим є приєднання до них і інших арабських держав, наприклад, Єгипту і Алжиру.

Деякі підсумки подій під назвою «Арабська весна», які можна підвести вже сьогодні.

1. Втрати в економіці країн учасниць за даними Міжнародного валютного фонду на середину 2011 року склали 55 мільярдів доларів, найбільших втрат зазнали Лівія – 7,7 мільярди та Сирія – 6 мільярдів. У результаті підвищення цін на нафту виграли Саудівська Аравія, ОАЕ та Кувейт (Ігошина Ж. У полоні арабської весни / Ж. Ігошина // Зовнішні справи. – 2011. – № 11. – 12. – С. 34.).

2. У регіоні порушено міжконфесійний баланс між сунітами та шиїтами.

3. Нестабільність у регіоні впливає на Європу тим, що вона зміцнює позиції ісламських радикалів у Європі, створює загрозу енергетичної кризи та різко збільшила потік біженців і емігрантів. Найбільшу загрозу біженці складають для півдня Європи, Кіпру, Італії (Захарченко А. «Арабська весна в дзеркалі європейських ініціатив» / А. Захарченко // Зовнішні справи. – 2011. – № 10. – С. 28.).

4. Серед країн регіону Туреччини, Саудівської Аравії і деяких інших йде змагання кому дістанеться лідерство.

5. Ізраїль без сумніву виграє від послаблення кожної арабської держави, особливо Сирії, але те, що на зміну світським режимам прийшли або зможуть прийти ісламські фундаменталісти і все більше посилюються сили «Аль-Каїди» викликає серйозне занепокоєння керівництва держави.

6. Лідери країн регіону з метою запобігання революцій у себе змушені йти на деякі демократичні реформи. Так, міністр іноземних справ королівства Марокко визнав, що Конституцію у 2011 році прийняли з метою попередження приходу в країну «арабської весни» (С. Аль-Османи Королівство Марокко-государство в которое не пришла «Арабская весна» / С. Аль-Османи // Международная жизнь. – 2012. – С. 67 – 68.).

7. Росія, в значній мірі, втратила свій вплив в регіоні, особливо це видно на ринку продажу озброєнь.

Сушко А.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціальних теорій, кандидат історичних наук, доцент*

СУЧАСНА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Культура в сучасних умовах відіграє вирішальну роль у формуванні й утвердженні громадянського суспільства з високими гуманістичними цінностями, в розвитку й самореалізації особистості, сприяє зміцненню суверенітету України. Сучасні демократичні держави відійшли від ідеї підпорядкованості культури іншим сферам суспільного життя. Концепції підтримки культури впливають із самоцінності культури, але водночас – із обов'язку держави зберегти цю самоцінність, мінімально впливаючи при цьому на самостійність культури. Формування такої національної культури потребує проведення відповідної культурної політики нашої держави. Саме від обґрунтованої політики в галузі культури залежить забезпечення необхідних умов для розвитку і діяльності кожної людини незалежно від статі, як найвищої цінності суспільного розвитку.

Тому в контексті окресленої проблеми особливої уваги заслуговують праці вчених, присвячені дослідженню культурної політики в умовах демократичної держави. Незважаючи на різні підходи авторів, можна стверджувати, що більшість розглядає державну-культурну політику як певну взаємодію держави із сферою культури та комплекс регульованих принципів адміністративних і фінансових видів діяльності й процедур, що забезпечують основу діяльності держави й суспільства у сфері культури.

В широкому плані, державна культурна політика охоплює культурні аспекти всіх державних програм її розвитку. У вузькому значенні, вона передбачає розробку концепції функціонування й подальшого прогресу систем освіти, науки, культури і створення із цією метою сукупності норм і принципів, що визначають зміст, розвиток та поширення культури, регулювання тенденцій прогресу духовно-ціннісних аспектів суспільного життя (Горлова І. История правового регулирования отношений использования земель и развития культуры общества / И. Горлова // Политические науки. – 2002. – № 5. – С. 4–6].

В 90-х роках розповсюджуються ідеї фемінізму та задекларовано принципи про необхідність написання «історії жіночої культури». І, нарешті, з'являється термін «гендер», який більш конструктивно вміщує в собі багатомірні стосунки між людьми як носіями культури, духовності і традицій. На сьогодні вже є певний доробок в галузі фемінології і гендерології у вивченні проблеми участі і самореалізації жінок у культурних процесах, з'явилися комплексні праці (Гендер і культура. К.: Факт, 2001).

Сучасний підхід досліджень культури тісно пов'язаний з тенденцією антропологізації мислення, що, зокрема, відзначається широким використанням термінів психології і навіть психіатрії (Колесник І. І. Українська культура та історіографія: історія ментальностей / І. І. Колесник // УІЖ. –

2002. – с. 27), а також поняттям ментальності як основи для визначення типу культури, тобто сукупності змістовних і феноменологічних характеристик культури у даному просторово-часовому вимірі.

Сучасна демократія спирається на міцний фундамент участі всіх громадян у визначенні мети і завдань політики, в т. ч. і в сфері культури. Зростання ролі жінок в структурах влади трансформує її в бік соціально-культурних аспектів розвитку суспільства – охорони здоров'я, освіти, духовності і т. д. Тому висновок ООН при аналізі діяльності парламентів країн з різними гендерними характеристиками – тільки паритетна участь чоловіків і жінок в структурах державної влади гарантує прийняття збалансованих рішень, а тому забезпечує стабільний розвиток кожної країни.

В Україні завжди було сильне прагнення до самоствердження особистості, автономії особистості і суспільства. Це свідчить про надійну соціальну основу для демократизації суспільства на принципах самоврядування. На мікрорівні влади – в повсякденному житті, сім'ї, гендерні відносини все більш стають партнерськими, базуючись на нормах рівних прав.

Таким чином, існують різні думки, часто досить суперечливі серед представників певних соціальних груп та політичних сил, інших суб'єктів, які мають свої інтереси та пріоритети.

Досвід нашої країни переконує, що по-перше, державна культурна політика повинна враховувати історичні традиції та сучасну соціокультурну ситуацію. По-друге, що тільки завдяки зваженій державній політиці можна ліквідувати нерівність громадян, забезпечити право представникам кожної статі на користування національними духовними і матеріальними здобутками.

Пехник А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціальних теорій, кандидат політичних наук, доцент

НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

У Конституції закріплено принцип соціальності держави, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Проголошення України соціальною державою (Ст. 1 Конституції) зумовлює необхідність розвитку її конституційної моделі. Зокрема, йдеться про визнання відповідальності держави за соціальний стан громадян, своєчасну виплату заробітної плати робітникам державного сектора, а також пенсій, стипендій, інших соціальних виплат, про приведення мінімальної зарплати, стипендій і дотацій у відповідність із реальним прожитковим мінімумом. На жаль, багато з цих положень залишаються тільки на рівні декларацій. Різке зниження рівня життя основної маси населення призвело до того, що майже дві третини громадян

країни живе на доходи, нижчі прожиткового мінімуму. В особливий скруті опинилася непрацездатна частина населення – інваліди, пенсіонери, а також сім'ї з дітьми.

Отже, соціальна держава – це держава, в якій людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. У випадку, коли людина з тих чи інших причин не може забезпечити себе матеріально, держава надає їй необхідну підтримку. Такий підхід відповідає Ст. 25 Загальної декларації прав людини (Шимченко Л. А. Соціальна держава в Україні: практика і перспективи // Гуманітарний вісник / Запорізька держ. інж. акад. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 27. – с.178).

Практика свідчить, що неможливо визначити теоретичний зміст поняття «соціальна держава» однозначною дефініцією, з одного боку, через складність цього явища, а з другого – через необхідність зважати на особливості перехідного періоду в Україні. З урахуванням цього в українській моделі соціальної держави акценти розставлені таким чином: проведення політики соціальної безпеки, яка полягає в захисті соціально вразливих верств населення, адаптація суспільства до нової моделі суспільного розвитку, поступове звільнення людини від соціального піклування з боку держави, сприяння її самостійності та відповідальності.

Держава формулює і реалізує відношення до громадян своєї країни в соціальній політиці, покликаний гуманізувати ринкові економічні відносини, уберегти людину, забезпечити розвиток і збільшення базового багатства країни – людських ресурсів, із яких вона черпає собі підтримку, створює основи матеріального і духовного добробуту.

В умовах демократії соціальна політика набуває нового вигляду. Основні завдання, що постають перед державою, такі: визначити екстрені заходи, пов'язані з відродженням економіки і досягненням економічної стабільності; накоеслити основні пріоритети у розв'язанні соціальних проблем освіти й охорони здоров'я, розвитку науки, культури, екології, проводити активну політику у створенні системи соціального захисту населення; необхідно кардинально змінювати статус державних службовців; впроваджувати не тільки політичний контроль за діяльністю державної влади через інститут міністрів-політиків, але й робити «прозорою» діяльність державних структур, насамперед через позитивний зворотний зв'язок із громадськими об'єднаннями й асоціаціями підприємців; демонтувати систему колективної відповідальності, точніше, безвідповідальності; необхідна активна інформатизація державної влади; активно сприяти розвитку місцевого самоврядування і його фінансової бази; забезпечити контроль громадянами процесу прийняття рішень місцевою владою і виконання рішень виконавчою; переглянути податкову політику в частині зниження податкового тягаря для малого і середнього бізнесу; збільшити інвестиції в сферу освіти і науки; необхідне термінове вирішення проблем у сфері молодіжної зайнятості: створення і квотування робочих місць для

молодих спеціалістів – випускників навчальних закладів; удосконалити політику прибутків і заробітної плати (реалізувати на практиці концепцію «гідна праця – гідна оплата»).

Результатом проведених реформ повинна стати побудова соціальної держави, оскільки вона – це процес пошуку механізмів узгодження інтересів більшості членів суспільства, побудови громадянського суспільства.

Основними детермінантами оптимізації розвитку українського соціуму є: політико-правова детермінанта, що зумовлює потребу адаптації державно-правових ідей європейської цивілізації до традицій і ментальності українського народу; економічна детермінанта, яка зумовлює утвердження економічної свободи поряд з цінностями українського народу; соціальна детермінанта, що потребує розвитку суспільних відносин з високим рівнем свободи й відповідальності суб'єктів, формування середнього класу; соціокультурна детермінанта, яка зумовлює зростання соціального капіталу і формування нового соціокультурного простору.

Детермінантами оптимізації розвитку громадянського суспільства в Україні є: розкриття потенціалу особи; створення умов реалізації позитивного потенціалу кожного колективу; інформаційна підтримка громадських ініціатив; гармонізація відносин громадянського суспільства з держбюрократією; забезпечення гармонійного зв'язку громадянського суспільства з економічним розвитком соціуму; створення системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади; правовий захист елементів громадянського суспільства; подолання духовної кризи; консолідація елементів громадянського суспільства на основі загальнолюдських цінностей і подолання розколу соціуму.

Значною тенденцією у розвитку соціальної держави є розгортання її діяльності щодо забезпечення соціального партнерства. В західних країнах соціальне партнерство пройшло довгий і складний шлях свого становлення, перш ніж стало складовою офіційної загальнонаціональної політики. Свідченням останнього є законодавче закріплення у цих державах тристоронніх економіко-соціальних утворень, сформованих із представників об'єднань підприємців, профспілок і держави.

Козьмініх А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціальних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

На сьогодні наше суспільство перебуває в стані системної кризи. Особливо загострюються політичні, економічні, соціальні відносини. Після проголошення незалежності України і вибору демократичного шляху розвитку держави з'явилося достатньо наукових праць, присвячених теорії громадянського суспільства. А це засвідчує, що теорія громадянського

суспільства знаходить своїх прихильників в нашій державі. На сучасному етапі розвитку проблема суспільства має практичне значення, як питання становлення і функціонування громадянського суспільства. Осмислення загального поняття громадянського суспільства полягає у прагненні систематизувати притаманні даному терміну відмінні ознаки. Громадянське суспільство повинно бути основою політичного життя, вносити в останнє демократичні риси і якості, сам дух звільнення особи від державного диктату – основу основ громадянського суспільства. Слід погодитися з групою авторів в Україні «Політологічного словника» котра вважає, що «громадянське суспільство – сукупність неполітичних відносин (економічних, національних, духовно-моральних, релігійних і т.ін.), галузь спонтанного самовиявлення інтересів і волі вільних індивідів і їх асоціацій». Таке визначення громадянського суспільства має свої позитивні риси, оскільки більш чітко зв'язує громадянське суспільство з державою, вказує на вторинність державності, підкреслює службові обов'язки державної влади захищати своїх громадян і тим самим регулювати їх життєдіяльність.

Варто зазначити, що тенденція до формування громадянського суспільства реалізується через розвиток горизонтальних зв'язків, через шлях перехрещування економічних зв'язків чисто господарськими рамками. Громадянське суспільство – своєрідний буфер горизонтальних зв'язків яке закріплює політичну владу.

Визначення суті громадянського суспільства має важливе значення. Але завжди слід пам'ятати, що громадянське суспільство – це таке суспільство, де інтереси людини мають пріоритетне значення. Адже людина за своєю природою притаманне прагнення жити в суспільстві людей, в якому вона прагне задовільнити, насамперед, свої приватні інтереси. В той же час, звичайно, інститути громадянського суспільства покликані забезпечити певний баланс між соціальними та політичними силами, а за допомогою правових норм регулювати відповідні відносини.

Таким чином, громадянське суспільство – це не якісь ізольовані індивіди, а комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різноманітні цінності, інтереси і потреби членів суспільства. Це сфера самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій і організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади. Такий підхід до аналізу громадянського суспільства дає змогу зробити висновок про те, що воно має відображати громадянські відносини, взаємозв'язок всіх сфер суспільного життя людини. В той же час громадянське суспільство – це не будь-яке суспільство, а сукупний індивід, який виступає через систему різних асоціацій, об'єднань своєрідним регулятором свободи людини. Іншими словами, громадянське суспільство – це сфера соціальної взаємодії, що складається зі сфери особистого, різноманітних об'єднань, суспільних

рухів і публічної комунікації. Його часто розуміють як місце соціальної дії, відносно автономної від держави.

Основою громадянського суспільства є поділ і різноманітність, механізм стримування та урівноваження. Політичні інституції відокремлені від культурних і позбавлені можливості отримувати економічний зиск; чиновники не мають змоги зловживати своїм службовим становищем; держава не контролює культурне, релігійне та наукове життя; високий соціальний статус не може бути запорукою авторитету в культурній або політичній сфері. Завдяки пресі, законодавчій ініціативі та іншим факторам вільне суспільство одержує можливість контролювати та стримувати державну владу. Словом, важливе місце у розумінні громадянського суспільства посідає асоціатичний аспект, тобто наявність певної спільності соціальних суб'єктів, що прагнуть самоідентифікації. Проблематика громадянського суспільства є доволі складною. Вона не обмежується тільки аспектом надання соціальним суб'єктам достатнього простору для реалізації їх вільного вибору у власних діях на свою і суспільну користь. Але не слід забувати, що громадянське суспільство – це людське суспільство, взяте з точки зору його конкретної якісної характеристики. Саме за таких умов здійснюється його функціонування, коли встановлюється відносна рівновага між моментом самодіяльності і владної обумовленості поведінки конкретних соціальних суб'єктів, коли вплив центральної влади на життя суспільного організму є гнучким, коли і влада, та її адресати діють взамовідповідально і обмежують себе і одне одного в експансіоністських проявах. Важливо, щоб громадянське суспільство не тільки в теорії, але й на практиці стало полем вільної життєдіяльності людей і взаємної волі народу. Воно може існувати і розвиватися лише в умовах консенсусу між його силами з ряду суспільних цінностей (форм власності, моментів демократії та інше). Адже сутність громадянського суспільства – це поєднання економічного, політичного і культурного плюралізму, який знаходить своє відображення в багатстві форм власності, в запереченні ідеологічних стереотипів, в розкритті духовного життя у всьому обсязі.

Паращевіна О. А.

Економіко-правовий факультет у м. Сімферополі Національного університету «Одеська юридична академія», асистент кафедри загально- правових дисциплін, кандидат юридичних наук

СУЧАСНА ДЕРЖАВА У ВЗАЄМОДІЇ З КОЛЕКТИВНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРАВА

Життя сучасного суспільства, його потреби та специфічні відносини є передумовами трансформації державно-правових інститутів, норм і відносин як на національному, так і на міжнародному рівнях. Ці процеси стимулюють і оновлюють універсалізацію в державно-правовій сфері.

У ХХІ столітті на перший план висувається проблема правової комунікації, тобто проблема успішного співіснування у сфері права найрізноманітніших суб'єктів, проблема загального праворозуміння і сумісної правотворчості, у рамках якої може реалізовуватися не лише особиста свобода людини, але і її відповідальність за долі інших. Таке розуміння права неможливе при погляді на державу як єдиного носія права. (Бірюков Р. М. Глобалізація та її вплив на правову сферу//Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 2. – с. 39).

Аналізуючи дані процеси, слід звернути увагу на неоднозначний вплив глобалізації на розвиток політичних систем і трансформацію традиційних політичних практик, де, з одного боку, відбувається процес ускладнення національних політичних систем, з іншого – їх часткова уніфікація і зменшення різноманіття, що можна пояснити суперечністю природи сучасної глобалізації.

Парадокс полягає в тому, що глобалізація, виникнувши в дуже різноманітному в культурному, соціальному, цивілізаційному аспектах просторі, у даний час веде до його гомогенізації й універсалізації, утвердження абстрактно універсальних, але значною мірою формальних і недостатніх інститутів. Дані обставини відбиваються на розвитку національних держав і відповідних політичних систем.

Національна держава певним чином втрачає повновладне господарювання на власній території Суверенітет держави «зменшується», набуває ритуальних рис. Традиційно широке поле реальних та потенційних державних рішень скорочується, що особливо помітно в країнах з давніми та стійкими традиціями. На фоні ослаблення здатності держави контролювати свою територію зростає розчарування громадян, підіймається нова хвиля націоналізму.

З процесами глобалізації пов'язані зміни в економічній політиці країн, розмах діяльності й важливість яких в обсягах світової економіки значно збільшилися за останні два десятиліття.

Сучасний стан економічної глобалізації виводить на політичну сцену значну кількість суб'єктів, здатних конкурувати з державою-нацією. До таких суб'єктів слід відносити: неурядові установи, діаспори, релігійні організації, кримінальні структури, транснаціональні корпорації. Їхня діяльність сприяє звуженню влади держави, що традиційно ґрунтується на ідентифікації громадян за національною територією.

Видається слушною думка, що транснаціональні корпорації в сучасному суспільстві мають багато формальних ознак «суверенної держави»: територію (обумовлену зоною поширення мережевої інфраструктури); стратегічні ресурси (інформацію та інформаційні потоки, які циркулюють у належних або підконтрольних їм інформаційно-телекомунікаційних мережах); аналог населення (штат лояльних співробітників і агентів впливу в різних державних і недержавних структурах); відносно високу автономію (яка може наближатися до поняття «суверенітет»).

У даний час транснаціональні корпорації мають значну економічну потужність, рівну, а часто й таку, що перевершує економічний потенціал багатьох держав. Результати діяльності транснаціональних корпорацій можуть бути позитивними й негативними.

До останніх належать, зокрема, такі проблеми, пов'язані насамперед з їхньою діяльністю в приймаючих країнах: можливість потрапляння цілих держав в економічну та, як наслідок, політичну залежність від окремих транснаціональних корпорацій.

Транснаціональним корпораціям належать основні виробничі сили сучасного світу. Ці нетрадиційні колективні суб'єкти права стали домінантними інституціями на економічному полі та зумовлюють вектори розвитку держав у політичному полі. Вони протистоять державам, відстоюють приватні інтереси, набули високого ступеня автономії та значно впливають на розробку політики держави. Їх функціонування уявляється суттєвим кроком у протистоянні суспільного державному, адже тепер приватний інтерес не лише проник, але й вийшов за межі своїх політичних систем.

Вищезазнані чинники об'єктивно вказують на кризу державності в сучасному суспільстві та зумовлюють актуальність ґрунтовного й системного аналізу ролі колективних суб'єктів права економічного типу у світовій політиці і просторово-субстанціональному бутті держави.

Процеси трансформації традиційного буття держави виявляються як в економічній, так і в політичній сфері. У політиці традиційна держава вже є не єдиним виразником спільного інтересу і втрачає частину своєї влади. Правове буття сучасної людини розширює віками сформовані межі національно-державних правових систем і набуває нового виміру.

Втілення сучасних потреб і інтересів суспільства, світові тенденції глобалізації, локалізації та глокалізації, виникнення катастрофічних загальносвітових проблем, у тому числі політичних і екологічних, зумовлює й обґрунтовує велику роль колективних суб'єктів права в правовому житті сучасного суспільства.

Гомзякова О. Ю.

ВСП «Миколайівський інститут права» Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ: ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

У статті розглядаються загальні аспекти стратегії перекладу на основі аналізу зв'язка мови з мисленням, реальною дійсністю, із суспільством і культурою, з іншими знаковими системами, зміни в характеру перекладацької діяльності, основні підходи перекладу.

Переклад, як вид духовної діяльності людини, виник ще в глибоку давнину. Він завжди грав велику роль в історії окремих народів та світової культури в цілому. У наш час – з середини XX століття – перекладацька діяльність у всіх своїх різновидах набула небаченої популярності дякуючи інтенсивному розвитку міжнародних контактів. Однак зараз існує проблема невірної тлумачення оригіналу. Історія перекладу знає багато прикладів, коли оригінал переосмислювався перекладачем.

Серед численних складних проблем, які вивчають мовознавство, важливе місце займає вивчення лінгвістичних аспектів міжмовної діяльності, яку називають «перекладом» або «перекладацькою діяльністю». Переклад безсумнівно стародавній вид людської діяльності. З самого початку переклад виконував найважливішу соціальну функцію, а саме надав можливість спілкуватись з іноземцями. Поширення письмових перекладів відкрило людям широкий доступ до культурних досягнень інших народів, надало можливість взаємодіяти та взаємозбагачувати літературу та культуру.

Знання іноземних мов дозволяє читати книги в оригіналі, але вивчити навіть одну іноземну мову вдається далеко не кожному (Кузенко Г. М. Теорія та практика перекладу. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008.)

Взагалі, сучасне перекладознавство сформувалось як самостійна наукова дисципліна в основному в другій половині двадцятого сторіччя. Післявоєнне розширення міжнародних контактів у всіх сферах людського спілкування, що викликало різке збільшення потреби в перекладах і перекладачах, стало могутнім стимулом для росту теоретичних досліджень перекладацької діяльності. За останні 50 років з'явилася величезна кількість робіт, величезна різноманітність теоретичних концепцій і методів дослідження.

Сучасне перекладознавство – результат міждисциплінарних досліджень, що використовують методи цілого ряду наук (літературознавства, когнітивної й експериментальної психології, нейрофізіології та етнології).

Однак, внаслідок багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин більшість робіт в теорії перекладу має більш-менш яскраво виражену лінгвістичну основу. Для успішного формування лінгвістичного перекладознавства існує цілий ряд важливих передумов: 1) у другій половині XX сторіччя мовознавство значно розширило область своїх інтересів. 2) спроби створити систему машинного перекладу, передати функції перекладача комп'ютеру, здатному виконувати цю роботу набагато швидше і дешевше. Але вчені-лінгвісти переконалися, що основні перешкоди в цій області лежать не в обмежених можливостях комп'ютера, а в недостатності наших знань про сутність перекладацького процесу. 3) суб'єктивний

фактор. Виникла потреба в масовій підготовці професійних перекладачів, яка привела до створення численних перекладацьких шкіл і відділень, що в основному створювалися в університетах і інститутах іноземних мов.

В той час багато вчених, які зробили значний внесок у розвиток сучасного перекладознавства, не вважають себе лінгвістами, а деякі з них особливо підкреслюють обмеженість і неправомірність лінгвістичного підходу до дослідження перекладацької діяльності. Мається на увазі те, що перекладознавство – це особлива наукова дисципліна, що має багато інтердисциплінарних аспектів. Сама по собі одна лінгвістика не може розкрити всю багатогранність цього складного виду діяльності. (Корунець І. В. Теорія та практика перекладу (аспектний переклад). – Вінниця: Нова книга, 2003.)

Видатний американський лінгвіст Ю. Найда, який зробив великий внесок у розвиток сучасного перекладознавства, пропонує звести різні теорії перекладу до чотирьох основних підходів: філологічний, лінгвістичний, комунікативний, соціосемантичний.

Філологічний напрямок виник історично раніше інших, зосередився в основному на проблемі відповідності перекладу тексту оригіналу, на принципах адекватності перекладу, заснованих на філологічній інтерпретації перекладних текстів. Визначення понять адекватності й еквівалентності і сьогодні залишається в центрі уваги перекладачів.

Лінгвістичний підхід представляється природним наслідком того, що переклад завжди має справу з двома мовами. Основна увага приділяється змістовним відносинам між оригіналом і перекладом.

В основі комунікативного підходу лежить запозичення в теорії комунікації основних понять, як джерело, повідомлення, рецептор, зворотних зв'язок, процесів кодування і декодування.

Соціосемантичний підхід зосереджує увагу на соціальних аспектах і взаємодії різних знакових систем у реальних актах вербальної комунікації.

Отже, розглянувши різні стадії й етапи перекладу, можна зробити висновок, що перекладач, по суті, є творцем нового твору, і, що переклад не є набір механічних дій.

Перекладач творить, витрачаючи при цьому не менше зусиль, ніж автор того або іншого твору або наукової статті. Робота перекладача, скоріше, складніша, тому що він повинен передати засобами перекладної мови ту атмосферу й емоційність і той інформаційний потенціал, що закладений в оригіналі, причому, передати не з буквальною, а із значеннєвою точністю.

РІВНІ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Процеси, які сьогодні мають місце у сфері міжнародних відносин характеризуються значним розмаїттям та складністю. Причиною цього є глобалізація та регіоналізація міжнародних відносин, що вимагає від держав перегляду старих способів взаємодії, вдосконалення механізмів співпраці, розробки зовнішньої політики, адекватної сучасним обставинам. В кінцевому рахунку, від продуманої, чітко обгрунтованої зовнішньої політики держави багато в чому залежить не тільки реалізація національних інтересів, але й успіх внутрішньополітичних дій уряду. Це вимагає розуміння ефективності зовнішньої політики та її параметрів.

Слід зазначити, що базовою характеристикою зовнішньої політики держави вважається її ефективність. Енциклопедична інтерпретація даної категорії звучить так: «Ефективний, що дає ефект, що приводить до потрібних результатів, діючий. Звідси – ефективність, результативність» (Большая советская энциклопедия. В 30 т. / Под ред. А. М. Прохорова. 3-е изд. М.: Советская энциклопедия, 1978. Т. 30. С. 323.). З точки зору прикладної аналітики, щоправда, це мало що нам надає: у подібному визначенні відсутній навіть загальновизнаний набір характеристик, що дозволяє дійти висновку про міру результативності політики держави. Тому ми розглядаємо ефективність не як абстрактне поняття, а як набір ознак або підстав, за яких дії країни у конкретній ситуації або на певному напрямку можуть бути визнані результативними. У літературі виділяються принаймні три рівні ефективності зовнішньої політики, кожний з яких розрізняється залежно від результату.

Перший рівень характеризує стартовий потенціал країни для реалізації конкретної програми дій. *Другий* – здатність реально досягати бажаного результату за будь-яких умов. *Третій* – пов'язаний зі здатністю держави втримуватися у векторі поступального руху за умовною траєкторією від менш сприятливого міжнародного середовища до більш сприятливих її умов або більш сприятливим позиціям у межах наявних умов міжнародного середовища. Мається на увазі вплив відповідної держави на загальний стан навколишньої системи міжнародних відносин (співвідношення сил, ступінь імовірності появи великих конфліктів, число загроз і ризиків). У різних ситуаціях зовнішню політику країни буває зручніше (і важливіше) оцінювати по всіх трьох рівнях ефективності. Однак обгрунтованість оцінок за кожним із трьох рівнів неоднакова, тому й «зведена» оцінка виходить ще більш приблизною, ніж оцінки за рівнями.

Для *першого рівня ефективності* головне – здатність швидко стартувати, зводячи до мінімуму можливу протидію внутрішнього та зовнішнього політичного середовища. Це рівень переходу від заяв (декларацій,

планів) до реальних дій, спрямований як на здійснення самого плану уряду, так і на забезпечення підтримки практичних кроків держави з боку громадської думки. Дія виступає як безпосереднє вираження зовнішньої політики, що дозволяє здійснювати введення будь-якої ініціативи до загального політичного простору. На даному рівні ефективність насамперед пов'язана зі своєчасністю і чіткістю проведених заходів. *Результативність* визначається як набір інструментів і ресурсів учасника міжнародних відносин, так і вмінням останнього правильно ними розпорядитися. Динаміка процесу просування до мети при цьому часто залишається невизначеною, контролювати хід подій буває складно, потрібні постійні коригування. Але на цьому етапі головним вважається «подолання початкового бар'єру», що тісно пов'язано з інформаційним аспектом, якому американські автори, як правило, приділяють підвищену увагу (Grabert D. A. Mass Media and American Politics. 7th Edition. Washington, D. C.: CQ Press, 2006).

Другий рівень ефективності зовнішньої політики – здатність держави досягати бажаного результату в будь-яких умовах. Цей фактор, у свою чергу, визначає статус держави – локальний, регіональний або глобальний. При цьому важливо розрізняти цілі й результат. Цілі є більш конкретні, якщо тільки це не цілі найвищого порядку – ідеологічні, перспективні або загальні стратегічні. Подібна операціональність відрізняє цілі від інтересів. Досягнення мети більш високого порядку припускає реалізацію комплексу цілей більш низького порядку. Але ефективність у реалізації окремих конкретних цілей не припускає автоматично реалізацію всього задуму, який початково визначив їхню постановку. Для задуму в цілому особливо важливими є так звані критичні цілі. Немоżliвість реалізувати саме їх – навіть при успішному досягненні інших цілей – знижує ефективність зовнішньої політики. У цьому випадку доводиться констатувати, що зовнішня політика не досить продуктивна у плані досягнення бажаного результату. Такий неуспіх може бути тимчасовим, але й може стати постійною характеристикою зовнішньополітичної діяльності країни.

Нарешті, *третій рівень ефективності* зовнішньої політики – здатність країни зберігати позитивну динаміку, утримуватися у векторі поступального руху за умовною траєкторією до більш сприятливих умов міжнародного середовища. Затіваючи велику зовнішньополітичну операцію, завжди доводиться думати про те, щоб вона не виявилася «останнім акордом» діяльності відповідного уряду (Meernik J. Foreign Policy Orientation, Strategic Interaction, and the Initiation of International Crises // Foreign Policy Analysis. July 2005. Vol. 1. Issue 2. P. 165-180). Важливо виключити ймовірність руйнування всієї системи міжнародних зв'язків держави або її найважливіших частин. Забезпечення ефективності на даному рівні припускає здатність домагатися руху до результату, утримуючи на мінімальному, незначному, прийнятному рівні опір з боку

міжнародного середовища. Інші учасники міжнародного життя не повинні протидіяти занадто сильно, інакше їхній опір може зробити державну політику надмірно витратною й у цьому змісті неприйнятною для власної еліти, що заблокує відповідну зовнішньополітичну лінію зсередини (Houben M. *International Crisis Management: The Approach of European States*. London, New York: Routledge, 2005).

Завдання збереження позитивної динаміки розвитку держави пов'язане із проблемою прогнозування, оцінкою потенційного впливу дій уряду на зміну зовнішньополітичних умов. Така робота пов'язана з пошуком можливих «точок дотику» з іншими державами, що дозволяють зблизити погляди й позиції сторін. Мова часто ведеться не стільки про прогнозування як таке, скільки про вироблення в процесі досліджень спектру перспектив світового розвитку – такої версії, яка найбільш вигідна одній державі, але може бути представлена іншим країнам як оптимальна траєкторія поступального розвитку світу в цілому. (Зокрема, всі версії концепцій стійкого розвитку в 1990-х роках були розроблені з урахуванням інтересів головним чином «золотого мільярду», але трактувалися як такі, що відповідають інтересам всіх народів планети.) От чому найважливішим показником ефективності на практиці є здатність нав'язати іншим державам своє бачення перспективи розвитку міжнародних відносин.

Отже, оцінка ефективності зовнішньої політики може ускладнюватись відсутністю ясного розуміння, як насправді співвідноситься політична реальність і міжнародні взаємодії зі свідомістю індивідів, що фактично беруть участь у формуванні зовнішньої політики як ключових суб'єктів. Крім того, уявлення про ефективність зовнішньої політики високо політизоване. Її абсолютних значень у відриві від конкретних оціночних систем, напевно, поки не існує. Можна поки тільки зафіксувати набір підходів до пошуку більш-менш коректних в аналітичному відношенні й реалізованих на практиці критеріїв, співвідносячи які припустимо робити висновки про результативність зовнішньої політики держави взагалі або її модель поведінки у конкретній міжнародній ситуації.

Краснопольська Т. М.

*Національний університет «Одеської національної юридичної академії»,
асистент кафедри соціальних теорій*

МОНІТОРИНГ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Досягнення збалансованого представництва жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень у багатьох країнах здійснюється за допомогою спеціального моніторингу оцінки дій та методів. Так, відповідно до ре-

комендацій Комітету міністрів Ради Європи від 12.03.2003 р., державами-членами утворені незалежні органи, спостережні комітети з забезпечення рівності або спеціальні посередницькі органи, з метою здійснення контролю за політикою уряду у питаннях збалансованої участі жінок та чоловіків у політичній та громадській діяльності, або доручено виконання цього завдання національним органам забезпечення рівності (Рекомендація N Rec (2003) 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про збалансоване представництво жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень», від 12.03.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_661).

З метою здійснення контролю та оцінки збалансованості участі у процесах прийняття рішень представників обох статей використовуються різноманітні показники співвідношення кількості жінок та чоловіків: обраних до парламентів, та до місцевих органів самоврядування від кожної політичної партії; у складі національних делегацій при асамблеях, а також при міжнародних організаціях та форумах; у складі національних, федеральних та регіональних урядів; у складі органів, що призначаються урядом; у складі керівних органів політичних партій на національному рівні; високопосадовців та їх розподіл за галузями діяльності; суддів Верховного суду; міністрів/державних секретарів у різних галузях діяльності національних, федеральних та регіональних урядів; членів спілок підприємців, професійних спілок та синдикатів, а також у складі їхніх керівних органів на національному рівні (Нормативно-методичні основи гендерних перетворень. – К. : Мін-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, 2005. – С.73).

Моніторинг показника відсоткового співвідношення жінок та чоловіків у складі парламентів країн світу здійснює Міжпарламентський союз. За його даними, найбільший цей показник у країнах Скандинавії – 42 %, Південної і Північної Америки – 22,7 %, Європи – 20,9 % (без скандинавських країн). Найменший – в Арабських країнах (10,7 %). Загальносвітовий рівень представництва жінок у парламенті – 19,5 % (Women in Parliament in 2011 : The Year in Perspective [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnperspl1-e.pdf>). Пострадянські країни, в більшості, значно поступаються за цим показником європейським. Найвищий рівень представництва жінок у парламенті станом на 1 січня 2012 р. має Латвія (23 %), що посідає 49 місце у світовому рейтингу, далі йдуть Естонія і Молдова (по 19,8 %) – 64 сходинка та Литва (19,1 %) – 67 позиція. Як було вказано раніше, Україна з показником у 8 % займає 120 місце (із 143 можливих) вказаного рейтингу, поступаючись багатьом арабським країнам (The world map «Women in Politics : 2012: Situation on 1 January 2012» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ipu.org/pdf/publications/wmnmap12_en.pdf). Примітним є той факт, що парла-

мент Алжиру, з яким наша держава донедавна ділила сходинку рейтингу, після виборів у травні 2012 р. має у своєму складі 31,4 % жінок і переміщується на 25 позицію (New Algerian parliament reaches important milestone in women's political participation [Електронний ресурс] / Press Release of Inter-Parliamentary Union. – Geneva, 15 May 2012. – Режим доступу : <http://www.ipu.org/press-e/gen150512b.htm>).

Останнім часом намітилась тенденція зайняття жінками найвищих керівних посад у сфері управління державами (Індія, Ірландія, Латвія, Ліберія, Фінляндія, Філіппіни, Чилі, Швейцарія, Німеччина) та їх призначення на «чоловічі» посади, зокрема посади міністрів оборони (Аргентина, Чилі, Латвія, Франція, Чехія) (Лазар І. Г. Вдосконалення механізмів формування та реалізації гендерної політики в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І. Г. Лазар. – Львів, 2007. – С.14).

Досвід європейських країн свідчить, що ставлення до гендерної політики в різних державах змінювалось протягом часу, результатом чого є створення відповідних міністерств та комітетів. Членство в міжнародних організаціях сприяло усвідомленню важливості феномена дискримінації, що знаходить відображення в національних законодавствах. Це призвело до того, що в діяльності державних інституцій здійснено перехід від захисту виключно прав жінок до вирішення проблем паритету обох статей.

Сьогодні моніторинг та оцінка рівня розвитку та ефективності гендерної політики держави на світовому та національному рівні здійснюється також за декількома індикаторами, які містяться в «Індексі розвитку людського потенціалу» (Human Development Index, HDI), що був започаткований Програмою Розвитку ООН у 1990 р. (Defining and measuring human Development // Human Development Report 1990 : Concept and Measurement of human development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1990_en_chap1.pdf) та публікується у відповідних щорічних доповідях Організації. Це агрегований зведений індекс, що визначає рівень середніх досягнень країн за трьома основними напрямками: очікувана тривалість життя; рівень грамотності населення країни і очікувана тривалість навчання; рівень життя, оцінений через валовий національний дохід на душу населення. Був введений в якості альтернативи традиційних показників національного розвитку, таких як рівень доходів і темпи економічного зростання.

Використання зазначених методів оцінки дає змогу провести ґрунтовний різнобічний аналіз розвитку тієї чи іншої держави, співставити з іншими та виявити проблеми з наступним їх вирішенням при використанні позитивного зарубіжного досвіду.

Милосердна І. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри соціальних теорій, кандидат політичних наук*

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ»

Проблематика дослідження політичного управління останнім часом все більше привертає увагу представників різних напрямків політичної науки. З'являються нові підходи щодо тлумачення цього феномену, які не дають однозначного розуміння сутності та ролі політичного управління в політичній системі суспільства.

Можна погодитись з О. Ф. Шабровим та зазначити, що політичне управління представляє собою сферу практичних заходів, яка виникла на перетині предметів двох теорій: теорії управління (управління) та політичної теорії (політики).

У такому разі, враховуючи основні поняття кожної теорії (система, взаємовідносини, влада, інформація, зворотній зв'язок), політичне управління можна визначити як систему суб'єкт-об'єктних відносин, які пов'язані між собою владними відносинами та зворотним зв'язком.

Під час розгляду феномену політичного управління слід зазначити, що в зарубіжній та вітчизняній літературі поряд з категорією «політичне управління» використовуються такі поняття як: «державне управління», «політичний менеджмент» та «публічна політика». Крім цього в останні часи відбувається формулювання політичного управління в значенні «governance», яке не має точних аналогів в українській та російській мовах, тому й виникають труднощі в його розумінні.

Що стосується державного управління, то треба зазначити, що існує велика кількість праць, які присвячені висвітленню його змісту. Серед науковців, які досліджують цю галузь знань можна відмітити Г. В. Атаманчука, А.І. Соловйова, О. В. Пікулькіна, Ф. Маріні, В. Б. Авар'янова, В. М. Шаповала, В. В. Цветкова та інших. Для розуміння «державного управління» слід включити до нього суспільні відносини, що складаються як у внутрішньо-організаційній діяльності державних органів всіх гілок влади, так і в процесі реалізації функцій виконавчої влади спеціальними державними органами (органами виконавчої влади) та органами місцевого самоврядування, а також іншими уповноваженими на те суб'єктами права» (Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / [За заг. ред. В. Б. Авер'янова.] – К. : Факт, 2003. – С. 22).

Державне управління представляє собою більш вузьке поняття ніж політичне управління, оскільки останнє властиве для всієї політичної системи, а не для окремої її частини. Так, наприклад, С.С. Саханенко в своїй монографії «Політичне управління містом в умовах самоврядування» робить спробу схематично зобразити структуру видів управління та визначає місце політичного управління в ній: державне управління є складовою політичного управління. Крім цього, автор монографії звертає увагу на

те, що виняткова участь держави в управлінських відносинах ще не є політичним управлінням.

В останні часи все частіше почали використовувати поняття «публічна політика», яке запозичене із Заходу. Для кращого розуміння відмінності між «публічною політикою» та «політичним управлінням» слід визначити, що розуміється під першим поняттям. Проблема дослідження публічної політики займалися такі зарубіжні автори як Г. Лассуел, Д. Істон, Г. Алмонд та Дж. Пауелл та інші сучасні дослідники. Існує велика кількість визначень публічної політики. Для одних властивим є комплексний підхід, а інші пропонують більш просте визначення публічної політики. Проте незалежно від наявних варіантів, для публічної політики властивим є те, що вони мають ключовий аспект – «...це результат від створення рішення урядом та такі урядові рішення, що стосуються або щоб нічого не роботи є тією ж політикою, як і рішення, щоб робити щось» (Howlett Michael Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems / Michael Howlett, M. Ramesh. – Oxford : University press, 1995. – Р. 4). Публічна політика – це вибір, який зроблений урядом обирати будь-який курс дії. Таким чином, говорячи про публічну політику ми говоримо про дії урядів. Крім цього, можна поділити думку Л. В. Сморгунова та говорити про публічну політику як про політику держави та інших публічних політичних організацій для задоволення потреб населення, а також для вироблення курсу, за яким буде відбуватися розвиток держави.

Отже, публічна політика представляє собою дослідження та аналіз питань, які пов'язані з діями держави, державним управлінням. Але в такому разі воно не тотожне за своїм значенням з політичним управлінням, оскільки останнє показує процес дій, які властиві всій політичній системі суспільства.

Що стосується розуміння політичного управління як «governance», то треба зауважити, що політологи запозичили цей термін з теорії організацій, який в першу чергу знайшов своє застосування в працях Дж. Розенау, присвячених дослідженню нової світополітичної системи, яка склалася на початку XXI століття. На думку дослідника «governance» включає в себе не тільки діяльність урядів, але також і будь-яких інших акторів, які вдаються до управлінських механізмів для здійснення своїх запитів, загальної мети, директив і політики.

В роботі А. Лефтівча «Governance, Democracy and Development in the Third World» поняття «governance» трансформується в «good governance» та містить ефективні державні служби, незалежну судову систему та правову основу для укладання контрактів, підпорядкування адміністрації в розпорядженні державним фондам, незалежний аудит державних структур, відповідальність органів законодавчої влади, повага до законів та прав людини на всіх рівнях урядових структур, існування багатопартійної системи та вільної преси. Доречно також зауважити, що розуміння політично-

го управління як «governance» відноситься до «діяльності, яка базується на загальні, спільні цілі». Політичне управління як «governance» представляє собою більш всеохоплюючий феномен, оскільки він передбачає не тільки урядові структури, але й неформальні, недержавні механізми.

Таким чином, проведений аналіз понять «державне управління», «публічна політика» та політичного управління в значенні «governance» дає змогу говорити, що кожне з них має свої особливості й тому вони не співпадають з поняттям «політичне управління», а лише частково розкривають певну його сторону.

Купцова І. І.

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри соціальних теорій

РОЛЬ АРХЕТИПУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА

Сучасна техніка міфотворчості представляє собою різноманітні способи дозування соціально важливої інформації. Дихотомія раціонального та ірраціонального компонентів політичного міфу лежить в основі техніки створення політичного іміджу.

Проекцією ірраціональної складової політичного міфу в рамках дослідження політичного іміджу є поняття архетипу. Технологічна значимість міфу в процесі створення політичного іміджу полягає в його здатності інтегрувати в політичний процес архетип як готову форму, на основі якої створюється образ. Введена К. Г. Юнгом категорія архетипу як певного символічного образу, що міститься у колективному несвідомому, актуалізувалася в рамках досліджень політичного лідерства. Ідентифікація архетипу відбувається через особистісні риси політичного актора, зокрема, через харизму. Вдалий імідж формується саме на архетипічній основі, завдяки чому він може проіснувати протягом тривалого часу.

Взаємозалежність типу лідерства та політичної ситуації є логічним продовженням архетипічної взаємодії. Окремі політичні ситуації вимагають включення лідера, імідж якого в більшій мірі відповідає архетипу «героя», «рятівника», «царя» і т. д. Особливістю ірраціонального компоненту політичної презентації є апелювання до національної міфології. Архетипи в певній мірі представляють собою символічні образи, що лежать в основі національної культурної традиції. Вдала інтерпретація архетипу з національною специфікацією, втілена у іміджі політичного лідера, нерідко стає основою передвиборчої стратегії. Л. Й. Зубрицька та В. В. Колотило пов'язують інтерпретацію архетипа героя із традиційним для української ментальності образом опального козака, сповненого авантюризму, хитрощів та войовничості» (Л. Й. Зубрицька, В. В. Колотило. Архетипи української ментальності як підґрунтя сучасних політичних міфів // Гуманітарні студії: збірник на-

укових праць. – № 8, – 2010. – с. 144). В новій політичній історії України цей архетип активно використовувався у іміджі Віктора Ющенка під час «помаранчевої революції». Ющенко репрезентували як активного борця, мученика, який цілком відкинувши існуючу систему, спрямовує свої сили на створення нової. Доволі яскравим прикладом використання архетипу, заснованого на національній ментальності, є імідж Юлії Тимошенко. Архетип сакралізованого образу України-жінки, матері та берегині, який для українців символізує свободу, мир, злагоду, любов, символи – які активно використовувалися під час президентської кампанії. Слоган («Вона – це Україна») та символічний елемент (традиційна зачіска заміжньої української жінки – коса) стали основою її опозиційного іміджу.

Техніка перетворення позитивного за змістом архетипу на політичний імідж у науковій літературі отримала назву героїзації. У розвитку індивідів та цілих груп відмежування від чого-небудь відіграє не меншу роль, ніж привабливість вигаданих або реальних особистостей. Тому процес героїзації нерідко супроводжується протилежним за змістом процесом створення антиобразу або негативного іміджу конкурента. В науковій літературі прийом дискредитації політичного лідера, що застосовується як знаряддя негативної стереотипізації отримав назву «демонізація».

Технологія «демонізації» доповнює модель дихотомічного світу, в якому міфологічна модель має мати визначені полюси – позитивний та негативний. Образ ворога виступає важливою умовою інтеграції спільноти на фоні суспільно-політичної кризи. Героїзація та демонізація – протилежні за змістом процеси, що здійснюються у формі популяризації, або, навпаки, дискредитації політичного лідера. Моральна оцінка особистісних якостей лідера в даному випадку визначає характер процесу міфотворення.

На думку вітчизняного дослідника Г. Г. Почепцова схеми героїзації можуть мати декілька варіацій. З одного боку, антигерой може бути людиною, з іншого – стихією. Як приклад він приводить відому схему, до якої часто зверталась радянська пропаганда – битва за врожай, в якій відтінок боротьби наявний в чистому вигляді, хоча варіант негативного героя відсутній. » (Почепцов Г. Г. Информационно-политические технологии / Г. Г. Почепцов. – М: Центр, 2003, с. 93) Незалежно від обраної моделі, в кожному разі від героя вимагається активізації якостей воїна-захисника. Процес демонізації породжує тип кризової ситуації, в рамках якої дії героя створюють позитивний полюс нової реальності. Конструювання кризової ситуації ґрунтується на комунікаційних механізмах, найбільш ефективних в умовах масового інформаційного суспільства. Ототожнення ідеї боротьби з особистісними якостями політичного діяча складають важливу частину технології міфотворення, яка значно впливає на сучасний політичний процес.

В контексті виборчих перегонів відбувається актуалізація процесу героїзації кандидатів. Біографія політичного лідера подається як історія, пов'язана з поляризацією цінностей. Міфологізацію іміджу в ході передвиборчої боротьби пов'язано з фіксацією у свідомості виборців образів «свій» – «чужий» – створюються штучний кризовий фон. Так здійснення певного політичного вибору позиціонується як єдиний можливий варіант розв'язання складної ситуації в країні.

Матієнко А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач кафедри соціальних теорій

ВПЛИВ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ НА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі практично не існує етнічно гомогенних держав. До таких можна умовно віднести тільки 12 країн, (9 % всіх держав світу), тобто, людям різних національностей так чи інакше доводиться співіснувати на одній території, і мирне життя складається далеко не завжди.

Етносоціальні (міжнаціональні) конфлікти відносяться до числа найбільш складних і важко вирішуваних.

У повсякденній практиці під час обговорення міжнаціональних відносин, ефективності чи неефективності національної політики держави, звичайно маються на увазі певні нації. При цьому різні нечисленні етнічні групи особливо не виділяються, хоча їх кількість, наприклад, в Україні досить значна. Тому більш точним буде застосування, у тому числі і до конфліктів, поняття «раса» – народ, плем'я, група людей, що говорять однією мовою, визнають своє єдине походження, що володіють своїми звичаями й укладом життя, що відрізняє їх від інших груп. Міжетнічна політика держави покликана регулювати соціально-політичні відносини з метою узгодження інтересів різних етнічних і національних груп і найбільш повного задоволення їхніх потреб.

Однією з основних причин загострення міжнаціональних відносин і виникнення етносоціальних конфліктів у пострадянських країнах стала криза всіх структур влади в СРСР і використання національних інтересів корумпованими групами, перенос соціального невдоволення в сферу міжнаціональних відносин. Не можна не бачити також і роль штучно розпаленої релігійної нетерпимості.

Для таких конфліктів характерні певний рівень організованості дій поряд з масовими заворушеннями, сепаратистськими виступами аж до громадянської війни. Оскільки вони виникають у багатонаціональних державах, будь-який внутрішній конфлікт у них неминуче набуває політичний характер. Тому часом буває важко провести чітку межу між соціальним, політичним і міжнаціональним конфліктом. Етнічний конфлікт може ви-

ражатися в різних формах, починаючи з нетерпимості і дискримінації на міжособистісному рівні і кінчаючи масовими виступами за відокремлення від держави, збройними зіткненнями, війною за національне визволення. Так розвивалися події у Нагорному Карабасі.

До 1986 р. про міжнаціональні конфлікти в СРСР привселюдно нічого не говорилося. Вважалося, що в ньому національне питання було остаточно вирішене. І треба визнати, що великих відкритих міжнаціональних конфліктів не було. На побутовому рівні існували багато міжнаціональних антипатій і тертя, а також спостерігалось здійснення злочинів на цьому ґрунті. Останні ніколи окремо не обліковувалися і не відстежувалися.

Разом із тим йшов інтенсивний процес русифікації неросійських народів.

Небажання вивчати російську мову не тягло яких-небудь санкцій, як це намагались зробити в Естонії, Молдові, але саме її вивчення було поставлено в ранг природно необхідного. У той же час знання російської мови, як федеральної, відкривало перед неросійськими народами великі можливості для навчання, професіоналізації й самореалізації. Російська мова дозволяла прилучитися до культури всіх народів СРСР, а також до світової культури. Вона виконувала ту ж функцію, яка випала на долю англійської мови в міжнародному спілкуванні. Було б блюзнірством забувати також і те, що околиці Союзу, будучи більш відсталими, розвивалися за рахунок ущемлення інтересів народів Центральної Росії.

Все це, однак, не виключало формування латентних етноконфліктних ситуацій, обумовлених збитковою національною політикою Радянської влади.

На сучасному етапі розвитку суспільства для вирішення етноконфліктів та налагодження оптимального варіанту співіснування різних етнокультур та народів в межах однієї держави, розроблені як міжнародні нормативно-правові акти так і вітчизняні законодавчі акти, які спрямовані на урегулювання міжетнічних відносин. Наприклад, в Україні до них, зокрема, можна віднести: Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, Конституцію України, ЗУ «Про засади державної мовної політики», ЗУ «Про засади державної регіональної політики», ЗУ «Про місце самоврядування в Україні», а також проект ЗУ «Про національно-культурну автономію національних меншин в Україні» та інш. Згідно цих нормативно-правових актів, громадянам України, незалежно від їх національного походження, гарантується вільний розвиток культурних, релігійних та етнічних прав.

Все це свідчить про те, що політика України направлена на попередження міжнаціональних конфліктів та створює сприятливі умови для розвитку національної самобутності етнічних меншин, забезпечує стабільність в державі, підвищує рівень толерантності і запобігає розколу суспільства, сприяє міжнаціональній злагоді і порозумінню.

Дисюк Т.М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри соціальних теорій*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНИХ ПАРАМЕТРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

На сьогодні у науковій літературі з'явився термін «гендерна економіка», що є новим напрямом економічних досліджень, який розкриває механізми гендерної нерівності у формальному і неформальному секторах зайнятості, розглядає функціонування політичних, торговельних, фінансових інститутів з погляду впливу на соціально-економічні статуси чоловіків і жінок, а також розробляє індекси і показники економічного розвитку з урахуванням зростання/подолання гендерної асиметрії (Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні: Монографія / Кол. авторів; За заг. ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. – с. 214).

У даному випадку мова йде не про становлення нового підрозділу економічної теорії, а про якісний приріст економічної науки як такої, що поза гендерними параметрами не може претендувати на повноту і адекватність пояснення економічних процесів. На відміну від класичних уявлень про економіку як науку, що стосується способів виробництва товарів і послуг, гендерна економіка концентрує увагу на учасниках економічного процесу і вимірює досягнення цивілізації тим, який обсяг капіталу, товарів і послуг виявляється у розпорядженні людей різної статі, і як це впливає на їхні позиції в системі стратифікації суспільства. Економічні досягнення в даному випадку піддаються перевірці крізь призму дотримання основних міжнародних домовленостей з прав людини і прав жінок.

Актуальність даної теми полягає у тому, щоб визначити необхідність дотримання гендерної рівності як однієї з передумов забезпечення стабільного правового, політичного та соціально-економічного розвитку українського суспільства на засадах демократії.

Вагомий внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів гендерних досліджень у соціально-економічній сфері належить М. Баксаковій, Г. Герасименко, О. Грішновій, Л. Кормич, Л. Лобановій, О. Макаровій, М. Малишевій, В. Новікову, Н. Оніщенко, О. Піжуку, Ю. Сасенку, Л. Чуйко та ін.

На сьогодні не існує цілісної системи показників та індикаторів, що характеризують гендерний дисбаланс у соціально-економічній сфері, залишаються нерозв'язаними проблеми методичного характеру щодо комплексної оцінки гендерної нерівності.

Для розробки ефективних заходів гендерної політики важливе значення має комплексна оцінка ситуації з гендерної рівності в країні, в тому числі в регіональному аспекті. З цією метою в дослідженнях Г. Герасимен-

ко (Герасименко Г. М. Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.09.01 / Г. В. Герасименко; НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж. – К., 2004. – 20 с.) запропоновано показник розширення можливостей жінок, міжнародну методику розрахунку якого адаптовано до вітчизняного методико-інформаційного середовища. Даний показник дозволяє оцінити нерівність в положенні жінок та чоловіків у трьох ключових областях:

- участь та повноваження в прийнятті політичних рішень, що вимірюється часткою місць в органах управління, які посідають жінки та чоловіки;

- участь та повноваження в прийнятті економічних рішень, що вимірюється відсотковою часткою жінок та чоловіків, що посідають керівні посади, та відсотковою часткою жінок та чоловіків на посадах спеціалістів та технічних працівників;

- можливості доступу до економічних ресурсів та їх використання, що вимірюються розрахунковим показником заробленого доходу жінок та чоловіків.

Становлення демократичного суспільства передбачає забезпечення рівних можливостей для самореалізації особи незалежно від її статі, віку, національності або соціального походження. Проте, сучасне законодавство в Україні створює лише певне правове поле, передумови для рівності, але не забезпечує фактичних можливостей та умов її реалізації. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків потребує спеціального державного механізму, який займався б розробкою, реалізацією, контролем, оцінкою і пропагандою підтримки гендерної політики, спрямованої на демократичний розвиток суспільства і самовираження в ньому як рівних обох соціальних статей.

Досвід соціально-економічного розвитку західних країн показує, що ринковий механізм регулювання впродовж всієї історії людства ніколи не здійснював впливу на формування тендерної рівності, що передбачає собою наявність рівних прав та можливостей їх реалізації для двох соціальних груп населення – чоловіків та жінок.

Оцінка соціального становища чоловіків і жінок як в Україні, так і в усьому світі відображає значну кількість диспропорцій, переважно не на користь останніх. Основною причиною цього є конкурентний характер ринкових відносин та ті рольові функції чоловіків і жінок, які з самого початку задають різну міру конкурентоспроможності представників цих двох соціальних груп.

Гендерно орієнтоване державне регулювання представляє собою діяльність органів державної влади, цілі якої ґрунтуються на концептуальних уявленнях про місце та роль чоловіків і жінок в соціально-економічному розвитку і заключається у визначенні пріоритетних напрямів розвитку гендерних відносин, формуванні механізмів досягнення раціональних

гендерних пропорцій, розробці та ініціюванні концепцій та програм, їх правового, фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення.

Становлення демократичного суспільства передбачає забезпечення однакових можливостей для самореалізації особи незалежно від її статі, віку, національності чи соціального походження. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків потребує спеціального державного механізму, тобто системи державних органів, які займалися б розробкою, заохоченням, реалізацією, контролем, оцінкою та пропагандою підтримки гендерної політики, спрямованої на демократичний розвиток суспільства і самовираження в ньому рівності права як жіночої, так і чоловічої статей.

Гаджиєва Д. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри соціальних теорій*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТІВ ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Аналіз історичної та сучасної світової практики трансформаційних перетворень підтверджує той факт, що такі перетворення не відбувались і не могли відбутись опосередковано і відокремлено від інституційного механізму держави. Неодмінними супутниками трансформаційних процесів на шляху до нового державного та суспільного ладу стали інститути політичного транзиту.

Актуальність даної роботи обумовлена необхідністю вивчення інститутів політичного транзиту, що сприятиме глибшому розумінню транзитних процесів, допоможе їх оптимізувати та зробити більш ефективними.

Метою роботи є виокремлення та характеристика головних функцій інститутів політичного транзиту.

Інститут політичного транзиту можна визначити, як представницький орган, що бере на себе організацію тих політичних перетворень, які відбуваються в державі, встановлює та закріплює новий державний лад, сприяє політичному порядку та стабільності. Інститут політичного транзиту має власні функції, які повніше відображають його соціально-політичну сутність та призначення.

Виходячи з усього вищесказаного, можна виділити та охарактеризувати наступні функції інститутів політичного транзиту, які допоможуть повніше зрозуміти їх роль:

- Трансформаційна
- Організаційна
- Конститутивна
- Політична
- Контрольна

- Представницька
- Стабілізаційна

Суть, найголовнішої, трансформаційної функції полягає в тому, що інститут політичного транзиту створюється і діє виключно в умовах політичного транзиту – державного переходу до інших, якісно нових, способів організації політичної системи суспільства: до нового режиму, нової форми правління, нових методів здійснення влади, нової ідеології і т. д. В таких умовах, інститут політичного транзиту стає таким інститутом, який безпосередньо втілює в життя такий перехід, робить все можливе для скорішого і ефективнішого досягнення поставленої перед ним мети, і, в подальшому, несе за це відповідальність. В широкому розумінні, ця функція передбачає нерозривний зв'язок між політичним транзитом, як процесом, та інститутом політичного транзиту, як його невід'ємною складовою, що втілює в своїй природі глибинні принципи та ідеї політичного транзиту, обґрунтовуючи тим самим його призначення.

Близька до трансформаційної, але вужча за змістом, організаційна функція означає те, що на інститут політичного транзиту покладається детальне планування та розробка базових принципів, методів та головних шляхів здійснення політичного транзиту. Таке планування також встановлює приблизні строки здійснення політичного транзиту, визначає які державні органи, громадські організації, юридичні та фізичні особи будуть організаційно сприяти процесу політичного транзиту, намагається передбачити можливі проблеми на шляху політичного транзиту та заходи їх попередження і вирішення. СENS організаційної функції зводиться до практичної реалізації політичного транзиту в країні.

Конститутивна (установча) функція інституту політичного транзиту полягає в тому, що в силу його цільового призначення та передбачених законом повноважень, на інститут політичного транзиту покладається закріплення, легітимізація та легалізація досягнутого в процесі політичного транзиту нового політичного устрою, державного та суспільного ладу. Тобто, по завершенні процесу політичного транзиту, інститут політичного транзиту проголошує та утверджує досягнуті перетворення на вищому державному рівні.

Політична функція інституту політичного транзиту проявляється в тому, що визначення базових принципів, методів та шляхів здійснення політичного транзиту відбувається спеціалізованим і уповноваженим на це органом, що виключає конкуренцію компетенції за це право між іншими органами державної влади, сприяє гармонізації політичних відносин всередині держави і політичній стабільності.

Суть контрольної функції інституту політичного транзиту можна звести до того, що після розробки заходів щодо реалізації політичного транзиту в державі, також необхідно проводити заходи по контролю за втіленням цього процесу в життя. А в рамках інституту політичного

транзиту, як спеціально уповноваженого на це органу, можливе створення контрольних груп і комісій, які виконуватимуть контрольні повноваження.

Представницька функція, як і ознака, передбачає, що на інститут політичного транзиту покладено обов'язок представляти інтереси громадян держави, як залучена в процес політичного транзиту. Це також означає, що члени інституту політичного транзиту можуть представляти інтереси громадян та держави на міжнародному рівні на різноманітних конференціях, самітах, симпозиумах, міжурядових нарадах.

Стабілізаційна функція інституту політичного транзиту означає, що цей інститут результатами своєї діяльності покликаний стабілізувати політичну ситуацію, яка викликала необхідність політичних змін та перетворень всередині держави, і встановити нові соціально-політичні умови її розвитку.

Таким чином, різноманітня та зміст описаних вище функцій інститутів політичного транзиту лише підтверджує важливість цього інституту для політичної теорії і практики.

Полухіна А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри соціальних теорій

ВІДМОВА ВІД ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ФОРМА СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В умовах глобалізації особливої уваги приділено процесу формування глобального громадянського суспільства. На сьогоднішній день в країнах, де відбуваються демократичні перетворення, пов'язані з реформуванням тоталітарної спадщини (Україна є представником цих процесів), створений унікальний фон для дослідження трансформаційних перетворень в умовах політичного транзиту на різних етапах становлення демократичних структур громадянського суспільства [Шаповалова А. Глобальне громадянське суспільство як чинник формування української самоврядності [Електронний ресурс] / А. Шаповалова // Український науковий журнал – 2011. – № 5. – Режим доступу : http://www.social-science.com.ua/публікація/45_].

В сучасному світі арсенал ненасильницьких способів політичної боротьби надзвичайно різноманітний. Американський дослідник проблем ненасильства Джин Шарп у своїй книзі «Політика ненасильницьких дій» (1973), що здобула широку популярність, описує 198 ненасильницьких способів боротьби. Це публічні виступи, заяви, листи протесту або підтримки, виставляння гасел, депутації, пікетування, набридання офіційним особам, остракізм окремих людей, страйку, ненасильницька окупація

будівель, невиконання законів, надмірне завантаження адміністративної системи і так далі.

Також Дж. Шарп запропонував класифікацію ненасильницьких дій, який виділив в окремі групи: методи ненасильницького протистояння, методи відмови від соціального співробітництва, методи відмови від економічного співробітництва, методи відмови від політичного співробітництва, методи ненасильницького втручання (Див.: Sharp G. *The Politics of Nonviolent Action* / G. Sharp. – Porter Sargent, Boston, 1973. – 339 p.).

Особливо потрібно акцентувати увагу на групі методів, що отримали назву «відмова від політичного співробітництва», які включають в себе такі способи впливу громадянського суспільства на соціально-політичні процеси як відмова від підтримки влади, відмова громадян від співробітництва з урядом, акції урядового персоналу, акції в державних органах і т. д. (Див.: Sharp G. *The Politics of Nonviolent Action* / G. Sharp. – Porter Sargent, Boston, 1973. – 339 p.).

З перерахованих методів найбільш цікавим є відмова громадян від співробітництва з урядом, що включають в себе такі способи ненасильницького впливу на політичні процеси – бойкот законодавчих органів, бойкот виборів, бойкот роботи в державних установах і займаних державних посад, бойкот урядових установ, агентств і інших органів, звільнення з урядових освітніх установ і т. д. За умови задіяння вказаних методів інститутами громадянського суспільства, слід констатувати, що здійснення діяльності політичних лідерів стикається із проблемою відмови певної частини населення від сприйняття як колективних цілей, які походять від державних органів влади, так і від керуючих впливів, що йдуть від офіційних політичних лідерів.

Отже, за наявності та високого рівня легітимності, слід очікувати незначний вплив на політичну ситуацію та характер здійснення політичної влади у випадку виникнення актів громадянської непокорності. За умови ж, коли лідер країни не сприймається таким певною компактно проживаючою частиною населення, виникає необхідність додаткового коригування політичного курсу з метою елімінації ненасильницького спротиву громадянського суспільства.

Варто зазначити, громадянське суспільство завжди відчуває тиск з боку державної влади. У свою чергу, держава не може розвиватися без вільного розвитку громадянського суспільства, яке контролює дії політичної влади.

Таким чином, можна зазначити, що громадяни через свою політичну участь здатні змінювати ситуацію в політиці, сприяти формуванню політичного лідерства на різних рівнях (національному, регіональному та місцевому), впливати на політичні процеси. Слід також брати до уваги, що слабкість громадянського суспільства штовхає державу до узурпації його прав, у результаті чого відбувається перерозподіл функцій держави

і громадянського суспільства. У такому разі держава, крім власних функцій, привласнює ще й функції громадянського суспільства, змушує його виконувати виключно державні рішення.

Таким чином, держава повинна орієнтуватися, в першу чергу, на інтереси громадянського суспільства. Неспівпадання інтересів держави і громадянського суспільства є показником неефективності державного управління і самого механізму держави. Отже, можна стверджувати, що за допомогою ненасильницьких дій суспільство може вплинути на характер здійснення державної влади, які забезпечать баланс між державою та громадянським суспільством.

Мільчева Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач кафедри соціальних теорій

СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що у сучасному світі існує дисбаланс між можливостями чоловіків та жінок у багатьох сферах суспільного життя. У тезах висвітлено питання, які стосуються аналізу, впровадження гендерної політики в Україні.

Проблемі гендерної нерівності присвячено роботи таких зарубіжних та вітчизняних вчених як: О. Андрійко, Н. Аніщук, Ж.-Л. Бержель, Л. Кормич, Т. Краснопольська, Н. Кутова-Ері, Т. Мельник, Н. Оніщенко, Л. Петришина, О. Піжук, Дж. Энн Тикнер, М. Томашевська, Я. Шевченко, Ю. Шемшученко та ін. У дослідженнях зокрема, містяться аргументи та пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства в галузі гендерної політики.

На думку О. Піжук, «оцінка становища чоловіків та жінок як в Україні, так і в усьому світі відображає значну кількість диспропорцій, переважно не на користь останніх» (Піжук О.І. Державне регулювання гендерних відносин як важлива умова сталого соціально-економічного розвитку в Україні / О.І. Піжук // Економіка та держава. – 2007. – № 6. – С. 65).

Як вважає Л. С. Трофименко, «проблема впровадження гендерної політики в Україні є показником того, що ми й досі живемо у світі патріархальних цінностей. Слід підкреслити, що жінка стає активним суб'єктом економічного, політичного, культурного та соціального життя, але скористатися новими можливостями вдається лише одиницям» (Трофименко Л. С. Феномен жіночого політичного лідерства в українській громадській думці / Л. С. Трофименко // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / голов. ред. С. В. Ківалов ; відп. ред. Л.І. Кормич. – Одеса : Юридична література. – № 13-14. – 2002. – С. 777).

Варто погодитись з Л.І. Кормич у тому, «що усвідомлення того, що гендерні права є невід’ємною складовою загальнолюдських прав дозволяє констатувати, що зусилля в даному напрямку забезпечують підняття рівня захищеності у різних сферах прав всіх членів суспільства» (Кормич Л.І. Гендерні чинники політичного процесу: теоретичне підґрунтя політичної практики / Л.І. Кормич // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / голов. ред. С. В. Ківалов ; відп. ред. Л.І. Кормич. – Одеса : «Фенікс». – 2008. – № 34. – С. 19).

Впровадження гендерної політики в Україні ґрунтується на значній кількості нормативно-правових актів й аналітичних документів, зокрема на Конституції України, Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Указі Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»; Постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Становище жінок в Україні: реалії та перспективи»; Національному плані дії щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві; програми «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна»; програма «Права жінок та дітей в Україні» та інші.

Кормич Л.І., зазначає «для того, щоб вирівняти у правах та можливостях жінок та чоловіків, ми маємо в конкретних напрямках діяти на підтримку і захист жінок, а в інших – опікуватись захистом чоловіків. Це означає, що гендер, жодним чином не носить воєнничого феміністичного ухилу. Він, спрямований на створення нормальних умов співжиття і співпраці жінок і чоловіків в суспільстві, що прагне досягти цивілізованого рівня життя. Дуже важливо, щоб чоловік і жінка відчували себе захищеними, йдеться про важливість реалізації своїх прав кожною людиною. Отож, він має спиратися не на твердження про рівність статей, як однакові можливості для жінки і чоловіка. А повинно виходити із розуміння «гендеру» як взаємозв’язків соціальної поведінки чоловіків і жінок. Тобто до уваги як раз і приймається і біологічна відмінність, і місце, і роль в соціальних та економічних процесах, і цінності орієнтації, життєві реалії, характер взаємин тощо. І будь-який політичний курс, програма, законодавство повинні розглядатися з точки зору їх впливів на кожну статтю» (Кормич Л.І. Правові та політичні аспекти утвердження гендерної рівності в сучасній Україні / Л.І. Кормич // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / голов. ред. С. В. Ківалов ; відп. ред. Л.І. Кормич. – Одеса : ПП «Фенікс». – 2007. – № 30. – С. 22, 26).

Л.І. Кормич звертає увагу на наступне: «По-перше, гендерна нерівність, як вже зазначалось, поки що існує, її можна спостерігати у всіх сферах нашого життя. По-друге, дискримінація та насилля за ознакою статі – це застарілі стереотипи мислення. По-третє, має місце неефективне

використання та застосування нормативно-правових актів в Україні, які гарантують статеву рівність. Це стосується не тільки нашої держави, але й інших країн світу, не дивлячись на те, що вони більш просунулися у цьому питанні. Зневажливе ставлення до природних відмінностей між чоловіком та жінкою руйнує людське життя. За своєю природою жінка створена для виконання соціальної ролі, яку ніхто крім неї, не може виконати, – материнської. Проте, виконання цієї ролі ніяк не повинно ущемляти її інші права, зокрема, права на лідерську роль у будь-якій сфері соціальної діяльності. Проте не слід забувати про проблеми чоловіків». (Кормич Л.І. Гендерний вимір державної соціальної політики в Україні / Л.І. Кормич, Е. А. Гансова // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / гол. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса : ПП «Фенікс». – 2005. – № 25. – С. 15).

Таким чином подальший економічний, політичний, соціальний та культурний розвиток України, залежить від розуміння того, що гендер стає невід’ємною складовою сучасного суспільства.

Руженко Л. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри соціальних теорій*

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Політичні процеси в Україні зумовили необхідність структуризації інститутів демократії. Сучасна демократія функціонує переважно у формі представницької демократії, тому розвиток саме її інституцій є невід’ємною складовою політичного процесу в перехідних суспільствах. Розбудова незалежної держави на початковому етапі становлення ускладнювалася відсутністю відповідної законодавчої бази, перш за все неструктурованістю інституту президентства, виборів та процедури формування законодавчого органу влади. Безумовно, виникнення нових інститутів влади та їх функціонування передбачає не лише легалізацію їх діяльності а й легітимізацію.

Легітимізація діяльності владної еліти здійснюється через процедуру виборів. Важливим фактором, що впливає на результат виборів є громадська думка, яка впливає на формування електоральних настроїв в суспільстві. Тому актуальним у сучасній політичній науці є дослідження впливу громадської думки на процес прийняття політичного рішення та його реалізацію. (А. Колодій «Основи демократії»//Навчальний посібник//. – 2004 р. с.21-59)

Громадська думка – це значущі в межах певної соціальної спільноти судження його представників, які, з одного боку, легітимізують політико – владні практики в суспільстві, а з іншого – інтегрують цю волю, ви-

ступаючи нормативним чинником індивідуальної поведінки громадян. Її можна розглядати як специфічний прояв суспільної свідомості, явне або латентне ставлення великих соціальних груп та спільнот до соціальної, політичної, економічної реальності. Вона виражається в усних та письмових оцінках та характеристиках актуальних проблем політики, відомих особистостей, державних діячів.

Громадська думка, як публічно виражений стан суспільної свідомості активно впливає на функціонування політичних інститутів, суспільства в цілому. Можливість гласного, публічного висловлювання населення з актуальних проблем громадського та політичного життя і вплив цієї позиції на розвиток суспільно-політичних стосунків відбиває сутність громадської думки та дозволяє розглядати її в якості особливого соціально-політичного інституту. У сучасному суспільстві сформувався та стабільно функціонує особливий механізм реагування на соціально значимі проблеми шляхом висловлювання громадської позиції. Така реакція населення має не випадковий, спорадичний характер, а є постійно діючим фактором суспільного життя.

Громадська думка – це такий стан суспільної свідомості, який виражається публічно і впливає на функціонування суспільства, його політичної системи. Саме можливість голосно, і публічно висловитися, з приводу проблемних питань суспільного життя та вплив цієї висловленої думки на розвиток суспільно-політичних відносин відображає суть громадської думки як особливого соціального інституту.

Структура громадської думки включає три компоненти: раціональний, емоційний і вольовий. Раціональний (пізнавальний, інтелектуальний) компонент – це знання людей про події, явища, факти, які є об'єктом суспільної уваги. Він багато в чому залежить від рівня освіченості, інформованості суб'єкта. Емоційний компонент тісно пов'язаний з раціональним. Це настрої, почуття, що утворюються з приводу об'єкта громадської думки. За співвідношенням раціонального та емоційного компонентів в громадській думці можна говорити про можливість маніпуляції. Переважання емоційної складової робить громадську думку більш доступною для психологічного тиску. Результатом взаємодії цих двох компонентів (відносяться до духовної частини феномена) є соціальна оцінка. Але громадська думка не тільки оцінка, а й практична діяльність по задоволенню потреб та інтересів. Тому третьою складовою є вольовий компонент, тобто певні дії суб'єктів громадської думки. Всі ці компоненти взаємопов'язані і доповнюють один одного, наділяючи громадську думку якістю специфічної духовно практичної цілісності.

Ознаки громадянської думки можна охарактеризувати наступним чином:

1. Це не сума окремих думок, своєрідне концентроване вираження колективного розуму суспільства, класу і т. д.;
2. Це постійний прояв стійких інтересів;
3. Це специфічне оціночне судження;
4. Громадська думка не зводиться тільки до раціональних суджень або оцінок, а являє собою єдність раціонального, емоційного та чуттєвого чинників;

5. Вона є соціальним інститутом, який виконує різноманітні функції (контролюючу, критичну, оціночну, нормотворчу, директивну та ін..)(Попов Д. Г. Прогнозування поведінки людей шляхом впливу на громадську думку/ Попов Д. Г.//Юридична психологія. – 2009. – № 3. – с.29-33.) Для громадської думки характерний стан «плинності»; нестабільність є її головною основоположною характеристикою. Громадська думка перетворилася в ефективний інструмент досягнення цілі. За допомогою інформації, яка доводиться по засобам комунікації здійснюється вплив на свідомість і психіку людей. Сучасні технології інформаційного впливу дозволяють дезорієнтувати людини в подіях, що відбуваються, управляти його поведінкою і вчинками непомітно для нього самого. Вони дозволяють керувати не тільки окремими особистостями, але і соціальними групами (формальними і неформальними), державними інститутами і цілими державами. Використання ЗМІ для політичного маніпулювання сьогодні становить найбільшу небезпеку для громадян і демократичного державного ладу. (Благовещенский Н. Ю. Структура громадської політичної свідомості / Благовещенский Н. Ю.// Суспільні науки сучасність. – 2005. – № 2. – с.40-58)

Отже, громадська думка виступає важливим чинником розвитку держави та її інститутів тому що визначається як стан суспільної свідомості, вираженої в думках, рекомендаціях, вимогах щодо діяльності влади. Громадська думка, як правило, є усвідомленням населенням соціально-економічних проблем життя які необхідно вирішувати. Іноді вона виникає в результаті вислову думок з найгостріших соціальних або економічних проблемах. Вона може підтримувати або засуджувати соціально-економічні заходи, що проводяться.

Громадська думка формується не лише на підставі життєвого досвіду, але може складатися під цілеспрямованою дією на населення різних організацій, установ, політичних партій. Значення громадської думки визначається соціальною структурою держави, рівнем розвитку економіки, політичної і загальної культури населення. Громадська думка є ефективним інструментом проведення соціальної політики. При формуванні громадської думки необхідно враховувати інтереси як суспільства в цілому, так і інтереси окремих класів, соціальних, демографічних груп, трудових колективів і окремих осіб.

Білецька Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри соціальних теорій*

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Серед багатьох важливих завдань, які постають перед будь-якою державою в процесі державотворення, особливе місце займає завдання досягти національної злагоди, політичної й соціальної стабільності, гарантувати права людини. Невирішеність цих питань створює умови для розвитку конфліктів.

Конфлікти в сучасному світі мають глобальний характер і є загально-мірним явищем. А тому виявлення передумов, об'єктивних і суб'єктивних причин і мотивів конфліктів, моделювання їх, пошуки оптимальних способів своєчасного вирішення їх, локалізації, переведення з насильницької форми в ненасильницьку, упередження конфлікту, що назріває, а не слідування за ним – усе це має принципово важливе значення в політиці (Політологія: Навчально – методичний комплекс: За ред/ Ф. М. Кирилюка. – К., 2005 р Електронний ресурс. [Режим доступу] <http://politics.ellib.org.ua/pages-2166.html>).

Для українського суспільства характерним є стрімке зубожіння маси населення, відсутність довіри до всіх владних структур, специфічні стосунки між гілками влади, протистояння між партіями і їхніми лідерами. Усе це не може не впливати на зростання соціальної напруженості в суспільстві.

Економічна ситуація в Україні не дає змоги відразу прийняти всі міри для відчутного покращення життя населення, створити їм відповідні умови для проживання. Невлаштованість, відсутність упевненості в завтрашньому дні може призвести до незадоволення, протестів, агресії, коли економічні конфлікти переростають у політичне протистояння.

Зазначені протиріччя наявні й між виконавчою та законодавчою владою, партіями і рухами, окремими політичними лідерами, фракціями у парламенті, між центральними органами влади, між центром та місцевою владою і різними прошарками населення тощо (Політичні конфлікти, шляхи вирішення та профілактики. Електронний ресурс.[Режим доступу] <http://www.kiev-diplom.com/146-politichni-konflikti-shlyaxivirishennya-ta.html>).

Більшість сучасних фахівців вважають, що політичні конфлікти відіграють позитивну роль у суспільному житті, бо вони сигналізують владі про існуючі суперечності, розбіжності позицій громадян і стимулюють дії, здатні поставити ситуацію під контроль. Дестабілізація влади і дезінтеграція суспільства виникають у суспільстві не тому, що існують конфлікти, а через невміння врегулювати політичні суперечності чи елементарне ігнорування цих колізій (Конфліктологія / За ред. професорів Л. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків: Право, 2002. – С. 112-119).

На сьогоднішній день конфліктні явища не рідкість, як в Україні, так і на її межах. Конфлікти бувають різних рівнів та різної складності. Але важливе місце займає надання конфлікту відповідного статусу, а саме визначення галузевої приналежності.

Враховуючи специфіку об'єкта і суб'єктів політичних конфліктів можливо визначити низку характерних особливостей, що відрізняють цей вид міжгрупових конфліктів від усіх інших.

Перш за все політичні конфлікти носять переважно відкритий характер і досить яскравий прояв зіткнення інтересів. Політика – це сфера дозволеної суспільством боротьби, спосіб ослабити соціальну напругу розрядкою емоцій у політичному змаганні. Звідси і з'являється схильність до зовнішніх ефектів, відома театральність політичного життя.

З попереднього випливає така ознака політичних конфліктів – як публічність. Ця характеристика означає, по-перше, що політика нині професіоналізувалася, тобто здійснюється особливою групою осіб а, по-друге, це припускає їх звернення до народу (непрофесіоналів) й активну мобілізацію його на підтримку своєї сторони.

Явище політичного конфлікту нерідко впливає з інших видів протистоянь. І не тільки тому, що конфлікт є способом дії чи зразком поведінки політиків, а головним чином тому, що багато конфліктів неполітичної сфери життя людей, не знаходячи свого мирного вирішення, переходять у сферу політичну, тобто вимагають для врегулювання державного втручання, що перетворюється в політичне явище та створює ще одну ознаку політичних конфліктів.

Виділяють ще – зростаючу значущість, коли будучи локальним політичний конфлікт завершується ухваленням рішення на державному рівні, а воно обов'язкове для всіх членів суспільства.

Оскільки політичні конфлікти розгортаються в соціальному просторі, де домінуючою віссю є вертикаль державної влади, їх головною метою неминуче стає встановлення політичного панування сторони, що виявилася сильнішою. Звідси й гострота політичних конфліктів та набуття ними крайніх форм – заколоти, повстання. Таку особливість називають – встановлення політичного панування.

І ще одна риса політичних конфліктів – це можливість використання силових ресурсів. З усіх видів влади в суспільстві тільки державна володіє правом легального застосування сили. Оскільки держава як політичний інститут є неодмінним учасником практично всіх політичних конфліктів, завжди існує велика спокуса в якості останнього аргументу використати силу, причому на абсолютно законних підставах. Це робить політичні конфлікти потенційно небезпечними та руйнівними за їх наслідками.

Усі вищезазначені елементи характеризують загальні особливості політичних конфліктів, що дає змогу виокремити їх між усіма іншими видами конфліктів та зрозуміти усю серйозність та небезпечність такого

явища. А тому, політичні конфлікти не повинні ставати способом діяльності політиків, але лише останнім шляхом для досягнення покращення життя та забезпечення суспільних потреб.

Короход Я. Д.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры социальных теорий*

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

*Чем больше вы разрушены, тем
легче над вами господствовать –
тогда нечего опасаться восста-
ния с вашей стороны.*

Ошо Раджниси

Не успело мировое сообщество поставить надежный заслон испытаниям, распространению и применению ядерного оружия – наибольшей опасности XX века, как встретилося с новой глобальной угрозой безопасности – информационным оружием – основным средством ведения информационно-психологической войны. Проблемы разработки, использования и защиты от информационного оружия уже сегодня стали высшими приоритетами в политике национальной безопасности США и других западных стран.

Основными догматами оборонительных информационных боевых действий является выявление, реагирование и защита. Выявление все еще остается нерешенной проблемой. Реагирование невозможно без осмтрительности. Прежде чем реагировать, уместно выяснить суть дела. Защита обеспечивается фундаментальной информационной безопасностью (Інформаційні війни та майбутнє України [Електронний ресурс] / Системний інформаційно-аналитический центр – Режим доступа: http://siac.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=1054&Itemid=44).

Безопасность достигается проведением единой государственной политики в области обеспечения безопасности, системой мер экономического, политического, организационного и иного характера, адекватных угрозам жизненно важным интересам государства. В настоящее время существует полемика относительно подходов к обеспечению безопасности. Различные источники по проблемам безопасности трактуют ее по-разному. В одних, безопасность – это качество какой-либо системы, определяющее ее возможность и способность к самосохранению. В других – это система гарантий, обеспечивающих устойчивое развитие и защиту от внутренних и внешних угроз. Рядом экспертов также высказывается мнение, согласно

которому за основу следует брать состояние защищенности собственно государства, а не его интересов (Стрельцов А. А. Обеспечение информационной безопасности России. Теоретические и методологические основы / А. А. Стрельцов // Под ред. В. А. Садовниченко и В. П. Шерстюка. – М.: МЦНМО, 2002. – С.58).

Итак, информационно-психологическая безопасность государства определяется как такое состояние системы государственной власти и управления, при котором система государственного управления способна выполнять возлагаемые на нее задачи регулирования социально-политических отношений общества в условиях интенсивного воздействия внешних и внутренних факторов, оказывающих на систему государственного управления как стабилизирующее, так и деструктивное информационно-психологическое воздействие (Манойло А. В. Государственная информационная политика в особых условиях: Монография / А. В. Манойло. – М.: МИФИ, 2003. – С.147).

Согласно И. Н. Панарину, объектами обеспечения информационно-психологической безопасности государства являются:

1. Информационно-психологическая среда государства, которая является частью информационной среды государства и связана с использованием информации, информационных ресурсов, информационной инфраструктуры для оказания воздействия (влияния) на психику и поведение людей.

2. Информационные ресурсы государства.

3. Система формирования общественного сознания (мировоззрение, политические взгляды, духовные ценности).

4. Система формирования общественного мнения.

5. Система принятия политических решений.

6. Психика и поведение человека (Панарин И. Н. Информационно-психологическое обеспечение безопасности государства в XXI веке / И. Н. Панарин // Международная конференция «Информационные технологии, безопасность и разрешение конфликтов». Центр политических и международных исследований (ЦПМИ), 1998 – Режим доступа: http://isn.rsu.ru/cpis/win/konfer/98_04/panarin.htm).

В современном обществе информационно-психологическая безопасность является системообразующим фактором практически всех сфер его жизни. Она оказывает определенное влияние на состояние экономической, оборонной, социальной, политической и других составляющих национальной безопасности. Поэтому можно уверенно утверждать, что информационная безопасность может рассматриваться как важнейший компонент национальной безопасности, «пронизывающий» все остальные виды безопасности (Информационные угрозы [Электронный ресурс] / Центр политического анализа и информационной безопасности – Режим доступа: <http://centerpolit.ru/content.php?id=59>).

Учет и целенаправленное использование объективно существующих закономерностей информационной безопасности позволит устранить или снизить уровень проявления угроз национальной безопасности Украины (Аналіз засобів ведення інформаційної боротьби з використанням інформаційних технологій, форм і способів їх застосування [Электронный ресурс] / Центр воєнної політики та політики безпеки – Режим доступа: <http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/component/content/article/51-kolonkaavtora/56-10082009>).

Информационно-психологическая безопасность создает условия для обеспечения психического здоровья отдельной личности и населения страны в целом, надежного функционирования государственных и общественных институтов, а также формирования индивидуального, группового и массового сознания, нацеленного на прогрессивное развитие общества. Информационная безопасность – залог устойчивого развития государства (Информационные угрозы [Электронный ресурс] / Центр политического анализа и информационной безопасности – Режим доступа: <http://centerpolit.ru/content.php?id=59>). Поэтому сложно переоценить ее роль, особенно в условиях современного глобализированного мира, частью которого является и Украина. Также следует согласиться с тем, что надлежащее обеспечение безопасности прямо зависит от успешной деятельности государства в области информационной политики.

Андреева Е. С.

*Санкт-Петербургский государственный университет, соискатель
Восточного факультета*

ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗРЕШЕНИЯ ЭТНОКОНФЛИКТОВ (НА ПРИМЕРЕ ЗАКАВКАЗСКОГО РЕГИОНА)

Этноконфликты представляют собой конфликт между группами людей, которые принадлежат различным этносам. Отмечается, что «эти конфликты по своей структуре, по характеру и по ожесточенности противостояния, по сложности их регулирования и разрешения являются наиболее сложными среди социальных конфликтов» (Горбунова М. Ю. Конфликтология: Коспект лекций / М. Ю. Горбунова. – Ростов н/д: Феникс, 2005. – с. 68).

Разрешаются данные конфликты, к сожалению, довольно часто силовыми способами, однако силовое разрешение конфликтов находится вне рамок современного правового поля.

В настоящее время основные способы разрешения споров закреплены в ст. 33 Устава ООН. К таким способам относятся переговоры, обследование, посредничество, примирение, арбитраж, судебное разбирательство, обращение к региональным органам или соглашениям.

В Уставе ООН не указан такой способ разрешения споров как добрые услуги, однако, перечень, представленный в ст. 33, не носит исчерпывающий характер, и добрые услуги, как один из мирных способов, несомненно, находят широкое применение при урегулировании международных разногласий.

В Уставе ООН не используется термин «конфликт», в обращение введены термины «спор» и «ситуация». Одной из целей ООН является «улаживание или разрешение международных споров или ситуаций, которые могут привести к нарушению мира».

Этноконфликты, безусловно, можно отнести к категории «ситуаций», которые приводят к нарушению мира. В то же время этноконфликты могут перерасти и в стадию спора. Этноконфликты имеют различную правовую природу: они могут быть внутригосударственными, а также проявляться как межгосударственные разногласия. Устав ООН регулирует отношения между государствами, поэтому межгосударственные разногласия, порожденные этническими противоречиями, должны разрешаться исключительно мирными средствами. Представляется, что и внутригосударственные конфликты, имеющие этническую природу, также должны быть урегулированы мирными средствами.

Этнические конфликты в Закавказском регионе также имеют различную и сложную правовую природу. Конфликт в Нагорном Карабахе начался как конфликт между национальностями единого государства — Союза Советских Социалистических Республик, а далее продолжился как межгосударственный этноконфликт.

Для урегулирования конфликтов в государствах Закавказского региона используются, в основном, дипломатические средства. Активно применяются переговоры, как универсальное средство разрешения споров. Достаточно востребована процедура посредничества, которая все больше формализуется в рамках международного права. Несомненно, большое значение имеет деятельность Российской Федерации как посредника в урегулировании конфликтов, в первую очередь, между Республикой Армения и Азербайджанской Республикой.

Однако можно отметить тенденцию усиления роли международных межправительственных организаций при разрешении споров в районе Южного Кавказа. В исследовании и урегулировании конфликта в Нагорном Карабахе принимала участие Минская группа ОБСЕ.

ОБСЕ также принимала активное участие в разрешении грузино-осетинского конфликта.

В последние годы происходит изменение военной доктрины и стратегии НАТО, увеличение ее возможностей (заложенных в правовых документах НАТО) при урегулировании конфликтов в районах, даже не входящих в Северо-Атлантический регион.

Можно отметить, что увеличивается активность международных организаций в разрешении этноконфликтов, причем международные организации зачастую реализуют свои политические интересы.

В то же время необходимо указать, то одной из главных задач является поиск механизмов национального примирения, которое должно состояться после завершения конфликта между этносами.

Третьякова Т. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри соціальних теорій*

ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ – ПРЕРОГАТИВА ОСВІТИ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СЬОГОДЕННЯ

Глобалізація виступає як сучасний етап розвитку всієї людської спільноти, тому вона стає об'єктом особливої, та навіть пристальної, уваги серед науковців соціально-політичних, правових та інших суспільних наук. Така теоретична інновація, що характеризує майбутню спільноту, або таку, яка іде на заміну сучасній, або ж таку, що готується до цієї зміни не може не хвилювати національну еліту, оскільки відбуваються такі процеси, що рушають всілякі межі державності (й не тільки територіальні). Наприклад, об'єднуючі інтегральні тенденції у світі, прикладом яких є створення єдиної Європи, обумовлюють те, що певні держави поступаються новим структурам, а національно-специфічні характеристики стають вкрай ілюзорними.

У силу даних проблем, завдання виховання студентської молоді на сучасному етапі реалізуються у складній, внутрішньо та зовнішньо суперечливій ситуації. Особливість цієї ситуації полягає в тому, що перетворення виховної системи вищої освіти є однією з важливих умов позитивних змін у суспільному житті, і, в той же час, якісний стрибок в освітньо-виховній сфері можливий тільки за умови відповідних змін суспільного буття. Такі зміни пов'язані як з процесом глобалізації, так і з процесом розвитку української держави та формування громадянського суспільства в Україні. Подібне суспільство вимагає підготовки фахівця, що володіє самостійністю, відповідальністю, громадянською мужністю, соціальною активністю. Його громадянин повинен бути готовий до захисту не тільки власних, але й державних інтересів (Галузинський М. В. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні: навч. посіб./ М. Галузинський, М. Б. Євнух. – К.: ІНТЕЛ, 2009. – 168с.).

Виховний процес має ряд особливостей, що визначають його сутність, специфіку і характер протікання (Впкулєнко В. М. Основи педагогіки вищої школи України: навч. посіб. – Луганськ: ЧНУ, – 2009. – 241с.). Саме через виховний аспект освітнього процесу можливе ефективне фор-

мування свідомості громадянської позиції, і це видно при дослідженні методологічного інструментарію цього процесу.

1. Виховання – цілеспрямований процес. Це проявляється в тому, що основним орієнтиром у роботі педагога служить соціальне замовлення як сукупність моральних норм, прийнятих у суспільстві. Виховання стає ефективним, коли педагог спеціально виділяє його мету, яка відображатиме модель особистості вихованця. Найбільша ефективність досягається в тому випадку, коли мета виховання відома і зрозуміла вихованцю, коли він погоджується з нею, приймає її і в процесі самовиховання спирається на ті ж орієнтири.

2. Виховання – багатфакторний процес, оскільки при його здійсненні педагог повинен враховувати безліч об'єктивних і суб'єктивних чинників, які ускладнюють виховний процес або сприяють успішності його протікання. У числі об'єктивних факторів, що впливають на процес виховання, слід розглядати різні сторони суспільного життя (економіку, політику, культуру, ідеологію, мораль, право, релігію та ін.); серед суб'єктивних факторів – соціальне середовище, в якому виховується особистість (вплив сім'ї, школи, друзів, значущих особистостей), а також індивідуально-особистісні особливості вихованця.

3. Виховання – суб'єктивний процес, що виражається в неоднозначній оцінці його результатів. Це пояснюється тим, що результати виховання не мають чіткого кількісного вираження, тому не можна точно сказати, який учень вихований відмінно, а який – незадовільно. У силу цього важко визначити, який виховний процес можна вважати якісним, ефективно впливаючим на особистість вихованця, а який є «показухою», ведеться «для галочки» і не приносить бажаного результату. Суб'єктивний характер виховання багат в чому визначається особистістю педагога, його педагогічними вміннями, рисами характеру, особистісними якостями, ціннісними орієнтирами, наявністю або відсутністю талантів, здібностей, захоплень.

4. Виховання – процес, що характеризується віддаленістю результатів від моменту безпосереднього виховного впливу. Це відбувається в силу того, що виховання покликане надати глибинний, комплексний вплив на особистість (свідомість, поведінку, емоції та почуття). Щоб вихованець усвідомив, чого саме домагається педагог, адекватно прореагував на виховний вплив і зробив для себе правильні висновки, необхідно час. Іноді на це йдуть цілі роки.

5. Виховання – безперервний процес, оскільки особистість не можна виховувати «від випадку до випадку». Окремі виховні заходи, якими б яскравими вони не були, не здатні сильно вплинути на поведінку особистості. Для цього необхідна система регулярних педагогічних впливів, що включають постійний контакт педагога і вихованців.

6. Виховання – комплексний процес, що виражається в єдності його цілей, завдань, змісту, форм і методів, в підпорядкуванні всього виховного процесу ідеї цілісного формування особистості, в якій гармонійно представлено високий розвиток свідомості, поведінки і почуттів. Це означає, що особистість не можна формувати «по частинах», або приділяючи увагу тільки формуванню свідомості, або роблячи упор на розвиток норм і правил поведінки, або формуючи емоції і почуття.

7. Виховання – двосторонній процес, оскільки він йде в двох напрямках: від вихователя до вихованця (прямий зв'язок) і від вихованця до вихователя (зворотний зв'язок).

Втрата виховних орієнтирів, раніше властивих вузам, призвела до значного ослаблення, і навіть заперечення ролі вищої школи у вихованні студентства. Фактично, вузи зосередили зусилля в галузі професійного навчання, відмовившись від виховання студентів, формування їх соціально-моральної і громадянської позиції. Практично повна відсутність виховних впливів, нестабільність соціально-економічного та політичного розвитку українського суспільства призвели до посилення кризових явищ в молодіжному середовищі та появи молодих людей з небезпечно-деструктивним ставленням до суспільства і держави, що вкрай небезпечно в умовах сьогодення – в умовах світових трансформацій.

Каретна О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри соціальних теорій, кандидат політичних наук*

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ»

В сучасних умовах розвиток суспільства відбувається під впливом соціального управління. Соціальне управління це цілеспрямований вплив на суспільство для його впорядкування збереження удосконалення, та розвитку. Воно складається з двох типів: саморегулювання суспільства і державного управління.

Державне управління як специфічний різновид діяльності органів держави існувало й продовжує існувати цілком об'єктивно. Його основний зміст, сутність – це організуючий вплив з боку носіїв державно-владних повноважень на суспільні відносини та процеси з метою їх упорядкування, координації і спрямування шляхом різного роду нормотворчих і розпорядчих дій на виконання законів й інших правових актів держави (звідси, до речі, поширена характеристика державного управління як «виконавчо-розпорядчої» діяльності держави). У такому розумінні державне управління зберігає своє значення в умовах загальної трансформації ролі держави в новостворюваному громадянському суспільстві з його ринковими механізмами, стандартами демократичної та відкритої державної влади

На сьогодні в науковій літературі є багато тлумачення поняття «державне управління» можна виділити своєрідні поняття:

- державне управління як діяльність держави в цілому;
- державне управління як одна з головних функцій держави в цілому;
- державне управління як діяльність виконавчої влади;
- державне управління як неполітичне (позаполітичне) підґрунтя

діяльності виконавчих органів, або не політизованої частини апарату іншої гілки державної влади, а також управління державними та напівдержавними організаціями. (Державне управління: теорія і практика / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 432 с)

Як зазначає В. Б. Авер'янов у вітчизняній та зарубіжній літературі не сформувалося сталого та загальновизнаного визначення державного управління

Цю думку також висловлює Г. Райт, який зазначає, що державне управління можуть трактувати як з точки зору суті, реального змісту діяльності або форм, яких воно набирає і в яких існує. (Державне управління: Райт Г. Пер. з англ. В. Івашка, О. Коваленко, С Соколик. – К.: Основи, 1994. – 191 с). Враховуючи поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову, автори визначають державне управління шляхом відмежування законодавчої, виконавчої та судової діяльності держави, наголошуючи тим самим на змісті державного управління.

Слід зазначити, що причина існування такого різноманіття визначень залежить від гуманітарних та кібернетичних традицій у трактуванні категорії управління, але у гуманітарних традиціях воно трактується вузько, а у контексті кібернетичних на багато ширше.

Ще одним напрямом аналізу поняття «державне» управління може бути уточнення межі, що відокремлює його від «недержавного управління». Таке поняття може розглядатись як самоврядування сфер галузей та організацій, які потенційно можуть виступати як об'єкти державного управління. У даному випадку слід зазначити, що загальна установка на побудову демократичної держави з ринковою економікою націлює на обмеження державного впливу на суспільне життя. Згідно з Концепцією адміністративної реформи в Україні 1998 р. держава цілеспрямовано мінімізує своє втручання в життєзабезпечення громадян і бере на себе лише ті послуги, які в даній період розвитку суспільства в змозі гарантувати і неможливо знайти на ринку послуг. Вона постійно прагне дерегулювання, тобто передачі своїх функцій механізмам ринкової саморегуляції і недержавним інституціям.

Також при окресленні меж поняття «державне управління» важливим є його уточнення ресурсно-інструментальних критеріїв. З точки зору адміністративного права існує два принципово різних метода здійснення державного впливу на фізичних та юридичних осіб: диспозиційний та ім-

перативний. Перший спирається на договірну форму відносин і жорстоку підпорядкованість, а також цей принцип важко поєднати з розумінням управлінських відносин. Другий базується на владних приписах які вимагають неухильного виконання, та строгої субординації.

Враховуючи все різноманіття понять «державне управління» слід зазначити що, ця проблема має не тільки наукове, а і практичне значення в контексті побудови громадського суспільства в нашій державі, та потребує методологічної роботи над подальшим уточненням даного поняття.

Головченко А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри соціальних теорій*

СТРУКТУРИ УРЯДІВ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

Структура та функції урядів у країнах Східної Європи багато в чому подібні. Всі ці держави мають спільну унітарну модель адміністративно-державного управління, якій притаманне закріплення основних функцій управління за урядом і центральним адміністративним апаратом. У той же час серед загальної унітарної моделі управління є відмінності, пов'язані з особливостями політичних режимів, в рамках яких функціонують адміністративні структури, характером поділу повноважень між президентом і урядом.

Керівництво внутрішньою і зовнішньою політикою в країнах Центрально-Східної Європи, як правило, покладається на уряд. Так, наприклад, у Польщі, країні зі змішаним типом політичного правління, уряд країни – Рада міністрів – відповідно до Конституції 1997 р. і законами у сфері своєї компетенції: забезпечує виконання законів, видає розпорядження, координує і контролює роботу органів урядової адміністрації, охороняє інтереси Державної скарбниці, схвалює проект державного бюджету, керує виконанням державного бюджету, а також приймає постанови про закриття державних рахунків та звіті про виконання бюджету, забезпечує внутрішню безпеку держави, а також громадський порядок, забезпечує зовнішню безпеку держави, здійснює загальне керівництво у сфері відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, укладає міжнародні договори, які потребують ратифікації, а також затверджує і денонсує інші міжнародні договори, здійснює загальне керівництво у сфері обороноздатності країни, а також щорічно визначає число громадян, призиваються на дійсну військову службу, визначає організацію і порядок своєї роботи.

Структура і чисельний склад уряду держав Центрально-Східної Європи протягом усього періоду реформ постійно змінюються. Як правило,

в уряд входять Голова уряду, його заступники та міністри. Голова уряду координує його загальну політику, керує нею і несе за неї відповідальність. Міністри керують певними галузями урядової адміністрації або виконують завдання, встановлені для них Головою Ради міністрів. Сферу діяльності міністра, керівного галуззю урядової адміністрації, визначають закони.

З метою забезпечення професійного, сумлінного, неупередженого і політично нейтрального виконання завдань держави в установах урядової адміністрації діє корпус цивільної служби. Голова Ради міністрів є начальником цивільної служби.

Члени Ради міністрів несуть відповідальність перед Державним трибуналом за порушення Конституції або законів, а також за злочини, вчинені у зв'язку з займаною посадою. Постанова про притягнення члена Ради міністрів до відповідальності перед Державним трибуналом Сейм приймає за пропозицією Президента Республіки або не менше 115 депутатів більшості 3/5 законного числа депутатів. Члени Ради міністрів несуть перед Сеймом солідарну відповідальність за діяльність Ради міністрів.

Структурно міністерства зазвичай складаються з управлінь, відділів та секретаріату. Управління та відділи створюються відповідно до функціями і завданнями міністерства. Секретаріат здійснює взаємодію між управліннями в міністерстві, організовує узгодження нормативних актів міністерства з іншими відомствами.

Крім міністерств, в систему центральних виконавчих органів державної влади входять національні комітети, національні управління, національні агентства, національні нагляди, національні комісії, національні служби. Якщо до компетенції національних міністерств входить, як правило, проведення державної політики, здійснення управління у встановленій сфері діяльності та координація роботи інших виконавчих органів у даній сфері, то національні комітети, національні комісії та національні нагляди здійснюють спеціалізовані (виконавчі, контролюючі та дозвільні) дії в встановленій сфері.

Регіональний рівень управління в країнах Східної Європи складають: округ в Чехії та Словаччині; воєводство в Польщі; регіони і області в Угорщині.

Всі регіональні одиниці адміністративного управління мають однаковий статус, який визначається загальним національним законом. Місцевий рівень складають органи місцевого управління.

Прем'єр-міністр Болгарії є головою уряду Болгарії. Прем'єр-міністр обирається та звільняється від посади рішенням Народних зборів. Збори також вносять зміни до складу уряду за поданням прем'єр-міністра. Уряд Болгарії складається власне з прем'єр-міністра, віце-прем'єрів та міністрів. Прем'єр-міністр спрямовує та координує загальну політику уряду й несе за це відповідальність. Він призначає та звільняє від посад заступників міністрів. Міністри очолюють міністерства, окрім випадків, коли

Народні збори не вирішують інакше, і несуть відповідальність за діяльність підпорядкованих їм міністерств.

Державний устрій Румунії – республіка з парламентським правлінням. Глава держави - Президент, глава уряду – прем'єр-міністр. Законодавчий орган – двопалатний парламент, який складається із Сенату (137 місць) і Палати депутатів (332 місця). Румунія поділена на 8 регіонів розвитку, що не є безпосередньо адміністративними одиницями, а створені для координації регіонального розвитку. Регіони поділені на 41 жудець та один окремий муніципій Бухарест. Жудеці поділені на 211 міст та 103 муніципалітети і 2827 комун (в сільській місцевості).

У більшості країн Центрально- Східної Європи територіальний розподіл компетенцій і функцій між різними рівнями влади ще не чітко позначено. Незважаючи на процеси децентралізації, місцева влада нерідко мають мало автономних функцій. Районна влада юридично наділені багатьма обов'язками. Але вони здебільшого ділять їх або з республіканськими, або з місцевими органами влади. Так, наприклад, в Чехії в результаті адміністративної реформи було скасовано поділ території держави на області і велика частина функцій обласної адміністрації була передана на районний рівень. Проміжний адміністративний рівень – округ. Округ має близько 120 тис. жителів і близько 1000 км кв.

Таким чином, в результаті реформ, держави Центрально-Східної Європи отримали широкі можливості по контролю над діяльністю всіх державних органів виконавчої влади. Процеси демократизації державного управління знаходять також своє вираження: в посиленні самостійності міністрів; здійсненні поточної політики; в наділенні їх правом самостійно визначати структуру власного міністерства та об'єм розподілу повноважень між його підрозділами; у передачі частини управлінських функцій на більш низькі рівні державного управління, зокрема, на рівні територіального державного управління та державного міського управління. Взагалі посилення впливу законодавчої влади над процесами формування і функціонування уряду є важливим показником процесів демократизації адміністративно-державного управління.

Колядко Б. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри соціальних теорій*

МОРАЛЬ ЯК ДОМІНАНТНА ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Сучасний розвиток українського суспільства характеризується кризою моральних цінностей. Це насамперед пояснюється тим, що Україна здобувши свою незалежність, відмовилася, а в деякій мірі зруйнувала систему моральних засад, попереднього політичного режиму, але ще не виробила свою власну.

Не останню роль у втраті моральних цінностей відіграє економічна та політична ситуація, що склалася в країні. Внаслідок нестабільного економічного становища, що останнім часом лише погіршується, в суспільстві домінує принцип первинної достатності, який формується на підґрунті суто прагматичних інтересів та прагнень. В політичній сфері спостерігається жорстке протистояння між цілою множиною політичних сил та партій.

Ще однією підставою для дезорієнтації в моральних цінностях є розрив суспільства з релігією та духовністю, що є наслідком радянської атеїстичної політики. Адже саме духовність завжди була визначальною рисою українського суспільства в усі періоди його існування та своєрідним підґрунтям моральних засад його розвитку.

Крім того, моральна криза пов'язана також із стрімким розвитком науково-технічного прогресу, який з однієї сторони надав суспільству можливість доступу до інформації, що сприяє інтелектуальному розвитку та самоосвіті, з іншого – неконтрольованості такої інформації, нівелюванню загальнолюдських цінностей.

В цьому контексті актуалізується проблема реабілітації моралі як категорії, що визначає рівень свідомості, сформованої еволюційно, з урахуванням життєвого досвіду. Це явище за своєю суттю є динамічним, оскільки формується та змінюється в залежності від досягнутого економічного, матеріального, інформаційно-технічного, культурного та духовного рівня суспільства або групи людей чи індивіда (Гетьман-П'ятовська І. А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 20 с., 8-9). Особливість моралі полягає в тому, що її приписи охоплюють усі сфери життєдіяльності населення. Моральними цінностями є певні вихідні положення, зразки поведінки, які є своєрідними орієнтирами для оцінювання дійсності та орієнтації в ній.

Досить довгий час питання захисту моралі залишалося поза межами державної політики, лише 20 листопада 2003 року було прийнято Закон України «Про захист суспільної моралі», який встановив правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль (Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.10.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>). Але на нашу думку, на даний час цих заходів є недостатньо. В цьому плані слід погодитися з думкою А. Б. Баранової, яка зазначає, що інформаційні правовідносини в мережі Інтернет на сьогоднішній день залишаються неврегульованими і «викликають необхідність додаткової регламентації правил поведінки усіх суб'єктів цих відносин» (Баранова А. Правове регулювання захисту суспільної моралі в мережі / А. Баранова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28832/1/public%20morality.pdf>). Свідченням

цього є нехтування етичними нормами, руйнація інституту сім'ї, безвідповідальність батьків, високий рівень алкоголізації, наркотичної та тютюнової залежності населення, торгівля людьми, насильство і жорстокості, національна та релігійна ворожнеча, поширення порноіндустрії (Парламентське слухання на тему «Стан суспільної моралі в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zamaybutne.org/uk/component/content/article/43-newsruhu/488-parlamentske-sluxannya-na-temu-lstan-susplno-moral-v-ukranr>) що спостерігається останнім часом. І не останню роль в усіх цих аморальних проявах значну роль відіграє негативна реклама, телебачення та Інтернет.

Особливе значення моральних цінностей визначається під час соціалізації молоді. Як і раніше, сім'я залишається головним джерелом такої соціалізації. Яка в процесі такої соціалізації засвоює цілу систему знань, норм, а головне цінностей, що дають можливість їй функціонувати як повноправні громадяни суспільства. В протилежному випадку, внаслідок відсутності моральних цінностей, з'являється більша кількість молоді, що страждають на девіантну поведінку.

Після здобуття незалежності, в Україні збільшилась кількість релігійних організацій. Цей факт має двоякі наслідки. З одного боку, регалія сприяє втілитися в життя моральні цінності, здійснює соціальний контроль за громадськістю. З іншого, деякі організації лише прикриваються релігією, насправді мають фінансову заінтересованість в своїх прихожанах та не мають за мету сприяти духовному та моральному росту населення.

Отже, у підсумку варто зазначити, що на сьогоднішній день в Україні спостерігається глибока криза моральних цінностей, як серед населення так і серед гілок влади. У більшості випадків, як окремий індивід – учасник суспільно-політичних відносин, так і політичний діяч нехтує моральними цінностями заради досягнення власних поставлених цілей.

Отже, мораль це вихідна цінність без якої неможливо побудувати правову, демократичну державу, в якій будуть захищені інтереси усього суспільства чи хоча б більшої її частини. Крім того моральність є своєрідним політичним барометром якості та ефективності демократії, про побудову якої так часто говорить наша політична еліта.

Карпець Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри соціальних теорій*

МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ОЗНАКА ДЕФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

На сьогоднішній день в українському суспільстві простежуються ознаки соціально-економічної, культурної, політичної та морально-духовної кризи. В цьому контексті актуальним є питання появи інноваційного та креативного лідера з якостями позитивної харизми.

В Україні склалася така ситуація, що кожен політичний лідер, що виходить на політичну арену, з метою заручення підтримкою якомога більшої частини електорату, яка в свою чергу є засобом забезпечення доступу його до влади, вдається до всіх можливих заходів, зокрема співробітництва, агітації, пропаганди, переконань, умовлянь, тиску, примушування, обману та маніпулювання.

В сучасному суспільстві маніпуляція є буденною й обов'язковою частиною будь-якого політичного впливу та управління. Це насамперед пов'язано з тим, що маніпулятивні прийоми містяться в самій природі політичного впливу та дозволяють змінювати громадську думку та масову свідомість.

На сьогоднішній день не існує єдиного визначення термінів «маніпулювання» та «політичне маніпулювання». Так, у своєму дослідженні О. Бойко, дослідивши велику кількість підходів до цих категорій, запропонував своє. Так, на його думку, політичне маніпулювання – це комплекс психологічних, ідеологічних та організаційних дій, направлених на приховане корегування масової свідомості, з метою стимулювання суспільної активності у потрібному маніпуляторіві напрямі у процесі боротьби за політичну владу, її захоплення, використання, утримання (Бойко О. Д. Анатомія політичного маніпулювання : навч. посібник / Р. Д. Бойко. – Ніжин : ДС «Меланія», 2007. – 223 с., 8). Якщо ж говорити про маніпулювання, то це процес впливу на суспільну думку, громадську позицію з метою спрямування в необхідному для суспільних структур, окремих індивідумів напрямі.

Останнім часом з'явилося багато маніпулятивних технологій, що дають можливість зацікавленим групам чи окремим особам швидко досягнути своєї мети. Такі технології використовують для створення відповідного іміджу лідера, який би відповідав відповідати запитам, потребам та очікуванням суспільства.

Так, імідж – це набір якостей, що асоціюється з конкретною людиною та лежать в основі її «образу», що існує в масовій свідомості. Імідж може мати як конкретна особа, група людей так і ціла інституція. Іншими словами, імідж – це «друга натура», який в більшості випадків створюється штучно, тобто не має нічого спільного з справжніми якостями і можливостями його носіями, постійно зазнає змін, для впливу на свідомість та поведінку людей.

В політологічній науці розрізняють декілька рівнів іміджу: поточний – це те бачення об'єкта, яке склалося в масовій свідомості; демонстративний – він часто буває протилежним до дійсного образу суб'єкта політичного лідера; дзеркальний – це віддзеркалення власного «Я»; цільовий чи ідеальний – це образ, до якого прагне сама особа, або образ, що створений «на замовлення суспільної свідомості», тобто лідер з таким іміджем змушений діяти до вимог та очікувань суспільства (Хорішко Л. Ре-

гіональний аспект формування іміджу політичних партій / Л. Хорішко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 6. – С. 85-93., 86).

На жаль, більшість населення України має досить низький рівень політичної культури, не має спільної національної ідеї, більше переймаються власним добробутом, має аполітичні настрої, а це є бездоганим та сприятливим підґрунтям для політичних маніпуляцій, чим вдало і користуються політичні лідери.

В законодавстві України хоч прийнято декілька нормативно-правових актів, які мають на меті обмежити здійснення маніпуляційних заходів, зокрема, Закони України «Про рекламу», «Про телекомунікації та радіомовлення» та ін., але їх не достатньо для вирішення даної проблеми.

Кожна людина має також сама захищатися від негативного впливу маніпуляцій шляхом критичного осмислення отриманої інформації. Дослідниця О. С. Дмитренко вважає, що маніпулювання громадською думкою легше всього здійснювати за умови масової аудиторії, що вже має сформовану масову свідомість, з чітко визначеними стереотипами та поглядами. Суттєвими ж перешкодами на шляху маніпулювання виступає власний життєвий досвід людей і неконтрольовані владою громадянські комунікації (Дмитренко О. С. Політико-правові механізми захисту від політичного маніпулювання / О. С. Дмитренко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури та мистецтва: науковий журнал. – К., Міленіум, 2012. – № 2. – С. 223-227., 225).

У підсумку варто зазначити, що сьогодні в українському суспільстві більшість політичних лідерів, що з'являються на політичній арені мають штучний імідж, створений за допомогою маніпулятивних технологій, які негативно впливають на свідомість та підсвідомість населення.

Актуальним залишаються шляхи упередження поширеної в сучасному політичному просторі маніпулятивності, серед яких слід означити підвищення політичної культури, формування таких цінностей як особистісна та національна самосвідомість, гідність, формування спільної національної ідеї, підвищення ефективності функціонування інститутів громадського контролю та їх реального зворотнього впливу на суб'єктів політики.

РОЗДІЛ 5

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Крусян А. Р.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права, доктор юридичних наук,
професор*

ДОКТРИНАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ОНОВЛЕННЯ (МОДЕРНІЗАЦІЇ) КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО ЗАСАД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Сучасний етап конституційних перетворень в Україні характеризується активізацією конституційно-проектних робіт щодо оновлення (модернізації) Конституції України. Особливе значення у тексті Основного Закону має розділ, присвячений основам конституційного ладу держави.

Системний аналіз вітчизняної конституційно-правової та соціально-політичної практики, зокрема наукове опрацювання таких джерел практики реалізації положень першого розділу «Загальні засади» Конституції України, як судової практики, у тому числі практики Конституційного Суду України, Указів Президента України та рішень Верховної Ради України з питань Конституції України, наочно вказують на практичну необхідність та теоретичну спроможність оновлення конституційних положень щодо засад конституційного ладу з метою їх модернізації та приведення у відповідність з конституційно-правовими реаліями.

Перший розділ «Загальні засади» чинної Конституції України за своїм змістом містить засади (основи) конституційного ладу України. На це вказує Конституційний Суд України, відзначаючи, що розділ I «Загальні засади» Конституції України «закріплює основи конституційного ладу в Україні» (Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/99 від 14 грудня 1999 р. у справі про застосування української мови). Втім не тільки перший розділ Конституції містить засади конституційного ладу, оскільки економічні, політичні, гуманістичні основи конституційного ладу мають своє закріплення і в таких статтях, як ст. 36, 37, 69, 71-74 (відносяться до політичних основ конституційного ладу), ст. 41, 42 (відносяться до економічних основ), ст. 25 (відносяться до гуманістичних основ) Конституції України.

Отже, потребує зміни назва першого розділу «Загальні засади» Конституції України на «Основи конституційного ладу» або «Засади конституційного ладу». Водночас, це буде теоретично вірним та логічно обґрунтованим виключно за умови внесення змін до змісту цього розділу. Отже, слід констатувати, що залежно від назви розділу змінюється змістовне його наповнення. Зокрема, необхідним буде включення до нього окремих

положень з інших розділів чинної Конституції, внесення додаткових положень і зведення цих положень в єдиний блок «засад конституційного ладу» зі зміною розташування та нумерації відповідних статей цього розділу та тексту Конституції України в цілому.

Звідси, конститутивно-методологічного значення щодо створення оптимальної концепції внесення змін до першого розділу Конституції України набуває визначення поняття та змісту конституційного ладу.

Концепт «конституційний лад» є одним з найважливіших та водночас одним з найбільш невизначених у сучасній конституційно-правовій науці. Будучи однією з фундаментальних категорій конституціоналізму, конституційний лад не має свого легального, закріпленого в чинному законодавстві визначення. Втім ця категорія застосовується в тексті Конституції України, наприклад, в ст. 5, 17, 37.

Пропонується як робочий інструментарій використовувати таке доктринальне визначення конституційного ладу, як конституційно закріплена (заснована на конституційно закріплених засадах) та реально існуюча система організації держави та суспільства (державного та суспільного ладу), що визначає та забезпечує політико-правові основи формування сучасного українського конституціоналізму.

В основі такого розуміння застосовано концептуальний підхід до конституційного ладу як політико-правового явища державно-правової та соціальної дійсності, в основі якого постулати громадянського суспільства та демократичної правової держави, що детермінує визначення його сутності та змісту не тільки на формально-юридичному рівні, але й з урахуванням соціально-політичних, економічних, соціокультурних характеристик.

Зміст конституційного ладу інституціоналізується громадянським суспільством і демократичною правовою державою. Таким чином, зміст першого розділу Основного Закону, присвячений засадам конституційного ладу, має бути структурований на «видові» основи конституційного ладу, а саме: основні характеристики Української держави; гуманістичні основи конституційного ладу; політичні основи конституційного ладу; соціально-економічні основи конституційного ладу; національно-культурні основи конституційного ладу; екологічні основи конституційного ладу.

Розділ Конституції, що закріплює основи конституційного ладу, повинен ґрунтуватися на теорії сучасного конституціоналізму, зокрема, з визнанням системи загальнолюдських політико-правових цінностей та визначенням пріоритету прав людини у взаємовідносинах «людина – суспільство – держава» і обов'язком держави визнавати, забезпечувати і захищати ці права.

На підставі викладеного, а також з урахуванням сучасної конституційно-правової теорії та практики, представляється, що основними (пріоритетними) напрямками оновлення (модернізації) положень щодо

основ конституційного ладу є: утвердження влади і суверенітету Українського народу; конституційне закріплення і утвердження принципів сучасного конституціоналізму (принципи верховенства права, верховенства Конституції і законів України, пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами, конституційної законності, конституційного демократизму); модернізація організації публічної влади на основі принципу деконцентрації публічної влади та балансу централізації і децентралізації державного управління; утвердження та конституційне визначення місцевого самоврядування як самостійної форми публічної влади; закріплення принципу соціальної справедливості та інституціонально-правового механізму його забезпечення; утвердження демократичного і гуманістичного вибору народу України; утвердження прихильності України до загальновизнаних норм міжнародного права; сприяння держави утвердженню і розвитку громадянського суспільства; розширення простору індивідуальної конституційно-правової свободи людини і закріплення гарантій від неправового втручання держави чи інших соціальних суб'єктів у сферу цієї свободи.

Пережняк Б. А.

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

РЕОРГАНІЗАЦІЯ І МОДЕРНІЗАЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ (НА МАТЕРІАЛАХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ)

1. Україна є активним учасником інтеграційних процесів у сфері вищої освіти європейських країн. Успішно пройшли експертизу Ради Європи Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту», а також «Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті».

Процеси інтеграції системи освіти України у загальноєвропейській освітній простір відкривають не лише нові перспективи міжнародного співробітництва, але й висувають нові завдання з удосконалення всіх складових системи освіти, особливо вищої школи. Європейський вибір України обумовив нові орієнтації вищої освіти.

У цьому аспекті актуальною є пропозиція передачі всіх відомих вищих навчальних закладів під юрисдикцію Міністерства освіти і науки України, надання справжньої автономної насамперед провідним ВНЗ, які мають статус національних. Це сприятиме підвищенню репутації цих ВНЗ і посиленню їх відповідальності в освітній сфері.

Для оптимального управління О. Чаленко, зокрема, пропонує структурно об'єднати науку та інновації в один блок, а освіту і культуру – в інший.

Замість Міністерства культури пропонується організувати Міністерство гуманітарних проблем з підрозділами: освіта, культура, фізична культура і спорт. Запропоновану систему слід забезпечити єдиною структурою управління з раціональним розподілом повноважень між державою, НАН, академічними інститутами, міністерствами, галузевими науковими установами, а також установами освіти і культури (Чаленко А. А. А если НАН организовать по типу Нацбанка? / А. А. Чаленко // Зеркало недели. – 2007. – 23 июня (№ 24 (6530)). – С.13)

Ці пропозиції цікаві насамперед тим, що створення комплексних управляючих дій на суб'єкти освітньої та наукової діяльності дозволить більш ефективно проводити управлінські рішення. Подібна схема концентрації управляючих дій вже застосовувалася певною мірою в колишній науковій системі СРСР, де виявилися як її позитивні моменти, так і недоліки.

2. З метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, усунення дублювання їхніх повноважень, забезпечення скорочення чисельності управлінського апарату та витрат на його утримання, підвищення ефективності державного управління та відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції України 9 грудня 2010 року Президент України В. Ф. Янукович видав Указ «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085/2010. Цим Указом дано старт першому етапу адмінреформи, яка стане важливою складовою загально адміністративної реформи.

Ця реформа передбачає суттєві зміни у структурі виконавчої влади. Всього визначено 6 типів центральних органів виконавчої влади: Міністерство, Служба, Інспекція, Агентство, незалежні регулятори й органи зі спеціальним статусом.

Модернізація і реформування торкнулися і системи центральних органів виконавчої влади в сфері освіти.

Так, було утворено:

- Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державну службу інтелектуальної власності України, Державну службу молоді та спорту України, реорганізувавши Міністерство освіти і науки України, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту;

- Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України, реорганізувавши Державний комітет України з питань науки, інновацій та інформатизації.

Цим самим Указом було ліквідовано Вищу атестаційну комісію, поклавши її функції на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Була затверджена нова Схема організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади. Встановлено, що міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що утворюються шляхом реорганізації інших

центральных органів виконавчої влади, є правонаступниками органів, які реорганізуються.

Таким чином, державне управління в сфері освіти в Україні здійснювали міністерства: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; центральні органи виконавчої влади: Державна служба інтелектуальної власності України, Державна служба молоді та спорту України, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України.

3. Указом Президента України від 24 грудня 2012 р. № 726/2012 «Про деякі заходи з оптимізації системи центральных органів виконавчої влади» було визначено такі центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через відповідних членів Кабінету Міністрів України, зокрема: через Міністра освіти і науки, молоді та спорту України: Державна служба інтелектуальної власності України, Державна служба молоді та спорту України, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України, Державна інспекція навчальних закладів України.

Указом Президента України від 28 лютого 2013 р. № 96/2013 було утворено Міністерство освіти і науки України та Міністерство молоді та спорту України, реорганізувавши Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України та Державну службу молоді та спорту України.

Процеси подальшого проведення адміністративної реформи щодо перебудови центральных органів виконавчої влади в сфері освіти вимагають, зокрема, спрощення системи державного управління цією сферою, ліквідацію її неефективних ланок, запровадження уніфікованих структур апаратів центральных органів виконавчої влади. Першочерговими мають стати заходи із забезпечення законодавчого врегулювання питань правового статусу центральных органів виконавчої влади в сфері освіти, прийняття нових положень про міністерство та інші органи виконавчої влади, про державний контроль у сфері діяльності органів виконавчої влади та їхніх посадових осіб тощо.

Мішина Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

«КОДЕКС ЗЕБРИ» ЯК МОДЕЛЬНА СХЕМА ІНКОРПОРАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Часто гармонізація національного законодавства у сфері прав людини з європейськими стандартами утруднюється внаслідок того, що охопити ці стандарти досить важко. Метою доповіді є висунення пропозицій щодо модельної схеми інкорпоративної обробки нормативного матеріалу,

який міститься в джерелах, що встановлюють європейські стандарти прав людини.

Досліджуючи універсальні стандарти прав людини та деякі питання їхньої реалізації у республіці Білорусь, Л. Ульяшина звернула увагу на необхідність їхньої систематизації, та вперше в російсько- та україномовній науковій літературі ввела в обіг термін «кодекс зебри». Вона погоджується з думкою більшості вчених про те, що міжнародні стандарти прав людини включають до себе як загальнообов'язкові норми, так і норми, що відносяться до м'якого права, та наголошує, що у сукупності ці норми «утворюють так званий «кодекс зебри» – єдиний стандарт-комбінацію» (Ульяшина Л. Универсальные стандарты прав человека и некоторые вопросы их реализации в Республике Беларусь / Л. Ульяшина // Вестник прав человека. – 2010, с.8.)

Фактично, «кодекс зебри» уявляє собою модельну схему використання такого способу систематизації, як інкорпорація. Р. Л. Анахасян визначив інкорпорацію законодавства як таке, що здійснюється поза правотворчим процесом, та пов'язане тільки з зовнішньою обробкою упорядкування законодавства, в рамках якого контрольні тексти нормативно-правових актів визначеного рівня об'єднуються повністю чи частково у різного роду збірники у хронологічному, системно-предметному порядку без зміни їх змісту (Анахасян Р. Л. Проблемы инкорпорации нормативно-правовых актов России: дис. ... кандидата юрид. наук: 12. 00. 01 / Анахасян Роберт Левинович. – Сочи, 2009. – 208 с.).

Систематизація нормативно-правового масиву може проводитися з використанням трьох способів: інкорпорації, кодифікації та консолідації. Основні відмінності між цими способами демонструє Табл. 1. На нашу думку, на сучасному етапі інкорпорація як спосіб систематизації європейських стандартів у сфері прав людини є найбільш оптимальним.

Таблица 1.

Способи систематизації нормативно-правового масиву

	Інкорпорація	Кодифікація	Консолідація
Використовується суб'єктом правотворчості	Ні	Так	Так
Тексти джерел права змінюються	Ні	Так	Ні

А. І. Соболевська пропонує вести мову не про «систематизацію законодавства», а про «систематизацію норм законодавства» (Соболевская А. И. Систематизация законодательства в современной России : теоретико-правовой аспект : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата юрид. наук: спец. 12. 00. 01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / А. И. Соболевская. – М., 2008. – 18 с.).

На нашу думку, однак, ця пропозиція є вірною стосовно таких способів систематизації, як кодифікація та консолідація – з огляду на те, які органи їх поводять (див. Табл. 1). Стосовно ж інкорпорації, більш точним уявляється словосполучення «інкорпорація законодавства», «інкорпорація європейських стандартів прав людини» тощо.

Дуже вдалою уявляється модельна схема інкорпорації під назвою «кодекс зебри», запропонована Л. Ульяшиною (Табл. 2). У модельній схемі використовується інкорпорація за предметною ознакою (колонка перша – «право, що захищається»). Водночас документи угруповуються з урахуванням їх юридичної сили та обов'язковості.

Таблиця 2. Модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини «кодекс зебри», автор – Л. Ульяшина. (Ознайомлення з «кодексом зебри» проводилось автором в межах проекту «Дистанційний курс по правам людини для адвокатів та юристів» мережі Домів прав людини Азербайджану, Білорусі, Молдови, Росії та України (2012-2013), курсу «Імплементация міжнародних стандартів в області прав людини», автором якого є Л. Ульяшина (humanrightshouse.org).

Право, що захищається	Джерела «твердого права»	Джерела «м'якого права»	Судові рішення
...

Зазначимо, що так як «кодекс зебри» пропонується як модельна схема інкорпорації європейських стандартів прав людини, заповнена таблиця (Табл. 2) має супроводжуватися наведенням текстів включених до неї документів.

Думається, що таку модельну схему інкорпорації європейських стандартів прав людини, як «кодекс зебри», доцільно використовувати:

– у науково-педагогічній роботі – для формулювання на доктринальному рівні нормотворчих пропозицій та розробки теорій, концепцій про права людини, їхню реалізацію, захист; у навчальному процесі – для більш глибокого ознайомлення майбутніх юристів з європейськими стандартами прав людини та з можливостями захисту порушених прав на європейському рівні;

– у практичній роботі – юристам-правозахисникам стане у нагоді більш глибоке ознайомлення з нюансами нормативно-правової регламентації порушеного права на європейському рівні, особливо коли скарга про порушення права може бути подана до Європейського Суду з прав людини; а авторам текстів законів та інших актів, що стосуються прав людини в Україні, доцільно використовувати «кодекс зебри», який у стислій формі надає необхідну інформацію про наявні стандарти та ступінь їх обов'язковості, для узгодження відповідних актів з європейськими стандартами прав людини.

ПЕРСПЕКТИВНА ТА РЕТРОСПЕКТИВНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність оцінки виборчих законів з точки зору їх ефективності пов'язана зі змінами у ставленні до проектування виборчого законодавства, як до технологічної по суті діяльності, спрямованої на досягнення певних політико-правових цілей. В таких умовах одного лише прийняття закону недостатньо, необхідно встановити чи досягнуті бажані законодавцем цілі фактично. Для вітчизняної конституційної науки тема ефективності впливу виборчого законодавства не стала предметом окремого? комплексного наукового дослідження, хоча перманентний процес вдосконалення виборчих норм актуалізує потребу аналізу його ефективності.

Проблему оцінки ефективності впливу виборчих законів слід розглядати як комплексне завдання, яке реалізується як до, так і після формального введення закону в дію, тому необхідно розрізняти перспективну (потенційна ефективність) та ретроспективну оцінку ефективності (фактична ефективність).

Перспективна оцінка ефективності законодавчого впливу здійснюється до прийняття законодавчих рішень? з метою забезпечення кращого розуміння можливих або потенційних наслідків. Перспективна оцінка – це фактично прогнозування наслідків прийняття законопроекту, за допомогою якого можна підвищити його якість, забезпечити ефективність застосування. Перспективна оцінка ефективності законодавчого впливу опирається на такі засоби? як правова експертиза (експертна оцінка законопроектів як невід'ємний та обов'язковий компонент законодавчого процесу), правове моделювання (у правотворчості проявляється в розробці модельних нормативних актів), тест-симуляції (ігрове моделювання виконання положень законопроекту представниками всіх органів, організацій, установ, які приймають участь в його реалізації, в результаті чого виявляються неясні схеми співробітництва та розподілу відповідальності), правовий експеримент (апробація законодавчих нововведень на обмеженій території та обмежений час із метою визначення їхньої ефективності та можливості подальшого використання в більше широкіх масштабах) тощо.

Ретроспективна оцінка – це діяльність з визначення наслідків впливу виборчого законодавства на суспільні відносини, виявлення та оцінювання ступеня відповідності отриманого результату очікуваному. Проводиться після прийняття закону, в ході його застосування або, в окремих випадках, особливо якщо дія норм обмежена в часі, безпосередньо після завершення їх дії. В межах ретроспективної оцінки важливо встановити якою ціною досягнуто результат, які з'явилися побічні наслідки у зв'язку з

впровадженням законодавчих приписів і чи можуть вони дискредитувати цілі конституційно-правового регулювання.

Ретроспективну оцінку ефективності законодавчого впливу можна отримати шляхом спеціально організованого, систематичного спостереження, оцінки стану та динаміки діючого виборчого законодавства, тобто шляхом правового моніторингу законодавства та практики його застосування.

Проведення моніторингу сприяє цілеспрямованому плануванню правотворчої діяльності, її координації, вдосконаленню правозастосовної практики застосування виборчого законодавства. Ця, на сьогодні допоміжна юридична, організаційна та методологічна діяльність, має стати самостійним напрямком державної діяльності.

Можна виокремити наступні етапи здійснення моніторингу: підготовчий етап (визначення об'єкта моніторингу, розробка плану, визначення методів, часу проведення моніторингу); безпосереднє проведення моніторингу (збір правозастосовної інформації, опитування представників органів публічної влади та об'єднань громадян, аналіз науково-дослідницької діяльності); узагальнення та системний аналіз зібраної інформації (вивчення зібраних матеріалів моніторингу, оцінка стану та динаміки певної сфери законодавства, розробка відповідних науково-обґрунтованих висновків та рекомендацій); обнародування результатів моніторингу (обговорення результатів моніторингу у широкому колі спеціалістів, експертів, громадськості, розробка остаточних варіантів рекомендацій по вдосконаленню законодавства та поліпшенню правозастосовної практики, направлення результатів суб'єктам законодавчої ініціативи, зацікавленим особам, опублікування у засобах масової інформації та на офіційних сайтах органів публічної влади).

Із практичної точки зору, перспективна та ретроспективна оцінки ефективності в значній мірі доповнюють одна одну, тому необхідно приділяти рівнозначну увагу та одночасно розвивати обидва типи. Якісна перспективна оцінка сприяє створенню більш міцної основи для ретроспективної оцінки, тому що вона надає цінні дані для порівнянь і сприяє поглибленню теоретичного розуміння, що уможливорює більш точний прогноз впливу закону. З іншого боку, детальна та диференційована ретроспективна оцінка, тим легше одержати надійну перспективну інформацію, тому що ретроспективна оцінка вказує на існуючі пробіли та дає імпульс для вживання необхідних заходів по їх своєчасному усуненню. Перспективна та ретроспективна оцінка ефективності виборчого законодавства повинні здійснюватися за об'єктивними показниками, що відображають базові інтереси особистості, суспільства та держави. У їх об'єктивному та всебічному характері повинні бути зацікавлені, насамперед, самі суб'єкти законодавчої діяльності, а це можливо лише у випадку, якщо законодавець як суб'єкт державної політики несе політичну відповідальність за ці результати.

Михалёв В. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры конституционного права*

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ НАРОДОМ ВЛАСТИ ЧЕРЕЗ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ

Одной из основ демократического устройства современного общества и государства является тезис о принадлежности власти народу. Свое юридическое закрепление он находит в конституции. Статья 5 Конституции Украины определяет народ Украины в качестве источника власти и первоочередного её носителя: «Носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине является народ. Народ осуществляет власть непосредственно и через органы государственной власти и местного самоуправления».

В учебной и научной литературе юридического и политологического профиля проблемы суверенитета, народовластия занимают достойное место. Вместе с тем, обращает на себя внимание то обстоятельство, что при анализе форм участия народа в осуществлении государственной власти доминирующее внимание получают формы прямой демократии, а характеристики демократии представительной сводятся исключительно к непосредственной деятельности представительных органов государственной власти и местного самоуправления, а вовсе не к показу этих органов как инструмента при помощи которого, посредством которого, через который народ осуществляет принадлежащую ему власть. При этом деятельность этих органов нередко сорентирована на защиту клановых, олигархических, националистических, либо иных групповых, но не народных интересов. В связи с этим, для большинства мало-мальски, «разбирающихся» в политике и юриспруденции людей, понятие «представительный орган власти» не обретает в сознании никаких реальных очертаний и выглядит бессодержательно, что вполне объяснимо, как отсутствием конституционных определений Верховной Рады Украины и местных советов в качестве представительных органов местного самоуправления, так и непосредственной деятельностью этих органов нередко осуществляемой вопреки интересам народа их сформировавшего.

В современной научной литературе можно встретить достаточно критическое осмысление понятия, содержания и форм демократии, которое позволяет понять знаменитое высказывание Черчилля : «Демократия отвратительная форма правления, но все остальные еще хуже».

По мнению российского ученого А. Д. Керимова «... демократия – это определенная технология обретения и осуществления государственной власти меньшинством с помощью большинства, с опорой на большинство, но далеко не всегда в интересах и во благо большинства» (Керимов А. Д. Современное государство: вопросы теории. – М.: Норма, 2008. – С. 26). Применительно же к представительной демократии другой

автор Г. А. Андреева отмечает: «В основе концепции представительной демократии лежат идеи и принципы классической теории демократии, разработанной в XVIII веке... Народ сам решает важные вопросы посредством выборов представителей, реализующих его волю в парламенте... В основе концепции лежал ряд утопических идей (народное благо, общая воля народа), которые нигде не были (и не могли быть) реализованы... На практике представительная демократия может сводиться к правлению политической элиты или различных политических сил, получивших политическую власть в борьбе за голоса избирателей; осуществление власти в таких случаях далеко не всегда может быть связано с выражением воли народа» (Конституционное право: Словарь. – М.: Юристъ, 2001. – С.384). И, тем не менее, несмотря на то, что «... демократия как определенная технология политического процесса далека от совершенства», но она «...есть наиболее рациональный способ согласования различных интересов, по-видимому, наиболее справедливая из изобретенных к сегодняшнему дню форм государственной власти» (Керимов А. Д. Указ. соч. С. 44 – 45).

Думается, что форма представительной демократии не должна сводиться лишь к деятельности соответствующих выборных органов государственной власти и местного самоуправления. Представление интересов избирателей не должно ограничиваться только выбором избирателем того или иного лица (той или иной партийной программы), которому он передает право решать важнейшие вопросы государственного и общественного развития от своего имени всего лишь один раз в пять лет. В течение этого срока представительства нередки случаи отступления народных избранников от данных ими в период выборов обещаний и при наличии свободного мандата избиратели никаким образом повлиять на политические действия этих лиц, совершаемых вопреки их воли, никак не могут. В законодательстве должны быть четко определены различные формы влияния избирателей на деятельность представительных органов и их правовые последствия.

К сожалению примеров пренебрежения представительными органами воли народа более чем достаточно. Так, в 2000 году, невзирая на решения принятые в ходе всеукраинского референдума (сокращения количества народных депутатов, отмене депутатской неприкосновенности и др.), даже если считать последний консультативным по правовым последствиям, а не решающим, Верховная Рада Украины, как орган призванный представлять интересы народа и выполнять его волю, в соответствии с действующим в то время Законом Украины «О всеукраинском и местных референдумах», должна была руководствоваться в своей деятельности этим решением и провести его в жизнь.

Крылов Ю.В.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВСЕУКРАИНСКОГО РЕФЕРЕНДУМА

В современном конституционном строительстве Украины важное место отводится референдуму. Его фундаментальной правовой основой являются положения Раздела 3 Конституции Украины (ст. 69-74). В развитии системы законодательства принят Закон Украины «О всеукраинском референдуме» от 06 ноября 2012 г.

В науке конституционного права важное место занял взгляд, определяющий существование в ней процессуального раздела. Наука и правотворческая практика пошли по пути выделения в том или ином виде процесса процессуальных стадий. Представляется возможным проследить в Законе «О всеукраинском референдуме» правовое регулирование ряда процессуальных стадий. Это, прежде всего, стадия назначения всеукраинского референдума. В её рамках регулируется порядок назначения референдума. Здесь также регулируется порядок создания участковых и окружных комиссий по проведению референдума. Общая организационная функция предоставлена Центральной избирательной комиссией.

Второй процессуальной стадией является агитация референдума. Агитация референдума может осуществляться в любых формах и любыми средствами, которые не противоречат Конституции Украины и Законам Украины. Граждане Украины имеют право свободно и всесторонне обсуждать вопрос референдума, официальные информационные материалы референдума, возможные последствия референдума, вести агитацию «за» или «против» вопросов референдума. Следует учесть, что Кодекс Административного судопроизводства Украины предусматривает возможность обжалования информации, опубликованной в прессе в порядке агитации (ст. 174). Предусматривается также возможность применения в этом случае административной ответственности. При этом Кодекс Украины «Об административных правонарушениях» (ст. 212.9) рассматривает в качестве субъекта правонарушения не только должностных лиц средств массовой информации, но и их собственников.

Третьей стадией процесса референдума является голосование и установление результатов. Организатором голосования выступают участковые комиссии. Голосование проводится в специально отведенных и оборудованных помещениях, в которых оборудуются кабины для тайного голосования и определяются места выдачи бюллетеней для голосования и установления урн для голосования. О времени голосования участникам референдума сообщается через письменные приглашения. В день референдума участковая комиссия, за час до начала голосования, проводит заседание на котором проверяется наличие бюллетеней. В избирательные ящики

опускаются контрольные листы, в которых указываются номер территориального округа, номер участка референдума, время вбрасывания контрольного листа в избирательную урну, подписи присутствующих членов участковой комиссии референдума и, по желанию, уполномоченных лиц субъектов процесса референдума, официальных наблюдателей. Подписи скрепляются печатью участковой комиссии референдума.

Голосование проводится в день голосования с восьми до двадцати часов без перерыва. Подсчет голосов участников референдума осуществляется после окончания голосования и исключительно членами участковой комиссии референдума на ее заседании, которое проводится без перерыва до окончания подсчета голосов. Протокол этого заседания составляется и подписывается в том же помещении, где проходило голосование. На основе протоколов окружная комиссия определяет результаты голосования по округу. Итоги референдума определяет Центральная избирательная комиссия.

Возможно также четвертая (факультативная) стадия процесса референдума – обжалование решений, действий или бездействия, касающиеся процесса референдума. Предусматривается возможность обжалования действий участковой комиссии в окружную. А окружной в Центральную избирательную комиссию. Жалобы на действие Центральной избирательной комиссии рассматриваются судом в порядке, предусмотренном Кодексом административного судопроизводства. Судом могут быть рассмотрены жалобы на действие участковых и окружных комиссий.

В Законе Украине «О всеукраинском референдуме» получило дальнейшее развитие проблема имплементации результатов референдума. Законом установлено, что результаты народного волеизъявления на всеукраинском референдуме по народной инициативе являются окончательными и не требуют утверждения или одобрения любыми органами государственной власти и являются обязательными для выполнения гражданами Украины, органами государственной власти Украины, которых оно касается. Новая редакция Конституции Украины вступает в силу со дня объявления Центральной избирательной комиссией результатов всеукраинского референдума об одобрении новой редакции на всеукраинском референдуме. Закон Украины, принятый на всеукраинском референдуме, вступает в силу со дня объявления Центральной избирательной комиссией результатов всеукраинского референдума. Закон или отдельные положения закона, решение об их отмене (утраты силы или признания недействительным), одобренные на всеукраинском референдуме, теряют силу со дня объявления Центральной избирательной комиссией соответствующих результатов всеукраинского референдума.

Закон о ратификации международного договора об изменении территории Украины, в случае его утверждения на всеукраинском референдуме, вступает в силу со дня объявления результатов соответствующего

всеукраинского референдума. При этом, в заключительных положениях акта указывается, что он одобрен (утвержден) всеукраинским референдумом, и указывается дата проведения референдума.

Закон Украины «О всеукраинском референдуме» расширит возможности реализации волеизъявления народа Украины в совершенствовании национальной государственности.

Езеров А. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент
кафедры конституционного права, кандидат юридических наук, доцент*

ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

Многоплановость прав и свобод человека выступает основанием для их разделения по видовому содержанию. Традиционно критерием такого разделения являются основные сферы общественной жизни: экономическая, социальная, политическая, экологическая и духовная. Следует отметить, что какой из критериев классификации прав человека и гражданина ни был бы избран, он является взаимосвязанным и взаимообусловленным с другими возможными критериями и позволяет сделать акцент на изучении отдельного их аспекта, остановиться на анализе одной из сторон целостного содержания прав человека и гражданина. Политические права человека в полной мере не могут осуществляться без надлежащего обеспечения гражданских, экономических и социальных прав, поскольку в таком случае они не сопровождаются соответствующими материальными, экономическими и социальными благами. С другой стороны, политические права граждан являются условием функционирования всех других видов прав, поскольку они составляют органическую основу системы демократии и выступают как ценности, которыми власть должна ограничивать себя и на которые должна ориентироваться. Поэтому во взаимопроникновении отдельных прав и свобод человека заложен важный функциональный механизм их осуществимости.

Политические права позволяют индивидам (прежде всего – гражданам) влиять на деятельность субъектов политической системы, принимать участие в политической жизни. Современные определения политических прав человека, как правило, сводятся к возможностям активного участия граждан в управлении государственной и общественной жизнью. Поэтому представляется возможным разделить их на две соответствующие группы: 1) правомочия по участию в формировании и функционировании публично-властного механизма (избирательные права, право на участие в референдуме, право петиций) и 2) правомочия по участию в жизни общества (право на ассоциации, свобода слова, свобода демонстраций).

Таким образом, политические права охватывают сферу публичных интересов гражданина и тесно связаны с понятием политической свободы.

Политические права и свободы, определяемые как «важнейшая категория субъективных прав и свобод гражданина», рассматриваются «как обеспеченная человеку законом и публичной властью возможность участия (как индивидуально, так и коллективно) в общественно-политической жизни государства и осуществлении государственной власти» (Н. С. Колесова). Это означает, что политические права могут быть как индивидуальными, так и коллективными. Тем более, сфера реализации данного вида прав предусматривает непосредственное соприкосновение с властью: с одной стороны, человек или гражданин с помощью этих прав может получить власть, а с другой стороны, другие люди могут контролировать границы реализации этой власти, обеспечивая гармоничную взаимосвязь между государством, общественными институтами и личностью (А. А. Садиков).

Содержание субъективных политических прав человека и гражданина включает в себя следующие возможности: а) возможность пользоваться определенным социальным благом; б) возможность определенного поведения управомоченного субъекта; в) возможность требовать соответствующего поведения от других лиц; г) возможность применения мер государственного принуждения.

На примере одного из политических прав – права на свободу объединения в общественные объединения – это может быть проиллюстрировано следующим образом. Данное право включает в себя: а) возможность индивидов объединяться для осуществления и защиты прав и свобод, удовлетворения общественных интересов; б) возможность индивидуально или совместно с другими членами общественного объединения осуществлять его уставные цели и задачи; в) возможность требовать от государства и других субъектов не вмешиваться во внутренние дела общественного объединения, не препятствовать объединению в осуществлении им своих уставных задач, требовать легализации общественного объединения и т. д.; г) возможность в судебном порядке защищать права и законные интересы общественных объединений.

Политические права не могут быть абсолютными, законодательство может содержать их ограничения, вызванные объективными социальными предпосылками. К правомерным ограничениям политических прав, не приводящим к сокращению политической свободы, относятся: ограничение политических прав в чрезвычайных обстоятельствах; цензы, устанавливаемые для реализации политических прав; условия осуществления политических прав; предварительные конституционные запреты. Так, в соответствии с частью четвертой статьи 83 Конституции Украины в случае окончания срока полномочий Верховной Рады Украины во время действия военного или чрезвычайного положения ее пол-

номочия продлеваются до первого заседания первой сессии Верховной Рады Украины, избранной после отмены военного или чрезвычайного положения. Соответственно, данное положение выступает правомерным ограничением избирательных прав граждан в период военного или чрезвычайного положения. Что касается цензов как ограничений в осуществлении политических прав, то Конституция Украины устанавливает общий возрастной ценз для осуществления активного избирательного права – достижение 18-летнего возраста (статья 70). Основным условием для осуществления политических прав, как правило, выступает условие наличие гражданства (статьи 36, 38, 39, 70 Конституции Украины), хотя в некоторых случаях для осуществления политических прав такое условие не выдвигается (статья 40 Конституции Украины). Конституция содержит и предварительные запреты относительно реализации политических прав. В частности статья 37 полностью посвящена установлению ограничений в деятельности политических партий, запрещая им иметь военизированные формирования, а также организационные структуры в органах публичной власти и т. д.

Таким образом, политические права человека и гражданина основаны на политической свободе и представляют собой установленные конституционно-правовыми нормами возможности (правомочия) активного участия граждан в управлении государственной и общественной жизнью, направленные на обеспечение влияния носителей таких прав (как правило, граждан) на деятельность субъектов политической системы.

Терлецький Д. С.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ПРАКТИЦІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

У вітчизняній юридичній літературі проблематиці сутності та юридичної сили актів органу конституційної юрисдикції приділяється виправдано висока та постійна увага. Особливо слід виділити роботи Є. Євграфової, М. Савчин, М. Тесленко, В. Тихого, П. Ткачука, В. Шаповала, С. Шевчука. У той же час змістовний наголос при розвідці актів органу конституційної юрисдикції вже традиційно робиться передусім на дослідженні суто теоретичних аспектів. Натомість, зумовлені запровадженням у правову систему України якісно інших за своїми характеристиками актів органу конституційної юрисдикції питання практичного характеру поки що не привернули належної уваги вітчизняних науковців.

Конституційно визначений статус Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції на чолі з Верховним Судом України як складо-

вих єдиної судової системи України об'єктивно передбачає та визначає їх тісний функціонально-цільовий зв'язок та взаємодію при реалізації наданих їм повноважень. Варіативність застосування судами загальної юрисдикції при здійсненні судочинства актів Конституційного Суду України, як видається, становить одну з таких прикладних проблем, детермінованих їхнім функціонально-цільовим зв'язком та взаємодією.

Чинне законодавство не містить поняття актів Конституційного Суду України. Конституцією України, Законом «Про Конституційний Суд України», а також Регламентом Конституційного Суду України визначені лише види таких актів: ними є рішення, висновки й ухвали. Акти Конституційного Суду України є засобом юридичного оформлення результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань.

За результатами розгляду справ конституційної юрисдикції Конституційним Судом України приймаються рішення та висновки, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені. В літературі також обґрунтовано вказується, що зазначеним актам Конституційного Суду України притаманні й інші особливості, зумовлені насамперед природою органу конституційної юрисдикції, серед яких потрібно вказати їх спеціальний предмет (об'єкт) – актами Конституційного Суду України вирішуються питання, віднесені до його виключної компетенції та змістовно-функціональне призначення – вони виступають засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави та забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння.

Змістовний аналіз процесуального законодавства України, роз'яснень Верховного Суду України та вищих судових спеціалізованих судів дозволяє стверджувати, що в аспекті застосування судами загальної юрисдикції актів Конституційного Суду України йдеться передусім про застосування рішень Конституційного Суду України, тобто заключних актів єдиного органу конституційної юрисдикції, які приймаються за результатами розгляду справ щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів та інших правових актів і щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Зокрема, рішення Конституційного Суду України повинні застосовуватися: 1) при вирішенні судом загальної юрисдикції питання про відкриття провадження у справі, в тому числі для вирішення питання про можливість розгляду позовної заяви у порядку відповідного судочинства; 2) при мотивуванні прийнятого у справі судом загальної юрисдикції судового рішення зазначається у разі необхідності про урахування рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення Конституції та законів України, які підлягають застосуванню в даній справі та при вирішенні питання про відповідність Основному Закону України нормативно-правових

актів, перелічених у пункті 1 частини першої статті 150 Конституції України, якими сторони доводять свої вимоги чи заперечення; 3) при вирішенні питання про перегляд судового рішення, що набрало законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами – як підставу для такого перегляду у разі встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане. При цьому необхідність застосування висновків Конституційного Суду України, зокрема у справах щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, процесуальним законодавством України чітко не визначена. Та що є більш принциповим, поза увагою залишається регулятивний потенціал правових позицій Конституційного Суду України – феномену, породженого практичною діяльністю єдиного органу конституційної юрисдикції.

Навмисно, залишаючи поза межами цієї розвідки зміст триваючої наукової дискусії щодо правової природи та сутності правових позицій Конституційного Суду України, зазначимо що йдеться, на наш погляд, про ставлення Конституційного Суду України до певної конституційно-правової проблеми, що формується єдиним органом конституційної юрисдикції для подолання правової невизначеності у правових відносинах та виражає найбільш адекватний Конституції України варіант поведінки для всіх суб'єктів права. Ілюстрацією регулятивної цінності правових позицій Конституційного Суду України може слугувати такий приклад. Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема, спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Проте чинне законодавство України не містить визначення категорій «нормативно-правові акти» та «правові акти індивідуальної дії». Водночас Конституційний Суд України у Рішенні від 16.04.2009 № 7-рп/2009 у справі про скасування актів органів місцевого самоврядування надав вичерпну характеристику зазначеним категоріям.

Наведений приклад, як видається, доводить, необхідність широкого підходу до застосування судами загальної юрисдикції актів Конституційного Суду України та визнання доцільності безпосереднього застосування ними також правових позицій Конституційного Суду України, які здатні посприяти подоланню правової невизначеності у правових відносинах при здійсненні судочинства.

Шуліма А. О.

Національний університет «Києво-Могилянська академія», завідувач відділу з питань правових реформ та демократичного розвитку Головного управління з питань конституційно-правової модернізації Адміністрації Президента України, здобувач

ТЕМПОРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАКОНУ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Актуальність удосконалення Конституції України на даний час вже не є питанням, яке слід доводити як у наукових, так і політичних колах. Про необхідність внесення змін до Основного Закону України, зокрема, в частині системи державної влади, місцевого самоврядування, удосконалення правосуддя та здійснення судової влади в Україні, неодноразово наголошувалося в рекомендаціях ПАРЕ, Венеціанської Комісії, інших міжнародних інституцій.

Імпульсу фахового обговорення концептуальних підходів до конституційних змін надало створення Главою держави Конституційної Асамблеї – спеціального допоміжного органу при Президентові України з цього питання, діяльність якого ґрунтується, зокрема, на засадах професіоналізму та науковості (Указ Президента України «Про Конституційну Асамблею» від 17 травня 2012 року № 328, Урядовий кур'єр, 2012 р., 22 травня 2012 року, № 89).

Очевидно, що робота Конституційної Асамблеї повинна стосуватися не лише інституційних змін. Належна увага має бути приділена й аналізу загальнотеоретичних підходів до актуальних питань, які є предметом конституційного регулювання.

Серед досліджень з питань темпоральних характеристик закону також є низка таких, що можуть бути цікаві потенційному конституцієтворцю.

Це насамперед уточнення формулювань норм чинної Конституції України, зокрема частини першої статті 58 (щодо заборони зворотної дії закону в часі), частини п'ятої статті 94 (щодо умови набрання законом чинності), а також частини другої статті 152 (щодо наслідків ухвалення Конституційним Судом України рішень). Окремої уваги потребують і нові інститути, які на сьогодні перебувають на стадії наукового переосмислення та з огляду на рівень дискусійності відповідних питань на практиці потребують конституційного закріплення. Йдеться передусім про необхідність встановлення попереднього конституційного контролю за процедурою розгляду та прийняття закону про внесення змін до Конституції України, а також про розрізнення правових категорій «чинність» і «дія» закону і, відповідно, чітке вживання цих понять в Основному Законі держави. Стисло окреслимо кожен із названих напрямів.

1. Як відомо, науково-практична дискусія навколо застосування частини першої статті 58 Конституції України (за якою закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли

вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи) розпочалася на рівні Конституційного Суду України ще в 1999 – 2001 роки і триває донині. Тому при доопрацюванні відповідного формулювання варто було б повернутися до Рішень Конституційного Суду України, зокрема, від 9 лютого 1999 року № 1-рп/99, від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000, від 5 квітня 2001 року № 3-рп/2001 та переглянути окремі думки до них. Адже дотепер залишаються актуальними порушені свого часу суддею Конституційного Суду України М.І. Козюброю та деякими іншими авторами питання щодо поширення принципу «закон зворотної дії не має» на юридичних осіб, а також застосування зворотної дії закону в тих випадках, коли закон поліпшує правове становище фізичної чи юридичної особи (наприклад, сприяє здійсненню прав і свобод, звільняє від обов'язків, зокрема, сплати податків чи знижує останні).

2. Не новою є і проблематика частини п'ятої статті 94 Конституції України, за якою закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Адже дискусію навколо розмежування термінів «оприлюднення» та «опублікування» досі не завершено. Саме ж зазначене положення здебільшого реалізується на практиці саме через виняток (шляхом установлення дати набрання чинності в самому законі). Законодавець визначає момент набрання законом чинності в день його опублікування, а останнім часом – у день, наступний за день його опублікування. Відповідно вимога щодо набрання законом чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення залишається фактично на папері. Отже, повною мірою не забезпечується право кожного знати свої права і обов'язки (частина перша статті 57 Конституції України), яке має витоки ще з середини XVII століття (Лильберн Д. Памфлети. – М.: Соцгиз, 1937, С.37).

Тому доцільно було б передбачити в Конституції України, що закон набирає чинності не раніше ніж через декілька (можливо й десять) днів з дня його першого офіційного опублікування.

3. Потребує уточнення й положення частини другої статті 152 Конституції України щодо втрати законами, іншими нормативно-правовими актами чинності як наслідок визнання їх неконституційними. Адже зазначене формулювання (яке до того ж у практиці діяльності Конституційного Суду України нерідко застосовувалося як обґрунтування розгляду ним лише чинних актів) не враховує випадків, коли норми акту, що втратив чинність, мають переживаючу (ультраактивну) дію.

4. Особливе місце в ході модернізації положень Конституції України має бути приділено проблемі встановлення гарантії дотримання конституційної процедури розгляду та прийняття закону про внесення змін до Конституції України. На сьогодні встановлено попередній конституційний контроль такого закону на відповідність вимогам 157 та 158 Кон-

ституції України. Пропонується також доповнити порядок внесення змін до Основного Закону держави ще одним етапом – перевіркою Конституційним Судом України дотримання конституційної процедури розгляду та прийняття закону про внесення змін до Конституції України, позитивний висновок щодо якої має бути обов'язковою умовою набрання таким законом чинності.

5. Питання розрізнення правових категорій «чинність» та «дія» та уніфікації відповідної термінології (зокрема, при вживанні словосполучень «набрання/втрата чинності», «введення в дію/ припинення дії») у Конституції України – ще одна важлива проблема, на яку слід звернути увагу під час напрацювань змін до Основного Закону держави. Адже у чинній Конституції України поняття «набуття (набрання) чинності» та «введення в дію» використовуються як синонімічні (пункти 4, 9 розділу XV «Перехідні положення»), а у пункті 10 цього розділу в цьому ж контексті вживається словосполучення «до прийняття законів». Юридична ж практика свідчить про необхідність чіткого розрізнення зазначених категорій (Див. Теплюк М. О., Ющик О.І. Введення в дію законів України: питання теорії та практики. – К., Парламентське вид-во, 2011. – 200 с.; А. Шуліма. «Чинність» та «дія» закону: розмежування понять // Держава і право: Зб. наук. праць: Юридичні і політичні науки. – Вип. 51. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011).

Убачається, що належна увага до наведених вище аспектів при розробленні змін до Конституції України сприятиме мінімізації юридичних колізій та політичних дискусій з цих питань на практиці.

Олькіна О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Забезпечення безперешкодного руху інтересів суб'єктів до цінностей, які є об'єктами конституційних правовідносин, здійснюється завдяки їх конституційно-правовому регулюванню. Перед будь-якою державою стоїть завдання забезпечити високу ефективність механізму правового регулювання, включаючи удосконалення законодавства, поліпшення ефективності і якості застосування права, посилення правової активності громадян, різних громадських організацій, підвищення правової культури. Так, В. Н. Хропанюк визначає поняття механізму правового регулювання – як систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється упорядкованість суспільних відносин відповідно до цілей і задач правової держави (Хропанюк В. Н. Теория государства и права. Учебник / В. Н. Хропанюк. – 3-е изд. дополн. и испр. – М.: Омега-Л, 2008. – С.54.)

Можна сказати, що механізм конституційно-правового регулювання – це сукупність правових засобів, узятя в єдності, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини в бажаному для неї напрямку. При цьому, правові засоби – це об'єктивовані субстанціональні правові явища, що володіють фіксованими властивостями, які дозволяють реалізувати потенціал права, його силу. До них відносяться правові норми, принципи, права та обов'язки, акти застосування норм права та правовідносини.

Слід відмітити, що Конституція України не містить спеціальних норм, які встановлюють конституційний статус юридичних осіб. Причому, в другому розділі Конституції України немає застереження з приводу того, що закріплені в ньому права, свободи та обов'язки поширюються і на юридичних осіб, якщо вони можуть бути до них застосовані, як це зроблено у конституціях ФРН, Швейцарії, Естонії та деяких інших держав. Вказана обставина призводить до порушення принципу рівності усіх суб'єктів конституційних правовідносин перед законом, закріпленням по відношенню до юридичних осіб у ст. 13 Конституції України. Зокрема, згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року у справі № 1-22/2001 «положення частини першої статті 58 Конституції України про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, треба розуміти так, що воно стосується людини і громадянина (фізичної особи)» і не поширюється на юридичних осіб.

Проте, як вказує у окремій думці до цього рішення суддя Конституційного Суду М. Савенко, «Судом правильно встановлено, що у статті 58 Конституції України закріплено один із загальновизнаних принципів права – принцип негайної дії норми права у часі, тобто вона є нормою-принципом. Обсяг дії норми-принципу порівняно із звичайною нормою набагато ширший, оскільки вона не регулює конкретні суспільні відносини, а встановлює загальне, основоположне правило для всіх чи певного кола правовідносин. Тому під поняттям «особа» в контексті цієї норми не можна розуміти лише фізичних осіб. Закони та інші нормативно-правові акти регулюють широке коло суспільних відносин, суб'єктами права яких є і фізичні, і юридичні особи».

Більше того, аналіз норм другого розділу Конституції України, дає можливість дійти висновку, що не всі вони стосуються виключно фізичних осіб. Наприклад, в ч. 3 ст. 35 Конституції України зазначено, що церква і релігійні організації відокремлені від держави, а у статтях 36 і 37 Основного Закону визначаються умови і мета діяльності політичних партій та громадських організацій, встановлюється рівність усіх об'єднань громадян перед законом.

Отже, механізм конституційно-правового регулювання фізичних осіб має поширюватись на діяльність юридичних осіб, що зумовлюється

їх похідним характером по відношенню до людини. Юридичні особи є колективними утвореннями, що втілюють об'єднану людську волю, зумовлену метою її створення. Саме завдяки наявності у юридичної особи об'єднаної, колективної волі за нею визнається можливість бути самостійним суб'єктом права, мати так звану спеціальну (цільову) правоздатність і дієздатність, права та обов'язки.

Створення юридичних осіб опосередковує використання громадянином України права на підприємницьку діяльність (господарські товариства тощо), участь у об'єднаннях громадян (політичні партії, громадські організації) та управління публічними справами (через органи державної влади та місцевого самоврядування), сприяє здійсненню і захисту своїх прав і свобод та задоволенню політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Варто відзначити, наявні у Конституції України спеціальні правові засоби впливу на діяльність підприємницьких та неприбуткових юридичних осіб, що поряд із загальнодозвільним регулюванням встановлюють для захисту суспільних інтересів певні заборони. Наприклад, не допускається зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція (ч. 3 ст. 42 Конституції України). Заборонено також «створення політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету...» (ст. 37 Конституції України).

Враховуючи те, що більшість розділів Конституції України регламентує порядок формування та функціонування органів публічної влади (юридичних осіб публічного права), можна виділити такі особливості механізму конституційно-правового регулювання їх діяльності: а) застосування методу централізованого, імперативного регулювання, що сформульований у ч. 2 ст. 19 Конституції України: «органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»; б) переважне використання зобов'язувального способу правового регулювання пов'язане зі специфікою повноважень органів публічної влади, які одночасно є правами та обов'язками і мають забезпечувати належне функціонування державного механізму в цілому та права кожної окремої людини; в) визначальними формами втілення конституційних норм у життя є їх виконання та застосування.

Таким чином, конституційні положення дають можливість за метою функціонування та особливостями механізму конституційно-правового регулювання, який потребує подальшого розвитку і конкретизації з урахуванням специфіки участі цих суб'єктів у конституційних правовідносинах, виділити три групи юридичних осіб: підприємницькі, неприбуткові та публічно-владні.

Волкова Д.Є.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

СВОБОДА ОБ'ЄДНАНЬ У КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Одною з найважливіших свобод особистості є свобода об'єднань. Саме тому як на світовому, так і на європейському рівні існують численні міжнародні стандарти, повністю або частково присвячені свободі об'єднань.

Наразі для громадян України найважливішим стандартом про свободу об'єднань є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ратифікована Україною у 1997 р. (Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р.).

На нашу думку, цей стандарт є найважливішим, коли йдеться про свободу об'єднань тому, що права, закріплені у Конвенції, захищаються Європейським Судом з прав людини.

Свободі об'єднань у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. присвячено ст. 11 «Свобода зібрань та об'єднання».

Стаття складається з двох частин. Ч.1 ст. 11 формулює зазначені права. Причому, вони пов'язані одне з одним таким чином: «кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів».

На нашу думку, відповідне поєднання свободи об'єднань та свободи мирних зібрань є цілком логічним, у т. ч. по відношенню до громадських організацій. Адже по-перше, для того, щоб утворити, наприклад, громадське об'єднання, необхідно провести установчі збори його засновників (ч. 1 ст. 9 Закону «Про громадські об'єднання» (Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р.)). По-друге, збори громадського об'єднання, які є його вищим органом управління, – це фактично ніщо інше, як мирне зібрання членів об'єднання. Саме тому доцільно при дослідженні свободи об'єднань приділяти значну увагу свободі зібрань. Що ж до досліджень свободи зібрань, то тут необхідність одночасного ґрунтовного аналізу свободи об'єднань необхідно розглядати у кожному окремому випадку. Наприклад, коли йдеться про пікети, мітинги тощо, які організовує політична партія, громадське об'єднання, релігійна організація, ін., та у яких беруть участь її члени, – зв'язок між свободою об'єднань та свободою зібрань є очевидним. Але коли пікет, мітинг тощо скликано за ініціативою «неорганізованої громадськості» – працівників підприємства, установи, організації, не об'єднаних членством у профспілці, мешканців

будинку чи мікрорайону, ін., – зв'язок між свободою зібрань та свободою об'єднань буде відсутнім.

Ці міркування викликають цікаве питання – чи доцільно, враховуючи наведені вище приклади про те, що зв'язок між свободою об'єднань та свободою зібрань існує завжди, а ось між свободою зібрань та свободою об'єднань наявний не обов'язково, все ж таки говорити про «свободу об'єднань та свободу зібрань». Або доцільно говорити про «свободу зібрань та свободу об'єднань» (тому, що в Україні, як і у більшості зарубіжних країн, неможливо утворити об'єднання без проведення зібрання)? На нашу думку, останнє твердження є більш коректним. Крім того, у такому випадку використовується саме наведене у Конвенції словосполучення.

Ч. 2 ст. 11 Конвенції передбачає обмеження свободи зібрань та свободи об'єднань. Відповідно до її норм, «здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави». Отже, з точки зору авторів тексту Конвенції, свобода об'єднань та свобода зібрань пов'язані настільки, що навіть обмеження у реалізації цього права є однаковими.

Ці міркування доцільно застосовувати і при дослідженні практики використання норм Конвенції – тобто, при аналізі рішень Європейського Суду з прав людини. А саме: досліджуючи рішення, які стосуються свободи об'єднань, не обмежуватися тільки ними, але аналізувати і рішення про свободу зібрань, які пов'язані з свободою об'єднань.

Наведемо приклад. Як правило, коли досліджують рішення Європейського Суду з прав людини за участю України, у яких йдеться про свободу об'єднань, звертають увагу лише на справу Корецький та ін. проти України. Воно стосується численних порушень, які було допущено органами публічної влади при утворенні громадської організації екологічного спрямування; ця справа була виграна заявниками. Але, з огляду на те, що свобода об'єднань регламентується разом зі свободою зібрань, думається, що доцільно аналізувати ще й справу Трофимчук проти України, присвячену незаконному звільненню з роботи учасниці пікету протесту. К. А. Трофимчук працювала машиністом котлів на ОВДКП «Рівнетеплокомуненерго», була переведена на аналогічну посаду на КТП «Комуненергія» у зв'язку з банкрутством Рівнетеплокомуненерго. Проблема, з якою вона звернулась до Європейського Суду, стосувалась спірних питань утворення профспілки на КТП «Комуненергія» та проведення пікету з приводу невивплати заробітної плати за останні місяці роботи на ОВДКП «Рівнете-

плокомуненерго», за що її було звільнено з роботи. К. А. Трофимчук цю справу програв.

Як бачимо, справа Трофимчук проти України має відношення не тільки до свободи зборів (участь заявниці у пікеті), але й до свободи об'єднань (участь заявниці в утворенні профспілки). Це є ще одним свідченням нерозривного зв'язку свободи об'єднань та свободи зборів.

Каплій О. В.

Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», викладач кафедри цивільно-правових дисциплін, аспірант кафедри конституційного права

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Первинним елементом конституційно-правових відносин є суб'єкти цієї галузі права. Вступаючи у конституційні правовідносини і реалізуючи свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки, суб'єкти конституційного права стають суб'єктами, тобто учасниками відповідних галузевих правовідносин.

На думку В. Л. Федоренко, суб'єкти конституційно-правових відносин – це учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю (правоздатністю та дієздатністю), що своєю поведінкою або діяльністю, або ж перебуванням поза своєю волею в певному правовому статусі чи стані породжують, змінюють і припиняють конституційно-правові відносини (Погорілко В. Ф. Конституційне право України: Підручник 4-ге вид., перероб. і дооп. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К.: Видавництво Ліра-К. 2012. – С. 151).

Закономірно, що первинною ланкою системи законодавства, яке унормовує конституційно-правовий статус засобів масової інформації (далі – ЗМІ), є Конституція України. Так, у статті 34 Основного Закону визначається: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Саме реалізація конституційних прав на інформацію через ЗМІ дає підстави вважати їх важливими суб'єктами конституційного права України.

Деякі вітчизняні дослідники у сфері конституційного права, зокрема В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко, О. В. Скрипнюк та І. В. Людвик серед суб'єктів конституційно-правових відносин виділяють і ЗМІ, а також у своїх працях звертаються до питання конституційно-правового статусу ЗМІ.

У перекладі з латинської мови «status» означає: становище, положення. В. Молдован та В. Мелашенко розуміють під правовим статусом політико-правове положення (Молдован В. В. Конституційне право. Опорні конспекти. Словник-довідник / В. В. Молдован, В. Ф. Мелашенко. – К., 1996. – С. 277). Юридичний словник визначає правовий статус як встановлене нормами права становище його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків (Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М.: Инфра-М, 1997. — С. 655).

Поняття статусу має пряме відношення до поняття «суб'єкт права» і «показує структуру правових відносин, в які вступають різноманітні суб'єкти, розкриває витоки наділення їх суб'єктивними правами й обов'язками...». Правовий статус окреслюється нормами права і «... як явище юридичне може складатися лише з правових елементів (Белкин А. А. Понятие и особенности правового статуса органа советского государственного управления / А. А. Белкин, Л. Ш. Гумерова // Государственное управление и право: история и современность: сб. науч. тр. – Л., 1984. – С. 13). Отже, правовий статус суб'єкта тісно пов'язаний із законодавством, що регулює його діяльність.

При проведенні аналізу щодо поняття правового статусу можна погодитись з точкою зору О. Скакун про відсутність єдиного підходу до питання про співвідношення правосуб'єктності і правового статусу. І все ж авторка дійшла висновку про те, що правосуб'єктність включається до складу правового статусу і є фундаментом для набуття правового статусу фізичною або юридичною особою (Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків, 2001. – С. 378). Отже, до правового статусу особи входять: правосуб'єктність (у свою чергу складається із правоздатності, дієздатності і деліктоздатності суб'єкта); встановлені законом права й обов'язки; гарантії встановлених прав; відповідальність суб'єкта за невиконання обов'язків (Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків, 2001. – С. 380).

Для позначення юридичних властивостей суб'єкта конституційно-правових відносин застосовується категорія «правовий статус суб'єкта конституційних правовідносин». Правовий статус суб'єктів конституційних правовідносин має свою внутрішню побудову або ж «юридичну конструкцію». Теоретики права виділяють такі структурні елементи цього статусу: 1) правосуб'єктність; 2) систему прав, обов'язків і законних інтересів; 3) систему гарантій прав та обов'язків суб'єктів права; 4) їхню юридичну відповідальність (Окунев І. С. Загальнотеоретичні засади правового статусу суб'єкта права: Автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 9). Ці самі елементи загалом властиві й правовому статусу суб'єктів конституційних правовідносин.

Ю. Легеца, досліджуючи питання правового статусу ЗМІ в Україні дотримується умовиводів М. А. Федотова, який визначив категорію пра-

вового статусу ЗМІ як «юридичне опосередкування їхнього фактичного стану» (Федотов М. А. Право массовой информации в Российской Федерации. — М. : Международные отношения, 2002. — С. 190) та запропонував таку його структуру: 1) правовий стан; 2) правосуб'єктність; 3) статутні права та обов'язки, гарантії їх реалізації.

На нашу думку, варто погодитися з українськими правознавцями, що конституційно-правовий статус ЗМІ в Україні – це система доктринальних, нормативно-правових та інституційних елементів, які визначають поняття, принципи, конституційну правосуб'єктність і гарантії діяльності та поведінки ЗМІ щодо реалізації й забезпечення конституційного права громадян України вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання / О. В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 468 с; Людвик І. В. Засоби масової інформації в Україні як суб'єкти конституційно-правових відносин (до постановки проблеми) / І. В. Людвик // Держава та регіони. – 2007. – № 4. – С. 27 та ін.)

Узагальнюючи положення про юридичну конструкцію конституційно-правового статусу ЗМІ в Україні, І. В. Людвик, доречно відзначає про складність її побудови. Так, дослідниця стверджує про дворівневу юридичну конструкцію правового статусу відповідного суб'єкта і конституційного права. Сутність, тобто походження юридичної конструкції правового статусу ЗМІ, визначають доктринальні, нормативно- та організаційно-правові складові елементи, а зміст – поняття ЗМІ, принципи їх роботи, конституційна правосуб'єктність ЗМІ та гарантії їх діяльності (Людвик І. В. Засоби масової інформації в Україні як суб'єкти конституційно-правових відносин (до постановки проблеми) / І. В. Людвик // Держава та регіони. – 2007. – № 4. – С. 27).

Курагин В. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры конституционного права*

КОНСТИТУЦИЯ ВЕНГРИИ: НОВЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ

11 марта 2013 года Парламент Венгрии принял пакет изменений Основного Закона страны – т. н. «четвертую» поправку к Конституции Венгрии (Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.kormany.hu/download/3/90/d0000/20130312_Fourth_Amendment_to_the_Fundamental_Law.pdf).

Принятие этих изменений привело, со стороны парламентской оппозиции Венгрии и европейских структур, к очередному витку жесткой критики конституционных трансформаций, осуществляемых правящей коалицией Гражданского союза Венгрии и Христианско-демократической

народной партии. Как и в период разработки и принятия Конституции Венгрии, вступившей в силу 1 января 2012 года, критике подвергаются как содержание принятых изменений, провозглашаемых противоречащими фундаментальным европейским ценностям верховенства права и прав человека, так и сам процесс разработки и принятия этих изменений, как закрытый, непрозрачный и недемократичный.

Изменения, общим объёмом около 14 страниц, затрагивают различные положения Основного Закона Венгрии, но наиболее противоречивыми и ставшими основным объектом критики, стали следующие положения:

- Отмена права Конституционного Суда республики ссылаться на собственные решения, если они были приняты до 1 января 2012 года – даты вступления в силу действующей Конституции Венгрии;

- Ограничение права Конституционного Суда Венгрии пересматривать изменения в Основной Закон только проверкой соблюдения процедуры принятия таких изменений;

- Определение семейных связей как основанных на браке и связях между родителями и детьми, а брака – как добровольного союза мужчины и женщины;

- Наделение Парламента Венгрии правом, посредством принятия соответствующего органического закона, определять критерии отнесения части религиозных организаций к категории «церквей», что приведет к неравенству правового положения религиозных организаций обладающих и не обладающих статусом «церкви»;

- Запрет, в период избирательной кампании в Парламент Венгрии и Европарламент, размещать агитационные материалы в частных медиа;

- Установление, при условии превышения государственным долгом Венгрии размера в половину ее валового внутреннего продукта, возможности введения чрезвычайного налога, поступления от которого должны покрыть недостаток средств в государственном бюджете страны на выплаты во исполнение решений Конституционного Суда Венгрии, Европейского суда, иных судебных инстанций;

- Наделение Парламента Венгрии и органов местного самоуправления правом запрещать использовать общественные места как место проживания;

- Наделение Председателя Национального бюро юстиции широкими полномочиями передавать дела из одного суда в другой.

Дополнительно усилил критику принятых Парламентом Венгрии изменений в Основной Закон страны тот факт, что часть из них ранее были включены в состав «Переходных положений» новой Конституции Венгрии и отменены Конституционным Судом страны в декабре 2012 года.

Основанием отмены части положений, установленных нормами Раздела «Переходные положения» Основного Закона Венгрии, Конституционный Суд назвал их несоответствие природе данного Раздела, след-

ствием чего должно было стать закрепление данных положений нормами основной части Конституции Венгрии.

Негативное отношение Еврокомиссии и Совета Европы к принятым поправкам нашло свое выражение в неоднократных обращениях к правительству Венгрии не допустить отступления от европейских ценностей в конституционном строительстве и указанием на возможность, в случае если Венгрия не пойдет на сотрудничество в этих вопросах, применить санкции.

Позиция Еврокомиссии и Совета Европы в вопросе оценки ситуации, сложившейся в связи с принятием «четвертой» поправки к Конституции Венгрии, должны определиться окончательно после подготовки соответствующих заключений по данной поправке от Европейской комиссии за демократию через право (Венецианской комиссией) и соответствующих служб Европейской комиссии, что ожидается к середине июня 2013 года, и принятия Европейским парламентом резолюции «О ситуации с основными правами человека в Венгрии: стандарты и практика», также наменного на июнь 2013 года (The European Commission reiterates its serious concerns over the Fourth Amendment to the Constitution of Hungary: European Commission Press release Brussels, 12 April 2013 [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-327_en.htm).

Что же касается позиции венгерской стороны, то она опирается на тезис о том, что положения «четвертой» поправки к Конституции страны должны рассматриваться в контексте сложившейся после отмены Конституционным Судом Венгрии части «Переходных положений» Основного Закона страны ситуации, отвечают базовым европейским ценностям и не несут никакой угрозы принципу верховенства права и основным правам и свободам человека в Венгрии (Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary and Technical Note [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF%282013%29014-e>).

Назарко А.Т.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕЛИКИХ МІСТ УКРАЇНИ

В усьому світі розвиток великих міст органічно не може здійснюватися у формі стихійного саморозвитку, адже занадто очевидними є конфлікти інтересів, великі відкритість і залежність від зовнішніх деструктивних впливів. Відтак розраховувати тільки на саморегулювання великих міст як складних систем у напрямі збалансованого та сталого розвитку не доводиться.

Основним документом територіального планування є генеральний план міста. Генеральний план міста з позицій містобудування – це насамперед структурований документ, що визначає перспективний територіальний розвиток міста та його основних системоутворюючих елементів, науково обґрунтована модель майбутнього просторового розвитку досліджуваної системи.

З правової точки зору генеральний план міста є основним юридичним документом, що визначає в інтересах населення та з урахуванням державних завдань напрямки та межі територіального розвитку міста, функціональне призначення та містобудівне зонування території, правила землекористування та забудови, принципи рішення щодо розташування об'єктів капітального будівництва для державних та місцевих потреб, транспортному обслуговуванню, інженерному забезпеченню та благоустрою, захисту території від небезпечних природних і техногенних процесів, охороні природної й історико-культурної спадщини, черговості освоєння території.

Аналіз чинного містобудівного законодавства, що регулює порядок розробки та прийняття документів територіального планування, дозволяє зробити наступні висновки:

- генеральний план міста є основним містобудівним документом, оскільки він закріплює стратегію містобудівного розвитку міста та умови формування середовища життєдіяльності в ньому та дозволяє оцінювати перспективи розвитку міста;

- генеральний план міста має комплексний характер, тому що враховує соціально-економічні, екологічні та інші фактори розвитку території міста;

- генеральний план міста забезпечує стабільність, визначеність та передбачуваність розвитку території міста, захист публічних і приватних інтересів у ході створення нових та експлуатації існуючих об'єктів будівництва;

- генеральний план міста є обов'язковим для виконання всіма суб'єктами на всій території міста, включаючи органи місцевого самоврядування, нормативно-правовим актом, що забезпечує погодженість дій суб'єктів містобудівної діяльності у вирішенні питань містобудівного планування;

- реалізація генерального плану забезпечує при здійсненні містобудівної діяльності безпеку та сприятливі умови життєдіяльності людини, обмеження негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище, охорону та раціональне використання природних ресурсів в інтересах сьогодення та майбутніх поколінь.

Варто окремо звернути увагу на функцію, яку виконує генеральний план населеного пункту як рішення місцевого самоврядування по здійсненню управління землею територіальної громади. Згідно зі ст. 142 Кон-

ституції України безпосереднім власником землі є територіальна громада. Органи місцевого самоврядування лише здійснюють управління нею, тобто у вирішенні питання про планування та забудови території місцеві ради діють як представники територіальної громади.

Відсутність документів територіального планування міста, як комплексної містобудівної стратегії розвитку, може привести не тільки до серйозної дезорганізації планування та забудови, погіршення середовища проживання та системи розселення, але і до збиткового розвитку економіки, нерозв'язаності багатьох соціальних проблем, край небажаним екологічним процесам.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» саме до компетенції виконавчих органів сільських, селищних і міських рад у сфері містобудування належить «забезпечення в установленому законодавством порядку розробки і подання на затвердження відповідних рад місцевих містобудівних програм, генеральних планів, детальних планів, планів червоних ліній, місцевих правил забудови населених пунктів».

Таким чином, затверджений у вигляді рішення органу місцевого самоврядування генеральний план населеного пункту є актом органу місцевого самоврядування та документом нормативно-правового характеру, адже містить норми права, тобто правила поведінки, які встановлюють права та обов'язки осіб у регульованих суспільних відносинах певного виду.

Згідно п. 11 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування» органи місцевого самоврядування зобов'язані доводити ухвалені документи до відома населення. Разом з тим, дослідження, що проводилося Східно-Українським центром суспільних ініціатив (м. Луганськ), свідчить, що абсолютна більшість міст України протизаконно засекречує генеральні плани населених пунктів, що позбавляє міських жителів, яких налічується майже 32 млн, інформації про генеральні плани своїх міст (Більшість міст України засекречують свої генплани – дослідження [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2010/02/01/184923-0.html>).

Засекречення генеральних планів великих міст суперечить чинному законодавству. Так, відповідно до п. ч. 4 ст. 30 Закону України «Про інформацію» до конфіденційної інформації не може бути віднесена інформація, доступ до якої, відповідно до законів України, не може бути обмеженим. Доступ до генеральних планів не повинен обмежуватися, оскільки стаття 30-2 Закону України «Про планування і забудову територій» зобов'язує органи місцевого самоврядування проводити його громадське обговорення, що неможливе без ознайомлення громадськості із ним. Закон України «Про планування і забудову територій» не лише не обмежує доступ до генплану міста, а навпаки, зобов'язує органи місцевого самоврядування поширювати його серед мешканців міста.

Ігнорування громадськості та відстороненість місцевої влади від населення можуть викликати негативні наслідки та конфлікти. Тому основою методу територіального планування та однією з необхідних умов його ефективності повинно бути залучення територіальних громад у процес прийняття генеральних планів та подальший контроль за їх виконанням.

Кулі-Іванченко К. К.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАМОВЛЕННЯ

Правовою основою для застосування механізму соціального замовлення в Україні, а саме для підтримки громадських організацій як виконавців соціального замовлення, можна знайти в Постановах Кабінету Міністрів України. Так, фінансова підтримка громадських організацій здійснюється відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2004 року № 559 «Про затвердження Правил організації та проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг» та від 12 жовтня 2011 р. № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка (далі-Порядок).»

Так, Правила (які затверджує Постанова КМУ № 559) закріплюють організаційні аспекти проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг, а саме: 1) рішення про проведення конкурсу приймається органами місцевої влади після затвердження державного та місцевих бюджетів на відповідний рік; 2) у рішенні про проведення конкурсу обов'язково зазначається з певними обмеженнями, які підприємства, установи та організації можуть брати участь у конкурсі; на яких умовах фізичні особи надають соціальні послуги; 3) до складу конкурсної комісії можуть входити представники відповідних громадських об'єднань ветеранів та інвалідів, інших громадських організацій за їх згодою; 4) на підставі рішення конкурсної комісії з переможцями конкурсу укладається договір та ін.

Що стосується Постанови № 1049 від 12 жовтня 2011 р, то вона регламентує Порядок проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка. Так, конкурс проводиться у два етапи, у кінцевому результаті з переможцем укладається договір про виконання програми і надається фінансова підтримка за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів. Обов'язковою умовою договору є те, що громадська організація, творча спілка, визнана перемож-

цем конкурсу, бере на себе фінансові зобов'язання на реалізацію програми у розмірі не менш як 25 відсотків необхідного обсягу фінансування.

З метою прозорості, відкритості та контролю за реалізацією громадською організацією програми у цьому Порядку передбачено, те, що по-перше, громадська організація-переможець готує підсумковий звіт про виконання договору та обсяг використаних бюджетних коштів; по-друге, організатор конкурсу проводить щокварталу моніторинг виконання програми та оприлюднює його; по-третє, організатор конкурсу надсилає відповідні матеріали Секретаріатові Кабінету Міністрів України для розміщення на урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада.»

Судячи зі змісту, Постанова № 1049 була прийнята не враховуючи Постанову № 559. Не зважаючи на те, що вони обидві мають один і той же предмет регулювання – залучення бюджетних коштів для розвитку недержавного сектору, все одно, вони відрізняються у строках, термінах, у деяких процедурах, кількісних характеристиках, чим спричиняють породження певних непорозумінь для застосування їх органами місцевої влади. Водночас, у Законі України «Про соціальні послуги» в статті про правила організації та проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг зроблено посилання саме на Постанову КМУ № 559 від 29 квітня 2004 року.

Механізм соціального замовлення передбачає залучення громадськості до участі в управлінні державними та громадськими справами, тому доцільно використати у нашому науковому дослідженні Постанову Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996 від 3 листопада 2010 року.

Так, вона затверджує Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, відповідно до чого консультації з громадськістю проводяться у двох формах: формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма).

Проведення публічного громадського обговорення є обов'язковим щодо проектів нормативно-правових актів, що мають важливе суспільне значення і стосуються конституційних прав, свобод, інтересів і обов'язків громадян, а також актів, якими передбачається надання пільг чи встановлення обмежень для суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства, здійснення повноважень місцевого самоврядування; щодо проектів регуляторних актів та проектів державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку та ін.

Ці положення мають важливе практичне значення для застосування механізму соціального замовлення, оскільки, по-перше: воно здійснюється недержавними організаціями, яким би не завадили певні пільги у їх функціонуванні та діяльності і по-друге, як відомо, Цільова програма вирішення пріоритетних соціальних проблем із використанням механізмів

му соціального замовлення є складовою частиною комплексної програми соціально-економічного та культурного розвитку міста.

Що ж стосується другої форми проведення консультацій, то для організації вивчення громадської думки орган виконавчої влади може відповідно до законодавства укласти договори з дослідницькими організаціями, фахівцями, експертами, інститутами громадянського суспільства про проведення на умовах відкритого конкурсу фахових, наукових соціологічних досліджень та ін. Це також є досить важливим, оскільки соціальне замовлення передбачає проведення конкурсу проектів вирішення пріоритетних соціальних проблем та укладання договору з громадськими організаціями-переможцями.

Дрок Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач кафедри конституційного права, начальник територіального управління Державної судової адміністрації України в Кіровоградській області

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ОДНІЄЇ З ГІЛОК ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Судова влада у структурі державної влади України посідає особливе місце, зумовлене її соціальною роллю і специфічними функціями.

Системність судової влади забезпечується її загальним суб'єктом – єдиною судовою системою, конституційно і законодавчо закріпленою. Цю систему легалізовано ст. 124, 125 Конституції України. Вона містить у собі підсистеми судів загальної юрисдикції (підсистеми загальних і спеціалізованих судів) та Конституційний Суд України як моно підсистему.

Для судової влади встановленими державою (легальними) формами є, передусім, правосуддя, судовий контроль, у тому числі конституційний, та внутрішнє судове управління. Законом встановлюється система чітко визначених правил здійснення державної влади її гілками та органами (процедурна системність), що представляє собою у сукупності для кожного органу залежно від рівня деталізації юридичний процес (високий рівень деталізації) або юридичну процедуру (відносно низький рівень деталізації).

У сучасний період особливого значення набуває встановлення процесуальних форм взаємодії різних «гілок» судової влади, з огляду на її сформований полісистемний характер: Конституційного Суду, загальних та спеціалізованих судів.

Важливою властивістю змістовної системності судової влади є визначеність системи принципів здійснення судової влади її «гілками». У зазначену систему входять загальні принципи (характерні для судової діяльності в цілому) і спеціальні принципи (специфічні для окремої «гілки», інстанції тощо).

Принципи судової влади – це загальні положення, що відображають її сутність, найбільш загальні політико-правові вимоги, що виражають зміст даного явища і виходять від соціального носія державної влади – українського народу. Зміст і обсяг конституційних принципів судової влади по-різному визначалися в історії вітчизняного конституціоналізму.

Щодо судової влади це насамперед означає однакове розуміння всіма елементами судової системи принципів верховенства права, пріоритету міжнародних норм права (за умови ратифікації відповідних актів) над національним законодавством. Слід зазначити, що саме Пленум Верховного Суду України першим із державних органів усвідомив необхідність єдності розуміння неоднозначного конституційного терміна «верховенство права», давши стосовно здійснення правосуддя його офіційне тлумачення (Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 // Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995-1998); Правові позиції щодо розгляду судами окремих категорій цивільних справ / Відп. ред. П. І. Шевчук. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 49-50). Пленум Верховного Суду України трактував верховенство права як верховенство Конституції України, в якій наголошено на захисті прав і свобод людини і громадянина як вищому призначенні держави.

Розглядаючи поняття судової влади, слід виходити із того, що судова влада виступає як одна з найважливіших сторін втілення народовладдя. Вона забезпечує відповідні форми і методи організації повновладдя народу в специфічній сфері його здійснення, що включає суспільні відносини, які мають особливу, підвищену цінність для держави.

За своїм суб'єктним складом судова влада характеризується високим професіоналізмом посадових осіб, що її здійснюють. Це забезпечується за рахунок особливих освітньо-кваліфікаційних вимог до фахівця з погляду оцінки державою можливості для нього обіймати певну судову посаду. Легальні засади для формулювання державних вимог до суддів як особливої категорії посадових осіб закладені у деяких законодавчих актах, що регламентують статус судових органів (судів загальної юрисдикції, Конституційного Суду України). Вони багато в чому носять формальний характер і не визначають професійний рівень, але саме для суддів (на відміну від низки інших посад), як обов'язкова ознака, закріплюється необхідність вищої юридичної освіти, стажу роботи тощо.

Важливою ознакою правової держави є суддівська незалежність. Є спроби втручання з боку представників законодавчої і виконавчої влади у вирішення конкретних судових справ. Трапляються випадки тиску на суддів шляхом погроз, шантажу, застосування до них насильства у зв'язку зі здійсненням правосуддя.

Самі судді повинні зміцнювати свою незалежність, підвищувати авторитет судової влади та судових рішень шляхом правильного застосування законодавства, усунення фактів тяганини чи спрощенства при

розгляді судових справ або винесення рішень при неповно досліджених доказах тощо.

Виходячи з наведеного, поділ державної влади в Україні необхідно розглядати передусім як організаційно-функціональне відокремлення і взаємостримування її гілок, оскільки тільки одного розподілу «недостатньо для реальної демократії». Провідне місце судової гілки у механізмі стримувань і противаг визначається її повноваженнями щодо перевірки конституційності законів, указів, інших актів у зв'язку з розв'язанням конфліктів між гілками влади, між громадянами, їх об'єднаннями і органами державної влади, їх посадовими особами; щодо загальнообов'язкового тлумачення Конституції і законів України; щодо скасування незаконних актів органів виконавчої влади.

Петрів І. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

ОРГАНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРИРОДУ

Сучасні науковці пов'язують встановлення юридичної природи органу конституційного правосуддя з його місцем в системі поділу влади. Узагальнюючи результати досліджень окремих науковців з даного питання, є можливим виділити декілька підходів до вирішення зазначеної проблеми: конституційне правосуддя ототожнюється з судовою гілкою влади (А. Барнашов, В. Зоркін, Ж. Овсепян, К. Половченко, А. Селіванов, А. Стрижак, В. Тихий, Дж. Хецуріані, Г. Халмаї та ін.); конституційна юстиція є різновидом контрольної влади (С. Денісов, О. Калініченко, Р. Мартинюк, В. Чіркін, Ю. Шульженко та ін.); конституційна юстиція є своєрідним обособленим утворенням, що не належить до жодної з гілок влади (Я. Ключка, Є. Кіреєва, М. Міхайлова, М. Сербан та ін.). Інтенсивно розробляється також напрям про комплексний характер органу конституційного правосуддя, в поєднуються риси судової і контрольної влад (Л. Гарліцкі, Ж. Джангірян, Б. Ебзеев та ін.).

Так, представник першого підходу до визначення місця конституційного суду М. Вітрук наполягає на належності конституційного суду до судової гілки влади, мотивуючи це тим, що конституційний контроль здійснюється спеціальним судовим органом у формі особливого виду судочинства. Таке трактування дає підставу, на думку автора, для включення його до судової системи держави, в якій він займає чільне місце і яке визначається не ієрархією, а компетенцією та характером діяльності, що впливає на правотворчість і правозастосування.

Визнаючи, що конституційна юстиція має багато спільного з судовою владою, Ю. Шульженко, водночас зазначає, що ця обставина не дає пра-

ва визначати його як різновид, складову частину правосуддя і тим самим включати до цієї гілки влади. Основну відмінність при цьому автор вбачає у специфічному (у порівнянні зі звичайним судочинством, коли правова норма застосовується до конкретних обставин справи) характері рішень, які приймаються в процесі конституційного контролю і визначають відповідність чи невідповідність конкретної правової норми Конституції.

У державах Східної Європи багатьма науковцями пропонується у системі поділу влади виокремити нову гілку – контрольну і визначити конституційний суд як орган, що належить до цієї гілки влади. Так, на думку В. Чіркїна, контрольна діяльність притаманна значною мірою будь-якому державному органу, хоча вона і не є для них основною. Зокрема, автор пропонує два головних критерії виділення контрольної гілки влади – це універсальність контрольної функції державної влади та наявність органів, для яких дана функція є основною. На думку прибічників цієї теорії, таким ознакам повністю відповідає інститут конституційного правосуддя.

За свідченням болгарського науковця Н. Бєронова, у перші роки свого існування Конституційний Суд Республіки Болгарія у рішенні № 18 від 1993 р., посилаючись на структуру болгарської Конституції та спосіб формування Конституційного Суду, висловив думку про те, що інститут конституційної юстиції країни не включається до жодної з гілок влади – ні організаційно, ні формально, а тому він є рівноправним у відносинах з органами, які знаходяться на вершині кожної з гілок влади.

Інша група науковців-конституціоналістів також висловлює особливу думку стосовно юридичної природи конституційного суду, зазначаючи, що даний інститут стоїть над трьома гілками влади. Зокрема, Є. Кіреєва, розробляючи проблему місця, яке займає конституційний суд в системі органів держави, критикує погляди російських і зарубіжних спеціалістів, які ототожнюють даний інститут з судовою чи контрольною владою, і пропонує визначати його виключно як вид державної діяльності поряд з правотворчістю, правозастосуванням і правосуддям.

Прикладом такого підходу можуть бути рішення конституційних судів Болгарії, Угорщини, Словаччини, Чехії та Югославії, в яких часто констатується власна автономність щодо інших державних органів і знаходження конституційного суду за рамками трьох класичних гілок влади.

Так, румунський конституційний суд у своєму рішенні (№ 21 від 21 березня 1994 р.) зазначив, що він не є частиною системи судів загальної юрисдикції. Коментуючи дане рішення, М. Сербан відмічає, що Конституційний Суд Румунії визначається ним (рішенням) як самостійний орган державної влади, який має політико-правовий характер. Як вважає автор, Суд не є складовою частиною будь-якої з трьох класичних гілок влади і не є додатковою гілкою влади у державі. Його безпосередній обов'язок полягає у забезпеченні функціонування трьох гілок влади в певних конституційних рамках, допомагаючи їм взаємодіяти в рамках конституційного

поділу влади, але незалежно від них та відіграючи дуже важливу роль у підтримці рівноваги між політичною більшістю і меншістю, державою та суспільством.

Представник групи вчених, які наполягають на комплексному характері інституту конституційного правосуддя Б. Ебзеев акцентує на тому, що конституційний суд як орган судового конституційного контролю має подвійну правову природу, оскільки (відповідно до його функціональної характеристики), є органом правосуддя, який здійснює свою діяльність у формі конституційного судочинства. Водночас з інституційної точки зору, конституційний суд є одним з вищих органів державної влади і в цьому випадку стоїть на одній сходинці з іншими інститутами держави, діючи в даному механізмі незалежно та самостійно.

Інший представник цієї групи Л. Гарліцкі зазначає, що Конституційний Трибунал є самостійним конституційним державним органом, який (відповідно до ч. 2 ст. 10 Конституції Польщі) розглядається як орган судової влади, хоча водночас підкреслюється відмінність між ним і судами загальної юрисдикції. Конституційний Трибунал знаходиться поза судової системи, утворюючи водночас другий, окремий сегмент судової влади. Самостійність Конституційного Трибуналу, на думку автора, знаходить своє відображення і в його автономії.

Таким чином, дослідивши різноманітні наукові підходи до розуміння правової природи органів конституційної юстиції в Україні та державах Східної Європи, найбільш вдалою видається позиція, згідно з якою обґрунтовується саме судова природа органів конституційної юстиції. Даний висновок пов'язаний з тим, що дослідження функціональних характеристик, інституційного оформлення, характеру, принципів і змісту діяльності даних органів в комплексі вказує саме на їх правосудну природу. Органи конституційної юстиції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, таким чином, встановлюючи конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм.

Сон С. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри конституційного права*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Питання фінансування є найскладнішим для кожної політичної партії, та незважаючи на вже прийняті законодавчі норми проблема легального фінансування політичних партій залишається відкритою в Україні.

Водночас відносини за участю партійних суб'єктів в рамках місцевого виборчого процесу, об'єктом яких виступають фінансові та матеріальні блага й інформаційні ресурси, є врегульованими у вітчизняному виборчому праві.

Зазначимо, що відповідні відносини мають міжнародні, законодавчі та внутріпартійні джерела регулювання. Як визнають західні науковці, термін «фінансування політичної діяльності» є багатоаспектним. Питання фінансування є найскладнішим для кожної політичної партії, та незважаючи на вже прийняті законодавчі норми проблема легального фінансування політичних партій залишається відкритою.

Слід сказати у фінансуванні політичних партій Європейських стандартах у сфері фінансування політичних партій, рекомендованих Парламентською асамблеєю Ради Європи встановлюють наступні принципи фінансування політичних партій та виборчих кампаній: обґрунтований баланс між державним та приватним фінансуванням; справедливі критерії розподілу державної допомоги партіям; суворі правила щодо приватних пожертв; встановлення межі для партійних видатків, пов'язаних з виборчими кампаніями; повна прозорість звітності; створення незалежного органу аудиту та встановлення адекватних санкцій для порушників правил.

Відповідно до Правил щодо фінансування політичних партій, прийнятих Венеціанською Комісією у 2001 р. (далі: Правила), політичні партії отримувати кошти за рахунок державного або приватного фінансування. Правила зазначають, що державне фінансування повинно передбачатись для всіх партій, представлених у парламенті, але вказують, що з метою забезпечення рівності можливостей для різних політичних сил.

Ці правила стосується насамперед: прозорості приватного фінансування; заборони пожертв від іноземних держав чи підприємств; встановлення максимального розміру для кожного внеску; верхня межа витрат на проведення виборчої кампанії, що відповідає ситуації в країні, є пропорційною кількості виборців; подання виборчої фінансової звітності органу, відповідальному за нагляд за виборчим процесом (виборчої комісії), у розумний строк після виборів; пропорційність санкцій серйозності фінансового порушення та судовий характер їх накладання.

Спільні правила проти корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній, рекомендовані Комітетом Міністрів Ради Європи країнам-членам цієї організації зазначають, що держава та її громадяни мають право підтримувати політичні партії. При цьому державна підтримка повинна обмежуватися розумним внеском, вона може бути фінансовою, а при її розподілі мають застосовуватись критерії об'єктивності, справедливості та розумності.

До загальних принципів пожертвувань вказані правила відносять: уникнення конфлікту інтересів; забезпечення прозорості пожертвувань та

недопущення таємних пожертвувань; уникнення упередженості до діяльності політичних партій; забезпечення незалежності політичних партій.

Зазначимо, що вимоги вказаних правил щодо необхідності застосування правил стосовно пожертвувань політичним партіям, є придатними до застосування до регіональних та місцевих організацій партії під час місцевих виборів.

Зміст зазначених вище Правил передбачає: ведення спеціального обліку всіх витрат; ведення належного бухгалтерського обліку; відображення у звітах політичних партій всіх пожертвувань; подання політичними партіями регулярних, принаймні річних, звітів до незалежної державної установи; спеціалізацію суддівського, поліцейського та іншого персоналу для боротьби з незаконним фінансуванням; встановлення ефективних, пропорційних та переконливих санкцій за порушення правил щодо фінансування політичних партій та виборчих кампаній.

До непрямих форм державної фінансової підтримки політичних партій європейські акти відносять як податкові пільги, так і покриття поштових витрат та оренди приміщень для зустрічей, підтримку партійних засобів масової інформації, молодіжних організацій та дослідницьких інститутів.

Узагальнивши думку сучасних дослідників, слід визнати, що вимоги щодо фінансування політичних партій має зосереджуватися на наступних ключових аспектах: запобігання корупції; обмеження впливу фінансових інтересів; створення рівних можливостей для всіх конкуруючих партій; скорочення постійно зростаючих витрат; забезпечення нормального функціонування політичної та партійної систем, забезпечення тісної і плідної співпраці політичних партій та їхньої відповідальності перед громадянами; гарантія прозорості політичних фондів; забезпечення незалежності політиків і партій можливостей для конкуруючих сторін; прозоре використання партійних фінансів; створення рівних можливостей для всіх громадян.

Аспекти фінансового забезпечення участі політичних партій у місцевих виборах регулюються міжнародними, насамперед європейськими актами та законами України «Про політичні партії в Україні» та «Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад, сільських, селищних та міських голів». При досить незначній ролі підзаконних актів велике значення для відповідних відносин мають внутріпартійні, насамперед, статутні нормативні акти. Контроль за використанням матеріальних та фінансових ресурсів політичними партіями на місцевих виборах слід розподілити на контроль з боку виборчих комісій, контрольно-ревізійних органів та банківський та внутріпартійний контроль. Слід констатувати відсутність відповідного контролю з боку структурних підрозділів місцевого самоврядування, що є, безумовно, проблемним аспектом.

Осадча Л. М.

*Національний університет ДПС України
ст. викладач кафедри теорії та історії держави і права*

Лимар О. С.

*Національний університет ДПС України
курсант I курсу факультету податкової міліції*

КОДИФІКАЦІЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА – КРОК ДО РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Вибори є невід’ємним атрибутом демократичного суспільства, адже шляхом виборів у такому суспільстві забезпечується відтворення і легітимність інститутів державної влади. Саме це обумовлює необхідність приведення виборчого законодавства України до вимог міжнародних стандартів, шляхом його систематизації та кодифікації, що призведе до стабілізації політичних відносин та надання можливостей громадянському суспільству здійснювати ефективний контроль за реалізацією владних функцій держави.

Проблема кодифікації виборчого законодавства ґрунтовно досліджувалася такими вченими як Н. В. Богашева, Т. В. Дешко, М. В. Жушман, О. Ю. Тодика, М.І. Ставнійчук та інші. Україна пройшла певний шлях до кодифікації виборчого законодавства. Чи не перші згадки про потребу уніфікації і кодифікації виборчого законодавства прозвучали у виступах на Науково-практичній конференції, проведеній Центральною виборчою комісією у 1999 році. Відлік реальних кроків в бік кодифікації треба починати з 2000 року, коли Комітетом виборців України була розроблена й опублікована Концепція можливого проекту виборчого округу. У 2002 році до Верховної Ради був внесений проект виборчого кодексу народним депутатами Є. Жовтяком та В. Шевченко. До розгляду цього проекту тоді справа не дійшла. У 2003 році були розроблені два законопроекти – «Про гарантії виборчих прав громадян» і «Про органи управління виборчим процесом». Вони стали основою для чинного на сьогоднішній день закону «Про державний реєстр виборців».

Протягом короткого періоду, весни 2004 року, було прийнято 4 виборчі закони в новій редакції: «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (в якому вперше було зібрано в одному законі регулювання усіх місцевих виборів) і Закон «Про Центральну виборчу комісію». (Жовтяк Є. Реформа виборчого законодавства: від слів до діла: Чому в Україні назріло ухвалення Виборчого кодексу і яким він має бути: Законопроект і коментарі/ Є. Жовтяк, В. Шевченко. – 2003. – с. 158).

У 2007 році була прийнята резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи, яка стосувалася демократичних процесів в Україні. У січні

2008 року в Києві відбулася Міжнародна конференція з залученням представників високого рівня міжнародних організацій, як Парламентська асамблея Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, в тому числі і Бюро з демократичних інститутів і прав людини, керівництва Венеціанської Комісії, яка розглядала перспективи розвитку виборчого законодавства України в контексті європейського демократичного доробку (Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія): Порівняльна доповідь про виборчі бар'єри та інші особливості виборчих систем, які ставлять перешкоди партіям у доступі до парламенту. – Вибори та демократія, № 1 (19), 2009, с. 90–101).

У квітні 2008 року розпорядженням Голови Верховної Ради була створена Робоча група з підготовки проекту Виборчого кодексу України, яка сьогодні звітує про продукт своєї діяльності.

Складаючи Виборчий кодекс, треба у повному обсязі усвідомлювати необхідність, мету цього створення. По-перше, це уніфікація правового регулювання проведення різних виборів. По-друге, це консолідація виборчого законодавства, його системний виклад в одному законодавчому акті. По-третє, досягнення повноти і юридичної визначеності правового регулювання цього інституту. Звичайно, однією з не менш важливих цілей є зручність у користуванні (Рябець М. М. Актуальні проблеми виборчого законодавства в Україні за роки незалежності // Вибори і референдум в Україні: проблеми теорії і практики. – Збірник / Ред. кол.: М. М. Рябець (голова) та ін. – К.: Центральна виборча комісія, 2001. – с.4).

На сучасному етапі розвитку України гостро стоїть питання щодо створення стабільного виборчого законодавства на основі досвіду зарубіжних країн. Так, наприклад, виборчі кодекси, що діють у Франції, Бельгії, Єгипті, Алжирі, Філіппінах, Мадагаскарі, Сенегалі, Коста – Ріці, Камеруні, а також у Польщі, Молдові, Албанії, Армянській республіці, Республіці Киргиз стані, містять в собі прогресивні тенденції до розвитку виборчого права (Збірник виборчих законів країн Центральної та Східної Європи. – Вашингтон Д. – 1995. – 215 с.).

Кодифікація – це шлях до сталого, досконалого та ефективного виборчого законодавства, адже в процесі кодифікації відбувається змістовне удосконалення законодавства, скасування застарілих і неефективних, вироблення нових норм, заповнення прогалин, усунення дублювання, розбіжностей і протиріч. Саме в процесі кодифікації можливе усунення юридичних колізій між нормативно-правовими актами, зокрема між чотирма профільними законами: «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, сільських, селищних, міських голів і місцевих рад», а також «Про центральну виборчу комісію» та «Про державний реєстр виборців». Створення виборчого кодексу потребує встановлення ідей, які повинні стати основою його кодифікації. Оскільки від їхнього правиль-

ного визначення залежить подальший успіх його реалізації, що забезпечить повноправне та ефективне волевиявлення громадян. Тому імперативом українського суспільства є необхідність активізації й завершення кодифікаційного процесу.

Прокопчук Л. И.

*Экономико-правовой факультет в г. Симферополе Национального
университета «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин*

К ВОПРОСУ ГЕНДЕРНОГО РАВНОПРАВИЯ В УКРАИНЕ

В современных условиях всеобщей глобализации особенно остро встает проблема равенства полов – гендерного равноправия. Укрепление гендерного баланса в законодательных органах имеет сегодня особое значение для демократии и социальной справедливости. В Украине на конституционном уровне гендерное равноправие выделено в качестве самостоятельного и независимого элемента в достаточно обширном принципе равноправия правового статуса личности. Со времени принятия Конституции Украины учеными довольно активно обсуждается вопрос относительно гарантий гендерного равенства. Это работы таких авторов как: Н. В. Анищук, Н. Грицjak, С. Хрисанова, Н. Д. Чухим и др.

Анализу обеспечения гендерного равенства в политической сфере в Украине посвящено данное исследование.

В Украине, как и в большинстве стран мира, принят ряд позитивных мер, направленных на интеграцию аспекта гендерного равенства в деятельность органов государственного управления на всех уровнях, но эффективность их практического осуществления остается под вопросом.

На сегодняшний день в Украине сформирован национальный механизм обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин, который представлен целым рядом государственных учреждений.

Кабинетом Министров Украины одобрена концепция государственной программы по обеспечению прав и возможностей женщин и мужчин до 2016 года. Цель концепции – внедрить гендерные подходы во все сферы жизнедеятельности общества. Определенные обязательства по достижению равенства Украина взяла на себя, присоединившись к Целям Развития Тысячелетия, предусматривающие, в частности, обеспечение до 2015 года гендерного соотношения на уровне не менее 30 % к 70 % того или иного пола в органах власти и на высших ступенях принятия решений. Соответствующие программы разработаны на региональном уровне. Принят долгожданный Закон Украины «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин», однако его принятие не решило существенных проблем в этой области отношений, подтверждением чему является 64 место Украины в 2012 году за так называемым индексом рав-

ноправия женщин, обнародованным общественной организацией Social Watch.

После провозглашения независимости Украины удельный вес женщин в составе депутатов национального парламента составлял 3 %. В течение переходного периода произошел определенный рост числа женщин в составе Верховной Рады Украины: среди депутатов II созыва 5,7 %, III – 8,1 %, IV – 5,5 %, V – 37(8,2 %), VI – 34 (7, 6 %) и, наконец, VII созыва – 40 женщин, что составляет 8,9 % от общего числа депутатов (rezultaty-vyborov-v-ukraine-2012). Практически такие же показатели и на региональном уровне. Гендерное соотношение среди депутатов Верховного Совета АР Крым 10/90.

В то время как в африканской стране Руанда в 2010 году процентное соотношение женщин в парламенте достигло 56,3 %. Эти цифры являются тем более впечатляющими, если учесть, что женщины в Руанде получили избирательные права в 1961 году. И это – результат введения правительством специальных квот (Сенак-Славински. Равенство мужчин и женщин: является ли Франция исключением?/// Философия и социальные науки. – 2011. – № 2. – с. 9).

Мировой опыт показывает, что страны с высоким показателем представительства женщин в парламенте (около 20 %), отличаются более развитыми системами общего благосостояния населения.

Во многих странах Европы закреплены гендерные квоты на участие женщин в политических партиях, на участие в высших эшелонах власти. Наибольшего успеха достигли Скандинавские страны. Сегодня женщины занимают 44,9 % парламентских мест в Швеции, 43 % – в Финляндии, 38 % – в Норвегии. Значительного успеха также добились женщины в Дании – 38 % и Исландии – 43 % (<http://www.gmu-countries.ru/europa/swed/sweden-encl-vibory.html>). Благодаря введенным в 2007 году квотам в парламенте Кыргызстана представительство женщин сегодня составляет 26 %.

Согласно ст. 4 Конвенции ООН 1979 года квотирование выступает временным специальным мероприятием по установлению паритетных отношений равенства между мужчинами и женщинами и не считается дискриминационным.

В Украине было предпринято несколько попыток введения гендерных квот, однако все они были безрезультатными: в 2006 и 2007 годах парламент рассматривал законопроект о внесении изменений в закон о выборах в Украине, которые предусматривали выдвижение, по крайней мере, одного кандидата противоположного пола на каждые пять кандидатов. Законопроект не получил поддержки в парламенте.

Анализ закона «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин» показывает, что законодатель очень общо сформулировал норму относительно обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин в избирательном процессе (ст. 15), что не способствует реальному

достигнению такого равенства. С учетом позитивного опыта зарубежных стран, видится целесообразным законодательно закрепить гендерные квоты и внести соответствующие изменения в избирательное законодательство, по которым, численность представителей одного пола в списках кандидатов не может превышать 70 % от общей численности кандидатов на всех уровнях выборов. При этом, избирательное законодательство должно предусматривать строгие санкции в виде финансовых мер или отказа в регистрации партийных списков, не соответствующих требованиям закона, что также служит стимулом для выдвижения большего числа женщин.

Как показывает мировая практика, наиболее благоприятные условия для позитивных мер, нацеленных на повышение представительства женщин, как, например, законодательные или внутрипартийные квоты при отборе кандидатов, создает пропорциональная избирательная система. Как известно, Украина возвратилась к смешанной системе выборов, что, казалось бы, усложняет решение вопросов достижения гендерного равенства. Тем не менее, здесь можно изучить положительный опыт таких стран как Франция и Соединенное Королевство.

Астахова Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри конституційного права*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ (КЛАСИФІКАЦІЯ) КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ВИБОРАХ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Реалізації політичними партіями їх права участі у виборах представницьких органів публічної влади та, зокрема, у виборах народних депутатів України забезпечується відповідними юридичними (правовими) гарантіями.

Правові гарантії традиційно в конституційно-правовій науці визнаються як система юридичних засобів та способів, що сприяють процесу реалізації, захисту та поновлення прав і свобод суб'єктів права, їх змістом є надання державно-владної загальнообов'язковості як відповідним правам та свободам, так і їх захисту.

Правові гарантії мають законодавчу форму закріплення. Враховуючи галузь права, до яких можуть відноситися ці норми (конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне), можна виокремлювати конституційно-правові гарантії.

Термін «конституційні» означає, що принципи, якими визначається система та зміст гарантій участі політичних партій у виборах містяться у нормах Основного Закону, є конституційними, тобто основними, ґрунтовними за своєю природою.

Інші правові гарантії реалізації політичними партіями електоральної функції закріплені в чинному законодавстві та є похідними від конституційних гарантій. Зокрема, вони закріплені у законодавстві про вибори. Наприклад, в Законі України від 17 листопада 2011 р. «Про вибори народних депутатів України» (далі: Закон України «Про вибори народних депутатів України»).

Конституційно-правові гарантії є системою конституційно-правових принципів та норм, які регламентують відповідні умови, засоби та способи щодо забезпечення процесу реалізації конституційної функції участі політичних партій у виборах.

Системний аналіз положень Основного Закону України та законодавства про вибори і політичні партії надає можливості виокремити в якості гарантій відповідні конституційні принципи, на яких ґрунтується забезпечення та реалізація участі політичних партій у виборах. Перш за все, принципом участі політичних партій у виборах є принцип законності, що кореспондує конституційним положенням, передбаченим ст. 1, 8, 19 Основного Закону держави. Крім того, Конституція України встановлює, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права (ч. 1 ст. 71 Конституції України). Ці конституційні принципи мають своє «продовження» у ст. 11 Закону України «Про вибори народних депутатів України», який закріплює, що засади, на яких здійснюється виборчий процес. Звідси, конституційно-правовими принципами гарантування електоральної функції політичних партій, тобто принципами-гарантіями є: законність, вільність, рівність, неупередженість органів публічної влади до партій та їх невтручання в діяльність політичних партій, зокрема при реалізації електоральної функції. Саме ці принципи-гарантії мають ґрунтовне значення щодо матеріально-правових та організаційно-правових гарантій участі політичних партій у виборах народних депутатів України.

Закон України «Про вибори народних депутатів України» містить норми, які за своєю природою відносять до матеріально-правових гарантій участі політичних партій у виборах. Перш за все, до них відносяться норми, що закріплюють право та регламентують порядок (встановлюють процедури) висунення кандидатів від політичних партій, підстави та порядок відклику (виключення з партійного списку), а також структура списку кандидатів, що висувається партією.

До матеріально-правових гарантій електоральної функції політичних партій відноситься законодавче визначення джерел та процедури фінансування виборчої кампанії політичної партії (ст. 45, 46 Закону «Про вибори народних депутатів України»). Важливою матеріально-правовою гарантією є право рівного доступу суб'єктів виборчого процесу, у тому числі і політичних партій до засобів масової інформації. Закон «Про вибори народних депутатів України» встановлює, що «передвиборна агітація

з використанням засобів масової інформації усіх форм власності проводиться з дотриманням принципу рівних умов та в порядку, передбаченому цим Законом» (ч. 1 ст. 71 Закону).

Організаційно-правові гарантії участі політичних партій у виборах це норми, що закріплюють право партій брати безпосередню участь у формування офіційних органів, що організують та здійснюють виборчий процес. Так, Законом «Про вибори народних депутатів України» встановлюється, що окружні та дільничні виборчі комісії формуються на підставі пропозицій, які надають політичні партії. До організаційно-правових гарантії слід також віднести матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів депутатів, що передбачено Законом «Про вибори народних депутатів України». Такими гарантіями є встановлений Законом обов'язок органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб сприяти виборчим комісіям у реалізації їх повноважень (ст. 51 Закону).

Розділ X Закону «Про вибори народних депутатів України» має назву «Гарантії діяльності партій, кандидатів у депутати, офіційних спонсорів». Аналіз цього розділу надає можливість зробити висновок, що він містить не повний перелік гарантії участі політичних партій у виборах, а тільки закріплює відповідні організаційно-правові гарантії, що складають багаторівневу систему контролю, яку мають здійснювати самі суб'єкти виборчого процесу, у тому числі і політичні партії, тобто йдеться про систему правових інститутів та відповідних засобів, які забезпечують гарантії участі політичних партій у відкритому та прозорому виборчому процесі.

До організаційно-правових гарантії слід віднести і відповідальність за порушення виборчого законодавства та можливість оскарження дій чи бездіяльності виборчих комісій.

Таким чином, на підставі системного аналізу законодавства про вибори народних депутатів України та політичні партії, а також, базуючись на положеннях Основного Закону держави щодо конституційного права політичних партій брати участь у виборах, до конституційно-правових гарантії реалізації політичними партіями електоральної функції у процесі виборів народних депутатів України слід віднести гарантії-принципи, матеріально-правові та організаційно-правові гарантії.

Коваленко Р. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ АГІТАЦІЇ ІСНУЮЧІ В УКРАЇНСЬКОМУ ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Виборче законодавство в Україні, загалом, на мою думку само по собі являється проблематичним питанням і кожний розділ Закону України «Про вибори Президента України» постійно зазнає змін на кожних

чергових та позачергових виборчих кампаніях. Не можна сказати що цей процес несе в собі лише негатив, зазвичай зміни які приймаються містять в собі позитивні моменти направленні на поліпшення, систематизування, покращення виборчого процесу. Потрібно розуміти, що саме намагання створити прозорі, не сфальсифіковані вибори – є головною метою нашого законодавства.

В Конституції України зазначено що кожен громадянин України має право обирати та бути обраним, але досягти данної правової норми як покузає практика за останні роки незалежності України вкрай важко, вже не кажучи про ідеали демократичного суспільства – де публічна влада домінує і перед усім – є прямим волевиявленням українського народу.

Констатуючи той факт що наша держава досить молода і наше законодавство далеке від ідеального, ми залюбки переймаємо досвід інших більш зрілих державностей, на жаль інколи й разом з помилками, але все ж таки виробляючи свій безпрецедентний законотворчий процес. Деякі розділи Закону України «Про вибори Президента України» вже досить чітко сформульовані та вдосконалені, відповідають всім вимогам сучасного суспільства, але мова йде лише про деякі розділи, а над іншими розділами ще досить багато працювати нашому законотворцю.

Існує думка що саме чисті, прозорі та не сфальсифіковані вибори починаються з передвиборчої агітації, таку думку висловлювали: О. Винников, Л. Чорній, нар. деп. Шевченко А. В. та інші. Існуюча практика проведення передвиборчої агітації на виборах Президента США – демонструє забезпечення таких прозорих виборів. Досить демократичний шлях, обумовлений потребами суспільства, спрощеною та визначеною формою агітації виражається у чітко закріплених положеннях у законі США.

В українському виборчому законодавстві допевного часу було відсутнє визначення поняття «передвиборна агітація». Дефініція була відсутня як в Законі України «Про вибори народних депутатів України», так і в Законі України «Про вибори Президента України». На час до редакції Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 року, єдина спроба нормативного визначення поняття «передвиборна агітація» мала місце у Положенні «Про порядок використання засобів масової інформації для проведення передвиборної агітації під час виборів Президента України у 1999 році». Це Положення було затверджене постановою Центральної виборчої комісії 18 червня 1999 року і після виборів Президента України втратило чинність. В новій редакції Закону України з'являється офіційне чітко визначене поняття «передвиборної агітації». В статті 68 цього закону закріплено що, передвиборна агітація – це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата у депутати або партію – суб'єкта виборчого процесу. Передвиборна агітація може здійснюватися в будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать Конституції України та законам України.

У цій же статті в другому пункті розкривається комплексність та складність поняття «передвиборної агітації» в частині 2 статті 68 згаданого Закону міститься перелік основних, визначених законодавцем, форм передвиборної агітації. До них належать:

- 1) проведення зборів громадян, інших зустрічей з виборцями;
- 2) проведення мітингів, походів, демонстрацій, пікетів;
- 3) проведення публічних дебатів, дискусій, «круглих столів», прес-конференцій стосовно положень передвиборних програм та політичної діяльності партій – суб'єктів виборчого процесу чи політичної діяльності кандидатів у депутати;
- 4) оприлюднення в друкованих та аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації політичної реклами, виступів, інтерв'ю, нарисів, відеофільмів, аудіо – та відеокліпів, інших публікацій та повідомлень;
- 5) розповсюдження виборчих листівок, плакатів та інших друкованих агітаційних матеріалів чи друкованих видань, в яких розміщено матеріали передвиборної агітації;
- 6) розміщення друкованих агітаційних матеріалів чи політичної реклами на носіях зовнішньої реклами;
- 7) проведення концертів, вистав, спортивних змагань, демонстрацій фільмів та телепередач чи інших публічних заходів за підтримки партії – суб'єкта виборчого процесу чи кандидата у депутати, а також оприлюднення інформації про таку підтримку;
- 8) публічні заклики голосувати за або не голосувати за партію – суб'єкта виборчого процесу, кандидата у депутати або публічні оцінки діяльності цих партій чи кандидатів у депутати;
- 9) в інших формах, що не суперечать Конституції України та законам України.

Подібного достатньо чіткого визначення поняття «передвиборної агітації», переліку форм передвиборної агітації немає у Законі України «Про вибори Президента України». На томість в данному Законі відразу ж вказується на строки проведення передвиборчої агітації в статті 57 потім плавний перехід до форм та засобів проведення передвиборної агітації, не надає чітких гарантій дотримання цих положень, що на практиці (під час виборів народних депутатів України чи виборів Президента України), призводить до чисельних зловживань й підміни понять, які важко кваліфікувати як: «порушення» чи «закономірні дії». Крім того, така невизначеність стає основою для використання окремими політичними силами скарг та звернень щодо «порушень» під час ведення передвиборної агітації як своєрідної виборчої технології, спрямованої на маніпулювання діяльністю виборчих комісій. В таких умовах один із найважливіших етапів виборчого процесу, етап передвиборної агітації, стає надзвичайно непрозорим, а його учасники – нерівноправними.

Панасюк В. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

За більш ніж двадцять років, що минули після проголошення незалежності України наша країна відбулась і ствердилась як суверенна держава. В українському суспільстві сформувалось нове покоління молоді, яке суттєво відрізняється від усіх попередніх за цінностями та життєвими настановами. Масштабні трансформації основ життя українського суспільства викликали динамічні і глибокі зміни соціальних характеристик нового покоління, обумовили появу значних і багатопланових молодіжних проблем, що поглиблюються і детермінують зниження молодіжного потенціалу. Ефективна державна молодіжна політика є сьогодні не тільки фактором соціальної стабільності, але і гарантом безпеки держави в цілому.

Своєрідність процесу формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні полягає в тому, що і владним інститутам, і інститутам громадянського суспільства необхідно враховувати особливості вітчизняних традицій у роботі з молоддю, які склалися історично, сучасні потреби молодих громадян, суспільства, держави.

Сучасна ситуація в Україні, що характеризується економічною кризою, зниженням рівня життя, зростання бідності населення вимагає ретельного аналізу всіх сторін життя людей, у тому числі молоді. Очевидно, що успішне реформування держави можливо тільки при активній участі молоді. Це вимагає нових підходів до розробки й здійснення молодіжної політики. У зв'язку із цим виникає необхідність періодичного дослідження молоді, збору достовірної інформації про її життя, потреби й інтереси. Тільки на основі об'єктивних даних про положення молоді може бути здійснена ефективна молодіжна політика. Дієвим інструментом, в даному контексті, є діяльність профільного міністерства з підготовки Щорічної доповіді Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді. В цьому документі щорічно підводиться підсумок виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України» та визначаються проблеми, які потребують вирішення на законодавчому та виконавчому рівнях.

Молодіжна політика має одну головну особливість, яку немає ні один інший напрямок внутрішньої політики— це політика майбутнього країни, тому вона не обмежена ні в часі, ні в просторі. У неї немає певних строків виконання, її дія безперервна, бо в зміні поколінь перерви не буває. Тому тільки за принципами пріоритетності, першочерговості і має будуватися державна політика щодо молоді і на законодавчому, і на виконавчому

рівнях. Нормативно визначено молодіжну політику як пріоритетний напрямок реалізації державної політики. Це передбачає, що фінансування та кадрове забезпечення на її реалізацію має бути також пріоритетним. Якщо критично оцінювати ситуацію, що склалася в молодіжному середовищі, доводиться констатувати той факт, що держава при вирішенні низки соціально-економічних, політичних та інших проблем, проблемам молодого покоління приділяє увагу, на жаль, не в першу чергу.

Практичне здійснення державної молодіжної політики в конкретній державі зумовлюються багатьма складовими, однак провідними є: формування нормативно-правової бази, створення системи інститутів, діяльність яких направлена на реалізацію конкретних напрямків та відповідного матеріально-фінансового забезпечення реалізації державної молодіжної політики.

Впродовж останніх років були закладені підвалини нової державної молодіжної політики, спрямовані на реалізацію конституційних прав молодих громадян. Аналіз нормотворчої діяльності стосовно визначення та регулювання усіх аспектів суспільних відносин, учасниками яких є молодь, дає змогу говорити про наявність значних здобутків вітчизняної практики у цій сфері.

На початку 90-х років XX ст. почалося формування законодавства України з питань молодіжної політики. Перший концептуально-правовий документ нової державної молодіжної політики в новітній Україні було прийнято 15 грудня 1992 року шостою сесією Верховної Ради України дванадцятого скликання. Це була Декларація Верховної Ради України «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». Другим нормативно-правовим актом незалежної України щодо державної молодіжної політики став прийнятий менш ніж через два місяці після Декларації Закон України від 5 лютого 1993 року № 2998-XII «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». З того часу в Україні прийнято понад 700 законів та близько 800 підзаконних нормативно-правових актів, які в тій чи іншій мірі спрямовані на вирішення молодіжних проблем.

Таким чином, молодіжна політика має розгалужене законодавство, яке гарантує право молоді займати важливе місце в суспільстві. Проте нормативно-правове забезпечення практично є несистематизованим, що ускладнює його застосування. Сьогодні назріла необхідність впорядкування існуючих нормативно-правових актів в сфері реалізації державної молодіжної політики з метою усунення дублювання норм, яке не сприяє їх ефективній реалізації. Цілком доцільним є виокремлення в окрему галузь законодавства – молодіжне законодавство.

Окрім того, нормативно-правове забезпечення реалізації державної молодіжної політики потребує коригування відповідно до необхідності вирішення нагальних проблем, що існують в молодіжному середовищі. Мо-

лодіжна політика є досить мінливим явищем, оскільки молодь як особлива соціально-демографічна група є досить динамічним утворенням, а відтак її потреби та інтереси постійно зазнають змін. Саме держава, як координатор, має змогу в процесі реалізації державної молодіжної політики адекватно та своєчасно реагувати на ці зміни. Це можливо реалізувати шляхом втілення інновацій в систему державного регулювання молодіжною сферою та відповідного вдосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування інститутів, які реалізують державну молодіжну політику.

Погірко О.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
Радник начальника Генерального штабу – Головнокомандувача ЗС України,
здобувач кафедри конституційного права*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ РЕФОРМИ – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Конституція України визначає основні напрями воєнної реформи – політико-правові підвалини будівництва збройних сил – складової сектору безпеки та оборони держави.

Для забезпечення безпеки та оборони в сучасних умовах потрібна сукупність політичних, економічних, соціальних та ідеологічних умов, наявність надійної економічної бази, вивіреної соціальної політики та особливо, досконалого законодавства. Тому на етапі становлення незалежної держави необхідно обрати фундаментальний підхід – правове забезпечення національної безпеки як безпеки особистості суспільства і держави.

Вперше концептуальні положення знайшли відображення в Законі України «Про основи національної безпеки України». У цілому, в зазначеному законі визначено напрями державної політики в сфері безпеки, а також створено методологічну основу побудови та функціонування національної безпеки та оборони.

Однак враховуючи реалії сьогодення, виходячи з розвитку внутрішньо-політичної та міжнародної обстановки ряд положень закону потребують корегування. Важливо, на підставі оновлених прийнятих концептуальних положень сформулювати достатньо ефективну систему захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, що в свою чергу дозволить державі впевнено дотримуватись основних принципів поступального розвитку – багатовекторності зовнішньої політики і соціальної спрямованості економічного курсу.

Слід зазначити, в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначено основні положення нової зовнішньої політики України.

Власне кажучи, військова складова забезпечення національної безпеки та оборони держави повинна бути приведена до стану адекватному

зміненістю сутності та змісту сучасної війни і збройної боротьби в відповідності вимог Законів України «Про оборону України» та «Про Збройні Сили України». Однак, базові закони не повній мірі врегульовують питання оборони – складової національної безпеки та не визначають взаємозв'язки військового формування з суспільством.

Поряд з цим, в результаті проведених заходів воєнної реформи, реформування та в цілому перетворень – військове формування не стало більш боеготовним та боездатним – найважливішим засобом стримування і запобігання війні.

Одним з основних пріоритетів у військовому будівництві та в цілому в сфері підготовки держави до оборони є законодавче забезпечення. Розробка й практичне здійснення державної політики в сфері оборони реалізуються лише на підставі сучасної нормативно – правової бази, яка повинна передбачати окрім виявлення та нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз територіальній цілісності й соціально – політичній стабільності в регіонах, власне реалізацію стратегії територіальної розбудови, тим самим забезпечуючи територіальну єдність України.

Проблеми забезпечення обороноздатності висувують перед політичним керівництвом держави – стратегічними органами управління оборонної сфери ряд принципово нових завдань. Основними з яких, слід вважати удосконалення законодавчої бази у військовій галузі, відповідно до вимог сучасності; побутову стійкої системи державного та військового управління та їх органічного взаємопоєднання.

Однак, до цього часу ще не відпрацьований Закон України «Про воєнну реформу України». Розвиток та трансформація війська доволі поступово стає складовою частиною державного будівництва – найважливішою умовою забезпечення політичної незалежності та територіальної цілісності нашої держави.

Діючі законодавчі механізми потребують удосконалення, творчого переосмислення і розвитку. Воєнна доктрина та Стратегія національної безпеки України в новій редакції повинні активізувати діяльність законодавчих та виконавчих органів влади щодо зміцнення обороноздатності держави. Але прикрим є відсутність в концептуальних документах комплексного аналізу та сформульованих основних тенденцій сучасного світу на новому історичному етапі. Серед них, кардинальна зміна розстановки сил і пов'язана з цим загальна нестабільність, загострення боротьби за сфери впливу і природні ресурси.

На нашу думку, доцільно також конкретизувати та сформулювати поняття національні інтереси, які розділити на стратегічні, – без них немислимо саме існування суверенної держави і основні, які розподілити по сферах національної безпеки. Відповідно істотно розширити характеристику поточного стану національної безпеки, загальний підхід звести до

того, щоб побудована в державі система її забезпечення довела свою ефективність, але необхідне її корегування та законодавче урегулювання.

У попередній редакції зазначених законодавчих актів мова велась лише про основні чинники, які породжують різні негативні прояви. Разом з тим, відсутність чіткого і комплексного бачення загроз на довгострокову перспективу приводять до серйозних ускладнень в сфері забезпечення національної безпеки та оборони. За методологічну основу слід взяти чіткий поділ понять «джерело загрози» і «загроза» та сформулювати їх визначення законодавчим актом. Джерела загроз є об'єктивно існуючими причинами, а загрози виступають їх наслідком, який передбачає наявність як явних суб'єктів так і об'єктів впливу, формами загроз на стадії їх зародження і насичення є ризики і виклики національної безпеки. Саме тому, будування чіткої логічної послідовності – ризик, виклик, загроза національній безпеці означатиме різний ступінь небезпеки, відповідно вони вимагають різних підходів організації протидії.

Таким чином, воєнну безпеку держава повинна забезпечуватись на підставі законодавства, виходячи з принципу стратегічного стримування потенційної агресії, реформованим формуванням віддаючи пріоритет невійськовим засобам та оборонної достатності.

Салей М.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри конституційного права*

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

В сучасній конституційно-правовій науці поняття конституційних цінностей не є усталеним і знаходиться у стадії розробки. Розкриття ознак конституційних цінностей дозволять визначити зміст конституційних цінностей та сформувати їх дефініцію.

Аналіз конституційно-правової літератури надає можливості зробити висновок, що, як правило, до основних характерних ознак конституційних цінностей відносять їх верховенство, історичність, ієрархічність, стабільність, сконцентрованість, оновленість змісту (Див. напр.: Снежко О. Правовая природа конституционных ценностей современной России // Сравнительное конституционное обозрение. – 2005. – С. 14.).

Першою ознакою конституційних цінностей є верховенство, що впливає з верховенства Конституції на всій території держави. Основний Закон повинен бути легітимним, інакше він не може претендувати на те, щоб вважатися конституційною цінністю. Конституція повинна бути забезпечена виконанням конституційних зобов'язань на практиці і державою, і громадянами. Так, у контексті теоретичних досліджень радянської юридичної школи завжди заявляла про пряму дію Конституції, але на практиці судові та адміністративні органи, а також посадові особи навіть

не посилалися на Основний Закон. «Не діяв механізм перевірки конституційності законів та інших актів. Питання про відповідність будь-якого правового акту взагалі не ставилося в СРСР з початку 30-років ХХ сторіччя» (Автономов А. С. Ценность конституции // Государство и право. – 2009, С. 6).

Наступна ознака конституційних цінностей – їх історичність, що обумовлено «перебігом самої історії та відображенням у конституціях різних за своєю значущістю і масштабом конституційних цінностей. Частина їх переосмислювалася і отримувала новий зміст. Конституційні цінності породжуються історичним досвідом. Їх суспільне визнання, відображення в чинному законодавстві та їх захист слугують підтримкою статусу їх конституційності.

«Ієрархічність» є найбільш дискусійною ознакою в галузі конституційної аксіології. Втім саме аксіологія свідчить – «кожен світ цінностей відрізняється такою істотною властивістю, як ієрархічність, тобто нерівною самоцінністю окремих цінностей, і тому певним порядком розташування по вертикалі «зверху вниз» – від «вищих» до «нижчих» (Матвеев П. Е. Моральные ценности. Владим. гос. Ун-т. Монография. Владимир, 2004. С.111). Звідси, здійснюються спроби в рамках ціннісного підходу побудувати ієрархію правових цінностей. Наприклад, деякі автори ставлять на вершину піраміди так звані «абсолютні цінності» – свобода, справедливість, рівність, демократію, порядок. Далі «основні цінності» під якими передбачається розуміти людину, та ті цінності, які пов'язані з підтриманням її життєдіяльності – життя, здоров'я, гідність, честь. Потім виокремлюють «спеціальні цінності» – безпеку, приватну власність, свободу віросповідання тощо. Специфікою цінностей, що відрізняють їх від норм, є саме те, що вони мають ієрархічну структуру. Так, наприклад, Л. І. Іванько зазначає, що «норма не має градацій: їй або слідує, або ні. Цінності ж розрізняються за «інтенсивністю», характеризуються більшою чи меншою мірою настійності» (Іванько Л. И. Ценностно-нормативные механизмы регуляции // Культурная деятельность: опыт социологического исследования, 1981. С.150). Цінності у свідомості людини і в масовому зізнанні будуються за ієрархічним принципом: одні з них є менш значимими, ніж інші, і ними можливо пожертвувати заради більш значимих цінностей.

Концентрованість цінностей характеризується стислістю, лаконічністю вираження у нормах конституції, що обумовлено, перш за все, правилами оформлення основних законів.

Стабільність конституційних цінностей полягає у тому, що вони мають загальнолюдський характер і пов'язані з необхідністю захисту людської цивілізації, певного рівня культури, свідомості, продовження прогресивного розвитку суспільства. Сьогодні норми конституції ціняться тим більше, чим довше вони залишаються формально незмінними.

У свою чергу, незважаючи на «стабільність» конституційних цінностей, їх зміст може оновлюватися чинним законодавством, і внесенням змін в основний закон.

Виражені у конституційно-правовій літературі зазначені ознаки можуть характеризувати зміст конституційних цінностей тільки за умови доповнення їх – «легітимністю» і «справедливістю». Легітимність є визнання громадянами та підтвердження формально-відображених у конституції принципів, в якості загальноприйнятих соціальних установок, які знаходяться під захистом закону. Справедливість розглядається як заключна особливість, яка забезпечує співіснування всіх конституційних цінностей у несуперечливому співвідношенні між собою.

Отже, конституційним цінностям, властиві наступні ознаки: верховенство, історичність, ієрархічність, легітимність, сконцентрованість, стабільність, оновленість змісту, справедливість. Тільки у сумі цих критеріїв загальноприйняті соціальні принципи (цілі і установки) набувають статусу конституційних цінностей.

Мельниченко Н. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права*

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ДОРОСЛИХ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄС

Поняття «безперервна освіта», «освіта впродовж життя», «освіта дорослих» (в англійській мові «lifelong education», «recurrent education», «continuing education», «adult education») не є новими, вони широко вживаються вже протягом 40 років. Ці поняття не є тотожними. Особливу увагу ним було надано у законодавстві про освіту у країнах ЄС. «Вчитися ніколи не пізно» – девіз ЄС в галузі освіти дорослих. Закони про освіту дорослих, стратегії розвитку освіти дорослих, різноманітні програми освіти дорослих розроблені майже усіма країнами ЄС та кандидатами у члени до ЄС. (Европейское образование взрослых за пределами ЕС [Електрон. ресурс] Режим доступу: http://adukatar.net/wpcontent/uploads/2012/01/Adukatar_20_Pages_40.pdf)

В Україні не має відповідного законодавства по урегулюванню освіти дорослих та безперервної освіти. Конституція України закріплює лише право на освіту у ст.53. Окрім Конституції освіта дорослих в Україні регламентується національним законом, який регулює систему освіти в цілому. Закон України «Про освіту» хоча і виділяє у ст. 6 серед основних принципів освіти безперервність і різноманітність, але відповідного урегулювання безперервна освіта також не отримує. (Про освіту: Закон України від 04 червня 1991 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – N 34. – Ст.451)

По-перше Законом не визначено поняття безперервної освіти, у Законі немає статті, присвяченої освіті дорослих. По-друге у ст. 3 « право громадян на освіту» не вказано, що освіта гарантується громадянам незалежно від віку.

У статті 29 Закону « Про освіту» визначена структура освіти: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта. Тобто Закон виділяє для дорослих два напрямлення післядипломна освіта (спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду) та самоосвіта (самого поняття самоосвіта не надано). У статті 10 Закону України «Про вищу освіту» (Про вищу освіту: Закон України від 17 січня 2002// Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – Ст.134) розкривається поняття післядипломної освіти та вказано, що післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти.

Законодавство України не поділяє освіту на формальну, неформальну та інформальну. Взагалом Закон України «Про освіту» в більшій мірі присвячений урегулюванню формальної освіти, урегулюванню неформальної освіти присвячена, на наш погляд, стаття 38 «позашкільна освіта» (позашкільна освіта на виховання є частиною структури освіти і спрямовується на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні). По суті права дорослих на отримання неформальної освіти залишилися поза межами даної статті Закону.

Що стосується інформальної освіти, то визначення цього поняття у Законі немає, натомість Закон пропонує поняття самоосвіта, як елемент структури освіти в Україні.

Термін саиоосвіта існує не тільки у Законодавстві України, ми з ним зустрілися, наприклад, у законодавстві Литви та Латвії. Закони про освіту цих країн надають визначення самоосвіти. Самоосвіта – це безперервне самостійне навчання, засноване на інформації, що людина отримує з різних джерел та практичний досвід (Закон про освіту Литви [Електрон. ресурс] режим доступу: <http://www.bibl.u-szeged.hu/oseas/lithlaw.html>) таке саме поняття існує і в Законі про освіту Латвії. За цим законом самоосвіта визначається як освіта, отримана поза навчального закладу. (Закон про освіту Латвії: [Електрон. ресурс]. режим доступу: <http://www.latreia.riga.lv/cenr/obrlatv/zakobr.html>) На нашу думку головними критеріями самоосвіти є свобода особи у пошуках інформації, та реалізація нею своїх індивідуальних інтересів. Стаття 49 Закону України «Про освіту» створює умови для реалізації громадянами права на самоосвіту. Закріплено, що

для самоосвіти громадян державними органами, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян, громадянами створюються відкриті та народні університети, лекторії, бібліотеки, центри, клуби, теле-, радіо навчальні програми тощо.

Не можна сказати, що в Україні не були зроблені кроки по урегулюванню освіти впродовж життя та освіти дорослих. Міністерстві освіти і науки України у 2005 році розроблено проект закону « Про освіту дорослих». за словами С. Ніколаєнко в законопроекті прописані державні гарантії в сфері освіти, зокрема післядипломної, які забезпечуватимуть право кожного українця на освіту впродовж життя. У проекті визначено механізми функціонування формальної та неформальної освіти в Україні, роботи навчальних закладів, установ та інших юридичних та фізичних осіб. Цей законодавчий проект сприятиме розширенню доступу до здобуття освіти громадянами України незалежно від віку, поліпшить рівень підготовки фахівців, надасть можливість кожній людині удосконалювати свої фахові знання – наголошує С. Ніколаєнко.(Урядовий портал [Електрон. ресурс] режимдоступу:http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/news_article?art_id=21345093&cat_id=35884)

Таким чином вважаємо за необхідне внести на розгляд Верховної Ради України проект закону « Про освіту дорослих», в якому були б закріплені положення на доступність до освіти кожного громадянина незалежно від віку або межовий вік отримання освіти дорослих; визначення понять формальна, неформальна, інформальна освіта, а також безперервна освіта, а також критерії визнання та перевірки результатів неформальної та інформальної освіти.

Китайка О.В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри конституційного права*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Проголошення рівних та невід'ємних прав та свобод усіх членів суспільства є фундаментом забезпечення гармонії, справедливості, спокою та Миру у сучасному Світі (Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948). Діти – це окрема, особлива частина суспільства, якій притаманні особливі правила поведінки, своєрідні життєві погляди, що забезпечують їх розвиток і становлення до перетворення в дорослу частину суспільства. Конституційні права дитини – це комплекс прав і свобод, закріплених в Основному Законі держави, який частково характеризує конституційно-правовий статус дитини з урахуванням особливостей фізичного, психологічного та соціального розвитку людини до досягнення нею 18 років (Котюк В.І.).

Аналізуючи зміст діючої Конституції України, Закону України «Про охорону дитинства» та інших нормативних актів, можна виділити основні категорії конституційних прав дитини: соціальні, культурні, економічні, сімейні та інші. До категорії культурних прав дітей, виходячи із змісту національного законодавства відносяться: право на вільний розвиток особистості, на свободу об'єднання у громадські організації, на освіту, на користування досягненнями вітчизняної та світової культури, на свободу наукової, технічної та художньої творчості, на захист інтелектуальної власності, на використання результатів інтелектуальної, творчої діяльності тощо. Завданням національного законодавства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні.

Одним із принципів суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави є «свобода слова». Згідно зі ст. 34 Конституції України «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Право на самовираження, тобто «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання» (ст.35 Конституції України), співпадає з міжнародними стандартами у положеннях Загальної декларації прав людини 1984р. та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966р. Складовою права на самовираження є право на інформацію у відповідності з нормами міжнародного та національного законодавства.

Конституційні права на свободу думки і слова та право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію в будь-якій формі, притаманні людині від народження, але з деякими обмеженнями, наприклад політичні права, не належать до прав дитини. Право на інформацію з огляду прав дитини це виключно культурне право на реалізацію літературної, художньої, наукової та технічної творчості, реалізації права на освіту тощо (ст. 53, 54 Конституції України, ст. 309 ЦК України).

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» це право має певну специфіку: інформація, одержана дитиною, має відповідати віку дитини та не шкодити її моральному благополуччю. Має спеціальну конституційну гарантію обмін інформацією у вигляді таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України). Аналіз ст. 32 Конституції України дає можливість зробити висновок про те що невиконання обов'язку на зберігання зазначеної таємниці, тягне за собою порушення прав дитини. Враховуючи гармонізацію приватно-публічних інтересів, передбачаються певні випадки, коли дитина може зазнавати втручання в її особисту сферу. Окреслюються критерії такого втручання – в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав іншої людини.

Держава покликана сприяти розвитку громадської активності, творчої діяльності в будь-якому цивілізованому суспільстві (Рішення Конституційного Суду України від 04.03.2004р., № 5-рп/2004). Важливою особливістю для розвитку дитини є конституційна всезагальність та доступність права на освіту. Більш повний аналіз права на освіту міститься в Законі України «Про освіту», Законі України «Про початкову освіту», Законі України «Про середню освіту» та інших законах. Слід відмітити, що з'являється пряма залежність реалізації культурних прав дитини від соціально-економічного положення суспільства. Наприклад, в даний час частина здобуття освіти переведена на платну чи комерційну основу. Отримання спеціальної та вищої професійної освіти частково залежать від матеріальних можливостей батьків та місця проживання, що зашкоджує реалізацію конституційного права на освіту та принципу рівності. При цьому отримання загальної освіти є юридичним обов'язком особи та першим кроком для трудової діяльності.

Необхідним напрямком розширення конституційного права на освіту мають стати зміни у державній освітній політиці, спрямовані на підтримку індивідуальних зусиль громадян щодо підвищення освітнього рівня.

Конституція України надає кожному право захищати свої права і свободи усіма не забороненими законом способами. Невеликий життєвий досвід, залежність від батьків або інших законних представників приводять до того, що діти не мають реальної можливості захищати свої права так само ефективно, як це може робити доросла людина. Сучасна держава зобов'язана захищати дітей не лише тому, що це закріплено в нормах міжнародного та національного права, але і тому, що кожна влада повинна піклуватися про майбутнє суспільства в особі дитини. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод дитини, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

РОЗДІЛ 6 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Пашковський М.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНИХ (УРЯДОВИХ) АГЕНТІВ З ПИТАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до статті 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція, ЄКПЛ) держави-учасниці Конвенції гарантували кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції. Така гарантія, зокрема, передбачає зобов'язання держав-учасниць не лише виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суду, Страсбурзького суду) в будь-яких справах, у яких вони є сторонами (ст. 46 Конвенції), але й застосовувати в межах їх юрисдикції Конвенцію та відповідну практику Страсбурзького суду (ст. 53 Конвенції). Україна визнала обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції (п. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР). Крім того, на суди України покладено обов'язок застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV), що, зважаючи на поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції України), включає до кола суб'єктів, зобов'язаних застосовувати Конвенцію та практику Суду, по суті усіх правозастосувачів.

З іншого боку виконання рішень Страсбурзького суду та застосування його практики вимагає відповідного інституціонального забезпечення. В Україні таким інститутом є Орган представництва – орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень (наразі це – Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини). Постає питання, чи забезпечує в повній мірі інститут урядового агента з питань Європейського суду з прав людини ефективне виконання рішень Суду та застосування його практики, особливо в межах законотворчого процесу?

Очевидно, що такий урядовий агент є відповідальним за вирішення індивідуальних звернень до Страсбурзького суду на стадії комунікації скарг шляхом укладання мирових угод або односторонніх декларацій. Ці та інші питання вказують на необхідність порівняльно-правового дослідження інституту національних (урядових) агентів з питань Європейського суду з прав людини, виокремлення найбільш оптимальних моделей як власне організації урядового агента, так і процедури його діяльності.

Зокрема, в одній з резолюцій Парламентської асамблеї Ради Європи було підняте питання про «...створення національного органу, відповідального виключно за виконання судом рішень, для того, щоб уникнути конфлікту обов'язків представника Уряду в Суді» та про «...необхідність підвищення ролі національних парламентів у частині контролю за ефективністю дотримання положень стандартів Конвенції на національному рівні» (Resolution 1914 (2013) Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties §§ 7.1.3, 8).

Доповідач Комітету з правових питань та прав людини ПАРЕ С. В. Ківалов вказав на можливий конфлікт інтересів, який виникає коли урядовий агент з питань, пов'язаних з Європейським судом з прав людини, несе відповідальність як за представництво уряду у Суді, так і за виконання рішень суду, у зв'язку з чим запропонував запровадити на національному рівні нову посаду – посаду агента з виконання рішень Європейського суду з прав людини, доручивши йому: авторитетно систематизувати і узагальнювати прецедентне право Страсбурзького суду; надавати допомогу при здійсненні нагляду за виконанням рішень Суду з боку відповідних органів, зокрема шляхом парламентського контролю; здійснювати аналіз і перевірку причин, що призводять до порушень Конвенції, зазначених у постановах Суду; забезпечувати вжиття у державі заходів індивідуального і загального характеру, в тому числі шляхом розробки законопроектів, спрямованих на те, щоб законодавство держав відповідали положенням Конвенції і прецедентного права Суду (Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties: Report Committee on Legal Affairs and Human Rights, Rapporteur: Mr Serhii KIVALOV. Doc. 13087 07 January 2013, § 50).

Уявляється, що метою порівняльно-правового аналізу інституту національного (урядового) агента (в широкому розумінні цього поняття, як суб'єкта – посадової особи чи державного органу, системи органів, відповідального в національній правовій системі за організацію виконання рішень ЄСПЛ та застосування його практики, є виявлення загальних та особливих (окремих) рис в інституціональній організації урядового агента, предметі його компетенції, а також повноваженнях. Перед таким порівняльно-правовим аналізом мають бути поставлені такі завдання: аналіз та систематизація нормативної (міжнародної та національно-правової)

регламентації організації та діяльності урядового агента з питань Європейського суду з прав людини; типологізація урядових агентів; еволюція (діахронічний аналіз) інституту урядового агента в державах зі структурними/системними недоліками; визначення можливих напрямів вдосконалення і розвитку українського законодавства, що регламентує порядок виконання рішень ЄСПЛ та застосування його практики.

Як об'єкти порівняльно-правового аналізу слід розглядати не лише національне та міжнародне право, що регулюють правовий статус вказаних урядових агентів та процедуру виконання рішень ЄСПЛ та застосування його практики, але й кращі практики діяльності урядових агентів.

Методологічною основою проведення аналізу є порівняльно-правовий метод дослідження, особлива увага при цьому має бути приділена не лише нормативному, але й проблемному і функціональному порівнянню як дослідженню правових засобів та способів вирішення схожих або однакових соціальних і правових проблем різними правовими системами (А. Х Саїдов).

Вважаємо, що результатом порівняльно-правового дослідження інституту урядового агента з питань Європейського суду з прав людини має стати не лише знання про типи таких урядових агентів, міжнародно-правовий та національно-правовий статус, але й створення правового атласу урядових агентів з питань ЄСПЛ, який має підтримуватися в актуальному стані та стати орієнтиром розвитку системи національних засобів та способів виконання рішень Страсбурзького суду та застосування його практики.

Зелинская Н. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры международного права и международных отношений,
доктор юридических наук, профессор*

ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ И РЕЛИГИОЗНАЯ СВОБОДА: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ ДИСКУРС

Вопрос о том, каким образом традиционные ценности, лежащие в основе международных прав человека, способствуют поощрению и защите прав человека в целом, породил острую научную и политическую дискуссию. В Резолюции 16/3 «Поощрение прав человека и основных свобод благодаря более глубокому пониманию традиционных ценностей человечества», принятой Советом по правам человека 24 марта 2011 г., подчеркивается, что «все культуры и цивилизации в своих традициях, обычаях, религиях и верованиях имеют общий набор ценностей, принадлежащих всему человечеству, и что эти ценности вносят важный вклад в развитие норм и стандартов в области прав человека» (Док. ООН (UN Doc. A/HRC/RES/16/3).

Существует ошибочная тенденция приравнивать культурное разнообразие к культурному релятивизму. Эксперты ООН отмечают, что «всестороннему поощрению и защите культурных прав препятствует представление о том, что они способствуют культурному релятивизму, тем самым подрывая универсальность прав человека» (UN Doc. A/HRC/21/53. – Para. 85). Вопреки целям основателей этой теории, культурный релятивизм вызвал всплеск морального нигилизма. В последнее время релятивистский взгляд на мораль занимает все более прочные позиции. «Представление об относительности добра и зла породило культуру крайнего индивидуализма, в которой ломка правил становится в некотором смысле единственным правилом...», – пишет Ф. Фукуяма (Фукуяма Ф. Великий разрыв. – Москва. 2003 – С. 23). «Либеральная ценность терпимости медленно, но верно мутировала в убежденность, что в принципе не существует рациональных оснований для моральных или этических суждений» (Там же – С.164).

В Предварительном исследовании по вопросу о поощрении прав человека и основных свобод путем более глубокого понимания традиционных ценностей человечества, подготовленном докладчиком редакционной группы Консультативного комитета Совета по правам человека В. Карташкиным, справедливо обращается внимание на то, что по своей природе мир плюрастичен и содержит множество конкурирующих моделей человека, которые выражаются в системе ценностей различных культур, религий, цивилизаций. В каждой цивилизации особая роль принадлежит религии. Многие правовые установления неотделимы от религиозных учений. Религия зачастую выступает в качестве доминирующего элемента культуры (UN Doc. A/HRC/AC/8/4. – Paras. 56, 60).

Некоторые процессы, происходящие в современном мире, позволяют сделать вывод, что влияние религии усиливается. Религия возвращается в политику, оказывая существенное влияние на государства и международные отношения (Berger P. L. The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics. – Washington, DC: Ethic and Public Policy Center, 1999; Toft M. D., Philpott D., Shah T. S. God's Century: Resurgent Religion and Global Politics. – W. W. Norton & Company 2011). Наряду с процессом десекуляризации наблюдается всплеск активности радикального секуляризма, проявляющего себя в самых разных, нередко оскорбительных для верующих людей, формах. Многочисленные примеры и статистические данные свидетельствуют о том, что антихристианские тенденции в Европе принимают опасные масштабы и представляют реальную угрозу свободе совести и правам человека. Вместе с тем, как отмечает вице-президент Итальянского Парламента Р. Буттильоне, количество прихожан в церквях Европы постоянно растет. По его мнению, необходимо учитывать имеющийся разрыв между влиятельными меньшин-

ствами, воздействующими на политические решения в ЕС и молчаливым христианским большинством населения (Дискриминация христиан в Европе. Семинар в Европейском Парламенте // Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.orthodoxru.eu/index.php?contentarticle&category=news&id=2012-10-02-1&lang=ru>).

Христианская Европа прервала свое молчание резкой реакцией на первоначальное решение Европейского суда по правам человека дело Лаутси (Lautsi) против Италии, широко известному как дело о наличии распятий в итальянских государственных школах. По мнению Суда, выраженному им в решении от 3 ноября 2009 г., обязательная демонстрация символа христианства при осуществлении публичных обязанностей в конкретных ситуациях, находящихся под государственным контролем, ограничивает права родителей на воспитание своих детей в соответствии со своими убеждениями и право детей верить или не верить, что «несовместимо с обязанностью государства соблюдать нейтралитет при осуществлении публичных функций и, особенно в сфере образования». Решение вызвало резкую отрицательную реакцию во многих странах Европы. В своем решении от 18 марта 2011 г. Большая палата Европейского суда не согласилась с ранее вынесенным решением и выразила мнение, что вопрос о том, увековечивать традицию или нет, в принципе, относится к пределам усмотрения государства-ответчика (Grand Chamber. Case of Lautsi and others v. Italy. Application no. 30814/06. Judgment. Strasbourg. 18 March 2011. – Para. 77). Чрезвычайно важные соображения изложены в совпадающем особом мнении судьи Дж. Бонелло: «Свобода религии это не секуляризм. Свобода религии – это не отделение церкви и государства... В Европе секуляризм является факультативным, свобода религии – нет» (Lautsi and others v. Italy. Judgment – Separate Opinions Concurring opinion of Judge Bonello. – Paras. 2.3 – 2.6)

Свобода распространения своих убеждений принадлежит не только атеистам, но и верующим. То обстоятельство, что государство «отделено от церкви» не исключает его обязанности защищать право на распространение убеждений не только атеистами, но и верующими людьми. Принципиально ошибочен весьма распространенный подход, согласно которому «свобода слова» «принадлежит» только критикам веры. Каждый имеет право исповедовать любую религию или не исповедовать никакой, и каждый имеет право на свободу слова – право выражать свои убеждения – как теистические, так и атеистические. Религия и Церковь не должны быть вытеснены из публичного пространства и обречены на молчание.

Короткий Т. Р.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
докторант, доцент кафедры международного права и международных
отношений, кандидат юридических наук, доцент*

ПРОБЛЕМЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ФРАГМЕНТАЦИОННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ОХРАНЫ МОРСКОЙ СРЕДЫ

Фрагментация – неоднозначное явление в международном праве. К ней нельзя подходить со знаком «плюс» или «минус», она объективно отражает процессы, происходящие в международном праве, и в международно-правовой системе в целом. По нашему мнению, фрагментация международного права отражает эволюционный процесс перехода из одного качественного уровня систематизации нормативного материала и организации международной судебной системы к другому, является «болезнью роста» международного права, переходным периодом, естественно сопровождаемым состоянием неопределенности и растерянности.

Существует значительное количество научных работ, посвященных исследованию фрагментации, этого сложного и неоднозначного явления. Многогранность фрагментации порождает разнообразие подходов и методов ее познание. Это могут быть общетеоретические исследования сущности и значения фрагментации, изучение проявлений фрагментации в деятельности международных судебных органов, сравнение различных правовых режимов как проявлений фрагментации международного права, изучение фрагментационных тенденций в рамках отдельных отраслей и институтов. Именно последнему аспекту изучения фрагментации международного права и посвящено наше исследование – анализу процессов фрагментации в рамках международного права охраны морской среды.

Как уже отмечалось выше, проблема фрагментации международного права стала мегатрендом доктрины международного права последних двадцати лет. Определенным итогом этой работы стали Доклады Комиссии международного права «Фрагментация международного права: трудности обусловленные диверсификацией и расширением сферы охвата международного права».

В контексте настоящего исследования, в связи с межотраслевым характером международного права охраны, следует отметить прежде всего работы, в которых изучались вопросы фрагментации международного права окружающей среды и международного морского права. К первым относятся исследования М. А. Медведевой, А. М. Солнцева, ко вторым – J. I. Charney, R. Salama.

Поэтому, на наш взгляд, существует объективная необходимость исследование международного права охраны морской среды в контексте **фрагментационного подхода** (на наш взгляд, следует говорить о методологическом подходе к исследованию международно-правовой реаль-

ности, позволяющем выделить и исследовать ранее не изученные грани международно-правовой системы) как комплексной подотрасли, с достаточно уникальными характеристиками: 1) комплексностью, принадлежностью к двум отраслям международного права с разным уровнем и историей развития: международному морскому и международному праву окружающей среды; 2) относительной «молодостью», но, несмотря на это высоким уровнем кодификации; 3) наличием глобального, универсального и регионального уровней регулирования; 4) существованием системы международных судебных органов, обладающих юрисдикцией по разрешению споров в данной сфере; 5) наличием значительного количества международных правовых режимов в виду особенностей предотвращения загрязнения среды из различных источников; 6) значительное количество региональных соглашений. Эти обстоятельства создают предпосылку рассмотрения международного права охраны морской среды как идеальной модели всей международно-правовой системы, позволяющей, однако более конкретно и детально рассматривать процессы фрагментации в рамках отдельных институтов и норм. Таким образом, исследование международного права охраны морской среды под углом фрагментации носит не только прикладной, и важный теоретический характер, позволяющий экстраполировать результаты исследования на международно-правовую систему в целом.

Несомненно, фрагментационные явления присущи и международному праву охраны морской среды – причем, во всех их разнообразных проявлениях. Во-первых, само появление самостоятельной подотрасли – международного права охраны морской среды, комплексный характер которой отражает фрагментационные явления общего международного права в отношении двух таких специализированных систем как морское и экологическое право. Во-вторых, это расширение и распространение международно-правового регулирования на новые области, и в нашем случае в качестве примера можно привести институт международно-правовое регулирование предотвращения загрязнения морской среды из наземных источников, институт вмешательства в открытом море в случае аварий, приводящих к загрязнению, субинститут действий в состоянии крайней необходимости при защите морской среды от аварийного загрязнения с судов, субинститут предупреждения заноса чужеродных организмов с балластными водами и т. п. В-третьих, это исключения, предусмотренные некоторыми положениями международного права охраны морской среды из общих принципов международного морского права, международного права окружающей среды. В качестве примеров следует привести право на вмешательство прибрежного государства в открытом море, практика установления особо уязвимых морских районов. И, в-четвертых, это проявления институциональной фрагментации в сфере рассмотрения споров, касающихся охраны морской среды от загрязнения.

Якубовская Н. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
докторант кафедры международного права и международных отношений,
кандидат юридических наук, доцент*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СПОРЫ В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗРЕШЕНИЯ

Сегодня, когда достижение целей в сфере развития является одной из главнейших задач международного сообщества, соблюдение государствами обязательств, которые они берут на себя в этой области, имеет первостепенное значение. Однако, столкновение интересов и позиций, возникновение противоречий, что неизбежно в процессе межгосударственного общения, препятствует наращиванию усилий в сфере международного сотрудничества в области развития. Характер таких разногласий может быть самым разнообразным – от расхождений в позициях относительно применения и толкования международных инвестиционных соглашений, до споров, возникающих в связи с эксплуатацией Мирового океана, Космоса и т. п. От своевременного и окончательного разрешения подобных споров зависит развитие всех государств, особенно наименее развитых стран мира, а также общий уровень соблюдения существующих международно-правовых обязательств.

Анализ практики международных отношений, особенно последних десятилетий, свидетельствует о том, что помимо «традиционных» международных споров (территориальных, торговых, инвестиционных, морских, экологических), между государствами возникают противоречия, которые, исходя из их предмета, можно определить как «международные споры в сфере развития» (англ. «international development disputes»).

Идея с выделением международных споров в сфере развития в отдельный вид международных споров не нова. Так, Томер Бруд описывает международные споры в сфере развития как отдельный вид споров, которые, с точки зрения юрисдикции и применимого права, возникают из-за нарушения «жестких» норм международного права, таких, как торговые или инвестиционные соглашения, но на практике связаны с политикой государств в области развития, которая на международном уровне регулируется только «мягкими» средствами или не урегулирована вообще. По его мнению, международные споры в сфере развития являются, по сути, правовыми спорами, вытекающими из вопроса политического характера – «как надо развиваться» (Broude T. Development Disputes in International Trade / Y. – S. Lee, G. Horlick, W. – M. Choi, T. Broude (eds.) Law and Development Perspective on International Trade Law. – Cambridge University Press, 2011. – pp. 30-35).

По нашему мнению, международные споры в области развития, в отличие от, например, международных торговых или инвестиционных споров, еще рано назвать самостоятельным видом международных спо-

ров. Это объясняется, во-первых, многогранностью феномена «развитие», который включает в себя почти все сферы деятельности государств, и, во-вторых, отсутствием всеобщего признания международного права развития как отдельной отрасли международного права.

В результате, международно-правовые нормы, создающие юридическую основу для современных международных отношений в области развития, «разбросаны» по другим отраслям международного права, в первую очередь международного экономического права, международного права прав человека и международного экологического права. Соответственно, споры в сфере развития либо остаются неразрешенными, либо «поглощаются» другими видами международных споров и решаются с применением приемлемых для них средств (отдельные «составляющие» международных споров в сфере развития рассматриваются органами, в компетенцию которых входит решение экономических споров, споров о нарушении прав человека и экологических споров, например, Международным судом ООН, Европейским судом по правам человека, Международным центром по урегулированию инвестиционных споров, Международным трибуналом по морскому праву, арбитражными судами и т. п.).

Адекватный механизм решения международных споров в сфере развития просто отсутствует, так как при решении международных экономических или экологических споров и споров о нарушении прав человека международными судебными и квазисудебными органами «развитие» не выступает в качестве нормативного фактора. В случае применения согласительных средств урегулирования международных споров, связанных с развитием, также используются инструменты и правила, которые формально далекие от соображений развития. Более того, учитывая комплексный характер процесса развития, споры в сфере развития зачастую являются частью более чем одного вида международных споров и должны рассматриваться комплексно.

Такое положение вещей, естественно, не способствует глобальному развитию и ограничивает или даже исключает его юридическое значение. Это негативно влияет на стабильность международного сотрудничества в области развития, значительно снижая его эффективность.

По нашему мнению, улучшение данной ситуации возможно, если споры в сфере развития оформятся в самостоятельный вид международных споров. Они должны включать в себя все споры, связанные с несоблюдением обязательств, которые государства берут на себя в области экономического сотрудничества в целях развития (например, в рамках соглашений об экономическом развитии), достижения устойчивого развития, обеспечения права на развитие, развития научно-технического потенциала стран, нуждающихся в помощи в этой области, принципов и норм, регулирующих отношения между развитыми странами и развивающимися странами, (например, по предоставлению «специального и дифференци-

рованного режиму»), другими словами – норм міжнародного права розвитку. Это неизбежно повлечет за собой разработку новых и адаптацию уже существующих средств разрешения международных споров к спорам в области развития, что будет способствовать их быстрому и эффективно-му решению и ускорит достижение международной сообществом целей в области развития (Якубовська Н. О. Міжнародні спори в сфері розвитку: перспективи відокремлення у самостійний вид міжнародних спорів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – № 20. ч. 2 – Том 3. – с. 173-176).

Дрьоміна-Волок Н. В.

Національна академія прокуратури України, Науково-дослідний інститут, головний науковий співробітник, LL.M, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНИХ СУДІВ СТОСОВНО ІМПЕРАТИВНОГО СТАТУСУ ЗАБОРОНИ РАСОВІЙ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Еволюція правової думки та гуманізація міжнародно-правової свідомості привели до того, що заборона расової дискримінації в усіх її формах і проявах стала глобальним етичним і правовим імперативом. Міжнародний Суд ООН неодноразово підкреслював фундаментальність заборони расової дискримінації. У Консультативному висновку щодо *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution (1971)* Суд зазначив, що «встановлення відмінностей, винятків, заборон та обмежень, виключно на підставах раси, кольору шкіри, походження, національної або етнічної належності, що веде до позбавлення основних прав людини, є грубим порушенням цілей та принципів Статуту (ООН)» (*Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I. C. J. Reports 1971. – P. 57. – Para 151*). Суддя Танакі в особливій думці по справі *South West Africa* (1966) заявив, що «норма недискримінації або несепації на підставі раси стала нормою міжнародного звичаєвого права». Продовжуючи, він зазначив, що «заявлена норма недискримінації та несепації, базуючись на Статуті ООН, зокрема статтях 55 (с) та 56, та на численних резолюціях та деклараціях Генеральної Асамблеї ООН та інших органів Організації Об'єднаних Націй, і в силу своєї природи як загального принципу, може розглядатись як джерело міжнародного права, відповідно до положень статті 38, пункту 1 (а) – (с). В цьому випадку всі три види кумулятивно функціонують задля захисту вищезазначені норми: (1) міжнародні конвенції, (2) міжнародний звичай та (3) загальні принципи права» (*Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Af-*

rica in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), *Advisory Opinion*, I. C. J. Reports 1971. – P. 57. – Para 151).

Імперативність заборони будь-яких форм расової дискримінації підтверджено у регіональних судах з прав людини. Міжамериканський суд з прав людини заявив, що загальний принцип рівності, під яким мається на увазі зобов'язання здійснення прав людини без дискримінації, досяг статусу імперативної норми міжнародного права завдяки його тісному зв'язку з людською гідністю та через його універсальне визнання: «Суд має визначити, чи є [принцип рівності і недискримінації] принципом *jus cogens*. Зокрема, посилаючись на зобов'язання дотримуватися і гарантувати права людини незалежно від того, які з цих прав визнані кожною державою у внутрішніх або міжнародних нормах, Суд вважає очевидним, що всі держави, як члени міжнародного співтовариства, повинні виконати ці зобов'язання без будь-якої дискримінації; це, по суті, пов'язано з правом на рівний захист законом, яке, в свою чергу, базується на «безпосередньо з винятковості людського роду і пов'язаний з невід'ємною гідністю людини». Принцип рівності перед законом та недопущення дискримінації лежить в основі всіх актів, що стосуються владних функцій держави, у всіх їх проявах, пов'язаних з дотриманням і забезпеченням прав людини. Дійсно, цей принцип можна вважати імперативним відповідно до загального міжнародного права, в тій мірі, в якій це стосується всіх держав, незалежно від того, чи є вони учасниками тієї або іншої міжнародної угоди, що зумовлює вплив на третіх осіб, включаючи фізичних осіб <...> Суд далі дійшов висновку, що «цей принцип (рівності й недискримінації) є частиною загального міжнародного права. В існуючій стадії розвитку міжнародного права він набув статусу *jus cogens*» (Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), *Advisory Opinion*, I. C. J. Reports 1971. – P. 57. – Para 151.). У 2012 р. у справі *Atala Riffo And Daughters V. Chile* Міжамериканський суд з прав людини підтвердив свою позицію, заявивши, що практика Суду доводить, що загальний принцип рівності, під яким мається на увазі зобов'язання здійснення прав людини без дискримінації, досяг статусу *jus cogens* завдяки його тісному зв'язку з людською гідністю та через його універсальне визнання (Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), *Advisory Opinion*, I. C. J. Reports 1971. – P. 57. – Para 151).

У справі *East African Asians v. United Kingdom* Європейська комісія з прав людини нагадала, що «у відповідності з загальнообов'язковою нормою необхідно надавати особливе значення питанню дискримінації на підставі раси; у зв'язку з цим публічне виокремлення групи осіб для особливого поводження за ознакою раси може призвести до такого стану, що принижує гідність, в той час як відмінності у поводженні за іншими

ознаками не призведе до таких наслідків» (European Commission of Human Rights, *East African Asian v. United Kingdom*, – 14 December 1973. – App. No. 4403/70. – Para 270).

Правоформуюча роль Міжнародного Суду ООН у розвитку міжнародного права не викликає сумнівів. Незважаючи на те, що визнання обов'язкової юрисдикції істотно обмежено через застереження держав-учасників, Судом було розглянуто низку вирішальних питань, як у рамках судових, так і консультативних повноважень, зокрема щодо заборони дискримінації. Вкрай важливим є те, що у своїх рішеннях Суд не тільки підкреслив універсальність заборони дискримінації, а підтвердив імперативність деяких її проявів – расової дискримінації, геноциду, рабства (*Barselona Traction case (Belgium v. Spain)*, ICJ Rep. 1970, 3, para. 91; *South West Africa (Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa)* (1960-1966), ICJ Reports 1962/1966; *Nicaragua v. United States of America*, ICJ Reports 1986; *East Timor case (Portugal v. Australia)*, ICJ Reports, 1995; *Northern Cameroon's, South West Africa, Nuclear Tests, Hostages and Border and Trans-border (Nicaragua v. Honduras)*).

Важливість цієї правової тенденції пояснюється юридичним статусом та характером імперативної норми міжнародного права, а отже потенційною здатністю сприяти неухильності її дотримання з боку держав. Расова дискримінація є найбільш серйозною формою дискримінації: її заборона має найвищий статус норми міжнародного права – *jus cogens*, а зобов'язання виконувати цю норму одержало характер *erga omnes*.

Гладенко О. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Україна зараз знаходиться перед здійсненням наступного кроку по реалізації задекларованого зовнішньополітичного вектору країни – інтеграції з Європейським Союзом. Історія такого зближення починається з 1994 р., коли було підписано базову Угоду про партнерство та співробітництво, ратифіковану сторонами у 1998 р., розраховану визначально на десятирічний термін.

Вже на Паризькому самміті 2008-го р. лідери ЄС і України домовилися, що Угоду про партнерство і співробітництво буде замінена Угодою про асоціацію. У лютому 2008 р., після набуття Україною членства в СОТ, ЄС і Україна розпочали переговори про глибоку і всеохоплюючу зону вільної торгівлі (далі – ГВЗВТ) як ключовий елемент Угоди про асоціацію.

На п'ятнадцятому Самміті Україна-ЄС, який відбувся 19 грудня 2011 р., лідери ЄС і Президент України заявили про досягнення взаєморозуміння щодо тексту Угоди про асоціацію. 30 березня 2012 р. глави делегацій Європейського Союзу та України парафували «політичну» частину тексту Угоди про асоціацію, а 19 липня 2012 р. головні переговорники щодо торгових питань з обох сторін парафували частину Угоди стосовно створення ГВЗВТ. ЄС і Україна спільно зобов'язалися вжити подальші технічні кроки, необхідні для завершення укладення Угоди про асоціацію, підписання якої можливе вже у листопаді 2013 р.

Незважаючи на дивний механізм поступового парафування тексту цієї угоди, вона має перспективи стати угодою нового покоління між ЄС і країнами Східного партнерства яка матиме всеосяжний, амбітний і новаторський характер.

Угода про асоціацію стане новим етапом у розвитку договірних відносин Україна-ЄС, який передбачає політичну асоціацію та економічну інтеграцію, і відкриває шлях до подальших прогресивних перетворень. Угода про асоціацію забезпечує спільне підтримання тісних і тривалих відносин на основі спільних цінностей у повній відповідності до демократичних принципів, верховенства права, належного державного управління, прав і основоположних свобод людини.

Не було залишено поза увагою в угоді і питання зовнішньої політики та політики безпеки, так розділ II Угоди про асоціацію передбачає посилення політичного діалогу і співробітництва між ЄС і Україною з огляду на поступового зближення у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Спільної політики безпеки та оборони, в якій Україна вже співпрацює з ЄС. Для реалізації цього напрямку співробітництва Угода передбачає низку форумів для проведення політичного діалогу: самміт Україна-ЄС, як найвищий рівень політичного діалогу, а на міністерському рівні діалог здійснюватиметься Радою з питань асоціації.

Політичний діалог, поміж іншого, буде спрямовано на: 1) поглиблення політичної асоціації, підвищення ефективності й рівня наближеності у сфері політики та безпеки; 2) сприяння міжнародній стабільності й безпеці на основі ефективних багатосторонніх відносин; 3) посилення співробітництва і діалогу з питань міжнародної безпеки та кризового управління, зокрема для реагування на глобальні та регіональні виклики і ключові загрози; 4) посилення орієнтованого на результат і практичного співробітництва для досягнення миру, безпеки і стабільності на європейському континенті; 5) підвищення рівня поваги до демократичних принципів, верховенства права і належного державного управління, прав і основоположних свобод людини, у тому числі права національних меншин, недопущення дискримінації людей, які належать до національних меншин, і поваги до різноманіття, а також сприяння посиленню внутрішніх політичних реформ.

Але для реалізації потенціалу Угоди про асоціацію необхідно її підписання, яке відбудеться лише за виконання Україною певних умов,

офіційного переліку яких немає, однак представниками ЄС та української влади до недавнього часу згадувались «19 індикаторів» (19 benchmarks), або «список Фюле» (за іншими даними 11 індикаторів), а після повернення секретаря РНБО А. Ключова з Брюсселя згадується вже 71 умова. Офіційно жоден з зазначених переліків не оприлюднювався.

Але в українських ЗМІ з'явилися публікації з отриманим неофіційно переліком 19 таких умов: 1) виконання рекомендацій, визначених в остаточному звіті спостережної місії ОБСЄ/БДПЛ щодо парламентських виборів в Україні; 2) подолання зафіксованих недоліків у проведенні парламентських виборів в Україні 28 жовтня 2012 р.; 3) ухвалення Виборчого кодексу України; 4) Забезпечення збалансованого доступу учасників виборів до засобів масової інформації; 5) проведення повторних виборів в одномандатних виборчих округах, в яких не визначено переможця; 6) Вирішення питання політично вмотивованих вироків без зволікань; 7) швидке виконання рішень Європейського суду з прав людини; 8) виконання рекомендацій Ради Європи стосовно умов утримання та медичної допомоги особам, що перебувають під вартою; 9) забезпечення належного впровадження нового Кримінального процесуального кодексу, нового законодавства з питань адвокатури та створення Національного превентивного механізму проти тортур; 10) перегляд у тісних консультаціях з Радою Європи/Венеціанською Комісією закону про прокуратуру; 11) перегляд у тісних консультаціях з Радою Європи/Венеціанською Комісією Кримінального Кодексу України; 12) перегляд у тісних консультаціях з Радою Європи/Венеціанською Комісією закону про «Вищу раду юстиції»; 13) перегляд у тісних консультаціях з Радою Європи/Венеціанською Комісією закону про судоустрій та статус суддів; 14) вжиття кроків у реформуванні міліції; 15) реалізація конституційної реформи у відповідності до міжнародних стандартів; 16) здійснення реформ, необхідних для підготовки до започаткування поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі; 17) забезпечення ефективної боротьби з корупцією; 18) здійснення реформи системи управління державними фінансами, включаючи розширення повноважень Рахункової палати; 19) вжиття рішучих дій для покращення ділового та інвестиційного клімату.

Однак, незважаючи на великі позитивні зрушення, які здійснились в питанні реалізації домовленостей на шляху підписання Угоди, як серед українських, так і серед європейських політиків та дослідників є чимало скептично налаштованих представників. Нажаль цей скептицизм є обґрунтованим, оскільки для демонстрації готовності підписати Угоду перед Україною висунуто значний перелік завдань на вирішення якого відведено зовсім небагато часу. Таким чином, успішність виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань у питанні реалізації необхідних змін для підписання Угоди про асоціацію з ЄС стане справжнім іспитом на можливість ефективного управління в умовах жорсткого часового дефіциту.

Перепьолкін С. М.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МИТНИХ ВІДНОСИН

Встановлення часу виникнення міжнародного права і періодизацію його історії відносять до найбільш складних проблем науки міжнародного права. Донині недостатньо дослідженими залишаються численні питання історії як загального міжнародного права, так і окремих його галузей. Зокрема, майже без уваги з боку науковців залишаються питання виникнення та розвитку в системі міжнародного права комплексу міжнародно-правових норм, що регулюють міжнародні митні відносини, під назвою «Міжнародне митне право».

Посилання на окремі події, факти, джерела міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин можна зустріти у працях таких учених, як К. Г. Борисов, О. Д. Єршов, Д. Б. Левін, В. І. Лісовський, Л. М. Марков, В. В. Мицик, К. К. Сандровський, В. Г. Храбсков, В. М. Шумилов та ін. Майже одностайно вони пов'язують перші приклади виникнення міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин із розвитком зовнішньої торгівлі.

Так, О. Д. Єршов, хоч і не вказує, коли саме міжнародні митні відносини стали предметом регулювання міжнародного права, зазначає наступне: «Виникнувши як система відносин з приводу регулювання торгово-обмінних процесів (спочатку – між обмеженим колом найближчих сусідів), митні відносини поступово ставали формою взаємодії прикордонних територій з питань організації зовнішньої торгівлі» (Єршов А. Д. Международные таможенные отношения. 2000, с. 17).

Відомий радянський науковець В. І. Лісовський, досліджуючи історію міжнародного торговельного права, також пов'язував появу перших міжнародних митних договорів із розвитком міжнародно-правового регулювання міжнародних торговельних відносин. Щодо цього він зазначав: «У XVI столітті розвиток міжнародної торгівлі сприяв виникненню та швидкому збільшенню кількості міждержавних договорів та угод у галузі зовнішньої торгівлі. ... Запекла боротьба буржуазних держав у зовнішній торгівлі (зокрема, в галузі митної політики, митного обкладення) спричиняла укладання угод з митних питань і в окремих випадках – укладання митних союзів. Як приклад, договір 1609 р. між Нідерландами й Іспанією передбачав, що їх піддані, торгуючи в цих країнах, не сплачуватимуть більших мит, ніж місцеві мешканці або інші іноземці, які підлягають найменшому обкладенню» (Международное торговое право : некоторые вопросы теории и практики : [сб. ст. / под ред. В. И. Лисовского]. 1979, с. 29, 33).

Аналогічної точки зору дотримувався і Д. Б. Левін. У праці «Історія міжнародного права» він зазначав: «У XVII столітті в торгівлі договори включаються митні питання, до того ж передбачається регулювання не лише загальнодержавних прикордонних мит, а й внутрішніх мит окремих провінцій та міст. ... У XVIII ст. уже укладаються спеціальні угоди з митних тарифів». Першою з найбільш відомих угод такого роду вчений називає англо-португальську угоду 1703 р., яку інколи ще називають Мессенською угодою про взаємні преференції в торгівлі між Англією та Португалією (Левин Д. Б. История международного права. 1962, с. 45).

Водночас в історії міжнародно-правового регулювання міжнародних торговельних, а разом із ними і міжнародних митних відносин, можна навести й інші приклади міждержавних договорів, укладання яких датується набагато раніше за XVI-XVII ст.

Поява більшості таких договорів безпосередньо залежали від результатів воєнних походів. До числа останніх можна віднести договори, укладені між Київською Руссю та Візантією у 911 р. (в окремих джерелах 907 р.) та 944 р. (941 р.), у змісті яких значної уваги надавалося вирішенню питань безмитної торгівлі.

Поряд з цим, існували й інші приклади міжнародно-правового регулювання митних і торговельних відносин, побудовані на рівності та обопільній зацікавленості договірних сторін. Одним з таких давніх прикладів авторський колектив монографії «Історія митної справи в Україні» пропонує вважати комплекс домовленостей між Спартокідами та афінським народом, датований IV ст. до н. е. З приводу цього, дослідники вказують наступне: «Предметом міжнародного права афінсько-боспорські митні відносини стали не пізніше самого початку IV ст. до н. е., коли між Афінською державою та правлячою династією Боспорської держави було укладено договір про взаємну ателію. Він був оформлений з одного боку едиктами – адміністративними розпорядженнями боспорських басилевсів, а з іншого – декретами, тобто постановами, а не законами афінських народних зборів» (Історія митної справи в Україні / [К. М. Колесников, О. В. Морозов, Г. М. Виноградов та ін.] ; за ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова. 2006, с 131).

Ми не заперечуємо існування й інших, не відомих нам фактів виникнення міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин і у більш давні часи, бо у IV ст. до н. е. відповідна практика мала місце і між іншими учасниками міжнародних торговельних відносин. Разом з тим, встановити їх наявність нині є майже неможливим, бо як зазначають автори вищезгаданої монографії: «Відсутність інших джерел може пояснюватись як знищенням їх унаслідок плину часу, так і тим, що їх не було на практиці» (Історія митної справи в Україні / [К. М. Колесников, О. В. Морозов, Г. М. Виноградов та ін.] ; за ред. П. В. Пашка, В. В. Ченцова. 2006, с 130).

Таким чином, виникнення перших прикладів договірного міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин можна із впевненістю датувати IV ст. до н. е., що є додатковим свідченням того, що вирішенню митних питань держави надавали важливого значення як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях на різних етапах розвитку людства.

Вищезазначене є лише першим кроком у вивченні історії виникнення та розвитку міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин, що зумовлює необхідність здійснення подальших досліджень у відповідній галузі.

Чайковський Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук*

ЄДНІСТЬ ЧИ ФРАГМЕНТАЦІЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА?

Останнім часом наука міжнародного права все частіше підіймає до дослідження питання фрагментації міжнародного права. Фрагментація стає предметом дослідження Комісії міжнародного права, присвячують свої праці авторитетні вітчизняні та іноземні вчені-міжнародники.

Вчені вказують на негативні і позитивні моменти фрагментації, причому більшість авторів шукають саме негатив у цьому об'єктивно існуючому явищі. Наше дослідження хтілось би зосередити на пошуку причин і підстав єдності міжнародного права, тим більше, що Комісія міжнародного права вказує на позитивні аспекти фрагментації. Наприклад, фрагментацію можна розглядати як свідчення життєздатності міжнародного права. Було також висловлено думку про те, що примноження норм, режимів та інститутів може зміцнити міжнародне право, це стосується також регіонального міжнародного права і установ. Увагу було привернуто до тієї обставини, що розширення сфери охоплення міжнародного права означає, що тепер міжнародне право охоплює ті області, які раніше перебували поза полем його зору. Є також переваги і в зростаючому розмаїтті голосів і поліцентричності міжнародного права (Фрагментация международного права: трудности, обусловленные диверсификацией и расширением сферы охвата международного права / Глава 9 Доклада Комиссии международного права на 54 сессии ГА ООН (29.04 – 7.06 и 22.07 – 16.08.2002 года) // <http://untreaty.un.org/ilc/reports/2002/russian/chp9.pdf>). Тобто Комісія вивчає фрагментацію як даність і можна навіть зробити висновок про те, що фрагментація тільки зміцнює єдність міжнародного права у діалектичному розумінні.

Міжнародне право є системою права і потенційно повинно застосовуватися в цілому міжнародному співтоваристві. За часів глобалізації, питання про єдність системи міжнародного права може видатися риторичним, оскільки складається враження, що універсалізації у глобальному світі має піддатися і міжнародне право. Проте глобалізація міжнародного права не ототожнюється з його універсалізацією і єдністю. Глобалізація права – це розростання правового регулювання як результат процесів економічних, суспільних і культурних. Глобалізація несе в собі ризики нав'язування правового вирішення суб'єктами, що формують взагалі явище глобалізації. Тобто, як не парадоксально це звучить, але глобалізація підтримує і навіть стимулює партикуляризм, а не універсальні цінності. Отже, глобалізація не зміцнює цілісність міжнародного права, а навпаки, через сприяння явищу гегемоніалізму, може створювати для нього загрози.

Універсальність міжнародного права потрібно поєднувати з його єдністю, оскільки загальне право виключає інші правові режими, загалом схожі, в якості альтернативи його принципів та цілей. Тому виключає колізію норм інших підсистем з універсальними принципами і цілями. Єдність права тому припускає наявність, по-перше, узгодженість між нормами і правилами «першого вищого порядку» і, по-друге, існування правил «другого порядку» (правила перевірки, зіткнення і тлумачень) для усунення колізій між нормами самого загального права, і конфлікти між нормами загального права і його підсистем. Єдність і універсальність міжнародного права залежить від ступеню стабільності та легітимності його принципів і норм.

Друге значення універсальності міжнародного права, пов'язане з його уявленням як системи права, тобто сукупності взаємопов'язаних принципів і норм, вироблених шляхом взаємодії і підданої системній інтерпретації. Таке розуміння універсальності міжнародного права представлено, зокрема, на форумі Комісією міжнародного права в доповіді Дослідницької групи по фрагментації міжнародного права.

Наступне розуміння універсальності міжнародного права пов'язане із концепцією міжнародного права як загального права людства. Таке розуміння природних ставить під сумнів існування держави як єдиного, або навіть головного суб'єкта міжнародного права. У центрі захисту, здійснюваної за його нормами, ставиться фізична особа, завдяки чому ці норми отримують універсальне значення. Сьогодні це розуміння універсальності міжнародного права знаходить підтримку більшості представників доктрини права.

Запропоновані розуміння універсальності міжнародного права не є взаємовиключними. У них навіть є деякі взаємодоповнення. Перше, державоцентричне, визнання універсальності міжнародного права є на сьогоднішній день, безсумнівно, занадто вузьким. Міжнародне право не є виключно міждержавним правом. Тим не менш, місце держав, в тому праві

майже завжди відіграє вирішальну роль, яку, здається, не враховує третій з представлених концепцій універсальності міжнародного права. Включення цих двох підходів дозволяє нам побачити, в загальному міжнародному праві цілісний правопорядок. Таке розуміння міжнародного права близьке до ідеалу дійсно міжнародного публічного права. Іншими словами, таке право претендувало би на роль реальної, а не просто номінальної універсальної конституції міжнародного співтовариства.

Системне розуміння міжнародного права представляється необхідним елементом своєї універсальності та єдності. Системний характер вказує на узгодженість принципів і норм загального права, тобто на послідовні взаємозв'язки між ними, упорядкування джерел права і джерел правових зобов'язань. Без упорядкування системи, міжнародне право, було б позбавлене беззаперечної нормативної бази, що поставило би під питання його єдності і загальний характер. Без системного корсету, за визначенням Міжнародного Суду ООН у справі *Oscar Chinn*, воно є збором правових договірних зобов'язань схильних до зміни або припинення цих зобов'язань аналогічним способом (Рішення Міжнародного Суду ООН у справі *Oscar Chinn* // http://www.icj-cij.org/pcij/serie_AB/AB_63/01_Oscar_Chinn_Arret.pdf). Міжнародне право для Міжнародного Суду ООН не було б системою права.

Несистемне уявлення міжнародного права позбавляє його передбачуваності і стабільності і, отже, підриває правову визначеність. Право, позбавлене тієї внутрішньої цінності не має внутрішньої легітимації, аби претендувати на звання загального права.

Андрейченко С. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры международного права и международных отношений,
кандидат юридических наук*

МЕЖДУНАРОДНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДЕЙСТВИЯ, НЕ ЗАПРЕЩЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫМ ПРАВОМ

Особенным видом ответственности в международном праве является ответственность за правомерную деятельность, так называемая абсолютная ответственность. Условием наступления такой ответственности является причинение вреда субъекту международного права.

Примером ответственности за правомерную деятельность являются последствия осмотра иностранных торговых судов военными кораблями других государств в результате достаточных подозрений, что судно занимается пиратством, что предусматривается ст. 110 Конвенции ООН по морскому праву 1982 г., или выплата компенсации государством, запускающим космический объект за ущерб, причиненный таким запуском на поверхности Земли или воздушному судну в полете (ст. 2 Конвенции о

международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами 1972 г.).

В юридической литературе не существует единства мнений, каким термином называть данный вид ответственности. Одни авторы именуют ее абсолютной, другие объективной. Некоторые отождествляют объективную и абсолютную ответственность.

Так, Лукашук И. И. например, указывает, что абсолютная ответственность основана на понятии риска, созданного соответствующей деятельностью, и представляет собой ответственность за ущерб, являющийся результатом деятельности, не запрещенной правом. Элементом такой ответственности является ущерб. Отсутствуют такие элементы, как противоправность и вина (Лукашук И. И. *Право международной ответственности*. – М.: Волтерс Клувер, 2004). В то же время он различает абсолютную и объективную ответственность. Как в доктрине, так и в практике обнаруживает себя тенденция к признанию объективной ответственности за международные правонарушения, то есть ответственности за нарушение обязательства независимо от вины. Сам факт нарушения обязательства порождает ответственность. При этом следует обратить внимание на отличие объективной ответственности от абсолютной ответственности (Лукашук И. И. *Право международной ответственности*. – М.: Волтерс Клувер, 2004).

На основании договоров может возникать объективная (абсолютная) ответственность как разновидность материальной. Она возникает вне зависимости от вины причинителя ущерба, т. е. за ущерб, причиненный в результате правомерных действий (Живарев В. Е. *Международное право: Конспект лекций / МИЭМП; Сост. Живарев В. Е.* – М., 2004. – 96 с.).

По мнению других ученых объективной такую ответственность называть нельзя, поскольку термин «объективная ответственность» употребляется в отношении случаев, когда имело место совершения противоправного деяния, что принесло ущерб другому субъекту и ответственное государство должно нести ответственность и возместить ущерб пострадавшему субъекту независимо от того, имело ли лицо, деяние которого приписывается государству, намерение причинять ущерб или нарушать нормы международного права (Міжнародне право: Підручник / Ліпкан В. А., Антипенко В. Ф., Акулов С. О. та ін. / заг. ред. В. А. Ліпкана. – К.: КНТ, 2009. – С. 251).

Выделяются следующие особенности ответственности за правомерную деятельность: предметом деятельности выступают объекты повышенной опасности; договорная природа такой ответственности; юридическим фактом, ее порождающим, является не международное правонарушение, а причинение вреда в результате правомерной деятельности, связанной с использованием источников повышенной опасности; она может наступать в результате действий частных операторов; основной формой явля-

ется возмещение материального ущерба (считается, что нематериальный ущерб не причиняется) и др.

Тему «Международная ответственность за вредные последствия действий, не запрещенных международным правом» Комиссия международного права ООН включила в свою программу работы еще на своей тридцатой сессии в 1978 г. На той же сессии Комиссия учредила рабочую группу для рассмотрения в предварительном порядке вопроса о сфере охвата и характере этой темы. Результатом работы Комиссии стало представление Проекта статей об ответственности государств за вредные последствия действий, не запрещенных международным правом.

В 1997 г. в связи с концептуальными сложностями, связанными с ответственностью за вредные последствия действий, не запрещенных международным правом, КМП решила сначала рассмотреть вопрос предотвращения ущерба, с тем чтобы в последующем вновь вернуться к вопросам собственно компенсации причиненного ущерба.

На своей пятидесят третьей сессии в 2001 г. Комиссия приняла окончательный текст проекта преамбулы и 19 проектов статей о предотвращении трансграничного вреда от опасных видов деятельности. Проект статей применяется к видам деятельности, не запрещенным международным правом и сопряженным с риском причинения значительного трансграничного ущерба в силу своих физических последствий. В конвенции не приводится перечень видов деятельности, к которым она применяется. Таким образом, была принята точка зрения о том, что какой-либо перечень был бы излишним. Проект основывается на принципе ограничения национального территориального суверенитета. Ни одно государство не может полагаться на свой территориальный суверенитет, не принимая во внимание интересы своих соседей. Ни государство происхождения, с одной стороны, не может без ограничений заниматься деятельностью, причиняющей трансграничный ущерб, ни пострадавшее государство, с другой стороны, не может претендовать на абсолютную защиту от любых негативных последствий такой деятельности.

В 2006 году принята Резолюция ГА ООН 61/36 «Распределение убытков в случае трансграничного вреда, причиненного в результате опасных видов деятельности». К этой резолюции прилагается текст Принципов, касающихся распределения убытков в случае трансграничного вреда, причиненного в результате опасных видов деятельности. Однако, эти документы не касаются вопросов ответственности, а речь идет лишь о сотрудничестве государств в предотвращении трансграничного ущерба от опасных видов деятельности.

Таким образом, вопрос об ответственности государств за правомерную деятельность, остается открытым и требует своего дальнейшего разрешения.

Стець О. М.

Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Роль міжнародних неурядових організацій у сфері сучасних міжнародних відносин, системі міжнародного права та суспільному розвитку постійно зростає. Особливо це стосується діяльності неурядових організацій в умовах міжнародних конфліктів, економічної кризи і глобалізації розвитку, де їхня участь стає «нормою» в світовому контексті.

В посткомуністичних країнах суворих випробувань зазнали претензії наддержавних і регіональних організацій та національних і міжнародних неурядових організацій на позитивне втручання у сфери захисту прав людини, світової економічної інтеграції, попередньої дипломатії, підтримання миру, соціального захисту та ін. (Международное право: Учебник / отв. ред. В. И Кузнецов, Ю. М. Колосов. М.: Международные отношения, 2008. – с.624).

Істотним для з'ясування ролі сучасних неурядових організацій у формуванні громадської думки з метою впливу на розвиток міжнародних процесів є визначення відношення цих організацій до створення норм міжнародного права. Сьогодні це настільки ж важливо, як і визначення ролі неурядових організацій у розвитку всієї системи сучасного міжнародного права.

Все більшого значення у розробці принципів і норм міжнародного права здобуває громадська думка. Слід зазначити і активний внесок у процес нормоутворення з боку міжнародних неурядових організацій, які тепер все частіше формують у своїх документах (резольуціях) міжнародно-правові положення, що є виразом прямих інтересів міжнародної спільноти та які часто мають доктринальний характер. Такі вимоги і пропозиції знаходять висвітлення в деяких міжнародно-правових актах, і, зокрема враховуються при створенні важливих міжурядових угод.

Багато міжнародних неурядових організацій мають консультативний статус в системі Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установах. Статус міжнародної неурядової організації має договірне походження та показує, що неурядова організація володіє в системі ООН певними правами й обов'язками. Різноманітна діяльність міжнародних неурядових організацій в системі ООН базується на наявності обмеженого обсягу правосуб'єктності. Така обмеженість їхнього правового статусу сьогодні проявляється в тому, що вони не можуть безпосередньо брати участь у міжнародній правотворчості.

Сьогодні міжнародні неурядові організації відіграють надзвичайно важливу роль у питаннях забезпечення та дотримання норм міжнародного права в цілому, а також до розвитку сучасної системи міжнародного права зокрема.

Аналіз теоретичної можливості практичної активної діяльності неурядових організацій свідчить про те, що сьогодні міжнародні неурядові організації мають три основні напрямки діяльності:

1) неформальне формулювання і пропаганда нових норм міжнародного права, як результат первісної реакції на потреби міжнародної спільноти (grass-root);

2) здійснення тиску у різних формах та проявах на уряди держав з метою дотримання державами своїх зобов'язань по міжнародному праву. Мова йде про міжнародні неурядові організації, які об'єднують юристів-міжнародників, наприклад, Асоціація міжнародного права з її національними відділеннями. Але у таку діяльність залучено багато міжнародних неурядових організацій «загальнополітичного» профілю, наприклад, Всесвітня федерація асоціацій сприяння ООН та її національні відділення;

3) самостійні дії міжнародних неурядових організацій, насамперед, по контролю за дотриманням державами своїх міжнародних зобов'язань та по задоволенню і лобіюванню перед урядами держав інтересів транснаціональних корпорацій (Боб Дікон, М. Халс, П. Стабс. Глобальна соціальна політика / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс. – К.: Основи, 1999. – с. 346).

Сьогодні міжнародні організації відіграють складну і суперечливу роль у питаннях захисту національного суверенітету. Виявилося, що найбільші міжнародні організації (Світовий банк, МОП) для того, щоб надавати звичні рекомендації й поради, вимагають, як це не парадоксально, надійного національного суверенітету, щоб мати справу із стабільними урядами. І навпаки, складні надзвичайні ситуації відкривають двері для різноманітних втручань світових міжнародних неурядових організацій, які підміняють собою ефективну державну політику. Велика кількість міжнародних організацій фактично включились у цю критичну ситуацію через фінансування міжнародних неурядових організацій як субпідрядників, а ті насправді, за відсутності ефективної державної політики та регулювання, підтримують та лобіюють інтереси транснаціональних корпорацій. Але заміна державної політики політикою міжнародних неурядових організацій відбувається неконтрольовано. Втручання міжнародних неурядових організацій, подібно до консультативного втручання, наприклад, в рамках програм ТАСІС і ФАРЕ, подекуди виходить за всякі межі.

Але, при цьому, участь неурядових організацій на міжнародному рівні стає з кожним роком активнішою, потрібно взяти до уваги той факт, що сьогодні міжнародні неурядові організації є активними чинниками тиску на міжнародні структури з метою порушення питань соціальної справедливості, світової інтеграції й рівності на глобальному рівні. Крім

того, багато міжнародних неурядових організацій відкрили можливість локальним, національним і регіональним неурядовим організаціям сказати своє слово на світовій арені.

Севостьянова Н.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, кандидат
юридичних наук*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ – ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини (далі – Конвенція) була підписана 4 листопада 1950 р. в Римі десятима європейськими державами. Відтоді вона стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів та потреб, відправною точкою на шляху цивілізованих європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей.

Європейська Конвенція закріплює широкий перелік гарантій, повноцінна реалізація яких має принципове значення для ефективного ведення господарської діяльності. Сьогодні, Конвенція все частіше використовується при розгляді комерційних спорів на національному рівні.

До основних прав юридичних осіб, що закріплені в рамках системи Конвенції можна віднести: право власності (акції та частки в компанії, нерухомість, інтелектуальна власність, ліцензії на різноманітні види діяльності, грошові суми, що підлягають стягненню за рішенням суду); порушення процесуальних гарантій (незалежність суду, доступ до суду, публічність процесу, змагальність сторін, виконання рішень суду); податкові питання (ПДВ, податкові санкції, застосування податкового законодавства з зворотною силою); захист свободи слова в комерційній сфері (недобросовісна конкуренція, реклама), та інші.

Так, звернення до ЄСПЛ іноді є останньою можливістю отримати компенсацію за порушення прав з боку органів влади. В таких випадках рішення Європейського суду на користь позивача стає ефективним механізмом відшкодування збитків завданих порушенням прав. Таке відшкодування може включати в себе повну або часткову компенсацію вартості майна, втраченого в наслідок порушення, упущену вигоду, а також різницю між ринковою вартістю еспроприйованого майна та компенсацією, виплаченої державою.

Захист власності. Європейська Конвенція передбачає різноманітні форми захисту права власності. Поняття власності (майна), закріплене у Конвенції є значно ширшим ніж аналогічне поняття зафіксоване в більшості національних правових систем. Таким чином, захист передбачений Конвенцією виходить за межі національних гарантій.

Звернення пов'язані з захистом власності можуть бути подані як правило у випадках, коли порушення витікає з правовідносин між державою та юридичною чи фізичною особою. Але випадки коли рішення національного суду, що призвело до передачі власності від одної юридичної особи іншій є несправедливим та свавільним, також можуть підпадати під дію статті 1 Протоколу 1.

З практичної точки зору важливим є розуміння конкретних аспектів концепції «права власності» в контексті Конвенції та практики Суду. Так, аналізуючи рішення Суду, в яких було визнано порушення статті 1 Протоколу 1 можна зустріти такі типи майна як: нерухомість або земельні ділянки (у справі з приводу експропріації земельної ділянки ЄСПЛ визнав порушення статті 1 та присудив компанії компенсацію розмірі 800 000 євро (*Belvedere Alberghiera Srl v. Italy*, заява № 31524/96, постанова від 30.05.2000); акції відкритого акціонерного товариства (ЄСПЛ визнав порушення Конвенції у випадку зменшення частки заявника в статутному капіталі компанії з 49 % до 21 % після несправедливого збільшення кількості акцій. Компенсація склала 700 000 євро (*Sovtransavto Holding v. Ukraine*, заява № 48553/99, постанова від 25.07.2002); інтелектуальна власність (Суд визнав несанкціоноване використання праць заявника порушенням авторського права та присудив компенсацію матеріальної та моральної шкоди (*Balan v. Moldova*, заява № 19347/03, постанова від 28.01.2008); ліцензії на здійснення комерційної діяльності (ЄСПЛ постановив, що припинення ліцензії компанії заявника на телекомунікаційні послуги було неспіврозмірним та дискримінаційним в контексті статті 1 Протоколу 1 та призначив компенсацію у розмірі 120 000 євро (*Megadat. com SRL v. Moldova*, заява № 21152/04, постанова від 8.04.2008); грошові суми, що підлягають сплаті за рішенням суду (невиконання остаточного судового рішення, винесеного на користь компанії-заявника та набравшого чинності, за яким послідувала незаконна відміна самого рішення, визнавалась ЄСПЛ порушенням статті 1 Протоколу 1. Так, Суд присудив компенсацію у розмірі 2 500 000 євро, що включила в себе розмір грошової суми, присудженої національним судом, та проценти за увесь період розстрочки (*Oferta Plus S. R. L. v. Moldova*, заява № 14385/04, постанова від 19.12.2006).

Також останнім часом ЄСПЛ починає відігравати все більшу роль при вирішенні питань, пов'язаних з податковими спорами та податковою політикою в цілому. Так у спорі *Intersplav v. Ukraine* ЄСПЛ постановив, що систематичні затримки у поверненні ПДВ призводили до стану невідзначеності та змушували компанію регулярно звертатися до національних судів з однотипними зверненнями (*Intersplav v. Ukraine*, заява № 803/02, постанова від 9.01.2007). Також Суд неодноразово визнавав прийнятними справи про накладення податкових санкцій. У справі проти Греції ЄСПЛ визнав, що накладення неспіврозмірно великого штрафу за податкове правопорушення є несумісним з 1 статтею Протоколу 1 (*Mamidakis v.*

Greece, заява № 34433/04, постанова від 11.01.2007). А у іншій справі проти України Суд визнав, що довільне збільшення податкових зобов'язань заявника як наслідок недостатньо чіткого податкового законодавства є порушенням Конвенції (Shchokin v. Ukraine, заява № 23759/03, постанова від 14.10.2010).

Таким чином, можна зробити висновок, що посилюється тенденція до підвищення кількості звернень від юридичних осіб до ЄСПЛ, так як об'єм категорії «право власності» значно ширший в розумінні Конвенції про захист прав людини ніж в національних законодавствах країн-членів Ради Європи.

Хоббі Ю. С.

*Маріупольський державний університет,
старший викладач кафедри конституційного, адміністративного та
міжнародного права, кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СУЧАСНОМУ СВІТІ

У післявоєнні роки зі створенням Організації об'єднання націй відбулося становлення нового світового правопорядку, в основу якого були покладені так звані основоположні принципи міжнародного права, порушення яких, здавалося б, не припустимо у демократичному світі. Вони юридично закріплені в Статуті ООН 1945 року, Декларації ООН про принципи міжнародного права 1970 року, Гельсінському заключному акті НБСЄ 1975 року. Дані принципи мають вищу юридичну силу та є обов'язковими для всіх держав бо їх порушення передбачає настання міжнародної відповідальності перед усім співтовариством. Всі інші міжнародно-правові норми та міжнародні дії суб'єктів міжнародного права повинні їм відповідати та не суперечити.

Але сьогодні постає питання – чи не втратили ці принципи свого значення, отже ми є свідками їх багаточисельних порушень, причому з боку демократичних держав та світової спільноти в цілому, що проявляється у диференційованому підході до випадків порушень цих принципів, у легалізації т. з. «гуманітарної інтервенції», яку часто використовують в якості приводу для втручання у внутрішні справи держави.

Найбільш порушуваним на сьогодні є принцип невтручання у внутрішні справи держави, що проявляється не лише у тиску міжнародних організацій та фінансових установ, які майже нав'язують державам свою політику, а й у ряді військових акцій, які були проведені за останні 10 років.

Яскравим прикладом «політики подвійних стандартів» є події в Єгипті, Лівії, Сирії, Ірані тощо. Під егідою захисту прав людини у цих країнах було порушено цілих 5 принципів міжнародного права: принцип незастосування сили та погрози силою, невтручання у внутрішні справи

держави, територіальної цілісності, мирного вирішення міжнародних спорів, поваги прав людини та основних свобод (Романова О. Международный государственный бандитизм / О. Романова [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://er-portal.ru/about/text.shtml?19/8895>), причому зі згоди ООН, яка призвана бути гарантом миру та безпеки у світі.

З іншого боку, ми бачимо, що в європейських країнах активно та систематично порушуються права людини та національних меншин та груп (законодавча заборона будувати мечеті у Швейцарії, часткова заборона носити хіджаб у Франції та Данії, тощо).

Як показує практика більшість резолюцій РБ ООН (проти Лівії, Ірану, Сирії) також порушують принцип невтручання у внутрішні справи держави, оскільки не досягають мети, заради якої вони проголошувалися (захист прав громадян, в той час, коли населення просто знищувалося під час бомбардувань та військових операцій). Бомбардування Палестини з боку держави Ізраїль також не афішуються та «покриваються» США та іншими країнами.

Ситуація в Сирії наочно показує масштаби порушення принципів міжнародного права, а зважаючи на її значні запаси урану, золота та нафти, постає питання щодо зацікавленості західних країн у зміні влади в цій країні. Від дій світової спільноти на чолі з США, Францією та їх союзників на сході потерпає населення Сирії, яке опинилося у скрутній ситуації, тому події, які там зараз відбуваються, ніяким чином не спрямовані на захист прав, свобод та інтересів сирійського народу. Може саме тому Росія не підтримує санкції РБ ООН проти цієї держави?

Якщо порушення основних принципів міжнародного права та проведення «політики подвійних стандартів» буде продовжуватися, можна буде поставити під сумнів існування самого міжнародного права, в основі якого лежать ці принципи. Вважається, що правові норми та звичаї повинні бути обов'язковими для всіх держав, незалежно від їх економічного, політичного та територіального розміру та впливу. Жодна країна чи організація, навіть РБ ООН, не повинні втручатися у внутрішні справи країни, доки законна влада не звернеться до них про допомогу. І то, ця допомога може проявлятися лише у вигляді гуманітарної допомоги населенню та сприянні у мирному вирішенню конфлікту. Дії та акти РБ ООН, як гаранта миру та безпеки у світі, не повинні ініціювати або приводити до війни або наданню збройної підтримки тій чи іншій стороні конфлікту. Отже будь яка війна чи збройний конфлікт є міжнародним злочином.

Таким чином, необхідно переосмислити статус Ради Безпеки та ООН в цілому, реформувати її діяльність, відмовитися від усіх «законних» підстав втручання у внутрішні справи країни. Не можна допускати, щоб ООН виступала лобістом фінансових та економічних інтересів певної групи країн та диференційовано підходила до порушень принципів міжнародного права та прав людини зокрема. В інакшому випадку ООН втратить

свій вплив та вагу. Крім того, принципи міжнародного права вже слід переглянути та юридично розширити, оскільки принципам роззброєння та захисту навколишнього середовища приділяється мало уваги. Будь яка держава повинна бути впевнена у справедливому та мирному вирішенню своїх проблем, в тому, що її інтереси не будуть ігноруватися в угоду інтересів провідних країн світу.

Мануїлова К. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

УНІФІКАЦІЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗАДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ЄС: РИМ II

Процеси широкомасштабної правової інтеграції (уніфікації та гармонізації національного законодавства), що інтенсивно розвиваються в Європейському Союзі (ЄС), не привели і в найближчій перспективі не призведуть до введення повністю однакових (уніфікованих) правил поведінки громадян і організацій абсолютно у всіх сферах суспільного життя і за всіма галузями права, у тому числі в області приватного права.

Звідси, як і багато держав з федеративним устроєм (наприклад, США), Європейський Союз потребує наявності особливого комплексу правил – колізійних норм, що визначають, право якої з його держав-членів повинне застосовуватися у випадку, якщо конкретне правовідношення включає в себе «іноземний елемент» (укладається між громадянами різних країн, відбувається на території іншої держави та ін.)

Подібні колізійні норми історично встановлювалися на рівні окремих держав-членів Союзу. Однак, як показує практика, вони часто представляють різні варіанти вирішення проблеми «конфлікту законів» і здатні вступати в протиріччя один з одним («колізія колізій»): наприклад, колізійна норма Франції відсилає до права ФРН, а останнє, навпаки, наказує застосовувати право Французької Республіки або іншої країни.

Для вирішення цих та інших проблем «конфлікту законів», що ускладнюють нормальне функціонування єдиного економічного простору ЄС, інститутами Європейського Союзу докладаються зусилля з підготовки єдиних (уніфікованих) колізійних норм, закріплених безпосередньо в законодавстві ЄС.

Першим кроком у цьому напрямку стало прийняття Конвенції про право, що підлягає застосуванню до договірних зобов'язань, від 19 червня 1980 р., відомої також за місцем підписання як Римська конвенція. Дана Конвенція, діючи лише у відносинах між державами-членами ЄС, вирішує колізійні питання щодо зобов'язань, що виникають з приватноправових договорів між фізичними та / або юридичними особами (основний принцип – свобода вибору права сторонами договору).

В даний час ведеться робота по заміні тексту Римської конвенції 1980 р. повноцінним законодавчим актом ЄС (регламентом Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу), які мають пряму дію і не потребують ратифікації або трансформації в національні закони. Коротко (символічно) наступника Римської конвенції 1980 р. вирішено назвати Регламентом «Рим І».

Регламент, символічно названий «Рим ІІ», продовжує лінію Римської конвенції на уніфікацію колізійних норм держав-членів – цього разу у сфері приватноправових зобов'язань, що випливають не з договору, а з інших юридичних фактів: перш за все, зобов'язань внаслідок заподіяння шкоди (наприклад, шкоду здоров'ю громадянина Польщі, що має звичайне місце проживання в Німеччині, було заподіяно у Франції громадянином Іспанії, який постійно проживає в Україні, і настав (проявився), коли потерпілий громадянин перебував у Португалії). До числа позадоговірних зобов'язань, що підпадають під дію цього Регламенту, також відносяться зобов'язання внаслідок безпідставного збагачення, дій у чужому інтересі без доручення та недобросовісних дій одного з контрагентів на етапі переддоговірних переговорів (*culpa in contrahendo*).

Важливо відзначити, що застосовне право, яке визначається згідно з цим Регламентом, може бути правом не тільки держав-членів Європейського Союзу, але й правом третіх країн (країн, що не входять до ЄС), включаючи право України (стаття 3 «Універсальний характер»).

До прийняття Регламенту Рим ІІ для вибору застосовного права до позадоговірних зобов'язань головним чином застосовувався принцип *lex loci delicti commissi* (право місця скоєння делікту). Однак розширення торгового обороту призводить до складнощів у застосуванні зазначеного принципу і стає джерелом невизначеності щодо права, що підлягає застосуванню.

Відповідно до Регламенту правом, що застосовується до позадоговірних зобов'язань, які виникає внаслідок заподіяння шкоди, є право країни, де настає шкода – *lex loci damni*. Виключення становлять випадки, коли: 1) особа, яка притягається до відповідальності, і особа, якій завдано шкоду, в момент настання шкоди мають своє звичайне місце проживання в одній і тій же країні – застосовується право країни звичайного місця проживання; 2) наявність тісного зв'язку позадоговірного зобов'язання з правом країни, іншої ніж в країні місця настання шкоди і країни звичайного місця проживання, відмінному від розглянутих випадків.

Регламент «Рим ІІ» не є останнім кроком в уніфікації колізійних норм міжнародного приватного права на рівні ЄС. В останні роки Європейською комісією розпочато заходи з підготовки нових джерел колізійного законодавства ЄС, що відносяться до вирішення конфліктів законів, зокрема, в таких сферах, як спадкові та сімейно-шлюбні відносини: регламенти «Рим ІІІ», «Рим ІV» та ін.

ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Виокремлення інформаційних відносин в одну самостійну сферу соціальних і міжнародних відносин має наслідком формування спеціальних норм, що регулюють відносини в цій сфері. В міжнародному праві склалися принципи щодо поширення, спростування та заборони розповсюдження інформації, саме тому на сучасному етапі справедливо говорять про формування та існування нової галузі – міжнародного інформаційного права і його спеціального інституту – інформаційних прав людини.

Актуальність теми інформаційних прав людини пояснюється тим значенням, яке набула інформація в новому тисячолітті і вимогами, які постали у зв'язку з цим перед юридичною наукою. Крім відомих «класичних» об'єктів права, зокрема, права цивільного, з'явився об'єкт з унікальними для правової науки якістьми і ознаками. Основним призначенням інформації є задоволення інформаційних потреб окремої людини, суспільства та держави.

Інформаційні права є по суті істотним фактором розкриття людської індивідуальності, затвердження своєрідності та унікальності кожної особистості.

До інформаційних прав людини слід відносити ті права і свободи, об'єкти яких – інформація у всіх її проявах. Всі ці права тісно взаємопов'язані, що дозволяє говорити про наявність їх системи. Відповідно, міжнародно-правові норми, проголошують або закріплюють ці права, а також конкретизують окремі правомочності індивіда, обмеження цих прав, обов'язки держав по їх реалізації необхідно розглядати як взаємопов'язану систему. Інформаційні права людини, як і будь-який інший феномен, мають свої закономірності, незнання яких спричиняє труднощі різнопланового, пердусім правозастосовного (практикоприкладного) характеру.

Інформаційні права належать до особистих (громадянських) прав. Вони слугують гарантією індивідуальної автономності та свободи, засобом захисту суб'єктів від свавілля з боку держави та інших людей, їх призначенням є гарантування можливостей фізичного існування та духовного розвитку людини. (Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / За ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 55). Також інформаційні права людини належать до культурних або духовних прав особи.

Інститут інформаційних прав людини виник на підвалинах історичного досвіду. Він є міцним засобом забезпечення реалізації всіх інших прав людини, важливим інститутом інформаційного права.

Інститут права – уособлена група юридичних норм, які регулюють однорідні суспільні відносини і входять у відповідну галузь права. На від-

міну від галузей права, інститут права об'єднує норми, які регулюють лише частину відносин певного виду. Інститут – це взаємопов'язані та взаємообумовлені групи (сукупності) правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини певної вузької сфери всередині галузі права. У певних випадках інститути права можуть створювати норми двох і більше галузей права. Такі інститути є міжгалузевими.

Вчені виділяють такі ознаки правового інституту: юридична єдність правових норм, що визначається предметним середовищем відносин, можливість забезпечити повноту регулювання сукупності однорідних відносин, можливість уособити норми, що складають інститут, у одному акті або істотно пов'язаних між собою декількох нормативно-правових актах.

Разом з тим, поняття «юридичний інститут» є розпливчастим, недостатньо ясним, хоча його визначні риси відомі. Юридичні інститути відповідають таким системним комплексам юридичних правил, які мають спільну мету. Ця ознака – спрямованість інституту на управління відносинами у певній сфері – досить суттєва та заслуговує особливої уваги при визначенні галузі права.

Тема й питання інформаційних прав людини відповідає вимогам створення самостійного інституту інформаційного права. При цьому необхідною є така сукупність правових норм, яка створювала б основу для регулювання відносин і захисту прав людини у такій відповідальній сфері, як інформаційні відносини.

Інформаційні права реалізуються всіма видами суб'єктів: фізичними юридичними особами, громадськими та державними структурами, – всі вони – учасники правових відносин. Суб'єктивна сторона інформаційних прав є вкрай важливою та складною і може бути забезпечена всіма можливими нормативними актами національного права, яке, в свою чергу, має спиратися на норми міжнародного права у цій галузі.

Інститут інформаційних прав людини є невід'ємною, і найбільш важливою, складовою системи не лише інформаційного права, а й конституційного, цивільного, міжнародного тощо, тобто є міжгалузевим інститутом права.

Усвідомлення значення інституту інформаційних прав людини має велике значення для прогресивного розвитку міжнародного права.

Діяльність міжнародного співтовариства у сфері міжнародно-правового захисту інформаційних прав людини у подальшому може здійснюватися за такими напрямками: зусилля з ратифікації, імплементації і пропаганди норм міжнародного інформаційного права, розширення сфери норм міжнародного інформаційного права, укладення нових міжнародних договорів з метою покращення ефективності застосування норм, що захищають інформаційні права людини, удосконалення механізмів міжнародно-правової відповідальності і контролю як найважливіших факторів, що забезпечують виконання норм міжнародного інформаційного права.

КОНЦЕПЦІЯ ФРАГМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ: ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ

Фрагментація міжнародного права є однією з найсуперечливіших проблем сучасної юридичної науки. Доктринальні дебати щодо доречності постановки питання про фрагментацію та про характер цього явища не втихають більше десятиліття. Очевидно, що дискусія про фрагментацію буде продовжена, оскільки змінюється сама досліджувана міжнародно-правова реальність. Разом з тим, тривалість дискусії дозволяє підбити певні попередні підсумки.

Початковою точкою доктринального дослідження фрагментації міжнародного права стала доповідь спеціального доповідача Комісії міжнародного права ООН Герхарда Хафнера «Ризики фрагментації міжнародного права», в якому доповідач вказав що внаслідок впливу таких факторів як збільшення кількості міжнародних (в тому числі спеціальних) норм, політичних впливів, відсутності централізованої нормотворчості та розширення сфери охоплення міжнародного права, «міжнародне право стало більш фрагментованим ніж раніше», та що «не існує гомогенної системи міжнародного права» (Хафнер Г. Риск фрагментации международного права, 2000).

Грунтуючись на доповіді Г. Хафнера, Комісія в 2002 році включила тематику фрагментації в довгостроковий план своєї роботи під назвою «Фрагментація міжнародного права: важкості, обумовлені диверсифікацією та розширенням сфери охоплення міжнародного права». Для дослідження теми була створена робоча група Комісії. Під час 58-ї сесії Комісії робоча група представила доповідь, висновки якої були рекомендовані Комісією до уваги Генеральної Асамблеї ООН (The Work of the International Law Commission: Instruments (Russian Language) – United Nations Publications, 2009).

З початком дослідження проблеми фрагментації міжнародного права Комісією виникла теоретична дискусія серед дослідників міжнародного права. Д. Пулковський виділив чотири підходи до вивчення фрагментації, що були запропоновані дослідниками в рамках цієї дискусії:

1. Онтологічний підхід передбачає розгляд питання про існування міжнародного правопорядку та його структуру, в якій відбувається фрагментація;

2. Прихильники нормативного підходу розглядають міжнародне право як систему норм, між якими виникають суперечності, що призводить до фрагментації;

3. Відповідно до третього підходу, міжнародне право слід розглядати в рамках категорії міжнародного правопорядку, а фрагментація зумовлюється зовнішніми впливами;

4. Четвертий підхід передбачає розгляд не стільки різноманітних пов'язаних між собою режимів, скільки погляди правників на те, як ці режими між собою пов'язані (Pulkowski D. Narratives on fragmentation: international law between unity and multiplicity, 2006).

Необхідно відзначити, що сам термін «фрагментація» був запозичений з соціології та соціальної філософії, де під ним розуміється розпад суспільства на групи за різноманітними ознаками, що призводить до розпаду соціальних зв'язків (Дедюлина М. А., Івлиев В. А., Папченко Е. В. Социальная философия: учебное пособие для подготовки к семинарским занятиям, 2006, С. 112).

На ранніх етапах дослідження проблеми фрагментації деякі дослідники розглядали це явище саме в негативному аспекті. Так, Р. О. Колодкін, який був членом Комісії міжнародного права ООН на момент початку її роботи над проблематикою фрагментації, описує фрагментацію як «розпад, розділ або порушення цілого на відірвані, неповні та не пов'язані одна з одною частини» (Колодкін Р. А. Фрагментация международного права?, 2005, С. 40). А. Цимерман та Р. Гофман вважають фрагментацію «ерозією загального міжнародного права», що призводить до суперечностей та втраті визначеності (Zimmermann A. Hoffmann R. Unity and Diversity of International Law, 2006, Р. 32). Як проблему, що потребує вирішення, розглядають фрагментацію О. Р. Поєдинок та М. М. Гнатовський (Гнатовський М. М., Поєдинок О. Р. Фрагментация международного права: проблема та можливі шляхи її вирішення, 2008. С. 314-323).

Однак, подальше вивчення тематики фрагментації продемонструвало надмірну песимістичність такого підходу. Необхідно погодитись з думкою Т. Р. Короткого проте, що такі причини фрагментації як відсутність єдиного центру нормотворчості та відсутність субординаційної вертикалі іманентно притаманні міжнародному праву (Короткий Т. Р. Співвідношення понять «правова система» та «система права» щодо міжнародного права, 2007, С. 312). Як відзначає К. Літлей, неможна вважати, що «міжнародне право колись перебувало в стані єдності, а після цього розбилося на шматки. Насправді, міжнародне право завжди було аморфним утворенням» (Lithley C. An institutional hierarchy to combat the fragmentation of international law: has the ILC missed an opportunity?, 2007, Р. 262)

Як відзначає Дж. Поувелін, погоджувальна природа міжнародного права неминує призводити до утворення майже такої ж кількості договірних режимів як і кількість проблем, що цими режимами врегульовані (Pauwelyn J. Bridging fragmentation and unity: International law as a universe of inter-connected islands, 2004, Р. 903). Як вказує К. Чінкін, яка входила до складу дослідницької групи Комісії міжнародного права ООН, Комі-

сія «вважає фрагментацію природнім наслідком експансії міжнародного права» (International law making problems of coherence and fragmentation: A summary of the Chatham House International Law discussion group meeting, 2007).

Необхідно відзначити, що самі явища, пов'язані з фрагментацією міжнародного права, не нові, однак, у роботах, що були опубліковані до 2000 року термін «фрагментація» не вживається. Замість цього писали про плюралізм та різноманітність норм, збільшення кількості підсистем в міжнародному праві (Marschik A. Too much order? The impact of special secondary norms on the unity and efficacy of the international legal system, 1998, P. 213) та зростання кількості суперечностей між джерелами міжнародного права (Nicolaidis K., Tong J. L. Diversity or cacophony? The continuing debate over new sources of international law, 2005, P. 1250). Розгляд документів Комісії міжнародного права ООН демонструє, що всі ці різноманітні терміни були замінені єдиним терміном «фрагментація», яким характеризується ряд явищ розвитку сучасного міжнародного права.

Белогубова О.А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры международного права и международных отношений*

КОЛЛИЗИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ, ОСЛОЖНЕННЫХ ИНОСТРАННЫМ ЭЛЕМЕНТОМ, В МЕЖДУНАРОДНОМ СУДОХОДСТВЕ

Выделение международного частного права в качестве самостоятельной отрасли связывают с наличием специфического коллизионного метода (способа) правового регулирования. Коллизионный метод правового регулирования является специфическим методом, характерным исключительно для международного частного права, его особенностью, и системообразующим фактором.

Международное частное трудовое право не является исключением в отношении использования коллизионного метода правового регулирования. Коллизионный метод занимает важное место в регулировании трудовых отношений, осложненных иностранным элементом.

На наш взгляд, по аналогии с эволюцией коллизионного метода, и изменением содержания коллизионного регулирования в международном частном праве в целом, под влиянием тех же факторов, происходят соответствующие изменения в регулировании трудовых отношений с иностранным элементом в рамках международного частного трудового права.

Коллизионно-правовое регулирование трудовых отношений международного характера может осуществляться как на национально-правовом, так и международном уровне. Для значительного числа государств харак-

терно отсутствие системы коллизионных норм, направленных на регулирование трудовых отношений.

Применительно к трудовым отношениям моряков возможно два подхода по определению применимого права. Во-первых, использование общих норм, определяющих выбор применимого права при работе собственных граждан за границей и иностранных граждан на собственной территории; во-вторых, специальных коллизионных норм, распространяющихся только на моряков. К ним относится традиционно применяющаяся в отношении моряков коллизионная привязка «закон флага» (*lex banderae*), т. е. страны регистрации судна. Распространение «удобного флага» в современном торговом мореплавании привело к тому, что ни наниматель (как правило, судовладелец), ни работники (моряки) не имеют отношения к государству флага судна.

Во втором случае нормы могут закрепляться в актах общего характера (законах о международном частном праве), или в отдельных нормативных актах, посвященных специальному регулированию (кодексах торгового мореплавания).

К первой группе следует отнести положения венгерского Закона «О международном частном праве», который подчиняет трудовые отношения членов экипажей морских и воздушных судов праву того государства, под чьим флагом либо иным отличительным знаком функционирует судно. В чешском Закона «О международном частном праве и процессе» специфицированы коллизионные привязки применительно к случаям выполнения трудовых обязанностей, если они связаны с работой на транспорте. Так, трудовые отношения работников транспортных организаций регулируются в железнодорожном и автодорожном транспорте правом места нахождения организации, в речном и воздушном транспорте – правом места регистрации, а в морском – правом государства, под флагом которого плавает судно (п. 2 § 12).

Ко второй группе относится финский Закон «О морях», который в порядке установления односторонней коллизионной нормы предусматривается, что он применяется ко всем работам, выполняемым на борту финского судна. Однако, если финское судно или его часть зафрахтованы иностранным нанимателем, Министерство социальных вопросов и здравоохранения Финляндии может в целом или частично освободить его от соблюдения положений этого акта. Правительством Финляндии может быть также предписано применение его положений и в случаях трудовых отношений, осуществляемых на борту иностранного судна, если в них участвуют финские наниматель и работник. К этой группе относится положения КТМ РФ 1999 г., который в ст. 416 устанавливает специальные коллизионные нормы применительно к взаимоотношениям (в т. ч. и трудовым) между судовладельцем и членами экипажа: «Отношения между судовладельцем и членами экипажа судна регулируются законом государства флага судна, если иное не предусмотрено договором между судовладельцем и членами

экипажа судна, являющимися иностранными гражданами. Выбор сторонами трудового договора права, подлежащего применению, к отношениям между судовладельцем и членами экипажа судна, не должен приводить к ухудшению условий труда членов экипажа судна по сравнению с нормами права того государства, которыми должны регулироваться данные отношения при отсутствии соглашения сторон по подлежащему применению праву» (ст. 416). В данном случае присутствуют, как минимум, две новеллы: во-первых, возможность выбора права сторонами трудового договора (т. е. закрепляется принцип автономии воли сторон) и, во-вторых, ограничение применения избранного правопорядка, основанное исключительно на соблюдении интересов работника (работников).

В законодательстве Украины отсутствуют специальные нормы, регулирующие трудовые отношения моряков – граждан Украины, за границей. Согласно ст. 52 Закона Украины «О международном частном праве», к трудовым отношениям применяется право государства, в котором выполняется работа, если иное не предусмотрено законом или международным договором Украины.

Несколько иная норма содержится в КЗоТ Украины. В соответствии со ст. 8 КЗоТ Украины, трудовые отношения граждан Украины, которые трудятся за ее границами, регулируются законодательством государства, в котором осуществлено трудоустройство (наем) работника, и международными договорами Украины. Таким образом, при найме работника в Украине для работы под флагом, будут применяться нормы права Украины, что противоречит общепринятой практике. При этом, отсутствует право работника и работодателя на выбор права, применимого к трудовым отношениям, а также существуют определенные противоречия с положениями Закона Украины «О международном частном праве».

Иной подход закреплён в ст. 416 КТМ РФ, согласно которой правовое положение членов экипажа судна и связанные с эксплуатацией судна отношения между членами экипажа судна определяются законом государства флага судна. Пункт 2 ст. 416 КТМ РФ определяет, что отношения между судовладельцем и членами экипажа судна регулируются законом государства флага судна, если иное не предусмотрено договором, регулирующим отношения между судовладельцем и членами экипажа судна, являющимися иностранными гражданами. Таким образом, эта норма допускает для иностранных граждан заключение трудового договора, основанного на праве ином, чем право государства флага судна. Что касается российских граждан, то согласно ст. 57 КТМ РФ, порядок приема на работу членов экипажа, их права и обязанности, условия и порядок оплаты труда а также порядок и основания их увольнения определяются законодательством РФ. Следует отметить, что в действующем законодательстве Российской Федерации коллизионные нормы, регулирующие международные трудовые отношения, содержатся только в КТМ РФ.

Грушко М.В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Міжнародно-правові погляди та ідеї щодо інституту воєнного полону відбуваються переважно в зародковому стані в рамках філософії, міфології, ідеології міжнародних відносин. В Греції ідеї гуманізму втілила в себе школа стоїцизму, заснована філософом Зеноном біля 310 р. до н. е. одним з постулатів цього філософського вчення було положення про те, що відношення до інших прирівнювалось до відношення до самого себе. Основою подібних поглядів була ідея любові до самого себе. Полібій писав, що метою війни є не кара неправого, а поновлення права, переможець повинен проявити помірність по відношенню до переможеного та утриматись від всякої жорстокості (Guillermard J. Les fondements historiques de la demarche humanitaire // R. I. C. R. – 1994. – р. 222). В міжнародно-правовій доктрині Стародавнього Риму, у творах Помпонія, Гая, Ульпіана, Марціана та ін. починають розрізняти поняття ворога, цивільного населення і комбатантів – особа, захоплена бандитами (на них поширюються закони та звичаї війни) не є їхнім рабом. Щодо цього цікавою є думка Павла: «особа, захоплена піратами чи бандитами, залишається вільною». Марціан вказував, «за jus gentium люди стають рабами після їх захоплення ворогами», а щодо майнових відносин під час війни Гай зазначав, що «майно, захоплене у ворога, розглядається як майно, що належить тому, хто його захопив, згідно з правом народів» (Буткевич О. В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права. 2003, с. 397).

Згодом погляди на воєнний полон нашли відображення в розробці доктрини так званої «справедливої» («законної») війни, або jus ad bellum). Іспанський фахівець з канонічного права Ф. Вітторіо у своїй праці «Relectiones Theologicae» (1557 р.) засуджував вбивство безневинних та полонених критикував концепцію «справедливої війни» й сформулював принцип, який й сьогодні продовжує залишатись основним для всього гуманітарного права – каральні акції (репресалії) щодо полонених, цивільного населення заборонені, вони допустимі лише при наявності дійсної військової необхідності (Raymond M. Les actes des colloques sur Las Saccas // Журнал общества американистов. – 1978. – Том 65 – № 65. – с. 260-263). Ще Маврикій, говорячи про гуманність слов'ян, вказував, що «тих, які перебувають у них в полоні вони не тримають в рабстві, як інші народи, протягом необмеженого часу, проте, обмежуючи термін рабства визначеним часом, пропонують їм на вибір; чи бажають вони за викуп повернутись назад або залишитись там, де вони знаходяться, на положенні вільних, дружніх відносин» (Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. 2011, с. 45).

Велика заслуга в формуванні не лише права війни, але й науки міжнародного права в цілому належить голландському юристу Г. Гроцію. В своєму трактаті «Про право війни та миру» (1625 р.) він систематизував міжнародно-правову практику та погляди таких відомих юристів, як Ф. Вітторіо, А. Джентілі, Ж. Боден та ін., сприяючи розвитку гуманітарних норм про військовополонених та поранених, покарань за злочини на війні, які базувалися на філософських та ідеологічних засадах. Можна стверджувати, що саме Г. Гроцій вперше робить спробу сформулювати принципи міжнародного права щодо військовополонених, зокрема належного поводження з полоненими – закликав до гуманності в актах війни (Гроцій Г. О праве войны и мира: Репринт с изд. 1956 г., 1994. 868 с.), вказуючи, що заручників та полонених віддавати смерті треба лише тоді, коли вони вчинили злочини; наголошував, що вороже майно не повинне знищуватися, якщо того не вимагає дійсно військова необхідність. та порядку ведення воєнних дій. Праці вченого стали основою, яка в значній мірі визначила зміст звичаїв війни в XV – XVIII ст. ст.

Подібні процеси гуманізації збройної боротьби відбувалися й в державах Азії. В творах Конфуція проявлялися елементи захисту особи, гуманізації конфліктів. Вважалося, що «смерть людини, яка вже скорилася принесе нещастя». Мислитель та військовий теоретик IV ст. до н. е. Сунь-Цзи стверджував, що «під час війни краща політика – захопити державу, не завдаючи їй збитку: оволодіти ворожою зброєю краще, ніж ... знищити (Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. 2011, с. 42). В 1339 р. японський імператор Годайго визначив, що військовополонених молодших звань по можливості потрібно звільняти як можна скоріше, а воєначальників затримувати до тих пір, поки щодо їх долі них не буде прийняте якесь рішення (Адаши С. Азиатская концепция. 1993, с. 34).

В період XVII – XVIII ст. отримали розвиток укладання угод між державами, які воювали (система картелів), в основі яких лягли думки французьких філософів Ш. Монтеск'є та Ж. Ж. Руссо. У 1749 р. Ш. Монтеск'є писав про те, що «коли завоювання закінчено, переможець не повинен більше вбивати, оскільки йому не треба здійснювати своє природне право на захист і самозбереження». У 1758 р. цю думку розвив швейцарський юрист Е. де Ваттель – з того моменту, як ворог склав зброю й здався, у його супротивника немає більше ніякого права на його життя, якщо тільки він не вчинив злочини, які заслуговують страти. Мислитель піднімав питання про недоторканість некомбатантів та полонених, рекомендуючи не піддавати репресаліям беззбройних полонених. Ж. Ж. Руссо (прихильник об'єктивістської концепції війни та продовжувачем ідей Г. Гроція), ще в 1762 р. у своєму «Громадському договорі» проголошував ідею захисту жертв війни та писав: «Війна – це стосунки не між людьми, а між державами», з солдатами потрібно воювати лише до тих пір, поки вони самі воюють, а як тільки вони склали зброю, «вони знов стають просто людьми», а значить, їх слід захищати.

Широко відомі в другій половині XIX ст. юристи Ф. Лібер, І. Блюнчлі, Д. Філд, Г. Муанье, які виступили ініціаторами створення в 1873 р. Інституту міжнародного права, мету якого вони бачили в залученні провідних фахівців в області права для вирішення питань розвитку міжнародного, у тому числі гуманітарного, права. Варто відзначити загальновизнаний вплив російських правників на кодифікацію і прогресивний розвиток законів і звичаїв війни XIX ст., зокрема Ф. Ф. Мартенса, чийм «застереженням» надався захист будь-якій особі, який виходив з принципів гуманності та вимог суспільної свідомості. Таким чином, дослідження формування та становлення міжнародно-правових поглядів дозволяє прослідкувати процес усвідомлення світовим товариством необхідність надання захисту такій особливій категорії осіб як військовополонені та дослідити процес походження і формування конкретних міжнародно-правових норм інституту воєнного полону у цілому.

Хендель Н. В.

*Международный гуманитарный университет,
ассистент кафедры общегуманитарных дисциплин*

СТАНОВЛЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНО- ПРАВОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Первоначально, возникновение межгосударственного сотрудничества в области здравоохранения обусловлено необходимостью международного согласования мер по санитарной охране национальных территорий в связи с периодически возникающими эпидемиями и пандемиями. Наиболее отчетливо это форма сотрудничества проявилось в период средневековья, когда начали применяться такие меры против эпидемий в Европе, как карантин, лазареты, заставы и т. д. Это было вызвано, прежде всего, с развитием торговых отношений, торгового мореплавания. В зоне риска оказывались морские торговые города Средиземноморья.

С XV в., после того как Венеция устроила первый морской карантин в 1403 г., европейские государства в случае опасности стали использовать этот механизм санитарной защиты территорий, и к сухопутным границам. Однако, невысокая эффективность такого рода санитарных и противоэпидемических мероприятий, проводимых на национальном уровне, заставляла искать решение проблемы на межгосударственной основе.

В этих целях начали создавать международные санитарные советы: в Танжере (1792–1914 гг.), Константинополе (1839–1914 гг.), Тегеране (1867–1914 гг.), Александрии (1843–1938 гг.).

Советы издавали правила, регулирующие вопросы карантина, наблюдали за выполнением этих правил, осуществляли санитарный контроль над судами и пассажирами, направляющимися в Европу. Особой

функцией советов был контроль над паломниками в Мекку. Главная предусмотренная советами мера по борьбе с эпидемиями – карантин. Деятельность советов и их политика полностью отражала евроцентризм, присущий международным отношениям того периода.

В XIX веке сотрудничество государств в сфере здравоохранения перешло на новый эволюционный уровень. Прежде всего, это было связано с промышленной революцией, развитием техники и транспортных средств – железнодорожного транспорта и парового судоходства, создание первых международных транспортных сообщений, что явилось мощным стимулом для развития международной торговли. Меры, принимавшиеся отдельными государствами по борьбе с эпидемиями, карантинное законодательство и международные санитарные советы были мало эффективны. Именно по этой причине были заключены первые международные многосторонние соглашения, с целью общей борьбы с эпидемиями.

Вопрос об организации международной борьбы с эпидемиями был инициирован Наполеоном III. Так как отсутствие унифицированных карантинных санитарных правил, приводило к постоянному принятию и отмене внутригосударственных норм, что создавало барьеры в международной торговле.

23 июля 1851 г. в Париже состоялась первая международная санитарная конференция при участии 12 государств, которая продолжалась шесть месяцев. Задача конференции заключалась в обсуждении механизмов, при помощи которых можно было отслеживать возникновение эпидемий (холеры, чумы, желтой лихорадки), принимать меры по борьбе с ними, и предупреждать их распространение на европейские государства из Азии и в то же время те правила, которые будут разработаны должны не устанавливать барьеры в международной торговле. На конференции была подписана Международная санитарная конвенция 1853 г., установившая систему санитарного и карантинного надзора в бассейне Средиземного моря для борьбы с чумой и холерой. В 1859 и 1866 гг. Конвенция была пересмотрена, дополнена и подтверждена на санитарной конференции в Константинополе. Таким образом, фактически Конференция 1851 г. положила начало международно-правовому сотрудничеству в области здравоохранения и привела к становлению первой общей системы эпиднадзора.

В 1859 г., в Париже, была созвана вторая международная санитарная конференция. Она продолжалась пять месяцев и закончилась принятием новой санитарной конвенции, которая практического применения не получила, так как к ее разработке не были привлечены эксперты в области медицины, а она была результатом переговоров дипломатов.

Третья международная конференция проходила в 1866 г. в Константинополе, продолжалась семь месяцев. Результатом, которой стало соглашение по ряду технических вопросов.

Большой интерес представляет четвертая международная санитарная конференция, созданная по предложению правительства России в 1874 г. в Вене. Решением конференции была рекомендация о создании Постоянной международной комиссии по вопросам эпидемий с местонахождением в Вене.

В конце XIX в. состоялось еще несколько международных санитарных конференций: пятая в Вашингтоне (1881 г.), шестая в Риме (1885 г.), седьмая в Венеции (1892 г.), восьмая в Дрездене (1893 г.), девятая в Париже (1894 г.), десятая в Венеции (1897 г.).

Таким образом, результатом международных санитарных конференций стало заключение нескольких конвенций (Венецианская санитарная конвенция 1892 г., Дрезденская санитарная конвенция 1893 г., Парижская санитарная конвенция 1894 г.) с целью международного сотрудничества, направленного на предотвращение занесения и распространения в Европе холеры.

Значение конференций заключается в том, что они положили начало международно-правового сотрудничества государств в сфере здравоохранения, а принятые конвенции стали основой международно-правового регулирования вопросов здравоохранения.

Макаров И. М.

*Международный гуманитарный университет,
преподаватель кафедры международного права и сравнительного
правоведения*

ВКЛАД П. Е. КАЗАНСКОГО В РАЗВИТИЕ НАУКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Научное наследие профессора Новороссийского университета П. Е. Казанского не получило надлежащей оценки как в советской, так и в современной украинской науке международного права. Отдельные работы, посвященные этой неординарной личности (В. Н. Денисова, А. И. Дмитриева, Т. Р. Короткого, А. А. Мережко, К. А. Савчука, Н. В. Сажинко) не отражают всей эрудиции, многогранности и неординарности этого ученого-международника, а дают лишь общее представление о его вкладе в развитие науки международного права или отражают отдельные грани его научного таланта. Это тем более обидно, что в Одессе находятся уникальные издания и документы, отражающие творческий путь этого ученого.

О широте научных интересов Петра Евгеньевича Казанского свидетельствуют его многочисленные научные труды, в которых он касался вопросов теории международного права, международного административного права, статуса международных административных союзов, международных рек и проливов, Каспийского моря, вопросы выдачи преступ-

ников, деятельности Института международного права, международного частного права, государственного права России.

Петр Евгеньевич Казанский родился 11 мая 1866 года. Высшее образование он получил на юридическом факультете Московского университета, и был оставлен профессором Л. А. Камаровским для подготовки к профессорскому званию по кафедре международного права. В 1895 году он защитил в Московском университете магистерскую диссертацию на тему «Договорные реки: Очерки истории и теории международного права». В дальнейшем П. Е. Казанского публикует работу «Договорные реки» в Казани (1895 г.) в 2 томах.

После защиты диссертации П. Е. Казанский был направлен в научную командировку за границу с целью исследования правового статуса международных административных союзов. В октябре 1896 года он был назначен экстраординарным профессором международного права Новороссийского (Одесского) университета. И вся его последующая научная и преподавательская деятельность была неразрывно связана с кафедрой международного права Новороссийского университета.

В 1897 г. П. Е. Казанский защищает докторскую диссертацию на тему «Общие административные союзы государств», с 1898 г. занимает должность ординарного профессора, а в 1908 г. становится деканом юридического факультета.

Именно в этот период выходит наиболее известное исследование профессора П. Е. Казанского, которое является результатом длительной работы, – «Всеобщие административные союзы государств» (1897 г.) в 3 томах.

Ряд работ профессора посвящен международному морскому праву – «Каспийское море с точки зрения международного права» (1898 г.), статья «Босфор и Дарданеллы» в словаре «Юридических и государственных знаний» Волкова и Филиппова.

В сфере международного права П. Е. Казанский подготовил и опубликовал более 110 работ, среди которых исследования, посвященные:

- международному праву (международное право: учебные издания – 5 работ, из них на иностранном языке – 1; статьи и брошюры по общему учению и литературе по международному праву – 7, из них на иностранном языке – 3; международное административное право – 35, из них на иностранном языке – 5, морские владения – 2, отдельное лицо в международном праве – 5, из них на иностранном языке – 2, вопросы войны и мира, международного правосудия – 5, из них на иностранном языке – 1, право войны – 6, из них на иностранном языке – 2);

- преподаванию права – 11, из них на иностранном языке – 2;

- общим вопросам права и государства – 13, из них на иностранном языке – 1;

- национальному вопросу – 15;

– академическим делам – 11.

Основой международно-правовой доктрины П. Е. Казанского является концепция международного управления, что в современных условиях позволяет по новому оценить пророческие взгляды нашего соотечественника на развитие международного права.

Луценко О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

«ПРАВО НА СУДОВИЙ РОЗГЛЯД» ЯК ОДИН З АТРИБУТИВІВ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Право на судовий розгляд – це право особи звернутися до суду (доступ до суду, право на суд). Доступ до суду як один з елементів справедливого судового розгляду текстуально не згадується у ч. 1 ст. 6 Конвенції, проте Суд постановив, що зазначена стаття забезпечує право кожної людини на звернення до суду. В справі *Голдер проти Об'єднаного Королівства* Суд зазначив: «На думку Суду, було б нечувано, щоб ч. 1 ст. 6 містила детальний опис процесуальних гарантій, які надаються в цивільних справах і не захищала б в першу чергу того, що дає можливість практично користуватися такими гарантіями, а саме, доступу до суду».

Право доступу до суду передбачає, що зацікавлена особа повинна мати можливість розгляду порушеної відносно нього справи в суді і йому не можуть завдавати надмірні правові або фактичні перешкоди. Будь-яке обмеження цього права повинно бути виправданим. Держава зобов'язана забезпечувати реальний і конкретний доступ, продумано створюючи свою судову систему і процедуру звернення до суду (Москвич Л. М. Реалізація права на справедливий судовий розгляд в українському судочинстві. 2008. Вип. 99, С. 187-195). Зміст права на справедливий судовий розгляд є найбільш суперечливим в українському законодавстві, що включає ряд прав та принципів судочинства.

У статті 55 Конституції України проголошено: «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних досягань».

У справі *Мельник проти України* Європейський Суд зазначив, що право на суд, одним з аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним; воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги. Однак право доступу до суду не може бути обмежено таким чином або у такій мірі, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями.

Елементами доступності правосуддя, відповідно до вимог права на справедливий судовий розгляд, являються: відсутність необґрунтованих перешкод для звернення до суду за захистом та одержання своєчасного судового захисту; обізнаність людей про систему судів, порядок звернення до них та судову практику; наявність оптимальної системи судових витрат та розвинутих механізмів надання правової допомоги для найбільш вразливих верств населення; виконання судових рішень.

Аналізуючи прецедентну практику Європейського Союзу, хотілося б зазначити про порушення права доступу до суду: недоступність або недостатня чіткість інформації, необхідної для звернення до суду; фінансові труднощі заявника, зокрема можливість оплатити правову допомогу для звернення до суду; відсутність у національному законі процедури розгляду позову.

Стаття 6 § 1 Конвенції кожному гарантує право подавати позови до суду щодо своїх ... прав та обов'язків. Таким чином, це реалізує «право на суд», складовим аспектом якого є право доступу до суду – право почати судовий процес (Рішення Науменко проти України).

Європейський Суд з прав людини являється наднаціональним органом, який розглядає індивідуальні заяви приватних осіб та виносить по ним вирок, які носять для держави обов'язковий характер. Розглядаючи питання про доступ до Європейського Суду, перш за все, потрібно звернути увагу на компетенцію Суду, а саме: визначити які скарги відносяться до сфери компетенції Суду. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання щодо тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї, які передаються йому на розгляд будь-якою Високою Договірною Стороною, а також будь-якою особою, неурядовою організацією або групою осіб у разі порушення однією із сторін положень Конвенції або протоколів до неї (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004). Виділяють чотири види юрисдикції, якими володіє ЄСПЛ: *ratione materiae* (предметна компетенція Суду), *ratione loci* (територіальна компетенція Суду), *ratione temporis* (межі дії Конвенції у часі), *ratione personae* (дотримання вимог про належного позивача та належного відповідача).

Юрисдикція ratione materiae означає, що держави, засновуючи Суд, наділили його компетенцією щодо розгляду та вирішенню індивідуальних заяв, при умові, що у даних заяв предметом являється право, яке гарантується Конвенцією. Якщо заява з конкретної справи не гарантується Конвенцією, навіть якщо це заява про захист прав, які закріплені у інших міжнародно-правових актах, вона не відноситься до компетенції Європейського суду.

Юрисдикція ratione loci означає, що компетенція Суду з розгляду та вирішенню індивідуальних заяв розповсюджується тільки на ті правопорушення гарантовані Конвенцією, які у просторовому плані мали місце в межах дії національної юрисдикції держав-учасниць Конвенції.

Тобто територіальна юрисдикція Європейського Суду співпадає з просторовою юрисдикцією держав-учасниць.

Юрисдикція ratione temporis визначає, що юрисдикція Суду поширюється тільки на ті справи, в яких порушення прав розглядалися на національному рівні після того, як держава-відповідач ратифікувала Конвенцію. Для рішення суду щодо додержання вимог *ratione temporis*, значимою буде та дата, яка являється останньою.

Юрисдикція ratione personae обмежує коло суб'єктів, які потенційно можуть виступати в якості заявника та відповідача.

Відповідно до статті 34 Конвенції, «Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї» (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004). Таким чином, по-перше, необхідно, щоб заявником була фізична особа, неурядова організація або група осіб. По-друге, заявник має бути прямою та безпосередньою жертвою порушених державою прав, які гарантуються Конвенцією. Втретє, заява подається проти належного відповідача, яким може бути тільки держава, яка ратифікувала Конвенцію (Протокол). Таким чином, до компетенції Суду відноситься вирішення тільки тих заяв, які подаються проти держави.

Складовою частиною доступу до суду являється право на виконання судового рішення, винесеного на користь особи. У справі *Кайсин проти України*, Європейський Суд наголосив, що правосуддя було б ілюзорним, якби не виконувались рішення суду. Виходячи з статті 6 Конвенції, право виконання рішень суду являється невід'ємною частиною права на справедливий судовий розгляд.

Право на судовий розгляд займає важливе місце серед загальновизнаних прав людини, у зв'язку з порушенням якого втрачається можливість захисту від порушення всього переліку прав на справедливий судовий розгляд.

Чибісов Д. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ (СОТ) У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Міжнародно-правове регулювання інтелектуальної власності є надзвичайно важливим питанням у сучасному комп'ютеризованому і інформаційно насиченому світі (Чибісов Д. М. «Международно-правовая охрана проприетарного цифрового контента (ПЦК): проблемы и перспективы» // Журнал «Юридическая наука» – 2012 № 4, сс.80-85.). Цей об'єкт між-

народної торгівлі складає близько 2 % від усього світового товарообігу та продовжує свою експансію у геометричній прогресії. Так, загальний обсяг світової торгівлі ліцензіями становить більше 100 млрд. дол. США на рік (Фаминский И. П. Глобализация – новое качество мировой экономики. Учеб. пособие. – М.: Магистр : ИНФРА-М, 2010., с. 65). Обсяг продажу голлівудських фільмів США перевищує 30 млрд. (Human Development Report 1999, Globalization with a human face. UNDP. с.4). Враховуючи, що основним регулятором міжнародних процесів у цьому питанні виступає Світової організації торгівлі (далі – «СОТ»), членами якої є як Україна (з 2008 р.) так і Росія (з 2012 р), особливу стурбованість викликає не стільки стрімкий розвиток технологій, скільки його правова невизначеність та монотонність. Наряду із закріпленням комерційної моделі охорони (Чибісов Д. М. «Правові та морально-етичні засади охорони пропрієтарного цифрового контенту в рамках угод АСТА і ТРІПС» // Митна справа – 2012. – № 5 (83), сс.91-99) прав інтелектуальної власності (далі – «ІВ»), такі темпи розвитку технологій можуть спровокувати появу окремих норм у міжнародному праві, що будуть регулювати виключно продаж та використання ліцензій

Також прогнозуємо появу нової підгалузі у міжнародному праві прав людини – біоправі. Так, у червні 2000 р. на прес-конференції за участю президента США і прем'єр-міністра Великобританії представники двох наукових товариств – міжнародного консорціуму Human Genome Project і компанії Celera Genomics – оголосили про те, що в результаті багаторічних зусиль закінчена розшифровка генома людини. Один з дослідників, доктор Майкл Декстер з цього приводу навіть зазначив, що геном людини дозволяє читати книгу людства та може суттєво змінити життя кожної людини на планеті. Так званий «код життя» мав зробити «медичну революцію». Однак, замість «медичної революції» починається новий етап посилення міжнародно-правового регулювання біотехнологій. Це ще більше загострило дискусії визначення обов'язкових джерел права СОТ у сфері інтелектуальної власності які є складовими «права СОТ».

Звертає увагу запропоноване В. М. Шуміловим трактування «права СОТ» як: 1) норм внутрішніх регламентів, що регулюють процесуальну діяльність окремих органів СОТ та загалом організації; 2) норм рішень/ резолюцій які приймаються в рамках її правосуб'єктності; 3) сукупність угод що складають «пакет угод СОТ», тобто усі угоди які зобов'язується дотримуватись член СОТ; 4) все зазначене вище (Шумілов В. М. Всемирная торговая организация, Право и система, учебное пособие. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – с.119). Представляється, що наведені значення дійсно можуть слугувати для визначення поняття «права СОТ». Водночас, при вказаному трактуванні терміну «право СОТ», його зміст стає занадто широким та абстрактним за змістом, перетворюючись у «поняття». Про-

понується удосконалити теоретичну розробку шляхом категоризації норм права СОТ (по аналогії із цивільним та кримінальним правом) на «матеріальне» та «процесуальне» з тим, щоб правову регламентацію діяльності СОТ, як організації, відрізнити від матеріального права, яким керуються її члени при здійсненні міжнародних торговельних відносин.

Під «правом СОТ» пропонується розуміти сукупність матеріальних та процесуальних норм які регулюють торговельні (в т. ч. торговельні аспекти прав інтелектуальної власності) та економічні сфери багатосторонніх відносин держав та відповідні процесуальні дії, в межах СОТ, необхідні для такого регулювання. Відтак, **«матеріальне право СОТ»** складається з норм які регламентують торговельні відносини між країнами-членами, а **«процесуальне право СОТ»** охоплює норми, правила та принципи, які регулюють діяльність самої Організації, її посадовців та процедуру врегулювання суперечок. Передбачається, що матеріальне і процесуальне право СОТ було започатковано в результаті Уругвайського раунду торговельних переговорів.

У національній науковій літературі не зустрічається визначення поняття та структури матеріального права СОТ. Більш того, питання застосування терміну «матеріальне» право СОТ є дискусійним однак, на нашу думку, обґрунтовується необхідністю систематизації існуючої термінології. Тому, пропонується вважати, що матеріальне право СОТ – це сукупність норм які регламентують внутрішню (національну) та зовнішню (міжнародну) діяльність членів організації у сферах які підпадають під регулювання обов'язковими угодами Організації. Тобто, нормативну базу матеріального права СОТ складають, угоди, домовленості, рішення та інші документи які були прийняті відповідно процесуального права СОТ і у межах визначених зобов'язань.

Враховуючи вищезазначене, до основних джерел права СОТ у сфері інтелектуальної власності пропонується відносити:

1. угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності;
2. офіційні рішення, заяви та декларації прийняті на Міністерських конференціях з приводу прав ІВ;
3. рішення Органу врегулювання суперечок СОТ у справах про порушення норм угоди ТРІПС.

У подальших дослідженнях варто приділити увагу можливості транспозиції вказаних висновків у існуючі правові документи СОТ. Також окремо варто приділити увагу розвитку біотехнологій (визначенню правових джерел їх регулювання) та стрімкому процесу їх патентування (що унеможливило їх вільне використання), що не обов'язково відповідає положенням ТРІПС (у контексті ст. 27 ТРІПС).

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УМЫШЛЕННОЕ УБИЙСТВО» В ПРАКТИКЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ

Устав Международного трибунала по бывшей Югославии не содержит общих положений о субъективной стороне преступлений, подпадающих под юрисдикцию трибунала. Однако анализируя некоторые положения Устава можно отметить, что во многих составах, прямо предусмотрены элементы субъективной стороны. В частности, в п. а, ст. 2 данного документа используется термин «умышленный» («wilful») для описания такого преступления, как умышленное убийство.

Во многих своих судебных решениях МТБЮ прибегнул к анализу элементов субъективной стороны данного преступления. Вопросы по установлению содержания термина «умышленное убийство», его связь с термином «убийство» были глубоко исследованы в деле Челебечи. Наиболее серьезным был вопрос, о том какой формы вины будет достаточно для возникновения правоотношений уголовной ответственности при совершении такого серьезного нарушения Женевских конвенций 1949г.

В деле Челебичи, Судебная камера установила, что «требуемое намерение, подразумеваемая под этим *mens rea*, необходимое, для установления такого преступления как умышленное убийство (*wilful killing*) и тяжкое убийство (*murder*), как оно признано в Женевских конвенциях 1949 года, требует со стороны обвиняемого демонстрации намерения убить, или причинить серьезные телесные повреждения, пренебрегая человеческой жизнью» (*Prosecutor v. Delalic et al., Case No.: IT-96-21-T, Judgement, 16 Nov. 1998, para. 439*).

Судебная камера пришла к такому заключению, прямо обратившись к Комментарию Международного комитета Красного Креста к Дополнительному протоколу I (Комментарий МККК) который определяет прилагательное «умышленное» («*wilful*») следующим образом: «Обвиняемый должен был действовать сознательно и с умыслом, т. е. осознавая само деяние и его последствия, и желая их наступления (преступный умысел или злое предумышление); это охватывает концепцию противоправного намерения или безрассудства, то есть, отношение лица которое, не будучи уверенным в определенном результате, признает возможность (*possibility*) того, что он будет иметь место; с другой стороны, здесь не охвачены простая небрежность или недостаточная прозорливость, т. е. когда лицо совершает акты, не осознавая само деяние или его последствия» (*Commentary to the Additional Protocols, para. 3474*).

Приведенное выше определение понятия «умышленно» («*wilfully*»), как его рассматривает МККК, содержит два важных аспекта. Первый за-

ключается в том, что термин «умышленно» требует доказательства наличия двух компонентов ментального элемента – «осознания» и «намерения». В свою очередь это еще раз подтверждает, что всякое преступление представляет собой направляемый сознанием и волей поступок человека. Проверка этих компонентов сложный процесс, обладающий многоуровневым характером – необходимо доказать, что обвиняемый действовал сознательно и с намерением относительно материальных элементов данного преступления. Использование в рамках определения МККК фразы «желая их наступления» подтверждает то, что со стороны обвиняемого должен быть установлен волевой элемент, а именно намерение со стороны обвиняемого лишить жизни, или нанести серьезное увечье с грубым пренебрежением к человеческой жизни.

Второй аспект связан с тем, что определение МККК расширяет термин «умышленное», тем самым позволяет охватить те дела, где обвиняемый вполне может предвидеть смерть или серьезное телесное повреждение как возможный результат, и соглашается с таким результатом. Включение формулировки «признавать возможность» влечет за собой доказательство наличия волевого элемента в дополнение к элементу «осознание», вне зависимости насколько слабым может быть первый элемент. Воля приобретает менее выраженный характер и здесь уже возникает вопрос о такой форме умысла, как косвенный.

Вынесенные Судебной камерой по делу Челебичи судебные решения об «умышленном убийстве» поддерживают это предложение: «Более того, что в различных правовых системах применяют различные формы классификации содержащегося в умышленном убийстве ментального элемента, очевидно, что требуется некоторая форма намерения. Если подходить к этому вопросу с точки зрения возможности предвидеть наступление смерти, в результате действий обвиняемого, или с точки зрения принятия на себя чрезмерного риска, который показывает наличие безрассудства, это намерение может быть установлено из обстоятельств» (Prosecutor v. Delalic et al., Case No.: IT-96-21-T, Judgement, 16 Nov. 1998, para. 437).

Это судебное решение по делу Челебичи имеет два важных аспекта. Во-первых, в нем подтверждается, что для привлечения лица к ответственности должна быть установлена некая форма намерения. Во-вторых, предвидение возможности наступления смерти, или осознание риска, что такой результат может наступить является достаточным для возникновения правоотношения индивидуальной уголовной ответственности.

В дальнейших своих решениях Трибунал прибегнул к уточнению. Так в деле Prosecutor v. Strugar Судебная камера установила, что «осознания обвиняемым того, что его действие или бездействие может стать возможной причиной смерти, недостаточно... необходимое ментальное состояние присутствует, когда обвиняемому известно, что наступление

смерти в результате его действия или бездействия вероятно...» (Prosecutor v. v. Strugar, Case No.: IT-01-42-T, Judgement, 31 Jan. 2005, para. 236).

Таким образом, в судебной практике Трибунал отражено мнение о том, что субъективная сторона умышленного убийства характеризуется виной в форме прямого или косвенного умысла, а ментальные элементы умышленного убийства считается доказанными, если лицо, обвиняемое в совершении данного преступления, осознает вероятность наступления смерти. Степень осведомленности обвиняемого в таком случае более высокая и придает «возможности предвидения» более конкретный характер.

Громовенко К. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры международного права и международных отношений*

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ООН ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ НАЕМНИЧЕСТВУ

Традиционно проблема борьбы с наемничеством относится к сфере прежде всего международного гуманитарного права. Однако, рассмотрение вопросов статуса наемников является только частью международно-правовой проблематики наемничества. Проблема международно-правового запрета наемничества как явления, определение и закрепление его четких признаков в международно-правовых документах, выявление современных форм, проявлений и методов наемнической деятельности как предпосылки эффективного международно-правового воздействия на это противоправное явление – вопрос, выходящий за пределы международного гуманитарного права, и относящийся к сфере комплексного международного сотрудничества государств, затрагивающий различные аспекты международного права: права прав человека, права международной безопасности, права международной ответственности, международного уголовного права.

С другой стороны, наемничество, как фактор дестабилизации международного мира и безопасности, обуславливающий массовые нарушения прав человека, превратилось в глобальную проблему, исследование которой и выработка международно-правовых механизмов противодействия стало одной из важных задач Организации Объединенных Наций в последние десятилетия.

Об этом свидетельствуют значительное международных документов, принятых в ООН (за последние 20 лет Генеральная Ассамблея Организации Объединенных Наций, Совет Безопасности, Экономический и Социальный Совет и Комиссия по правам человека приняли более 100 резолюций), прежде всего в рамках Совета (Комиссии) по правам человека и учреждение Специального докладчика по вопросу об использовании

наемников Комиссии по правам человека. Мандат, касающийся использования наемников, был учрежден в 1987 г. (Резолюция 1987/16 Комиссии) в связи с необходимостью подтвердить право народов на самоопределение, в особенности с учетом угрозы наемнической деятельности в Африке, и поддержан ЭКОСОС (Резолюция 1987/61 ЭКОСОС от 29 мая 1987 г.).

ГА и СБ ООН приняли многочисленные резолюции, осуждающие использование наемников и определяющие их позицию по данному вопросу (Резолюции СБ ООН 405 (1977) и 419 (1977); Резолюция ГА ООН 36/103 от 9 декабря 1981 г., 44/51 от 8 декабря 1989 г., 44/81 от 8 декабря 1989 г., 49/31 от 9 декабря 1994 г., 49/31 от 9 декабря 1994 г., 54/151 от 29 февраля 2000 г., 57/196 от 18 декабря 2002 г., 58/162 от 22 декабря 2003 г., 62/145 от 18 декабря 2007 г.). 4 декабря 1989 г. ГА ООН одобрила Международную конвенцию о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наемников (Резолюция 44/34).

При работе над проектом Кодекса преступлений против мира и безопасности человечества Комиссия по международному праву рассматривает вопрос о наемнической деятельности.

В Резолюциях Совета (Комиссия) по правам человека осуждается наемническая деятельность, поскольку она нарушает принцип самоопределения, на который имеют право все народы, и подчеркивает, что такая деятельность представляет собой опасность для мира и безопасности развивающихся стран, в частности в Африке, и малых и островных государств и влечет грубые нарушения прав человека (Резолюция 2003/2 от 14 апреля 2003 г.). В резолюции 2003/32 от 14 апреля 2003 года Комиссия предложила ряд мер, определяющих сферу охвата и направления деятельности мандата.

В связи с прекращением деятельности Специального докладчика, Комиссия по правам человека Резолюцией 2005/2 от 7 апреля 2005 г. учредила Рабочую группу по использованию наемников как средства нарушения прав человека и противодействия осуществлению права народов на самоопределение. Мандат был продлен Резолюцией 7/21 от 28 марта 2008 года. В мандат включено требование «отслеживать и анализировать воздействие деятельности частных компаний, предлагающих военную помощь, консультативные услуги и услуги в сфере безопасности на международном рынке, на осуществление прав человека, в частности права народов на самоопределение, и подготовить проект международных основных принципов поощрения уважения прав человека со стороны указанных компаний при осуществлении ими своей деятельности». Рабочей группой в соответствии с решениями ГА и Совета по правам человека ООН была проведена серия региональных консультаций со странами-членами ООН, на которых обсуждались вопросы противодействия наемничеству, а также необходимость регулирования деятельности частных военных

и охранных компаний. Такие региональные консультации проведены со странами СНГ и Восточной Европы (Москва, 2008), Латинской Америки (Панама, 2008), Азии (Таиланд, 2009), Африки (Аддис-Абеба, март 2010) и Западной Европы (Женева, апрель 2010).

Рабочая группа предоставляла доклады (от 1 апреля 2010 г., от 2 июня 2010 г., 4 июня 2010 г., 14 июня 2010 г., 15 июня 2010 г., от 5 июля 2010 г., от 5 июля 2010 г., от 2 сентября 2010 г., от 14 сентября 2011 г.) К Докладу Рабочей группы о прогрессе, достигнутом в деле выработки проекта правового инструмента для возможного рассмотрения и принятия решения Советом по правам человека от 5 июля 2010 г. прилагается Проект возможной международной конвенции о частных военных и охранных компаниях. В июле 2010 года Советом ООН по правам человека официально опубликован Проект возможной Конвенции о частных военных и охранных компаниях (ЧВОК). В августе 2010 года Генеральный секретарь ООН представил государствам-членам элементы предлагаемого проекта конвенции о частных военных и охранных компаниях, подготовленные в рамках Рабочей группы.

Гайдей К. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин*

ДО ПИТАННЯ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

17 липня 1998 р. на Дипломатичній конференції повноважних представників під егідою ООН в Римі був прийнятий Статут Міжнародного Кримінального Суду (МКС), який набув чинності 1 липня 2002 р. Саме з цієї дати бере відлік функціонування МКС. Україна підписала Статут МКС 20 січня 2000 р., тобто у той час, коли Статут ще не набрав чинності. Однак досі Україна не ратифікувала Римський Статут, тому відповідне питання залишається на порядку денному для нашої держави.

Головною перепорою до ратифікації Римського Статуту є його невідповідність Конституції України. На підставі ст. 151 Конституції Президент України звернувся до Конституційного Суду України щодо надання висновку про відповідність Конституції України Римського Статуту МКС, до речі, це було перше і єдине таке конституційне подання. Конституційний Суд 11 липня 2001 р. дійшов висновку визнати Римський Статут МКС таким, що не відповідає Конституції України, у частині, що стосується положення абзацу десятого преамбули і ст. 1 Статуту. Ці положення Римського Статуту закріплюють принцип компліментарності, який покладено в основу юрисдикції МКС. Висновок Конституційного Суду обґрунтовано нормами ст. 124 Конституції України, відповідно до якої правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, а саме Конституційним Судом

та судами загальної юрисдикції. На відміну від міжнародних судових установ, які підпадають під регулювання ст. 55 Конституції України і за своєю природою є допоміжними засобами захисту прав та свобод людини і громадянина, МКС дійсно доповнює систему національної юрисдикції (Дрємина Н. В., Принцип комплементарности юрисдикции Международного Уголовного Суда. 2005, с. 184, 187; Decision 98-408 DC of 22 January 1999 – Treaty on the Statute of the International Criminal Court, Journal officiel, No. 20, 24 January 1999, p. 1317). Проте можливість такого роду доповнення національної судової системи України не передбачена в розділі VIII «Правосуддя» Конституції України. Це приводить до висновку, що задля здійснення Україною ратифікації Римського Статуту необхідно привести національне законодавство у відповідність до Статуту.

Експертами у відповідних галузях права висловлюються різні пропозиції щодо вирішення цього завдання. С. В. Ківалов, наголошуючи на необхідності проведення судової реформи в Україні та узгодження відповідного українського законодавства з європейськими стандартами, підкреслює, що позиція України з питання приєднання до Римського Статуту повинна бути послідовною, а тому вважає необхідною ратифікацію Україною Римського Статуту (Кивалов С. В., От Нюрнбергского военного трибунала до Международного уголовного суда: позиция Украины должна быть последовательной // Слово : Обществ. – полит. газ. 2006. 6 октября (№ 36). — с.19).

Щодо гармонізації положень національного кримінального та кримінально-процесуального права та Римського Статуту пропонується доповнити існуючі статті Кримінального кодексу України та додати до нього нові, присвячені новим для українського законодавства складам злочинів (Кучевська С. П., Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного Кримінального Суду : автореф. дис.... канд. юрид. наук. 2009, с. 11-13). Позитивним розвитком у напрямку остаточного приєднання Україною до Римського Статуту можна вважати прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України в 2012 р., в який було включено цілком новий Розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження».

Потрібно зазначити, що всі дослідники погоджуються з тим, що ратифікація Римського Статуту є необхідним заходом для України. Це пояснюється наступним: 1) Україна стала першою державою, що не є учасницею Римського Статуту, яка ратифікувала Угоду про привілеї та імунітети МКС (Закон від 18 жовтня 2006 р.), що підтверджує наміри України остаточно приєднатися до Статуту; 2) необхідність якомога скорішої ратифікації Україною Римського Статуту зумовнюється обраним євроінтеграційним курсом нашої держави. Ще в 2007 р. серед рекомендацій щодо подальших дій у напрямі реалізації положень плану дій «Україна-ЄС» зазначалася необхідність внесення змін до законодавства України як пере-

думова ратифікації Римського Статуту. Більш того, у листопаді 2012 р. на XI сесії Асамблеї держав-учасниць МКС у заяві, зробленій від імені ЄС та держав-членів, ще раз наголошувалось на необхідності подальших заходів щодо досягнення універсальності Римського Статуту; 3) Рада ООН з прав людини після проведення Універсального періодичного огляду в Україні в 2012 р., рекомендувала нашій державі ратифікувати Римський Статут як інструмент з прав людини; 4) Україна не є першопрохідцем у цій сфері – ціла низка Європейських держав (Франція, Бельгія, Іспанія тощо) зіткнулась із подібними конституційними перешкодами під час ратифікації Римського Статуту, усі вони вжили необхідних заходів щодо зміни національного конституційного та галузевого законодавства. Відповідно Україна може скористатись іноземним досвідом щодо ратифікації Статуту; 5) відповідно до ст. 18 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, до якої Україна приєдналась ще в 1986 р., підписавши договір, Україна зобов'язана утримуватись від дій, які позбавили б договір його об'єкта та мети, доти, поки вона не виразить ясно свого наміру не стати учасником цього договору. Наприклад, підписали, але згодом офіційно відмовились від обов'язковості для них Статуту МКС США та Ізраїль, тому в разі прийняття рішення владою України про недоцільність ратифікації Статуту, має відбутись відповідного змісту офіційна заява.

Підсумовуючи, сьогодні після численних закликів України до остаточного приєднання до Римського Статуту, які висловлювались від імені міжнародних міжурядових та неурядових організацій, та в рік, коли Україна головує в ОБСЄ, яка ще в Резолюції 2003 р. закликала до всезагального приєднання до Римського Статуту, актуальність питання ратифікації Римського Статуту постає особливо гостро перед Україною задля підтвердження її статусу як правової держави та підтримання послідовного курсу міжнародної політики. Таким чином, зараз нагальними є внесення та реалізація законодавчих ініціатив з приводу подальшої зміни національного законодавства з метою його приведення у відповідність із Статутом МКС та подальшої його ратифікації.

Зубченко Н. И.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры международного права и международных отношений*

КОНВЕНЦИИ СОВЕТА ЕВРОПЫ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ЖИВОТНЫХ

Деятельность Совета Европы в сфере защите животных берет свое начало с 60-х годов XX века, когда было положено начало созданию первых международных соглашений, касающихся благополучия животных. В период с 1965 по 1990 гг. были сформулированы, подписаны и вступили в силу пять основных конвенций направленных на защиту животных (Европейская конвенция о защите животных при международной перевозке

1968 г. (пересмотрена в 2003 г.), Европейская конвенция о защите животных, содержащихся на фермах 1976 г., Европейская конвенция о защите хребетных животных, используемых для экспериментов и других научных целей 1986 г., Европейская конвенция о защите домашних животных 1987 г.).

Конвенции были разработаны на основании научного и практического опыта государств в сфере защиты животных и с учетом мнений наблюдателей – благотворительных организаций (WSPA, Eurogroup), ветеринарных организаций (FVE), фермерских организаций (COPACOCEGA). Конвенции направлены на обеспечение закрепления единых стандартов благополучия животных в государствах-членах Совета Европы.

Компетенция Совета Европы в сфере защиты животных связана с необходимостью согласованных действий всех европейских институций, признающих защиту животных одним из важных политических вопросов, и также с необходимостью признания существования принципа уважения к животным, ставшей неотъемлемой частью общей политики европейских государств (V. Caporale, B. Alessandrini, P. Dalla Villa & S. Del Papa *Global perspectives on animal welfare*. – *Rev. sci. tech. Off. int. Epiz.* – 2005. – № 24 (2). – С. 567-577).

Указанные конвенции Совета Европы основаны на антропологическом подходе, направлены на то, что «для его собственного благополучия, бытия, человек может, а иногда и должен использовать животных, но он имеет моральное обязательство обеспечить в разумных пределах, здоровье и благополучие животных, и в каждом отдельном случае не подвергать излишнему риску». Большинство государств-членов Совета Европы подписали эти конвенции, выразив тем самым свою поддержку политики Совета Европы в отношении благополучия животных (*Biological safety – use of animals by humans* – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/biological_safety_and_use_of_animals/default.asp).

Совет Европы осуществляет регулирование обращения с животными и защиты их от жестокого обращения путем принятия рекомендательных норм, международных конвенций и осуществления контроля за их соблюдением. Результативность создания стандартов в этой области и их эффективности зависит от тесного сотрудничества с государствами-членами Совета Европы и неправительственными организациями, представляющими такие различные заинтересованные группы, как ветеринаров, ассоциаций по защите животных, специалистов по поведению животных, сельхозпроизводителей и ученых.

Наиболее важное значение для установления юридических обязательных правил в области защиты домашних животных имеют международные договоры СЕ: Европейская конвенция о защите животных при

международной перевозке 1968 г. (пересмотрена в 2003 г.), Европейская конвенция о защите животных, содержащихся на фермах 1976 г., Европейская конвенция о защите хребетных животных, используемых для экспериментов и других научных целей 1986 г., Европейская конвенция о защите домашних животных 1987 г.

Каждый из перечисленных документов представляет собой свод правил, которые определяют условия содержания и правила обращения с животными в отдельных сферах. Однако во всех Конвенциях речь идет, в том числе, о домашних животных.

Европейская конвенция о защите животных при международной перевозке 1968 г. определяет общие условия международной транспортировки животных, подготовку их к перевозке, требования к транспортным средствам, степень комфортности транспорта для животных, требования к ветеринарному контролю, сертифицированию и детализация условий перевозки отдельными видами транспорта – автотранспортом, морским транспортом и железнодорожным транспортом.

Европейская конвенция о защите животных, содержащихся на фермах 1976 г. является рамочной конвенцией, определяющей принципы содержания, ухода и размещения животных, в том числе при интенсивном разведении животных. Для каждого вида животных существуют рекомендации по содержанию, составленные Комиссией по применению Конвенции (*Animal Welfare in Europe: Achievements and Future Prospects/ Community Legislation on the Protection and Welfare of Animals*. – 2006. [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.coe.int/t/>).

Европейская конвенция о защите хребетных животных, используемых для экспериментов и других научных целей 1986 г. определяет условия содержания, размещения опытных животных, характер экспериментов, контроль за размножением, обучение персонала и составление отчетности и статистики. Конвенция включает два приложения технического характера относительно подробных условий содержания животных и составления статистики.

Европейская конвенция о защите домашних животных 1987 г. содержит общие базовые стандарты обращения с домашними животными и владения животными, положения о защите домашних животных от жестокого обращения, порядок создания и содержания приютов для бездомных и брошенных животных, порядок приобретения животных и их содержания. Конвенция устанавливает правила купли-продажи домашних животных в зависимости от их вида и происхождения, а также особенности регулирования количества бездомных животных.

Таким образом, конвенции по защите животных, одобренные Советом Европы, стали первыми международными соглашениями, закрепившими обязательность этического принципа уважения к животным и

установившими стандарты по их транспортировке, разведению и умерщвлению животных, равно как и их использования для экспериментов или домашнего содержания. Данные конвенции применяются практически всеми государствами Совета Европы в качестве базисных документов для разработки национального законодательства (Stevenson P. European Union Law on the welfare of farm animals. In a global perspective on animals in the legal system. – International Animal Welfare Law Conference. – California Western School of Law. – 2004. – P. 124.). Однако в отношении постсоветских государств следует отметить, что, несмотря на подписанные и ратифицированные конвенции по защите животных, их положения слабо имплементированы в национальное законодательство и характеризуются низкой степенью реализации. Одним из решений может стать создание рабочих групп по имплементации положений Конвенций в законодательство каждого из указанных государств.

РОЗДІЛ 7 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства

Вишняков О. К.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З МИТНИМ СОЮЗОМ ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА

Відповідно до Закону України від 19 червня 2003 р. «Про основи національної безпеки України, європейський вектор інтеграції залишається законодавчо закріпленим пріоритетом національних інтересів поряд з пріоритетом розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України (ст. 6 Закону). На цьому тлі та зважаючи на загальну тенденцію у світі щодо створення все нових економічних об'єднань інтеграційного характеру, є доцільним визначити інтеграційні перспективи України з точки зору відповідних правових форм, зокрема на євразійському векторі, який виступає як секундарний відносно вектору європейського.

Цей вектор може бути представлений участю у Митному союзі Євразійського економічного співтовариства (МС) у складі РФ, Білорусі та Казахстану абсорбіними формами співпраці з ним. Що стосується участі у МС, то, звичайно, для цього не має бути правових перешкод. Але, перш за все, треба взяти до уваги необхідність для України як члена Світової організації торгівлі відповідати вимогам цієї організації щодо митних союзів як інтеграційної форми та дотримувати відповідні процедури СОТ. Білорусь та Казахстан не є членами СОТ, тому вступаючи до МС, Україна згідно з правилами Генеральної угоди з тарифів і торгівлі мала б погодити це рішення з СОТ.

Треба враховувати, що угода про приєднання України до МС мала б характер субординаційної, тобто Україна мала б пристосовувати своє правове поле до вже існуючих умов МС. Варто також взяти до уваги, що МС є угрупованням наднаціонального характеру, до компетенції якого передано питання торгівлі учасників МС з третіми країнами, отже Україна втратила би можливості для проведення власної торговельної політики щодо третіх країн, а також щодо ЄС.

Для того, щоби претендувати на роль нового учасника МС, Україні необхідно було б стати державою-членом ЄвразЕС, у якому застосовується зважений принцип голосування. Так, в Інтеграційному комітеті – постійно діючому органі ЄвразЕС – рішення приймаються більшістю у 2/3 голосів, при цьому кількість голосів кожної з сторін визначається

відповідно її внеску до бюджету ЄврАзЕС на утримання органів ЄврАзЕС, фінансування проведення засідань органів Співтовариства та Комісії постійних представників при ЄврАзЕС. У відповідності з розподілом внесків, встановленим у Договорі про ЄврАзЕС, голоси розподілено наступним чином: Білорусь – 15, Казахстан – 15, Киргизстан – 7,5, РФ – 40, Таджикистан – 7,5, Узбекистан (членство призупинено) – 15. Отже, у разі вступу України до ЄврАзЕС мав би відбутися перерозподіл 100 голосів відповідно до нового відсоткового розподілу внесків. Розподіл за внесками має штучний, нестійкий характер, оскільки непрозорим залишається його справжній критерій – обсяг торгівлі тої чи іншої національної частини єдиної митної території, рівень економічного розвитку, обсяг ВВП і т. п.

У разі приєднання до ЄврАзЕС, треба було б приєднатися до міжнародних договорів, що діють в рамках цього об'єднання, та до його діючих рішень. Так, створення ЄврАзЕС пов'язане зі створенням Єдиного економічного простору, тобто спільного ринку – інтеграційної форми більш високого рівня ніж МС. Крім того, треба врахувати продекларовану перспективу створення на основі МС та ЄП, тобто замість ЄврАзЕС, Євразійського економічного союзу (СЕС) – «повноцінного», поглибленого інтеграційного утворення з «тісною координацією економічної та валютної політики». Варто врахувати також продекларовану подальшу перспективу створення Євразійського союзу, який має вийти за межі економічного угруповання. По суті, йдеться про створення суттєво нового порівняно з СРСР наддержавного політичного угруповання на принципах наднаціонального міжнародного об'єднання, тобто на принципах добровільної передачі частини державного суверенітету до наднаціональних органів, які приймають рішення за принципом зваженого голосування.

Замість участі у МСУ країною запропоновано співробітництво з МС у так званому «форматі три плюс один». Правове наповнення зазначеного формату може бути різним, але є підстави стверджувати, що ця формула, незалежно від її можливої подальшої модифікації, є спробою компромісу щодо співіснування, з одного боку, співробітництва України з МС та, з іншого, – участі у «поглибленій та всеосяжній» ЗВТ Україна-ЄС.

Серед різних варіантів оптимальним можна вважати інтеграційний варіант створення ЗВТ на основі багатосторонньої угоди з країнами МС. Схема укладення подібних угод у контексті МС вже існує. Так, вирішено почати офіційні переговори щодо укладення угоди про ЗВТ між країнами-членами МС та Соціалістичною Республікою В'єтнаму відповідності з директивами до формування єдиної позиції держав-членів МС, що затверджуються рішенням Ради Євразійської економічної комісії. Варіант ЗВТ максимально наближає Україну до євразійських інтеграційних об'єднань, але не створює перешкод для пріоритетного європейського вектору інтеграції, зокрема для укладення Договору про асоціацію з Європейським Союзом й функціонування ЗВТ ЄС-Україна.

Інший можливий варіант- співробітництво з МС на «секторальному рівні», тобто, на рівні посиленої економічної співпраці на певних напрямках без входження до МС та застосування форми ЗВТ (або паралельно з ЗВТ), та секторальна гармонізація законодавства України з нормами МС. Можна говорити й про перспективу гармонізації законодавства України з нормами МС як добровільної односторонньої адаптації без отримання преференцій та як певний етап наближення до МС. Слід відзначити й вже діючі зв'язки України з МС на рівні обміну інформацією, консультацій та спільних експертних оцінок, а також можливий статус України у МС в якості спостерігача без отримання економічних преференцій.

Бехруз Х.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры права Европейского Союза и сравнительного
правоведения, доктор юридических наук, профессор*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ СРАВНИТЕЛЬНОГО ПРАВОВЕДЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Вся история становления и развития сравнительного правоведения – это постоянный поиск новых направлений исследований, поскольку, сравнительное правоведение, как динамичное научное направление, находится на острие вызовов, отражающих соответствующее состояние общественного развития, требующего адекватного научного осмысления.

Сравнительное правоведение исследует, главным образом, комплекс правовых явлений, как органическое целое, геоправовое пространство, что свидетельствует о доминировании тенденции сравнения комплексов правовых явлений, т. е. не фрагментарное, а системное сравнение – макросравнение, в которое неизбежно включаются политологические, культурологические, психологические аспекты функционирования права и правовой системы в объективно существующем национальном и наднациональном уровнях. Очевидным является необходимость и важность взаимодействия между правом, историей, философией, культурой, религией и другими гуманитарными научными направлениями. Именно так, можно перевести на современный научный язык требование глубокого понимания и учета особенностей правовой реальности. Таким образом, наиболее важной частью содержания исследований сравнительного правоведения, являются знания, имеющие функциональную природу, выходящие за рамки национальных правовых систем и имеющие универсальную теоретическую и практическую ценность.

С позиций цивилизационного подхода, важным направлением исследований сравнительного правоведения выступает именно изучение множественности правовых реальностей, отражающих многообразие право-

вых явлений. Многообразие существующих правовых систем и правовых культур основывается на разных правовых ценностях ранее существовавших и существующих в настоящее время культур и цивилизаций.

Изучение основных правовых систем на основе систематического применения методологического инструментария сравнительно-правовых исследований, также, выступает в качестве одного из направлений исследований в рамках сравнительного правоведения. Широкое применение богатого потенциала сравнительно-правового метода, при изучении основных правовых систем, позволяет выйти на новый уровень накопления и систематизации его результатов, что является важным направлением исследований сравнительного правоведения.

Специфика исследований сравнительного правоведения также определяется с точки зрения профессиональной деятельности юристов, исходящей из того, что любая юридическая наука обслуживает определенную сферу юридической деятельности. Современный юрист, в контексте транснациональных отношений обязан быть вооруженным методикой работы с правовыми реалиями, имеющими разное происхождение, знаниями не только различных правовых норм, но также религиозного, социокультурного контекста, формирующих правовой менталитет и правосознание носителя определенной культуры.

Сравнительное правоведение выступает в качестве площадки для взаимопонимания различных правовых культур. Главное в снижении напряженности и конфликтности культур вообще и правовых культур в частности, заключается в понимании и принятии инаковости, которые предполагают признание существования различных критериев оценки разнообразных факторов общественной жизни, восприятие различного образа жизни и признание права на существование различных философских и идеологических основ и моделей социального развития. Сравнительное правоведение в глобализирующемся мире может стать платформой для интеллектуального обмена, способного культивировать многообразие правовых культур и правовых систем, использование потенциала которых способно обеспечить поступательное развитие общества.

Функциональное назначение сравнительного правоведения проявляется в трех направлениях: практическом или профессиональном, социологическом и культурном. Практическая значимость сравнительного правоведения все ярче проявляется в условиях интернационализации экономики, информации, что обуславливает формирование региональных и, отчасти, универсальных правовых пространств.

Потенциал сравнительного правоведения, проявляющийся в широчайших возможностях использования теории, методологии и, особенно, результатов сравнительно-правовых исследований в юридической практике, в частности, в сфере правотворчества и правоприменения, поистине неисчерпаем.

Важной особенностью современного этапа развития сравнительного правоведения является его глобализация, повсеместная институционализация. Это проявляется, в частности, в том, что именно на современном этапе в ряде стран создаются ассоциации или общества по изучению проблем сравнительного правоведения, открываются новые специализированные кафедры и институты. В университетских учебных планах и программах предлагаются многочисленные спецкурсы по сравнительному правоведению. Во многих странах выпускаются специализированные периодические издания. Регулярно проводятся международные конгрессы, конференции и симпозиумы по сравнительному правоведению.

Современное профессиональное правовое мышление предполагает выход за рамки национального права, учет правовых принципов и правовых положений наднациональных правовых массивов. Правоприменитель в современных условиях обязан продемонстрировать не только блестящие знания и умение работать с национальной правовой базой, но также с принципами и нормами, содержащимися в международных универсальных и региональных правовых актах. Представляется, что именно сравнительное правоведение, способно, наряду с другими научными юридическими направлениями, обеспечить формирование такого уровня профессионального мышления.

Василенко М. Д.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри права ЄС і порівняльного права, доктор фіз.-мат. наук,
професор*

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПРОЯВАХ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства

У епоху високих технологій економіка значною мірою визначається наявністю і ефективністю інноваційних процесів і розвиненістю інноваційної сфери незалежно від конкретної правової системи. Реформування інноваційної сфери потребує наукового підходу до нормативно-правових актів, а динамічність сучасного ведення господарювання змушує в авральному порядку вносити необхідні зміни до чинного законодавства. Це, у свою чергу, породжує різні способи підтримки і стимулювання інноваційної діяльності державою. Країни із загальною та романо-германською системою права були більш схильні до розвитку інновацій разом зі своїми досягненнями і помилками. Зараз лідируюче положення переходить до країн далекосхідної правової сім'ї. Існує достатня кількість робіт, присвячених інноваційній сфері, у тому числі і юридичного характеру. Більшість з них присвячена окремим проблемам інноваційної діяльності в окремих правових системах. У той же час дослідження компаративістського характеру в літературі практично відсутні.

Вважається, що недоліки у сфері формування інноваційної економіки в більшості пострадянських країн обумовлені тим, що Україна, як і Росія, були орієнтовані на свідомо неконкурентну неоліберальну модель розвитку, тоді як актуальною була модель, яка заснована на абсолютно інших закономірностях і принципах взаємодій, – модель інноваційного розвитку. Неоліберальний конкурентно-ринковий механізм став серйозною перешкодою для інноваційного розвитку в цілому, коли в умовах економіки, яка побудована на знаннях, вартість отримання нових знань стрімко зростає, і відповідно ринково-конкурентна модель швидко втрачає свою актуальність через дублювання витрат на інноваційні розробки. На користь цього свідчить наступне. Як і в країнах, що розвиваються, так і в технологічно розвинених країнах, витрати на оборону складають в середньому однаковий відсоток ВВП; також співрозмірні відсотки від ВВП, які витрачаються на освіту і охорону здоров'я, проте, витрати на розвиток інновацій відрізняються значно. Так, за даними ЮНЕСКО технологічно розвинені країни витрачають на це 5 % валового національного продукту, а країни, що розвиваються менше 0,2 %, тобто в 20 і більше разів менше (Салам А. Проблемы науки, передовой технологии и развития. Мир науки. 1989, т. 33, № 1, с. 22). Навіть вже в умовах неоліберальної економіки технологічно розвинені країни формували не ринкові тенденції свого розвитку, коли у них виразно сьогодні присутня спеціальна регуляція економіки. Країни «великої сімки» сконцентрували під своїм контролем 90 % світового наукового потенціалу і контролюють більше 80 % глобального ринку високих технологій з обсягом у 3 трильйони дол. США (Байнев В. Ф., Саевич В. В. Переход к инновационной экономике в условиях межгосударственной интеграции. Минск, 2007, с. 20). Поряд з технологічно розвиненими країнами помітно піднялися в галузі високих технологій Китай, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Індія, які достатньо критично відносяться до неоліберальних господарських відносин. Виникає питання щодо місця України у сфері розвитку інновацій, яка була однією найбільш інноваційно розвинених республік у складі СРСР, а відповідно і у світі. У Верховній Раді України в червні 2007 року відбулися парламентські слухання «Національна інноваційна система України: проблеми формування і реалізації». На них було відзначено, що в країнах з розвинутою економікою 85-90 % приросту ВВП забезпечується за рахунок виробництва і експорту наукоємної продукції, а частка України на ринку високотехнологічної продукції сягає лише 0,1 %. Однак можна упевнено відзначити: ніякої Національної інноваційної системи в Україні так і не було створено. А за оцінкою світового економічного форуму, Україна займає одне з передостанніх місць за індексом конкурентоздатного зростання серед країн, де проводилися відповідні розрахунки. Результати дослідження свідчать, що економіка і інфраструктура не набувають інноваційної спрямованості. Більш того, в українському виборі часто запозичуються найгірші знахідки тих або інших теоретико-практичних напрямів.

Проте, в умовах безпрецедентного загострення кризи і міжнародної конкуренції за ринки збуту, на успіх можуть сподіватися тільки ті країни, які накопичують передовий інноваційний промисловий капітал. Саме таким шляхом йдуть високорозвинуті країни незалежно від приналежності до тієї або іншої правової системи. Таким чином, потреба в економіко-правовій регуляції інноваційної діяльності через планування управління та її контроль стає невід'ємною частиною очікувань у змінах в соціально-економічному житті сучасного суспільства. Це підтверджується тими неладами в сучасному стані інноваційного розвитку, що спостерігаються в багатьох країнах світу.

У роботі автор ставив за мету дослідити проблему з позицій порівняльного правознавства на прикладах інноваційних систем: ЄС, США, України та ін. країн. Відзначається, що країни-члени ЄС сьогодні втратили своє технологічне лідерство. Крім усього іншого, технологічні успіхи Китаю незабаром відберуть таке лідерство і у США. Причому китайські інновації, що не знайшли ще застосування в промисловості, вже є загрозою для американців. Порівняльний аналіз свідчить, що Китай обжене США в саме тих наукових розробках, що перетворюються на конкретні продукти і що реально виводяться на товарні ринки. При цьому порівняльно-правове аналіз виявив, що навіть США, наполегливо насаджуючи в інших країнах свою ортодоксальну модель неолібералізації, у себе в країні прагне реалізувати її вкрай усіченому вигляді, здійснюючи достатньо продумані заходи державного регулювання господарської діяльності. Ці заходи пов'язані, головним чином, з наполегливою державною підтримкою інноваційної активності національної економіки. Як відзначають самі американські дослідники, саме завдяки державній підтримці в США активно розвилися всі інновації у високотехнологічних галузях. Ще в 2003 р. в США був прийнятий Закон про розвиток досліджень і розробок у галузі нанотехнології в ХХІ ст. Структура і зміст цього закону фактично не мають нічого спільного з теоретичними положеннями неолібералізму, а можуть виступати зразком державного директивного документа, характерного для планово-центральної системи управління. Цей Закон визначив нанотехнологію як пріоритет науково-технічної політики американської адміністрації (для порівняння вкажемо, що в Україні науково-технічні пріоритети довгий час були записані не конкретно за урядом, а взагалі за державою, що знеособлювало відповідальність за виконання). Закон встановлює жорсткий порядок організації планування і координації робіт, даючи конкретні доручення, починаючи від Президента країни і закінчуючи Інститутом стандартів і технологій.

Таким чином, порівняння досвіду економічно і інноваційно розвинених країн свідчить, для підвищення рівня інноваційної діяльності слід кардинально зрадити організаційно-правову архітектуру виробництва і структуру видів економічної діяльності в галузевих інтересах і на користь крупних організаційних форм.

Анцупова Т.А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
докторант кафедры права Европейского Союза и сравнительного
правоведения, кандидат юридических наук, доцент*

ПРЕЦЕДЕНТНОЕ ПРАВО И ПРАКТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

Заслуженный авторитет Страсбургского суда был получен благодаря обеспечению единообразного толкования и применения Конвенции о защите прав человека и основных свобод в масштабах всего европейского континента. Предназначение Европейского суда по правам человека состоит в «выравнивании» стандартов и гарантий защиты прав человека во всех государствах-участниках Конвенции и формировании единого европейского правового пространства в сфере защиты прав человека и основных свобод.

Исследование особенностей толкования и применения норм Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, 1950 г., а также организация деятельности Европейского суда по правам человека (Страсбургский суд, Суд), его структура, принципы деятельности, достаточно глубоко исследованы в юридической научной литературе такими учеными как: Абашиде А. Х., Алисевич А. С., Бредли Е., Буткевич В. Г., Буткевич О. В., Гнатовский М. М., Гомьен Д., Дженис М., Зваак Л., Кей Р., Лич Ф., Параскева К., Пушкарь П. В., М. де Сальвиа, Супрун Д. М., Туманов В. А., Харрис Д., Шевчук С. В., Энтин Л. М. и многими другими.

Целью этой публикации является выявление особенностей прецедентов ЕСПЧ, а также отличий между понятиями «прецедентное право Европейского суда по правам человека» и «практика Европейского суда по правам человека».

Одним из важных условий эффективного применения практики Европейского суда по правам человека, в рамках правовых систем государств-сторон Конвенции, является ее системность и согласованность.

При этом необходимо четко разграничивать понятия: «практика Европейского суда по правам человека» и «прецедентное право Европейского суда по правам человека». Отчасти это пересекающиеся понятия.

Также необходимо отличать понятия «прецедент» в англо-саксонской правовой семье и в праве Совета Европы.

Особенностью прецедентов Европейского суда по правам человека является то, что они являются прецедентами толкования, так как Суд, рассматривая каждое новое дело, основывается, прежде всего, на положениях Конвенции, но с учетом предыдущих аналогичных дел.

Прецедент толкования является самостоятельным источником права, который получает самостоятельное юридическое значение, отдельно от толкуемой правовой нормы. Такой прецедент всегда расширяет содер-

жание норм, хотя важным является и определение пределов такого расширения.

Европейским судом по правам человека вопрос пределов толкования Конвенции не решен. Вернее он решается в каждом конкретном деле, в соответствии с условиями современной жизни на основании эволюционного принципа толкования Конвенции. Исключения составляют случаи, когда содержание толкуемой Судом нормы Конвенции было четко определено государствами в момент подписания Конвенции (Дамирли М. А., Анцупова Т. А. Право Совета Европы: схемы, таблицы, определения и комментарии. Учебное пособие. – Одесса: Феникс. – 2007. – С. 80).

Суд существенно расширил содержание норм Конвенции. Пределы этого расширения невозможно было прогнозировать в момент открытия Конвенции к подписанию. Также невозможно было предположить, что Суд, наряду с правовыми стандартами, выработанными применительно к определенным правам и свободам, создаст, так называемые, автономные правовые понятия (Абашидзе А. Х., Алисевич Е. С. Право Совета Европы. Конвенция о защите прав человека и основных свобод: Учебное пособие. – М.: Междунар. отношения, 2007, С. 176), такие как: «суд», «имущество», «государственный служащий» и другие. Часто эти понятия не совпадают по объему и содержанию с аналогичными понятиями в национальном законодательстве государств-сторон Конвенции.

Определяя понятие «прецедент Европейского суда по правам человека», следует учесть, что прецедентное значение имеет не весь текст юрисдикционного акта Суда, а только та его часть, в которой устанавливается правовая проблема возникшая перед Судом (заявленная в жалобе), а также обоснование Судом своего решения данной проблемы (мотивировочная часть).

Доктрина прецедента основывается на судебном решении, в котором разъясняется определенный аспект права, и такой аспект «должен быть поднят в судебном производстве, и его разрешение составляет часть решения по делу, соответственно, такое разъяснение не должно презюмироваться или подразумеваться, оно должно быть четко сформулировано» (Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. – 2-ге вид. – К.: Реферат, 2010. – С. 339).

Страсбургский суд и другие институты Совета Европы используют в своей деятельности оба понятия: «practice of the ECtHR» (практика ЕСПЧ) и «case law of the ECtHR» (прецедентное право ЕСПЧ).

Учитывая вышеуказанные особенности прецедента Европейского суда по правам человека, прецедентное право Суда может быть определено как совокупность решений Суда о приемлемости жалоб и решений по сути, содержащих мотивировочную часть, и основанных на принципах толкования Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Таким образом, «прецедентное право Страсбургского суда» – это понятие материального права, в отличие от понятия «практика Страсбургского суда», под которой понимается последовательное и согласованное применение прецедента (прецедентного права) с учетом определенных юридических процедур, сопровождающих принятие решений о приемлемости жалоб и решений по сути Европейского суда по правам человека.

Волок А. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
научный сотрудник, магистр права, МРН*

ГАРМОНИЗАЦИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ В СФЕРЕ ТРАНСПЛАНТОЛОГИИ С ЕВРОПЕЙСКИМИ СТАНДАРТАМИ

Вопросы правового регулирования трансплантации органов, тканей и клеток представляют особый интерес для ученых во всем мире, принимая во внимание прогресс технического и медицинского характера в области трансплантологии и развитие правовых исследований в сфере здравоохранения.

Специалисты в медицинском праве и биоэтике признают важную роль культурных, религиозных и экономических факторов, которые должны быть приняты во внимание при выборе той или иной модели правового регулирования трансплантации. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) и Всемирная медицинская ассоциация (ВМА) активно участвуют в регулировании этой сферы здравоохранения посредством глубокого анализа медицинских данных и разработки конкретных рекомендаций. После рассмотрения 40-й Всемирной ассамблеи в здравоохранении (WHA) в 1987-м году проблемы торговли человеческими органами, ВОЗ инициировала разработку первого Свода руководящих принципов ВОЗ в трансплантологии, включенный Ассамблеей в 1991-м году в резолюцию WHA44.25. Согласно отчету секретариата ВОЗ, эти Руководящие принципы в течение следующих двух десятилетий повлияли на соответствующее законодательство во всем мире. Выполнение этих принципов и его результаты были предметом длительного всемирного консультативного процесса, приведшего к принятию резолюции WHA63.22 21 мая 2010-го года, в которую вошли обновленные руководящие принципы ВОЗ и была определена область деятельности с целью оптимизации методов трансплантации и донорства.

Резолюции WHA40.13 и WHA42.5, отразили обеспокоенность Всемирной ассамблеи здравоохранения торговлей органами ради выгоды и обосновали необходимость разработки четких и универсальных всемирных стандартов трансплантации. Результатом этой инициативы стали вышеупомянутые Руководящие принципы ВОЗ, касающиеся трансплантации человеческих органов в резолюции WHA44.25. В свете

изменений практики и отношения к трансплантации человеческих органов и тканей, 57-я Всемирная ассамблея здравоохранения, в своей резолюции WHA.57.18 просила Генерального директора, среди прочего, «продолжить исследование и сбор данных, касающихся методов, безопасности, качества, эффективности и эпидемиологии аллогенной трансплантации, а также этических вопросов, включая живое донорство, с целью конечного обновления Руководящих принципов трансплантации человеческих органов» [57-я сессия Всемирной Ассамблеи Здравоохранения / Резолюция WHA 57/18 //Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.who.int/transplantation/en/A57_R18-ru.pdf].

В качестве члена Совета Европы Украина должна была применить положения Резолюции (78)29 Совета Европы о приведении в соответствие с международными стандартами законодательств государств-участников по вопросам изъятия, пересадки и трансплантации материалов организма человека.

Процесс гармонизации законодательства Украины с законодательством других европейских стран предполагает не только следование предписаниям документов Совета Европы, но и законодательству Европейского союза. После декларации Украиной намерения об интеграции в Европейский Союз, Украина взяла на себя обязательство предпринимать усилия по согласованию своего законодательства с законодательством Европейского Союза. Это в полной мере относится и к регуляторной базе трансплантологии.

Украина стремится к интеграции в Европейский союз официально с 1998 года, когда Президент Украины издал Указ «Об утверждении стратегии интеграции Украины в Европейский союз» (06.11.1998г. № 615/98). Учитывая, что здоровье, среди прочих, было определено в качестве приоритетной области адаптации соответствующего законодательства европейскому (ч.1, ст.1, п.2 Стратегии), Украина должна принять во внимание положения Директивы 2010/45/EU Европейского парламента и Совета о стандартах качества и безопасности человеческих органов, предназначенных для трансплантации от 7 июля 2010 [*Directive 2010/45/EU of the European Parliament and of the Council of 7 July 2010 on standards of quality and safety of human organs intended for transplantation. Official Journal of the European Union. L 207, 6.8.2010*].

Европейские страны делятся на две основные группы в зависимости от пути преодоления дефицита органов для трансплантации: страны, в которых действует система информированного согласия (необходимость формального волеизъявления о желании стать донором), и те, в которых действует презумпция согласия (необходимость регистрации формального отказа от донорства органов после смерти). В странах с информированным согласием, таких как Великобритания, Германия и Швеция, лицо или его семья должны изъявить четкое согласие на взятие органа. Почти во

всех европейских странах информированное согласие закреплено в законодательстве. Страны с презумпцией согласия, такие как Испания, Португалия, и Австрия, предполагают наличие универсального согласия при отсутствии четкого изъятия противоположного. Данный вид определения статуса донора более распространен в Европейском союзе, однако страны с презумпцией согласия могут отличаться уровнем ее законодательного закрепления.

По оценкам Общества украинских трансплантологов существующее в Украине законодательство по трансплантации органов неэффективно и нуждается в разработке четких регулирующих положений по живому донорству органов на начальном этапе. Отсутствие четких инструкций, касающихся всего процесса общения украинских специалистов с живым донором в Украине и за ее пределами, создало существенный разрыв в понимании проблемы врачами и сотрудниками правоохранительных органов и сделало возможным судебное, включая уголовное, преследование трансплантологов в стране. В связи с этим, Министерство здравоохранения заявило о своём намерении ускорить процесс усовершенствования правовой основы трансплантологии, главным образом, путем изучения уже существующих успешных моделей, которые могли бы быть адаптированы и имплементированы в Украине. Можно сделать обобщающий вывод, что проблема правового регулирования трансплантологии в Украине в соотношении с международно-правовыми стандартами находится на начальных этапах не только её практического решения, но и научного исследования.

Янчук Н. Д.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения,
кандидат юридических наук*

СРАВНИТЕЛЬНОЕ УГОЛОВНОЕ ПРАВО КАК УЧЕБНАЯ ДИСЦИПЛИНА

Современная юридическая наука не может считаться самодостаточной, ограничив предмет своего исследования рамками национального права. «Именно веление духа времени заставило юридические институты и факультеты многих стран включить в учебный план наряду с национальным сравнительное... право, которое концентрирует внимание на «глобальном измерении»..., то есть на аспектах правового регулирования, которые выходят за рамки национальных границ, характеризуются наличием иностранного элемента, присутствием международных параметров, значение которых в современных условиях резко возросло» (Саидов А. Х. Сравнительное гражданское право как наука и учебная дисциплина // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2007. – № 1. – С. 54). Одним из таких учебных курсов, способствующих

щих расширению кругозора будущих юристов, является сравнительное уголовное право.

В многочисленных научных трудах по сравнительному уголовному праву вопросам его содержания и методики преподавания уделяется незначительное внимание. Зачастую имеет место смещение акцента со сравнительно-правового познания уголовно-правовой действительности к страноведческому. Анализируя проблемы совершенствования преподавания отраслевых сравнительно-правовых дисциплин, Х. Бехруз отмечает: «анализ материалов данных курсов и их рабочих программ показывает, что в их рамках рассматриваются различные правовые институты, входящие в отрасль права, функционирующих в рамках различных правовых систем. Однако они не подвергаются сравнительно-правовому анализу в соответствии с предметом сравнительного правоведения и методологией сравнительно-правовых исследований, что не способствует признанию и укреплению данных направлений в качестве учебной дисциплины» (Бехруз Х. Сравнительное правоведение как учебная дисциплина // Наукові праці НУ ОЮА. – 2011. – С. 284).

Данное исследование представляет собой попытку восполнить данный пробел, а также изложить собственную точку зрения относительно содержания и методики преподавания сравнительного уголовного права как относительно самостоятельной учебной дисциплины.

«Сравнительное уголовное право» в рамках учебного курса направлено на изучение основных уголовно-правовых систем современности, исследование уголовно-правовой доктрины, действующего уголовного законодательства и других источников уголовного права, правоприменительной практики с целью выявления общих подходов и основных различий в регулировании уголовно-правовых институтов, тенденций развития последних, а также магистральных направлений развития современного уголовного права в целом.

Изучение курса «Сравнительное уголовное право» дает возможность повысить юридическую грамотность и информированность студентов; формирует более глубокое и разностороннее видение «своей собственной», равно как и других уголовно-правовых систем современного мира; получить новые знания, имеющих как теоретическое, так и практическое значение для научных разработок в области сравнительного правоведения, теории государства и права, уголовного права; использовать сравнительно-правовые исследования в области уголовного права для совершенствования национальной правовой системы; ориентироваться в основных тенденциях развития уголовного права современных уголовно-правовых систем мира; полного и объективного отображения существующих проблем уголовного права в современных уголовно-правовых системах, в контексте подготовки студентов к правоприменительной, научной и законодательной деятельности.

Структура сравнительного уголовного права состоит из двух частей. Первая часть курса посвящена Общей части уголовного права в уголовно-правовых системах современности, в которой дается определение предмета сравнительного уголовного права, методологии сравнительного исследования, общая характеристика основных подходов к классификации уголовно-правовых систем современности, изучаются основные этапы становления и развития уголовно-правовых систем, рассматриваются типологические особенности уголовно-правовых систем современности, дается сравнительно-правовая характеристика источникам уголовного права, системе уголовного законодательства, исследуется система уголовного законодательства, анализируется преступное деяние и система уголовно-правовых наказаний. Вторая часть анализирует основные институты Особенной части уголовного права в основных уголовно-правовых системах современности.

В рамках Общей и в Особенной частей сравнительного уголовного права должны найти свое отображение не только основные уголовно-правовые системы современности, но и те уголовно-правовые системы современности, сфера влияния которых значительно уже. Такой подход позволяет учитывать фактор идеологического наполнения уголовного права в различных уголовно-правовых системах, «где сама по себе идея права включает в себе совершенно иные по сравнению с привычными нам, западному мыслящим людям, представления» (Есаков Г. А., Крылова Н. Е., Серебrenикова А. В. Уголовное право зарубежных стран. – М.: Проспект, 2008. – С. 18). Необходимо помнить, что правовые системы больше похожи друг на друга в сфере частного права, нежели публичного.

Таким образом, сравнительное уголовное право как относительно самостоятельная учебная дисциплина открывает новые возможности в области непосредственного изучения уголовного законодательства правовых систем современности; помогает ориентироваться на правовой карте мира, а также применять результаты уголовно-правовых исследований для совершенствования национального уголовного права, а также для развития научной теории сравнительного правоведения в сфере уголовного права.

Зоріна О.І.

*Одеська національна морська академія,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВО ЄС ЯК САМОСТІЙНА ПРАВОВА СИСТЕМА

Слід відмітити, що вже багато років питання самостійності та автономії європейського права як особливої правової системи дискутується у науковій та навчальній літературі. Українські вчені у своїх працях говорять про те, що, на їх думку, право Європейського Союзу займає само-

стійне положення по відношенню до міжнародного публічного права, хоч би тому, що воно створюється у рамках єдиної політичної організації, яка наділена владними повноваженнями та володіє низкою загальних приznakів, які притаманні федеральній державі (Аракелян М. Р., Василенко Н. Д. Курс лекцій по праву Европейского Союза: Учебное пособие. – Одеса: Юридична література, 2008. – С. 8.).

До елементів правової системи суспільства зазвичай відносять слідуючі основні складові: суб'єкти права – фізичні і юридичні особи, держава та інші соціальні утворення; правові норми та принципи; правові відносини, правова поведінка, юридична практика, режим функціонування правової системи; правова ідеологія, правова свідомість, правові погляди, правова культура; зв'язки між вказаними елементами, які визначають результат їхньої взаємодії – законність, правопорядок (Харітонова О.І., Харітонов Є. О. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції. Видання друге, доповнене. – Х.: «Одіссей». – 2006 р. – С. 24.).

Як ми знаємо, відмінністю, яка відрізняє право ЄС є здатність його норм здійснювати пряму дію, тобто встановлювати права та обов'язки як для фізичних, так і для юридичних осіб. Таким чином, в якості основних суб'єктів даної правової системи на данному етапі виступають: громадяне Європейського Союзу, якими автоматично визнаються громадяне усіх держав-членів; юридичні особи держав-членів, розташовані на території ЄС, а також організації, засновані згідно законодавства ЄС; держави-члени Союзу та їх компетентні органи; структурні підрозділи самого Союзу. Крім цього, в якості суб'єктів права ЄС можуть виступати країни які не входять до його складу, іноземні громадяне, апатриди та іноземні юридичні особи, які знаходяться чи здійснюють свою діяльність у межах ЄС.

Змістом права ЄС є окремі правила поведінки, тобто юридичні норми, які з точки зору умов та порядку формування, а також місця, займаємого у загальній ієрархії норм європейського права, прийнято поділяти на три групи: норми первинного права, які отримали своє закріплення у засновницьких договорах та новому конституційному (чи, так званому Лісабонському) договорі, який їх заміняє; норми вторинного чи производного права, які розробляються компетентними інститутами самого ЄС та вступають в дію на базі правових встановлень первинного права; та норми третинного чи компліментарного права, до яких відносять правові норми, джерелом яких є угоди та конвенції, які укладають проміж собою держави-члени з метою реалізації приписів, які закріплені у самих засновницьких договорах. Іноді до цієї категорії, з певною часткою умовності, відносять угоди між інститутами ЄС, їх внутрішні регламенти та т. ін. (Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник/рук. авт. кол. и отв. ред. Л. М. Энтин. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2009. – С.93-96.).

У західній доктрині зміст права ЄС прийнято поділяти на дві частини: інституціональне та матеріальне право. Предметом інституціонального права визначають сам Європейський Союз як інтеграційну організацію, правовий статус його керівних органів (інститутів). Предмет матеріального права становить право, яке створює сам Союз з метою регулювання суспільних відносин, які складаються на його території між громадянами, юридичними особами, державами-членами та іншими суб'єктами (Аракелян М. Р., Василенко Н. Д. Курс лекцій по праву Европейского Союза: Учебное пособие. – Одесса: Юридична література, 2008. – С. 10.).

Також слід зазначити, що особливе місце серед юридичних норм Європейського Союзу посідають норми-принципи, які, в свою чергу, закріплюють пріоритетність правових приписів та додержування нормам європейського права; єдність та цілісність інституціональної системи; забезпечення збалансованості інститутів та органів міжнародного та наднаціонального характеру; а також принципи пропорційності та субсидіарності (Viliam Karas, Andrej Kralik. *Evropske pravo*. – Druhe, doplnene a prepracovane vydanie. Bratislava – Trnava 2007. – 503 p.).

Правові відносини, як відомо, не виникають самі по собі і набувають правового характеру тільки після їх законодавчого (правового) врегулювання. ЄС з перших кроків свого існування розпочав правотворчу діяльність – діяльність по врегулюванню відносин, виникаючих у зв'язку з його виникненням та подальшим функціонуванням. З часом, інтеграційні процеси, які відбувались (і відбуваються) у ЄС розширили коло питань, потребувавших правового врегулювання. Сьогодні це вже величезна кількість нормативно-правових документів, щільно охопивших майже усі сфери життєдіяльності ЄС, зведена у єдину, чітку та впорядковану правову систему, яка закріплює за суб'єктами цих відносин ті чи інші юридичні права та обов'язки, а також настання юридичної відповідальності за їх недотримання. Тобто відповідь на питання чи існують у межах ЄС правові відносини очевидна.

Також дуже важлива позиція самого Європейського Союзу з цього питання. Вона була розроблена та сформульована в першу чергу у рішеннях Суду Європейських Співтовариств до яких можна віднести справи *Van Gend en Loos* (№ 26/62 від 05.02.1963), *Flaminio Costa* (№ 6/64 від 15.07.1964), *Simmenthal SPA* (№ 106/77 від 09.03.1978), *Andrea Francovich* (№ № C-6/90, C-9/90 від 19.11.1991) та ін. У цих рішеннях Суд спираючись на характер інтеграційних об'єднань та їх природу, дійшов висновку, що право Європейських співтовариств неможливо ототожнювати як із національним правом держав-членів, так і з міжнародним правопорядком. Суд констатував у своїх рішеннях, що це самостійна правова система, існування якої обумовлено наділенням Співтовариства суверенною владою та створенням інститутів за для її здійснення. Так, наприклад, у рішенні по справі *Flaminio Costa* Суд записав, що на відміну від звичайних міжнарод-

них договорів Договір про ЄС заснував свою власну самостійну правову систему (Акопова І. Г., Водолагин С. В., Толстопятенко Г. П., Энтин Л. М. (отв. ред.). Суд Европейских сообществ. Избранные решения. М.: Норма, 2001. – С. 1-23, 111-120, 305-309.).

Сурілова О. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНА РЕСУРСІВ НАДР В ЄС

Поступове згортання видобувної промисловості у Європі спостерігається протягом останніх 20-30 років і вже на кінець ХХ ст. у більшості розвинених країн ЄС майже всі гірничі об'єкти були виведені з експлуатації. Причини цих процесів полягають не лише в природному скороченні обсягів доступних мінеральних ресурсів, а й у діях ЄС, спрямованих, з одного боку, на зменшення частки держави у розбудові мінерально-сировинного комплексу, а з іншого – на запровадження дедалі жорсткіших екологічних вимог до промислового виробництва взагалі та гірничого зокрема (Мінерально-сировинна стратегія Європейського Союзу. //Концептуальні засади // Національний інститут стратегічних досліджень науково-аналітичний щоквартальний збірник № 1(6), 2008. –С.74-82. –С. 74.).

Однак в останні роки політика ЄС в цій галузі зазнала значних змін. 4 січня 2004 року Європейська дослідницька Консультативна рада (European Research Advisory Board, EURAB) означила поняття «Європейські технологічні платформи» (ЄТП) як одну із найважливіших ініціатив, спрямованих на зміцнення потенціалу Європи шляхом інновацій (Див. детальніше <http://cordis.europa.eu/technology-platforms>). Однією із основних цілей діяльності ЄТП є розробка економічно обґрунтованих програм наукових досліджень та швидке впровадження наукових результатів у практику. Загалом було створено 36 ЄТП, серед яких платформа «стале використання мінеральних ресурсів», направлена на відродження галузі.

Мінеральні ресурси мають вирішальне значення для конкурентоспроможності та впровадження інновацій в європейську економіку. Гірничодобувна промисловість, включаючи виробників і споживачів промислових мінералів і металів, агрегатів і декоративних або мірних каменів, нафти, газу, їх похідних, а також вугілля та продуктів їх переробки, забезпечує життєво важливий внесок в економіку Європи та забезпечення її соціального благополуччя. Через велику різноманітність корисних копалин та їх похідних продуктів вони є необхідними для задоволення наших потреб практично у всіх аспектах життя (Стале використання мінеральних ресурсів (ETP SMR [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://cordis.europa.eu/technologyplatforms>).

Для забезпечення сталого розвитку ЄС важливо забезпечення власними мінеральними ресурсами, розбудова гірничо-видобувного комплексу на основі новітніх екологічно сприятливих технологій. Лідером цього процесу є скандинавські країни, які переживають гірничо-видобувний бум, заснований на визначних ресурсах родовищ металевих руд в цьому регіоні – залізних, нікелевих, цинкових, алюмінієвих, платинових, мідних. Є навіть родовища діамантів. Регіон є європейським лідером в цьому секторі, чому сприяють наявність інфраструктури, передових наукових технологій, кваліфікованої робочої сили (Report on resources for the steel industry prepared by ESTEP's WG4 <ftp://ftp.cordis.europa.eu/>)

Подальший розвиток комплексу має здійснюватися на основі вертикальної інтеграції металургійної промисловості та гірничовидобувного комплексу, адже у світі ця модель є найбільш поширеною. На вирішення цієї задачі направлена платформа «Сталь», яка насамперед направлена на вирішення таких проблем як: (1) вплив глобалізації та світової конкуренції, (2) зростання населення, (3) урбанізація, (4) виснаження деяких природних ресурсів та (5) зміни клімату. Для підтримки своєї конкурентоспроможності Європейська сталеливарна промисловість має спрямовувати свої зусилля на задоволення складних комбінованих цілей при повній екологічній безпеці виробництва і високих темпах економічного зростання.

Необхідно запровадження комплексних екологобезпечних економічно обґрунтованих підходів, які забезпечать економію енергетичних ресурсів, комплексну невибіркову розробку родовищ з максимально можливим вилученням корисного компоненту, а також мінімалізацію негативних екологічних наслідків, таких як забруднення вод, атмосферного повітря, земель, руйнування ландшафтів. З цією метою має бути розроблена ефективна екологічна політика, спрямована на охорону життя і здоров'я людей, природних ресурсів, шляхом введення в дію відповідного законодавства, запровадження економічних і адміністративних інструментів та механізмів охорони навколишнього середовища – екологічної стандартизації, оцінки впливу на навколишнє середовище, ліцензування промислової діяльності, екологічного менеджменту, екологічного оподаткування, плати за забруднення.

Першим кроком в цьому напрямі є вироблення мінерально-сировинної ініціативи Європейського Союзу – MCI (TAIEX workshop on Sustainable Mineral Resources. Ljubljana, Slovenia, December 10-11, 2007 // <http://www.geo-zs.si/TAIEX/taidx.html>), завданнями якої є налагодження постійного постачання мінеральної сировини з родовищ, розташованих на території ЄС; впровадження постійного і прозорого постачання сировини з третіх країн, у тому числі країн, що розвиваються; забезпечення ефективного невиснажливого використання мінеральних ресурсів; запровадження науково-технічних розробок у гірничо-видобувній сфері; забезпечення прав громадськості на отримання інформації і участь в процесі прийняття

рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються доквілля. Щодо України, то в нашій державі був прийнятий закон Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року. Мета Програми повною мірою відповідає сучасним європейським принципам сталого розвитку – забезпечення нагальних потреб умінеральних ресурсах без ризику позбавлення майбутніх поколінь у забезпеченні їх потреб. Проблема розвитку мінерально-сировинної бази України, як матеріальної основи зростання національної економіки, потребує зваженого системного підходу, оптимальним варіантом якого є збалансоване використання ресурсів держави і приватного бізнесу та запровадження інноваційно-інвестиційного механізму надрокористування.

Кудін С.В.

*Академія праці і соціальних відносин ФПУ,
доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційно-правових
дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОСТОРОВІ ТА ЧАСОВІ МЕЖІ ІСТОРИЧНО-ПОРІВНЯЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Ф.І. ЛЕОНТОВИЧА ТА М. Ф. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА

Порівняльна історія права є одним із перспективних напрямів розвитку сучасної вітчизняної юридичної науки. В умовах розвитку постнекласичної науки, становлення полілогу культур, цивілізацій, регіонів, виникає потреба у якісно новому вирішенні ряду важливих епістемологічних проблем порівняльної історії права. Одними з них є питання щодо характеру взаємозв'язку філософських категорій «простір» і «час» та історично-порівняльних правових досліджень. Разом з тим, дане питання може бути позитивно вирішене лише з урахуванням досвіду таких досліджень у минулому. Закономірно, що слід звернутись до наукової спадщини Ф.І. Леонтовича та М. Ф. Владимирського-Буданова.

Аналіз предметності перших досліджень Ф.І. Леонтовича (60-ті роки): порівняльне вивчення Руської Правди, Полицького Статуту, пам'яток південно-західних слов'ян, хорвато-далматського законодавства, порівняння інститутів руського та литовсько-руського права та ін. – свідчить про зацікавленість порівняльною історією слов'янського права. Разом з тим, у кінці 60-х років XIX ст. вчений підкреслює можливість вивчати вітчизняне право паралельно з правом народів не слов'янського походження. Причину такого застосування вказаного методу він пояснює наявністю у всіх народів явищ, що відрізнялись загальнолюдським характером (Леонтович Ф. И. История русского права. 1869, с.54). Тому закономірним виглядає прагнення Ф.І. Леонтовича вже з кінця 70-х років перенести акценти з порівняльного вивчення суто слов'янського права на дослідження правового устрою не слов'янських народів. Наприклад, до

таких досліджень можна віднести вивчення аналогій між монгольським та московським адміністративно-правовим устроєм, звичаєвого права народів Північного та Східного Кавказу, необхідність дослідження якого він пояснює науковим інтересом виявлення загальних законів розвитку правових інститутів, адже у звичаєвому праві кавказьких горців можна знайти такі явища суспільної культури, що спочатку зустрічались в історії усіх народів (Леонтович Ф. И. К истории права русских инородцев. Древний монголо-калмыцкий или ойратский устав взысканий. 1879, 250-254; Адагы кавказских горцев. 1882, с.2,4). Також до вказаного циклу можна віднести пошук вченим суспільних першооснов віддаленої епохи спільного життя арійських племен з метою доведення гіпотези щодо їх генетичного зв'язку із інститутами давньослов'янського побуту.

М. Ф. Владимирський-Буданов також особливу увагу надавав питанню співвідношення історії руського та слов'янського права. На його думку, джерелом єдності права слов'янських народів є єдність національності і, частково, ступеню культури; спільність мови, побуту та юридичних норм, місця проживання на початковому етапі історії (Владимирський-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. 1915, с.3,268; Неизданные законы юго-западных славян. 1881, с.112). У взаємовідношенні «слов'янське право» – «руське право» він визнавав, що останнє є невід'ємною частиною слов'янського права як цілого; але єдність слов'янського права він розглядав через призму диверсифікації права кожної слов'янської нації. Ідея про національні особливості слов'янського права обґрунтовувалась ним аналогіями фактів з історії руського права XII – XIII ст. та права інших слов'янських народів; слов'янське право як ціле по відношенню до права інших народів мало дивергентні риси. Застосування історично-порівняльного методу дозволило вченому виділити загальнослов'янські особливості у цивільному, сімейному, кримінальному праві, у взаємовідносинах між державою, громадою, зробити висновок про переважання у слов'ян публічного над приватним.

Така позиція науковця зближує його із вченими-слов'янофілами, хоча він самоідентифікував себе як прихильника сучасного йому наукового напрямку, що виникло із стикання «слов'янофілів» та «західників». Він зазначав, що нація є частиною людського роду, що відтворює в собі загальнолюдські закони розвитку у формах оригінальних. Загальнолюдські риси вчений знаходить у багатьох історично-правових явищах, виявляє спільності у правовому розвитку індоєвропейських народів на початковому етапі історії людства, аналогії деяких правових інститутів у всіх первісних народів (Владимирський-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. 1915, с.1,7,289,479,511; Неизданные законы юго-западных славян. 1881, с.113; К истории права русских инородцев. Древний Монголо-Калмыцкий или ойратский устав взысканий (Цааджин-Бичик). 1879, с.7,209). Слід зазначити, що вчений намагався виявляти (до певної межі) спільні риси між

правом слов'янських та західноєвропейських народів. Зокрема, він співвідносив устрій слов'янських та німецьких народів періоду середньовіччя як різні види, але одного роду; знаходив (хоч лише за формою) спільності між суспільним устроєм слов'ян та давньо-класичних суспільств Європи; вказував на первісну близькість римського та слов'янського державного ладу (Владимирский-Буданов М. Ф. Неизданные законы юго-западных славян. 1881, с.115; Немецкое право в Польше и Литве. 1868, с.301). Оригінальними є роздуми історика щодо необхідності пошуків спільних рис права давньоруського та деяких азійських народів. Так, він надавав важливого значення опублікуванню давнього монголо-калмицького статуту стягнень, адже єдність людської природи, на його думку, є особливо помітною у сфері права.

Таким чином, із сказаного можна зробити наступні висновки:

1. Вчені активно займались порівняльним вивченням історії слов'янського права; у просторовому вимірі цей напрям дослідження обмежувався слов'янським світом, а у часовому – періодом середньовіччя.

2. Разом з тим, вчені з метою виявлення універсальних рис правового розвитку різних народів намагались розширити просторовий та часовий ареал порівняльно-історичних досліджень. Тому вони вивчали німецьке, римське право (М. Ф. Владимирский-Буданов), право кавказьких горців (Ф.І. Леонтович), монгольське право. Мета дослідження закономірно зумовлювала розширення не тільки просторових меж, але й часових: саме тому вчені здійснювали пошук аналогій у правовому устрої індоєвропейських народів первісного періоду.

Зубенко Г. В.

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри конституційного, міжнародного та муніципального права,
кандидат юридичних наук, доцент*

Бродникова Т. О., Джумасва К. Б.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ РІШЕНЬ ТА ПОСТАНОВ ЄСПЛ

Одна з проблем, що перешкоджає належному застосуванню Конвенції та практики Європейського суду – обмеженість доступу суддів до рішень Європейського суду щодо України та щодо інших держав (Доповідь голови ВАСУ Пасенюка О. М. на Міжнародній конференції «Проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини у правовій системі України» // http://www.vasu.gov.ua/ua/imp_sub.html?_m=publications&_t=rec&id=1864). Ця обмеженість викликана передусім відсутністю офіційного перекладу українською мовою всіх рішень та постанов ЄСПЛ.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV, суди повинні використовувати офіційний переклад рішення Суду, надрукований в офіційному виданні, або, при відсутності перекладу, – оригінальний текст. Однак на сьогоднішній день немає інформації про стан забезпечення судів, як і юристів, офіційними перекладами рішень Суду» (Гончарук Л., Литвінець Л. Применение решений Европейского суда по правам человека в судебной практике: проблемы интерпретации // http://www.prostopravo.com.ua/klub_yuristov/yuridicheskiy_rynok/stati/primenenie_resheniy_evropeyskogo_suda_po_pravam_cheloveka_v_sudebnoy_praktike_problemy_interpretatsii).

Отже, у цьому питанні значною є мовна проблема. Тобто практика ЄСПЛ хоча й доступна в рамках офіційної електронної бази Суду HUDOC, але тільки на двох офіційних мовах Ради Європи: англійській та французькій.

У своєму виступі на Першій міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини в правовій системі України» 1 липня 2011 р. голова Європейського суду з прав людини Жан-Поль Коста заявив, що найближчим часом кількість мов електронної бази HUDOC збільшиться, але не визначив, якими мовами та в які строки. Можна припустити, що це будуть так звані робочі мови Ради Європи: італійська, німецька і російська.

Загальновідомо, що в Європейському Союзі правові акти (у тому числі рішення Люксембурзького Суду) перекладаються на 23 офіційні мови. Отже, інші держави (не члени ЄС), скоріш за все (як і тепер), повинні будуть здійснювати офіційні переклади за рахунок своїх державних коштів та забезпечити до них доступ для всіх зацікавлених осіб. Українське законодавство не вимагає від кандидатів у судді обов'язкового знання офіційних мов Ради Європи. Україна є членом Ради Європи з 1995 р. Міністерство юстиції України здійснює офіційний переклад тільки тих рішень ЄСПЛ, що прийняті проти України.

Використання практики ЄСПЛ в рамках української правової системи було б ефективнішим за умов існування спеціальних тематичних збірників, що акумулюють практику Суду (Анцупова Т. О. Проблеми застосування практики Європейського Суду з прав людини в правовій системі України (аналітичний огляд роботи міжнародної конференції) <https://docs.google.com/document/d/1zzxMI5xmQV4dsL5tzsGIZAcA1clwFMD0RMZLhi5tUjg/edit?pli=1>). Сергій Ківалов пропонує систематизувати рішення Європейського суду з прав людини, переводити їх і створювати національні бази даних, щоб у представників судових органів та органів влади країн-членів була можливість ознайомитися з ними і використовувати у своїй повсякденній роботі (Червоненко В. Рецепт «покращення» Європейського суда от Кивалова // <http://glavcom.ua/articles/9173.html>). На нашу думку,

доцільно створити сайт вільного доступу з офіційними перекладами постанов Європейського суду.

Визначення поняття «офіційний переклад» щодо рішень Європейського суду в чинному законодавстві немає. Проте у Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України українською мовою від 17.03. 2006 № 353 визначено: «Поняття «офіційний переклад» означає автентичний виклад українською мовою багатостороннього міжнародного договору України, складеного мовою, іншою, ніж українська». Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV та зазначеного Порядку, підготовку і засвідчення зазначених перекладів здійснює Міністерство закордонних справ України.

Таким чином, статус офіційного перекладу передбачає відповідність двом вимогам: змістовій – автентичність, та формальній – засвідчення уповноваженим державою суб'єктом. Саме така конструкція відображена у Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: «Автентичність перекладу повних текстів Рішень засвідчується Органом представництва» – Міністерством юстиції України. Відповідно, підготовку офіційних перекладів рішень Європейського суду здійснює цей орган через Державний департамент з питань адаптації законодавства.

Інститут офіційного перекладу передбачений тільки для рішень у справах проти України, що логічно, оскільки, по-перше, точність відтворення обставин справи, власних найменувань, цитат з процесуальних документів тощо Мініюст може забезпечити на основі первісних документів тільки в «українських» справах, а по-друге, переклад резолютивної частини рішення виконує функцію виконавчого документа для виплати присудженої Європейським судом справедливої сатисфакції, а переклад рішення в цілому використовується для вжиття державою заходів як загального, так і індивідуального характеру – в контексті останнього офіційний переклад особливо важливий для перегляду Верховним Судом справи за винятковими обставинами у зв'язку з констатацією порушення Європейським судом з прав людини.

Що стосується перекладу, склалася практика його подачі в суд з нотаріально завіреним підтвердженням його правильності перекладачем, з наданням останнім документів, що засвідчують їх кваліфікацію, або ж засвідчення перекладу спеціалізованої перекладацької фірмою (Мамченко Н. На чьих ошибках учиться местным судам? № 94, 12 стр., 11 июля 2011 <http://sud.ua/newspaper/2011/07/11/38025-na-chih-oshibkah-ychitsya-mestnim-sydam/print>).

Отже, належний переклад, сприяючи розв'язанню проблеми доступу суддів до рішень ЄСПЛ, сприятиме більш ефективному застосуванню практики Європейського суду.

Крывцова И. С.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения
кандидат юридических наук*

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЕС: ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОПОСРЕДОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ИХ РАЗРЕШЕНИЯ

На своем пути становления Европейский Союз (далее – ЕС) сталкивается с рядом проблем, которые условно можно классифицировать исходя из направлений интеграции:

1) политические проблемы;

Быстрые темпы расширения ЕС, разграничение государств на «новые» и «старые», готовность стран-членов легко отказаться от общей политики в пользу собственных национальных интересов ослабили внутри ЕС необходимое единство.

«Механическое» объединение стран-участниц ЕС, с разными геополитическими амбициями и национальными «характерами». Примером является «европейская неопределенность» Великобритании. Так, правительство Великобритании снижает свою роль в европейском процессе принятия решений (является исключением из многих правовых режимов ЕС), отказывается от участия в спасении еврозоны (не присоединилось к договору о бюджетной стабильности).

Также, стабильность архитектуры подрывает и борьба за лидерство между Францией и Германией, которая явно проявилась во время экономического кризиса, когда были избраны разные подходы к финансовому регулированию ЕС.

Внутриполитические проблемы. Проблема миграции носит не только внешний характер (т. е. миграция из третьих стран, например, арабских стран и стран Африки), но и внутренний (миграция внутри ЕС, так, всем известна социальная напряженность в связи с миграцией цыган).

Проблема старения и сокращения белого населения так же весьма актуальна, например, по данным ООН к 2050 году население ЕС упадет с 376 млн. до 339,3 млн. (Europein figures // Eurostatyearbook. – 2009. – P. 132), а по исследованиям демографов – треть населения Европы будет стариками старше 65 лет, средний возраст европейца будет 49 лет (EurostatDatabase, Dataon «Populationstatistics» [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://errp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/database>).

Внеинтеграционные проблемы. Несмотря на искусственное единство, внутри ЕС зачастую возникают острые конфликты по отношению к третьим государствам. ЕС удалось сплотить свои страны-члены, которые поддерживали протестующих в Тунисе, Египте, сохраняется в основном и единство по Ирану и Сирии. Однако успех многих миссий, в том числе

и в Ливии, был обеспечен благодаря отдельным государствам, а не ЕС в целом, поэтому единой внешней политике ЕС пока рано говорить.

2) экономические проблемы;

Кризисные явления в экономике выступают тем основным негативным фактором, который нарушает модель стабильного функционирования ЕС. Участники ЕС так и не выработали конкретную стратегическую модель действий, которая бы позволяла поддерживать друг друга в период кризиса.

Невозможность государств-членов ЕС удерживать дефицит бюджетов в рамках установленного на европейской уровне допустимого процента, рост суверенных долгов и разбалансирование системы ЕЦБ.

3) социально-культурные проблемы;

Наблюдается *рост национализма и усиление нетерпимости по отношению к друг другу*. Все основные лидеры Европы признали провал политики мультикультурности, несмотря на то, что был пройден длинный путь, от идеи ассимиляции национальных меньшинств к мультикультурализму – признанию за каждой этнической группой собственной идентичности.

Заявленный принцип толерантности не реализуется, так как для построения единой Европы требуется ограничение национальной идентичности. Практика толерантности привела к неконтролируемой миграции из третьих стран, а нетерпимость одной нации к другой при реализации свободы перемещения в рамках ЕС обусловлена нежеланием «гостей» встраиваться в единую европейскую систему ценностей.

Озвученные проблемы, сопровождающие функционирование ЕС, обусловили специфику правовой системы, поскольку последняя является нормативной формой механизма разрешения этих проблем.

Механизм, о котором идет речь, разработан и действенен в рамках ЕС. Он включает два инструмента разрешения проблем: *углубление и расширение евроинтеграционного процесса*.

Углубление интеграционного процесса наблюдалось на протяжении всей истории функционирования ЕС: расширение предметных сфер регулирования ЕС, введение механизмов расширения компетенции ЕС (механизма продвинутого сотрудничества и др.), сокращение право «вето» государств-участниц в процессе принятия решений по вопросам функционирования ЕС и т. д.

Современная интерпретация этого инструмента прослеживается, например, в экономической сфере в виде – идеи вмешательства центрального комитета ЕС по бюджетным вопросам в дела отдельных стран; ужесточения бюджетной или фискальной политики – жесткий контроль и строгие штрафные санкции за нарушение бюджетной дисциплины т. д.

Инструмент углубления, перефразируя слова председателя Европейского Совета, должен балансировать между солидарностью и ответственностью членов ЕС, с переносом пользы в сторону последнего.

Эффективность этого инструмента ограничена природой ЕС, поскольку это наднациональная организация, которая хоть и ограничивает суверенитет своих членов-государств, но не приобретает своего суверенитета, а углубление интеграционного процесса имеет свои пределы, определяемые государствами-членами ЕС.

Расширение интеграционного процесса так же наблюдалось на протяжении всей истории функционирования ЕС. Действие этого инструмента предполагает рост возможностей ЕС за счет увеличения количества участников интеграции, а не степени углубления интеграции.

Инструмент расширения ЕС использовался как вспомогательный, но не менее действенный, и первоначально имел пределы применимости. Указание на первоначальность – это не оговорка, а специально сделанный акцент. Расширения ЕС в 2004 г. и 2007 г. свидетельство об этом. Злоупотребление этим инструментом привело к тому, что новые государства-члены, не смотря на неразрешенность их проблем все равно стали частью ЕС.

Так, при вступлении Румынии и Болгарии, на сессии Европарламента комиссар Евросоюза по расширению выступил с докладом, в котором говорилось, что эти государства присоединяются к ЕС на очень жестких ограничительных условиях. То есть, расширение происходит, но при этом совершенно очевидно, что расширяющиеся к расширению не готовы.

Интересен тот факт, что, несмотря, на огромное количество проблем, стоящих перед государствами, которые официально получили статус кандидата в члены ЕС, они активно задействованы в интеграционном процессе. Так, Хорватия является примером этого. Для Хорватии проблемы заключаются в необходимости сотрудничества хорватских властей с Гаагским трибуналом в вопросе выдачи военных преступников, незначительные территориальные споры с соседней Словенией, высокий уровень бюджетного дефицита, безработицы и т. д.

Возникает вопрос, из-за чего ЕС в состоянии закрыть глаза на проблемы новых государств-членов и кандидатов в члены ЕС. Проанализировав сложившуюся ситуацию, очевидно, что из-за пользы, которую принесет участие этих государств в европейской интеграции. Так, от вступления Хорватии и других государств, ЕС надеется расширить и укрепить рынок ЕС. При этом не стоит забывать и о неплохом приданном, например Хорватии в виде значительных запасов природных ресурсов, так же страна собирается внести свой вклад в укрепление энергетической безопасности Европы, говоря о создании энергетического коридора от Балтики до Адриатики, объединении энергетических систем с Венгрией и т. д.

В общем и целом, Европейский союз ещё имеет возможности для расширения, приоритетным направлением которого являются Балканы. Тем

не менше, розширення інтеграційного процесу як інструмент претерпеває змінений із-за хлопотності його використання і довготривалості часу досягнення результатів. ЄС розробляються альтернативні шляхи розширенню. В якості альтернативи існують регіональні програми співробітництва, такі як «Всхідне партнерство» по взаємодії з колишніми радянськими республіками і співробітництво з державами Середземноморського регіону, а також партнерські угоди з РФ.

Акіменко Ю. Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук*

КЛАСИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТЕОРЕТИЧНОГО ПОЯСНЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

На сучасному етапі учасниками правовідносин є не лише люди, але й різноманітні організації, більшість з них набуває статусу суб'єкта права через визнання за ними прав юридичної особи, а з ускладненням суспільних взаємозв'язків їх значення постійно зростає, оскільки вони, як правило, представляють групові, а не індивідуальні інтереси. Проблема правової природи юридичної особи є актуальною для розвитку вітчизняного законодавства.

Дослідження природи юридичних осіб присвячені роботи Савінї, Віндшейд, Безелер, Гірке, Мішу, Салейль, Брінц, Беккер. За час існування дискусії відносно природи юридичної особи сформувалися певні сталі погляди у вигляді теорій. Пояснення правової природи юридичної особи, як правило, відбувається з двох кутів: умовно всі теоретичні напрацювання можна поділити на ті, що визначають її як єдність – реальним явищем (юридична особа існує реально (Мозолин В. П. Корпорації, монополії і право в США. – М.: МГУ, 1966. с.90-91), навіть у рамках проведення аналогії до фізичної особи) та інші, розробники яких дотримуються зворотного та визначають юридичну особу як фіктивне, «несправжнє» утворення, існування якого тільки припускається.

Одна з найбільш ранніх спроб теоретичного пояснення сутності юридичної особи була помічена у середніх віках і може бути віднесена до розряду фіктивних. Основоположником теорії фікції вважають Папу Іннокентія IV, який заявив про те, що «юридична особа існує тільки у людській свідомості, це фікція, вигадана розумом; корпорація позбавлена волі, тільки її члени, живі люди, мають волю і власне діють (С. Н. Братусь. Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица). Ученые труды. Выпуск XII. Юридическое издательство Министерства Юстиции СССР. – Москва. – 1947. –

с.72). Теорія фікції надалі була підтримана німецькими юристами Савіні та Віндшейдом (один з головних розробників Німецького цивільного уложення). Керівним положенням у застосуванні на практиці теорії фікції країнами англо-американської правової системи стало судження голови Верховного суду США, Маршала у 1819 р., висловленого у рішенні по справі *The Trustees of Dartmouth College vs. Woodward*. Як зазначалося, «корпорація – це штучна істота, невидима, неосяжна та існує тільки з погляду закону». На сьогодні, актуальність розуміння корпорації як штучного утворення та її існування лише з погляду закону знаходить підтримку і у вітчизняній науковій літературі (Кибенко Е. Р. Корпоративное право: Учебное пособие. – Харьков: Эспада, 1999., – с. 8).

Детальніше у своїх працях Савіні стверджував, що людина і тільки людина є справжнім суб'єктом права. Позитивне право на свій розсуд може або ж звужити коло правоздатних осіб, або ж, навпаки, – розширити його за рахунок утворення штучних суб'єктів права. Юридична особа, за Савіні, являє собою не що інше, як штучно створений посередництвом простої фікції суб'єкт права. Такий суб'єкт створюється виключно з юридичною метою, тоді як реальними суб'єктами правовідносин залишаються єдино можливі носії правосуб'єктності – фізичні особи (Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник / Отв. редактор Е. А. Васильев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Международные отношения., 1993. – с.78). Панівний вплив теорії фікції спостерігався протягом століть як у Європі (Кодекс Наполеона, Німецьке цивільне уложення), так і в країнах англо-саксонської системи права і на сьогодні теорія фікції вважається найбільш прийнятною і в сучасній західній юридичній доктрині.

Серед реалістичних теорій основоположне місце в історії наукової думки займає органічна (германістична) теорія, вперше висунена Безеле-ром і повністю розгорнена Гірке. Дослідники, які займали «реалістичні» позиції у поясненні природи юридичної особи (Гірке, Мішу, Салейль), стверджували, що основу різноманітних видів юридичних осіб складає загальний (спільний) інтерес їх учасників. Він об'єктивний і первинний по відношенню до права, функція якого полягає в оформленні цього інтересу (Долинская, Владимировна Владимировна. Акционерное право: основные положения и тенденции. Монография / В. В. Долинская. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – с.61). Юридичну особу Гірке відносив до різновидів союзних осіб і визначав її як реальну збірну особу, що є спілкуванням, носії якого – пов'язані між собою індивіди, і яка належить їм (Могилевский С. Д. Самойлов И. А. Корпорации в России: Правовой статус и основы деятельности: учеб. пособие. – М.: Дело, 2006. – с.11).

Як теорія «фікції», так і реалістична теорія знайшли подальші та більш розгорнуті напрацювання, втім вони і надалі залишаються базовими для класифікацій поглядів у наступних дослідженнях. Розглянемо деякі інші спроби «обходу» теорії фікції, які презентувалися відомими

дослідниками в рамках класичних теорій. Так, А. Брінц, визнаючи можливість існування прав без суб'єкта («теорія персоніфікації майна»), поділяє майно на дві категорії: особисте і цільове; перше належать окремим фізичним особами, друге належать меті, заради якої існують, – це майно корпорацій та установ.

Іншим варіантом розвитку теорії фікції стала «теорія інтересу», висунена провідним німецьким вченим Р. ф. Іерінгом, який вважав, що права й обов'язки юридичної особи насправді належать тим реальним фізичним особам, які фактично використовують спільне майно і отримують від нього вигоди («дестинаторам»). Їх спільний інтерес і уособлює юридичну особу. На його думку, вона становить собою певний єдиний центр для прав «дестинаторів», штучно створений за допомогою юридичної техніки для спрощення ситуації – в якості особливої форми володіння майном багатьма фізичними особами для деяких спільних цілей (Корпоративне право: учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» // Отв. Ре. И. С. Шткина. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – с.244).

У підсумку маємо заперечити теоретичну можливість трактування корпорації як реально існуючого суб'єкта права, правовідносин. Аристотель наголошував, що діяльність можлива за наявності тільки двох моментів: мети та засобу (Б. И. Пугинский. Понимание права с позиции современной цивилистики // Известия высших учебных заведений. Правоведение, 2007. - 6(275). – с.12). До цього тільки додамо, що діяльність неможлива апіорі, якщо немає суб'єкта, хто таку діяльність ініціює та здійснює. Юридична особа самостійна, незалежна від учасників діяльності не здійснює, а є лише інструментом, посередництвом якого власники реалізують свій інтерес.

Скрыпник О. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения,
кандидат юридических наук*

НАЗНАЧЕНИЕ НАСЛЕДНИКА КАК ВИД ЗАВЕЩАТЕЛЬНОГО РАСПОРЯЖЕНИЯ: ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В СТРАНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ И УКРАИНЫ

Законность содержания воли, выражаемой в завещательном распоряжении, составляет внутреннее условие действительности завещания, подобно тому, как соблюдение установленной формы является внешним условием действительности. Может завещаться или все имущество, как совокупность прав и обязанностей, или же только одно или несколько определенных прав, вещных, исключительных, прав требования. Завещатель может завещать свое имущество кому ему угодно, родственнику или постороннему.

Западное наследственное право допускает возможность сделать в тексте завещания не только распоряжения, касающиеся судьбы имущества, но и иные, неимущественные распоряжения. Например, законодательством Франции предусмотрены достаточно широкие возможности определения содержания неимущественных завещательных распоряжений: лицо может включить в завещание не только, например, указание о способе и месте захоронения, но и признать внебрачного ребенка, переживший родитель может выбрать опекуна несовершеннолетнего.

Согласно наследственному праву стран континентальной Европы (Франции, Италии, Германии, Швейцарии) существуют три вида завещательных распоряжений: универсальные, частичные и сингулярные.

Под универсальным понимается завещательное распоряжение, которым завещатель передает одному или нескольким лицам все имущество, оставшееся после его смерти. Частичное имеет место, когда лицо завещает часть своего имущества, которой по закону он вправе распорядиться, – например, половину, треть, всю недвижимость или часть недвижимости, все движимое имущество или его часть. Сингулярное – это завещательное распоряжение по поводу конкретной вещи.

Так, согласно §§ 2087-2095 ГГУ, наследодатель может завещать определенному лицу все свое имущество или долю своего имущества. Если наследодатель назначил только одного наследника и при этом завещал ему долю наследства, то к наследованию остальной части призываются наследники по закону. То же действует и в случае, когда наследодатель назначил нескольких наследников, однако каждому завещал определенную долю и в сумме эти доли не исчерпывают всего наследства. В случае, если согласно намерениям наследодателя назначенные наследники должны быть единственными наследниками, то их доли соразмерно увеличиваются, если каждому из них завещана доля наследства и в сумме эти доли не исчерпывают всего наследства, а также если каждому из наследников завещана определенная доля наследства и сумма долей превышает размер наследства в целом, то доли наследника соразмерно уменьшаются. Когда назначены несколько наследников без указания долей, то признаются назначенными в равных долях.

Что же касается завещания части наследства по долям, то в случае если из нескольких наследников одним завещаны определенные доли, а другим наследственные доли не определены, то последние получают всю оставшуюся часть наследства, если же все наследство распределено по долям, то эти доли должны быть соразмерно сокращены таким образом, чтобы каждый из наследников, назначенных без указания долей, получил столько же, сколько получил наследник, наделенный наименьшей долей.

Если имущество завещано нескольким наследникам таким образом, что они всецело устраняют наследников по закону, и один из них отпадет до или после открытия наследства, то его доля соразмерно прирастает к долям остальных наследников. Если некоторым из нескольких наслед-

ников завещана одна общая доля, то они в первую очередь пользуются правом приращения. Если доли наследников по завещанию охватывают только часть наследства и к наследованию остальной части призываются наследники по закону, то наследники по завещанию пользуются правом приращения тогда, когда им назначена общая доля. Наследодатель может исключить наследование по праву приращения. Доля наследства, которая приобретает наследником по праву приращения, рассматривается как особая наследственная доля в отношении завещательных отказов и возложений, обременяющих доли данного или отпавшего наследника, а также в процессе выравнивания наследственных долей.

Согласно ГК Франции завещательные распоряжения имеют своим предметом или всю совокупность имущества, или определенную долю имущества, или отдельные вещи (ст. 1002). Согласно ШГУ наследодатель может, в пределах предоставленной ему свободы распоряжения, распорядиться своим имуществом в целом или в части, в завещании либо в наследственном договоре. Часть, которой он не распорядился, поступает к наследникам по закону (ст. 481).

Украинский законодатель также закрепил право завещателя на назначение наследников. Завещатель может назначить своими наследниками одно или несколько физических лиц, независимо от наличия у него с этими лицами семейных, родственных отношений, а также других участников гражданских отношений (ст. 1236 ГК Украины).

Завещатель вправе охватить завещанием права и обязанности, которые ему принадлежат на момент составления завещания, а также те права и обязанности, которые могут ему принадлежать в будущем. Завещатель имеет право составить завещание относительно всего наследства или его части. Если завещатель распределил между наследниками в завещании только свои права, к наследникам, которых он назначил, переходит и часть его обязанностей, которая пропорциональна полученным ими правам. Действие завещания относительно состава наследства устанавливается на момент открытия наследства (ст. 1236 ГК Украины).

Кроме рассмотренного выше одного из видов завещательных распоряжений – назначения наследника, в завещании могут найти свое выражение и некоторые другие распоряжения завещателя. Эти распоряжения завещателя могут выразиться, например, в устранении наследника от наследования (например, согласно § 1938 ГГУ наследодатель может по завещанию лишить права наследования по закону родственника или супруга, не назначая наследника; такое же право имеет и наследодатель в Украине согласно ст. 1235 ГК Украины, за исключением лиц, которые имеют право на обязательную долю), в возложении на наследника выполнения какого-либо обязательства в пользу другого лица и других лиц (завещательный отказ). Возможны и некоторые другие виды завещательных распоряжений, как например, назначение исполнителя завещания, указание опекуна несовершеннолетним детям и др.

Пожар О. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного
правознавства*

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В УКРАЇНІ

Положення Загальної декларації 1948 послужили основою й для прийнятої у 1996 році Конституції України, в якій утвердження і забезпечення прав і свобод людини проголошено головним обов'язком держави.

Однак, і через стільки років після прийняття Декларації, ми все ще так далекі від реального втілення її високих принципів та ідеалів. На жаль, більшість наших громадян досі не забезпечені навіть тими мінімальними правами, які передбачає Декларація.

В Україні продовжують порушуватися право на життя, свободу і особисту недоторканність; рівність перед законом; на працю та справедливий винагороду за нього, яке забезпечує гідне існування людини та її сім'ї; свободу думки, совісті і релігії; незалежний і неупереджений суд; та багато інших прав. Тому забезпечення права на особисту недоторканність складає одну з найактуальніших правових потреб сучасної України, що обумовлює актуальність цього питання та необхідність його дослідження.

Проблема забезпечення суб'єктивного права на особисту недоторканність людини і громадянина є достатньо складна. Головним аспектом її складності є здійснення особою аналізованого суб'єктивного права у повному обсязі. Назване право є природним і характеризується тим, що воно: а) належать кожній людині тільки через її людську природу; б) у визначених законом межах є невід'ємними; в) до всіх людей воно застосовується рівною мірою; г) може бути обмежене на законних підставах. Обов'язки при забезпеченні названого права покладені на державу та її органи, службових і посадових осіб, а не на інших людей. Всі люди мають діяти таким чином, щоб не порушувати особисту недоторканність інших людей.

Конституція України (1996 р.) закріплює суб'єктивне право на особисту недоторканність людини та громадянина одним з перших в системі громадянських прав і свобод (стаття 29). Якщо порівнювати попередні українські Конституції, то слід сказати, що Конституцій УСРР 1919 року права на недоторканність особи взагалі не закріплювала, а в Конституції УРСР 1937 року це право закріплювалося у кінці розділу десятого (стаття 126). В Конституції Української РСР 1978 року право на недоторканність особи закріплено в кінці другого розділу. Лише стаття 29 Конституції України 1996 року закріплює це важливе право першим після права на життя та на честь і гідність, тим самим підкресливши його особливу важливість. Важливою метою конституційного регулювання є закріплення та охорона недоторканності людини. На думку Р. Давіда, конституція вклю-

час в себе комплекс правових норм, які закріплюють і гарантують індивідуальну недоторканність людини та обмежують свавілля влади (Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с фр. В. А. Туманова. – М.: Междунар. отношения, 1996. – С. 260). В. Речинський вважає, що індивідуальна недоторканність складає найвищу цінність, яку покликані боронити громадянські (фізичні чи особисті) права (Речинський В. Громадянські права як юридичний засіб протидії державній владі // Українське право. – 1995. – № 1(2). – С. 79).

Забезпечуючи конституційне право на особисту недоторканність, державні органи повинні створювати умови для реалізації людиною своїх прав, здійснювати охорону і захист життя і здоров'я, честі і гідності, приватної власності, індивідуальної свободи і особистої недоторканності людини від протиправних посягань та організовувати роботу таким чином, щоб попередити, розкрити протиправні діяння з боку окремих осіб і прийняти участь у поновленні порушеного права людини та громадянина (в тому числі і права на особисту недоторканність).

В. Копейчиков та В. Шилінгов, розглядаючи умови забезпечення прав і свобод людини ділять їх на декілька груп. До першої групи, на їх погляд, слід віднести: а) високі професійні знання державних службовців та їхнє уміння забезпечити реалізацію свободи і недоторканності людини; б) позитивні етичні якості державних службовців, діяльність яких безпосередньо пов'язана з здійсненням прав людини та громадянина; в) вміння державного службовця стримувати свої особисті пристрасті в ім'я закону, сумлінного виконання своїх обов'язків при забезпеченні недоторканності людини; г) питання, що пов'язані з самою організацією роботи відповідного державного органу (практичне втілення в діяльності наукових основ, ефективних форм і методів праці) (Державне управління: теорія і практика / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Авер'янова В. Б. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 211-212).

Слід визнати, що сьогодні в українській правовій системі функції держави щодо забезпечення права на особисту недоторканність врегульовані недостатньо, не створений необхідний механізм ефективної реалізації повноважень державних органів щодо охорони основних прав і свобод особистості. Посилення правохисної функції державних органів вимагає розширення їх компетенції, внесення необхідних змін до чинного законодавства, вдосконалення організації системи органів державної влади та адміністративно-юридичних процедур.

Дотримання прав людини в державі забезпечується, в першу чергу, повагою до особистості та її прав з боку державних службовців. Приклади катувань, нелюдського і принижуючого гідність поводження, здійснення арештів і затримань з грубими порушеннями закону, свідчать про відсутність такої поваги.

Отже, аналіз змісту нормативного закріплення індивідуальної недоторканності людини свідчить, що законодавець визнає автономію людини від держави. Забезпечення державою особистої недоторканності людини полягає в тому, що органи держави мають створювати умови для користування особою недоторканністю, охороняти і захищати недоторканність людини, а в разі її порушення сприяти її відновленню та відшкодуванню завданих людині збитків. Сьогодні стоїть завдання про необхідність приведення у відповідність з нормами міжнародного права поточного законодавства України. Удосконалення теоретичного, юридичного змісту та практики реалізації суб'єктивного права на особисту недоторканність дозволить зміцнити режим законності в діяльності державних органів та не допустити порушень основного права людини – права на особисту недоторканність.

Запорожченко А. О.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
асистент кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения*

ПРАВО И ТАНАТОЛОГИЯ

Двадцать первое столетие знаменует начало перехода к новой социально-культурной парадигме. Новые технологии и открытия в области медицины и генетики влекут за собой необходимость применения интеграционных усилий исследователей в различных сферах знаний. Оптимальные решения научных и прикладных задач нередко возникают на стыке наук, в результате междисциплинарных исследований. Дискуссии об абортх, контрацепции, эвтаназии, клонировании, трансплантации – проблемах, связанных с жизнью и смертью, затрагивают фундаментальные права человека.

Проблемы танатологии (Танатос – бог смерти, греч.), древней науки о смерти, для права имеют особый смысл. Именно с позиций права, закона необходимо решать многие актуальные задачи этой старой и вместе с тем новой области человеческих знаний. Именно определение причин смерти влияет на квалификацию преступления; гражданский процесс регулирует процедуру объявления лица умершим; в обществе активно обсуждается правовой аспект эвтаназии, т. е. легализация права на легкую и достойную смерть; практика абортх; распоряжение своим телом – реализация соматических прав. Поэтому медицинские данные не могут не учитываться в праве.

Танатология, обращаясь к юридическим словарям, означает в судебной медицине учение о смерти. Изучает причины умирания, механизм наступления смерти (танатогенез), посмертные изменения в трупe, а также вопросы врачебного вмешательства в процессы умирания (реаниматология).

Танатология – наука о смерти является многопрофильной наукой, объединяющей различные сферы знаний в этой области. Ее истоки ведут к мыслителям древней Эллады. Однако, как самостоятельная наука танатология формируется в конце XIX – начале XX вв.

Считается, что предметом танатологии является понятие смерти, изучение ее причин, процесса и проявлений. В предметную сферу данной науки входит также анализ восприятия смерти и отношения к ней граждан и государства в целом.

К разработке ее проблем причастны специалисты в области философии, медицины, психологии, антропологии, биоэтики, истории и, к сожалению, в меньшей степени юриспруденции.

В свое время проблемами правовой танатологии занимались В. П. В. А. Неговский, Н. И. Пирогов, В. С. Соловьев, Е. Н. Трубецкой, И. И. Мечников и др.. Вопрос об отношении человека к смерти был глубоко проанализирован известными французскими историками, философами и антропологами Ф. Ариесом, Ж. Батаем М Вовелем, О. Тибо, Л. – В. Тома и многими другими. В целом в отечественной юридической науке проблемы танатологии не привлекли еще достаточного внимания специалистов. Теоретические исследования в этой сфере представители украинской школы права практически обходят стороной.

Следует расширить круг поисков по этой теме, объединив усилия не только теоретиков права, но и представителей уголовного права, криминалистики, гражданского права, административного права, а также специалистов в области медицины, философии, биоэтики, психологии и др.

Термином «правовая танатология», может быть обозначена отраслью правового знания, включающая в себя всю совокупность правовых проблем танатологии. Основные из них – юридическое определение смерти, право на смерть, смерть как юридический факт, эвтаназия и закон, правовое регулирование трансплантации органов и тканей человека, а также другие проблемы, непосредственно связанные с соматическими правами человека.

Проблема смерти имеет особое значение, как в жизни отдельного человека, так и в человеческой культуре в целом. С точки зрения права и закона смерть также вполне естественна. Юридический аспект танатологии включает в себя самые разнообразные проблемы, связанные со смертью, решение которых так или иначе зависит от их законодательной регламентации.

В аспекте правовой культурологии правовая танатология включает и обобщает сложившиеся на определенном этапе культурно-исторического развития представления о смерти и ее юридических последствиях. В рамках теории права – правовая танатология должна выступать в качестве самостоятельного научного направления и учебной дисциплины.

В теории права определение смерти как юридического факта имеет особый смысл. Смерть может быть рассмотрена как юридический факт – событие и юридический факт – действие. Волевой признак – не единственный, позволяющий отличать событие от действия. В ряде случаев действия могут быть импульсивными, бессознательными (убийство, совершенное в состоянии аффекта), а закон признает их как противоправные действия. Однако, самоубийство, с точки зрения закона нельзя назвать ни противоправным, ни правомерным действием. К тому же, смерть как юридический факт порождает юридические последствия лишь тогда, когда он зафиксирован и удостоверен в надлежащей процедурно-процессуальной форме. Вопрос о системе фиксации и удостоверения юридических фактов в отечественной общей теории права разработан недостаточно.

Рассмотрение правовых проблем танатологии в контексте правовой культуры должно способствовать повышению культуры законотворчества, разработке и принятию более совершенных законов, регулирующих данную сферу человеческого бытия, и вместе с тем более полно защищающих интересы и потребности человека и общества.

Привлечение внимания теоретиков права к исследованию правовых проблем танатологии полезно для дальнейшей комплексной разработки таких сложных вопросов, как понятие смерти, критерии смерти, смерть как юридический факт и др.

Законодательные гарантии обеспечения интересов людей, завершающих свой жизненный цикл, охрана и сохранение памяти о них со стороны общества и государства являются необходимыми компонентами, характеризующими цивилизованное общество и правовое государство.

Mykhailo Katsyn

*At the National University «Odessa Law Academy»,
Assistant at the European Union and Comparative law department*

EUROPEAN COAL AND STEEL COMMUNITY AS THE FIRST SUPRANATIONAL LEGAL AND POLITICAL EXPERIMENT

Before we start our research, we have to clarify two terms which go together in the European integration process, which complement each other and create the necessary degree of flexibility for the member states in their integrational aspirations. According to the Professor's Davies point of view, supranationalism as a phenomenon occurs where the power to take decisions is concentrated at a level above that of participating States and these decisions can take precedence over those taken by individual Member States. At the same time, intergovernmentalism occurs, where participating states retain the power to take decisions (normally through unanimity), which subsequently allows each state to maintain significant control over decision making. Professor Davies thinks that the governance of Europe Union (before European Communities)

displays a mix of both supranationalism and intergovernmentalism (Karen Davies, Introduction to EU law, Routledge, New York, 2013 – kindle edition).

The treaty establishing the ECSC was signed in Paris on 18 April 1951 as a result of the negotiation process between contracting parties. It was concluded for a period of 50 year from the date and thus expired in July 2002. The preamble of the Treaty declared that: «Europe can be built only through practical achievements which will first of all create real solidarity and through the establishment of common bases for economic development» (Treaty establishing the European Coal and Steel Community. Access point: <http://eur-lex.europa.eu/>).

The treaty provided the following goals which justified the existence of the ECSC such as ensuring a steady supply of coal and steel to the market, guaranteeing equality of access to the sources of production for all consumers, monitoring prices, providing a climate that would encourage companies to expand and improve production, promoting «improved working conditions and an improved standard of living for the workers in each of the industries for which it is responsible» (art.3e). Precisely speaking, it was to «promote the orderly expansion and modernisation of production, and the improvement in quality, with no protection against competing industries that is not justified by improper action on their part or in their favor» (art 3g.).

The ECSC Treaty had placed the High Authority in the centre of its institutional framework whose task was to initiate and frame most of the measures needed to administer the common market. The independence of the members of the High Authority was envisaged in the art. 9, provided that the members have to exercise their functions in complete independence, in the general interest of the Community. In the fulfillment of their duties, they should neither seek nor take instructions from any government or any organisation. They had to abstain from all conduct incompatible with the supranational character of their functions. This provision conferred to them very influential status as it safeguarded from the intervention of the Member States into their daily policy leaving the opportunity to foster the integration process through concrete economical steps.

It's worth noting that the system of check/balances was also maintained in the treaty. For example, art. 26 of the treaty authorize the Council (the institution which task was to voice the position of the member states) to harmonize «the action of the High Authority and that of the governments, which are responsible for the general economic policies of their countries». The Council approval was needed for a broad range of actions by the High Authority in such areas as labor issues, transport and the sale of coal and steel products. At the same time, European Parliament could also intervene in the situation, by passing by a two-thirds majority of votes cast, which obliged the High Authority to resign. The role of Court of Justice was to be a watchdog over the High Authority. According to Art.33: «The Court shall have jurisdiction in actions brought by

a member state or by the Council to have decisions or recommendations of the High Authority declared void on grounds of lack of legal competence, major violations of this Treaty or of any rule of law relating to its application, or abuse of power».

According to Professor Schutze, the supranational character of the ECSC laid down in the normative quality of the Community secondary law, which did not require a «validating» national act before it could become binding on individuals, which means that member states were ceased the «normative veto» at the borders of their national legal orders. He deduces the dual formula behind the European Coal and Steel Community which was the result of compromise between national and community interests: the absence of a normative veto in the national legal orders was complemented

by the absence of a decisional veto in the Community legal order (Robert Schutze, European Constitutional law, Cambridge University Press, 2012 – kindle edition).

The British scholars, Professor Horspool and Professor Humphrey think that ECSC represented the high point of supranationality which was inspired by mood of the times towards integration, federation and political Union in Europe. (Margot Horspool & Matthew Humphreys, Oxford University Press, 2006 – 4 p.).

Consequently, the formation of the European Coal and Steel Community (ECSC) was the result of a combination of integrationist impulses and ideas, national domestic interests and international circumstances.

Селезньов В.Є.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного
правознавства*

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

У наукових дослідженнях предметом розгляду стають, здебільшого, або окремі міжнародні угоди або ж питання зближення права в рамках окремих регіональних організацій. Як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі дуже мало уваги приділяється проблемам у сфері уніфікації європейського права прав людини.

Однією з основних тенденцій розвитку міжнародного співтовариства є стрімке поглиблення інтеграції, як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Інтеграція у Європі, яка проявляється у зближенні правових систем шляхом гармонізації та уніфікації права і представляється, на теперішній час, найбільш динамічною та актуальною.

Для того щоб уявити зміст правової дефініції «уніфікація норм європейського права прав людини», необхідно перш за все пояснити значення «уніфікації правових норм»

Варто відзначити, що у правовій науці існують різні точки зору до визначення терміну «уніфікація норм права» та взагалі не існує загальноприйнятого визначення терміну «уніфікація норм європейського права прав людини».

Процес уніфікації норм європейського права прав людини почав формуватися з моменту появи перших інтеграційних об'єднань на Європейському континенті діяльність яких була направлена на захист прав та свобод громадян держав учасниць. Особливу увагу слід приділити діяльності Ради Європи як першій міжнародній організації метою якої є захист та подальше здійснення прав і основних свобод людини, а також Європейському Союзу та в меншій мірі ОБСЄ.

На нашу думку термін «уніфікація правових норм» слід розуміти більш ширше, а саме як комплексне правове явище сутність якого направлена на однакове застосування суб'єктами права, правових норм, які утворені в рамках міжнародної міжурядової співпраці або наднаціональними інституціями.

Практичне створення уніфікованого (однообразного) нормативно – правового акту неможливо без порівняння, оскільки такий нормативно – правовий акт за своїм змістом представляє собою щось середнє між різними правовими системами.

Окремі автори також виділяють такі три основні способи уніфікації норм права:

По-перше, шляхом заключення конвенцій (розглядається як класична форма), які містять однообразний закон; така конвенція зобов'язує усі підписавши її держави привести норми національного законодавства у відповідність з нормами однообразного закону;

По-друге, шляхом спільного розроблення правових норм, які інкорпуються далі у національне законодавство держав, що приймали участь в спільній розробці цих норм; однак такі держави не пов'язані будь – якими апіорним зобов'язанням, і кожна держава сама вирішує, коли, в якому об'ємі та в якій формі відбудеться ця інкорпорація;

По-третє, шляхом підготовки будь – якою офіційною чи приватною організацією типового нормативно – правового акту, який далі надається законодавцям різних держав; законодавці можуть прийняти цей акт повністю, частково чи в модифікованому вигляді (М. Ансель. Сравнительное право и унификация права // Очерки сравнительного права / ответственный редактор В. А. Туманов. М.: Прогресс. – 1981. – С.192 – 193.).

На нашу думку дана класифікація є неточною у зв'язку з тим, що не враховує існування наднаціональних інстанцій, яким передані частини по-

вноважень від держав учасниць інтеграційних об'єднань та які мають право приймати нормативно – правові акти відповідно до своєї компетенції.

Так в рамках Європейського Союзу такими повноваженнями наділені Рада Європейського Союзу та Європейський парламент.

Стосовно Ради Європи, то головним інститутом приймаючим єдинообразні норми є Європейський суд з прав людини, рішення якого обов'язкові, як для держав які є сторонами по справі, так і для інших держав учасниць, що не приймали участь у справі. В своїй діяльності Суд поєднує елементи як континентального, так і загального права. Зокрема, він досить активно використовує в своїй практиці правило прецеденту. Обґрунтовування судових рішень відбувається виходячи не тільки з норм відповідних конвенцій, але й принципів справедливості, розумності, природного права, відповідності моральним критеріям суспільної необхідності. Таким чином крім того, що компетенція Європейського суду з прав людини розповсюджується на забезпечення додержання прав і основоположних свобод людини в усіх державах Європи (окрім Республіки Білорусь та Ватикану), в його рішеннях слугують не тільки засобом уніфікації національно-правових систем, але й засобом уніфікації правових сімей.

Єдине правове регулювання правового статусу людини складає найбільш динамічну частину національного, наднаціонального та міжнародного права. Збільшується не тільки масив таких правових приписів, а й концепція подібних норм, які, набувають нового виміру. В рамках міжнародних органів і організацій проводиться активна робота з розробки значного числа нових правових актів, спрямованих на уніфікацію правового статусу людини, як на міждержавному, так і на наднаціональному рівні.

Особливе значення дослідження уніфікації права прав людини має і для реформування правової системи України, оскільки саме стремління України до інтеграції в європейські структури актуалізує проблему забезпечення прав та свобод людини відповідно до взятих на себе зобов'язань у зв'язку з участю у міжнародних договорах.

Єльчїєва О. Р.

*Миколаївська обласна державна адміністрація, головний спеціаліст-юрист
головного управління праці та соціального захисту населення*

ПРОБЛЕМИ МЕХАНІЗМУ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ, БОРЖНИКОМ ЗА ЯКИМИ Є ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН, З ПОЗИЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ

Невиконання судових рішень, боржниками за якими є державні органи, вже давно набуло систематичного характеру в Україні. Це питання з кожним роком набуває все більше актуальності, оскільки сума заборгованості держави за цими судовими рішеннями нестримно збільшується і сягає вже мільярдів гривень. Особливої уваги заслуговує той факт, що ці

рішення, як правило, стосуються отримувачів соціальних допомог, гарантованих державою.

Недофінансування державних програм, наявність колізій і прогалин в законодавстві, неузгодженості законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також невиконання чи тривале виконання рішень національних судів призвело до того, що люди масово почали звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав.

15 жовтня 2009 року Європейський суд з прав людини застосував процедуру «пілотного рішення» у справі Юрія Миколайовича Іванова проти України. Суд визнав порушення Україною її зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод в зв'язку з систематичним невиконанням державою рішень національних судів, що вже було встановлено в більше, ніж у 300 рішеннях Суду проти України. Також Судом було визнано порушення статті 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції в зв'язку з відсутністю у національному законодавстві ефективних засобів юридичного захисту від такого невиконання. Європейський суд зобов'язав державу невідкладно запровадити ефективний засіб юридичного захисту, який би забезпечив адекватний та достатній захист від невиконання або затримки у виконанні рішення національного суду, за виконання якого вона несе відповідальність.

5 червня 2012 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» (далі – Закон).

Необхідність прийняття цього Закону також була зумовлена можливістю застосування відповідно до Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1516 від 02.10.2006 права Парламентської Асамблеї зупинити повноваження національної делегації, у разі невиконання відповідною державою вимог, зазначених у рішеннях Європейського суду.

Проте чи дійсно є дієвим існуючий механізм виконання судових рішень? На нашу думку, даний механізм має недоліки і неузгодженості як для боржника-державного органу, так і для стягувача – особи, на користь якої винесено рішення.

В цій статті розглянемо основні прогалини механізму виконання судових рішень, боржником за якими є державний орган, з позиції боржника:

1) Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників» від 03 серпня 2011 року № 845 (далі – Постанова) безспірне списання коштів з рахунків бюджетних установ на виконання судових рішень здійснюється в першочерговому порядку в межах бюджетних асигнувань та у разі наявності залишків коштів на рахунках.

Проблема полягає в тому, що кошти за відповідними КПКВК та КЕКВ на відповідних рахунках є, оскільки вони передбачені для здій-

снення поточних виплат на виконання відповідних державних програм 2013 року. Проте ці кошти передбачені саме для поточних виплат, а не на виконання судових рішень.

Таким чином, при надходженні до органів Казначейства виконавчих листів про примусове виконання рішень суду, органи Казначейства мають списати з відповідних рахунків кошти на користь стягувача, що автоматично позбавить всіх інших отримувачів даної соціальної допомоги поточних щомісячних виплат і призведе до соціального конфлікту в регіоні.

2) Боржник відповідно до Постанови зобов'язаний протягом одного місяця після надходження зазначеної вимоги надіслати органів Казначейства письмове повідомлення про заходи, вжиті ним з метою виконання судового рішення. На жаль, які саме заходи має вжити державний орган законодавчо не визначено.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» профільним міністерствам видатків на виконання судових рішень не передбачено, тому бюджетні кошти, які спрямовуються Міністерством соціальної політики України щомісяця на відкриті в органах державної казначейської служби України рахунки органів соціального захисту населення повинні використовуватися для проведення поточних соціальних виплат пільговим категоріям громадян.

В статті 3 Закону визначається, що виконання рішень суду про стягнення коштів, боржником за якими є державний орган, здійснюється Державною казначейською службою України в межах відповідних бюджетних призначень шляхом списання коштів з рахунків такого державного органу, а в разі відсутності у зазначеного державного органу відповідних призначень – за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду.

Законом України «Про державний бюджет України на 2013 рік» передбачено видатки у сумі 153,9 млн. грн. на забезпечення виконання рішень суду, що гарантовані державою, саме Державній казначейській службі України. Тому саме з цієї державної програми мають списуватися кошти на покриття виплат за рішеннями суду.

3) Орган Казначейства на період виконання вимоги не проводить платежі за платіжними дорученнями боржника за всіма КПКВК та КЕКВ, крім захищених видатків, визначених Бюджетним кодексом України, про що зазначається в Постанові. Таким чином, дії органів Казначейства унеможливають нормальне функціонування державного органу як розпорядника коштів і як юридичної особи загалом.

Враховуючи вищевикладене, існуючий механізм виконання судових рішень, боржником за якими є державний орган, може стати дієвим при виконанні наступних умов: списанні коштів з рахунку державної програми виконання судових рішень, що гарантовані державою, а не з поточних рахунків боржника; збільшенні фінансування державної програми ви-

конання судових рішень, що гарантовані державою; узгодженні законів і підзаконних нормативно-правових актів, які стосуються порядку надання та розмірів соціальних пільг та компенсацій.

Черныш Т. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин*

ЕВРОПЕЙСКИЙ СУД ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА, ЕГО ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Европейский суд по правам человека является международным судебным органом в системе международного контроля за выполнением Европейской концепции о защите прав и основных свобод человека государствами, которые к ней присоединились. Деятельность Европейского Суда направлена на достижение одной цели – защиты нарушенного права, свободы. (Всеобщая декларация прав человека, 1948)

Европейский Суд по правам человека был учрежден в 1959 г. (г. Стразбург, Франция), тогда и состоялись первые выборы судей. Правовой основой деятельности данного суда является Конвенция о защите прав человека и основных свобод и Регламент Европейского суда по правам человека. (Конвенция с защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.) (с изм. и доп. от 21 сентября 1970 г., 20 декабря 1971 г., 1 января 1990 г., 6 ноября 1990 г., 11 мая 1994 г.) // Бюллетень международных договоров). Согласно Конвенции Суд компетентен рассматривать все вопросы, касающиеся толкования и применения положений Конвенции и Протоколов к ней, которые могут быть переданы ему путем обращения заинтересованного лица, утверждающего о нарушении государством-участником Конвенции его прав, а также рассматривать заявления отдельных лиц, групп и организаций о нарушениях прав человека, имеющих место в государствах – членах (ст.34). (Протокол № 1 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод (Париж, 20 марта 1952 г.)

Европейский суд не рассматривает вопросы, связанные с применением и толкованием внутреннего права государства – участника Конвенции, с выявлением ошибок фактического и правового характера, допущенных, по мнению заявителя, государственным судом, если такие ошибки не являются нарушением положений Конвенции и Протоколов к ней.

В Европейском суде по правам человека можно обжаловать только поведение государства в лице ее органов, учреждений, организаций, должностных лиц или других властных субъектов.

Суд рассматривает заявления только относительно тех прав и свобод, которые гарантированы Европейской Конвенцией о защите прав и свобод, а именно: жизнь, свободу и неприкосновенность личности; справедливое судебное разбирательство по гражданским и уголовным делам;

свободу мысли, совести и религии; свободу выражения мнения; свободу распоряжаться собственностью.

Право обращения в Европейский суд по правам человека возникает с момента использования всех средств судебной защиты в государстве, против которого направлено заявление. В ч.4 ст.55 Конституции Украины каждому гарантировано право после использования всех национальных средств защиты обратиться за защитой своих прав и свобод в соответствующие международные учреждения или органы международных организаций, членом или участником которых является Украина.(Конституция Украины)

По количеству дел, которые находятся в рассмотрении этого суда, Украина занимает третье место после России и Турции. Анализ практики европейского суда по правам человека относительно Украины свидетельствует о несовершенстве отечественного законодательства или его практического применения государственными органами и судебными инстанциями. Заявления поступающие от украинцев в Европейский суд можно разделить на две группы: первая – иски относительно требований украинцев вернуть долги по заработной плате или другие социальные выплаты, вторая группа – дела, которые касаются истязаний в милиции. И на данный момент мы имеем тысячи жалоб на незаконные действия милиции, а решений по таким делам – всего пара десятков. То есть, можно смело сказать, что решения Суда относительно истязаний в милиции не выполняются, и заставить Украину полностью выполнять решение Европейского суда по правам человека практически невозможно, так как санкции могут быть только политическими. Несмотря на благородную функцию «защиты прав и свобод человека» у Европейского суда имеются ряд недостатков.

Европейский суд не является высшей инстанцией по отношению к судебной системе государства – участники Конвенции. Поэтому он не может отменить решение, вынесенное органом государственной власти или национальным судом, не дает указаний законодателю, не осуществляет контроль судебной практики, не имеет права давать распоряжения о принятии мер, имеющих юридические последствия. Суд рассматривает только конкретные жалобы с тем, чтобы установить, действительно ли были допущены нарушения Конвенции. Однако Суд вправе присудить «справедливое удовлетворение претензии» в виде финансовой компенсации материального ущерба и морального вреда, а также возмещение выигравшей стороне всех издержек и расходов. Хотя, в Конвенции прописано, что государства – участники обязаны выполнять решение Европейского Суда, на практике это не реализуется, так как, не существует действенных санкций. Например, страну ждет временный мораторий на право голосовать в Совете Европы, и как видим, к сожалению, Украину это не останавливает, они продолжает игнорировать и бездействовать, а необходимо делать соответствующие выводы.

Мавроматі О.Є.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного
правознавства*

СПОСОБИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОГОВОРІВ РАДИ ЄВРОПИ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Питання про способи і форми імплементації міжнародних договорів до національних правових систем є теоретичною і практичною проблемою, яка залишається актуальною впродовж усього останнього століття. У наші дні значно прискорилися процеси інтеграції і інтернаціоналізації правового й економічного життя всіх держав світу, тому роль міжнародних угод зросла настільки, що вже неможливо уявити собі взаємодію держав без створення базових нормативних актів, призначених для вирішення конкретних практичних завдань. Безумовно, що такі міжнародні договори стали основним джерелом правових норм і для міжнародного права, і, за певних умов, для внутрішніх правових систем держав світового співтовариства.

Зазвичай імплементація договорів Ради Європи передбачає ухвалення державним органом спеціального акта, але його форма і характер в різних національних системах різні.

У Великобританії й Ірландії, наприклад, для імплементації норм договорів до внутрішнього права потрібне ухвалення парламентського акта. Так у Великобританії Human Rights Act 1998 (Закон про права людини 1998 р.) інкорпорував у внутрішнє право Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Це пояснюється тим, що у Великобританії виконавча влада має компетенцію приймати державні зобов'язання у сфері міжнародного права, але обов'язково отримавши на це санкцію парламенту.

В інших державах, таких як Німеччина і Італія, договір ратифікується актом внутрішнього права, зазвичай законом, що приймається парламентом, відповідно до якого основні матеріальні норми договору перетворюються на норми внутрішнього права або інкорпоруються в національну правову систему. Такий порядок існує і в інших державах Центральної і Східної Європи під впливом правової традиції Німеччини. До таких держав належить, наприклад, Угорщина, чия правова система не допускає прямого застосування в суді ратифікованих міжнародних договорів.

У державах Північної Європи система імплементації договорів Ради Європи до національних правових систем ще складніша. Там необхідна згода парламенту на те, щоб виконавча влада могла заявити про те, що держава бере на себе міжнародні зобов'язання. Але ця згода не дає мож-

ливості включити договір до національного права, для його імплементації необхідний спеціальний законодавчий акт.

І навпаки, у державах моністичної традиції промудрації договору достатньо, щоб його норми стали внутрішнім правом, цей акт рівний наказу про його виконання. Так в п.1 ст. 91 Конституції Польщі указується, що ратифікований і промудрований договір «належить до внутрішнього правового порядку» і є «таким, що прямо застосовується» за винятком випадків, коли його застосування вимагає ухвалення окремого закону (Конституции государств Европы : в 3 т. / под общ. ред. и со вступ. статьей Л. А. Окунькова. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – Т. 2. – М.: Издательство НОРМА, 2001. с. 700-701). Іноді договір Ради Європи автоматично включається у внутрішнє право, як, наприклад, у Бельгії, Люксембурзі, Португалії, Франції і Хорватії, за умови, що він належним чином ратифікований або затверджений і опублікований в офіційному виданні.

Договори Ради Європи не містять положень щодо їх правового статусу в рамках внутрішнього правопорядку держав-членів. Проте деякі договори містять достатньо конкретні положення, щоб не вимагати спеціальних внутрішніх заходів щодо їх виконання. Вони визнаються self executing і можуть, якщо національний суд прийме таке рішення, мати пряме застосування в судовому процесі. Частіше виконання договору вимагає ухвалення на національному рівні певних заходів його виконання. У деяких конвенціях Ради Європи міститься положення, яке підтверджує це зобов'язання (Конвенція про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних, 1981 р. (ст.4) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites>; Конвенція про захист прав людини і людської гідності у зв'язку із застосуванням досягнень біології і медицини, 1997 р. (п.2, ст.1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=RUS>).

Наприклад, Європейський суд з прав людини визнав, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод «не наказує державам якогось певного способу забезпечити в їх внутрішньому праві дію всіх положень даного документа» (Benoit-Rohmer F., Klebes H. Council of Europe Law: Towards a pan-European legal area / Florence Benoit-Rohmer, Heinrich Klebes. – Strasbourg, 2005. – p. 161).

Таким чином Рада Європи не передбачає ніяких примусових заходів щодо порядку й умов введення договорів у внутрішнє право держав. Це питання виноситься на розсуд держав-членів і залежить від специфіки їх конституційних норм.

Степанова С. В.

*Маріупольський державний університет,
аспірант кафедри конституційного, адміністративного
та муніципального права*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Визначення прав людини та їх дотримання завжди були у центрі уваги людства. Ще в античні часи стояло питання: як забезпечити існування сильної держави та при цьому зберегти права людини? Будучи споконвічним, це питання турбує нашу державу й сьогодні. Ратифікація 17.07.1997 року Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, одного з найбільш впливових і унікальних механізмів захисту прав людини в Європі, змінила правове поле в нашій державі, підтвердивши прагнення України створити правову державу.

Шістнадцять років тому Конвенція стала частиною українського національного законодавства, а юрисдикція Європейського Суду з прав людини поширилася на спори громадян України з державою, але на жаль, Україна є одним із лідерів за кількістю заяв, що надходять до Європейського суду. Це – серйозний сигнал для органів державної влади про те, що механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення. Зокрема, йдеться про необхідність вдосконалення застосування Конвенції та практики Європейського Суду з прав людини у судовій практиці.

Для України це цілком новий механізм захисту прав людини, введення якого ускладнюється багатьма чинниками, зокрема проблемами реформування самої судової та правової системи в Україні, невідповідності праворозуміння, що формувалося та складалося у більшості представників української юридичної науки в радянський період, вимогам та реаліям сьогодення. Як слушно зазначає О. В. Негодченко, правову реформу, яка проводиться в нашій країні, має бути цілком спрямовано на розвиток прав людини та механізму їх реалізації і захисту, причому, успіх її значною мірою залежатиме від готовності та здатності державних органів, насамперед судових і правоохоронних, сприймати своє призначення як служіння кожній людині, охороняти і захищати її права та свободи, гарантувати її безпеку. (Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади / Дис. д. ю. н. за спец.: 12.00.07 – Х.: НУВС, 2003. – 467 с.)

Механізм застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини в більшій мірі залежить від внесення у національне законодавство необхідних змін, що впливають з прецедентного права, яке створюється рішеннями Європейського Суду з прав людини. Робота над цією проблемою триває досі і найпоказовішим прикладом цьому останнім часом є прийняття

13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу України, у якому вперше в кримінальному судочинстві в ст. 8 закріплений принцип верховенства права «відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принципи верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» та запроваджено механізм захисту прав людини та основоположних свобод, створений Європейською Конвенцією та практикою Європейського суду з прав людини.

Проблемним питанням є застосування практики Європейського суду судами України, оскільки відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року є обов'язковість тільки рішень, прийнятих проти України. Саме з них випливає обов'язок виправити встановлене порушення Конвенції та вжити заходів щодо недопущення нових аналогічних порушень. Проте Європейський суд при прийнятті рішень щодо України керується усією своєю практикою, в тому числі рішеннями у справах проти інших держав. Це відповідає принципу правової визначеності, оскільки робить рішення Суду прогнозованими. Отже, при застосуванні правових позицій Європейського суду національні суди повинні враховувати всю його практику, в тому числі сформовану й щодо інших країн. (Онопенко В. В. Механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення, Вісник Верховного суду України № 7 (131), Київ 2011) Однак для реалізації цього підходу потрібно забезпечити доступність усіх рішень Європейського суду для суддів України, оскільки суди повинні використовувати офіційний переклад Конвенції та у разі відсутності такого суд повинен користуватися оригінальним текстом. (ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року). З іншого боку, застосування українськими судами рішень Європейського суду в оригінальному тексті, може суперечити вимогам статті 57 Конституції України про те, що кожному гарантується право знати свої права і обов'язки, адже принцип правової визначеності є складовим елементом верховенства права.

З проблемним питанням застосування Конвенції та практики Європейського Суду стикаються судді при обґрунтуванні прийнятих рішень. Досить поширеним у діяльності судів є абстрактне посилення на практику Європейського суду без вказівок на конкретне рішення цього органу, а також відсутність єдиних критеріїв застосування практики Європейського суду та Конвенції у судових рішеннях. Як зазначає П. М. Рабінович, «справжній зміст багатьох норм Конвенції, сформульованих здебільшого в надто абстрактній, часто оціночній формі, конституюється, з'ясовується лише після їх тлумачення і застосування у рішеннях Суду. Практика Суду (а це сотні рішень) розвивається за відверто прецедентним принципом. І

тому знання й урахування прецедентних рішень Суду, засвоєння специфіки його професійного мислення, його «правового менталітету» – одне з найактуальніших завдань, що постають нині перед суддями та будь-якими іншими суб'єктами захисту прав людини в Україні». (Рабінович П. Рішення Європейського суду з прав людини: До характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування // Практика Європейського суду з прав людини: Рішення. Коментарі. – 1999. – № 1.)

Звичайно, проблеми вдосконалення механізму застосування Конвенції та практики Європейського Суду в національне законодавство та національну судову практику існуватимуть ще певний проміжок часу, але спільними зусиллями ми зможемо подолати їх, що, безперечно, призведе до демократизації нашого суспільства і всебічному дотриманню прав людини в нашій державі.

Чистякова Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного
правознавства*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВИХ ЗНАКІВ ТА ПРАВОВИХ СИМВОЛІВ В РАМКАХ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сьогоднішній день порівняльно-правові дослідження охоплюють широке коло різнобічного юридичного матеріалу. Пізнання правової матерії на основі семіотичного підходу дозволяє розмежовувати правові знаки та правові символи, що допоможе більш чітко відобразити специфіку досліджуваних правових явищ.

Проблемним досить часто є розрізнення знаків та символів. Ю. М. Лотман підкреслює, що «символ» – одне з найбільш багатозначних понять в системі семіотичних наук, а вираз «символічне значення» широко вживається як простий синонім знаковості, що не є вірним (Лотман Ю. М. Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. 2004, с. 240). Будь-який об'єкт може мати одне пряме значення, тоді він виступає в якості знаку, якщо об'єкт має кілька додаткових значень, тоді він виступає у ролі символу (Демішева І. О. Семіотичний аналіз дискурсу Юлії Тимошенко // Грані. – 2008. – № 5 (61). – С. 155). Знак – це первісне вербальне і невербальне вираження дійсності. Знак повинен лаконічно й точно передавати конкретну інформацію. Символ не зводиться, як знак, лише до простого еквівалента. Він має багато значень та може бути зрозумілим лише у заданій культурологічній системі. В своїх дослідженнях Ю. М. Лотман підкреслює, що «символ пов'язаний з пам'яттю культури» і «в символі завжди є щось архаїчне» (Лотман Ю. М. Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров.

Статьи. Исследования. Заметки. 2004, с. 225, 241). Він запропонував наступну характеристику символу: «Символ, будучи завершеним текстом, може не включатися в який-небудь синтагматичний ряд, а якщо і включається в нього, то зберігає при цьому смислову і структурну самостійність. Він легко виокремлюється з семіотичного оточення і так же легко входить в нове текстове оточення. З цим пов'язана його істотна риса: символ ніколи не належить якому-небудь одному синхронному зрізу культури – він завжди пронизує цей зріз по вертикалі, приходячи з минулого і йдучи в майбутнє. Пам'ять символу завжди давніша, ніж пам'ять його несимволічного текстового оточення» (Лотман Ю. М. Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки. 2004, с. 241). Таким чином, символ, на відміну від знаку, вказує не на одиничне, а вказує на цілий культурний текст, представлений в часі. Якщо список знаків є обмеженим, проте, в принципі він може бути розширеним, то список символів, навпаки, звужується з нашим рухом вперед. Ми беремо символи принципово з минулого періоду. Символіка є більш індивідуальною в порівнянні зі знаковістю та більше залежить від людського фактору (Почепцов Г. Г. Семиотика. 2002, с. 133, 135).

При подальшому вживанні термінів «символ» і «знак» слід враховувати наступні положення:

1) знаки представляють собою стратегію відносин з дійсністю в різних ситуаціях і найчастіше їх вербальна актуалізація проявляється в номінації інформативного характеру або у формах імперативу. Вербальне життя символу являє собою опис ідеї, причому з вживанням образних, метафоричних засобів. Без знання знаків, таким чином, прожити складно: це або небезпечно, як при незнанні дорожніх знаків, або позбавляє нас чогось насущного необхідного. Знання ж тих чи інших символів, в принципі є необов'язковим та залежить від культурного контексту;

2) і знак, і символ можуть служити для привертання уваги. Проте пізнання символу часом ускладнене і залежить від його «предзнання». У тому випадку, якщо інтерпретатор не може розшифрувати символ, він залишиться для нього просто знаком, що вказує на якийсь невідомий об'єкт. Доступ до культурного тексту в цьому випадку буде закритий (Трубаева Е. И. Соотношение понятий знак-символ-значение-концепт в исследовании текста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/1179-2012-02-10-07-58-13>).

На думку деяких авторів символи не можуть пізнаватися за допомогою семіотики. Ж. Мо-Ліно писав: «Символіка не може аналізуватися в рамках семіології, тому що вона не володіє властивостями мов та кодів» (цит. за Почепцов Г. Г. Семиотика. 2002, с. 132). Проте, слід висловити думку, що і в символах можна виділити структурні частини, які характерні для побудови знаків, тому не дивлячись на те, що символи відображають

більш глибинні та культурно залежні поняття, ми можемо їх семіотично досліджувати.

Правовий символ може вживатись в кількох значеннях. У вузькому значенні під правовим символом розуміється символ, який встановлений чи санкціонований діючим законодавством, в широкому значенні правовий символ включає всі символи, що є частиною правової культури даного суспільства, інтегровані в його правову систему (Давыдова М. Л. Символы в праве и правовые символы: понятие и значение // Известия вузов. Правоведение. – 2009. – № 3. – С. 44). Наприклад, до правових символів можна віднести символи державної влади. Вони акумулюють у собі нашарування значень і смислів, притаманних певній епосі, певному періоду державності, а також впливають на реальність, транслюючи соціальним групам ті потужні пласти значень і смислів, які були накопичені в минулому. Символи державної влади виконують функцію легітимації суб'єкта державного управління, вони спрямовані на означення цього суб'єкта як інструмента держави, формування та збереження його статусу й державно-управлінського потенціалу. Символи державної влади вказують на певний стан речей: хто є хто в системі владно-підвладних відносин, у який час і на якому просторі, які в нього є повноваження та ресурси. Відтак державна влада осмислюється переважно через символи-персони, символи-речі, символи-місця, символи-спороди тощо (Дрешпак В. М. Символи державної влади як елементи семіотичної підсистеми державного управління в соціокультурному й історичному контекстах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2009-1/doc_pdf/Dreshpak_VM.pdf).

Таким чином, слід розрізнити поняття «правовий знак» та «правовий символ». Якщо об'єкт має одне пряме значення, тоді він виступає в якості знаку, якщо об'єкт має кілька додаткових значень, тоді він виступає у ролі символу. Знак лаконічно й точно передає конкретну інформацію. Символ не зводиться, як знак, лише до простого еквівалента. Він має багато значень та може бути зрозумілим лише у заданій культурологічній системі.

Давиденко О.І.

Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, здобувач відділу міжнародного права та порівняльного правознавства

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗОВНІШНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Становлення ЄС як «зовнішньополітичного актора у дипломатичних відносинах» (Bolewski Wilfried. Diplomacy and International Law in Globalized Relations. – Berlin, Heidelberg, New York: Springer, 2007. – p. 33) є наслідком еволюції його політичної і правової системи та розширення зо-

внішньополітичних повноважень, що відбувалося одночасно із збільшенням його економічної та політичної ваги на міжнародній арені. Подальший розвиток зовнішньої діяльності ЄС став неможливим без створення належного інституційно-правового механізму, здатного забезпечити здійснення цілісної зовнішньої політики ЄС, спрямованої на отримання ключових позицій у сучасній системі міжнародних відносин.

Одним з головних елементів нового організаційно-правового механізму формування та реалізації зовнішньої політики ЄС, окрім Верховного представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики (далі – Верховний представник ЄС із ЗСБП), є Європейська служба зовнішньої діяльності (далі – ЄСЗД). Правовою основою створення ЄСЗД є стаття 27 Договору про ЄС, яка містить лише загальні положення щодо її складу та діяльності. Структура, функції та повноваження ЄСЗД визначені у рішенні Ради ЄС про організацію і функціонування ЄСЗД 2010/427/EU від 26 липня 2010 р.

ЄСЗД сприяє Верховному представнику ЄС із ЗСБП у реалізації його мандату на здійснення Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі – ЗСБП), включаючи Спільну безпекову та оборонну політику (далі – СБОП), а також забезпеченню узгодженості зовнішньої діяльності ЄС. З метою досягнення узгодженості між різними сферами зовнішньої діяльності ЄС, ЄСЗД має підтримувати та співпрацювати з дипломатичними службами держав-членів, Генеральним секретаріатом Ради ЄС і відповідними підрозділами Європейської Комісії (далі – Єврокомісія), не будучи їй адміністративно підпорядкованою. Підрозділи Єврокомісії та ЄСЗД мають консультувати один одного з питань, що належать до сфери зовнішньої діяльності ЄС, під час реалізації ними своїх повноважень, окрім сфери СБОП. При підготовці Єврокомісією проектів правових актів, що стосуються сфери зовнішньої діяльності, включаючи Європейську політику сусідства, ЄСЗД має залучатися до їх підготовки та всіх подальших процедур. Таким чином, ЄСЗД знаходиться під керівництвом Верховного представника ЄС із ЗСБП та відповідно виконує його вказівки та інструкції, але зберігає при цьому незалежність від інших інституцій та органів ЄС.

У статті 1 Рішення Ради ЄС про організацію і функціонування ЄСЗД 2010/427/EU вказано, що вона є функціонально автономним органом ЄС, окремим від Єврокомісії та Генерального секретаріату Ради ЄС, який підпорядковується Верховному представнику ЄС із ЗСБП. Формально ЄСЗД не належить до інституцій ЄС, перелік яких міститься у статті 13 Договору про ЄС. Однак, відповідно до положень Фінансового регламенту ЄС (Regulation (EU, EURATOM) No 1081/2010) та Кадрового регламенту ЄС (Regulation (EU, Euratom) No 1080/2010), у сфері фінансів та кадрових питань ЄСЗД прирівняна до інституцій ЄС. Статус функціонально автономного органу не надає ЄСЗД рівня незалежності, який мають інституції ЄС, та водночас, вона має більш автономний статус, ніж COREPER, Європейське оборонне агентство та інші органи ЄС.

За висловлюванням колишнього єврокомісара із зовнішніх зносин Беніті Ферреро-Вальднер ЄСЗД є *sui generis* органом, діяльність якого не обмежується суто міжурядовим чи комунітарним методами, а втілює новий власне європейський підхід. ЄСЗД складається із службовців Єврокомісії, Генерального секретаріату Ради ЄС та дипломатичних службовців національних зовнішньополітичних відомств держав-членів ЄС. З цієї метою відповідні директори і функції Єврокомісії та Генерального секретаріату Ради ЄС переведено до ЄСЗД, разом зі службовцями та тимчасовим персоналом, який обіймав посади у цих директоратах. Зважаючи на те, що ЄСЗД не належить до допоміжних органів інституцій ЄС і не має делегованих інституціями повноважень, вона може бути охарактеризована як підготовчий орган та, частково, як «орган, що здійснює зовнішнє представництво ЄС» (Bart van Vooren. *A legal-institutional perspectives on the European External Action Service* // CLEER Working Papers. – The Hague: CLEER T. M. C. Asser Institute, 2010. – No.7. – p. 20). У межах структури ЄСЗД відбулося об'єднання різноманітних акторів у сфері зовнішніх відносин, що сприятиме формуванню та реалізації чіткої, узгодженої та підпорядкованої єдиному комплексу політичних цілей зовнішньої політики ЄС. Таким чином, ЄСЗД є міжінституційним органом, відповідальним за здійснення координації між інституціями ЄС у сфері зовнішньої діяльності.

На відміну від більшості органів ЄС, зокрема Європейського оборонного агентства, ЄСЗД експліцитно не наділена статусом юридичної особи. Спільна дія Ради ЄС 2004/551/CFSP від 12 липня 2004 р., якою засновано Європейське оборонне агентство, у статті 6 наділяє його статусом юридичної особи у обов'язі необхідному для реалізації його завдань та досягнення цілей. Проте у статті 1 Рішення Ради ЄС 2010/427/EU вказано лише, що вона має правоздатність необхідну для реалізації її завдань та досягнення цілей. Зокрема, ЄСЗД наділена правом укладати угоди з відповідними службами Єврокомісії, Генерального секретаріату Ради ЄС, іншими установами чи міжінституційними органами ЄС. Правовий статус ЄСЗД нагадує міжнародно-правовий статус ЄС в цілому до набуття чинності Лісабонським договором 2007 р., який хоча й не мав експліцитної міжнародної правосуб'єктності, проте міг укладати міжнародні угоди у сфері СЗБП.

Отже, ЄСЗД є *sui generis* органом ЄС, підпорядкованим Верховному представнику ЄС із ЗСБП та, водночас, наділеним функціональною автономією і юридичними повноваженнями, необхідними для реалізації покладених на нього завдань, зокрема забезпечення цілісності, послідовності та ефективності зовнішньої діяльності ЄС. Однак, ЄСЗД повинна довести свій статус легітимного актора у зовнішній політиці ЄС шляхом досягнення консенсусу та забезпечення активної підтримки її діяльності урядами держав-членів ЄС і третіх країн, що має стати запорукою політичної ваги ЄСЗД.

Мамич Е. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
соискатель кафедры права Европейского Союза
и сравнительного правоведения*

КОНЦЕПЦИЯ ПОЗИТИВНОГО РОДИТЕЛЬСТВА В ДОКУМЕНТАХ ООН И СОВЕТА ЕВРОПЫ

Конвенция ООН о правах ребенка 1989 г. (КПР), прямо не устанавливает критерии позитивного родительства, но создает основу концепции позитивного родительства, а именно:

– рассматривает ребенка как субъекта прав и устанавливает стандарты для государств в отношении прав ребенка, которые они должны обеспечивать для всех детей в возрасте до 18 лет. Некоторые обязательства возлагаются напрямую на государства, а другие относятся к родителям детей или опекунам;

– возлагает на родителей или опекунов детей главную ответственность за воспитание и развитие своих детей, и закрепляет, что в центре внимания должны быть высшие интересы ребенка. Это означает, что в воспитании детей приоритетом должно быть благополучие ребенка и его развитие;

– требует от государств-сторон признать ответственность родителей и поддерживать их в воспитании детей;

– требует от государств создания мер правовой защиты в отношении детей, чьи права и свободы нарушаются (Конвенция о правах ребенка, Принята Резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml).

КПР включает право ребенка на защиту (то есть на то, чтобы с ним обращались без применения насилия) и право ребенка на участие (то есть на уважение взглядов ребенка). В КПР также признается, что дети развиваются постепенно и поэтому на разных этапах жизни существуют и разные потребности.

Конвенция ООН о правах ребенка насчитывает наибольшее количество присоединившихся государств. По состоянию на 25 апреля 2013 г., ее сторонами являются 193 государства мирового сообщества (Конвенция о правах ребенка. Список государств-участников. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en).

Под позитивным родительством понимается такое поведение родителей, когда уважаются высшие интересы детей и их права, как они изложены в Конвенции ООН о правах ребенка. При этом в данной Конвенции учитываются также потребности и возможности родителей. Позитивный

родитель заботится, обучает, направляет и признает ребенка как полноправную личность. Позитивное родительство не означает воспитание на принципах вседозволенности: оно устанавливает такие границы, которые нужны детям для того, чтобы помочь им в полной мере развить свой потенциал. Позитивное родительство уважает права ребенка и воспитывает их в окружении, где нет места насилию.

Телесные наказания нарушают права наказываемого ребенка, являются оскорблением его личности и физической неприкосновенности. Телесные наказания запрещены в Европе на основании положений ст. 3 Конвенции о защите прав человека и основных свобод (Европейская конвенция по правам человека. Измененная и дополненная Протоколами № 11 и № 14, в сопровождении Дополнительного протокола и Протоколов № 4, 6, 7, 12 и 13 [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AE69C60-8259-40F8-93AF-8EF6D817C710/0/RUS_CONV.pdf) и статьи 17 Европейской социальной хартии (пересмотренной) (Европейская социальная хартия (пересмотренная) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.conventions.coe.int/Treaty/rus/Treaties/Html/163.htm>).

Однако не только телесные наказания имеют серьезные последствия для здоровья детей. Важно также избегать иного оскорбительного или унижающего поведения в отношении детей, в том числе нельзя высмеивать детей, внушать ребенку чувство собственной никчемности, заставлять его думать, что его не любят или что он хуже, чем другие, а также нельзя, чтобы ребенок часто испытывал чувство страха.

Основываясь на своем обширном опыте и в полной мере признавая то, что к воспитанию детей можно подходить по-разному, Совет Европы разработал ряд общих принципов, которые лежат в основе концепции позитивного родительства. Базовым документом в работе Совету Европы в этой сфере является Рекомендация (2006)19 Комитета Министров государствам-членам Совета Европы о политике в поддержку позитивного воспитания детей родителями, принятая 13 декабря 2006 г. на 983-м заседании постоянных представителей министров (Программа Совета Европы «Строим Европу для детей и вместе с детьми») [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.sirotstvo.ru/coe/index1.shtml>).

В соответствии с указанной Рекомендацией, концепция позитивного родительства основывается на следующих основных принципах.

Родители должны обеспечить своим детям:

- заботу, то есть ответ на потребность ребенка в любви, теплоте и безопасности;
- структуру и руководство, то есть обеспечение чувства безопасности и определение рамок поведения ребенка;

- признание, то есть умение слушать детей и ценить их как полноправную личность;
- развитие способностей, укрепление осознания ребенком своих возможностей и личного контроля;
- воспитание без применения насилия, исключение всех телесных или психологически унижительных наказаний. Телесные наказания являются нарушением прав детей на уважение их физической неприкосновенности и человеческого достоинства.

Конвенция ООН о правах ребенка и документы Совета Европы, о которых говорилось выше, дают определенные рекомендации и генеральные направления в сфере позитивного родительства. В имплементации этих рекомендаций в национальные правовые системы государств-сторон, огромную роль играет как соответствующая политика поддержки государства, так и активность гражданского общества.

РОЗДІЛ 8 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Підрозділ 8.1

Правові основи митної політики та морської діяльності сучасної України

Додін Є.В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуючий кафедрою морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ – САМОСТІЙНИЙ ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Автори посібника «Общеправовая юриспруденция» визначають, що юридична відповідальність – це передбачені та забезпечені державою вид та міра державного примусу, переконання або заохочення, а також юридичний обов'язок по дотриманню, виконанню вимог норм права, яка реалізується в правомірній поведінці суб'єктів, а у випадку її порушення – призводить до засудження порушника, обмеження його прав майнового або особистого немайнового характеру. Це поняття структуроване, підставою структуризації виступають різні критерії, але найбільш поширеною є класифікація у залежності від галузі права, порушення норм якої тягне за собою правову відповідальність. Автори вже згаданого підручника, концентруючи погляди вчених на пріоритет цієї підстави та виявивши свої аргументи на її користь, виокремлюють конституційну, матеріальну, цивільно-правову, кримінальну та адміністративну відповідальність.

Отримання Україною суверенітету обумовило розширення сфери суспільних відносин, які потребували та створили можливість (необхідність) виникнення норм, що створюють нові правові інститути, підгалузі та галузі права. Серед останніх особливо місце займає митне право, яке пройшло шлях від інституту адміністративного права (С. В. Ківалов), його підгалузі (В. Сандровський) до необхідності визнання у якості самостійної галузі права. Цьому сприяли два фактори: зовнішній та внутрішній.

Україна з отриманням права здійснення митної справи (а також встановлення її правових підстав), в той же час отримала й обов'язок захищати цей напрямок державної діяльності від спроб його порушення.

На протязі недовгого часу існування незалежної України було прийнято три Митних кодекси – в 1991 р., 2002 р. та 2012 р. (причому КМУ вже готує пропозиції змін до його змісту), в кожному з яких містяться норми,

що встановлюють підстави відповідальності за порушення митних правил, характеристики складів цих правопорушень, визначаються специфіка стягнень за них та порядок (процес та процедура) їх застосування. Однак, МКУ – 1991 р., даючи характеристику порушенням митних правил, зовсім не торкнувся правової їх природи, а МКУ 2002 та 2012 рр. визначають, що за своєю правовою природою порушення митних правил – це адміністративні правопорушення, що дало змогу стверджувати про те, що відповідальність за порушення митних правил є адміністративною відповідальністю. В той же час законодавець встановлює (ст. 2 КУпАП), що питання про адміністративну відповідальність за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України, а значить він визнав специфіку деліктологічної характеристики цих порушень відносно іншої маси адміністративних проступків.

Підвищення статусу митно-правових норм, визнання Міністерством юстиції України їх окремою гілкою законодавства (наказ Мін'юсту України № 43/5 «Про затвердження класифікатора галузей законодавства України») потягло услід й підвищення статусу відповідальності за порушення митних правил у системі юридичної відповідальності. Це вже не різновид адміністративної відповідальності (як, наприклад, адміністративна відповідальність за порушення громадського порядку, санітарного статусу тощо), а самостійний вид юридичної відповідальності з особливими ознаками, сукупність котрих дозволяє говорити про появу якісно нового утворення у системі юридичної відповідальності.

Перш за все, об'єктом захисту санкцій правових норм є відносини, що регулюються митними правилами (так встановлює законодавець), а завдання митних правил зовсім інші, ніж завдання КУпАП та інших чинних кодифікаційних актів. Тобто, загальний об'єкт митних правопорушень (услід чого й родовий й безпосередній) має ексклюзивний характер, бо це суспільні відносини, що виникають та існують у зв'язку з переміщенням матеріальних та інтелектуальних цінностей через митний кордон України.

Митне право України, як ні одна з галузей права, інтегроване у міжнародне правове поле, особливо це позначається на регулюванні питань відповідальності за порушення митних правил. Усі МК незалежної України встановлювали вимоги про те, що якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Кодексом та іншими законами України, застосовуються правила міжнародного договору України. Тому положення Конвенцій 1977 та 2003 років (Про взаємну адміністративну допомогу у відтворенні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства та Про адміністративну взаємодопомогу у сфері митних відносин) або безпосередньо впливають на зміст та порядок застосування відповідальності за митні правопорушення, або встановлюють рамки у межах яких цей вплив може бути здійснений. Правове регулювання досі визнаних видів в Україні юридичної відповідальності таких

обмежень не має. Тому ст. 460 МКУ 2012 р. має назву «Особливості відповідальності за деякі види порушень митних правил», в якій міститься перелік цих особливостей, ні одна з котрих не притаманна ні одному із загальноновизнаних видів юридичної відповідальності.

Відповідальність за порушення митних правил тягне услід наслідки, які невідомі усім (загальноновизнаним) видам юридичної відповідальності – позбавлення певних суб'єктивних прав (повноважень, преференцій та ін.): по-перш, бути суб'єктом митної справи – митним оператором, власником митного складу тощо; по-друге, користуватися привілеями, які передбачені міжнародними документами. (Конвенція «Про полегшення міжнародного судноплавства»; Конвенція МДП – 1975 про застосування Книжки МДП тощо).

Враховуючи деліктологічну характеристику порушень митних правил, законодавець для їх розкриття запропонував специфічні прийоми, заходи та засоби пошуку, закріплення та оцінки доказів їх скоєння (ст. 336 та інші МКУ; Постанова КМУ від 23.05.2012 р.). Особливо слід відмітити порядок отримання необхідної інформації від іноземних джерел. Окрім конвенцій 1977 та 2003 років цей порядок встановлюється КМУ та Міністерством доходів і зборів України (п. 41 ст. 4 Положення про нього від 18.03.2013 р.) та іншими документами. Безпосередні контакти посадових осіб митниці з відповідними особами іноземних правоохоронних структур таким чином довірені лише митникам.

Специфіка змісту, завдань та інших особливостей відповідальності за порушення митних правил обумовила й специфіку процесуального оформлення кожного її етапу, кожної дії посадової особи для встановлення об'єктивної істини по справі.

По-перше, МКУ – 2012 р. ввів в правове поле нові поняття – компроміс та мирова угода про припинення провадження в справі про порушення митних правил, у зв'язку з чим, у процесуальному обігу з'явилися нові документи «Типова мирова угода» (затверджена МФУ 28.05.2012), «Акт про виконання мирової угоди» та інші проформи процесуальних документів.

По-друге, специфіка порушень митних правил не тільки передбачає застосування ексклюзивних форм, заходів та засобів їх виявлення та подальшого провадження, але й застосування також і нової редакції процесуальних документів, що використовуються в провадженнях по справах про адміністративні правопорушення, але не можуть не передбачати можливість (та необхідність!) фіксувати інформацію, яка свідчить про скоєння митного правопорушення. Тому Мінфін України своїми наказами від 25.05.2012 р. № 608 затвердив форми застосування заходів попередження; а від 31.05.2012 р. – форми процесуальних документів у справах про порушення митних правил. Аналіз чинного законодавства свідчить й про інші багаточисленні особливості відповідальності за порушення митних правил, що дає змогу вважати, що їх сукупність створює новий вид юридичної відповідальності.

Кормич Б.А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МИТНИХ ОРГАНІВ

Митний кодекс 2012 р. (МКУ) приділяє окрему увагу питанням використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів у державній митній справі. Правда, слід зазначити, що МКУ містить в основному норми загального характеру, що відсилають до спеціальних нормативно-правових актів які регулюють окремі аспекти інформаційної діяльності, зокрема такі, як електронний документообіг, використання електронного цифрового підпису, захист інформації тощо.

Включення норм, що стосуються використання інформаційних технологій та інформаційних ресурсів до митного законодавства, спрямовано на виконання стандартів, передбачених діючою редакцією Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Розділ 7 Загального додатку) (Протокол про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур від 26 червня 1999 р. // Офіційний вісник України –2006 – № 43 / № 18, 2011, ст. 727 / ст. 2865).

Так, згідно стандартного правила 7.1. даної Конвенції для забезпечення митних операцій митна служба застосовує інформаційні технології. При чому застосування таких технологій здійснюється лише у випадку, якщо вони є економічно вигідними та ефективними для митних служб та для торгівлі.

Таким чином, головними у питаннях застосування інформаційних технологій у митній справі визначається критерії економічної доцільності та ефективності здійснення митних формальностей. При чому позитивний ефект від застосування даних технологій повинен розповсюджуватися не лише на роботу митних органів, але й на господарську діяльність підприємств, що переміщують товари через митний кордон. А це, в свою чергу вимагає врахування інтересів недержавних суб'єктів митних відносин в процесі запровадження конкретних інформаційних технологій, зокрема електронного декларування.

Підтвердженням такої позиції слугує стандартне правило 7.3. Конвенції Кіото, згідно якого при впровадженні інформаційних технологій проводяться, наскільки це максимально можливо, консультації за участі усіх безпосередньо заінтересованих сторін. Дане положення знайшло своє відображення у ч. 2 ст. 31 МКУ, яка ставить аналогічну вимогу консультацій із зацікавленими сторонами та вимагає дотримання міжнародних стандартів.

Також, Конвенція Кіото (стандартне правило 7.4.) ставить три основні вимоги щодо законодавчого регулювання використанні інформаційних технологій у митній справі, яке повинне передбачати:

– електронні способи обміну інформацією як альтернативу вимозі представлення письмових документів;

– поєднання електронних та документарних методів посвідчення дійсності та ідентичності;

– право митної служби залишати в себе інформацію для використання у митних цілях та, у разі потреби, обмінюватися такою інформацією з іншими митними службами та з усіма іншими користувачами, якщо це допускається законом, за допомогою електронних способів обміну інформацією.

Останнє положення є ключовим для формування правового режиму інформаційних ресурсів митних органів та порядку доступу до інформації, що міститься у них. Зокрема, його реалізація обумовлює наявність у митних органів права розпорядження публічною інформацією, що збирається ними відповідно до своїх функціональних обов'язків та закріплює за іншими суб'єктами інформаційних відносин право доступу до такої інформації. Дане положення реалізує і вимоги законодавства щодо доступу до публічної інформації, і сформульовану останніми роками в рамках Європейського Союзу доктрину щодо повторного використання інформації публічного сектора, яка передбачає використання зацікавленими особами документів суб'єктів владних повноважень, для цілей інших, ніж початкова мета створення документу.

Норми ст. 33 МКУ визначають інформаційні ресурси митних органів, як сукупність електронної інформації, що включає електронні дані, створені, оброблені та накопичені в інформаційних системах митних органів (Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI // Офіційний вісник України – 2012. – № 32. – ст. 1175.).

Дана інформація формується за рахунок відомостей, що містяться у документах, які надаються під час проведення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів, та інших документах.

Наразі головним інформаційним ресурсом митних органів є Єдина автоматизована інформаційна система (CAIC) – багатифункціональна інтегрована автоматизована система, що забезпечує інформаційну підтримку та супроводження митної справи в Україні і становить сукупність кількох взаємопов'язаних інформаційних систем та програмно-інформаційних комплексів.

Інформаційні ресурси митних органів мають свій власний правовий режим, який складається з правових норм, що визначають ключові правила за якими конкретний інформаційний ресурс може бути включений до обігу інформації в суспільстві.

До подібних обов'язкових норм, що визначають правовий режим інформаційного ресурсу можна віднести наступні: 1) право власності на відповідну інформаційну систему та права на окремі документи, що в них містяться; 2) порядок документування інформації, надання документам

юридичної сили та її підтвердження; 3) категорії інформації відповідно рівня доступу до неї; 4) мета та порядок захисту інформації; 5) права суб'єктів, що приймають участь в інформаційних відносинах щодо даного інформаційного ресурсу.

Згідно положень ч. 4 ст. 31 МКУ, інформаційно-телекомунікаційні системи і засоби їх забезпечення, розроблені, виготовлені або придбані митними органами, є державною власністю і закріплюються за відповідними митними органами. Митні органи виступають в даному випадку утримувачами таких інформаційних систем та ресурсів.

Інші елементи правового режиму інформаційних ресурсів митних органів визначаються на загальних засадах згідно інформаційного законодавства.

Серафімов В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права*

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ МОРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ

Відповідно до Морської доктрини України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307 (Офіційний вісник України, 2009, № 94, ст. 3216), метою державної морської політики є визначення інтересів України у зовнішній та внутрішній політиці в Азовському і Чорному морях, Керченській протоці та інших районах Світового океану, визначення принципів, завдань, шляхів і способів реалізації державної морської політики. Її основними завданнями є: підтримка та розвиток морегосподарської діяльності на технологічному, екологічному, соціальному рівні для забезпечення задоволення потреб українського суспільства, конкурентоспроможності на світовому ринку, повного використання геополітичного потенціалу держави, відповідності стандартам безпеки судноплавства; забезпечення у внутрішніх водах і територіальному морі України режиму судноплавства, що відповідає міжнародному морському праву та міжнародним стандартам безпеки судноплавства, підвищення рівня безпеки судноплавства на українських суднах до міжнародних стандартів безпеки судноплавства, ефективного здійснення функцій морської адміністрації та інших функцій держави, що передбачені міжнародними договорами України в галузі судноплавства; сприяння розвитку всіх галузей економіки приморських регіонів держави та забезпечення пріоритетності розвитку морегосподарської діяльності; розв'язання завдань, покладених на Військово-Морські Сили Збройних Сил України і Морську охорону Держприкордонслужби, на рівні, достатньому для участі у забезпеченні територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності України, непорушності її державного кордону на морі та захисту інших

національних інтересів у сфері морської і військово-морської діяльності держави; збереження і розвиток наукового та кадрового потенціалу всіх складових морської діяльності на рівні, що забезпечить ефективну реалізацію національних інтересів держави.

Пріоритетами національних інтересів України у сфері морської діяльності є задоволення потреб народу та економіки у використанні ресурсів Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану, посилення позиції України серед провідних морських держав, забезпечення її безпеки та суверенітету, зокрема, шляхом провадження економічно доцільної та екологічно безпечної морегосподарської діяльності, пов'язаної з торговельним судноплаством, портовою діяльністю, суднобудуванням і судноремонтом.

Розвиток морських торговельних портів в Україні останніми роками отримав нового поштовху, зумовленого прийняттям Закону України від 17.05.2012 р. «Про морські порти України» (Відомості Верховної Ради України, 2013, № 7, ст. 65), а також дією Стратегії розвитку морських портів України на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.07.2008 р. № 1051-р (Офіційний вісник України, 2008, № 58, ст. 1946) і розробкою у 2013 році її нової редакції у світлі зазначеного Закону. Цими актами було закладено загальні засади реформування морських торговельних портів як суб'єктів господарювання, змінено структуру управління ними, а також запроваджено нові механізми їх роботи.

В проєкті нової Стратегії розвитку морських портів України зазначається про те, що морські порти України є ефективною, технологічною та конкурентоспроможною галуззю, що забезпечує максимально ефективне обслуговування експорту, основу для росту імпорту та активне залучення транзиту, пропонуючи послуги високої якості з оптимальними тарифами, а також є рушійною силою розвитку національної економіки, що створює додану вартість і додаткові доходи держави, стимулюючи залучення приватних інвестицій. Поряд із цим визнається, що до недоліків портової галузі України належать: низькоефективна, тривала процедура митного оформлення вантажів; відсутність чіткої спеціалізації портів за видами вантажів, що призводить до неефективної їх перевалки; значний знос машин та обладнання (більше 70 %); наявні глибини не дозволяють повноцінно обслуговувати великі судна (на зразок «Capesize») з повним завантаженням біля причалу; низький рівень інтермодальності, не розвинута транспортна інфраструктура в портах та на під'їзних шляхах; неможливість впровадження процесу повномасштабної оптимізації у зв'язку з високим рівнем соціальної відповідальності портів; недостатній захист прав інвесторів. Визначення та концентрація уваги на зазначених проблемах в Стратегії розвитку морських портів обумовлює розвиток напрямків морської політики України, спрямованих на їх подолання. Зокрема визнається, що сприяти «зняттю» цих проблем мають: підвищення конкуренто-

спроможності портової галузі України; забезпечення технологічного розвитку портової галузі та підготовки кадрів; створення в портовій галузі кластерів з переробки вантажів; залучення приватних інвесторів на довгостроковий період; забезпечення високого рівня безпеки мореплавства, життя і здоров'я людей, порядку в морському порту, безпечної експлуатації об'єктів портової інфраструктури у межах території та акваторії морського порту; доведення норм екологічної безпеки роботи портів до рівня міжнародних стандартів; забезпечення високого рівня нагляду (контролю) за безпекою на морському транспорті.

Визнання на загальнодержавному рівні існування проблем в роботі та розвитку морських портів, прийняття декількох програмних документів в цій сфері свідчить про підвищення уваги до морської галузі України, перехід від гальмування до прогресивного розвитку та оновлення.

Прокопенко В.В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры морского и таможенного права*

К ПОНЯТИЮ «ПРОИЗВОДСТВО ПО ДЕЛАМ О НАРУШЕНИЯХ ТАМОЖЕННЫХ ПРАВИЛ» ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ПРИДНЕСТРОВСКОЙ МОЛДАВСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

С сентября 1990 года на юго-востоке Европы была провозглашена Приднестровская Молдавская Республика – до сих пор не признанное мировым сообществом государство, со своим административно-территориальным делением, экономикой, вооруженными силами и, конечно, законодательством, регулирующим все сферы общественных отношений. Не являются исключением отношения, связанные с перемещением товаров, транспортных средств, физических и юридических лиц через таможенную границу Приднестровской Молдавской Республики (далее – ПМР).

Следует отметить, что Кодекс ПМР об административных правонарушениях был принят в 2002 году, а Таможенный кодекс ПМР в 2000 году. Однако в обоих кодексах понятие «производства по делам об административных правонарушениях и, соответственно, «производство по делам о нарушениях таможенных правил» не содержится.

Статья 232 Кодекса ПМР об административных правонарушениях посвящена задачам производства по делам об административных правонарушениях, в которой говорится, что «задачами производства по делам об административных правонарушениях являются своевременное, всестороннее, полное и объективное выяснение обстоятельств каждого дела, разрешение его в точном соответствии с законодательством, обеспечение исполнения вынесенного постановления, а также выявление причин и

условий, способствующих совершению административных правонарушений, предупреждение правонарушений, укрепление законности».

Анализ данной статьи позволяет прийти к выводу, что производство включает в себя возбуждение и выяснение обстоятельств дела, его рассмотрение и обеспечение исполнения вынесенного постановления. Иными словами, производство по делам об административных правонарушениях включает в себя: возбуждение дела и проведение ряда процессуальных действий, необходимых для всестороннего, полного и объективного разрешения дела; рассмотрение дела и вынесения постановления по нему; исполнение вынесенного постановления.

Обратим внимание на производство по делам о нарушениях таможенных правил, которое регламентируется ТК ПМР. В ч. 1 ст. 379 ТК ПМР отмечено, что «производство по делам о нарушениях таможенных правил и их рассмотрение проводятся должностными лицами таможенных органов ПМР в соответствии с ТК ПМР, а в части, не урегулированной им, в соответствии с законодательством ПМР об административных правонарушениях».

Раздел XII ТК ПМР имеет название «Нарушения таможенных правил и ответственность за эти нарушения. Производство по делам о нарушениях таможенных правил и их рассмотрение». Обязательно обращаем внимание на разграничение законодателем «...производства...» от «...рассмотрения...». И вот тут возникает вопрос: почему законодатель в понятие «производство по делу о нарушении таможенных правил» вкладывает совершенно иной смысл, чем в понятие «производство по делу об административном правонарушении», хотя первое является лишь разновидностью второго (например, как нарушение правил дорожного движения)?

Анализ норм ТК ПМР позволяет прийти к выводу, что законодатель под производством по делу о нарушении таможенных правил понимает исключительно выявление нарушения таможенных правил и его фиксацию (именно с этого момента и начинается производство), проведения необходимых процессуальных действий по данному делу и заканчивается передачей материалов дела на рассмотрение.

Так, в соответствии с ч. 2 ст. 379 ТК ПМР дело о нарушении таможенных правил считается заведенным, а **производство** по нему начатым с момента составления протокола о нарушении таможенных правил или административном задержании физического лица или должностного лица, привлекаемого к ответственности за нарушение таможенных правил.

В соответствии с ч. 1 ст. 382 ТК ПМР **производство** по делу о нарушении таможенных правил должно быть закончено не позднее, чем в месячный срок с момента заведения дела, в соответствии с ч. 1 ст. 451 ТК ПМР дело о нарушении таможенных правил, совершенном физическим лицом, **рассматривается** в пятнадцатидневный срок, дело о нарушении таможенных правил, совершенном должностным лицом или иными лицами,

– в месячный срок со дня получения правомочным должностным лицом таможенного органа ПМР материалов, необходимых для разрешения дела (то есть установлены сроки как для производства, так и для рассмотрения).

А в соответствии со ст. 446 ТК ПМР должностное лицо таможенного органа ПМР, в производстве которого находится дело о нарушении таможенных правил, по окончании **производства** по делу передает материалы дела начальнику этого органа или его заместителю, а должностное лицо ГТК ПМР – уполномоченному должностному лицу этого комитета не позднее, чем за пятнадцать дней до истечения срока наложения взыскания в отношении физического лица или должностного лица и не позднее месяца – в отношении предприятия, учреждения или организации, а также лица, занимающегося предпринимательской деятельностью без образования юридического лица.

Все вышеприведенные статьи ТК ПМР свидетельствуют о некорректном и неоднозначном толковании понятия «производства» в таможенном законодательстве ПМР по сравнению с административным законодательством ПМР. Именно поэтому, считаем, необходимо внести соответствующие изменения в ТК ПМР относительно однозначного толкования понятия «производство по делу о нарушениях таможенных правил», которое является разновидностью производства по делу об административных правонарушениях.

Федотов О.П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук*

СУЧАСНЕ АДМІНІСТРАТИВНЕ РЕФОРМУВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Подовжуючи процеси адміністративної реформи органів центральної виконавчої влади України та їх державної організаційної діяльності у 2012 р., Президент України Янукович Віктор Федорович, видав Указ (п. 1 Про деякі заходи оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: УПУ від 24.12.2012р. № 726/2012), яким Держмитслужбу України було інтегровано у новостворене профільне міністерство – Міндоходів України. Тобто, функції з *формування* та *реалізації* єдиної *державної митної політики* є прерогативою Міндоходів України (п. 2 Про Міністерство доходів і зборів України: УПУ від 18.03.2013р. № 141/2013). При цьому деякі незначні важелі функціональних обов'язків з *формування* та *забезпечення реалізації* єдиної державної митної політики залишилися за Мінфіном України (п. 1, п. 3 Про Положення про Міністерство фінансів України: УПУ від 08.04.2011р. № 446/2011).

На засіданні Уряду 20 березня 2013 р., Кабмін України своїм розпорядженням надає новому профільному відомству (у відповідь на його пропозицію щодо можливості забезпечення здійснення покладених на нього Президентом України функцій та повноважень) змогу повністю розпочати роботу та належно виконувати функції, закріплені Указом Президента України від 18.03.2013 р. № 141/2013 (Питання Міністерства доходів і зборів України: РКМУ від 20.03.2013 р. № 166-р). Офіційний початок службового функціонування новоствореного галузевого міністерства – 2 квітням 2013 р. (Про початок діяльності Міністерства доходів і зборів України: наказ Міндоходів України від 02.04.2013 р. № 19). Окремі акти Кабміну України також визначають: питання комплексної передачі до складу Міндоходів України окремих юридичних осіб, суб'єктів публічного права Держмитслужби України (Про реорганізацію деяких органів державної податкової та митної служб: РКМУ від 20.03.2013 р. № 228); утворюють територіальні органи Міндоходів України (Про утворення територіальних органів Міністерства доходів і зборів України: РКМУ від 20.03.2013 р. № 229). Відповідно до цієї постанови Кабміну України, кількість митниць, що працюють у складі Міндоходів України дорівнює 27.

Метою модернізації діяльності вітчизняних митних органів є перехід на якісно новий етап розвитку митної служби України в напрямі задоволення економічних, соціальних, духовних потреб українського суспільства й здобуття Україною належного місця у світовому співтоваристві. Все це поступово і вирішують Концепція реформування діяльності митної служби України на 2010-2015 р. р. «Обличчям до людей» (Про введення в дію рішення колегії Держмитслужби від 29.10.2010: наказ ДМСУ від 30.10.2010р. № 1311) та пріоритетні напрями діяльності Держмитслужби України на 2013 р. «Чистий бізнес, чесні податки» (Про завдання, поставлені перед митними органами, на координаційній нараді керівників правоохоронних органів держави під головуванням Президента України; про економічну ефективність діяльності митних органів в умовах дії Закону України від 15.11.2011 № 4025-VI; про схвалення пріоритетних напрямів діяльності Держмитслужби України «Чистий бізнес, чесні податки»: рішення колегії ДМСУ від 13.11.2012 р., додаток до наказу ДМСУ від 16.11.2012 р. № 648), що були розроблені та впроваджені у діяльність митного відомства України на виконання Програми економічних реформ Президента України на 2010-2014 р. р. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Результатом цього було отримання вітчизняним митним відомством у 2012 р. нового Митного кодексу України (Митний кодекс України: ЗУ від 13.03.2012р. № 4495-VI).

Однак, оптимізаційні заходи адміністративної реформи органів центральної виконавчої влади України та їх державної організаційної діяльності фундаментально та докорінно змінили систему та структуру митних органів України. Отже, оновлена система митних органів України, що

діє у складі Міндоходів України, представляє собою таку вертикально-інтегровану структурну складову: «Міністерство доходів і зборів України (міністерство) – Департамент митної справи Міндоходів України (адміністративний апарат центрального митного органу Міндоходів України) – митниці (територіальні підрозділи Міндоходів України)» (п. 7 Про Міністерство доходів і зборів України: УПУ від 18.03.2013 р. № 141/2013; Про введення в дію тимчасових структури та штатного розпису Міністерства доходів і зборів України: наказ Міндоходів України від 01.02.2013 р. № 1).

Гранична чисельність працівників центрального апарату Міндоходів України, визначено Кабміном України на рівні 2440 одиниць на 2013-2014 р. р., а гранична чисельність працівників територіальних органів (у тому числі державних службовців) Міндоходів України передбачена в розмірі 62956 одиниць на 2013-2014 р. р. (Про внесення змін у додатки до постанов Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 р. № 937 і від 14 листопада 2011 р. № 1184: ПКМУ від 09.01.2013р. № 14).

Структура підрозділів та штатний розпис Департаменту митної справи, що дії у складі Міндоходів України, а також інформація щодо керівників Департаменту митної справи визначено указами Президента України та організаційно-розпорядчими актами Міндоходів України (Про введення в дію тимчасових структури та штатного розпису Міністерства доходів і зборів України: наказ Міндоходів України від 01.02.2013 р. № 1; Щодо особового складу: лист Міндоходів України від 08.04.2013 р. № 13/2-495-ЕП).

Інтеграційні та реорганізаційні процеси адміністративного реформування, що відбулись з національним митним відомством у 2012-2013 р. р., яке відтепер функціонує у складі Міндоходів України, ставить перед оновленими митними органами нові виклики, такі як системна та цілеспрямована робота з поліпшенням бізнес-клімату (наприклад: здійснення дистанційного контролю без втручання у поточну діяльність бізнесу тощо), розробка та втілення ефективних ініціатив щодо профілактики корупції, подальша автоматизація митних процедур, активне використання електронного документообігу, створення сучасної ІТ-інфраструктури.

Федотова І.О.

*Феодосійська фінансово-економічна академія Київського університету
ринкових відносин, доцент кафедри правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗМІСТ МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження сутності та змісту митних правовідносин пов'язана з подальшим вивчення правової природи митних правовідносин, особливості якої пов'язана як з переміщенням через митних кордон

товарів, транспортних засобів через митний кордон України, так і з особливими суб'єктами цих правовідносин.

Митні правовідносини – це урегульовані нормами митного права суспільні відносини, що виникають між митним органом та фізичними особами, суб'єктами господарювання у процесі або з приводу переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України, забезпечуються державою з метою захисту національних інтересів та реалізації приватного права, законного інтересу в митній сфері.

Розглядаючи структуру митних правовідносин, в яку входять суб'єкти, об'єкти та зміст митних правовідносин, слід привернути увагу саме до змісту митних правовідносин, який визначає функціональну складову суб'єктів правовідносин та дозволяє дослідити вплив митного права на суспільне буття та конкретних суб'єктів.

Теорія права визначає зміст правовідносин як передбачену нормами права сукупність суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин. Зміст митних правовідносин – це передбачені нормами митного законодавства суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів митних правовідносин.

Отже, розглянемо категорію змісту в митних правовідносинах. В митних правовідносинах необхідно розрізняти юридичний і фактичний зміст правовідносин.

Юридичний зміст митних правовідносин – це передбачена нормами митного права реальна можливість суб'єктів митних правовідносин щодо здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Фактичний зміст митних правовідносин – це фактична поведінка суб'єктів митних правовідносин, у межах якої реалізуються їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки. В юридичній літературі фактичний зміст правовідносин, також отримав назву матеріального змісту. Так, Алексєєв С. С. визначає: «материальное содержание правоотношения складывается из дозволенного поведения управомоченного и должного поведения правобязанного. Последнее, в свою очередь, подразделяется на положительные действия, воздержание от действий, претерпевание» (Алексєєв С. С. Общая теория права: учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009. – с. 304).

Юридичний і фактичний зміст як категорії митного правовідношення не є тотожними. Юридичний зміст митного правовідношення є значно ширшим поняттям, адже визначається закріпленими у нормі права законодавцем можливостями учасника митних правовідносин. Так, наприклад Митний кодекс України визначає ряд можливостей (прав) та обов'язків для суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності (декларанта), який вступає у митні правовідносини з митним органом. Відповідно до статті 266 Митного кодексу України «Обов'язки, права та відповідальність декларанта та уповноваженої ним особи» декларант зобов'язаний: здійснити декла-

рування товарів, транспортних засобів ... на вимогу митного органу пред'явити товари, транспортні засоби комерційного призначення для митного контролю і митного оформлення ... надати митному органу передбачені законодавством документи і відомості, необхідні для виконання митних формальностей ... у випадках, визначених МКУ та Податковим кодексом України, сплатити митні платежі або забезпечити їх сплату ... у випадках, визначених МКУ та іншими законами України, сплатити інші платежі, контроль за справлянням яких покладено на митні органи. Цією статтею визначений і ряд прав декларанта: перед подачею митної декларації декларант має право з дозволу митного органу здійснювати фізичний огляд товарів з метою перевірки їх відповідності опису (відомостям), зазначеному у товаросупровідних документах, брати проби та зразки товарів; декларант має право вимагати від митного органу випуску товарів, за умови забезпечення сплати митних платежів відповідно до розділу X МКУ. Це і є юридичним змістом митних правовідносин, що складаються між митним органом та суб'єктом ЗЕД (декларантом).

Проте, фактичним змістом митного правовідношення, що виникне між митним органом та суб'єктом ЗЕД (декларантом) буде реалізація певних прав, що закріплені у статті закону, за певних умов та наявності юридичних фактів. Так, для фактичного змісту митного правовідношення необхідні конкретні дії суб'єкта ЗЕД: звернення до митного органу з ВМД та пакетом документів (наявність зовнішньоекономічної угоди, товаро-транспортних документів та ін.). Таким чином, за умови прийняття ВМД з пакетом документів, що подається суб'єктом ЗЕД (декларантом) до митного оформлення буде початком митного правовідношення і реалізацією суб'єктивного права на переміщення.

На цьому підґрунті можна стверджувати, що юридичний зміст митних правовідносин представляє певну модель, яка визначає те, як правовідносини повинні відбуватися, а фактичний зміст митних правовідносин це відображення юридичного змісту в реальному житті, в конкретному митному правовідношенні.

Слід зазначити, що правове регулювання у сфері митних відносин здійснюється саме через механізм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

Оцінюючі норми митного законодавства, на предмет закріплення змісту митних правовідносин, тобто прав та обов'язків суб'єктів митних правовідносин, що складає їх правовий статус, необхідно зазначити, що існують певні проблемні аспекти щодо визначення переліку прав та обов'язків, гарантій реалізації прав у митній сфері. Особливої уваги потребує визначення прав та обов'язків митних органів та їх посадових осіб як учасників митних правовідносин, що наділені владними повноваженнями.

Таким чином, зміст митних правовідносин відіграє важливе значення як у самій конструкції митного правовідношення, визначаючи міру дозволеної поведінки суб'єкта та зобов'язуючи діяти певним чином, так і впливаючи на весь механізм правового регулювання, адже саме правовідносини є тим елементом механізму правового регулювання, який конкретизує взаємні права та обов'язки конкретних суб'єктів.

Батанова Л.О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри морського та митного права*

ПРАВОВИЙ СТАТУС МІНІСТЕРСТВА ДОХОДІВ І ЗБОРІВ УКРАЇНИ ЯК ОРГАНУ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Реформування системи органів державного фінансового контролю в Україні триває вже багато років. Вона обумовлена низкою чинників, серед яких: велика кількість контролюючих органів, дублювання контрольних повноважень, які перекликаються одні з одними. Такий стан речей відповідно обумовив потребу визначення нових принципів, засад і механізмів упорядкування системи та структури системи органів державного фінансового контролю в Україні, що сприятиме дії системи державного фінансового контролю як єдиній системі, відповідності європейським вимогам та ін.

Так, починаючи з 2010 року Президентом України було прийнято низку указів, що спрямованих на оптимізацію чисельності апаратів центральних органів виконавчої влади або їх регіональних відділень, усунення міжвідомчих конфліктів і, як результат – підвищення якості публічного управління. Одним із ключових серед них є Указ «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 24 грудня 2012 р. № 726/2012, яким було утворено Міністерство доходів і зборів України шляхом реорганізації Державної митної служби України та Державної податкової служби України, також прийнято нові Податковий та Митний кодекси, що значно вплинули на організаційно-правові засади діяльності органів фінансового контролю.

Таким чином, в історії незалежної України у складі органів фінансового контролю створено відомство, яке забезпечує формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової, державної митної політики, а головне несе відповідальність за всю повноту наповнення державного бюджету за рахунок податкових та митних платежів.

Після цього Постановою Кабінету Міністрів України «Про реорганізацію деяких органів державної податкової служби, спеціалізованих митних органів та організацій» від 20 березня 2013 р. № 228, постанов-

лено Департамент митного аудиту, аналізу та управління ризиками реорганізувати шляхом приєднання до Міністерства доходів і зборів. На цей Департамент, в відповідно до Положення покладалося здійснення:

контролю за діяльністю митних органів з питань проведення документальних перевірок, управління ризиками, аналітичної роботи;

здійснення митного контролю шляхом проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів тощо.

Таким чином після кардинальних змін у системі митних органів, а точніше після підписання Указу Президента України від 24 грудня 2012 р. № 726 щодо створення нового органу виконавчої влади з питань адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізації єдиної державної податкової, державної митної політики – Міністерства доходів і зборів України, а також відповідного центрального апарату Міндоходів з питань координації здійснення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, в тому числі достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів, з відповідними повноваженнями, а мова йде про Департамент митного аудиту, аналізу та управління ризиками, поки відповідного Положення про яке не прийнято, говорити ще зарано.

Зазначимо, що на сьогодні існують як позитивні так і вкрай негативні відгуки серед фахівців щодо реорганізації двох органів фінансового контролю.

До позитивних здобутків слід віднести те, що об'єднання податкових та митних органів у єдине міністерство дасть змогу скоротити витрати й бюрократичні процедури, усунути дублювання діяльності, а це, відповідно, сприятиме підвищенню ефективності роботи. Наприклад, на даний час як у податкової, так і в митної служби є власна розгалужена система територіальних органів. Створення єдиного відомства надасть змогу їх реорганізації в територіальні органи єдиного підпорядкування. Таким чином в подальшому можливо здійснити об'єднання місцевих податкових адміністрацій з митницями (зокрема обласних податкових адміністрацій з митницями, які розташовані у тих же областях), що дозволить оптимізувати управлінський апарат та зменшити кількість працівників.

Поява Міністерства доходів і зборів створює низку правових колізій та суперечностей. Згідно чинного законодавства Державна митна служба України є центральним органом виконавчої влади в галузі митної справи, діяльність якого спрямовується і координується Кабміном України через міністра фінансів України (Указ Президента України «Про Положення про Державну митну службу України» від 12.05.2011 р. № 582/2011). Державна податкова служба України також є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабміном України

через також міністра фінансів (Указ Президента України «Про Положення про Державну податкову службу України» від 12.05.2011 р. № 584/2011). А це означає, що вказаний керівник має низку суттєвих повноважень: затвердження планів, отримання звітів, кадрових призначень, створення та ліквідації підрозділів тощо. Крім того, Мінфін є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації податкової та митної політики (Указ Президента України «Про Положення про Міністерство фінансів України» від 8.04.2011 р. № 446/2011), що також відображено у низці положень зазначеного указу та інших нормативних актах.

Таким чином на сьогоднішній день існує необхідність внесення змін до чинного законодавства щодо визначення правового статусу Міністерства доходів і зборів України, забезпечення кадрового потенціалу та належної кваліфікації службовців. За умови об'єднання податкових і митних органів на багатьох посадових осіб покладатиметься виконання двох основних функцій різного виду, що потребуватиме наявності різних знань та навичок.

Коваль Н.О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри морського та митного права*

ІСТОРИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Спеціалісти з міжнародного права не можуть назвати хоча б приблизно час зародження такого суспільного руху як надання гуманітарної допомоги.

Історії відомі факти надання гуманітарної допомоги не тільки у середньовіччі, але і в стародавні століття. Наприклад, культура Стародавнього Єгипту була пройнята турботою про людей. Сім діянь істинного милосердя закликають «нагодувати голодного, напоїти спраглого, одягнути роздягненого, дати притулок мандрівнику, звільнити полоненого, вилікувати хворого, поховати мертвого». Інший приклад, коли орден лікарні св. Іоанна в Єрусалимі (XII ст.), відомий у той час як Мальтійський орден, героїчно намагався полегшити страждання людей, особливо коли чорна смерть, як в той час називали бубонну чуму, наводила жах на всю Європу. Основна ж маса людей залишалася відносно байдужою до страждань інших.

Тим не менш, саме з розквітом в Європі і Північній Америці в XVIII – XIX століттях місіонерських (релігійних) товариств і пов'язують виникнення цього руху. Дійсно місіонери займалися не тільки зверненням до християнства жителів далеких країн, але й надавали їм гуманітарну допомогу. Саме вони сприяли усвідомленню співвітчизниками гуманітарних

потреб, що існують в інших районах світу, і в зв'язку з цим окремі громади нерідко фінансували діяльність місіонерів.

Нажаль у світі постійно відбуваються різні катаклізми і якою б не була їх причина – повінь, засуха, землетрус або конфлікт, – вони завжди ведуть до негативних наслідків: до загибелі людей, переміщенню населення, втрати громадами здатності своїми силами забезпечувати своє існування і приносять величезні страждання. Усунення таких наслідків та надання допомоги нужденним є одним із пріоритетних завдань міжнародного співтовариства в області гуманітарної діяльності.

Гуманітарної допомоги, перш за все, потребують країни Африки, Азії, Латинської Америки. У меншій мірі охоплені діяльністю гуманітарних товариств країни Близького Сходу та Європи. У процесі надання гуманітарної допомоги приймають участь як міжнародні, так і неурядові організації, а також добровільні установи.

Організація об'єднаних націй (далі – ООН) приймає участь у наданні гуманітарної допомоги через свої установи. Наприклад, у 1961 р. на конференції Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН була представлена Всесвітня продовольча програма ООН, а вже з 1963 р. була заснована як орган щодо продовольчої допомоги в системі ООН, яка є найбільшою в світі гуманітарною організацією з надання надзвичайної продовольчої допомоги.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) направляє свої зусилля на задоволення потреб дітей у кризових ситуаціях.

Управління ООН з координації гуманітарних питань є підрозділом Секретаріату ООН, до компетенції якого входить координація діяльності ООН по наданню міжнародної гуманітарної допомоги у ситуаціях, коли її масштаби перевищують можливості та компетенцію однієї гуманітарної організації. Свою нинішню назву Управління отримало в 1998 році, коли був перейменований створений у 1992 році в рамках Секретаріату ООН Департамент з гуманітарних питань.

У 2005 р. був заснований Центральний фонд реагування на надзвичайні ситуації ООН (СЕРФ), основне завдання якого забезпечення адресного спрямування коштів у мережі міжнародних організацій, що займаються наданням допомоги.

У 1863 р. на базі діяльності благодійної організації «Женевське суспільство благоденства» була скликана міжнародна конференція, на якій і було засновано Червоний Хрест, згодом комітет Червоного Хреста отримав назву «Міжнародний Комітет Червоного Хреста», основна діяльність якого зводилася до надання захисту і допомоги потерпілим в озброєних конфліктах і внутрішніх безладах. Крім того, істотну підтримку надають і такі добровільні установи як Дієва допомога і Християнська допомога.

Сучасний рух надання гуманітарної допомоги регламентується нормативно-правовими актами як міжнародних, так і національних ін-

ституцій. Під егідою ООН розроблена і прийнята потужна правова база міжнародно-правового захисту кожної людини окремо і людської цивілізації в цілому. Це низка конвенцій, які Україна ратифікувала, а саме: Загальна декларація прав людини; Конвенції щодо заборони геноциду, апартеїду, расової дискримінації, тортур, жорстокого і нелюдського поводження; про захист жертв війни; щодо прав жінок і дітей і т. д.

Крім того, Верховна Рада України у 1999 р. прийняла Закон України «Про гуманітарну допомогу», у 2012 р. Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», якими визначені загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечення правового регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, а також правові, організаційні, соціальні засади отримання, надання, оформлення, розподілу і контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги.

Питання переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України, природно, регламентуються Митним кодексом України (далі – МК України). МК України 2012 р. збережений концептуальний підхід щодо митного контролю та митного оформлення гуманітарної допомоги, який був закріплений попереднім МК України, але є і деякі зміни, які торкнулись застосування деяких митних режимів, а також тимчасового зберігання цієї допомоги.

Сергейчик В.А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры морского и таможенного права,
кандидат юридических наук*

СПАСЕНИЕ ОКЕАНА, ГЛОБАЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ

Моря и океаны играют огромную роль в жизни человека. Океаны занимают две трети поверхности Земли, и защита их стала одной из главных задач мирового сообщества на сегодняшний день. Способность моря ассимилировать и обезвреживать сбросы, а также восстанавливать природные ресурсы безгранична. Мы все шире и интенсивнее используем моря и океаны, включая их дно и побережье для ловли рыбы, добычи минералов и нефти, транспорта, отдыха и оздоровления, и, увы, выброса мусора и отходов. Ухудшение экологии морей ведет к ухудшению среды нашего обитания и ухудшению здоровья человека. Морская среда и питаемые ею живые организмы имеют жизненное значение для человечества и все люди заинтересованы в обеспечении управления этой средой таким образом, чтобы ее качество и ресурсы не ухудшались. Несмотря на огромный рост мирового судоходства, загрязнение нефтью с судов сократилось в течение 1980-х гг. на 60 процентов, и эта тенденция продолжает сохраняться. Это отчасти объясняется введением более совершенных методов контроля

за удалением отходов и частично – ужесточением контроля с помощью конвенций. Но, к сожалению, нефть и нефтепродукты, по-прежнему, являются основными загрязнителями океанов, а также в последнее время с ними соперничают выхлопные газы, а также отходы из пластика и сточные воды (канализация, отходы производства), сбрасываемые человеком в моря и океаны. Исследование Северного моря показало, что около 65 % обнаруженных там загрязняющих веществ были принесены реками, еще 25 % загрязнителей поступили из атмосферы (включая 7.000 тонн свинца от выхлопов автомобилей) и 10 % было результатом прямых сбросов отходов с судов.

В Украине ст. 243 Уголовного кодекса предусмотрена ответственность за загрязнение моря в виде штрафа до двухсот необлагаемых минимумов доходов граждан или лишением права обнмать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до пяти лет, или ограничением воли на срок до трех лет. Но это общемировая проблема и попытки ее решения должны приниматься соответственно. Защитой окружающей среды стала одной из основных задач Организации Объединенных Наций. Деятельность Программы ООН по окружающей среде, в первую очередь ее многообразные усилия по защите морской среды, привлекла внимание мировой общественности к проблемам океанов и морей. Международная морская организация (ИМО) является специализированным учреждением ООН, ответственным за принятие мер по недопущению загрязнения моря с судов и повышению безопасности международного судоходства. Одним из ярких примеров является Международная конвенция о контроле судовых балластных вод и осадков и управление ими. В принятии Международной конвенции о контроле судовых балластных вод и осадков и управление ими 2004 года (BWM Convention), государства-члены Международной морской организации (ИМО) приняли четкие обязательства по сведению к минимуму переноса вредных организмов на судах. Исследования показали, что органическое обрастание также может быть существенным фактором по переносу вредных водных организмов. Органическое обрастание судов, заходящих на территории государств-членов, может привести к образованию вредных водных организмов, которые могут представлять угрозу для человека, животных и растений, экономической и культурной жизни и водной среде. В то время как Международная конвенция о контроле за вредными противообрастающими системами на судах 2001 года (AFS Конвенция) рассматривает противообрастающие системы на судах (в основном противообрастающие краски подводной части корпуса судна, они не должны содержать ядов), ее внимание сосредоточено на предотвращении неблагоприятных последствий от использования противообрастающих систем и биоцидов, которые они могут содержать, а не на предотвращении переноса вредных водных организмов. Осуществление контроля и управления

над органическим обрастанием может существенно помочь в снижении риска переноса вредных водных организмов. Такая практика управления может также улучшить гидродинамические характеристики судна и может быть эффективным инструментом в повышении энергоэффективности (общий смысл – уменьшение нагрузки на главный двигатель, следовательно уменьшенный расход топлива и меньше выбросов в окружающую среду) и сокращения выбросов в атмосферу с судов.

Также, с 01.01.13 вступила в силу новая редакция конвенции MARPOL Annex 5, ужесточающая сброс сточных вод после замывки трюмов после перевезенного груза. Данная редакция обязует грузоотправителя предоставлять сертификат на груз подтверждающий, что данный груз не приносит вред водной среде. В дополнение, если при мойке трюмов используются специальные химикаты, такие продукты также обязаны иметь соответствующий «harmless» сертификат. В противном случае, такие воды надо сдавать на береговые очистительные сооружения, что очень дорого стоит! Либо платить колоссальные штрафы.

Конвенции MARPOL, также ограничивают использование озоноразрушающих хладонов (фреон в кондиционерах). Так например Фреон 12 запрещен к использованию, а Фреон 22 еще используется, но ограничен в производстве и будет вскоре запрещен. Новые суда строятся с учетом этих требований и в оборудовании используются только «harmless» хладоны.

Таким образом, мы видим что охрана океанов и морей играет исключительно важную роль на данном этапе развития общества. Это связано с резким ухудшением экологической ситуации в мире, вызванным вмешательством человека в окружающую среду. Отсюда угроза таких экологических проблем, как: загазованность, шумовые эффекты, кислотные дожди, радиация, загрязнение вод мирового океана, нарушение озонового слоя. Эти факторы, приводящие к сокращению популяций многих видов животных и растений, оказывают также негативное влияние на человека, его жизнедеятельность и здоровье.

Аблякимова Е.Е.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри морського та митного права*

ЗАКОНОДАВСТВО США ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В умовах формування інформаційного суспільства та формування системи «електронний уряд» важко переоцінити значення інформаційної взаємодії між суб'єктами владних повноважень та іншими учасниками інформаційних відносин. Така взаємодія відбувається на основі встановлених законодавством адміністративних процедур.

Питання реалізації права на доступ до інформації неодноразово ставали предметом досліджень відомих вітчизняних фахівців в галузі інформаційного права, серед яких І. В. Арістова, Р. А. Калюжний, Б. А. Кормич, В. Н. Лопатин, І. С. Чиж, Ю. С. Шемшученко та інші.

Але дані дослідження, як правило базувалися на аналізі національних та міжнародно-правових основ доступу до публічної інформації. В той же час для розуміння місця і ролі даного інституту важливим є простежити динаміку його розвитку в країнах, де він свого часу сформувався, насамперед у США.

Процес формування сучасних методів забезпечення відкритості у діяльності федеральних органів влади США розпочався наприкінці 30-х рр. XX ст., коли на урядовому рівні було визнано, що тодішня система органів виконавчої влади є недостатньо відповідальною, а більшість адміністративних процедур характеризується недостатньою узгодженістю. Але практичне вирішення цих питань було здійснено вже після II Світової війни із прийняттям Акту про адміністративні процедури 1946 р. (The Administrative Procedures Act of 1946, 5 U. S. C. – Chapter 5, sections 511-599).

Саме у цьому законодавчому акті вперше було приділено особливій уваги питанням забезпечення доступу до публічної інформації, що знаходиться у розпорядження органів державної влади. Зокрема, цьому було присвячено окремий Розділ III «Публічна інформація». Слід відмітити, що норми відповідної частини Акту про адміністративні процедури 1946 р. були орієнтовані не стільки на доступ до інформації в цілому, скільки на забезпечення інформованості громадськості про правотворчу діяльність федеральних органів влади, та про діючі в них адміністративні процедури.

Так, цим Актом встановлювалося три ключові вимоги щодо доступу до інформації про діяльність урядових агенцій:

- публікація у Федеральному реєстрі регуляторних актів;
- надання громадянам можливості ознайомлення з рішеннями та розпорядженнями, що приймаються агенцією;
- право на доступ до офіційної документації та архівів агенції для осіб, яких вони стосувалися.

Важливе значення, також, мав, прийнятий на чотири роки пізніше, Акт про федеральні архіви 1950 р. (Federal Records Act of 1950, as amended, 44 U. S. C. chapters 29, 31, 33). Цей Акт встановлював обов'язок федеральних агенцій зберігати відповідні документи та записи, які стосувалися організаційної структури, політики, рішень, процедур діяльності та здійснювані транзакцій кожного такого органу.

Однак ефективний механізм доступу до публічної інформації було створено лише з прийняттям Акту про свободу інформації 1966 р. (The Freedom of Information Act 5 U. S. C. § 552, As Amended By Public Law No. 104-231, 110 Stat. 3048). Цей Акт встановив два, нині традиційні, спосо-

би забезпечення доступу до публічної інформації: автоматично, шляхом її розповсюдження встановленими законом способами, або за зверненнями осіб, згідно встановленої процедури.

Однак, найбільш важливою зміною, порівняно з Актом про адміністративні процедури стало розширення кола суб'єктів права на доступ до публічної інформації для будь-яких зацікавлених осіб.

Як відмічалось пізніше, саме в Акті про свободу інформації відбулося суттєве зміщення акцентів щодо цілей і завдань функціонування механізму доступу до публічної інформації. Якщо раніше мова йшла в першу чергу про реалізацію прав зацікавлених осіб у їх відносинах з урядовими агенціями, то з цього часу акцент змістився в бік реалізації політичних прав та свобод людини в таких сферах, як обізнаність щодо діяльності уряду, контроль з боку громадянського суспільства, здійснення політичного процесу. Таким чином питання доступу до урядових документів змістився з вузької сфери адміністративного процесу в більш широку сферу політичного процесу.

Характеризуючи розвиток законодавства США щодо доступу до публічної інформації, слід відмітити в першу чергу його динамічність, постійний аналіз практики застосування, широке судове тлумачення відповідних норм.

Показовим в цьому відношенні став Акт про уряд під сонячним світлом (Government in the Sunshine Act of 1976, 5 U. S. C. 552b), який встановив загальне правило, згідно якого, кожна частина кожного засідання агенції повинна бути відкритою для громадськості.

Таким чином, до середини 70-х рр. XX ст. на федеральному рівні було створено сучасний механізм доступу до публічної інформації, який гарантує прозорість функціонування органів державної влади та реалізацію права на доступ до інформації, що знаходиться у розпорядженні цих органів.

Процеси формування системи Електронного уряду обумовили необхідність певного реформування процедур доступу до публічної інформації, що призвело до внесення змін в Акт про свободу інформації. Ці зміни було внесено у 1996 р. і вони отримали назву Поправки щодо свободи електронної інформації (Electronic Freedom of Information Act Amendment). У відповідності до внесених змін, всі документи, що підпадають під категорію «федеральні архіви» повинні бути доступними за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів, або інших електронних засобів.

Відповідні вимоги внесено до всіх адміністративних процедур та внутрішніх правил та регламентів федеральних органів влади. таким чином процедури їх діяльності було адаптовано до умов сучасного інформаційного суспільства та системи електронного уряду.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ. КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ «ТРИВАЮЧИХ» ТА «РАЗОВИХ» ПМП

Митний кодекс України визначає 18 юридичних складів порушень митних правил (ПМП), які містяться в главі 68 «Види порушень митних правил та відповідальність за них».

Відповідно до положень розділу XVIII Митного кодексу України «Порушення митних правил та відповідальність за них» ПМП можна класифікувати за наступними критеріями:

1. За об'єктом посягання:

- порушення, що посягають на встановлений порядок переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України (ст. 473, 477, 482, 483);

- порушення, що посягають на встановлений порядок здійснення митного контролю та оформлення (ст. 471, 474, 475, 470, 472);

- порушення, що посягають на встановлений порядок здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем (ст. 469, 477, 480);

- порушення, що посягають на встановлений порядок оподаткування та надання митних пільг (ст. 481, 484, 485).

2. В залежності від форми вчинення протиправного діяння:

- правопорушення, що вчиняються шляхом здійснення дій (ст. 468, 485, 474, 482, 478, 483);

- правопорушення, що вчиняються шляхом утримання від виконання тих чи інших дій (ст. 470, 472, 475).

3. В залежності від суб'єктів вчинення порушень митних правил:

- порушення, суб'єктами яких можуть бути будь-які фізичні особи, які на момент вчинення ПМП досягли 16 – річного віку (ст. 471, 473);

- порушення, суб'єктами яких можуть бути тільки посадові особи підприємств (ст. 475, 478).

4. За характером шкідливих наслідків вчиненого діяння:

- порушення, наслідки яких мають матеріальний характер (ст. 472, 481, 482, 483, 484, 485);

- порушення, наслідки яких мають нематеріальний характер (ст. 468, 470).

5. В залежності від тривалості протиправної поведінки (дій або бездіяльності) у часі:

- триваючі порушення митних правил (ст. 469, 477- 485);

- не триваючі (разові) порушення митних правил (ст. 468, 471-476).

Враховуючи те, що вирішення питання про характер порушення митних правил суттєво впливає на порядок застосування санкцій при на-

кладенні адміністративних стягнень необхідно в кожному конкретному випадку враховувати наступні фактори:

- факт вчинення протиправного діяння,
- тривалість та/або безперервність вчинення протиправного діяння,
- встановлення моменту виявлення правопорушення,
- встановлення моменту настання шкідливих наслідків.

В теорії адміністративного права розрізняють «продовжувані» і «триваючі» адміністративні правопорушення.

Кодекс України про адміністративні правопорушення у ст. 38 містить поняття «триваючого правопорушення», але не розкриває його змісту. Поняття «продовжуваного правопорушення» кодекс не містить.

Відповідно до Листа Міністерства юстиції України від 01.12.2003р. № 22-34-1465 «продовжуваним адміністративним проступком» слід вважати ряд ідентичних проступків, які вчиняються неодноразово з однаковою метою, формою вини, тими ж суб'єктами, засобами дії і які складають у сукупності єдине правопорушення. Проте «триваючими адміністративними проступками» є проступки, пов'язані з тривалим, неперервним невиконанням обов'язків, передбачених правовою нормою. Дуже часто такі правопорушення є наслідками протиправної бездіяльності.

Тобто «триваючі правопорушення» характеризуються тим, що особа, яка вчинила якісь певні дії чи бездіяльність, перебуває надалі у стані безперервного продовження цих дій (бездіяльності). Ці дії безперервно порушують закон протягом певного часу. Іноді такий стан продовжується значний час і увесь цей час винний безперервно скоює правопорушення у вигляді невиконання покладених на нього обов'язків. (Лист Міністерства юстиції України від 01.12.2003р. № 22-34-1465).

Митний кодекс України в ст. 467 «Строки накладення адміністративних стягнень у справах про порушення митних правил» встановлює строки розгляду митними органами справ про триваючі порушення митних правил із застосуванням цих строків до ст. 469, 477-485. Строк адміністративного стягнення становить – не пізніше, ніж через шість місяців з дня виявлення цих правопорушень.

Доречі, Митний кодекс України в ст. 268 передбачає можливість допущення у митній декларації помилок та право декларанту на їх виправлення. Але, якщо особа систематично (більше двох разів протягом місяця) допускає у митній декларації помилки (крім орфографічних помилок) митний орган застосовує до такої особи санкції, передбачені ст. 460 Митного Кодексу. Таким чином, не виключається можливість застосування положень, щодо триваючого правопорушення при систематичному допущенні помилок у митній декларації.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

В юридичній доктрині не раз піднімалось питання щодо доцільності присутності переліку порушень митних правил і санкцій за них саме в Митному кодексі України (далі – МК України), а не в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУАП), де знаходиться більшість норм, що передбачають адміністративну відповідальність. Вважаємо логічним перерахувати всі види порушень митних правил в КУАП, так як процедура призначення відповідальності за дані проступки не виходить за рамки загальних правил (оскільки митне законодавство повинно встановлювати митні правила, а відповідальність за їх порушення повинна визначатись в законі, що закріплює засади такої відповідальності).

Прихильники наявності правового закріплення інституту відповідальності саме в МК України посилаються на особливості провадження у цих справах та специфіку проведення процесуальних дій. Це також не раз ставало предметом дискусії у доктрині митного права. Особливо активно обговорюється питання щодо правоохоронного статусу митного органу. Не зважаючи на відсутність правоохоронного статусу, митники мають змогу вчиняти різні процесуальні дії, необхідні для всебічного і об'єктивного дослідження обставин вчинення правопорушення. Ці дії зазначені в ст. 508 МК України.

В першу чергу, при виявленні правопорушення складається протокол. У випадках порушення митних правил, виявлених при огляді міжнародних поштових відправлень, або якщо власник предметів-безпосередніх об'єктів порушення митних правил не встановлений, складається протокол особливої форми. Цей процесуальний акт досить часто може не містити усієї необхідної інформації для вирішення справи по суті. Для її отримання необхідно провести інші процесуальні дії з подальшим закріпленням їх у відповідних процесуальних актах. Без укладення протоколу, проведення таких дій неможливе. Це ще раз підкреслює особливість порушення митних правил у системі адміністративних проступків, де вчинення процесуальних дій на стадії порушення справи має на меті забезпечити складення протоколу, де фіксується достатня кількість інформації.

В МК України 2012 р. вперше міститься стаття, яка присвячена такій процесуальній дії як опитування. Порядок опитування, права та обов'язки опитуваного особи залежить від його процесуального положення. При цьому, вони можуть бути опитані як особи, які залучаються до відповідальності, так і як законні представники або свідки. Перед опитуванням необхідно встановити особу опитуваного, з'ясувати, якою мовою вона володіє, роз'яснити права та обов'язки. Особи, які викликаються для опиту-

вання, повинні з'явитися на виклик митного органу і правдиво повідомити все, що їм відомо про обставини, які стосуються справи про порушення митних правил. Проте відповідальність за порушення цих вимог покладено лише на свідків. Для правопорушника відмова чи ухилення в дачі показань – своєрідний спосіб захисту. Проте, при визначенні санкції, враховується каяття чи введення митних органів в оману.

Для отримання достатньої доказової бази, посадовій особа митного органу, яка здійснює провадження у справі про порушення митного законодавства, вправі витребувати від посадових осіб підприємств та фізичних осіб документи, матеріали фото- і кінозйомки, звуко- і відеозапису, інформаційних баз та банків даних, а також інші носії інформації і у разі невиконання вимог посадової особи митного органу щодо надання необхідних матеріалів, вони підлягають тимчасовому вилученню. Такому вилученню підлягають також і товари – безпосередні предмети порушення митних правил. При цьому, товари тимчасово вилучаються митними органами незалежно від статусу особи – правопорушника (резидент або нерезидент). Забороняється використання отриманої інформації в особистих цілях, передання її третім особам, а також іншим органам, окрім випадків, передбачених законом. Якщо необхідні документи належать органу державної влади, підприємству, то вони вилучаються в порядку, узгодженому з керівником або заступником керівника цього підприємства. Варто зазначити, що у новому кодексі вперше передбачена можливість оскарження цієї процесуальної дії.

Під час розслідування справи про порушення митних правил може виникнути необхідність у здійсненні митного обстеження. Науковці з митного права часто акцентують увагу на критеріях «достатності» підстав для проведення такої процесуальної дії. Відсутність роз'яснень на законодавчому рівні стосовно підстав для вчинення митного обстеження може бути причиною свавілля з боку посадової особи, що здійснює провадження по даній справі.

В ході митного розслідування з метою встановлення тотожності об'єкта, що пред'являється, з об'єктом, що спостерігається при впізнанні, посадова особа митного органу має право пред'явити для впізнання порушнику, свідку, предмети та документи, які виявлені при митного огляді, обстеженні, особистому огляді, проведенні вилучення. Така дія проводиться в обов'язковій присутності понять. Предмети і документи, що пред'являють, повинні бути одного найменування, призначення, розміру, форми, моделі, марки чи кольору, та не менше 2 – 3 крім того, що впізнають.

Призначення експертизи – процесуальна дія, що дозволяє отримати інформацію в результаті використання спеціальних знань експерта. Найбільшою проблемою при здійсненні такої дії являється відсутність підстав для відповідальності експерта за упередженість при дослідженні або по-

дання завідома неправдивого висновку. Хоч в законі вказано, що рішення про призначення експертизи є для нього обов'язковим, відповідальність за його нез'явлення також не передбачена.

Підсумовуючи, можна сказати, що МК України наділив посадових осіб митних органів широким колом повноважень, які дозволяють отримувати необхідну доказову базу для кваліфікації вчиненого діяння і визначення відповідальності за порушення митних правил. Проте, відсутність роз'яснення певних положень, чіткого закріплення правового статусу учасників провадження інколи можуть поставити під сумнів об'єктивність митного розслідування.

Левченко С.Г.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри морського та митного права*

ВЗАЄМОДІЯ МИТНИХ ОРГАНІВ З СУБ'ЄКТАМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА: УПОВНОВАЖЕНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ОПЕРАТОР

Зростання обсягу міжнародної торгівлі спонукає до активного співробітництва та інтенсивного спілкування між митною службою та учасниками зовнішньої торгівлі, це має велике значення для взаємодоповнюючих зусиль з реалізації ними своїх цілей та виконання зобов'язань. Оскільки митна служба є важливим елементом у системі міжнародної торгівлі, потрібно щоб митниці використовували у своїй роботі сучасні методи митної діяльності й прагнули до максимального спрощення зовнішньоторговельної діяльності. Використовуючи систему керування ризиками, митна служба визначає, які товари та які учасники зовнішньої торгівлі характеризуються належним рівнем дотримання митного законодавства й, отже, становлять низький ступінь ризику для цілей митного контролю. Для таких учасників можуть бути затверджені спеціальні або прискорені процедури, які передбачають незначне втручання з боку митних органів при митному контролі та оформленні товарів.

Важливим етапом у розвитку системи взаємодії митної служби та учасників ЗЕД є введення в українську митну практику інституту уповноваженого економічного оператора (далі – УЕО). Ця новела митного законодавства заснована на нормах міжнародного права, за якими УЕО – це суб'єкт (один із учасників зовнішньоекономічної діяльності), який нарівні з митними органами забезпечує безпеку та надійність міжнародного ланцюга поставок товарів.

Сутність створення інституту УЕО в Україні полягає у наданні певній категорії підприємств, які користуються довірою митних органів, можливості використовувати спеціальні спрощення. Статус УЕО надається підприємству митницею шляхом видачі сертифіката УЕО та включення його до Єдиного реєстру УЕО. Відповідно до норм МК України (Митний

кодекс України від 13 березня 2012 р.// Голос України від 21.04.2012. – № 73-74), УЕО – це підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке відповідає умовам, встановленим ст. 14 МК України, та має право користуватися спеціальними спрощеннями відповідно до ст. 15 МК України. Порядок же застосування спеціальних спрощень, передбачених ст. 15 Кодексу, встановлений Кабінетом Міністрів України (Про затвердження Порядку застосування спеціальних спрощень, що надаються уповноваженому економічному оператору: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 р. № 447 // Урядовий кур'єр від 30.05.2012.– № 95).

У той же час існують певні проблемні питання діяльності УЕО, пов'язані з його новизною:

1) деякі умови, дотримання яких дає можливість підприємству отримати сертифікат УЕО, створюють дисбаланс у відносинах «держава – бізнес» (Лисовець Т. Отримання статусу уповноваженого економічного оператора: про що мовчить Митний кодекс // Юридическая практика. – 24 июля 2012 г. – с. 7);

2) механізм застосування митних процедур для реалізації спеціальних спрощень, прописаний у Порядку застосування спеціальних спрощень, що надаються УЕО, дуже поверховий.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 14 МК України, для отримання сертифікату УЕО підприємство повинно відповідати певним умовам. Якщо деякі умови можна назвати цілком адекватними, то умова стосовно відсутності на день звернення до митниці суми непогашеного грошового зобов'язання, визначеного за результатами документальної перевірки, викликає деяке незрозуміння. Зазначена умова зводиться до наявності самого факту визначення грошового зобов'язання за результатами документальної перевірки. Виділення в окремі пункти отримання сертифікату відсутності на день звернення до митниці невиконаного зобов'язання по сплаті митних платежів та пені, а також відсутності на день звернення до митниці заборгованості відповідно до податкового законодавства, наявності нарахованого, але не узгодженого в установленому законом порядку грошового зобов'язання (наприклад, податкового повідомлення-рішення, що оскаржується в адміністративному або судовому порядку, строк сплати за яким не настав), позбавляють підприємство можливості отримати сертифікат УЕО. Мало того, наявність непогашеного грошового зобов'язання, визначеного за результатами документальної перевірки, також є підставою для призупинення дії сертифікату УЕО до моменту погашення такого зобов'язання. Така норма робить підприємство заручником статусу УЕО, вона позбавляє його можливості доводити неправомірність нарахування і змушує або «підкоритися силі» і покірливо заплатити нараховане, нехай навіть неправомірно, грошове зобов'язання, або фактично під час оскарження на певний період позбутися цього статусу.

Відповідно до МК України, документальні планові виїзні перевірки на підприємстві, що має статус УЕО, повинні проводитися не частіше одного разу на 30 місяців, замість одного разу на 12 місяців для підприємств, що не мають такого статусу. Але, з урахуванням можливості проведення позапланових перевірок і відносин державних органів до бізнесу в Україні, ця перевага нівелюється. Крім того, положення п. 22 ст. 58 МК України гарантують УЕО автоматичне застосування методу визначення митної вартості за ціною договору (контракту) по імпортованих товарах (вартість операції). Однак слід не забувати про можливість здійснення контролю правильності визначення митної вартості після завершення митного контролю.

Безперечно, застосування спеціальних процедур сприятливе як для митної служби, так і для учасників зовнішньої торгівлі. Вони полегшують рух товарів, створюють зацікавленість у дотриманні правил їх переміщення та дозволяють більш ефективно використовувати ресурси митної служби, сприяють упровадженню сучасної концепції партнерства між митними органами, учасниками зовнішньої торгівлі й третіми особами у сфері міжнародної торгівлі. Однак очевидно, що спеціальні спрощення та механізми їх застосування в Україні на практиці ще довго будуть вдосконалюватися. Можливо, настане той час, коли інститут УЕО дійсно перетвориться у взаємовигідну співпрацю держави та бізнесу. Але на даний момент отримання спеціальних спрощень для УЕО може обійтися «дуже дорого».

Біленець Д. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права*

**ОСНОВНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-
ЕКСПЛУАТАЦІЙНОГО ВІДДІЛУ МИТНИЦІ З
ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ
МИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ
В ЗОНІ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИЦІ**

Відділ є структурним підрозділом Митниці, який здійснює діяльність зі створення умов для належного рівня функціонування Митниці та роботи її персонального складу з метою забезпечення виконання завдань, покладених на Митницю (Митне право в Україні: Навч. посібник. Вид. 3-є доповн. і переробл. – Харків: Еспада. 2004. – 78с.).

Відділ підпорядковується одному із заступників керівника Митниці, який спрямовує роботу Відділу відповідно до розподілу обов'язків між керівником Митниці та його заступниками. У частині питань складського обліку майна, що переходить у власність держави, та розпорядження ним методологічне забезпечення діяльності Відділу здійснюється Управлінням фінансів, бухгалтерського обліку та звітності.

Посадові особи Відділу призначаються на посади та звільняються з посад наказом Державної митної служби України та (або) Митниці відповідно до вимог чинних нормативних актів, що регулюють питання проходження служби в митних органах (Дубініна А. А., Сорокіна С. В., Зельніченко О.І. Митна справа: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – С.320.).

До основних повноважень відділу належить: питання розвитку та експлуатації об'єктів митної інфраструктури, що знаходяться в зоні діяльності Митниці, де відповідальні особи опрацьовують, готують та супроводжують проекти господарських договорів в установленому порядку, виконують функції замовника робіт з проектування, будівництва, реконструкції, капітального й поточного ремонтів та модернізації об'єктів митної інфраструктури й раціонального використання капітальних вкладень; здійснюють контроль за термінами, якістю виконання робіт з проектування, будівництва, реконструкції, капітального й поточного ремонтів об'єктів митної інфраструктури, відповідності виконаних будівельно-монтажних робіт затвердженій проектно-кошторисній документації, будівельним нормам і правилам, стандартам, нормам технічної безпеки, виробничої санітарії й протипожежної безпеки; готують та надають необхідні документи до інспекції Державного архітектурно-будівельного контролю за місцем розташування об'єкта, що вводиться в експлуатацію, для отримання декларації про готовність об'єкта до експлуатації або сертифіката відповідності закінченого будівництвом об'єкта проектній документації та готовності його до експлуатації, забезпечують раціональне використання коштів, виділених на експлуатацію, капітальний та поточний ремонт, будівництво й реконструкцію об'єктів митної інфраструктури, забезпечують ефективне використання та розпорядження об'єктами митної інфраструктури, у тому числі нерухомим майном (будівлі, споруди, земельні ділянки, багаторічні насадження), яке обліковується на балансі Державної митної служби України та перебуває в оперативному управлінні (користуванні) Митниці; готують та подають керівництву Митниці пропозиції щодо забезпечення Митниці додатковими приміщеннями, будівлями, спорудами (оренда/придбання або передання до сфери управління Державної митної служби України) для виконання завдань та функцій, покладених на Митниці, обліковують та контролюють обсяги фактично спожитих об'єктами митної інфраструктури теплової та електричної енергії, природного і скрапленого газу, води та інших енергоносіїв у натуральних показниках, складають та подають до органу державної статистики за місцезнаходженням Митниці в терміни, визначені законодавством, статистичної звітності з питань експлуатації, ремонту, реконструкції й будівництва об'єктів митної інфраструктури, використання коштів на соціально-побутові потреби, забезпечують виконання організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення надійної й безпечної

експлуатації будівель, споруд, ліфтів та інженерних мереж (тепло-, електро-, газо-, водопостачання, каналізації тощо) і запобігання виникненню аварій на об'єктах митної інфраструктури, з урахуванням вимог чинного законодавства щодо цього, організовують виконання заходів з обстеження, оцінки технічного стану, паспортизації та поточної експлуатації будівель та споруд Митниці, організовують проведення ремонту об'єктів митної інфраструктури, контролює підтримання у належному санітарно-технічному стані об'єкти митної інфраструктури, здійснюють заходи з підготовки об'єктів митної інфраструктури до роботи в осінньо-зимовий період; готують розрахунки для формування показників до проектів кошторисів Митниці в частині визначення потреби у коштах на забезпечення видатків на оплату послуг, у тому числі комунальних, поточного та капітального ремонту, реконструкції, придбання обладнання та предметів довгострокового користування, контролюють дотримання термінів виконання господарських договорів; своєчасне подання до відділу фінансів і бухгалтерського обліку Митниці фінансових документів для здійснення оплати за цими договорами й відображення в облікових регістрах фактів придбання товарів, робіт, послуг тощо, організовують та здійснюють (у межах повноважень) роботу з питань землевідведення в установленому законодавством порядку (Режим доступу :<http://www.customs.gov.ua>).

Підрозділ 8.2

Інноваційний організаційно-правовий механізм створення та функціонування комунальних пароплавств в Україні

Кузнецов С. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМУНАЛЬНОГО ПАРОПЛАВСТВА ЯК СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ КОМУНАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Розробка наукових пропозицій щодо інноваційного організаційно-правового механізму функціонування комунальних пароплавств в Україні передбачає вирішення питання щодо правового статусу підприємств такого виду, зокрема як суб'єктів господарювання комунального сектора економіки, у сфері якого задовольнятимуться потреби територіальної гро-

мади в транспортних послугах, що надаються морськими транспортними підприємствами – пароплавствами.

Відповідно до Конституції України комунальні підприємства, організації і установи утворюють, реорганізують (здійснюють контроль за їх діяльністю) та ліквідують територіальні громади безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування (частини першої статті 143). Вони можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ (частина друга статті 142).

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ВВРУ. – 1997. – № 24. – ст. 170) далі – «Базовий закон» – рішення питань про створення, ліквідацію, реорганізацію та перепрофілювання підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідної територіальної громади (п. 5, ч. 1, ст. 26), рішення питань про створення у разі необхідності органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проектів або спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій і визначення повноважень цих органів (служб) (п. 32, ч. 1, ст. 26) віднесено до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад.

Слід додати, що до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить: залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища (п. 5, ч. а), ст. 28), а також об'єднання на договірних засадах коштів відповідного місцевого бюджету та інших місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій, рішення інших питань, що стосуються спільних інтересів територіальних громад (п. 6, ч. а), ст. 28).

Отже, створення та утримання (зокрема, спільне фінансування) комунальних підприємств викликане потребами територіальної громади (декількох територіальних громад) у задоволенні інтересів (спільних інтересів), зокрема потреби в транспортних послугах, що надаються морськими транспортними підприємствами – пароплавствами.

Відповідно до Господарського кодексу України (ВВРУ. – 2003. – № 18. – ст. 144) – далі – ГКУ, діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність – є господарською діяльністю (ст. 3). Ця діяльність здійснюється суб'єктами господарювання – учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 2),

які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна (ст. 55).

Зазначимо, що ГКУ не визначає зміст поняття «комунальний сектор економіки» отже, спираючись на положення частини 1 статті 260 ГКУ можемо припустити, що зазначену галузь економіки складає сукупність усіх суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, щодо задоволення потреб та інтересів (спільних інтересів) територіальної громади (декількох територіальних громад).

Отже, комунальні пароплавства – це суб'єкти господарювання, які здійснюють господарську діяльність у сфері комунальної економіки, яка спрямована на задоволення потреб (спільних потреб) та інтересів (спільних інтересів) територіальної громади (декількох територіальних громад) у транспортних послугах, що надаються морськими транспортними підприємствами.

Особливості управління господарською діяльністю у комунальному секторі економіки визначені Господарським кодексом України. Так, управління господарською діяльністю у комунальному секторі економіки здійснюється через систему організаційно-господарських повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування щодо суб'єктів господарювання, які належать до комунального сектора економіки і здійснюють свою діяльність на основі права господарського відання або права оперативного управління (ч. 1, ст. 24).

Суб'єктами господарювання комунального сектора економіки відповідно до ГКУ, є суб'єкти, що діють на основі лише комунальної власності, а також суб'єкти, у статутному капіталі яких частка комунальної власності перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує органам місцевого самоврядування право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів (ч. 3, ст. 24).

Отже, суб'єктами комунального сектора економіки можуть бути: 1) комунальні підприємства, що діють на основі лише комунальної власності; 2) підприємства, у статутному капіталі яких частка комунальної власності перевищує п'ятдесят відсотків; 3) підприємства, у статутному капіталі яких частка комунальної власності становить величину, що забезпечує органам місцевого самоврядування право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів. Що стосується управління господарською діяльністю у комунальному секторі економіки, то воно має здійснюватися через систему організаційно-господарських повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування.

Нікіша Д.О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач лабораторії кафедри морського та митного права, кандидат
юридичних наук*

ІННОВАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ У СТВОРЕННІ КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ В УКРАЇНІ

Провівши аналіз історичних аспектів становлення та функціонування судноплавних компаній нашого регіону і країни в цілому, питання «а чи потрібен нам торговий флот» або, «чи потрібно нам відроджувати український флот» навіть не повинен підніматися. Гасло у нашої держави в цьому аспекті має бути виключно одним, «Українському флоту бути!». Адже навіть зараз Україна має чималий морський потенціал. Великий морегосподарський комплекс, нехай і не в найліпшому стані, ми все ще маємо. Держава в свою чергу починає законодавчо регулювати і стимулювати весь морегосподарський комплекс, так була затверджена Морська доктрина України на Період до 2035 року, прийнятий закон «Про морські порти України», затверджено Держпрограму активізації розвитку економіки, яка передбачає розвиток суднобудування. Тобто, можна з упевненістю сказати, що на сьогоднішній день Україна, законодавчим шляхом, поступово робить спроби до відродження колишньої слави України як морської держави.

Така увага з боку держави до морських портів та суднобудування є дуже вчасною та необхідною, однак, на мою думку, одній із головних галузей морегосподарського комплексу, флоту, приділяється вкрай незначна увага. Так практично не ясна подальша доля все ще існуючих державних судноплавних компаній і загальні перспективи розвитку, або існування вітчизняного флоту. Тобто законодавче регулювання питання відродження флоту в Україні все ще перебуває в підвішеному стані.

На мій погляд одна з найбільших проблем яка зараз заважає розвитку та повноцінному функціонуванню судноплавних компаній під прапором України є те, що судновласники не бажають переводити судна під український прапор.

Тут і виникає необхідність провести певне дослідження, чому наші судновласники вважають український прапор таким.

По-перше, він дорогий. Судновласник, який тримає під українським прапором судно, має сплачувати, як і інші наші підприємці, всі ті податки (відрахування, збори, мита), що давно загнали половину економіки країни в тінь. Але, наші підприємці тікають у тінь, оскільки вдома бігти більше нікуди. Але у судновласників, якщо це не сама держава, сьогодні є інший вибір. Адже вони працюють на міжнародному морському ринку.

По-друге, український прапор не надає переваг суднам навіть у рідних портах (остання пільга для суден під українським прапором – знижку на 20 % на корабельний збір при заході в українські порти – було ска-

совано, як уже згадувалося вище, наприкінці 2004 р.). Навпаки, у рідних портах українські судна виявляються особливо уразливі. Якщо капітан іноземного судна працює з місцевою владою тільки через агента і для проникнення на таке судно для любителів перевірок є певні обмеження, то на судно під українським прапором можуть по кілька разів на день приходити перевіряючі самого різного виду – від прикордонників і митників до інспекції порт стейт контролю та санінспекції. Це їм тим більше легко робити, оскільки нормативна база щодо торгового флоту належно не визначена.

По-третє, український прапор погано захищає наші судна за кордоном. Його там не дуже шанують. Він уже багато років значиться в «чорному списку» Паризького меморандуму серед прапорів найнебезпечніших флотів світу. І з нашими суднами не надто церемоняться, чіпляючись із приводу і без, завищуючи рахунки за послуги або нав'язуючи непотрібні послуги.

Учетверте, ще однією значущою проблемою прапора в Україні є положення п. 3 ст. 32 КТМ України де говориться, що право плавання під Державним прапором України має судно, яке є державною власністю або перебуває у власності фізичної особи-громадянина України, а також юридичної особи в Україні, заснованої виключно українськими власниками, або судно, яке знаходиться у цих осіб на умовах договору бербоут-чартеру. А адже такого роду формулювання з самого початку вбиває будь-яку можливість інвестування іноземного капіталу у розвитку українського флоту. З цього приводу мені вважається за необхідне навести формулювання схожої статті у Кодексі торговельного мореплавства Республіки Молдова, де говориться що право плавання під прапором надається суднам, зареєстрованим у судовому реєстрі та: які знаходяться у власності фізичних та юридичних осіб Республіки Молдова, або знаходяться у власності іноземних фізичних та юридичних осіб.

Також, як приклад більш вдалої організації роботи держави по заохоченню вітчизняних судновласників хочеться навести законодавче регулювання цього питання сусідніх з нами по чорноморському басейну країни Туреччини та Грузії.

Так, турецький флот за останнє десятиліття стрімко зріс. За наявною інформацією на 1 січня 2012 р. він досяг сукупного дедвейту в 8,5 млн. реєстрових тонн і займав 14 місце серед держав які володіють найбільшим морським флотом. Це стало можливо, як визнають самі турецькі судновласники, завдяки тому, що у 1999-му р. був прийнятий закон про Турецький міжнародний судноплавний реєстри, де, крім національного реєстру, стало можливо реєструвати судна під турецьким прапором на пільгових умовах. Саме в міжнародному реєстрі й опинилася найвагоміша частина турецького флоту.

Дуже цікава ситуація стосується організації національного реєстру морських суден у Грузії. Так, в Грузії, нормативні документи які стосуювались організації національного реєстру морських суден вступили в силу в жовтні 1998 р., хоча перше судно було зареєстровано ще в лютому 1995 р.. Грузія спочатку підійшла дуже практично до питання створення національного реєстру морських суден і завдяки грамотному законодавчому регулюванню вже в 2007 р. під грузинським прапором ходило близько 400 суден – приблизно 1,3 млн. реєстрових тонн, і це з урахуванням того що після розпаду СРСР у Грузи в якості «спадщини» знаходилося всього лише 67 морських суден.

Отже, повертаючись до реалій нашої країни, хочеться сказати, що вихід із ситуації навколо морського флоту України можливий тільки лише за умови продовження законодавчого реформування галузі. Але на цей раз увагу треба приділити Кодексу торговельного мореплавства України, де слід передбачити можливість вливання іноземного капіталу у розвиток національних судноплавних компаній і можливість створення Українсько-го міжнародного реєстру морських суден, схожий, наприклад, на згадані вище Турецький або Грузинський, де надаються як податкові пільги судновласникам так і спрощений (більш дешевий) варіант реєстрації суден.

Попов О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри морського та митного права*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ЕКІПАЖУ СУДЕН КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ В УКРАЇНІ

Система норм, що забезпечує правову регламентацію правовідносин для комунального пароплавства, як суб'єкта судноплавної діяльності в Україні потребує врахування норм Кодексу законів про працю України, Кодексу торговельного мореплавства України, Конвенції МОП № 147 «Про мінімальні норми на торговельних суднах».(Кодекс законів про працю України: станом на 01.04.2013 р. \ Відомості Верховної Ради УРСР – 1971 / Додаток до N 50 /; Кодекс торговельного мореплавства України: станом на 01.04. 2013. \ Верховна Рада України – Відомості Верховної Ради України – 1995. – № 47 – ст. 349; Конвенція МОП № 147 Про Мінімальні норми на торговельних суднах: станом на 01.04. 2013 р.\Зібрання чинних міжнародних договорів України 2006 р., № 5, / Книга 1 /, с. 437, ст. 1129.) Важливим є те, що стаття 9 Конституції України встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Стаття 8-1 Кодексу законів про працю України встановлює принцип пріоритету міжнародно-правових норм в сфері праці перед нормами національного законодавства.(Конституція України: станом на 01. 04. 2013 р\ Відомості Верховної Ради України,

1996, № 30, ст. 141) Сучасне українське трудове законодавство, що регулює працю моряків повинно бути спрямовано на максимальне урахування досвіду в цій галузі, який виражено в спеціальних міжнародно-правових актах, які до того ж є нормативно-правовими актами України. Зазначимо, що в Україні відомості про включення в трудову угоду основних умов реалізації правовідносин між судновласником (в нашому випадку – комунальним пароплавством) та членом екіпажу судна, зареєстрованого під прапором нашої держави підлягає обов'язковому контролю з боку держави прапора судна в силу ст. 94 Конвенції ООН з морського права 1982 р. (Конституція для океанов – UNCLOS 82: [упорядники Е. В. Додин, С. О. Кузнецов; ред. С. В. Кивалов]; неофіц. переклад – Од.: Инкосервис, 1999. – 250 с.)

Регулювання умов праці членів екіпажу суден комунального пароплавства становить собою регламентацію за допомогою спеціального акту пріоритетної сили питань, пов'язаних із застосуванням найманої праці, покращення її умов, охорони праці, захисту індивідуальних та колективних інтересів моряків, що визначено положеннями К МОП № 147 та додатками до неї До складу цієї конвенції входять: Конвенція 1973 року про мінімальний вік (№ 138); або Конвенція (переглянута) 1936 року про мінімальний вік для роботи в морі (№ 58); або Конвенція 1920 року про мінімальний вік для роботи в морі (№ 7); Конвенція 1936 року про зобов'язання судновласників на випадок хвороби або травми у моряків (№ 55); або Конвенція 1936 року про страхування моряків на випадок хвороби (№ 56); або Конвенція 1969 року про медичну допомогу та допомогу у випадку хвороби (№ 130); Конвенція 1946 року про медичний огляд моряків (№ 73); Конвенція 1970 року про запобігання нещасним випадкам (моряки) (№ 134); Конвенція (переглянута) 1949 року про приміщення для екіпажу (№ 92); Конвенція 1946 року про харчування та столове обслуговування екіпажів на борту суден (№ 68); Конвенція 1936 року про свідоцтва щодо кваліфікації осіб командного складу торговельних суден (№ 53); Конвенція 1926 року про трудові договори моряків (№ 22); Конвенція 1926 року про репатріацію моряків (№ 23); Конвенція 1948 року про свободу асоціації та захист права на організацію (№ 87); Конвенція 1949 року про право на організацію та ведення колективних переговорів (№ 98). Стаття 1 К МОП № 147 вказує, що у цій Конвенції ніщо не може розглядатися як таке, що розширює сферу застосування Конвенцій, наведених у додатку до цієї Конвенції, чи положень цієї Конвенції. Крім того, регламентація таких правовідносин передбачає обов'язковість дотримання у формі письмової форми угоди між судновласником та найманим працівником згідно ст. 2 КЗПП України основних умов праці членів екіпажу суден, що працюють на території України.

Тому визначальним документом спеціального характеру для члену екіпажа судна комунального пароплавства є Конвенція № 147 (1976 р.). Вона встановлює мінімальні норми по багатьом питанням праці на торговельних

суднах: умови праці і життя, норми безпеки, умови соціального страхування, умови праці і найму, умови допуску до роботи, мінімальну кваліфікацію осіб командного складу, питання професійного навчання, заходи відносно безперервності зайнятості, питання охорони праці, здоров'я, побутового обслуговування, репатріації і ін. (Канталев В. А. Международный трудовой кодекс моряков // Транспортное право. – 2007. – № 1. – с. 9.)

Конвенція запроваджує 5 найголовніших стандартів праці члена екіпажу судна комунального пароплавства: 1) мінімальні вимоги відносно праці моряків на борту судна. Так, встановлюються мінімальні норми, які повинні бути дотримані, перш ніж моряки приступлять до роботи на борту судна. Моряки повинні бути старше за мінімальний вік, мати медичне свідоцтво, що засвідчує їх придатність за станом здоров'я до виконання своїх службових обов'язків, а також мати належну підготовку і кваліфікацію. Крім того, вони повинні мати доступ до ефективної і чітко регульованої системи набору і працевлаштування; 2) умови зайнятості. Положення Конвенції регулюють умови підписання трудового договору, питання заробітної плати, тривалість робочого часу і часу відпочинку, щорічної відпустки, репатріації, компенсації морякам у разі втрати або затоплення судна, укомплектування судів екіпажами, розвитку кар'єри, підвищення кваліфікації і можливостей для зайнятості моряків; 3) житлові приміщення, умови для відпочинку, харчування і столове обслуговування, вимоги, що стосуються попередження дії шуму і вібрації у виробничих і житлових зонах; 4) охорона здоров'я, медичне обслуговування, соціально-побутове обслуговування і захист в області соціального забезпечення. Регулюються питання медичного обслуговування на борту судна і на березі, охорони здоров'я, забезпечення безпеки і попередження нещасних випадків, доступу моряків до берегових об'єктів соціально-побутового призначення, соціального забезпечення. Встановлюється відповідальність судновласників за охорону здоров'я і медичне обслуговування моряків. 5) дотримання і забезпечення виконання положень Конвенції. Ці положення мають бути включені до колективних або індивідуальних угод члена екіпажу судна комунального пароплавства.

Кузнєцов С.С.

*Інститут післядипломної освіти керівних працівників та спеціалістів
водного транспорту України, проректор з наукової роботи,
кандидат політичних наук*

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В СТВОРЕННІ КОМУНАЛЬНОГО ПАРОПЛАВСТВА

Інноваційний організаційно-правовий механізм створення комунальних пароплавств в Україні передбачає вирішення питання щодо залучення як територіальної громади, так і комунальної власності, до процесу фор-

мування статутного капіталу підприємств, які задовольнятимуть потреби у транспортних послугах, що надаються у сфері морських транспортних перевезень. Рішення означеної проблеми можливе за умови попереднього з'ясування змісту понять, що охоплюються термінами «територіальна громада», «комунальна власність» та «право комунальної власності».

Територіальна громада. Територіальна громада складається з жителів села, селища та міста (частина перша статті 140 Конституції України). Конституція України передбачає також право жителів кількох сіл добровільно об'єднуватися у єдину сільську громаду. Зазначені положення не встановлюють порядку об'єднання або роз'єднання самих територіальних громад. За рішенням Конституційного Суду України питання організації місцевого самоврядування, які не врегульовані Конституцією України, у тому числі умови та порядок об'єднання або роз'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст мають, відповідно до статті 146 Конституції України, визначатися законом (Офіційне тлумачення частини першої статті 140 див. в Рішенні Конституційного Суду (№ 12-рп/2002 від 18.06.2002, № 21-рп/2003 від 25.12.2003).

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ВВРУ. – 1997. – № 24. – ст. 170) далі – «Базовий закон» – територіальна громада, це – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста (ст. 1). Слід звернути увагу на нетотожність визначень змісту поняття: Конституція України – «жителі»; Базовий закон – «жителі, об'єднані постійним проживанням». Слід звернути увагу на визначення змісту поняття «самооподаткування» як форми залучення на добровільній основі коштів «населення відповідної території», за рішенням зборів «громадян за місцем проживання» для фінансування разових цільових заходів соціально-побутового характеру (ст. 1, Базовий закон).

Отже, на наш погляд, доцільним буде конституційне звернення до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення визначення змісту терміну «територіальна громада»: це – «жителі»; це – «жителі, об'єднані постійним проживанням»; це – «громадяни, за місцем проживання» або «громадяни, за місцем постійного проживання», маючи на увазі, що «місце проживання» – це селище, село або місто. До того ж, зміст понять «проживання» та «постійне проживання» також потребує відповідного тлумачення.

Комунальна власність. Поняття «комунальна власність» у контексті статей 142 і 143 Конституції України слід розуміти як майно (сукупність об'єктів), що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад (Офіційне тлумачення частини першої статті 142, зокрема тлумачення термінів «район» та «район у місті», див. в Рішенні Конституційного Суду № 11-рп/2001 від 13.07.2001). Комунальна власність є матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядуван-

ня (частина 1 статті 142); матеріальним і фінансовим забезпеченням реалізації територіальною громадою свого конституційного права самостійно вирішувати питання місцевого значення, але в межах Конституції і законів України (частина 1 статті 140).

Отже, комунальна власність – це власність територіальної громади – це майно, що є в комунальній власності – це майно, щодо якого територіальна громада здійснює право власності.

Базовий закон до складу об'єктів комунальної власності відносить підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, пенсійні фонди, частки в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження (ч. 1, ст. 60).

Право комунальної власності – право територіальної громади володіти, доцільно, економічно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування (ст. 1 Базового закону).

Підставою для набуття права комунальної власності є передача майна територіальним громадам безоплатно державою, іншими суб'єктами права власності, а також майнових прав, створення, придбання майна органами місцевого самоврядування в порядку, встановленому законом (ч. 2, ст. 60).

Від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради. Органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, здавати їх в оренду, продавати і купувати, використовувати як заставу, вирішувати питання їхнього відчуження, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються та передаються у користування і оренду (ч. 5, ст. 60).

Передбачене у частині 3 статті 140 Конституції України право територіальної громади безпосередньо здійснювати місцеве самоврядування (в порядку, встановленому законом), знайшло відповідного відображення у статті 1 Базового закону щодо безпосереднього здійснення «права комунальної власності». Але, в частині 5 статті 60 Базового закону безпосередня участь територіальної громади не передбачається. Тобто право безпосередньої участі територіальної громади обмежується положенням про визначення «суб'єкта комунальної власності» – відповідні ради – відповідного органу місцевого самоврядування, що на наш погляд, є порушенням

конституційного права осіб – членів територіальної громади. Зазначене може створювати певні перешкоди безпосередній участі територіальної громади в створенні комунального пароплавства.

Мачкур Н.О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри морського та митного права*

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ РІЛЬ У СТВОРЕННІ КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ В УКРАЇНІ

Світова економічна криза, в умовах глобалізації суспільних та соціально-економічних відносин, стала підґрунтям для переорієнтації основних цінностей та зумовила пошук країнами певної моделі економічного розвитку, яка могла б забезпечити національну конкурентоспроможність і орієнтувала б національну економіку кожної країни на перспективний шлях до зростання. Так, цією моделлю стала модель інноваційного розвитку, яка є тим фундаментом, який визначає економічну силу країни та її перспективи на світовому ринку (Амоша О.І., *Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення*, 2008, с. 28).

За останні роки в Україні створено умови для розвитку інноваційної діяльності – сформовано основи нормативно-правової бази та механізми здійснення інноваційної політики, а також створено умови для розвитку відповідної інфраструктури.

Проте, незважаючи на високий потенціал, інноваційна складова забезпечення економічного розвитку використовується не у повному обсязі. Стан інноваційної діяльності в Україні можна назвати кризовим, таким, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є пріоритетним завданням економічної стратегії (Вівчар О. Й., Паранька Н. М. *Інноваційна діяльність в Україні та напрямки її розвитку*, Науковий вісник НЛТУ України, 2011, вип. 21.9, с. 184).

Інноваційна діяльність є однією з економіко-правових форм інвестиційної діяльності та є діяльністю, спрямованою на використання та комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок для розширення і відновлення номенклатури та поліпшення якості продукції, що випускається, удосконалення технології їхнього виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому та закордонному ринках.

Інноваційна діяльність в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів різної юридичної сили – від законів до локальних нормативно-правових актів (Святоцький О. Д., Ревуцький С. Ф., *Правове забезпечення інноваційної діяльності в Україні: питання теорії і практики*, 2003, с. 14-20).

Одну з найважливіших ролей в національній економіці України відіграє морська галузь. Її розвиток та ефективне функціонування є необхідним чинником становлення України, як морської держави, сталого розвитку її транспортно-дорожнього комплексу і економіки у цілому.

На жаль, за роки незалежності України морська галузь перейшла у період остаточної стагнації. Тож великого значення набуває питання відродження морського флоту, адже це є важливим для національних і економічних інтересів України як морської держави. Великим ударом для економіки України може стати остаточна втрата пароплавної галузі, адже сьогодні вона існують на межі розорення і ліквідації. З цього боку виникає реальна потреба інноваційно-інвестиційного механізму виведення судноплавної галузі з кризового стану, де одним із ймовірних шляхів, може бути створення судноплавних підприємств на базі комунальної власності, адже в економічному розвитку країни це набуває важливого стратегічного значення.

З огляду на проблеми морської галузі України, стає зрозумілим необхідність введення якісно нового, інноваційно-інвестиційного або інноваційно-правового механізму за допомогою якого стане можливим створення та функціонування пароплавств на базі комунальної власності. Ідея створення комунальних пароплавств в Україні досить цікава, але, як в теоретичному, так і практичному ключі існує ряд проблем, що стосується втілення цієї ідеї у життя. Варто зазначити, що в Україні ще має досить великий потенціал, і цим ватро скористатися, щоб підняти економіку країни на якісно новий рівень, а зробити це можливо саме за допомогою пароплавств, створених на базі комунальної власності.

У даному ключі інноваційна діяльність повинна бути спрямована на отримання нових наукових знань про функціонування комунальних пароплавств, про практику створення сучасних комунальних пароплавств за кордоном, іноземне законодавство щодо їхнього утворення та функціонування, про досвід та проблемні аспекти діяльності таких підприємств. Ці знання дадуть змогу розробити нові та вдосконалити вже існуючі технології створення комунальних пароплавств, а також відшукати інноваційні шляхи вдосконалення їхньої діяльності для успішного функціонування, що без сумніву буде значним внеском у розбудову України як морської держави.

Наукові пропозиції повинні стосуватися вдосконалення діючого законодавства щодо організаційно-правових засад створення та механізму діяльності комунальних пароплавств, заснованих на власності територіальних громад, встановлення сприятливих умов для здійснення ними морської діяльності з метою задоволення потреб народу України та економіки країни, посилення позиції України серед провідних морських держав, як

це передбачено Морською доктриною України до 2035 року в якості пріоритетів національних інтересів України у сфері морської діяльності.

Повертаючись до інноваційної діяльності, головною метою якої є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку і використання науково-технічного потенціалу країни, варто зазначити, що на сьогодні в Україні рівень використання інноваційного потенціалу є недостатнім. Розвиток інноваційної діяльності повинен стати невід'ємною складовою частиною реформування економіки країни. Лише за даної умови можна говорити про інновації у окремих секторах економіки країни, зокрема у морській галузі, а отже, і стане можливим досягнення кінцевого результату інноваційної діяльності у даному напрямку, тобто пошук інноваційних шляхів вдосконалення діяльності пароплавств на території України.

Русских Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри морського та митного права*

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ФОРМУВАННІ КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ

Власність як юридична категорія, що відповідає на питання «чиє», вимагає наявності суб'єкта відповідного права (Рахмилович В. А. К разработке проблем государственной собственности // Право собственности в условиях совершенствования социализма. – М., 1989. – 128 с. – с.13). У чинному законодавстві про власність суб'єктний склад права власності поставлено в безпосередню залежність від форм власності (Дзєра О. В. Деякі теоретичні та практичні питання права власності в Україні // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого господарського суду України. – 1996. – № 1. – с. 205).

Економічна основа місцевого самоврядування тісно пов'язана з демографічними і територіальними основами місцевого самоврядування (Постовой Н. В. Муниципальное право России. – М.: Новый юрист, 1998. – 350 с., с. 80). Суб'єктом права комунальної власності в Україні на конституційному рівні визнані територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах (ст. ст. 140, 142, 143 Конституції України). У часи римської юриспруденції суб'єктом права комунальної власності зазвичай визнавали адміністративно-територіальне утворення (Первомайский О. Перспективы развития коммунальной собственности в Украине // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 2. – с. 32).

Територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох

сіл, що мають єдиний адміністративний центр (абз. 2 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Жителі не можуть бути одночасно членами декількох територіальних громад.

До недавнього часу таке поняття, як територіальна громада, детально не досліджувалось. Разом з тим концепція територіального колективу, починаючи ще з XIX ст., була предметом уваги ряду вітчизняних правознавців, політиків, суспільних діячів (М. Драгоманов, М. Грушевський, Р. Лещенко, М. Орзіх (Баймуратов М. А., Григорьев В. А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине: Монография. – Одесса: Юридична література, 2003. – с.104; 364)). Термін «територіальна громада» відображає історичні традиції місцевого самоврядування і є синонімом терміну «територіальний колектив».

Виходячи із положень ч. 1 ст. 140 Конституції України та ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», можна виділити такі види територіальних громад: територіальну громаду села або добровільного об'єднання в сільську громаду жителів декількох сіл; територіальну громаду селища; територіальну громаду міста, району в місті.

М. О. Баймуратов та В. А. Григор'єв виділяють п'ять ознак територіальної громади: 1) територіальну (спільне проживання членів громади на певній території); 2) інтегративну (територіальна громада виникає на основі об'єднання всіх жителів, що проживають на певній території, незалежно від їхнього громадянства); 3) інтелектуальну (в основі конституювання громади лежать спільні інтереси жителів); 4) майнову (територіальна громада є суб'єктом права комунальної власності); 5) фінансову (члени територіальної громади є платниками місцевих податків і зборів).

З приводу того, хто має бути власником майна на рівні адміністративно-територіальної одиниці, до сих пір продовжуються дискусії. Так, деякі економісти пропонували визнати комунальну власність власністю місцевих рад.

Зараз в науковій літературі активно обговорюється питання щодо реальності такого власника майна, як територіальна громада. Особливістю місцевого самоврядування на даному етапі розвитку української держави є те, що воно виступає як самоуправління його органів, а не самого населення. Мабуть, тому деякі дослідники пропонують визнати суб'єктами права комунальної власності територіальні громади в особі відповідних місцевих рад із нормативним закріпленням положення про обов'язковість делегування повноважень власника місцевим радам або іншим уповноваженим ними органам.

Сьогодні чималого розвитку набуває питання відродження українського пароплавства, або створення нових судноплавних компаній із державним капіталом. З цього боку нам вважається дуже цікавим можливість створення судноплавних компаній із залученням ресурсів територіальних

громад. Головним козирем створення такого роду підприємства може стати можливість використання чималого потенціалу та ресурсів територіальної громади, адже тут до нагоди можуть стати і вже наявна інфраструктура, і необхідність різноманітного вантажообміну як у каботажному та і міжнародному сполученні, і можливість розвитку туризму.

На наш погляд ідея створення так званих комунальних пароплавств має під собою дуже серйозну основу. Однак сьогодні, з огляду на вищевикладене, ми маємо констатувати той факт, що задля вдалого функціонування такого роду підприємства необхідне повне вдосконалення чинного законодавства, шляхом прийняття додаткових законів та внесення певних змін у вже діючі закони, які будуть у повній мірі регулювати діяльність територіальної громади та будуть направлені на всебічний розвиток її потенціалу.

РОЗДІЛ 9 ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Кибик О. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой национальной экономики,
доктор экономических наук, профессор*

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ МОРЕХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Морехозяйственный комплекс – это мощный потенциал, формирование и эффективное развитие которого может создать предпосылки для улучшения экономического состояния Украины, которая является морской державой. Среди наиболее важных задач управления современным морехозяйственным комплексом Украины, на решение которых стоит обратить первоочередное внимание, следует назвать:

- обоснование целей, стратегии и направлений развития морехозяйственного комплекса в целом и его отдельных элементов;
- анализ текущих внешних условий функционирования морехозяйственного комплекса и прогнозирование их изменений;
- выявление причин неэффективного функционирования морехозяйственного комплекса и отдельных его элементов, поиск наиболее оптимальных путей их устранения;
- структурное и функциональное преобразование морехозяйственного комплекса, его адаптация к изменившимся условиям деятельности;
- создание положительного социально-психологического климата на предприятиях морехозяйственного комплекса;
- подготовка кадров и разработка систем материального стимулирования и вознаграждения в сфере функционирования морехозяйственного комплекса;
- внедрение методов и подходов к долгосрочному и оперативному планированию, использование новых достижений в области управления;
- использование в практике управления новых технологий.

Для решения указанных задач жизненно необходимо разработать и эффективно реализовывать на практике экономическую политику. Экономическая политика на любом уровне функционирования морехозяйственного комплекса будет эффективной в том случае, когда она увязана с современными условиями, основными среди которых являются конъюнктура различных рынков, баланс политических сил, производственно-технический потенциал, состояние социальной структуры, институцио-

нальный порядок различных уровней управления и т. д. Кроме того, среди внешних факторов функционирования морехозяйственного комплекса следует отнести новые экономические условия производства транспортной продукции, появление инновационных разработок в различных сферах, изменения налогового, таможенного и других элементов нормативно-правовой среды и т. д. Внутренними факторами являются реконструкция и реформирование предприятий морехозяйственного комплекса и их бизнес-процессов, состояние материально-технической и технологической базы морехозяйственного комплекса, внедрение новых форм организации и оплаты труда, изменения трудового потенциала, что обусловливается ужесточением требований относительно качественных и количественных характеристик трудовых ресурсов, состояние психологического климата в коллективах предприятий морехозяйственного комплекса и т. д.

Для выработки экономической политики предприятия морехозяйственного комплекса особое значение имеет выбор цели и соответствующей ей инструментов. В современных условиях следует использовать такие основные категории инструментов управления: административные, институциональные, экономические, финансовые, коммерческие, технологические и оперативные, развитие трудовых ресурсов.

Совокупность административных рычагов охватывает те регулирующие действия, которые связаны с обеспечением правовой инфраструктуры. Задача принимаемых мер при этом – в создании наиболее разумных для сектора морехозяйственной деятельности правовых рамок условий.

Институциональные инструменты экономической политики воздействуют на экономическую систему морехозяйственного комплекса путем создания организационно-институциональных структур, включая формирование структур государственной власти, поддержание государственного сектора, подготовку экономических программ и прогнозов, поддержку исследовательских центров в морехозяйственной сфере деятельности и др.

Все экономические инструменты основаны на системе сбора и обработки информации и статистических данных. Эта система является основным инструментом функционирования портовых предприятий. Во многих вопросах эту систему нельзя назвать полностью удовлетворительной, поскольку основной акцент в ней делается на количественные показатели (количество перевезенных и перегруженных грузов в тоннах, количество обработанных судов и т. д.). В то же время недостаточное внимание уделяется экономическим показателям. Важным экономическим инструментом является планирование, в том числе стратегическое. Стратегическое планирование учитывает неопределенность экономических, политических и других тенденций и нацелено на поиски наиболее оптимального варианта экономического развития отдельных предприятий и морехозяйственного комплекса в целом. Эффективным экономическим инструментом управления предприятиями морехозяйственного комплекса является их разделение на центры финансовой ответственности (центры прибыли, доходов

и затрат). Это позволит качественно оценивать и своевременно учитывать тенденции развития расходов, доходов, прибыли и их производных, своевременно принимать необходимые стабилизационные меры.

Важными показателями эффективности использования каждого инструмента являются мультипликаторы, отражающие результативность их влияния на развитие морехозяйственного комплекса. Отдельные инструменты неодинаково эффективны в достижении поставленных целей. Таким образом, правильное и своевременное применение соответствующих инструментов регулирования развития морехозяйственного комплекса может обусловить повышение эффективности экономической политики предприятий морского бизнеса и морехозяйственного комплекса в целом, что в дальнейшем окажет положительное влияние на развитие экономики Украины в целом.

Подцерковний О. П.

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ПРО ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУДНОБУДІВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

В Україні прийнято низку законів, спрямованих на стимулювання та державну підтримку окремих галузей економіки. На жаль, досвід впровадження відповідного законодавства засвідчує, що результати, на які розраховані відповідні закони, досягатимуться вельми частково.

Зокрема, щодо державної підтримки суднобудівної промисловості приймалося низку законів у різні часи, натомість, намагання держави ухвалити нові їх варіації із метою вдосконалення державної підтримки не припиняються, що власно само по собі підтверджує умовну їх результативність. Якщо аналізувати причини такої обмеженої результативності, то можна побачити їх окремі спільні риси, які заважають відповідних заходам бути реалізованими.

Основна – це недостатня системність заходів державної підтримки та спрямування їх на вирішення поточних, а не структурних проблем галузі.

Системність заходів державно-правового впливу передбачає послідовність, прогнотованість результатів, пов'язаність заходів підтримки не лише один із одним, але й загалом з економічною політикою держави, спрямування на перспективний, а не тимчасовий результат господарської діяльності. У цьому контексті можна побачити низку проблемних моментів у Законі України «Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості» від 06.09.2012 № 5209-VI

Зокрема, у преамбулі Закону продекларовано його спрямованість на: «ефективне використання виробничого, науково-технічного та експортно-

го потенціалу, відновлення конкурентоспроможності продукції вітчизняного суднобудування, збільшення обсягів випуску високотехнологічних суден і військових кораблів, створення сприятливих умов для залучення інвестицій, у тому числі іноземних, зниження витрат на будівництво суден і поповнення обігових коштів суднобудівних підприємств» тощо.

Але, наприклад, жодний із положень вказаного Закону № 5209-VI не дозволяє розраховувати на збільшення обсягів випуску «високотехнологічних суден» у зв'язку із відсутністю будь-яких стимулів інноваційної діяльності. А це можна було б забезпечити, якщо б, наприклад, змінювався б порядок амортизації обладнання підприємств суднобудування у бік якомога скорішого його оновлення, виручка цих підприємств, що спрямовується на нові технології, виводилася би з-під оподаткування тощо.

Важко віднайти в положеннях Закону № 5209-VI конкретики, розрахованої на «створення сприятливих умов для залучення інвестицій, у тому числі іноземних», адже більшість заходів підтримки, що побічно можуть збільшити зацікавленість інвесторів у капіталовкладеннях у сфері суднобудування, зведено до рівня бланкетних норм, які відсилають до рішень Кабінету Міністрів чи Національного банку України. Це торкається державних гарантій, державного замовлення, здешевлення кредитів шляхом часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків тощо.

Разом із тим, законодавче регулювання у цьому разі мало б спиратися на норми прямої дії, що, серед іншого, мали б передбачати відповідальність держави за невиконання прийнятих на себе зобов'язань з державної підтримки, порядок реалізації заходів підтримки за конкретизованими критеріями поведінки державних органів, яким могла б бути протиставлена вимога реципієнтів підтримки. Наприклад, мало б бути передбачено певний строк надання гарантій чи часткової компенсації відсотків за кредитами, що має обраховуватися з моменту звернення підприємств, формування замовлення у формі внесення змін до Державного бюджету України щодо окремого цільового фінансування конкретних державних замовлень тощо. Віддаленим наслідком подібної конкретизації було б набуття регулятивної сили законів, а не їх почасти декларативний характер, провокуючий відсутність реалізації заходів підтримки.

Зрештою, вади системності законодавчих положень щодо заходів державної підтримки звертають на себе увагу при з'ясуванні умов надання податкових пільг та преференцій галузі. Важко розраховувати на відновлення галузі національної економіки, якщо у кінцевому рахунку підтримуватимуться іноземні виробники комплектуючих та обладнання, яке має наукоємний вміст у одиниці суднобудівної продукції.

Йдеться про те, що п. 5 ст. 3 Закону встановлено «звільнення у порядку, встановленому законодавством України з питань державної митної справи, від податку на додану вартість та мита операцій із ввезення на митну територію України товарів (продукції), які використовуються для будівництва, ремонту, модернізації морських, річкових суден та інших

плавучих засобів, якщо такі товари не виробляються підприємствами на території України або виробляються, але не відповідають сертифікаційним вимогам міжнародних класифікаційних товариств чи вимогам замовників морських, річкових суден та інших плавучих засобів, визначеним умовами контрактів». Виходячи з цих положень, утворюватиметься несприятливий режим закупівлі вітчизняних товарів (продукції), які використовуються для будівництва, ремонту тощо суден. Адже за будь-яких умов продаж товарів вітчизняного виробництва включатиме податок на додану вартість, що збільшуватиме загалом його на 20 % у порівнянні із іноземними аналогами. Залишатиметься умоглядна можливість повернення цих коштів при експорті виробленої продукції – готових суден – але, враховуючи довготривалий режим виробництва та відомі складності із поверненням ПДВ з Державного бюджету експортерами. Таким чином, не утворюватиметься жодним чинників для налагодження виробництва відповідної продукції на території України, враховуючи завжди існуючу можливість посилення у контракті на наведену у преференційному формулюванні «вітчизняні комплектуючі не відповідають вимогам замовників суден, визначеним умовами контрактів». Фактично це призводитиме до дискримінації вітчизняних виробників та не сприятиме розвитку суднобудування, виходячи з задекларованого завдання на «ефективне використання виробничого, науково-технічного та експортного потенціалу галузі».

Лише системна, конкретизована на рівні законодавчих гарантій, із урахування усіх економічних аспектів та правових наслідків державна підтримка пріоритетних галузей економіки, у тому числі суднобудівної промисловості, здатна утворити сприятливе економічне середовище для їх розвитку в умовах жорсткої іноземної конкуренції та втрати довіри інвесторів до капіталовкладень в Україні.

Хаймінова Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент*

МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

Сучасні умови господарювання вимагають зростання ролі ефективного управління фінансовою та економічною діяльністю підприємств морегосподарського комплексу як основи здійснення їхньої операційної, інвестиційної, інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності продукції та забезпечення розвитку.

Процес управління фінансово-економічною безпекою підприємств повинен базуватися на певному організаційно-економічному механізмі. Механізм розглядається як сукупність управлінських, економічних, організаційних, правових, мотиваційних шляхів гармонізації інтересів під-

приємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, за допомогою чого забезпечується одержання необхідного обсягу прибутку для перебування в стані економічної безпеки; це поєднання економіко-організаційної (засоби, методи, функції) та забезпечувальної складових щодо організації, планування, контролю, визначення об'єктних елементів для досягнення найвищого рівня його захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз.

В структурі організаційно-економічного механізму економічної безпеки підприємства виділяють організаційну та економічну складові, тактичне та стратегічне забезпечення об'єктної складової (Білошкурська Н. В. Потреба у функціонуванні економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств / Н. В. Білошкурська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2012_1/part1/23.pdf).

Призначенням механізму забезпечення фінансової безпеки є виявлення та попередження загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, пошук найкращих джерел та напрямів для фінансування діяльності підприємства. Серед елементів забезпечення фінансової безпеки підприємства слід виділити критерії оцінки фінансово-економічної безпеки та методи забезпечення фінансової безпеки. Своєчасне виявлення загроз фінансовій безпеці підприємства неможливо без інформаційного забезпечення управління фінансовою безпекою. Важливим питанням в формуванні механізму фінансово-економічної безпеки підприємств морегосподарського комплексу є удосконалення обліку ризику людського фактору. Недостатня увага до об'єктивної оцінки ризиків людського чинника, їхнього впливу при укладанні договорів, складанні планів і прогнозів призводить до зниження якості управління підприємством, незапланованим втратам і погіршенню результатів його діяльності (Митрофанова Н. В. О необхідности учета человеческого фактора при управлении рисками морских перевозчиков / Н. В. Митрофанова // Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании: междунар. научн.–практ. конф.: тези доп. – Одесса: Черноморье, 2006. – Т 1 Транспорт, физика и математика. – С 25 -27).

Методи розкривають шляхи протидії виявленим та прогнозованим небезпекам, загрозам та ризикам у конкретних умовах та у визначений термін часу.

Традиційний підхід до управління економічною безпекою транспортних підприємств пов'язаний з застосуванням систем фінансування збитків, серед яких основними є страхування та хеджування. Однак ці системи можуть бути застосовані тільки до певних видів ризиків та загроз, потребують постійних та суттєвих витрат, схильні до ризиків ринку деривативів та страхового ринку тощо. Серед альтернативних методів зниження загроз економічної безпеки підприємств морської галузі слід виділити такі: операційні коректування, управління структурою капіта-

лу, стратегічні організаційні зміни, альянсні стратегії, реальні опції тощо (табл.) (Корезин А. С., Поскочинова О. Г. Альтернативные методы управления экономической безопасностью транспортных предприятий / А. С. Корезин, О. Г. Поскочинова // Журнал университета водных коммуникаций. – СПб, 2011. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/journal>).

Таблиця

Операційні методи управління локалізацією загроз економічній безпеці судноплавної компанії

Чинники загроз	Методи управління
Падіння попиту на перевезення певних видів вантажів. Падіння попиту на певний вид чи клас суден.	Зміна структури флоту. Продаж суден. Вихід з ринку даного виду перевезень. Зміна бізнес-контактів. Диверсифікація. Створення альянсу. Опціон розширення (технічний менеджмент суден)
Зниження фрахтових ставок	Перерозподіл флоту між спотовими та тайм-чартерними перевезеннями
Несприятливі зміни структури доходів по класам суден	Перегляд програми оновлення флоту
Зростання цін на мазут та паливо, портових зборів	Зміна співвідношення спотових контрактів та тайм-чартерних контрактів в на користь останніх

Елементи механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства повинні формуватись на основі його фінансових інтересів, враховувати принципи управління фінансовою безпекою, забезпечувати достатній для підприємства прибуток.

Таким чином, призначення організаційно-економічного механізму полягає в створенні і реалізації умов, що забезпечують максимальний рівень безпеки підприємства задля досягнення підприємством своїх тактичних і стратегічних цілей. Методи забезпечення фінансової безпеки є невід’ємним елементом цього механізму. В сучасних умовах удосконалення управління фінансово-економічною безпекою спонукають підприємства зосереджувати свою увагу не тільки до традиційних методів управління економічними ризиками, але шукати засоби зниження витрат та збільшення вартості бізнесу на основі застосування операційних та фінансових методів управління ризиками фінансово-економічної безпеки підприємств морегосподарського комплексу.

Котлубай В. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ В ОРЕНДУ ТА КОНЦЕСІЮ ОБ'ЄКТІВ ПОРТОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

17 травня 2012 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про морські порти України». Визначимо основні ключові зміни, що встановлені вищезазначеним Законом щодо об'єктів портової інфраструктури.

Закон України «Про морські порти України» передбачає можливість приватизації об'єктів портової інфраструктури, крім стратегічних об'єктів в межах морських портів.

Відповідно до Закону України «Про морські порти України», до об'єктів приватизації належать (Новации Закона о морских портах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jurliga.ligazakon.ua/blogs_article/102.htm):

1. Єдині майнові комплекси та акції публічних акціонерних товариств (ПАТ), створених у процесі реорганізації на базі підрозділів морських портів. Закон про порти свідчить, що зазначені об'єкти (у разі приватизації 100 % акцій ПАТ) підлягають продажу на конкурентних засадах. Умови конкурсу з продажу єдиного майнового комплексу можуть передбачати оренду причалів та земельних ділянок, на яких розміщені причали і сам комплекс на строк до 49 років.

2. Рухоме майно. Якщо щодо орендованого майна прийнято рішення про приватизацію, орендар має право на його викуп, якщо поліпшення такого майна були зроблені на суму не менш ніж 25 % від його залишкової вартості майна на момент приватизації.

3. Акції (частки, паї), що належать державі у статутному капіталі господарських товариств, створених на базі єдиних майнових комплексів.

Закон України «Про морські порти України» містить ключову зміну, що вступить в силу з 13.06.2013 р., в частині об'єктів оренди, зокрема, причали виключені з переліку об'єктів, що не можуть передатися в оренду. Закон України «Про морські порти України» передбачає, що будівництво гідротехнічних споруд державної форми власності за рахунок приватних коштів відбувається на компенсаційній основі за рахунок джерел, визначених Законом. Приватне інвестування в об'єкти портової інфраструктури здійснюватиметься на підставі договорів концесії, договорів про спільну діяльність, договорів оренди, а також інших інвестиційних договорів.

Відповідно до Закону України «Про морські порти України» Кабінет Міністрів повинен затвердити Порядок компенсації інвестицій, внесених суб'єктами господарювання у стратегічні об'єкти портової інфраструктури. Передбачається, що така компенсація буде здійснюватися на договірній основі. Такі договори укладатимуться Адміністрацією морських

портів України з інвесторами (ствідорними компаніями). У Порядку доцільно передбачити, що питання компенсації може бути як предметом окремого договору, так і частиною договору оренди, концесії чи іншого договору на створення або реконструкцію об'єкта портової інфраструктури. Адже будь-який інвестор захоче заздалегідь розуміти, як йому будуть повертатися інвестиції, тим більше що при портовому будівництві мова, як правило, йде про мільйонні суми (Как будут компенсировать инвестиции в стратегические объекты портовой инфраструктуры // [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.ank.odessa.ua/site/legaladvice.php?aid=29&topid=17&viewid=455>).

Фахівцями морської галузі розглядається багато варіантів повернення коштів інвесторам:

- повне або часткове звільнення від сплати окремих портових зборів;
- зарахування сум внесених інвестицій в суму концесійної або орендної плати;
- зарахування сум внесених інвестицій в суму плати за послуги, які надаватимуться Адміністрацією морських портів України або іншими державними підприємствами, установами, організаціями інвестору тощо.

Проте досі так і не розроблено дієвого механізму, який міг би бути покладений в основу Порядку компенсації інвестицій, внесених суб'єктами господарювання у стратегічні об'єкти портової інфраструктури.

На думку автора, такий механізм повинен включати такі умови:

- мотивацію потенційних інвесторів у вкладанні коштів у модернізацію, реконструкцію та нове будівництво об'єктів портової інфраструктури;
- повну компенсацію вкладених коштів інвесторам;
- визначення конкретних строків повернення вкладених коштів інвестору.

Якщо говорити про передачу в оренду об'єктів портової інфраструктури то необхідно зазначити наступне. Враховуючи умови розрахунку орендної плати (який здійснюється згідно з Методикою розрахунку орендної плати за державне майно та пропорції її розподілу, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 1995 р. N 786); відсутність будь-яких умов у Законі України «Про морські порти України» щодо обов'язкового інвестування зі сторони орендаря у розвиток орендованих ним об'єктів портової інфраструктури, орендарю з економічної та правової точки зору недоцільно вкладати кошти у розвиток орендованих ним об'єктів портової інфраструктури. Для орендаря, з економічної точки зору, доцільним буде використання майна, що перебуває в оренді до повного його зносу, що у свою чергу є не прийнятним для Адміністрації морських портів України – власника цих об'єктів.

Стосовно передачі об'єктів портової інфраструктури у концесію слід зазначити, що відповідно до Закону «Про концесії», у концесію можуть передаватися виключно ті об'єкти, які прямо включені в перелік, затверджений Кабінетом Міністрів України. Таким чином, для того щоб кожен конкретний об'єкт портової інфраструктури міг бути переданий в концесію відповідно до Закону України «Про морські порти України», даний об'єкт повинен бути попередньо включений в перелік, затверджений Кабінетом Міністрів України. Відповідних змін до переліку об'єктів, що можуть передаватися в концесію не внесено.

Таким чином, питання передачі у оренду та концесію об'єктів портової інфраструктури ще потребують ретельного вивчення та доопрацювання.

Штуца В. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У МОРЕГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

У сучасних умовах бурхливого розвитку світової торгівлі, близько 90 % якої здійснюється за участю морського транспорту, торгівельні порти стають активною частиною дуже динамічного конкурентного середовища, що сприяє виникненню великої кількості нових економічних завдань, які для економіки України набувають ще більшого значення у зв'язку з тим, що вона відіграє важливу роль для ряду країн як транзитна територія.

На сьогоднішній день основним стримуючим чинником розвитку портового комплексу України залишається нестабільність та неврегульованість нормативно-законодавчої бази у даній сфері господарювання. Також, актуальною залишається необхідність лібералізації податкового законодавства.

За оцінками Мінінфраструктури, для того, щоб успішно відреагувати на усі внутрішні та зовнішні виклики сьогодення портовій галузі потрібні інвестиції в гідротехніку, наземну інфраструктуру, створення штучних земельних ділянок, у розмірі мінімум 25 млрд. грн. у середньостроковій перспективі. Враховуючи розмір річного чистого прибутку 18 державних портів, самостійно за рахунок власних коштів реалізувати заплановані реформи вдасться лише за 10 років. Однак часу на очікування немає, ресурси потрібні вже сьогодні. Інакше з кожним роком Україна буде відставати від конкурентів.

Тривалий час правова база була сповнена протиріч, що часто ставало причиною конфліктів. Поступово в галузі нарізала необхідність радикальної реформи, метою якої є залучення вантажів для підвищення конкурен-

тоспроможності українських портів, оскільки динаміка є невтішною. Також, гостро стоїть проблема зносу існуючої портової інфраструктури.

27 червня 2012 р. був прийнятий Закон «Про морські порти України», який визначає правові, економічні та організаційні основи діяльності в морських портах.

У числі головних нововведень Закону – зняття заборони на оренду причалів і питання приватизації об'єктів портової інфраструктури. Раніше Закон «Про оренду державного та комунального майна» встановлював пряму заборону на оренду причалів. Закон «Про морські порти України» передбачає внесення змін до Закону «Про оренду державного та комунального майна», яким причали морських портів виключено з переліку об'єктів, що не підлягають передачі в оренду. Що стосується приватизації, то претендувати на неї може орендар, який здійснив поліпшення майна вартістю не менше 25 % його залишкової вартості.

Крім того, Законом передбачено створення Реєстру морських портів України (електронна база даних, яка, крім відомостей про порти, буде включати перелік причалів та морських терміналів, а також портових операторів та послуг, які вони надають) з вільним і безкоштовним доступом.

Закон «Про морські порти України» також регулює структуру управління морськими портами, встановлює державну монополію на деякі види портових послуг та багато іншого.

На підготовку до портової реформи було відведено рік. До 14 червня 2013 р. всі 18 морських торговельних портів України мають бути реорганізовані. Порти стають територіями, де будуть працювати підприємства різних форм власності на умовах концесії, оренди та інших інвестиційних договорів. Замість державних підприємств буде створено ДП «Морська адміністрація портів» з філіями на місцях. Під його керівництво перейдуть стратегічні об'єкти, такі, як акваторії, причальні стінки, підхідні канали і все, що пов'язане з судноплаством і безпекою мореплавства.

Однак, мета реформи не тільки в розмежуванні адміністративних і господарських функцій, але й у залученні в цей сектор капіталу. При цьому держава ставить завдання залучити компанії світового рівня. Проте є великі сумніви, що іноземний капітал «потече в українські гавані».

Це пов'язано з тим, що вищезгаданий Закон має багато суперечностей. Він, вирішуючи деякі відомі проблеми, створює величезну кількість нових і, досі, невідомих проблем. Громадські обговорення законопроекту, які проводилися для прийняття цього Закону у другому читанні у Верховній Раді, не відображали всього спектру думок усіх зацікавлених осіб. Крім того, слабкість нинішньої системи виконавчої влади не дозволить повністю реалізувати навіть ті позитивні моменти, які в Законі є. Серйозним недоліком цього Закону є те, що він у деяких положеннях суперечить Конституції України. Наприклад, порушує гарантії місцевого самоврядування в частині розпорядження землею. Згідно Закону, землями портів

буде розпоряджатися Уряд, а не місцеві ради. Однак, згідно ст. 142 Конституції, розпорядження землею є матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування. Це в свою чергу дає можливість звертатися до Конституційного суду з конституційним поданням про визнання неконституційності деяких положень Закону «Про морські порти України», що в свою чергу дає можливість визнати його не відповідність Конституції.

З урахуванням вищесказаного в Закон необхідно внести зміни, в тому числі, в першу чергу, щодо збереження морських портів у державній власності як об'єктів, що мають стратегічне значення для України, і накласти заборону на відчуження майна морських портів. Крім того, багато хто пропонує відмовитися від створення Адміністрації морських портів. Існує думка, що при такій надбудові буде неможливо оперативно управляти складним портовим господарством. Також необхідно переглянути порядок передачі об'єктів портової інфраструктури. Закон «Про морські порти України» пропонує віддавати в оренду без тендеру на 49 років об'єкти портової інфраструктури за залишковою вартістю. Це може призвести до непоправного: скупки портів задешево, і подальшого їх знищення.

У підсумку слід зазначити, що вирішення проблем залучення інвестицій у морегосподарський комплекс України слід розпочати з вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює його діяльність. Це дозволить залучити до співпраці та розвитку вітчизняного морегосподарського комплексу іноземних та вітчизняних інвесторів, перевізників різних видів транспорту та, головним чином, безпосередньо вантажовласників.

Примаченко І. Ф.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент*

НАЦІОНАЛЬНІ ПРОЕКТИ В МОРЕГОСПОДАРЬСЬКОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Вагому роль у стратегії післякризового розвитку України й модернізації реального сектору економіки відіграє розбудова транспортної галузі. Протягом 2012 р. було сформовано законодавче підґрунтя для подальшого впровадження реформ на різних видах транспорту та здійснено низку практичних дій, зокрема такі як ухвалення Закону України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 р. № 4709-VI та прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання в концесію об'єктів державної власності» від 15 листопада 2012 р. № 1055, якими здійснено розмежування функцій державного управління та господарської діяльності, що дало можливість без приватизації державного майна передавати в оперативне управління інвесторам об'єкти портової інфраструктури, включаючи певні засоби механізації, та розвивати її за рахунок залучених коштів.

Наслідки фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. в Україні суттєво переорієнтували суспільство з популістських пріоритетів на готовність до економічних реформ. Проте, будучи готовим до реформ, суспільство стає дедалі критичнішим щодо доцільності й обґрунтованості цих реформ. Відтак для відновлення суспільної довіри до стратегічної політики держави ефект реформ для суспільства повинен бути достатньо відчутним та відносно швидким. Це має досягатися на основі стратегічно-проектного підходу до побудови та реалізації модернізаційних стратегій.

В якості одного з магістральних напрямів такого стратегування у 2010 році було започатковано інститут національних проектів. Для нормативно-правового забезпечення політики реалізації національних проектів Кабінетом Міністрів України розроблено і прийнято низку документів. Зокрема, в одному з затверджених документів визначено, що «національний проект – проект із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку, що має стратегічно важливе значення для забезпечення технологічного оновлення та розвитку окремої галузі реального сектору економіки, розвитку регіону, розв'язання соціальних проблем, а також впливає на покращення якості життя громадян України». (Про затвердження Положення про проекти із пріоритетних напрямів соціально-економічного і культурного розвитку (національні проекти): Постанова КМУ від 08.12.2010 р. № 1255 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 3. – Ст.176).

Три роки функціонування цього механізму спонукають до певних висновків та оцінок. Останні є вельми неоднозначними. Адже національна економіка в післякризовий період демонструє неоднозначну динаміку відновлення. Така суперечність, в першу чергу, викликана першими ознаками формування нової післякризової економічної моделі. Її несформованість обумовлює стан значної невизначеності у підприємницькому середовищі, державному секторі, а також суспільних очікуваннях. Не сприяють цьому і такі дії Кабінету Міністрів як включення до переліку у транспортній сфері в межах пріоритетного напрямку «Нова інфраструктура» такого національного проекту як «Дунайський коридор» – створення річково-морських терміналів, портової інфраструктури порту Рені, спорудження інфраструктурних об'єктів ГСХ «Дунай – Чорне море», будівництво автомобільної дороги Одеса-Рені, організація залізничного сполучення порту Рені з магістралями Укрзалізниці, будівництво флоту. Однак у зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування ТЕО проекту не розроблено і до кінцевого варіанту затвердженої постанови він не потрапив.

Але ж мова йде про розбудову національної транспортної інфраструктури з метою забезпечення доступності територій та реалізації транзитного потенціалу країни, забезпечення конкурентоспроможності національної інфраструктури водного транспорту і, зокрема, морських

торговельних портів, з урахуванням глобальної ринкової кон'юнктури та спеціалізації портів-конкурентів, а також розвиток судноплавства внутрішніми водними шляхами як альтернативного виду перевезень. Для цього необхідною є реалізація таких заходів:

- проведення модернізації морських портів та збільшення їхніх пропускних спроможностей;
- впровадження нової тарифної політики, що дозволить підвищити конкурентоспроможність українських портів, зменшити транспортну складову в ціні продукції;
- виведення з-під державного регулювання тарифів на навантажувально-розвантажувальні роботи в портах України, що є конкурентним видом діяльності, здійснення оптимізації розміру ставок портових зборів на підставі проведення аналізу їх відповідності іншим портам Чорноморського регіону;
- утримання в належному стані суднових ходів та гідротехнічних споруд, здійснення контролю та нагляду за безпекою судноплавства;
- розширення мережі мультимодальних перевезень суднами «ріка-море», а також розвиток круїзних, прогулянкових маршрутів;
- відновлення річкового вантажного судноплавства;
- розвиток локальних морських пасажирських перевезень.

Важливим напрямом реалізації такого національного проекту є підвищення ефективності використання транзитного потенціалу України, що сприятиме подальшій інтеграції національної транспортно-транзитної системи у світову транспортну мережу. З цією метою доцільними будуть:

- прискорення адаптації українського законодавства до міжнародних вимог, зокрема, приєднання до Конвенції про спільну транзитну процедуру (Женева, 1987 р.);
- спрощення та модернізація процедур під час перетину товарами та транспортними засобами митного кордону України, впровадження процедури «єдиного вікна» у морських та річкових портах;
- досягнення сумісності комп'ютеризованої української митної системи транзиту з новою комп'ютеризованою митною системою NCTS (New Computerised Transit System), що використовується у Європейському Союзі;
- розвиток мережі вантажних митних комплексів та логістичних центрів у зоні їхнього тяжіння до крупних транспортних вузлів.

Все вище зазначене слугуватиме досягненню мети проекту, яка полягає у підвищенні ефективності національної транспортної інфраструктури для забезпечення потреб економіки і населення у якісних і безпечних перевезеннях та зміцненні позицій України як транзитної держави шляхом реформування і модернізації транспортної галузі, удосконалення тарифної політики, розбудови інфраструктури шляхів.

Зятіна Д. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОНЦЕСІЙНИХ КОНКУРСІВ В МОРСЬКИХ ПОРТАХ

Згідно із ч. 1 ст. 26 Закону України «Про морські порти України» приватне інвестування в об'єкти портової інфраструктури державної форми власності на території морського порту здійснюється, в тому числі, на підставі договорів концесії. Саме концесія, як свідчить міжнародна практика, є однією з найбільш оптимальних форм співробітництва між портом та портовими операторами.

15 жовтня 2012 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 1055 «Деякі питання надання в концесію об'єктів державної владою» згідно з якою 18 морських портів України можуть передаватися в концесію з можливістю реалізації декількох концесійних проектів в кожному порту.

Особливості проведення концесійного конкурсу висвітлено в Законі України «Про концесії» від 16.07.1999 р., а також в Положенні про проведення концесійного конкурсу та укладення концесійних договорів на об'єкти права державної та комунальної власності, які надаються в концесію від 12.04.2000 р. № 642 (далі – Положення про проведення концесійного конкурсу).

Чіткий і прозорий механізм проведення концесійного конкурсу є необхідною передумовою обрання найбільш ефективного концесіонера, завданням якого має бути не тільки максимізація власного прибутку, але й забезпечення належного розвитку порту в цілому. Європейська практика концесій в морських портах демонструє, що портові території та об'єкти портової інфраструктури можуть бути надані в концесію шляхом: прямого призначення концесіонера, проведення переговорів з потенційними концесіонерами, проведення конкурсів. Здебільшого портові об'єкти надаються саме із застосуванням конкурсних процедур. При цьому для передачі в концесію невеликих портових потужностей може застосовуватися спрощена версія конкурсу, тоді як для передачі в концесію великих цілісних майнових комплексів необхідним є проведення повної конкурсної процедури.

В п. 31 Положення про проведення концесійного конкурсу зазначається, що конкурс проводиться в один етап, за результатами якого комісія готує висновки концесіодавцю для визначення переможця. Водночас, така практика не в повній мірі відповідає європейській. Адже передання в концесію великих цілісних майнових комплексів проводиться в два чи більше етапів, що дозволяє обрати найбільш перспективного концесіонера, який запропонував найліпші умови експлуатації об'єкта концесії. Двоступеневий порядок обрання концесіонера видається більш ефективним, тому має

бути застосований при укладенні договорів концесії в морських портах України.

Аналіз досвіду країн Європейського Союзу щодо укладання концесійних договорів дозволяє виділити групу основних критеріїв відбору потенційних концесіонерів. Концесіонери мають подати технічне обґрунтування концесійного проекту, надати фінансовий та маркетинговий плани. Більшість портів при проведенні концесійного конкурсу потребують надання учасниками проектів щодо використання найманої праці, докази наявності позитивного попереднього досвіду ведення господарської діяльності в портах, інформацію про напрями мінімізації негативного впливу на екологічну ситуацію від впроваджуваних портовим оператором заходів. При цьому умови про захист навколишнього середовища сьогодні наявні у 85 % всіх концесійних договорів в портах (Green concession agreements // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.porttechnology.org/technical_papers/green_concession_agreements).

Відповідно до п. 32 Положення про проведення концесійного конкурсу одним з критеріїв обрання його переможця є: «максимальне використання у концесійній діяльності працівників – громадян України...». Авжеж, в концесійному проекті порядок реалізації цієї умови має бути більш детально виписаний. Наприклад, при передачі в концесію контейнерного терміналу грецького порту Пірей вказувалося, що портовий оператор має право самостійно визначати кадрову політику на своєму терміналі, але він зобов'язаний працевлаштувати наявних на момент укладання договору концесії працівників порту на строк не менше 18 місяців з дати укладання договору (Concession of the Piraeus container terminal: turbulent times and the quest for competitiveness // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03088839.2011.642316#preview>).

Також звертається увага на важливість забезпечення конкуренції всередині портів. В статті 7 Пропозицій до Директиви Європейського Парламенту «Про доступ ринку до портових послуг» зазначається, що за загальним правилом, якщо немає виключних обставин, що стосуються обсягів та категорій вантажів, уповноважена влада порту має забезпечити наявність не менше двох суб'єктів, які надаватимуть портові послуги для кожного виду вантажу. Такі суб'єкти мають бути незалежними один від одного, що дозволить попередити монополізацію портових послуг одним суб'єктом. (Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council On Market Access to Port Services // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0035:FIN:EN:PDF>).

Слід особливо підкреслити, що в більшості європейських портів найбільш вагомим критерієм обрання переможця концесійного конкурсу є очікуваний мінімальний рівень пропускнуєї спроможності портово-

го терміналу. Портовий оператор, як правило, має досягти мінімальний обсяг пропускної спроможності в залежності від розміру терміналу. В деяких випадках концесіодавець встановлює мінімальний обсяг пропускної спроможності на один гектар площі терміналу або на один метр причальної стінки (Theo Notteboom, Patrick Verhoeven. The awarding of seaport terminals to private operators: European practices and policy implications // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.openstarts.units.it/dspace/bitstream/10077/6160/1/45D_NotteboomVerhoeven.pdf). Такі вимоги мають бути відображені в концесійних проектах і в Україні.

Підсумовуючи, слід зазначити, що з огляду на важливість та стратегічну значимість портової галузі для економіки України доцільним є розроблення спеціального порядку проведення концесійного конкурсу в морських портах. Використання найліпших світових практик діяльності морських портів при вдосконаленні сучасного українського законодавства, надасть можливість максимально ефективно провести реформи морської галузі.

Romanenko K. M.

*National University «Odesa National Academy of Law»,
Associate professor of the department of national economy, PhD*

INFORMATION TECHNOLOGY AS A COMPETITIVE ADVANTAGE OF FREIGHT FORWARDERS

The freight forwarding industry is becoming smarter, driven by the demands of manufacturers and retailers, and the need to improve efficiencies. Nowadays it's a 'perfect storm' for the logistics industry. Freight forwarders face continuous and accelerating change, economic uncertainty in many markets, a growing burden to comply with new regulations and the need to respond to customers with a more personalised service.

Information technology has always played a central role in relieving the immense pressure on costs, time, quality of service and profitability. Through providing key business and operational information and driving higher productivity, freight forwarders are better able to manage their daily and strategic business issues and remain competitive in the increasingly challenging and complex global logistics marketplace. It's about people, processes and systems; freight forwarders are streamlining their internal business processes and more tightly integrating their IT systems with their supply chain logistics partners, to speed up and improve the efficiency of order processing and the movement of goods domestically and across international borders.

With extremely tight margins, freight forwarders are striving to more effectively utilise shipment space and control their costs, while still meeting the stringent delivery expectations of their customers. When fuel rates are particularly high, many container ships are set to operate at 'half-throttle' to

reduce their running costs, but this can stretch lead times and requires careful management by the forwarders in order to remain within agreed service levels.

Despite the advances in technology, many companies continue to rely on costly manpower to re-key information to process each shipment. By using an automated system that is connected to trading partners, carriers, agents and brokers, information can be entered once, and is then automatically updated and passed on to the next party; saving time and avoiding errors. The majority of freight forwarders are now deploying web-based order management systems and services to streamline the way in which information is exchanged with partners and customers. They can provide options for electronically processing invoices and are beginning to deliver e-freight capabilities. Their customers can automatically monitor the location of their shipments at every stage of the journey and manage any discrepancies and exceptions.

With increasing competition, freight forwarders need to stay ahead to achieve success. Manufacturers are calling for 'contracted rates', as they fight to negotiate and secure better contracts with freight forwarders and logistics companies. To remain profitable, freight forwarders need end-to-end supply chain visibility to track the movement of goods and control costs at every stage. For example, they need to keep track of shipping arrangements – when a shipment is scheduled to leave and arrive at a dock, the next scheduled destination and expected delays at any stage on the delivery route.

Order management and visibility solutions can provide advanced information and options on shipment times, improving forward planning, and enabling the freight forwarders to schedule optimum transport operations. Rate management solutions can ensure that the best rates available are automatically selected and can provide valuable information to assist in negotiating future agreements with the carriers. This way, the manufacturer is assured that the forwarder has taken each stage into account and can offer the best rates and delivery options available.

Freight forwarders need to be able to easily configure and modify the user interface (UI), as well as the workflow in order to accommodate the way in which each individual company does business. This is critical for two reasons – firstly, to improve user efficiencies and productivity, but as importantly, the flexibility to modify the UI gives the ability to accommodate new business and quickly adapt to handle new opportunities.

Compliance with legislation is a constant burden, but the consequences are clear – comply or risk shipment delays, demurrage charges and significant fines.

Having customs exchange software that provides a single gateway to send the required documentation to individual Customs authorities, can provide major efficiency and productivity benefits. What is needed in Ukraine, is one main service provider for Customs, working with who freight forwarders would minimise the internal need for local knowledge and get real economies of scale.

Using such a solution, companies could protect themselves, ensuring compliance with customs and security legislation.

The future of electronic trading will see improved integration of freight forwarding systems into other core business applications. We are already observing forwarding companies linking their freight forwarding software into Customs authorities. Some freight forwarders are also looking to integrate with a customer relationship management (CRM) system. By doing this, client details can be input once and then automatically shared across the inter-linked systems. Full visibility of activities, communication and transactions for a given customer can be made more widely available within the business, from a single sign on.

Data will be increasingly centralised to ensure a single version of the truth. The next step from there will be to make that data available to users of mobile technology. Value can then be added for freight forwarding system users by giving them access to the central freight system via mobile applications to enable, for example, shipment tracking and providing on-the-move alerts for critical exceptions.

To sum up, information technology can serve prodigiously for the benefit of freight forwarders by means of its application in the following practical aspects:

- order management and visibility solutions for easy shipments tracking;
- rate management for optimal quotations;
- special service and single provider to easily interact with Customs offices;
- customer relationship management for improved interactions with customers and further development of data availability with the same aim.

Information technology will continue to play an increasingly important role in the freight forwarding industry. Not only can technology help relieve the increasing business pressures, it can provide freight forwarders with a significant competitive advantage.

Суворова О. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
науковий співробітник, кандидат економічних наук, доцент*

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Для забезпечення сталого розвитку морегосподарського комплексу України, та для підвищення його конкурентоспроможності державі необхідно забезпечити продуктивне використання стимулюючих заходів, основною умовою забезпечення ефективного використання яких є ство-

рення відповідної системи оподаткування (сприятливого податкового середовища).

Говорячи про оподаткування підприємств морегосподарського комплексу, перш за все, необхідно зупинитися на проблемі ціноутворення в даній сфері.

Оскільки підприємства морегосподарського комплексу входять у світову транспортну систему, то принципи ціноутворення на таких підприємствах повинні враховувати сформовану світову практику.

Існує дві концепції ціноутворення портових зборів – англійська і французька. Згідно з англійською концепцією вважається, що порти мають функціонувати на принципах самоокупності. З точки зору цієї концепції портові збори розглядаються як плата за послугу, а їх величина – як ціна послуги, що включає в себе всі витрати по наданню цієї послуги.

Французька концепція розглядає порти як ланку в єдиному транспортному процесі, завдання яких – задоволення потреб країни в перевезених вантажах. Дана концепція передбачає лише часткове покриття витрат порту за рахунок портових зборів. Це означає, що величина портових зборів не може включати в себе всі витрати, пов'язані з утриманням і розвитком порту. Покриття дефіциту коштів здійснюється за рахунок державного бюджету.

Практично у всіх портах світу кошти від суднових портових зборів державою не вилучаються, а залишаються на балансі портів для використання за своїм прямим призначенням.

Говорячи про умови фінансування портів, треба мати на увазі, що в більшості з них портові адміністрації мають особливий режим оподаткування. Як правило, вони повністю або частково звільнені від сплати податків, що стягуються з інших підприємств. Ця обставина, поряд з прямими субсидіями держави, а також іншими явними і прихованими формами участі центральних та місцевих органів влади у видатках портів, істотно впливає на величину портових зборів у портах.

Безумовно, питання ціноутворення портових зборів дуже складні, і розглядаючи призначення портових зборів, уряди та економісти різних країн розходяться в питаннях їх величини. Тому до вирішення цих проблем потрібен глибокий системний підхід з боку українських вчених та практиків.

Крім проблеми ціноутворення, підприємства українського морегосподарського комплексу стикаються також з необґрунтовно високим податковим тягарем, який ставить діяльність таких підприємств на межу виживання.

Незважаючи на те, що сьогодні вітчизняним урядом проводиться політика, спрямована на зниження податкового тягаря, однією з причин кризового становища українського морегосподарського комплексу є все ще висока частка податків (включаючи збори і мита) у вартості транспортних

послуг, особливо в порівнянні з іноземними компаніями. Зокрема, це не дозволяє вітчизняним підприємствам отримувати необхідний прибуток для відтворення основних фондів, в результаті чого підприємства морегосподарського комплексу діють у несприятливих умовах, зменшуючи тим самим податкові надходження до бюджету країни.

Основною проблемою в сфері оподаткування підприємств морегосподарського комплексу є врегулювання питання визначення оподаткування податком на додану вартість послуг, що включаються до складу порткових зборів.

Відповідно до п. 197.9 ст. 197 Податкового кодексу України, звільняються від оподаткування операції з постачання послуг, що надаються іноземним та вітчизняним суднам, які здійснюють міжнародні перевезення пасажирів, їхнього багажу і вантажів та оплачуються ними відповідно до законодавства України портковими зборами.

Послуги, які надаються в межах України, оподатковуються ПДВ за ставкою 20 %. Це призводить до безпосереднього зростання вартості таких послуг та ще більше погіршує ситуацію з вантажопотоками в морських портах України.

Одним з альтернативних способів виправлення ситуації, що склалася, є внесення змін до Податкового кодексу, що врегулюють питання визначення оподаткування податком на додану вартість послуг, що включаються до складу порткових зборів, та звільнить від оподаткування послуги, що включаються до складу порткових зборів, які стягуються з суден, що здійснюють внутрішні перевезення пасажирів, їхнього багажу; прямують між портами України для здійснення навантаження, розвантаження.

Для розв'язання визначеної проблеми, необхідно викласти у новій редакції п. 197.9 Податкового кодексу, яким передбачити вищезазначені випадки застосування звільнення від оподаткування послуг, що включаються до складу порткових зборів. Внесення відповідних змін не потребує додаткових витрат з боку держави, громадян та суб'єктів господарювання.

Загальнодержавною мотивацією такого редагування Податкового кодексу є збереження обсягів суднозаходів до морських торговельних портів України та внутрішніх вантажопотоків, що дозволить забезпечити виконання затверджених фінансових планів в частині доходів, відрахувань до державного бюджету та державних цільових фондів тощо.

Очікувані вигоди від прийняття нової редакції ст. 197.9 Податкового кодексу України: збереження та поступове збільшення всіх видів вантажопотоків, і, як наслідок, збільшення надходжень до державного бюджету, збереження стабільного розвитку морських торговельних портів і, як наслідок, зростання кількості робочих місць, підвищення заробітної плати, зменшення рівня витрат судновласників на сплату порткових зборів.

Редіна Є. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
науковий співробітник, кандидат економічних наук*

РОЗВИТОК ВЛАСНОГО СУДНОПЛАВСТВА ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Після отримання незалежності Україна стала власником значної частини морської галузі Радянського Союзу. Великі судноплавні компанії, морські торговельні порти, судноремонтні заводи, потужні суднобудівні підприємства повинні були забезпечувати державі можливість проводити активну судноплавну політику, здійснюючи не тільки перевезення власних зовнішньоторговельних вантажів, але й чистий експорт послуг з морського перевезення. З об'єктивних і суб'єктивних причин Україна не тільки не змогла ефективно використати цей потенціал, а й в значній мірі втратила його. В найбільш критичному стані сьогодні знаходиться транспортний флот. Без прийняття рішучих заходів щодо його оновлення, в недалекому майбутньому Україна взагалі втратить статус морської держави.

Морський транспорт в силу географічного розташування нашої країни являє собою найважливіший чинник розвитку її зовнішньоекономічних зв'язків і економіки в цілому, тому створення сприятливих умов його розвитку і функціонування є надзвичайно важливою задачею, розв'язанню якої слід приділяти велику увагу.

Світовий досвід свідчить, що невід'ємною складовою економічного розвитку будь-якої морської держави є розвиток власного судноплавства. Слід відмітити, що світова економіка характеризується розширенням, поглибленням та ускладненням зовнішньоекономічних зв'язків, переважна частина яких здійснюється морем. Важливу роль у забезпеченні цих зв'язків виконує морський транспорт. З цього приводу для України як морської держави важливе значення має проблема становлення та розвитку власного національного морського флоту, що дозволить уникнути економічної залежності від інших країн у забезпеченні своїх зовнішньоторговельних зв'язків.

Високий рівень розвитку національного морського торговельного судноплавства, враховуючи особливості прояву зовнішньоекономічних факторів, повинен формуватися за критеріями забезпечення фрахтової незалежності зовнішньої торгівлі й повноцінної участі в перевезеннях вантажів світового фрахтового ринку. Судна українських судноплавних компаній фактично не приймають участі у перевезеннях в значних обсягах експорту продукції Україною.

Взагалі роль торговельного судноплавства в системі міжнародних та внутрішньодержавних перевезень важко переоцінити. Однак невідповідність сучасним вимогам експлуатації суден існуючого в державі еконо-

мічного механізму їх реєстрації не дозволяє належним чином розвивати судноплавство. Тому удосконалення економічного механізму реєстрації суден в Україні слід вважати актуальним, своєчасним і практично доцільним завданням.

В умовах глобалізаційних процесів робота транспортної системи як єдиного цілого є суттєвим фактором ефективного функціонування народногосподарського комплексу, сприяння зростанню конкурентоспроможності, підтримки політичного та зовнішньоекономічного курсу, спрямування нашої держави до світових та європейських фінансово-господарських зв'язків.

Морське торговельне судноплавство є провідним засобом ефективного використання вигідного геостратегічного місцеположення України, визначення та реалізації національної транспортної політики, інтеграції до світового та європейського економічного простору.

Одним з основних стримуючих чинників процесу розвитку торговельного мореплавства України є відсутність ефективного економічного механізму державного регулювання національного судноплавства. Відповідно обґрунтування регуляторного механізму функціонування торговельного судноплавства України слід розглядати як надзвичайно важливу державну задачу, від вирішення якої, в певній мірі, залежить економічна безпека нашої держави. Важливим завданням економічної науки є розробка теоретико-методичних засад економічного механізму реєстрації суден, вдосконалення державного регулювання національного судноплавства.

Таким чином, завдання розробки та обґрунтування ефективного регуляторного механізму функціонування торговельного судноплавства набуває значення одного з найважливіших чинників економічної політики України. Основними умовами, що забезпечать ефективний розвиток торговельного мореплавства України, є:

- інвестиційна привабливість галузі, перш за все, для вітчизняних експортерів і фінансових установ аргументом є встановлення єдиного фіксованого податку на тоннаж, реєстрація застав та окремих часток у власності на судно;

- конкурентоспроможність позиціонування українських судовласників на світовому фрахтовому ринку, перш за все, шляхом створення передумов, які повинні забезпечити інтеграцію окремих суб'єктів господарювання у відповідності до необхідного рівня глобалізації цих сфер економіки;

- недискримінаційна підтримка державою суб'єктів господарювання у торговельному мореплаванні, незалежно від форм власності та прапору що визнаватиметься чинним.

На підставі дослідження процесів розвитку торговельного мореплавства, починаючи з другої половини минулого століття, слід відмітити, що перетворення у торговельному мореплаванні набули глобального ха-

рактеру. Основними напрямками є лібералізація умов реєстрації флоту, завдяки чому для судновласників зменшилися податкове навантаження та трудомісткість перевезень, лібералізація принципів, форм і засобів державного та міждержавного регулювання діяльності у сфері торговельного мореплавання, що призвело до відкритого доступу до більшості ринків морських перевезень вантажів.

Ємельянова К. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри національної економіки*

ВИДИ СТРАТЕГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ КРУЇЗНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Круїзний бізнес є одним з видів економічної діяльності підприємств морського транспорту. Комплексний розвиток круїзного бізнесу має бути важливим напрямом реформування морегосподарського комплексу України. Довгий час вітчизняному круїзному бізнесу не було приділено значної уваги, не зважаючи на світові тенденції збільшення чисельності круїзних пасажирів. Так, провізна спроможність світового круїзного флоту за період 2007 – 2010 рр. збільшилася на 29 % (Организационно-правовые основы функционирования морехозяйственного комплекса Украины / под ред. О. Н. Кирик, О. П. Подцерковного, 2012). Однак частка України на світовому круїзному ринку є вкрай мізерною (3 %). В той самий час як США, Іспанія, Франція, Японія, Китай та деякі інші країни отримують значний прибуток від круїзного бізнесу. Тому одним із завдань державної економічної політики України має стати розробка довгострокової стратегії збалансованого розвитку круїзного бізнесу.

Велика кількість наукових підходів до визначення стратегії, починаючи від військової до сучасної термінології, призвела до виникнення певних проблем з тлумаченням її змісту. Так, в класичних варіантах визначення стратегії, вона є поняттям достатньо абстрактним. В них не підкреслено системність у формуванні стратегії, інструменти її досягнення та складові. Частково зазначені недоліки були усунені пізніше сучасними дослідниками.

В круїзному бізнесі стратегія означає довгострокову програму досягнення поставлених завдань, результати яких можуть бути оцінені за допомогою системи збалансованих показників. Крім того, вона повинна забезпечити ефективне використання наявних ресурсів та сприяти підвищенню конкурентоспроможності круїзного бізнесу в Україні.

Стратегії розвитку круїзного бізнесу властиві особливі характеристики. Вона має бути сформульована з урахуванням цілей всіх учасників круїзного бізнесу і зацікавлених сторін. Вона має також бути ситуацій-

ною, тобто відображати ситуацію, яка характеризує наявні транспортно-туристичні ресурси України та потенціал їх подальшого розвитку. Однією з переваг ефективної стратегії є те, що вона здатна забезпечити синергетичний ефект завдяки логічному взаємозв'язку всіх суб'єктів морегосподарського комплексу. У зв'язку з тим, що стратегія повинна бути гнучкою, здатною адаптуватися до змін в зовнішньому та внутрішньому середовищі, вона повинна передбачати кілька альтернативних варіантів розвитку (як правило, ці варіанти передбачають обґрунтування позитивного та негативного результатів конкретної дії).

Світовий досвід свідчить про те, що стратегія може виражатися у різних формах. На нашу думку, форми, визначені Г. Мінцебергом, є базовими та здатними бути найбільш ефективно адаптованими до круїзного бізнесу.

Враховуючи значну кількість видів стратегії, однією з найбільш використовуваних класифікацій вважаємо поділ стратегії за ієрархією на 4 рівні: корпоративна, ділова, функціональна та виробнича стратегії. Саме такий підхід дозволяє розробити стратегію з точки зору всіх бізнес-процесів на круїзному ринку.

До корпоративного виду стратегії слід віднести стратегію розвитку морегосподарського комплексу України в цілому. Однак сьогодні такої дієвої стратегії не існує. Крім того, спеціалізовані нормативні документи присвячені здебільшого регулюванню портової діяльності, залишаючи поза увагою, те, що до напрямів господарської діяльності суб'єктів морського транспорту відносять не лише портову діяльність, але і перевезення морським транспортом вантажів і пасажирів, рибне господарство, суміжну економічну діяльність та інші. Так, в новій редакції Закон України «Про морські порти» майже не охоплює проблеми розвитку круїзного бізнесу, а також суднобудування, оренди суден, підготовки кадрів для морегосподарського комплексу. Також прийняття ефективної стратегії заважає відсутність координації між владними структурами, які регулюють функціонування підприємств морського транспорту. Для розробки корпоративної стратегії доцільним вважається використання PEST-аналізу, який дозволяє оцінити агресивні зовнішні фактори, що впливають на морегосподарський комплекс в цілому, та розробити стратегію збалансованого розвитку круїзного бізнесу з урахуванням їх негативного впливу.

Ділова стратегія розвитку круїзного бізнесу означає розробку інструментів, спрямованих на підвищення його конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі. Для цього необхідним є детальний аналіз конкурентної позиції вітчизняних круїзних компаній на українському ринку, а також іноземних компаній-конкурентів. В цьому напрямі найбільш ефективними інструментами виступають моделі BCG та GE/McKinsey.

Сутність функціональної стратегії розвитку круїзного бізнесу може бути визначена як сукупність дій, спрямованих на забезпечення реалізації ділової стратегії. Цей вид стратегії передбачає використання SWOT-аналізу для визначення слабких та сильних сторін у функціонуванні круїзного бізнесу, а також можливостей та напрямів його подальшого розвитку.

Виробнича стратегія повинна орієнтуватися на дії, спрямовані на вирішення вузькоспеціалізованих проблем, які стримують розвиток круїзного бізнесу. Так, операційна стратегія передбачає заходи, спрямовані на вирішення проблем, які постають під час щоденної господарської діяльності підприємств круїзного бізнесу, таких як туристичні оператори та круїзні судноплавні компанії. Сюди слід відносити маркетингові стратегії стимулювання попиту на круїзний продукт, оновлення вітчизняного пасажирського флоту тощо.

Таким чином, круїзний бізнес як вид економічної діяльності суб'єктів морегосподарського комплексу є необхідним для національної економіки України з метою досягнення її пропорційного, стійкого розвитку. Це визначає необхідність забезпечення його життєздатності та збільшення вітчизняного сегменту круїзного ринку. В цьому аспекті важливою є розробка ефективної стратегії пропорційного та збалансованого розвитку круїзного бізнесу.

РОЗДІЛ 10

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ТА СОЦІАЛЬНО ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Чанишева Г.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан соціально-правового факультету, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

Чанишев Р.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри правової інформатики, кандидат юридичних наук*

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ТРУДОВИХ ПРАВ

Проголошення у ст. 34 Конституції України права кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір обумовило необхідність створення ефективного механізму забезпечення даного права. З цією метою останнім часом було прийнято низку законів, зокрема закони України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року, «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 13 січня 2011 року, «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних» від 2 червня 2011 року та ін. Зазначені закони спрямовані на удосконалення механізму правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією права на інформацію, в тому числі суб'єктами трудових правовідносин.

Багато років право на інформацію розглядалося виключно наукою конституційного права. У цей час право на інформацію досліджується представниками різних галузей права: цивільного, сімейного, господарського, адміністративного, фінансового та інших галузей. До дослідження права на інформацію працівників і роботодавців звернулися й представники науки трудового права, перед якими стоїть завдання розробити ефективний галузевий механізм забезпечення права на інформацію працівників і роботодавців та їх представників.

Право на інформацію належить до основних трудових прав, передбачених міжнародними актами, законами України. МОП розглядає право на інформацію як важливий елемент політики зв'язків на підприємстві (Рекомендація МОП № 129 щодо зв'язків між адміністрацією і працівниками на підприємстві 1967 р.). Право на інформацію і консультації закріплене у ст. 21 Європейської соціальної хартії (переглянутої). Зазначене право визнано одним з основних соціальних прав у Хартії основних соціальних прав працівників 1989 р. Право працівників підприємства на інформацію і

консультації передбачене ст. 27 Хартії ЄС про основні права 2000 р. Зазначеною статтею відкривається Глава IV «Солідарність» Хартії, яка містить соціальні права, що свідчить про важливість даного права у законодавстві ЄС та законодавствах країн-членів. У цей час національним трудовим законодавством не передбачений юридичний механізм забезпечення права на інформацію та консультації з працівниками, якому приділено значну увагу у міжнародних актах.

Право на інформацію за трудовим законодавством України є складовою системи трудових прав і одночасно належить до індивідуальних і колективних трудових прав. Суб'єктами індивідуального трудового права на інформацію є працівник і роботодавець, а суб'єктами колективного трудового права на інформацію – трудовий колектив, представники працівників (за чинним законодавством – профспілки, їх об'єднання, первинні профспілкові організації, а у разі їх відсутності – вільно обрані представники (представник) працівників), роботодавець, представники роботодавців (організації роботодавців, їх об'єднання), органи соціального діалогу, органи нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Право на інформацію як індивідуальне трудове право здійснюється працівником і роботодавцем безпосередньо, є невідчужуваним, не може бути передано іншим особам. Натомість право на інформацію як колективне трудове право через його юридичну природу здійснюється як безпосередньо працівниками (трудоим колективом), так і через представників працівників і роботодавців.

Заслугує на підтримку точка зору представників галузевих юридичних наук відносно того, що суб'єктивні права виникають і реалізуються тільки в рамках конкретних правовідносин. Вищезазначене повною мірою стосується права на інформацію працівників і роботодавців та їх представників, яке виникає і реалізується тільки в рамках індивідуальних і колективних трудових правовідносин.

За своєю юридичною природою право на інформацію працівників і роботодавців та їх представників слід віднести до регулятивних суб'єктивних трудових прав, яке включає як право на свої дії, так і право на чужі дії (право-домагання). Зазначене право є активним за своїм змістом, оскільки працівник вправі вимагати не тільки утримання роботодавця від будь-яких дій, що порушують його права, а й активних дій, спрямованих на реалізацію і захист цих прав.

Право на інформацію працівників і роботодавців та їх представників також слід віднести до особистих немайнових трудових прав, що утворюють особливу групу трудових прав, у змісті яких основною є особистісна складова. Зазначені права суттєво відрізняються від особистих немайнових прав, що охороняються цивільним законодавством.

Право на інформацію працівників і роботодавців та їх представників повинне отримати належне закріплення у національному трудовому законодавстві відповідно до міжнародних трудових стандартів. Нині у ст.2 чинного КЗпП серед основних трудових прав працівників не закріплене право на повну і достовірну інформацію про умови праці та вимоги охорони праці. Зазначене право не передбачено й у ст. 21 «Основні права працівника» проекту Трудового кодексу України.

Право працівників одержувати від роботодавця інформацію, пов'язану з трудовими відносинами, віднесено до основних трудових прав працівника у нових трудових кодексах, прийнятих на пострадянському просторі. Так, у ст. 9 «Основні трудові права працівника за трудовим договором» Трудового кодексу Азербайджанської Республіки передбачено право одержувати від роботодавця відповідні довідки про робоче місце, посаду (професію), місячну заробітну плату та інші відомості, пов'язані з трудовими відносинами. У ст. 13 «Основні трудові права та обов'язки працівника» Трудового кодексу Туркменістану встановлюється право на повну і достовірну інформацію про умови праці, техніку безпеки і вимоги охорони праці на робочому місці.

Сирота І. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, професор, Заслужений юрист України*

ЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Головними пріоритетами соціальної політики держави є розвиток соціальної сфери, зростання соціальних гарантій та підвищення соціальних стандартів, покращення соціального захисту громадян.

Важливою складовою соціальної сфери є пенсійна реформа, яка передбачає покращення пенсійного забезпечення багатьох мільйонів людей. У державі понад 13 мільйонів пенсіонерів. На сьогоднішній день закладені великі ресурси для фінансування пенсійної системи. Заплановано у бюджеті Пенсійного фонду на 2013 рік обсяг асигнувань в сумі 252 млрд. грн., що на 18,3 млрд. грн. більше фактичних видатків фонду за торік.

Мінімальна пенсія з 1 січня 2013 року складатиме 894 грн., що відповідає прожитковому мінімуму (далі ПМ) для осіб, які втратили працездатність. Якщо місячний розмір пенсійних виплат не досягатиме ПМ, встановленого законом для непрацездатних, то таким особам – незалежно від факту роботи – надається щомісячна державна адресна допомога в сумі, що не вистачає зазначеному ПМ. Тож і працюючі, і непрацюючі пенсіонери будуть отримувати пенсію в розмірі 894 гривні.

У зв'язку зі зміною прожиткового мінімуму органами Пенсійного фонду в січні ц. р. уже проведено перерахунки пенсійних виплат і їх скла-

дових за матеріалами пенсійних справ. Це – мінімальний розмір пенсії, доплат за наднормовий стаж, підвищення ветеранам війни, чорнобильцям, пенсії за особливі заслуги перед Україною, інші доплати й надбавки.

Варто зазначити, що торік у повному обсязі профінансовані видатки на виконання соціальних ініціатив Президента. Встановлені нові соціальні стандарти для ветеранів війни. Так, учасники бойових дій та інваліди війни II – III групи Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., яким виповнилося 85 років і більше, набули права на пільги, передбачені для інвалідів війни I групи. На фінансове забезпечення цієї категорії ветеранів війни враховані видатки в цьому році 298,8 млн. грн (Соціальний захист. – 2013. – № 1).

Здійснення пенсійної реформи потребує вирішення багатьох різних питань. В першу чергу скорочення дефіциту Пенсійного фонду за рахунок легалізації заробітної плати, погашення поточної заборгованості та її недопущення в подальшому, створення оптимізації нарахувань єдиного соціального внеску, підвищення заробітної плати. Досить велика кількість працівників отримують мінімальну зарплату, що негативно впливає на розмір відрахування страхових внесків до Пенсійного фонду.

Пенсійна реформа внесла у соціальну сферу елементи справедливості. Переглянуті закони про спеціальні пенсії. Обмежено пенсії особам, які відносяться до спеціальної категорії. 80 % від суми їх місячної (чинної) заробітної плати замість 90 %. Поступово підвищується вислуга років для державних службовців, прокурорів та слідчих з 20 до 25 років (по півроку за рік). Для державних службовців змінено вік виходу на пенсію з 60 років до 62 років. Призначення пенсій народним депутатам, у яких скінчився термін повноважень, не за 2 роки до досягнення пенсійного віку (як раніше), а за 1,5 року. Змінені умови призначення та виплати пенсії військовослужбовцям та прирівняним до них інших осіб.

Обмежений для всіх пенсіонерів максимальний розмір пенсії, який не може перевищувати 10 прожиткових мінімумів, встановлених для осіб, які втратили працездатність. Мінімальний розмір пенсії за віком при наявності у чоловіків 35 років страхового стажу, а у жінок – 30 років встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Для збільшення розміру пенсії має важливе значення осучаснення пенсій, призначених до 2008 року. Пенсійний фонд, Міністерство соціальної політики України та його органи на місцях працюють над тим, щоб пенсійні виплати для всіх пенсіонерів були вчасними і виплачувалися в повному обсязі по особистому графіку.

На соціальний захист громадян у 2013 році з державного та місцевих бюджетів, а також бюджету Пенсійного фондів та фондів страхування спрямовано 366 мільярдів гривень, або майже 25 % ВВП (Урядовий кур'єр. – 2013. – № 24).

Новації пенсійної реформи, постійна підтримка державою громадян похилого віку дозволило за останні три роки підняти середній розмір пенсії на 44 %, а мінімальну – на 25 %. Осучаснення пенсій зменшило втричі кількість пенсіонерів, розмір пенсії яких нижче 1000 гривень. На протязі 2012 року середній розмір пенсії зріс на 18 % – з 1230 до 1454 грн (Одесские известия. – 2013. – № 26).

Підняття розміру пенсій та соціальних допомог – це фундамент покращення стану в цілому у соціальній сфері. Але водночас потрібно підвищувати соціальні стандарти, удосконалювати правове регулювання пенсійної системи.

Масштабний реформаційний процес пенсійної системи забезпечується великою кількістю законодавчих актів. Доцільно було б подумати над кодифікацією цих актів, розробкою Пенсійного кодексу України. В ньому об'єднати всі три рівні пенсійної системи. Звернути особливу увагу на ті рівні, які поки що розвиваються повільно, або зовсім не розвиваються. Наприклад, II рівень накопичувальної пенсійної системи, який є наступним кроком пенсійної реформи.

Запровадження II рівня пенсійної системи виписано у новому Законі про пенсійну реформу, а також у Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року. В цьому Законі передбачені умови та вимоги до учасників накопичувальної системи. Зокрема, зазначено, що другий рівень пенсійної системи буде запроваджено в році, в якому буде забезпечено бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду України. Учасниками накопичувальної системи будуть особи, яким на дату запровадження цієї системи виповнилося не більше 35 років.

Всі ці питання пенсійної реформи потребують поступового вирішення, а це шлях до успішного розвитку, модернізації всієї соціальної сфери.

Щербина В.І.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, доцент*

РОЛЬ КАТЕГОРІЇ «ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА» У ВДОСКОНАЛЕННІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ПРАЦЮ

Трудове право, яке регулює відносини у сфері праці, повинно ґрунтуватися на конституційному положенні про те, що людина є найвищою соціальною цінністю, а значить, на повазі і ставленні до людини як особистості, і має бути таким, щоб кожен член суспільства одержав правову можливість реалізувати свою здатність до праці і виявити якнайповніше здібності й талант.

Оскільки через функції виражаються найбільш суттєві властивості трудового права як регулятора суспільних відносин, то їх поняття необ-

хідно розкривати через встановлення і реалізацію норм трудового права, тобто через способи виявлення активності права. Визначаючи поняття «функція права», треба опиратися на семантичну основу терміна «функція», якою є поняття «діяльність». Складовими поняття «діяльність» є слова «дія», «сукупність дій», та «вплив». Встановлення і реалізація правових норм у суспільних відносинах, безумовно поєднує такі категорії, як функції трудового права, діяльність трудового права та правовий вплив, бо основною і визначальною властивістю права є нормативність. У переважній більшості визначення поняття «функції права» є один суттєвий недолік, а саме те, що характеристика цього поняття обмежується лише статичною складовою – встановленням норм права.

Встановлення норми права – це первісний найважливіший різновид вияву сутності права як регулятора суспільних відносин, перший спосіб виявлення активності права, але без реалізації норм трудового права, без другого способу виявлення активності права, не можна побачити дію права, його функціонування, розкриття його можливостей, втілених у нормах права, у суспільній дійсності – правовідносинах. З'ясування розбіжностей між можливостями, закріпленими в нормі, та дійсністю, вираженою в правовідносинах, дає можливість говорити про дієвість права. Ефективність правового регулювання – це категорія, яка об'єднує функцію й завдання, принципи і метод та характеризує функцію права як діяльність права з впорядкування суспільних відносин, тобто результативність діяльності права. Тільки під час реалізації норми можна з'ясувати, чи здатна вона врегулювати суспільні відносини, чи адекватно до конкретної ситуації визначено її зміст, чи має норма збудники мотивації до її виконання.

Пропонуємо таку схему розкриття сутності функцій права, як одного з найважливіших правових явищ: право (засіб досягнення соціальної мети) – функція (діяльність, що виражається як вплив норм права) – вплив норм права (зумовлюється змістом цих норм) – об'єкт впливу (суспільні відносини, їх групи, частини або сторони) – соціальний результат (найважливішим для права є власне юридичний результат) – правовідносини (якісно новий рівень суспільних зв'язків). Тому й функції трудового права треба визначати як діяльність трудового права з ефективного впорядкування і врегулювання відносин, пов'язаних із використанням здатності людини до праці, шляхом встановлення і реалізації на основних (магістральних) напрямках норм права.

У науці трудового права завжди були відсутні єдині підходи до класифікації функцій трудового права, а роль тієї чи іншої функції, або перебільшувалась, або свідомо занижувалась. Функції трудового права треба класифікувати на основі системного підходу, в результаті чого можна отримати цілісну систему функцій, яка включає: загально-юридичні, галузеві та суспільно-економічні функції трудового права.

До загально-юридичних функцій трудового права належать регулятивна та охоронна функції, які є показником самостійності та самодостатності галузі права. Галузеві функції, які відображають специфіку впливу норм трудового права на відносини, що складають його предмет, доцільно іменувати не спеціальними функціями або ж аспектами функцій, а підфункціями загально-юридичних функцій трудового права. Така назва, з одного боку, вказує на їх органічний взаємозв'язок із загально-юридичними функціями трудового права, а з другого – підкреслює їх самостійність для трудового права. Регулятивна функція трудового права виявляється через дві галузеві функції: виробничу й захисну. Ці функції трудового права мають високий ступінь самостійності, суперечливу природу, взаємозумовленість, характеризують трудове право як самостійний регулятор певних суспільних відносин.

Зміст функцій трудового права – це група певним чином цілеспрямованих норм трудового права. Іншими словами, зміст функцій трудового права виражається через зміст певної сукупності норм трудового права. Спосіб же впливу – важливий, проте не єдиний елемент характеристики змісту норм трудового права. Від чіткого визначення сфери втручання законодавця у регулювання трудових та тісно пов'язаних із ними відносин безпосередньо залежатиме ефективність їх правового регулювання.

Розмежування охоронної та захисної функцій трудового права ґрунтується на розмежуванні термінів «захист» і «охорона». Практика свідчить про відсутність єдиних підходів до їх застосування не тільки в науці, але й у законодавстві та міжнародно-правових актах. Слово «захист» – полісемічне, а звідси й плутанина в застосуванні та неточності його тлумачення. Розуміння змісту означених вище термінів як юридичних категорій має обов'язково ґрунтуватися на аналізі їх контексту або сфери застосування. Захисна функція трудового права розглядається як функція, що виявляється в його нормах, спрямованих на захист інтересів людини в процесі праці в широкому розумінні цього слова. Сутність захисної функції трудового права випливає із конституційного обов'язку держави утверджувати й забезпечувати права і свободи людини, а її зміст випливає зі змісту конституційної норми про людину як найвищу соціальну цінність та виражається через норми трудового права, направлені на заступництво й підтримку працівників. Охоронну функцію трудового права виражають норми трудового права, сутністю яких є примус.

В цілому, система функцій трудового права включає: 1. Загально-юридичні функції трудового права: а) регулятивна; б) охоронна. 2. Галузеві функції трудового права: а) виробнича і захисна – підфункції регулятивної; б) запобіжна (профілактична), відновлювальна (компенсаційна), відплатна (каральна) – підфункції охоронної. 3. Суспільно-економічні функції трудового права: а) економічна б) соціальна; в) психологічна; г) виховна; д) управлінська.

Лагутіна І. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВО ПРАЦІВНИКА НА МОРАЛЬНЕ ЗАОХОЧЕННЯ

Матеріальне і моральне стимулювання, заходи з підтримки дисципліни праці – це важливі інструменти управління персоналом. Ефективність забезпечення процесу стимулювання праці полягає у спонуканні працівника до високорезультативної та якісної праці.

Надзвичайно важливе місце в забезпеченні дисципліни праці належить оцінці праці. За результатами позитивної оцінки до працівника можуть застосовуватись заохочення.

Правові засоби заохочення виступають чи не найважливішими дієвими чинниками підвищення суспільно-правової та трудової активності працівників. Заохочення за успіхи в роботі – це публічне визнання заслуг, виявлення суспільної пошани працівникам та надання їм переваг і пільг у зв'язку з досягнутими успіхами в праці. Необхідність і важливість заохочень полягає в тому, що вони застосовуються за взірцевого виконання службових обов'язків, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції, тривалу й бездоганну роботу, новаторство в праці тощо.

Під час дисертаційного дослідження В. В. Іглін визначив заохочення в широкому сенсі як всі форми позитивної оцінки трудових досягнень працівників, у тому числі трудові й соціально-побутові пільги і переваги сумлінним працівникам, передбачені як законодавством, так і локальними нормативними актами. У вузькому сенсі заохочення – це встановлені правовими нормами різноманітні форми позитивної, публічної та об'єктивної оцінки з боку відповідних органів (підприємства, громадських організацій) належного виконання трудових обов'язків та інших успіхів у праці працівників або трудових колективів.

Заходи заохочення поділяються: за способом впливу на працівників – на моральні і матеріальні, по оформленню і закріпленню в правових актах – на правові та не правові, за сферою дії – загальні і спеціальні.

Залежно від суспільного значення заслуг працівника заходи заохочення поділяються на два види: заохочення за успіхи в роботі і заохочення за особливі трудові заслуги.

Розвитку моральних і матеріальних стимулів до праці покликана сприяти передбачена законодавством система заходів заохочення за успіхи у праці. Можливим є застосування до працівника одночасно декількох заходів заохочення, у тому числі моральних і матеріальних. Наприклад, працівник був нагороджений почесною грамотою, і йому видана грошова премія.

Заохочувальний метод реалізується через юридичну діяльність уповноважених суб'єктів, через виникнення і розвитку відповідних правовідносин. Ця діяльність включає в себе прийняття нормативно-правових

актів і завершується прийняттям індивідуального акту про призначення конкретної міри заохочення.

Відповідно до статті 143 Кодексу законів про працю України до працівників підприємств, установ, організацій можуть застосовуватись будь-які заохочення, що містяться в затверджених трудовими колективами правилах внутрішнього трудового розпорядку. Всі заохочення за працю оформляються виданням відповідного наказу (розпорядження) роботодавця. У тексті наказу чітко вказується, за які конкретні успіхи у праці заохочується працівник, і вказується конкретний вид заохочення. Наказ має бути доведений до відома колективу працівників.

Перелік заходів заохочення і підстави для їх застосування безпосередньо Кодексом законів про працю України не встановлений.

Відсутність належне затверджених правил внутрішнього трудового розпорядку, відсутність у них переліку заохочень, що можуть застосовуватися на підприємствах, позбавляє роботодавця можливості застосовувати заохочення щодо працівників. Можливість заохочення працівників може передбачатися в колективному договорі, іншому локальному нормативно-правовому акті.

Заохочення застосовується за успішне виконання державними службовцями своїх посадових обов'язків. Це важливий засіб виховання державних службовців і зміцнення службової дисципліни. Така форма стимулювання виробляє свідоме ставлення до справи, сприяє розвитку ініціативи, сміливості та рішучості, мобілізує на переборення труднощів. Заохочення кращих працівників позитивно впливає на службово-трудоий колектив, викликаючи у кожного службовця бажання слідувати такому прикладу. Заохочення за успіхи по службі є одним з основних засобів зміцнення дисципліни в органах внутрішніх справ, митній службі.

Отже, заходи морального заохочення сприяють розвитку стимулів до ефективної та якісної праці. Проте, як показує практика, запропонований спеціальним законодавством перелік заохочувальних заходів не цілком відповідає вимогам часу, наприклад, Дисциплінарним статутом митної служби України, затвердженим Законом України від 6 вересня 2005 року N 2805-IV.

В умовах розвитку ринкової економіки зростає потреба в активних, ініціативних, цілеспрямованих працівниках, здатних добиватися в своїй роботі високих результатів. Тому сьогодні роботодавцям, з метою розвитку трудової ініціативи та активності працівників, необхідно не тільки частіше використовувати вже відомі заходи морального заохочення за працю, а й шукати і розробляти свої ефективні заходи заохочення працівників. Слід надати рекомендації щодо порядку застосування заохочень за успіхи в праці на підприємствах, в установах, організаціях, зокрема, передбачити обов'язок роботодавця оцінювати трудову діяльність кожного працівника, заохочуючи не тільки трьох кращих, хто домігся найвищих показників, але і тих працівників, які сумлінно виконують свої трудові обов'язки.

Соцький А. М.

*Чернівецький юридичний коледж Національного університету
«Одеська юридична академія», заступник директора,
кандидат юридичних наук*

РОБОТОДАВЕЦЬ І ЙОГО ПРЕДСТАВНИКИ ЯК СУБ'ЄКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ І ТРУДОВОГО ПРАВА

Правове регулювання процесу праці в організаційно визначених формах під керівництвом роботодавця є об'єктом виробничої функції. Процес праці – це сукупність організованих роботодавцем послідовних дій працівника (групи працівників), які спрямовані на досягнення взаємовигідного результату: працівник отримує винагороду за працю – заробітну плату, роботодавець досягає статутних цілей організації, а роботодавець-фізична особа задовольняє законні потреби.

Трудове право України, регулюючи суспільні відносини, пов'язані з працею, у своїх нормах визначає і суб'єктів права. Того, хто надає роботу у трудовому законодавстві називають по-різному. Частина 1 ст. 30 проекту ТК України оперує поняття «роботодавець». На наш погляд, роботодавець – юридична чи фізична особа або організація, визнана законом, що не має статусу юридичної особи, з якими працівники перебувають у трудових правовідносинах. Найкращу характеристику роботодавця, з точки зору розмаїття видів діяльності, наведено у Конвенції МОП № 103 про охорону материнства 1952 р.

Спільний процес праці під керівництвом роботодавця чи уповноважених ним осіб обумовлює необхідність нормативного визначення повноважень роботодавця. Необхідно зауважити, що чинний КЗпП України практично не містить узагальненого визначення основних повноважень роботодавця. Стаття 141 КЗпП України містить загальні обов'язки роботодавця, які можна розцінювати і як узагальнені його повноваження, зокрема, щодо правильної організації праці працівників. Норми ч. 4 і 5 ст. 30 проекту ТК України є прогресивним кроком щодо визначення суб'єктів реалізації повноважень та виконання обов'язків юридичної особи-роботодавця (органи, посадові особи, у тому числі засновники (засновник), повноваження яких встановлюються законодавством, установчими документами або нормативними актами юридичної особи). Слід також підтримати точку зору законодавця щодо закріплення у ст. 32 проекту ТК України основних прав роботодавця та гарантій їх реалізації, зокрема, права вимагати від працівника належного виконання роботи відповідно до умов трудового договору, дотримання внутрішнього трудового розпорядку, правил охорони праці, дбайливого ставлення до ввіреного йому майна. Однак, на нашу думку, недоліком цієї норми є відсутність у ній права роботодавця на організацію праці, контроль за її процесом, облік результатів трудової діяльності працівників.

Реалізація повноважень роботодавця здійснюється безпосередньо власниками або через органи управління (одноособові чи колективні). Необхідно зауважити, що реалізація в управлінні та праві принципу єдиноначальності, обумовлює ситуацію, коли органи управління підприємствами, установами, організаціями, переважно більшістю, є одноособовими. Законодавство передбачає різні назви посад керівників: директор, голова, президент, начальник, ректор, керуючий тощо.

На наш погляд, виходячи з нормативних положень, усі повноваження керівника необхідно підрозділяти на зовнішні повноваження, які пов'язані із зовнішніми зносинами юридичної особи та які визначаються нормами цивільного, господарського і адміністративного права, та внутрішні, що визначають його можливості в самій організації і встановлюються, переважно, нормами трудового права, а як виключення, нормами інших галузей права. Внутрішні повноваження роботодавця підрозділяються на нормативні, директивні та дисциплінарні.

Відповідно до ч. 5 ст. 65 ГК України, керівник підприємства формує адміністрацію підприємства і вирішує питання діяльності підприємства в межах та порядку, визначених установчими документами. Тобто частину повноважень роботодавця реалізує адміністрація підприємства, установи, організації. До адміністрації належать працівники, які здійснюють організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції. Зокрема, серед управлінського складу в розвинутих країнах виокремлюється невелика група вищих керівників (top managers).

Правовий статус керівника та інших працівників, які здійснюють управлінські функції, завжди тією чи іншою мірою регулювався законодавством. У ст. 90 Статуту про промислову працю Російської Імперії досить чітко зазначалося, що на підприємствах, які не перебувають в особистому завідуванні власників, або належать декільком особам, товариствам чи акціонерним компаніям, обов'язки власника виконуються особливою, завідуною підприємством, особою за призначенням власника. На підставі ст. 90 – 93 Статуту, «під завідуючим установою фабрично-заводської промисловості» розумілась особа, яку власник установи уповноважив виконувати свої (власника) обов'язки, що впливають зі змісту ст. 42 – 86 і 88 – 113 Статуту. Згідно ст. 117 Статуту завідуючим промислом визнавався або сам промисловець, якщо він керував ним безпосередньо, або управляючий промислом, який наділявся законною від промисловця довіреністю на управління промислом.

У радянський період адміністрація підприємств, організацій і установ, за чинним на той час трудовим законодавством, представляла інтереси держави-роботодавця. Тому в законах про працю передбачались права і обов'язки не роботодавця (держави), а його представників в конкретній організації роботодавця. У законодавстві України з 1991 р. використовується конструкція «власник підприємства, установи, організації або упо-

вноважений ним орган», термін «адміністрація», що, на наш погляд, не є анахронізмом, оскільки включає тих працівників, які здійснюють переважно управлінські (організаційно-розпорядчі) функції.

Прогресивним кроком у правовому регулюванні праці керівників підприємств, установ, організацій є включення до проекту ТК України глави 6 «Особливості трудових відносин керівників підприємств, установ, організацій». Згідно з ч. 1 ст. 333 Проекту, до керівників, на яких поширюються норми статей 333 – 341 цього Кодексу, належать керівники, наділені повноваженнями одноособово безпосередньо або через інших, підпорядкованих їм, посадових осіб здійснювати управління та діяти без доручення від імені підприємств, установ, організацій, а також керівники колегіальних органів управління підприємств, установ, організацій (керівники виконавчих органів).

Тарасенко В. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ

Проблема матеріальної підтримки малозабезпечених сімей вже тривалий час не залишається поза увагою законодавця, хоча й вирішується лише частково та не в повній мірі задовольняє потреби таких сімей.

Правові аспекти надання державних соціальних допомог зазначеним категоріям осіб неодноразово були предметом дослідження таких науковців, як І. С. Андрієнко, Н. Б. Болотіної, С. М. Прилипка, І. М. Сироти, С. М. Синчук, Б.І. Сташківа та ін. Однак особливої актуальності в сучасних умовах набувають питання правового регулювання порядку визначення розміру таких допомог.

Малозабезпечена сім'я – сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї.

За правилами ст. 5 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом, який обчислюється за методикою, встановленою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення (Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 року № 1768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 35. – Ст. 290).

Однак, дана стаття обмежує максимальний розмір зазначеної допомоги граничним розміром – не більше 75 відсотків прожиткового мінімуму для сім'ї.

На наш погляд, таке обмеження розміру допомог є неприпустимим, оскільки суперечить ч.3 ст. 46 Конституції України, якою передбачено, що пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141).

Втім, до стабілізації економічного становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Зазначений рівень встановлюється виходячи з реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Згідно зі ст. 9 Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» у 2013 році рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить: для працездатних осіб – 21 відсоток, для дітей – 75 відсотків, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 100 відсотків відповідного прожиткового мінімуму (Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 01 червня 2000 року № 1768-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 26. – Ст. 1078).

Розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2013 році не може бути більше ніж 75 відсотків від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї.

Для кожної дитини (крім дитини-інваліда), яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 10 відсотків, а для кожної дитини-інваліда, яка входить до складу малозабезпеченої сім'ї, для кожної дитини, яка утримується матір'ю (батьком, усиновителем), що не перебуває у шлюбі, і запис про батька (матір) цієї дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться в установленому порядку за вказівкою матері (батька), для кожної дитини, в якій один або обоє батьків є інвалідами I або II групи, – на 20 відсотків.

Для громадян, які одержали статус особи, що проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, рівень забезпечення прожиткового мінімуму збільшується на 20 відсотків.

Однак необхідно констатувати, що рівень забезпечення прожиткового мінімуму не передбачений у базових законах України у сфері соціальних стандартів «Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії» та «Про прожитковий мінімум», він не є державним соціальним стандартом. У зв'язку з чим необхідно відмовитися від застосування по-

казника рівня забезпечення прожиткового мінімуму, а призначати зазначену допомогу з застосуванням показника розміру прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення.

Також з 1 січня 2013 року кожна малозабезпечена сім'я до загального розміру призначеної допомоги ще одержує доплату на кожну дитину віком від 3 до 13 років у розмірі 180 грн., на дитину віком від 13 до 18 років – 360 грн.

На підставі аналізу чинного законодавства щодо призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям можна зробити висновок, що конкретний розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям залежить від прожиткового мінімуму і категорії осіб, що входять до складу сім'ї. Отже, розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям залежить від:

- наявності в малозабезпеченій сім'ї декількох членів сім'ї або одиної особи, які з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї або для одиної особи;

- наявності в малозабезпеченій сім'ї дітей, зокрема дітей-інвалідів, громадян, які одержали статус особи, що проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського; одиної матері (батька), одного з батьків або обох, які є інвалідами I або II групи та виховують дитину;

- віку дитини, яка виховується в малозабезпеченій сім'ї;

- затвердженого в законі про Державний бюджет Україні рівня забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) на відповідний рік ;

- до якої основної соціальної і демографічної групи населення відносяться члени малозабезпеченої сім'ї;

- методики розрахунку допомоги – або з застосуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму, або визначення розміру допомоги як різниці між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом.

Форманюк В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВА ПРИРОДА КАТЕГОРІЙ: СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА, СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА

Поява нових соціальних ризиків, запровадження нових форм та видів соціального захисту обумовили реформування і національного законодавства, прийняття нових та внесення кардинальних змін до вже існуючих нормативних актів у сфері соціального захисту. Разом із цим з'являються

нові системні поняття (в аспекті набуття іншого змісту та значення), які потребують глибокого обґрунтування, такі як соціальна підтримка та соціальна допомога.

Соціальний захист в широкому розумінні цього терміну є окремою ланкою суспільних відносин, що існують у державно організованому суспільстві з приводу забезпечення достатніх можливостей особистості для її всебічного розвитку і нормальної життєдіяльності. Як об'єкт правового забезпечення ця сфера суспільних відносин є предметом регулювання різних галузей права – адміністративного, трудового, екологічного, соціального забезпечення, та ін. Суб'єктами соціального захисту виступають усі громадяни, а не тільки ті, які внаслідок об'єктивних обставин втратили роботу (безробітні), пенсіонери, хворі, інваліди та ін. Проголошуючи, наприклад, право громадян на безпечне і здорове довкілля (ст.50 Конституції України) держава тим самим гарантує соціальний захист кожному громадянину, а не тільки тим, які постраждали внаслідок техногенних катастроф.

Основними передумовами розвитку системи соціального захисту в Україні є зміна форм власності; зміна системи розподілу матеріальних благ і послуг, формування нових відносин між членами суспільства; потреба у вирішенні цілого ряду соціальних проблем (безробіття, гарантії соціального захисту в старості, необхідного рівня витрат на освіту, медичне обслуговування, можливості отримання прибутку у вигляді дивіденду на акції та ін), соціальне розшарування суспільства, а також забезпечення законодавчої основи соціального захисту прав і свобод людини.

Основні цілі соціального захисту населення – це позбавлення від абсолютної бідності (коли середньодушовий сукупний дохід сім'ї нижче прожиткового мінімуму), надання матеріальної допомоги населенню в екстремальних умовах, сприяння адаптації соціально вразливих груп населення до умов ринкової економіки.

Що стосується іншої категорії, то запропонована для обговорення Програма економічних реформ України на 2010-2014 роки охоплює широкий набір стратегічних перетворень за 5 напрямками, одним з яких є напрям збереження й розвитку людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності й стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти і медичного обслуговування. І однією із складових Програми є реформа системи соціальної підтримки.

Соціальна підтримка надається у вигляді матеріальної допомоги, соціального обслуговування та різноманітних пільг найменш захищеним категоріям населення в індивідуальному порядку після перевірки наявності у них засобів для існування. Вид, форма і розмір соціальної підтримки залежать від особливостей кожного окремого випадку.

Надання соціальної підтримки здійснюється на таких засадах: адресність надання; доступність отримання; гуманність при визначен-

ні критеріїв допомоги; цільове використання коштів, передбачених для подання соціальної підтримки; надання соціальної допомоги на підставі встановлених законом соціальних стандартів; безповоротність соціальної підтримки. (Право соціального забезпечення в Україні: підручник / за заг. ред С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка. – Ч.: ФІНН, 2009. – С. 30.)

У законодавчу практику термін «соціальна допомога» було запроваджено ще з перших нормативних актів незалежної України. Але як в ряді нормативно-правових актів так і в одному тексті документа цей термін застосовується у різних значеннях, тобто тлумачення цього поняття не однорідне. Аналізуючи також зміст основних європейських актів у сфері соціального захисту можна зробити висновок, що соціальна допомога спрямована на соціальну підтримку тих осіб, які втратили засоби до існування, та надання того обсягу матеріальних ресурсів, що забезпечує рівень прожиткового мінімуму. Таке розуміння соціальної допомоги окремі науковці ототожнюють із поняттям «мінімальне соціальне забезпечення» (Антропов В. В. Социальная защита в странах ЕС. История, организация, финансирование, проблемы. – М.: Экономика, 2006. – С. 43). Ця позиція варта уваги, оскільки такий підхід вирішує мовну проблему, яка існує в українській лексиці щодо використання терміна «соціальна допомога».

Розглядаючи соціальну допомогу в широкому значенні вона є однією з організаційно-правових форм соціального захисту, яка має свої ознаки та особливості: законодавче визначення умов і порядку призначення та виплати допомог; відсутність єдиного законодавчого акта, який би вміщував в себе усю систему державної соціальної допомоги; надання державної соціальної допомоги у грошовій та натуральній, а також у формі соціального обслуговування; адресність соціальної допомоги; фінансування соціальної допомоги за рахунок Державного бюджету (у вигляді перерахування субвенцій до місцевих бюджетів); можливість отримання особою державної соціальної допомоги незалежно від інших джерел її існування; незалежність державної соціальної допомоги від трудової діяльності особи, сплати нею внесків до страхових фондів та наявності у неї страхового стажу; безоплатність та без еквівалентності державної соціальної допомоги; обмеженість виплат за соціальною допомогою визначеним періодом; соціальна допомога надається, як правило, з врахуванням рівня доходу, який має особа, що потребує такої допомоги.

При оцінці співвідношення між соціальним захистом, соціальною допомогою і соціальною підтримкою в процесі реалізації певної соціальної програми слід керуватися критерієм оцінки змін добробуту, запропонованим В. Парето. Він виходить із того, що соціальна зміна покращує добробут, якщо вона, по-перше, нікому не завдає втрат, по-друге, якась частина людей, за їх власною оцінкою, має від неї користь. Щоб зміни добробуту при реалізації соціальних програм відповідали зазначеному критерію, необхідне використання і соціального захисту, і соціальної допомоги, і

соціальної підтримки. У відповідності з їх функціями соціальний захист має попередити можливі втрати добробуту всіх учасників програми, соціальна допомога – допомогти тим, хто може при її здійсненні потрапити в скрутне становище, соціальна ж підтримка стає джерелом інновацій, які здатні підвищити добробут їх ініціаторів. Зважаючи на все це, структура сукупних витрат на соціальний захист, соціальну допомогу і соціальну підтримку в соціальній програмі будь-якого рівня повинна формуватися так, щоб задовольняти вимоги цього критерію (Шумна Л. П. Поняття та види соціальної підтримки // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. – С. 435).

Таким чином, соціальний захист, соціальна допомога і підтримка як форми забезпечення соціального життя людей мають різне призначення і різне співвідношення між собою в межах єдиної системи.

Соціальний захист – це система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів та установ, що забезпечують надання оптимальних умов життя, задоволення потреб, підтримання життєзабезпечення для існування особистості, різних соціальних категорій і груп.

Соціальна підтримка (чи піклування) – це система заходів з матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які не набули з різних причин юридичного права на пенсії та інші види допомог, але потребують соціальної допомоги і не можуть самостійно вийти із скрутного становища (Прилипко С. М., Предмет права соціального забезпечення: дис. ... д-ра юрид. наук.; 12.00.05 / С. М. Прилипко: Нац. Акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Ч., 2007. – С. 322).

Соціальна допомога – це комплекс засобів, спрямованих на соціальну підтримку соціально незахищених верств населення, що здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів у різноманітних формах (обслуговування, грошова допомога, натуральна допомога, тощо).

Щукін О. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ТРУДОПРАВОВІ АСПЕКТИ УСУНЕННЯ З ПОСАДИ КЕРІВНИКІВ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Більшість питань щодо усунення керівників ТОВ з посади обумовлені тим, що відносини «керівник ТОВ – ТОВ – власники ТОВ» перебувають в площині одночасного регулювання нормами галузі трудового та корпоративного права України.

Значна частина зазначених вище питань була усунута рішенням Конституційного суду України N 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року по справі N 1-2/2010 (надалі – «Рішення»). У Рішенні Конституційним судом України було встановлено, що усунення члена виконавчого органу товариства від виконання своїх обов'язків, яке передбачене частиною третьою статті 99 ЦК України, не є відстороненням працівника від роботи в розумінні статті 46 Кзпп України. Надалі у Рішенні зазначається, що відповідні рішення уповноваженого органу товариства щодо усунення директора мають розглядатися не в межах трудових, а в межах корпоративних правовідносин», що виникають між товариством і директором.

Таким чином, Рішення Конституційного суду України, принципово розмежувало корпоративні та трудові елементи у змісті загального правового статусу керівника ТОВ та визнало первинну корпоративну природу цього статусу. На нашу думку, трудовоправовий статус керівника ТОВ дійсно носить похідний характер від корпоративного та специфіка диференціювання правового регулювання відносин за участю керівника ТОВ засобами галузі трудового права України повинна обумовлюватися первинним статусом керівника ТОВ.

Слід зазначити неповноту ухваленого Рішення, а саме з його змісту не випливає який-небудь висновок щодо правових наслідків для всіх зацікавлених осіб, що є пов'язаними з усуненням керівника ТОВ від виконання своїх обов'язків згідно положень ст. 99 ЦК України. У даному контексті зазначимо ряд зауважень.

Вважаємо, що процедура усунення керівника ТОВ передбачена ст. 99 ЦК України є завжди тимчасовим заходом, що ставить за мету оперативно захистити права власників ТОВ, запобігти можливим зловживанням з боку керівника ТОВ та діє до моменту вирішення власниками ТОВ по суті питання про остаточне припинення повноважень керівника ТОВ – його звільнення по підставах передбачених трудовим законодавством України. Усунення керівника ТОВ з посади є заходом що забороняє йому вчиняти від імені ТОВ юридично значущі дії відносно третіх осіб.

Усі права керівника ТОВ одночасно є його обов'язками. Звідси усунення керівника ТОВ передбачена ст. 99 ЦК України є одночасним усуненням його від здійснення повноважень, передбачених установчими документами ТОВ, трудовим контрактом укладеним із керівником ТОВ (за наявності) та чинним законодавством України.

Усунення керівника ТОВ може бути повним а може бути здійснено тільки в певній частині його повноважень. Наприклад, керівникові ТОВ може бути заборонене укладати від імені ТОВ цивільно-правової та господарські угоди або здійснювати звільнення найманих працівників ТОВ з роботи.

Усунення керівника ТОВ може здійснюватися в будь-який момент часу (у тому числі, у період тимчасової непрацездатності керівника ТОВ або знаходження його в будь-якій відпустці) та по будь-яких підставах (це є наслідком довірчого характеру відносин між власниками ТОВ та його керівником).

Усунення керівника ТОВ з посади оформляється тільки протоколом Загальних зборів учасників ТОВ (надалі – «ЗСУ»), що підписується головою та секретарем ЗСУ й не вимагає додаткового видання наказу з боку керівника ТОВ.

На весь період усунення керівника ТОВ від виконання обов'язків він продовжує залишатися найманим працівником ТОВ та користується всіма правами й гарантіями, що надаються діючим трудовим законодавством України найманим працівникам.

Період усунення керівника ТОВ від виконання всіх обов'язків не підпадає ні під один з передбачених діючим трудовим законодавством періодів звільнення від роботи і збереження місця роботи. У тому числі даний період не є для керівника ТОВ періодом простою в нього в розумінні згідно ст. 34 КЗпП України. Тобто протягом даного періоду керівник ТОВ зобов'язаний повністю виконувати можливі до здійснення трудові обов'язки (забезпечувати заходи зі збереження майна ТОВ; перебувати на робочому місці й т.і.). Як наслідок період усунення керівника ТОВ від роботи повинен оплачуватися на загальних підставах, встановлених трудовим договором керівника ТОВ. Ми вважаємо, що в даний період керівнику ТОВ виплачується не яка-небудь гарантійна виплата або доплата, для збереження його середньої місячної заробітної плати, а саме його заробітна плата, у тому числі з урахуванням її додаткової складової та інших заохочувальних виплат якщо для цього є підстави.

На нашу думку усунення керівника ТОВ від виконання частини обов'язків не є зміною його трудової функції та переведенням його на іншу роботу, тому що не спричиняє якісної зміни її (функції) первісного змісту.

На практиці ми зіштовхнулися з необхідністю забезпечення нормальної роботи ТОВ на період усунення директора ТОВ від виконання обов'язків у порядку ст. 99 ЦК України без припинення з ним трудового договору.

У підсумку були відособлені наступні можливі варіанти розвитку подій:

1. Створити в ТОВ колегіальний виконавчий орган (дирекцію). При цьому встановити, що очолювати дирекцію буде Генеральний директор, яким буде діючий директор ТОВ. Члени дирекції ТОВ обираються рішенням ЗСУ ТОВ і підпорядковуються виключно ЗСУ ТОВ. У випадку усунення Генерального директора від виконання обов'язків його повноваження переходять іншому члену дирекції ТОВ, визначеному ЗСУ.

Недоліки: необхідно підписувати зміни до Статуту ТОВ або Статуту ТОВ у новій редакції й провести його (їх) державну реєстрацію, що може зайняти деякий час. Ліквідація одноособового виконавчого органа ТОВ зі створенням зовсім нового виконавчого органа ТОВ – дирекції навіть зі збереженням за директором ТОВ прав першого керівника ТОВ очевидно тяжіє до визнання даної процедури переведенням директора ТОВ на посаду Генерального директора ТОВ. Як наслідок згідно ч. 1 ст. 32 КЗпП України це зажадає наявності згоди директора ТОВ. При цьому, також розглядався варіант оформлення цієї процедури як зміну назви посади директора ТОВ. Але він не був прийнятий, тому що остання процедура згідно ч. 3 ст. 32 КЗпП України та існуючої судової практики є зміною істотних умов праці, що зобов'язує попередити директора ТОВ про майбутні зміни не пізніше ніж за 2 календарних місяці.

2. Призначити рішенням ЗСУ ТОВ тимчасово виконуючого обов'язки директора ТОВ.

Недоліки: До моменту припинення трудового договору з директором ТОВ або до початку спливу періоду невиконання директором обов'язків за місцем роботи в силу підстав, передбачених трудовим законодавством України (знаходження у відпустці; знаходження в службовому відрядженні; тимчасова непрацездатність і т. д.) у ТОВ не може бути прийнято на роботу іншу особу на цю посаду навіть на умовах тимчасового заміщення. Фактичне призначення особи на посаду тимчасово виконуючого обов'язки директора ТОВ, для найбільш повного дотримання процедури вимагає укладення із ним трудового договору та видання наказу про прийняття на роботу. Ці дії від імені ТОВ повинен здійснювати директор, але останній від виконання обов'язків усунений.

3. Передати повноваження по реалізації прав і обов'язків від імені ТОВ іншому найманому працівникові ТОВ розширивши за його згодою його трудову функцію.

Представляється, що власники ТОВ згідно з ч. 2 ст. 65 ГК України та ч. 1 ст. 98 ЦК України можуть здійснювати свої права по управлінню ТОВ безпосередньо без створення виконавчого органа ТОВ або наявності осіб, призначених у його склад. Саме цим способом було використано як найбільш прийнятний.

З метою уніфікації українського законодавства, вважаємо доцільним нормативно закріпити можливість відсторонення від роботи керівників роботодавців – юридичних осіб до моменту вирішення власниками роботодавців – юридичних осіб по суті питання про звільнення керівника з посади або залишення його на посаді. При цьому за час відсторонення керівника роботодавця – юридичної особи від роботи за ним повинна зберігатися його середня заробітна плата.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА КОДЕКСОМ ПРО ПРАЦЮ УРСР 1922 РОКУ

Закінчення громадянської війни та зміна політики воєнного комунізму на нову економічну політику, співпадають з утворенням СРСР, а також прийняттям КЗпП УРСР (далі – Кодекс), який набрав чинності 15 листопада 1922 року. Кодекс закріпив відмову від трудової повинності та винятковий порядок застосування трудової повинності у разі боротьби із стихійним лихом та виконанням найважливіших державних завдань при нестачі робочої сили. У частині першій ст. 27 трудовий договір було визначено як угоду двох і більше осіб, згідно з якою одна сторона (яка наймається) надає свою робочу силу іншій стороні (наймачеві) за винагороду.

Зазначене визначення дало підстави І. С. Войтинському обґрунтувати наступні ознаки трудового договору: 1) несамостійний характер праці, що надається у розпорядження наймача; 2) надання робочої сили, а не виконання певної роботи; 3) оплата за працю не менше встановленого мінімуму; 4) визначеність трудової функції із забезпеченням відповідних умов праці; 5) умови договору не можуть погіршувати становище працівника порівняно з нормами КЗпП, колективного договору і правил внутрішнього трудового розпорядку; 6) визначеність і законність (законність) умов трудового договору (Войтинский И. С. Сфера действия Кодекса законов о труде // Вопросы труда. – 1923. – № 12. – С. 11-23).

Відповідно до Кодексу умови трудового договору визначалися угодою сторін, але не могли погіршувати становище працівника порівняно з умовами, встановленими законодавством про працю, колективним договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку (ст. 28). Було введено поняття «наймач», яке охоплювало «підприємства, установи, господарства (державні, громадські та приватні), а також усіх осіб, які застосовують чужу найману працю за винагороду» (ст. 1, 7, 27). Другою стороною договору був той, хто наймався – працівник, яким могли бути за загальним правилом особи не молодше 16 років. Регламентувався інститут переведення, який здійснювався з ініціативи роботодавця всередині підприємства. У разі відмови працівника від такого переведення наймачеві надавалося право його звільнити з виплатою вихідної допомоги у розмірі двотижневого заробітку. Переведення працівника з одного підприємства до іншого або до іншої місцевості разом із підприємством, було можливим тільки за згодою працівника, а в разі відмови працівник міг бути звільнений. Тільки у виняткових випадках, коли це було необхідно, запобіганню загрозливої небезпеки, допускалося переведення на роботу, яка не відповідала кваліфікації працівника, без його згоди. Але і в цьому випадку в якості гарантій, що супроводжували таке переведення, було правило про заборону зменшення

заробітної плати. У Кодексі прямо закріплювалося, що наймач не може вимагати від працівника роботи, що не відповідає його роду діяльності, для якої останній найнятий, а також роботи, поєднаної з явною небезпекою для життя чи яка не відповідає законам про працю (ст. 36).

Залежно від терміну, на який укладався договір, виділялися договори, укладені: 1) на строк не більше одного року; 2) на невизначений строк; 3) на час виконання якоїсь роботи (ст. 34). Залежно від суб'єктів договір міг бути укладений як фізичною особою, так і з групою осіб (артіллею). Деяку специфіку мали договори з жінками і неповнолітніми. Вперше в радянський період були легалізовані трудові договори з посередниками, коли робота повинна була проводитися не для наймача (ст. 32).

Трудовий договір міг припинятися за угодою сторін; із закінченням строку; за заявою однієї із сторін. При розірванні договору в односторонньому порядку був установлений різний порядок для строкових договорів та договорів на невизначений строк. В останньому випадку працівник міг розірвати договір у будь-який час, попередивши наймача не менше ніж за день при тижневому розрахунку і не менше ніж за сім днів при двотижневому розрахунку. При розірванні строкового трудового договору з ініціативи працівника було необхідною наявністю законних підстав, таких як неотримання в строк встановленої винагороди; грубого поводження з ним з боку наймача та ін. Такий договір міг бути розірваний і на вимогу профспілок. Тимчасова відсутність працівника на роботі або переведення в іншу місцевість при відмові в цих випадках трудящого від виконання іншої роботи, також могли призвести до звільнення з виплатою вихідної допомоги. Термін випробування за загальним правилом не повинен бути більше шести днів (для окремих категорій – два тижні або один місяць). Звільнення працівника, який не пройшов випробування, здійснювалося в односторонньому порядку без вихідної допомоги і згоди профспілкового органу. У такому ж порядку розривався договір у випадках систематичного невиконання працівником без поважних причин своїх обов'язків; вчинення ним кримінально караного діяння, безпосередньо пов'язаного з роботою на підставі вироку суду або перебування під вартою більше двох місяців; неявки на роботу більше трьох днів підряд або шести днів у сукупності за місяць без поважної причини; невиконання роботи при тимчасовій втраті працездатності після закінчення двох місяців, при вагітності та пологах – понад чотирьох місяців.

Таким чином, в перші роки радянської влади, на законодавчому рівні Кодекс закріпив перехід до договірних методів установлення та регулювання трудових відносин, які характеризувалися відсутністю державного примусу до праці. До Кодексу було включено дві нові глави: IV «Про колективні договори» та V «Про трудовий договір». Визначення поняття трудового договору містило вказівку тільки на рід діяльності, без врахування спеціальності та кваліфікації працівника. У Кодексі вперше було

закріплено гарантію незмінності договірних умов, визначених угодою сторін. Недійсними визначалися умови договору, які погіршували становище працівника порівняно з умовами, встановленими законом про працю, умовами колективного договору та правилами внутрішнього трудового розпорядку, а також умовами, які обмежували політичні та загальні громадянські права трудящих.

Надбання КЗПП 1922р. були враховані в процесі кодифікації трудового законодавства, проведеної у 1970-1971 рр., результатом якої стало прийняття Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про працю від 15 липня 1970 року та республіканських кодексів законів про працю, у тому числі КЗПП УРСР від 10 грудня 1971 р.

Краснов Є. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ У КОНСТИТУЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Основні трудові права у більшості зарубіжних країн переважно закріплені у конституціях. Переважно це зумовлено тим, що чимало зарубіжних країн уникають проголошення у трудовому законодавстві прав декларативного характеру. Існує точка зору, що права, які закріплюються в актах трудового законодавства, повинні мати конкретний, нормативно-приписаний характер і не походити на гасла, що носять більшою мірою пропагандистський характер.

Право на працю проголошено у конституціях Італії, Франції, Іспанії, Португалії, Греції, Японії, Фінляндії, Люксембургу, деяких земель ФРН, у конституціях деяких країн, які розвиваються (Мадагаскару, Марокко, Єгипту, Сирії, Мексики, Венесуели та ін.), у конституціях більшості республік колишнього Радянського Союзу.

Зазвичай право на працю формулюється як декларативний принцип без конкретизації. Однак у деяких конституціях зазначається на обов'язок держави реалізувати та гарантувати це право. Так, у ст.4 Конституції Італії не тільки право на працю визнано за усіма громадянами, але й проголошено, що держава заохочує умови, які роблять це право реальним. У Конституції Греції (ст.22) зазначається, що держава турбується про створення умов для забезпечення повної зайнятості усіх громадян. Аналогічна норма міститься у Конституції Болгарії (ст.48), Нідерландів (п.1 ст.19).

Конституція Іспанії оголошує досягнення повної зайнятості одним з основоположних принципів соціально-економічної політики, а Конституція Фінляндії передбачає, що держава повинна забезпечувати роботою усіх громадян, які цього потребують (за винятком випадків, передбачених актами парламенту).

У конституціях деяких західних країн і країн, що розвиваються, право на працю формулюється у поєднанні з обов'язком працювати, а у конституціях Франції, Іспанії на перше місце ставиться саме цей обов'язок.

Практично в усіх зарубіжних країнах конституційно (а у багатьох випадках додатково у трудових кодексах) забороняється примусова праця. Ця норма зазвичай формулюється стисло як урочиста декларація. Винятком є Конституція Мексики (ст.5), в якій докладно розкрито сенс і зміст заборони примусової праці: «Ніхто не може бути примушений до виконання роботи без належної винагороди і без його повної згоди... Держава не допускає договорів, умов чи угод, виконання яких має за мету обмеження, втрату або безповоротну відмову від свободи особистості... Невиконання трудового договору з боку працівника тягне за собою для нього лише цивільну відповідальність за заподіяну шкоду, але ні в якому разі не може тягнути за собою насилля над особистістю».

Потрібно відзначити, що у республіках колишнього Союзу РСР право на працю зазнало трансформації. Усі ці країни відмовилися від соціалістичної концепції права на працю, а деякі з них (Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизія, Естонія, Латвія, Литва) виключили із своїх нових конституцій навіть згадку цього права. У конституціях більшості країн хоча термін «право на працю» присутній, але його зміст порівняно з соціалістичним минулим істотно переосмислено. Відповідно до міжнародних актів у праві на працю акцент робиться передусім на свободі праці, на забороні примусової праці (за виключенням випадків, передбачених у конституціях або у законах, до яких конституції відсилають).

Право на працю у своєму точному вираженні закріпили у своїх конституціях тільки шість держав СНД. Інші шість держав виразили це право іншою формулою – право на вільний вибір праці, що відрізняється від права на працю.

Найбільш повно право кожної людини на працю розкрито у ст.6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Аналіз п.1 і 2 ст.6 Пакту показує, що основними елементами права на працю є:

- право кожної людини на отримання можливості заробляти собі на життя працею;
- право кожної людини на вільний вибір праці або вільну згоду на нього;
- обов'язок держави надати кожній людині можливість заробляти собі на життя працею;
- обов'язок держави вживати належних заходів для забезпечення цього права;
- обов'язок держави забезпечити в цілях повного здійснення цього права реалізацію програми навчання, соціально-економічного розвитку в повної продуктивної зайнятості.

Визнання права на працю міститься в Конституціях Молдови, Узбекистану, Таджикистану, Туркменистану. Більш повний зміст права на

працю відображений в Конституціях Таджикистану: «Кожний має право на працю, вибір професії, роботи, охорону праці та соціальний захист від безробіття (п.1 ст. 35), і Туркменистану: «Усі громадяни мають право на працю, на вибір за власним розсудом професії, роду занять і місця роботи» (п.1 ст.31). Втім, зазначені чотири держави СНД, закріпивши право на працю, не взяли на себе зобов'язань щодо його забезпечення, що робить ці норми Конституцій значною мірою декларативними.

В той же час, проаналізувавши норми Конституцій зарубіжних країн, можна зробити висновок, що найбільш повно і відповідно до Пакту право на працю та зобов'язання держави щодо його забезпечення закріплено в Конституції України.

Так, статтю 43 Конституції України передбачено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує різні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Зміст зазначеної конституційної норми свідчить про те, що Україна забезпечила як наступність положення про право на працю відповідній нормі Конституції СРСР, яка гарантувала кожному громадянину СРСР право на працю та захищала його, так і виконала своє зобов'язання з аналогічної норми Пакту.

Римар Б. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР З НЕПОВНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ

Однією з нетрадиційних форм зайнятості, яка набула поширення не тільки у країнах з розвинутою економікою, а й у нашій державі – є робота з неповним робочим часом. Значне збільшення кількості частково зайнятих працівників в сучасних економічних умовах стало наслідком гнучкості ринку праці та розглядається як один із заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня зайнятості.

У деяких випадках використання такої нестандартної форми зайнятості пов'язане з особливостями самої роботи, певним ступенем розумового або фізичного навантаження працівника, що спричиняє обмеження тривалості робочого дня як на законодавчому рівні, так і на рівні колективних та трудових договорів. У даному випадку мета такої форми зайнятості – охорона особистості працівника.

Саме з метою захисту прав та інтересів працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу, МОП прийняла Конвенцію № 175 про

роботу на умовах неповного робочого часу 1994 р. і Рекомендацію № 182 з відповідною назвою.

Конвенція спрямована передусім на недопущення дискримінації відносно працівників, зайнятих неповний робочий час. Конвенція зобов'язує держави-члени вживати заходів для забезпечення того, щоб працівники, зайняті неповний робочий час, користувалися таким самим захистом, як і працівники, які знаходяться у порівнянній ситуації, зайняті повний робочий час щодо: а) права на організацію, права на ведення колективних переговорів та права на діяльність як представників працівників; б) безпеки та гігієни праці; в) дискримінації в галузі праці та занять (ст.4). Іншими статтями Конвенції передбачаються гарантії у сфері оплати праці (ст.5), соціального забезпечення (ст.6), щодо захисту материнства, припинення трудових відносин, щорічної оплачуваної відпустки чи оплачуваних святкових днів, відпустки у разі хвороби (ст.7), у тому розумінні, що грошові виплати можуть розраховуватися пропорційно тривалості робочого часу чи заробіткам.

Конвенція передбачає (ст.10), щоб перехід з роботи на умовах повного робочого часу на роботу на умовах неповного робочого часу чи навпаки, здійснювався добровільно, відповідно до національного законодавства чи практики. Роботодавці повинні своєчасно надавати працівникам інформацію про наявність на підприємстві вакантних робочих місць з повним чи неповним робочим часом для того, щоб спростити переведення з роботи на умовах повного робочого часу на роботу на умовах неповного робочого часу чи навпаки (підп.2) п.18 Рекомендації).

Відмова працівника переходити з роботи на умовах повного робочого часу на роботу на умовах неповного робочого часу чи навпаки не повинна сама по собі бути законною підставою для звільнення, що не стосується можливості звільнень відповідно до національного законодавства з інших причин, які можуть бути пов'язані з виробничою необхідністю для цього підприємства.

Рекомендацією № 182 встановлено, що працівники, зайняті неповний робочий час, повинні бути проінформовані у письмовій формі чи будь-яким іншим способом, що відповідає національному законодавству та практиці, про особливості їхнього найму.

Працівники, зайняті неповний робочий час, повинні отримувати на рівноправній основі додаткові до основної заробітної плати грошові виплати, які отримують працівники, зайняті повний робочий час та перебувають у порівнянній ситуації.

У випадку необхідності слід вживати заходів для подолання конкретних перешкод, що ускладнюють доступ працівників, зайнятих неповний робочий час, до професійної підготовки, можливостям професійного росту та професійної мобільності. Слід вживати усіх належних заходів для того, щоб працівники, зайняті неповний робочий час, якщо є практична можливість, на рівноправній основі користувалися соціально-побутовими послугами та доступом до соціальних служб відповідного підприємства;

ці служби та послуги слід, у міру можливості, пристосувати до потреб працівників, зайнятих неповний робочий час

Що стосується правової регламентації трудового договору з неповним робочим часом у трудовому законодавстві України, то вона залишається недосконалою. У чинному КЗпП лише одна стаття 56 передбачає порядок встановлення неповного робочого часу, категорії працівників, яким роботодавець зобов'язаний надати можливість працювати на умовах неповного робочого часу, його оплату та містить загальну норму про заборону будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу, а у проекті Трудового кодексу України лише одна стаття 146 «Особливості режиму роботи при неповному робочому часі» параграфу 2 «Режим робочого часу» глави 1 «Робочий час» Книги третьої «Умови праці» присвячена регулюванню неповного робочого часу.

Згідно із зазначеною статтею при неповному робочому часі режим роботи встановлюється за погодженням між роботодавцем та працівником і може передбачати неповний робочий час (зміну), неповний робочий тиждень або поєднання неповного робочого дня і неповного робочого тижня. У главі 1 «Особливості праці працівників із сімейними обов'язками» Книги четвертої навіть не згадується про встановлення неповного робочого часу для вагітних жінок і жінок, які мають дітей.

Отже, якщо порівнювати зміст ст.56 КЗПП і ст. 146 проекту ТК, то у проекті взагалі не встановлюються будь-які гарантії для працівників, які зайняті неповний робочий час. Це суперечить міжнародним трудовим нормам і не є прийнятним у сучасний період, коли часткова зайнятість набула поширення в Україні, особливо враховуючи кризисну економічну ситуацію. Конвенція МОП № 175 Україною не ратифікована. У разі прийняття проекту ТК, що практично не врегульовує неповний робочий час, такі працівники залишаться без належного правового захисту, тому норми національного трудового законодавства необхідно привести у відповідність із нормами МОП, які встановлюють більш високий рівень захищеності працівників, зайнятих неповний робочий час.

Волошина С. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ЗАГАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ

Законодавство України встановлює загальні гарантії права на безпечні та нешкідливі умови праці, що надаються всім працівникам, а також передбачає додаткові гарантії для певних категорій працівників, що зумовлено підвищеними вимогами охорони їх здоров'я. До таких категорій нале-

жать працівники, які працюють у шкідливих і небезпечних умовах праці, неповнолітні особи, жінки, особи з пониженою працездатністю тощо.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про охорону праці» умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці, тому у разі включення до його змісту умов, які погіршують правове становище працівників порівняно із законодавством про охорону праці, вони визнаються недійсними (Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668).

Важливою гарантією захисту права працівника на охорону праці є надання працівнику інформації про умови праці на підприємстві і, зокрема, на робочому місці. Основним завданням роботодавця згідно із ст.13 Закону України «Про охорону праці» є створення безпечних умов праці, забезпечення працівників засобами індивідуального і колективного захисту. Крім загальних питань з охорони праці роботодавець зобов'язаний проінформувати працівника про наявні на майбутньому робочому місці шкідливі та небезпечні виробничі фактори, які ще не усунено. Водночас роботодавець повинен повідомити майбутнього працівника про можливі шкідливі, негативні наслідки впливу виробничих факторів на його здоров'я та ознайомити його з правом на відповідні пільги і компенсацію за роботу в таких умовах. Причому законодавець визначає форму виконаного роботодавцем обов'язку. Оскільки в законодавстві не встановлено виду документа, у якому майбутній працівник розписується про одержання такої інформації, то його форма визначається на конкретному підприємстві, в установі, організації. Цим документом може бути спеціальний журнал, окрема розписка. Пропонується такі записи робити в особовій картці, акті атестації робочого місця.

Не менш важливим чинником попередження виробничого травматизму є особисте усвідомлення працівником своєї ролі у виробничому процесі. У ст.14 Закону України «Про охорону праці» чітко визначаються обов'язки працівників з дотримання вимог нормативно – правових актів з охорони праці. Надання інформації працівникові про стан охорони праці має системний характер. Роботодавець зобов'язаний інформувати працівників під час їх роботи на підприємстві не лише про стан охорони праці, а й про причини аварій, нещасних випадків і професійних захворювань та про заходи, яких вжито для їх усунення та для забезпечення на підприємстві умов і безпеки праці на рівні нормативних вимог.

Законодавством України передбачено гарантії у випадках виникнення загрози життю і здоров'ю працівників, не створення роботодавцями відповідних умов праці, що забезпечують їх безпеку та гігієну. До таких належать право працівника відмовитися від виконання роботи у разі виникнення виробничої ситуації, що загрожує життю і здоров'ю, право працівника розірвати трудовий договір з власної ініціативи, встановлення

юридичної відповідальності роботодавця за порушення законодавства про охорону праці. Зазначені гарантії відображають зміст одного з державних принципів у сфері охорони праці – пріоритету життя і здоров'я працівників та повної відповідальності роботодавця за створення безпечних і нешкідливих умов праці.

Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля (Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 688).

Така відмова буде правомірною, якщо працівник негайно повідомить про цей факт безпосереднього керівника чи роботодавця. За необхідності факт її наявності підтверджується спеціалістами з охорони праці підприємства за участю представника профспілки, членом якої є працівник, або уповноваженої працівниками особи з питань охорони праці (якщо професійна спілка на підприємстві не створювалася), а також страхового агента з питань охорони праці. У випадку виникнення конфлікту факт її наявності підтверджується відповідним органом державного нагляду за охороною праці і представником профспілки.

Дії працівника, який відмовився від виконання дорученої роботи з дотриманням підстав та порядку відмови, не вважаються порушенням трудової дисципліни. За ним зберігається місце праці, а за час простою, що виник не з його вини, виплачується середній заробіток.

У випадку невиконання роботодавцем зобов'язань щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці, порушення законодавства про охорону праці, умов колективного договору з цих питань працівник має право розірвати трудовий договір з власної ініціативи. Роботодавець зобов'язаний розірвати трудовий договір у строк, визначений працівником. Оскільки звільнення працівника із зазначеної підстави відбувається не з його вини, то працівникові виплачується вихідна допомога. Розмір вихідної допомоги визначається у колективному договорі, але у будь-якому випадку не може бути менший тримісячного заробітку працівника (Кодекс законів про працю від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради. – 1971. – № 50. – Ст. 375).

Працівника, який за станом здоров'я згідно з медичним висновком потребує надання більш легкої роботи, роботодавець має перевести за його згодою на таку роботу на строк, зазначений у медичному висновку, і за потреби встановити скорочений робочий день та організувати проведення навчання працівника щодо опанування іншої професії згідно із законодавством.

До учнів і студентів, які проходять трудове і професійне навчання (виробничу практику) на підприємствах під керівництвом їх персоналу, застосовується законодавство про охорону праці у тому самому порядку, що й до працівників підприємства.

Хотілось би відмітити, що рівень виробничого травматизму останніми роками, за статистикою, хоч і знижується, але це в основному відбувається за рахунок зменшення обсягів виробництва, тінізації трудових відносин і приховування фактів травматизму від розслідування та обліку. Чинне законодавство України потребує удосконалення у напрямку приведення його у відповідність з міжнародними і європейськими трудовими стандартами, урахування позитивного законодавчого досвіду зарубіжних країн.

Сорочишин М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ДІЇ КОЛЕКТИВНИХ УГОД В ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ

Прийняття Закону України «Про соціальний діалог в Україні» 23 грудня 2010 року стало лише початковим етапом розвитку правового регулювання відносин соціального діалогу в Україні, оскільки для формування дієвого законодавства про соціальний діалог у сфері праці необхідним також є реформування законодавства, яким регулюється порядок здійснення окремих організаційно-правових форм соціального діалогу у сфері праці. Проте правове регулювання таких організаційно-правових форм соціального діалогу у сфері праці як колективні переговори з укладанням колективних угод і колективних договорів, примирні процедури з вирішення колективних трудових спорів здійснюється Законами України, які були прийняті задовго до прийняття Закону України «Про соціальний діалог в Україні», і, не зважаючи на прийняття 16 жовтня 2012 року Закону України № 5458-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення сторін колективних переговорів», стверджувати про узгодження загальних положень, якими регулюються відносини соціального діалогу та порядок здійснення його окремих організаційно-правових форм можна буде лише після прийняття проекту Трудового кодексу, в який включено окрему Книгу 6 «Колективні трудові відносини».

Статтею 9 Закону України «Про колективні договори і угоди» передбачено, що положення генеральної, галузевої (міжгалузевої), територіальної угод діють безпосередньо і є обов'язковими для всіх суб'єктів, що перебувають у сфері дії сторін, які підписали угоду. Разом з тим, даним нормативно-правовим актом залишилось не визначеним поняття «сфера дії сторін, які підписали угоду». Міністерство праці та соціальної політики України в своєму листі від 04.07.2008 р. N 435/13/84-08 «Про поширення норм Генеральної угоди» розтлумачило, що конструкцію «сфера дії сторін, які підписали угоду» потрібно розуміти наступним чином: якщо представники сторін (через уповноважених осіб), які представляють ін-

тереси підприємства, брали участь у підписанні Генеральної угоди (або згодом приєдналися до цієї угоди), то її норми є обов'язковими під час укладення колективного договору. В іншому випадку, для підприємств, які при укладенні угоди не були представлені уповноваженими представниками зі сторони власника і сторони профспілки, положення колективної угоди не є обов'язковими (Про поширення норм Генеральної угоди: Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 4.07.2008 р.// Праця і закон. – 2008. – № 10).

Однією із суттєвих новел проекту Трудового кодексу щодо правового регулювання колективних угод і колективних договорів є стаття 353, якою передбачається можливість поширення сфери дії генеральної і галузевої угод.

Положення щодо поширення дії колективних угод шляхом прийняття спеціального акту державним органом містяться у законодавстві таких країн як Бельгія, Німеччина, Італія, Нідерланди, Угорщина (Сімутіна Я. В. До питання визначення сфери дії колективних договорів та угод// Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 188).

Рекомендацією МОП № 91 щодо колективних договорів передбачається можливість встановлення у національному законодавстві положень щодо поширення сфери дії колективних угод. Разом з тим, даною Рекомендацією встановлюється, що поширення дії колективних угод повинно здійснюватись з дотриманням наступних вимог:

а) щоб колективна угода вже охоплювала достатньо представницьку, на думку компетентного органу влади, кількість відповідних роботодавців і працівників;

б) щоб вимога про поширення дії колективної угоди, як загальне правило, виходила від однієї або кількох організацій працівників чи роботодавців, котрі беруть участь у угоді;

с) щоб роботодавцям і працівникам, на яких передбачається поширення колективної угоди, було надано можливість висловити попередньо свої зауваження.

Статтею 353 проекту Трудового кодексу фактично передбачено можливість поширення дії угод на національному та галузевому рівні тільки у випадку, коли конкретну угоду підписали сторони, в сфері дії яких перебуває менше 50 відсотків працівників певного рівня соціального діалогу у сфері праці. У випадку, коли генеральна або галузева угода була підписана сторонами, в сфері дії яких перебуває понад 50 відсотків працівників певного рівня, положення угоди є обов'язковими для всіх юридичних та фізичних осіб – роботодавців.

Встановлення обов'язковості поширення дії колективної угоди на всіх роботодавців певного рівня соціального діалогу у сфері праці є порушенням принципу добровільності, який закріплено у ст. 3 Закону України «Про соціальний діалог в Україні». Комітет зі свободи асоціації МОП

зазначає, що «будь-яке розширення сфери дії колективних угод, повинно бути предметом тристороннього аналізу» (Gernigon B., Otero A., Guido H. *Collective Bargaining: ILO Standards and the Principles of the Supervisory Bodies*// International Labour Office. – Geneve. – P. 63).

Таким чином, включення у проект Трудового кодексу положень, щодо поширення дії колективних угод, без проведення попередніх консультацій з даного питання між соціальним партнерами, є порушенням принципу добровільності ведення колективних переговорів з укладанням колективних угод і колективних договорів. До того ж, статтею 353 Проекту передбачається, що норми територіальної угоди діють безпосередньо і є обов'язковими для застосування в колективних договорах і виконання юридичними особами, розташованими на відповідній території у всіх випадках, що також є порушення принципу добровільності.

Харитонова Л.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач
кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Вирішення проблем соціального страхування в Україні відбувається значно складніше й повільніше порівняно із розвиненими країнами.

Ринкові трансформації, які розпочалися у 1991 р., на сьогодні ще не завершені, тому соціальна сфера відчуває значний вплив економічної ситуації.

Великі розміри єдиного внеску не збільшують надходження коштів від підприємств, організацій, що пов'язано не тільки з таким негативним явищем, як «тінізація» економіки, але із наявністю заборгованості по сплаті діючими підприємствами.

Система соціального страхування в нашій державі деякою мірою зберігає ще адміністративно-розподільний характер, що знаходить своє вираження і безпосередньо стосується втручання в діяльність страхових фондів. Вона не завжди пов'язується із соціальною політикою, у зв'язку з чим не має очікуваного ефекту від певних змін.

Дії органів законодавчої та виконавчої влади бувають нескоординованими та непослідовними, підтвердженням цьому є створення нового Міністерства по доходах і зборах та передача йому функцій адміністрування єдиного внеску.

Рішення парламенту можуть бути спрямовані на забезпечення соціальних гарантій, однак без визначення достатніх джерел фінансування прийнятих програм, тому фінансово не забезпечуються компенсаційні виплати, пільги та вилучаються зі страхових виплат допомоги (це стосується допомоги на народження та по догляду за дитиною).

Кабінет Міністрів України у своїх постановах звужує дію закону шляхом зменшення розмірів страхових виплат.

На практиці мають місце диспропорції:

- у формуванні відповідних джерел доходів;
- незбалансованості загальної величини страхових платежів та

розподілу фінансових ресурсів між окремими фондами соціального призначення. Тому на протязі дії законодавства про єдиний внесок два фонди від нещасного випадку та тимчасової втрати працездатності поставили питання повернення стягнення внесків окремо кожним фондом.

Не на високому рівні поставлена правова та економічна відповідальність фондів перед страхувальниками та застрахованими особами за не своєчасність страхових виплат. Виявляються недоліки при фінансуванні витрат, пов'язаних з виплатами компенсацій у разі страхового випадку.

Доходи страхових фондів на сьогодні формуються в основному за рахунок обов'язкових внесків роботодавців (з 01.01.2011р. – єдиного внеску). Поки що незначна участь працюючих громадян у їх формуванні. Підвищення частки громадян у структурі платників повинно стимулювати їх зацікавленість у зниженні ризиків, турботі про здоров'я, дозволить внести до кола застрахованих непрацюючих членів сімей.

Наповнення бюджетів страхових фондів залежить як від низького рівня заробітної плати більшості працюючих, так і від хронічної затримки з її виплатою, що відповідно відображається на страхових виплатах.

Уряд досить широко залучає досвід розвинених держав при вирішенні ряду проблем соціального страхування, що не завжди є виправданим, оскільки не відповідає реаліям нашої держави.

В Україні поки що недостатні власний досвід управління і належні механізми суспільного контролю за діяльністю органів, які розпоряджаються коштами соціального страхування. Наслідками запровадження зарубіжного досвіду в даній сфері є неефективне адміністрування при не виправданому зростанні адміністративних витрат. Тому використання апробованих в інших державах систем соціального страхування необхідно здійснювати з урахуванням національних особливостей шляхом проведення серйозних експериментів з ґрунтовним аналізом їх результатів.

Існують проблеми організаційного характеру:

– відсутні єдині принципи визначення критеріїв надання соціальних пільг;

– дублюються окремі соціальні виплати;

– відсутня чітка спрямованість соціальних виплат на допомогу сім'ям з низьким рівнем доходів;

– недостатня узгодженість соціальних виплат з іншими державними витратами тощо.

Не вирішено питання узгодженого формування бюджетних видатків та видатків державних соціальних фондів на соціальні виплати на основі використання державних мінімальних соціальних стандартів.

Таким чином, система соціального страхування в Україні має недоліки і не повною мірою відповідає новим реаліям ринкової економіки. Вона потребує глибокої трансформації, кардинальної зміни відносин у цій сфері.

Приміч Д. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ВИЗНАЧЕННЯ СТОРОНИ РОБОТОДАВЦЯ ПРИ ВЕДЕННІ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ ТА УКЛАДАННІ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ

Колективний договір, який включає локальні норми щодо використання праці й відтворення робочої сили, є важливою юридичною основою для укладення індивідуальних трудових договорів між працівником і власником або уповноваженим ним органом.

В укладенні колективного договору не менше, ніж працівники, повинен бути зацікавлений власник або уповноважена ним особа, оскільки існує безпосередній зв'язок між стимулами праці і соціальними резервами виробництва. Що оптимальніше локальні правові норми, то більшою мірою колективний договір сприятиме ефективному господарюванню і стимулюватиме виробництво.

Статтею 4 Закону України «Про колективні договори і угоди» визначено, що право на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод надається сторонам соціального діалогу, склад яких визначається відповідно до законодавства про соціальний діалог. Стаття 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» надає визначення сторін соціального діалогу на локальному рівні до яких відноситься сторона працівників, суб'єктами якої є первинні профспілкові організації, а в разі їх відсутності – вільно обрані для ведення колективних переговорів представники (представник) працівників; сторона роботодавця, суб'єктами якої є роботодавець та/або уповноважені представники роботодавця.

Якщо зі сторони працівників, більш-менш зрозуміло, хто має право представляє їх інтереси, то зі сторони власника, уповноваженим органом буде виступати представник роботодавця, в особі директора (керівника) або спеціальної комісії уповноваженої власником на ведення колективних переговорів та укладання колективного договору. За загальним правилом право тієї або іншої посадової особи виступати при укладенні колективного договору в ролі власника або уповноваженого ним органа визначається статутом підприємства, установи, організації. Ці особи не мають права представляти інтереси працівників, в зв'язку з чим власником при

укладенні колективного договору виступає керівник підприємства, який наділяється повноваженнями вести колективні переговори та укладати колективний договір.

Однак, керівники підприємства, здебільшого, є найманими працівниками, інтереси яких повинна представляти профспілка, оскільки колективний договір стосується трудових прав та обов'язків всіх найманих працівників, в тому числі і уповноважених власником орган.

Виключення з правила може стосуватися лише працюючого співвласника, який є власником корпоративних прав підприємства та виступає органом управління юридичної особи (керівником підприємства).

Особливістю правового статусу керівника підприємства, що впливає на зміст трудових правовідносин між керівником і підприємством, є те, що він одночасно виступає органом підприємства, наділеним управлінськими повноваженнями, і найманим працівником підприємства (посадовою особою), якого наймає власник підприємства (уповноважений ним орган) і укладає з ним трудовий договір (контракт). Відповідно відносини між керівником підприємства і підприємством як працедавцем керівника одночасно регулюються цивільним (корпоративним) і господарським правом, які визначають статус керівника як органу управління підприємством, а також трудовим правом, що визначає статус керівника як найманого працівника підприємства.

Дійсно, керівник підприємства має статус особливого працівника, трудові права та обов'язки якого, відповідно до норм частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю та частини четвертої статті 65 Господарського кодексу України, визначаються контрактом. Аналіз контрактів укладених з керівниками підприємства рідко містять положення про додаткові пільги, заохочення, додатковий соціальний захист. Дані питання здебільшого містяться в колективному договорі, які не завжди можуть стосуватися керівника підприємства.

Тому, на нашу думку, право на ведення колективних переговорів і укладення колективного договору зі сторони роботодавця має бути надано самому власнику або кільком власникам, що володіють корпоративними правами підприємства, оскільки колективний договір створює, насамперед, для них певні права та обов'язки, реалізація яких повинна виконуватись через уповноважений ними орган.

Цю прогалину намагаються усунути автори проекту Трудового кодексу України.

Згідно частини другої та третьої статті 341 проекту Трудового кодексу України підготовленого до другого читання в редакції від 02 квітня 2012 року право на ведення колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод мають представники працівників, роботодавці чи їх представники. Не допускається ведення переговорів та укладення колективних договорів і угод від імені працівників особами, які уповнова-

жені роботодавцем виконувати функції з управління майном або наділені правом прийняття (звільнення) на роботу.

Однак вищевказана норма потребує уточнення, оскільки не вказується порядок визначення уповноваженого представника роботодавця, ним може виступати як керівник підприємства, так і інша особа визначена вищим органом управління або спеціальна комісія уповноваженої власником на ведення колективних переговорів та укладання колективного договору.

Виходячи з вищезазначеного аналізу, вважаємо за доцільне право на ведення колективних переговорів з укладання колективних договорів і угод з боку роботодавця закріпити безпосередньо за самими роботодавцями чи їх представниками визначеними вищим органом управління. Також, доцільно було б визначити затвердження колективного договору вищим органом управління підприємства.

Римар І. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОСНОВНОЇ ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

На сьогоднішній день, правове визначення трудового договору міститься у частині першій ст.21 Кодексу законів про працю України, відповідно до якої встановлено, що трудовий договір це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, або фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Розробники проекту Трудового кодексу України намагались більш чітко сформулювати визначення поняття трудового договору, яке передбачено частиною 1 ст.39 проекту Трудового кодексу України яким визначено, що трудовий договір – угода між працівником і роботодавцем, за якою працівник зобов'язується особисто виконувати роботу (трудова функція), визначену цією угодою, з додержанням трудового законодавства, колективних договорів і угод, правил внутрішнього трудового розпорядку, під керівництвом та контролем роботодавця, а роботодавець – надати працівникові роботу за цією угодою, забезпечувати належні, безпечні та здорові умови праці, належні санітарно-побутові умови та своєчасно і в повному обсязі виплачувати заробітну плату.

Проте і дане визначення трудового договору, на нашу думку, не є ідеальним та потребує внесення доповнень та уточнень, зокрема, не зовсім коректно сформульовано зобов'язання працівника «особисто виконувати роботу (трудова функція), визначену цією угодою». Зазначення у дужках (трудова функція) є невдалою, оскільки тоді ми повинні розуміти як синоніми роботу і трудову функцію. Вважаємо краще викласти дане зобов'язання як «виконання визначеної даною угодою трудової функції».

Водночас, Чанишева Г.І. зауважила щодо недосконалого тлумачення трудового договору закріпленого в проєкті Трудового кодексу України та зазначила, що у ст.39 йдеться про виконання роботи працівником з додержанням трудового законодавства, колективних договорів і угод, правил внутрішнього трудового розпорядку. На її думку, посилання на трудове законодавство, колективні договори і угоди у даному випадку є зайвими, оскільки відмітною рисою трудового договору є зобов'язання працівника виконувати роботу з додержанням правил внутрішнього трудового розпорядку, якщо робота виконується в організації. До того ж перелік нормативно-правових актів, які повинен додержуватись працівник, у ст. 39 дається не повний, враховуючи зміст ст.12 «Акти трудового законодавства» та ст.13 «Нормативні акти роботодавця».

Слушним є зауваження Болотіної Н. В. стосовно того, що чимало науковців при розгляді питання про поняття трудового договору обмежуються його законодавчим визначенням. Для розкриття поняття трудового договору необхідно врахувати не тільки його визначення, а його функції, значення, тобто соціально-економічну і правову роль, а тому в науці трудового права трудовий договір розглядається у декількох значеннях.

Наприклад, викладачі львівської школи трудового права розглядають трудовий договір як: основний інститут у системі трудового права; підставу виникнення трудових правовідносин; форму залучення до праці; угоду про працю між роботодавцем і найманим працівником.

Досить уваги приділяється і російськими вченими щодо визначення поняття трудового договору. Так, О. В. Смирнов розглядає поняття трудового договору у трьох взаємозалежних аспектах: по-перше, як форму реалізації прав громадян на працю; по-друге, як підставу виникнення ті існування трудового правовідношення; по-третє, як інститут трудового права, що об'єднує норми, які регулюють прийняття роботу, їх переведення та звільнення.

К. Н. Гусов та В. М. Толкунова визначають трудовий договір: 1) угоду про працю як працівника; 2) юридичного факту, який є підставою виникнення та форми існування трудового правовідношення; 3) інституту трудового права.

Таким чином, підсумовуючи, можливо зробити висновок, що матеріал накопичений у науці та практиці трудового права є достатнім для визначення сутності та поняття трудового договору.

Зі свого боку вважаю, що в сучасній науці трудового права доцільно позбутися багатозначності в трактуванні змісту словосполучення «трудо-вий договір», використовуючи цей термін виключно для характеристики юридичного факту виникнення договірних зобов'язань, який породжує суспільно-правові відносини на ринку праці.

Мартинюк В. Д.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Розвиток суспільства в Україні потребує нового підходу до професійної підготовки та розвитку професійних якостей працівників. Значні зміни в організації виробництва, технічний та економічний прогрес, власне трансформації українського суспільства викликають знецінення певних професійних знань та необхідність постійного оновлення та вдосконалення професійної підготовки. Саме тому одним із принципів державної політики у сфері професійного навчання є безперервність процесу професійного розвитку працівників. Принцип безперервності навчання дає можливість постійно поглиблювати загальноосвітню та фахову підготовку, досягати цілісності та наступності професійних знань. Для забезпечення реалізації права на безперервний розвиток працівника протягом усього його життя в Україні побудована система професійного навчання. Доступ до ресурсів системи можливий при досягненні будь-якого віку та за будь-яких обставин, що дає можливість підтримувати конкурентоздатність та високу кваліфікацію працівників на ринку праці.

Аналіз системи професійного навчання дає можливість визначити її як складний багаторівневий комплекс, який охоплює значну кількість нерівнозначних структур. Вона має свою власну внутрішню будову, що складається з елементів, логічно та послідовно поєднаних між собою.

Якщо розглядати професійне навчання як окремих інститут трудового права України, то його систему будуть складати правові норми, що регулюють суспільні відносини у сфері реалізації права особи на професійне навчання. Ці норми мають власний ієрархічний та логічний зв'язок та поєднуються у відносно відокремлені блоки, що регулюють однорідні групи суспільних відносин у сфері професійного навчання працівників.

З іншого боку, відповідно до ст. 1 Закону України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012р., професійне навчання визначається як процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає пер-

винну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва. Розуміючи професійне навчання як процес, його систему необхідно розглядати як сукупність певних стадій – самостійних, логічно завершених етапів та організаційно-технічних дій. Саме до цих етапів ми можемо віднести первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників.

Нещодавно було прийнято в новій редакції Закон України «Про зайнятість населення» від 7 липня 2012р., в якому визначено поняття професійного навчання як набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці. Новелою даного Закону стало визначення системи професійного навчання з точки зору суб'єктного складу. Так, відповідно до ч.2 ст. 34 зазначеного Закону система професійного навчання охоплює:

1) осіб, які проходять первинну професійну підготовку в навчальних закладах та інших установах, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників і фахівців;

2) працівників, які проходять первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації впродовж трудової діяльності;

3) безробітних, які шукають роботу і потребують первинної професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації.

Слід відзначити, що в даному Законі окремо регулюється процес професійного навчання осіб, яким надано статус безробітного. Особливості їх правового статусу впливають на характер підготовки. Фінансування навчання відбувається за рахунок коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття та державного бюджету, що диктує певні умови реалізації права на професійне навчання, а, зокрема, вибір професії та навчального закладу, що буде надавати освітні послуги тощо. Правові норми щодо регулювання професійного навчання безробітних формують окремий блок системи професійного навчання.

Особливого значення зазначений Закон набуває в ролі систематизуючого акта, що вперше на законодавчому рівні визначив систему професійного навчання працівника. Але слід відзначити нечіткість формулювання понять, адже ч. 2 ст. 34 Закону називається «Система професійного навчання», але зміст статті свідчить про те, що законодавець не визначає елементи системи, а лише перераховує коло осіб, яких вона охоплює. Аналізуючи визначення поняття права на професійну підготовку, надане у тексті ст. 8 Закону, можна дійти висновку, що до системи професійного навчання відносяться такі елементи як первинна професійна підготовка, перепідготовка, спеціалізація і підвищення кваліфікації, стажування у професійно-технічних, вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти, безпосередньо на робочих місцях на виробництві чи у

сфері послуг з метою здобуття особою відповідної кваліфікації або приведення її рівня у відповідність із вимогами сучасного виробництва та сфери послуг.

Перепідготовка, спеціалізація, стажування та підвищення кваліфікації можна віднести до системи післядипломної освіти в Україні. Ст. 47 Закону України «Про освіту» в редакції від 1 січня 2013 року визначає післядипломну освіту як спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої професії, спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Післядипломна освіта створює умови для безперервності та наступності освіти.

Система професійного навчання в Україні на сьогодні недосконала. Існують протиріччя та неточності в нормативно-правових актах, немає достатньо дієвого механізму реалізації окремих прав та можливостей для працівників у даній сфері. Але слід відзначити позитивний процес усунення прогалин та систематизації нормативного матеріалу у сфері професійного навчання, що відбувається сьогодні на законодавчому рівні.

Шишлюк М. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У РАЗІ НАСТАННЯ ІНВАЛІДНОСТІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Відповідно до чинного законодавства для осіб, звільнених з військової служби, та членів їх сімей встановлено три види пенсій: за вислугу років, по інвалідності та в разі втрати годувальника. Умови пенсійного забезпечення військовослужбовців по інвалідності сформульовані в ст. 18 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», відповідно до якої пенсія по інвалідності призначається військовослужбовцям в разі, якщо інвалідність настала в період проходження ними служби або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби, або якщо інвалідність настала пізніше тримісячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби чи під час перебування в полоні або заручником, якщо полонення чи захоплення заручником не було добровільним і особа, яка має право на пенсію за цим Законом, перебуваючи в полоні або заручником, не вчинила злочину проти миру і людства (Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09 квітня 1992 р. № 2262-XII // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 29. – Ст. 399).

Крім того, при настанні інвалідності протягом трьох місяців після звільнення зі служби, призначення пенсії по інвалідності здійснюється без встановлення причинного зв'язку між ушкодженням здоров'я та проходженням військової служби. Таким чином, можна припустити, що така позиція законодавця обумовлена прагненням продовжити період часу, протягом якого за громадянином зберігаються окремі елементи статусу військовослужбовця, хоча самим цим статусом він вже не володіє.

Незважаючи на те, що в разі визнання колишнього військовослужбовця інвалідом протягом трьох місяців після звільнення зі військової служби не потрібно встановлення причинного зв'язку між втратою здоров'я та проходженням військової служби, необхідність визначення причини інвалідності все ж зберігається, так як від цього залежить розмір пенсії. У законодавстві України немає вказівок на те, яка причина інвалідності може встановлюватися за таких обставин, що, в свою чергу, вимагає вдосконалення змісту ст. 20 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» з метою повного та всебічного соціального захисту військовослужбовців, зокрема, шляхом внесення відповідних змін до цього Закону.

Статтею 19 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» передбачено, що групи і причини інвалідності, а також час її настання встановлюються медико-соціальними експертними комісіями, які діють на підставі положення про них, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Проте аналіз діючого на даний час Положення про медико-соціальну експертизу та Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності дає підстави стверджувати, що медико-соціальна експертна комісія покликана визначити не саму причину інвалідності, а причинний зв'язок захворювання або каліцтва з військовою службою (Положення про медико-соціальну експертизу: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. N 1317// Урядовий кур'єр. – 2009. – № 238; Положення про порядок, умови та критерії встановлення інвалідності: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 грудня 2009 р. N 1317 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 95 – Ст. 3265).

Крім того, аналіз ст. 5 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» дозволяє дійти висновку, що військовослужбовці позбавляються права на призначення будь-яких пенсій за цим Законом, в тому числі, пенсії по інвалідності внаслідок позбавлення військовослужбовців військових або спеціальних звань (у тому числі під час перебування їх у запасі або у відставці), а також звільненим зі служби у зв'язку із засудженням за умисний злочин, вчинений з використанням свого посадового становища, але натомість мають право на призначення пенсії на підставах установлених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»

(Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-50 – Ст. 376).

Проте умисне заподіяння шкоди своєму здоров'ю серед обставин, що дозволяють відмовити військовослужбовцю у виплаті пенсії по інвалідності, у законодавстві України взагалі не згадується.

Окреслена проблема має загальний характер, оскільки в пенсійному законодавстві України відсутній підхід до виплати пенсій, якщо право на їх отримання виникає внаслідок протиправних дій громадян або умисного спричинення ними шкоди своєму здоров'ю. У Законі України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» взагалі немає норми, що забороняє призначення пенсії по інвалідності, якщо право на таку пенсію виникло в результаті здійснення протиправного діяння або навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю. Відмовити в призначенні пенсії на підставі положень цього Закону можна лише колишнім військовослужбовцям, позбавленим у встановленому законодавством порядку військових звань.

Все це свідчить про необхідність уніфікації правового регулювання відносин з виплати пенсій по інвалідності, що настала внаслідок вчинення протиправних діянь або навмисного заподіяння шкоди своєму здоров'ю.

Кайтанський О. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Упродовж останнього десятиріччя Україна наполегливо наближається до європейських стандартів. На рівні держави напрацьовано універсальні принципи взаємодії з географічними сусідами та країнами – учасниками Європейського Союзу: взаємоповага, взаємодопомога, готовність до вирішення всіх проблем, незважаючи на рівень їх складності. Проте на сьогоднішній день багато громадян України сприймають євроінтеграцію як суто політичну матерію, предмет міжнародних переговорів.

Однак реальна, а не декларативна європейська інтеграція насамперед має стосуватися внутрішнього розвитку держави, поліпшення життя звичайної людини. Це хороші дороги, безпечні вулиці, якісна освіта.

Дійсно, немає жодного сфери, якої б не стосувалася євроінтеграція. Для держав колишнього Радянського Союзу величезним стимулом до проєвропейських перетворень стало прагнення до більш тісних відносин з Європейським Союзом.

Правовою основою євроінтеграції України повинна стати Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Угода про асоціацію є новаторським до-

кументом і першою угодою, що ґрунтується на політичній асоціації між ЄС та будь-якою з країн-учасниць Східного партнерства. Також ця Угода є безпрецедентною з точки зору свого обсягу і глибини, незважаючи на те, що угода досі не підписана, провідні політики та юристи як України так і ЄС сходяться в думках про те, що це справа найближчого року. Отже угоду про асоціацію можна розглядати як реальну перспективу для України.

Основні частини Угоди присвячені ключовим реформам, економічному відновленню та зростанню, а також урядуванню та секторальній співпраці у сферах енергетики, транспорту, охорони довкілля, промисловості, соціального розвитку і соціального захисту, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури.

У програмі інтеграції України до Європейського Союзу зазначено, що головною метою інтеграції України до ЄС у галузі освіти є розбудова взаємовигідної співпраці з державами-членами ЄС для створення в Україні життєздатної системи безперервного навчання й виховання, досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

У період формування усталених відносин між країнами Європи та розширення політики співробітництва щодо України, набуває важливого значення виховання покоління молоді, яке буде захищеним та мобільним на ринку праці, здатним робити особистий духовно-світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички та компетентності для інтеграції в європейське та світове суспільство.

При докладному вивченні впливу Угоди про асоціацію на поліпшення соціального захисту молоді перш за все необхідно розглянути розділ **«Економічне та секторальне співробітництво»** в якому серед інших напрямів співпраці виділено охорону здоров'я, культуру, освіту, молодь. Мета Угоди про асоціацію між ЄС і Україною у сфері вищої та професійно-технічної освіти – це досягнення Україною рівня держав-членів Євросоюзу.

Співробітництво в рамках Угоди про асоціацію має призвести до:

- повноцінної участі України в єдиному європейському освітньому просторі, заснованому на Болонському процесі;
- модернізації змісту освіти: впровадження новітніх досягнень науки, оволодіння сучасними демократичними формами адміністрування;
- сприяння інтеграції молоді в суспільство загалом заохочуючи її активну громадську позицію та ініціативність;
- сприяння молоді в отриманні знань навичок та професійних умінь поза освітньою системою включаючи волонтерство та визнання цінності такого досвіду;
- посилення діалогу та співпраці між студентом і викладачем або адміністратором;

- впровадження та реалізація концепцій навчання протягом життя як одного з пріоритетів європейського освітнього простору;
- просування здорового способу життя молоді;
- розвиток співпраці між молодіжними організаціями в Україні в ЄС та його державах-членах;
- посилення співпраці між вищими навчальними закладами.

Модернізація системи вищої освіти допоможе і вирішенню соціально-економічних проблем. Наприклад, кращому регулюванню ринку праці, зниженню рівня безробіття. Взаємодія між освітніми закладами підвищить рівень мобільності молоді та можливість глибокого обміну знаннями та навичками. Це зменшить обсяги витоку робочої сили та інтелектуального потенціалу з України. Зазначені напрями перспективні до опрацювання та імплементації в національне законодавство.

Євроінтеграція України на сьогоднішній день є одним з передових напрямків реформування правової системи України. Основною вимогою Європейського Союзу до України є реформування національних правових стандартів та підвищення їх до європейського рівня. Цікавим для дослідження видається вплив євроінтеграційних процесів на розвиток та поліпшення соціальної захищеності молоді. Виходячи з положень, закріплених в Угоді про асоціацію України з ЄС, які стосуються правового статусу та ступеня соціальної захищеності молоді, підписання угоди якісно впливатиме на зміну національного законодавства, покращить рівень соціальної захищеності молоді України під час навчання та працевлаштування. Після підписання Угоди наступним необхідним кроком повинно стати внесення змін до законодавства України з метою гармонізації національного права з міжнародним. Такі заходи підвищать конкурентоздатність молоді на ринку праці та забезпечать збереження інтелектуального капіталу України. Саме тому міжнародне співробітництво є пріоритетним напрямком розвитку національної правової системи України.

Бориченко К. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ

Соціальний захист є невід'ємною частиною соціальної політики будь-якої цивілізованої держави. Конституція України, проголосуючи нашу державу демократичною, правовою і соціальною, визнає право громадян на соціальний захист, який, відповідно до ст. 46, включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Система соціального захисту в Україні на даний час ще не повністю сформована, що зумовлює актуальність дослідження шляхів подальшого вдосконалення правового регулювання соціального захисту населення взагалі та сімей з дітьми зокрема. Право соціального забезпечення потребує розробки галузевого понятійно-категоріального апарату. Одним з актуальних питань у теоретичному та прикладному аспектах є поняття «соціального захисту», щодо змісту якого немає єдності серед науковців.

Окремі аспекти соціального захисту сімей з дітьми, в тому числі, характеристика змісту цього поняття та його визначення досліджувались у працях таких науковців як В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, П. Д. Пилипенко, Б.І. Сташків, І. М. Сирота, О. М. Потопахіна, В. С. Тарасенко та ін.

За радянських часів теоретиками права поняття «соціального захисту» майже не використовувалось, а загальновживаним був термін «соціальне забезпечення». Але, не дивлячись на те, що на перший погляд, ці поняття є тотожними, більшість науковців вказують на їх змістовні відмінності, зазначаючи, що вони співвідносяться між собою як частина і ціле.

За висновком В. С. Андрєєва, соціальне забезпечення становить сукупність певних соціально-економічних заходів, пов'язаних із забезпеченням матері і дитини, громадян у старості та в разі непрацездатності, з медичним лікуванням і обслуговуванням як важливим засобом профілактики і поновлення працездатності. (Андрєєв В. С. Право социального обеспечения СССР. – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 10)

Деякі вчені соціальне забезпечення визначають як види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них обставини не мають достатніх засобів для існування (Сташків Б.І. Поняття права соціального забезпечення // Право України. – 2000. – № 5. – С. 25); інші – як форму вираження соціальної політики держави, спрямовану на матеріальне забезпечення певних категорій громадян за рахунок коштів державного бюджету і соціальних позабюджетних державних фондів, у випадку настання соціально значимих обставин, з метою вирівнювання соціального положення цих громадян (Право социального обеспечения: учебное пособие / под ред. К. Н. Гусова. – М.: «Прспект», 1999. – С. 10).

У другій половині ХХ ст. поряд з поняттям «соціальне забезпечення» з'явилося поняття «соціальний захист», яке набуло більш широкого розповсюдження.

Так, М. Л. Захаров і Е. Г. Тучкова вважають, що соціальний захист населення – це більш універсальна, ніж соціальне забезпечення, система підтримки населення, зорієнтована не тільки на класичні соціальні ризики (старість, інвалідність, втрата годувальника тощо), але й на ризики, привнесені у життя суспільства своєрідністю ринкових відносин (вимушена обмеженість у правах внаслідок неможливості повноцінно брати участь у

житті суспільства, спричинена важким соціальним станом, що найбільш характерно для сімей з дітьми) (Право социального обеспечения России: Учебник / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. – 4-изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 33).

М. О. Буянова ще більше розширює зміст поняття соціального захисту, відзначаючи, що хоча основні питання соціального захисту громадян належать до права соціального забезпечення, соціальний захист здійснюється також за допомогою інших галузей права – трудового, житлового, сімейного та ін. (Право социального обеспечения России: Учебник / К. М. Гусов, М. О. Буянова. – М.: Проспект, 2012. – С. 7)

Аналіз застосування терміна «соціальний захист» дозволяє дійти висновку, що він застосовується у широкому та вузькому значенні.

Як вважає О.Є. Мачульська, у широкому сенсі під соціальним захистом розуміють діяльність держави, що спрямована на забезпечення процесу формування та розвитку повноцінної особистості, на виявлення та нейтралізацію негативних факторів, які впливають на особистість, на створення умов для самовизначення й утвердження в житті. У вузькому значенні, на думку вченого, соціальний захист слід розглядати як сукупність закріплених на законодавчому рівні економічних, правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян та нормальну життєдіяльність людини, функціонування держави. (Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения: учеб. пособие для вузов. – К.: Книжный мир, 1999. – С. 4-5)

Аналогічної точки зору дотримується Н. Б. Болотіна, яка під соціальним захистом у широкому значенні розуміє зміст соціальної функції держави та систему економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина у державі. У вузькому ж розумінні, соціальний захист становить власне соціально-захисну діяльність держави щодо захисту населення від несприятливих наслідків соціальних ризиків. (Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – С. 58) У такому значенні, на думку вченого, розуміється поняття соціального захисту у Конституції України.

У літературі сформульовані також поняття соціального захисту окремих категорій громадян. Так, О. М. Потопахіна дає визначення поняття соціального захисту дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яке визначає як систему гарантованих державою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо повного державного забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів і отримання передбачених законодавством пільг для задоволення їх життєво необхідних потреб та створення умов для нормальної життєдіяльності. (Потопахіна О. М. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського

підкування: поняття та види // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2010. – № 2. – С. 117).

Таким чином, «соціальний захист» – це збірне поняття, зміст якого відображає різні сторони соціальної політики держави та є базовою категорією науки права соціального забезпечення, яка включає в себе суспільні відносини щодо забезпечення умов для нормальної життєдіяльності населення.

На підставі проведеного дослідження, соціальний захист сімей з дітьми можна визначити як сукупність економічних, соціальних, правових та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення достатніх засобів для реалізації життєво важливих потреб сімей з дітьми, шляхом надання грошової та натуральної допомоги, соціально-побутового та медичного обслуговування, що здійснюється державними та іншими органами з метою створення рівних можливостей у суспільному житті з іншими категоріями населення.

Гудзь А. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ДИТЯЧА БЕЗДОМНІСТЬ ТА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

Особливо важливе питання для вирішення проблеми дитячої безпритульності – це кількість таких дітей в Україні. Проте отримати точні дані дуже складно, по-перше, через штучне заниження статистики, недосконалість системи обліку та збору інформації про цих дітей; по-друге, існують розбіжності власне щодо поняття об'єкту дослідження.

У науковій літературі зустрічаються терміни «діти вулиці», «бездоглядні діти», «безпритульні діти» (Кривачук Л. Ф. Теоретичні аспекти дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні. // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 2. – С. 2), «соціальні сироти» (Кабаченко Н. В. Дитяча бездомність в Україні. // Наукові записки НаУКМА: зб. наук. праць. сер. педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2010. – Т. 110. – С. 61) тощо, які часто ототожнюються, чим значно ускладнюють можливість встановлення масштабів проблеми, її дослідження, та потребують чіткого визначення.

Термін «діти вулиці» в законодавстві не закріплений. Найчастіше він вживається працівниками ЗМІ, журналістами. Автори праці «Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліть» під поняттям «діти вулиці» розуміють бездомних і безпритульних дітей (Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи на межі тисячоліття: [монографія]. – К.: УДЦССМ. – 2001. – С. 107).

Вперше на законодавчому рівні поняття «безпритульні діти» було застосовано в Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р., згідно зі ст. 1 якого, безпритульні діти – це діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання». Згідно з Законом України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» від 2 червня 2005 р. безпритульні діти – це діти, які були вимушені залишити або самі залишили сім'ю чи дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання. В останнє визначення законодавець не включив словосполучення «діти, які були покинуті батьками». Це є більш вірним, адже діти, покинуті батьками, не завжди є безпритульними. В цьому ж Законі закріплені поняття «безпритульність» – це стан людини, пов'язаний з неможливістю фактично проживати (перебувати) в жиллому приміщенні, на яке вона має право; «безпритульний» – людина, яка перебуває у стані безпритульності. Отже, діти, покинуті батьками, скоріше належать до категорії «бездоглядні діти», ніж безпритульні. Таким чином, положення Закону «Про охорону дитинства» необхідно узгодити з Законом «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. визначає безпритульних дітей як таких, що позбавлені батьківського піклування, цим самим ототожнюючи їх з бездоглядними, не включаючи можливість відсутності у них житла.

Визначення поняття «бездоглядні діти» на законодавчому рівні на сьогодні також відсутнє. Узагальненим та найбільш поширеним є таке тлумачення цього терміну: бездоглядні – це діти, не забезпечені сприятливими умовами для фізичного, духовного, інтелектуального розвитку.

До категорії «бездоглядні діти» входять поняття «діти, які бродяжать» та «діти, що жебракують» (Кривачук Л. Ф. Теоретичні аспекти дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні. // Теорія та практика державного управління. – 2001. – Вип. 2. – С.3), які також нормативно не закріплені. Також до таких дітей відносно можна включити «дітей-втікачів».

Ще одним часто вживаним в літературі терміном є «соціальні сироти» (Кабаченко Н. В. Дитяча бездомність в Україні. // Наукові записки НаУКМА: зб. наук. праць. сер. педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2010. – Т.110. – С. 61). Даний термін узагальнює поняття «дитина-сирота» та «діти, позбавлені батьківського піклування», закріплені в Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р.

Поняття «безпритульні діти» нерідко ототожнюється з поняттями «бездоглядні діти» та «соціальні сироти». Але не всі бездоглядні діти є безпритульними, також не всі безпритульні є бездоглядними, якщо при-

пустити, що дитина може проживати на вулиці з батьками або одним із них. В свою чергу не завжди соціальні сироти є безпритульними, адже не слід категорично вважати, що житло в таких дітей відсутнє.

Що стосується термінології, також спірним є питання наявності в безпритульної дитини житла. Серед безпритульних дітей можуть бути і бездомні, наприклад ті, які були покинуті батьками і особу яких не встановлено, або ті, батьки яких не забезпечені житлом взагалі. Але питання дитячої бездомності в Україні зовсім не розроблене, про що навіть свідчить власне виділення категорії «безпритульні діти» окремо від «бездомні особи», судячи з назви основного Закону, який регулює відносини в цій сфері – «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей».

За результатами аналізу вище зазначеного матеріалу, можна сформулювати наступні рекомендації та зробити висновки.

1. Для того, щоб структурувати дітей для глибшого вивчення явища, подальших розробки та застосування заходів з профілактики бездомності, соціального забезпечення, реінтеграції потрібно законодавчо закріпити поняття таких категорій дітей: «бездоглядні діти», «безпритульні діти», «бездомні діти».

2. Необхідно на державному рівні провести експертизу законодавства з метою створення єдиного понятійного апарату. Слід нормативно визначити терміни: «діти, які жебракують», «діти, які бродяжать», «жебракуювання», «бродяжництво». Також потрібно узгодити положення Закону «Про охорону дитинства» у частині визначення терміна «безпритульні діти» із Законом «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей».

Все це дасть змогу правильно трактувати поняття, що в подальшому позитивно вплине як на систему обліку та реєстрації таких дітей на загальнодержавному рівні, так і на збір інформації для майбутніх наукових досліджень.

Станчева О. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ОБРАННЯ ЗА КОНКУРСОМ ЯК ВИД ОЦІНКИ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ

Визначення здібностей і кваліфікації працівників можливо за допомогою їх оцінки як при прийомі на роботу за допомогою таких організаційно-правових процедур, як обрання за конкурсом, встановлення випробування при прийнятті на роботу, так і в процесі здійснення трудової діяльності працівника – за допомогою складання кваліфікаційного іспиту або проходження атестації.

Обрання за конкурсом є одним із видів оцінки ділових якостей працівників. Конкурс являє собою особливий порядок вибору на певну посаду одного з учасників відбору колегіальним органом, наприклад вченою, науково-технічною, художньою радою або спеціально утвореною комісією з проведення конкурсу. У відповідності з даним рішенням керівник організації укладає трудовий договір з претендентом, обраним на посаду за конкурсом.

Для деяких категорій працівників конкурс є обов'язковим, для деяких – можливою умовою заміщення відповідної посади. Наприклад, обов'язковою умовою конкурс є для посад державної служби; заміщення посад науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів України; службовців служби безпеки, митних органів та ін.

Правовою основою проведення конкурсу державних службовців є Закон України «Про державну службу». Порядок проведення конкурсу для вступу на державну службу регулюється Положенням про порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних посад державних службовців, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України.

Дані про вакансії посад державних службовців підлягають публікації та поширенню через засоби масової інформації не пізніш як за один місяць до проведення конкурсу.

Особи, які претендують на зайняття посади державного службовця, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції». У разі прийняття на державну службу на конкурсній основі спеціальна перевірка проводиться після проведення конкурсу стосовно осіб, які рекомендовані для призначення на посаду.

Багато схожих умов проведення конкурсу мають і претенденти на вакантні посади науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів України. Згідно з Положенням про порядок заміщення посад науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів України третього і четвертого рівнів акредитації конкурс є спеціальною формою добору науково – педагогічних працівників у вищих навчальних закладах, що має на меті забезпечити вищі навчальні заклади особами, які найбільше відповідають вимогам сучасної вищої освіти. Конкурс на заміщення вакантної посади оголошується керівником вищого навчального закладу, про що видається наказ. Конкурс на заміщення посад науково-педагогічних працівників проводиться:

- на вакантні посади;

- по закінченні строку обрання, якщо науково-педагогічний працівник виконав обов'язки на умовах строкового договору (контракту), термін якого закінчується, та не досягнуто домовленості з ректором про продовження трудових відносин на новий строк. У цьому випадку конкурс оголошується за два місяці до закінчення строку дії трудового договору (контракту).

Оголошення про проведення конкурсу публікується у друкованих засобах масової інформації, засновником (співзасновником) яких є орган місцевого самоврядування населеного пункту, в якому знаходиться вищий навчальний заклад.

Про зміни умов конкурсу або його скасування видається наказ керівника вищого навчального закладу, про що оголошується у відповідних засобах масової інформації. Строк подання заяв та документів для участі у конкурсі не може бути меншим ніж один місяць від дня опублікування оголошення про конкурс. Забороняються немотивована відмова на участь у конкурсі та вимоги щодо відомостей і документів, надання яких не передбачено чинним законодавством.

Для інших категорій працівників конкурс може стати обов'язковим через вказівку на це у статуті (положенні) відповідної організації. Роботодавцю належить право визначити, які посади обираються за конкурсом, а також встановити порядок конкурсного обрання.

При визначенні вимог до кандидатів конкурсу необхідно виходити з того, що вони не повинні носити дискримінаційного характеру. Щоб уникнути цього, головну увагу треба звертати на ділові якості працівника. Під діловими якостями працівника в літературі розуміються здібності фізичної особи виконувати певну трудову функцію з урахуванням наявних у нього професійно-кваліфікаційних якостей (наявність певної професії, спеціальності, кваліфікації), особистісних якостей (стан здоров'я, наявність певного рівня освіти, досвід роботи з даної спеціальності, у даній галузі). (Воронцов С., Розова А. // Кадровик. Трудове право для кадровика. «Правові норми про конкурс при прийнятті на роботу». – 2007. – № 5. – С. 15). Крім того, роботодавець має право пред'явити особі, що претендує на вакантну посаду, й інші вимоги, які необхідні на додаток до типових професійно-кваліфікаційних вимог через специфіку тієї чи іншої роботи. Припустимо, володіння однією або кількома іноземними мовами, здатність працювати на комп'ютері.

Отже, конкурс є одним з основних видів оцінки ділових якостей працівників, дозволяє отримати розгорнуте уявлення про конкретну особу, зробити висновок про її кваліфікацію та відповідність майбутній посаді.

Пушкаренко С. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У СФЕРІ ПРАЦІ

У національній юридичній практиці термін «соціальне партнерство» замінено терміном «соціальний діалог» Указом Президента України «Про розвиток соціального діалогу в Україні» від 29 грудня 2005 року.

Законодавець зайняв чітку позицію, використовуючи термін «соціальний діалог» у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», соціальний діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин.

Експерти МОП дають досить широке визначення поняттю «соціальний діалог». До нього вони включають всі види переговорів, консультацій і просто обмін інформацією між представниками уряду, роботодавцями та працівниками або серед них, які стосуються спільних інтересів, пов'язаних з економікою та соціальною політикою. МОП вважає, що соціальний діалог – це найбільш вдалий засіб для вдосконалення життєвих умов і умов праці та встановлення соціальної справедливості.

Соціальний діалог у сфері праці не можна розглядати як процес, оскільки в даному випадку йдеться не про процес, а про якісно нові відносини, які складаються у суспільстві і мають на меті досягнення взаєморозуміння та прийняття узгоджених рішень, що стосуються економічної та соціально-трудової сфери, а також інших проблем, які становлять спільний інтерес.

У загальному плані поняття «діалог» означає словесний обмін, розмову між двома чи кількома особами, форму людського спілкування. Діалог є комунікаційним процесом, який покликаний забезпечити розуміння наданої інформації. Соціологічне бачення «діалогу» виражається у визнанні його суспільного характеру, соціальної сутності діяльності суб'єктів діалогових відносин із соціального діалогу.

Соціальний діалог є не лише формою спілкування або комунікації, а й процесом взаємодії соціальних суб'єктів, в основу якого покладені певні принципи і правила, дотримання яких сприятиме цивілізованому вирішенню соціальних суперечностей. У зв'язку з цим соціальний діалог слід розглядати як систему суспільних відносин, які виникли між його сторонами. Сторони соціального діалогу повинні постійно взаємодіяти одна з одною, оскільки тільки в цьому випадку можливо говорити про реально діючу систему соціального діалогу.

Підґрунтям соціального діалогу є визнання необхідності існування в суспільстві різних соціальних груп з їх специфічними інтересами, об'єктивність прояву і конфлікту інтересів, боротьби між соціальними групами та можливості вести цю боротьбу цивілізованими способом і досягати конструктивного, взаємоприйнятного компромісу, що відповідає завданням подальшого суспільного розвитку.

Результатом соціального діалогу є консенсус – спільне рішення, що враховує інтереси кожного суб'єкту діалогу. Необхідність соціального діалогу обумовлена тим, що суперечності у соціальній сфері неминучі. Їхня наявність зовсім не означає, що вони обов'язково повинні бути доведені до конфлікту. Навпаки, для того й існує держава, громадські організації, суспільно-політичні науки, щоб виявляти ці суперечності на початкових стадіях та локалізувати їх.

За своєю природою ці відносини мають колективний характер, оскільки сторони соціального діалогу це у більшості випадків колективні суб'єкти.

Соціальний діалог у сфері праці є системою колективних трудових відносин між працівниками (їх представниками) та роботодавцями (їх представниками). Зазначена система повинна ґрунтуватися на певних принципах, якими б керувалися сторони цих відносин. У Законі України «Про соціальний діалог в Україні» міститься наступний перелік принципів соціального діалогу:

- законності та верховенства права;
- репрезентативності і правоможності сторін та їх представників;
- незалежності та рівноправності сторін;
- конструктивності та взаємодії;
- добровільності та прийняття реальних зобов'язань;
- взаємної поваги та пошуку компромісних рішень;
- обов'язковості розгляду пропозицій сторін;
- пріоритету узгоджувальних процедур;
- відкритості та гласності;
- обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей;
- відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

Згідно конвенції МОП № 144, принцип рівноправності означає рівне ставлення з боку держави до сторін соціального діалогу і працівників, які користаються правом свободи професійних об'єднань.

Сторони соціального діалогу повинні володіти певною свободою при обговоренні питань, що входять у сферу праці. Законодавець не встановлює спеціального переліку питань, обов'язкового для обговорення чи забороненого для обговорення. Сторони є вільними у виборі предмету обговорення трудових, соціальних та економічних питань. Даний принцип є важливою гарантією розвитку демократичних інститутів та зміцнення всієї системи соціального діалогу.

Метою соціального діалогу є досягнення соціальної злагоди між його учасниками шляхом забезпечення балансу соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців, сприяння взаєморозумінню між ними, запобігання виникненню конфліктів і розв'язання суперечностей для створення необхідних умов функціонування та соціально-економічного розвитку підприємств, установ, організацій, підвищення життєвого рівня працівників.

Байло О. В.

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін*

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У сучасний період проблема забезпечення прав людини має всесвітнє значення. В умовах становлення демократичної, соціальної, правової держави, соціально-орієнтованої ринкової економіки проблема забезпечення поваги і додержання прав людини набула глобальних масштабів і на національному рівні, в тому числі в основній сфері життєдіяльності людини – сфері праці. Захист суб'єктивних прав і законних інтересів в межах відповідної форми захисту та за допомогою того чи іншого способу є об'єктивною необхідністю. Саме за рівнем захисту прав людини і громадянина оцінюються ефективність діяльності органів державної влади, ступінь демократичності держави в цілому. Створення і функціонування всеохоплюючої системи захисту трудових прав є важливою юридичною гарантією їх забезпечення.

В умовах ринкової економіки проблеми забезпечення надійного захисту трудових прав та законних інтересів працівників надзвичайно загострилися. Стан додержання законодавства про працю характеризується зростанням порушень трудових прав громадян, зниженням рівня ефективності їх захисту. У зв'язку з цим перед наукою трудового права поставило завдання визначити форми та способи захисту цих прав, механізм їх реалізації, зміст нового інституту в системі трудового права – захисту трудових прав, свобод та інтересів людини.

Поняття захисту трудових прав працівників розрізняють в широкому і вузькому його сенсах.

Захист трудових прав працівників у вузькому сенсі слова – це забезпечення дотримання трудових прав, захист їх від порушень, у тому числі і профілактика, відновлення незаконно порушених прав і встановлення трудовим законодавством і діями відповідних органів реальної ефективної відповідальності працедавців і їх представників (адміністрації) за порушення трудового законодавства, його невиконання, тобто за порушення трудових прав працівників (Киселев І. Я. Трудовое право в условиях рыночной экономики: опыт стран Запада.– М., 1992.– С. 6).

У широкому сенсі під захистом трудових прав працівників слід розуміти реалізацію захисної функції трудового права, яка, у свою чергу, відображає захисну функцію держави. Тому захист трудових прав працівників в широкому сенсі включає і захист у вузькому сенсі, і наступні найважливіші способи захисту цих прав:

1) встановлення на загальнодержавному рівні КЗпП і іншим трудовим законодавством високого рівня умов праці, гарантії основних трудових прав, які доповнюються, підвищуються, розвиваються регіональним

трудовим законодавством і в локальному порядку колективними договорами, угодами, трудовими договорами;

2) розвиток виробничої демократії як безпосередньої, так і представницької (через профспілки та інших представників працівників), коли працівники самі беруть участь і у визначенні правил внутрішнього трудового розпорядку, і у встановленні обов'язковості укладення в організації колективних договорів, не віддаючи все це на вирішення тільки роботодавця;

3) широка пропаганда трудового законодавства всіма способами (через ЗМІ, лекції і т. д.) серед трудящих, а також навчання основам його працевлаштування і їх представників (адміністрації) з використанням практики показу ефективних способів захисту від трудових правопорушень, навчання трудящих культурно боротися за свої трудові права (Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник.— 3-тє вид., стер.— К.: Вікар, 2005.— С. 13).

У юридичній літературі вказуються основні три способи захисту трудових прав працівників і їх законних інтересів: державний нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства, захист трудових прав працівників професійними спілками і самозахист працівниками трудових прав.

Під способом захисту трудових прав Сонін О.Є. розуміє матеріально-правову вимогу, яка може бути висунута уповноваженою особою до її контрагента у певних правовідносинах на випадок порушення, невизнання чи оспорування прав такої особи. Не має суттєвого значення, в який спосіб (в тому числі – через діяльність яких осіб та/або органів) ця вимога виконується (Сонін О.Є. Щодо ефективності способів захисту трудових прав // Держава і право: *de lege praeterita, instante, futura*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 27-28 листопада 2009 року. – Миколаїв: Іліон, 2009. – С. 265).

Концепцію забезпечення прав людини у сфері праці покладено в основу реформування сучасного трудового законодавства України. Нині працівник вправі оскаржити до суду будь-яке порушення його трудових прав.

Однак, для більш повного забезпечення прав і свобод кожного працівника необхідно підвищити ефективність механізму колективного захисту трудових прав та інтересів працівників, складовими елементами якого є діяльність профспілок, колективні переговори, колективні договори і угоди, вирішення колективних трудових спорів; посилити нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, охорону праці, законодавчо закріпити норми конвенцій і рекомендацій МОП про інспекцію праці. З метою досягнення найбільшої ефективності способів захисту трудових прав необхідним є поєднання в них здатності відновити порушене право із стимулюванням правомірної поведінки шляхом покладення на правопорушника додаткових обов'язків, що обумовлює більш детальний аналіз форм та способів захисту трудових прав.

Брильова О. В.

*Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін*

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ РОБОТОДАВЦІВ ТА ЇХ ОБ'ЄДНАНЬ

Право на участь в системі соціального діалогу, колективно-договірному регулюванні трудових відносин належить роботодавцю, який є ключовою фігурою у використанні і організації праці. Роботодавці виконують обов'язки, які виникають з колективного договору, угоди, створюють умови для функціонування в організації представницьких органів робітників, проводять з ними консультації, надають необхідну інформацію тощо. Відповідно до Закону України «Про соціальний діалог в Україні», роботодавець визнається стороною соціального діалогу в Україні.

Окремі теоретичні та практичні аспекти правового статусу організацій роботодавців, їх об'єднань, як суб'єктів трудового права, колективних трудових правовідносин, соціального діалогу у сфері праці досліджуються у роботах вітчизняних науковців: Н. Б. Болотіної, Г. С. Гончарової, І. М. Дубровського, М. Л. Дубровського, В. В. Жернакова, В.І. Жукова, З. Я. Козак, В. В. Лазор, Г. М. Ніколайченко, П. Д. Пилипенка, С. М. Прилипко, О.І. Процевського, В. М. Покотило, В. Г. Ротаня, С. Я. Українця, О.І. Уманського, Н. М. Хуторян, Г.І. Чанишевої та ін.

Російська вчена Нуртдинова А. Ф. поділяє права зазначених організацій на 2 групи: 1) права загального характеру, пов'язані з представництвом роботодавців у системі соціального партнерства; 2) права, що визначають ступінь участі об'єднання роботодавців у кожній формі соціального партнерства (Нуртдинова А. Ф. Объединения работодателей: их права и обязанности в системе социального партнерства // Хозяйство и право. – 2003. – № 10. – С.8), а Ніколайченко Г. М. наводить наступну класифікацію повноважень: 1) повноваження, що мають дорадчий (рекомендаційний) характер, наприклад, право вносити до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування пропозиції з питань, пов'язаних із статутною діяльністю; 2) повноваження, що мають паритетний характер, наприклад, право на участь в управлінні фондами соціального страхування та нагляді за їх діяльністю; 3) контрольні повноваження, що доповнюють повноваження, які мають дорадчий та паритетний характер, наприклад, контроль за виконанням положень колективних угод, сторонами яких вони є (Ніколайченко Г. М. Проблеми представництва інтересів роботодавців в Україні / Г. М. Ніколайченко // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 7).

Повноваження організацій роботодавців, їх об'єднань – це сукупність прав і обов'язків зазначених організацій.

Досліджуючи повноваження організацій роботодавців, їх об'єднань, слід зауважити, що це юридичний спосіб реалізації їх функцій.

При цьому функції зазначених організацій необхідно відмежовувати від мети та завдань їх діяльності. Завдання та функції – це поняття, які є взаємопов'язаними, але не тотожними. Завдання організації роботодавців визначають її соціальне призначення та мету, заради досягнення якої створюється організація роботодавців або їх об'єднання. Тим самим, завдання організації є передумовою виникнення її функцій. В свою чергу, функції являють собою засоби реалізації та виконання поставлених завдань.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 року основними функціями організацій роботодавців та їх об'єднань є представництво й захист інтересів роботодавців. До зазначених у Законі двох основних функцій слід також додати функцію контролю за виконанням колективних угод.

Для реалізації даних функцій Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 року наділяє організації роботодавців та їх об'єднання наступними правами:

- вносити до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування пропозиції з питань, пов'язаних з їх статутною діяльністю (п. 1 ч. 2 ст. 18);
- проводити експертизу проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань, що стосуються прав та інтересів їх членів (п.2 ч.2 ст.18);
- брати участь у веденні переговорів з укладення колективних договорів і угод та у межах своїх повноважень укладати колективні договори і угоди (ст. 19);
- представляти та захищати інтереси своїх членів під час здійснення відповідними контролюючими органами заходів із державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності (ст. 21);
- брати участь у формуванні та реалізації державної політики зайнятості населення (ст. 22);
- брати участь в управлінні фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування та нагляді за їх діяльністю (ст. 23);
- брати участь у вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) (ст.24);
- на інформацію, що включає право одержувати від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності інформацію, необхідну для виконання своїх статутних завдань; одержувати статистичні дані з питань праці, соціальних та економічних питань; поширювати інформацію щодо своєї діяльності і пропагувати свої ідеї та мету; висвітлювати свою діяльність у засобах масової інформації; виступати засновниками засобів масової інформації відповідно до закону; проводити соціологічні дослідження,

створювати наукові, інформаційні, експертно-аналітичні та навчально-дослідницькі центри (ст. 25);

- у сфері вищої, професійно-технічної освіти, навчання на виробництві, зокрема у розробленні державних стандартів освіти, кваліфікаційних характеристик, професійних стандартів (ст. 26);
- та інші.

При цьому Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22.06.2012 р. окремо не визначає основних обов'язків організацій роботодавців та їх об'єднань, на відміну від Закону України «Про організації роботодавців» від 24.05.2001 р.

Повноваження організацій (об'єднань) роботодавців, як колективних суб'єктів трудового права, суб'єктів соціально-партнерських відносин на стороні роботодавців визначаються у міжнародних актах, ратифікованих Україною, законах України: «Про соціальний діалог в Україні»; «Про громадські об'єднання»; «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»; «Про колективні договори і угоди»; «Про порядок вирішення колективних трудових спорів, конфліктів» та законодавстві про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

На нашу думку, перелік основних обов'язків організацій роботодавців, їх об'єднань, який характеризував би їх статус як суб'єктів трудового права має бути чітко визначеним у Законі України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності».

Таким чином, вдосконалення правового регулювання статусу організацій роботодавців, їх об'єднань, як суб'єктів трудового права, у напрямку вдосконалення та конкретизації повноважень зазначених організації сприятиме розвитку соціального партнерства в Україні та вдосконаленню правового регулювання суспільних відносин з застосування найманої праці в умовах ринкових відносин.

Дейнека В. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПРИНЦИПИ ВИРІШЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ ЗА АКТАМИ МОП

В актах Міжнародної організації праці містяться норми, що стосуються застосування механізмів примирення, посередництва та арбітражу для вирішення колективних трудових спорів. Стандарти МОП у цій сфері містяться в Рекомендації № 91 про колективні договори 1951 р., Рекомендації № 92 щодо добровільного примирення та арбітражу 1951 р., Конвенції МОП № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 р. та Рекомендації № 163 щодо сприяння колективним переговорам 1981 р.

Рекомендація МОП № 92 щодо добровільного примирення та арбітражу 1951 р. закликає держави створювати органи із добровільного примирення з метою сприяти попередженню і вирішенню трудових конфліктів. Процедура добровільного примирення відповідно до умов кожної держави має бути доступною з метою відвернення та вирішення трудових конфліктів у промисловості між роботодавцями і працівниками. Такі органи утворюються із рівної кількості представників роботодавців і працівників. Примирна процедура повинна бути безплатною та оперативною; час, відведений на процедуру державним законодавством, має бути встановлено завчасно та зведено до мінімуму. Процедура примирення може починатися як з ініціативи будь-якої зі сторін трудового конфлікту, так і з ініціативи органу добровільного примирення, виходячи з його статусу. Якщо трудовий конфлікт було передано на процедуру примирення за згодою всіх заінтересованих сторін, останніх слід заохочувати утримуватись від страйків і локаутів, поки триває процедура примирення.

Всі угоди, яких заінтересовані сторони можуть досягти під час процедури примирення або які є її результатом, слід укладати в письмовій формі та вважати рівносильним колективним договорам, тобто угодами, укладеним звичайним способом.

Якщо трудовий конфлікт було передано на арбітраж для остаточного вирішення за згодою всіх сторін, останніх слід заохочувати утримуватись від страйків і локаутів, поки триває процедура арбітражу, та визнати арбітражне рішення.

Рекомендація МОП № 92 також містить важливу норму про те, що жодне з її положень не може розглядатися як таке, що будь-яким чином обмежує право на страйк.

Існує думка, що у Рекомендації МОП № 92 МОП надає перевагу використанню добровільного примирення і арбітражу як найбільш бажаного способу вирішення колективних трудових спорів. Це не зовсім так. У даному акті йдеться про окремі способи вирішення колективних трудових спорів. Тому робити висновок про те, що дана Рекомендація дає негативну оцінку судовому вирішенню колективних трудових спорів, немає підстав.

Аналіз зазначених та інших актів дозволяє виділити наступні принципи вирішення колективних трудових спорів:

- 1) паритетне представництво працівників і роботодавців у вирішенні колективних трудових спорів;
- 2) рівність сторін;
- 3) свобода і добровільність колективних переговорів і примирних процедур;
- 4) пріоритет примирних процедур;
- 5) безоплатність і зручність звернення сторін до органів з розгляду трудових спорів;

6) оперативність вирішення спорів і використання визначених за-
здадегідь процедур;

7) обов'язковість угоди, досягнутої у ході примирних процедур;

8) покладення на державні органи певних функцій із попередження
і сприяння у вирішенні колективних трудових спорів.

Так, принцип паритетного представництва працівників і робото-
давців у вирішенні колективних трудових спорів впливає зі змісту Ре-
комендації № 92 щодо добровільного примирення і арбітражу, у ст.2 якої
зазначається, що до кожного органу із добровільного примирення, який
створюється на змішаній основі, повинна входити рівна кількість пред-
ставників і від роботодавців, і від працівників. Паритетне представництво
при здійсненні примирних процедур відображує саму структуру МОП, ор-
гани якої утворюються із рівної кількості представників сторін трудових
правовідносин і представництва держави, тому його можна назвати одним
з ключових структурних принципів, якими повинні керуватися держави
при прийнятті законодавства про вирішення колективних трудових спорів.
Комітет експертів МОП виділяє держави, в яких колективні переговори ве-
дуться у рамках паритетних органів, що утворюються спеціально для їх
здійснення, і відзначає, що якщо умови, які визнаються законодавством,
для участі в цих органах такі, що не дозволяють профспілці, яка могла б
вважатися найбільш представницькою в своїй галузі, брати участь у роботі
зазначених органів, то має місце порушення принципу свободи об'єднання.
Тому, розглядаючи скарги про порушення свободи об'єднання, Комітет зі
свободи об'єднання серед основних засобів захисту інтересів працівників
називає встановлення паритетної процедури примирення.

Зазначені вище принципи реалізовані у національному законодав-
стві про вирішення колективних трудових спорів. Видається доцільним
закріпити названі принципи в окремій статті Закону України «Про поряд-
док вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

Дмитрієва К.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ

Міжнародно-правове регулювання праці становить собою регламен-
тацію за допомогою міждержавних угод відносин з приводу застосування
найманої праці, поліпшення її умов, охорони праці, захисту індивідуаль-
них і колективних прав та інтересів працівників.

До джерел міжнародно-правового регулювання часу відпочинку
слід віднести акти ООН, МОП, Ради Європи, Європейського Союзу, інших
регіональних організацій.

Значення актів Організації Об'єднаних Націй (ООН) як джерел міжнародно-правового регулювання праці та часу відпочинку зокрема полягає у проголошенні основних прав людини, які мають бути закріплені в законодавстві кожної цивілізованої країни. Статтею 24 Загальної декларації прав людини проголошене право кожної людини на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку, а ст.7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права людини – право кожного на відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку, рівно як і на винагороду за працю у святкові дні. Отже, міжнародні трудові норми, які містяться в актах ООН і стосуються часу відпочинку, носять загальний характер і є стандартами, які імplementовані у законодавство усіх демократичних країн.

Основний масив міжнародних трудових норм про час відпочинку міститься у конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці. В актах МОП врегульовані тривалість щотижневого відпочинку і щорічних оплачуваних відпусток. МОП не встановлює тривалість щотижневого безперервного відпочинку, яка є загальною для усіх галузей господарства, а встановлює її окремо для промисловості, торгівлі та державних установ.

На сьогодні діють дві Конвенції МОП (№ 52 і № 132), які стосуються щорічних оплачуваних відпусток. Зазначені акти МОП про щорічні оплачувані відпустки поширюються на основну частину найманих працівників. У сільському господарстві і на морському транспорті діють спеціальні конвенції МОП, які встановлюють особливі правила про відпустки.

Україною ратифіковані Конвенція МОП № 132 про оплачувані відпустки (переглянута в 1970 році) (рат. Законом України від 29.05.2001р. № 2481-III), Конвенція № 140 про оплачувані учбові відпустки 1974 року (рат. Законом України від 26.09.2002р.). При цьому національним законодавством про працю враховані положення конвенцій МОП, тобто відтворено більшість положень у сфері відпусток, які відповідають міжнародним стандартам.

У конвенціях та рекомендаціях МОП досить докладно врегульовано тільки один із видів часу відпочинку – відпустку. При цьому ці норми є здебільшого є загальними, тобто поширюються на усі категорії працівників, зайнятих у певних галузях. Що стосується інших видів часу відпочинку, то акти МОП містять фрагментарні положення, які до того ж є спеціальними, тобто стосуються певних категорій працівників або окремих професій. Усі інші види часу відпочинку досить чітко регламентовані законодавством країн-членів.

Відповідно до параграфу другого ст. 31 Хартії Європейського Союзу про основні права 2000 року кожен працівник має право на обмеження максимальної тривалості робочого часу і право на щоденний і щотижневий час відпочинку, а також на щорічну оплачувану відпустку. Згідно з

п.8 Хартії основних соціальних прав працівників 1989 року кожен працівник у рамках ЄС повинен мати право на відпочинок, що забезпечується наданням щотижневих вихідних днів і оплачуваних щорічних відпусток, тривалість яких повинна бути поступово зрівнена в усіх країнах ЄС.

Основним актом, який регулює питання робочого часу та часу відпочинку на рівні Європейського Союзу, є Директива 2003/88/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 4 листопада 2003 р. про деякі аспекти організації робочого часу. Директива 2003 замінила регулюючу цю сферу раніше і затверджену 23 листопада 1993 Директиву 93/104/ЄС щодо деяких аспектів організації робочого часу.

Необхідно зазначити, що в усіх країнах Європейського Союзу дотримані вимоги Директиви 2003/88/ЄС. Разом з тим, більшість країн встановлюють більш сприятливі положення, що стосуються часу відпочинку. Багато країн Європейського Союзу переходять до збільшення тривалості щорічної оплачуваної відпустки. Так, наприклад, у Данії, Фінляндії, Франції, Іспанії та Швеції тривалість щорічної оплачуваної відпустки становить 5 тижнів.

В цілому законодавство України про час відпочинку відповідає міжнародним трудовим стандартам у цій сфері. Водночас Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права у право кожного на справедливі та сприятливі умови праці включено винагороду за святкові дні (п. «А» ст.7). Європейська соціальна хартія (переглянута) також рекомендує встановлювати оплачувані святкові дні (ст.2 «Право на справедливі умови праці»). Однак за чинним законодавством України святкові та неробочі дні не оплачуються.

Цією ж статтею передбачено встановлення щорічної оплачуваної відпустки тривалістю не менш чотирьох тижнів. Ратифікувавши Європейську соціальну хартію (переглянуту), Україна не взяла на себе зобов'язання, передбачене частиною третьою ст.2 щодо тривалості щорічної оплачуваної відпустки не менш чотирьох тижнів.

Фальчук В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ І КОНСУЛЬТАЦІЇ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ СОЦІАЛЬНОЮ ХАРТІЄЮ (ПЕРЕГЛЯНУТОЮ) ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС

Право на інформацію і консультації закріплене у ст. 21 Європейської соціальної хартії (переглянутої), відповідно до якої з метою забезпечення ефективного здійснення права працівників отримувати інформацію і консультації на підприємстві Сторони зобов'язуються вживати заходів або

заохочувати заходи, які надають можливість працівникам або їхнім представникам згідно з національним законодавством і практикою:

а) отримувати регулярно або своєчасно і у зрозумілий спосіб інформацію про економічний і фінансовий стан підприємства, на якому вони працюють, при тому розумінні, що деяку інформацію може бути заборонено для поширення або віднесено до розряду конфіденційної, якщо її оприлюднення може завдати шкоди підприємству; і

б) отримувати своєчасно консультації щодо запропонованих рішень, які можуть суттєво зашкодити інтересам працівників, особливо щодо тих рішень, які можуть серйозно впливати на наявність робочих місць на підприємстві.

У ЄСХп також закріплене окреме право працівників на інформацію та консультації під час колективного звільнення. Згідно зі ст. 29 Хартії з метою забезпечення ефективного здійснення права працівників отримувати інформацію та консультації у випадках колективного звільнення Сторони зобов'язуються забезпечити, щоб роботодавці до такого колективного звільнення завчасно інформували і консультували представників працівників щодо шляхів і засобів запобігання колективному звільненню або обмеження кількості осіб, яких звільнюють, і пом'якшення наслідків звільнення, наприклад, шляхом вжиття соціальних заходів, спрямованих, зокрема, на надання відповідним працівникам допомоги у працевлаштуванні або перепідготовці.

Статті 21 та 29 увійшли до переліку статей, за якими Україна взяла на себе зобов'язання згідно із Законом України про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 14 вересня 2006 року.

Право на інформацію і консультації, проголошене у ст. 21 ЄСХп, є універсальним, тобто воно не знає обмежень щодо певних категорій працівників залежно від трудової функції, яку вони виконують, членства у профспілці тощо. Це право може реалізовуватися як безпосередньо працівниками, так і через їхні представницькі органи, а у разі відсутності останніх – через представників трудящих. Інформація, яка надається роботодавцем, повинна включати по можливості усі питання, які цікавлять працівників і стосуються роботи підприємства та його перспектив у цей час і майбутньому. Інформація може надаватися з різних питань, що стосуються трудових і соціально-економічних прав і законних інтересів працівників, а також результатів господарської діяльності підприємств, за винятком інформації, яка може бути заборонена для поширення або віднесена до розряду конфіденційної, якщо її оприлюднення може завдавати шкоди сторонам.

Праву на інформацію і консультації приділяється велика увага у законодавстві Європейського Союзу. У Хартії основних соціальних прав працівників 1989 р. право на інформацію визнається одним з основних соціальних прав, яке до того ж повинне набути поширення з урахуванням

практики різних країн-членів ЄС. Пунктом 17 Хартії основних соціальних прав працівників закріплено право працівників на участь в управлінні виробництвом, включаючи інформацію працівників і консультації з ними. Передбачені випадки, коли інформація, консультації та участь працівників повинні забезпечуватися у належний час і в першу чергу у таких випадках:

а) коли на підприємствах впроваджуються технологічні зміни, які з точки зору умов і організації праці можуть мати серйозні наслідки для працюючих;

б) у зв'язку із заходами щодо реорганізації, яка проводиться на підприємствах, або у випадках злиття останніх, які впливають на зайнятість працівників;

с) у зв'язку з колективними звільненнями;

д) коли політика зайнятості, яка проводиться на підприємстві, зачіпає інтереси працівників-фронтальєрів (міжприкордонних працівників) (п. 18).

Таким чином, Хартія закріплює право на інформацію і консультації як складову права працівників на участь в управлінні виробництвом. У Хартії зазначається, що участь працівників в управлінні виробництвом, включаючи інформацію працівників і консультації з ними, має отримати широке поширення з урахуванням практики різних країн-членів ЄС. Особливо це стосується компаній, які мають підприємства у двох і більше країнах-членах ЄС.

Право працівників підприємства на інформацію і консультації передбачено ст. 27 Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р., відповідно до якої працівникам та їх представникам мають на підходящому рівні забезпечуватися своєчасне надання інформації та проведення з ними консультацій, у випадках і на умовах, передбачених комунітарним правом, національним законодавством і практикою. Дане право включає право працівників та їх представників, на відповідному рівні, бути повідомленими про справи підприємства, а також право працівників та їх представників, на відповідному рівні, бути заслуханими при прийнятті рішень адміністрацією у випадках і на умовах, передбачених правом ЄС, національним правом і практикою, яка склалася, держав-членів. При чому така інформація має бути надана, а відповідні консультації повинні бути проведені адміністрацією своєчасно.

Порівнюючи зміст ст. 27 Хартії основних прав ЄС з наведеним вище змістом ст. 21 Європейської соціальної хартії (переглянутої) і пунктів 17, 18 Хартії про основні соціальні права працівників, слід дійти висновку, що Хартія основних прав ЄС сформулювала право працівників на інформацію та консультації більш лаконічно. Водночас зазначене право у законодавстві ЄС забезпечується низкою директив, серед яких Директива Ради Європейського Союзу 91/533/ЄЕС від 14.10.1991 р. про обов'язок робото-

давця інформувати працівників про умови, що застосовуються до договірних або трудових відносин; Директива Ради ЄС 94/45/ЄС від 22.09.1994 р. про заснування на підприємствах, що діють у межах Співтовариства, Європейської виробничої ради або процедури у цілях інформування працівників і проведення з ними консультацій; у 2009 Директива 94/45/ЄС була замінена новою Директивою від 6 травня 2009 р. 2009/38/ЄС; Директива № 2002/14/ЄС від 11 березня 2002 р. про право працівників на отримання від роботодавця інформації та проведення з ним консультацій та ін.

Пасечнік О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ПРО ВИРІШЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

В Україні першим юридичним актом, яким були закладені принципи засади демократичного юридичного механізму для вирішення колективних трудових спорів, стала Конституція України, в ст.44 якої вперше було проголошено право працюючих на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. В Конституції встановлено, що порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей. Ніхто не може бути примушений до участі або не участі у страйку. Заборона страйку можлива тільки на підставі закону.

Законодавство України у сфері регулювання відносин з вирішення колективних трудових спорів складається із законів «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року, «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року, «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року. Також потрібно враховувати, що Національною службою посередництва і примирення відповідно до наданих їй повноважень (п.15 Положення про НСПП), видано значну кількість нормативних наказів, якими затверджено положення, інструкції, роз'яснення щодо діяльності НСПП та проведення примирних процедур і застосування законодавства у цій сфері.

Правове регулювання вирішення колективних трудових спорів в Україні розпочалося з прийняттям Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року. Цей Закон визначив правові та організаційні засади функціонування системи заходів по вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів) і спрямований на здійснення взаємодії сторін соціально-трудових відносин у про-

цесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними. Встановлені Законом норми поширюються на найманих працівників та організації, створені ними відповідно до законодавства для представництва і захисту їхніх інтересів, і на власників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також на організації власників. Чинний Кодекс законів про працю України не містить норм про порядок вирішення колективних трудових спорів. У ст.14 міститься відсылна норма про порядок вирішення розбіжностей, що виникають під час ведення переговорів, на підставі Закону України «Про колективні договори і угоди». Проте норми ст.11 зазначеного Закону втратили практичне значення, оскільки більш докладно ці питання врегульовано Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

У Російській Федерації вирішення колективних трудових спорів регулюється Главою 61 «Розгляд і вирішення колективного трудового спору» Трудового кодексу Російської Федерації. Тривалий час діяв поряд з Трудовим кодексом Федеральний закон «Про порядок вирішення колективних трудових спорів» від 23 листопада 1995 року, який був визнаним таким, що втратив чинність Федеральним законом від 30 червня 2006 року.

У Республіці Білорусь діяв Закон від 18 січня 1994 р. № 2708-XII «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», який втратив чинність із набуттям чинності Трудового кодексу Республіки Білорусь від 26 липня 1999 року.

Правове регулювання вирішення колективних трудових спорів за законодавством України відрізняється від законодавства Республіки Білорусь та Російської Федерації. У чинному Кодексі законів про працю України відсутні норми про порядок вирішення колективних трудових спорів. Основний масив зазначених норм міститься у Законі України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року. У Республіці Білорусь та Російській Федерації порядок вирішення колективних трудових спорів врегульовано трудовими кодексами: Главою 36 «Вирішення колективних трудових спорів» Трудового кодексу Республіки Білорусь від 26 липня 1999 року та Главою 61 «Розгляд і вирішення колективних трудових спорів» Трудового кодексу Російської Федерації від 30 грудня 2001 року.

Потрібно відзначити, що Федеральним законом Російської Федерації від 22 листопада 2011 року № 334-ФЗ внесено зміни до Трудового кодексу Російської Федерації в частині удосконалення порядку розгляду і вирішення колективних трудових спорів. Зазначені зміни спрощують порядок розгляду трудових спорів між колективами працівників і роботодавцями і спрямовані на пришвидшення врегулювання конфліктів. Головні зміни стосуються значного скорочення строків, які закон встановлює для врегулювання трудових спорів. Передбачений наступний порядок розгляду

трудових спорів. Колектив працівників висуває вимоги до роботодавця, які спочатку розглядає примирна комісія. Якщо спір не вирішено, працівникам надане право оголосити страйк. У регіонах передбачено створення постійно діючих трудових арбітражів, які сприятимуть трудовим колективам у врегулюванні конфліктів з роботодавцями. Ці та інші зміни спрямовані на зниження можливостей для затягування конфлікту.

Із прийняттям нового Трудового кодексу України Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» втратить чинність. Норми про порядок вирішення колективних трудових спорів, конфліктів увійдуть до Глави 3 «Колективні трудові спори, конфлікти» Книги шостої «Колективні трудові відносини» нового Трудового кодексу України, що є цілком закономірним.

Погребняк О. Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

КОНВЕНЦІЇ МОП ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА

Згідно зі Статутом МОП одним із головних напрямків діяльності цієї організації є нормотворчість, тобто створення міжнародних трудових стандартів.

Для реалізації цілей МОП, зазначених у її Статуті, визначені правові форми актів міжнародного регулювання праці. Найбільш поширеними формами актів МОП є конвенції та рекомендації – основні джерела міжнародно-правового регулювання праці. Частиною першою ст. 19 Статуту МОП передбачено, що якщо Конференція висловлюється за прийняття пропозицій з будь-якого пункту порядку денного, вона вирішує, чи слід надати цим пропозиціям форму: а) міжнародної конвенції або б) рекомендації, якщо питання, що обговорюється, або будь-який його аспект не дозволяє прийняти по ньому у цей момент рішення у формі конвенції.

Незважаючи на однакові процедури прийняття, конвенції та рекомендації МОП мають різні правовий статус і юридичну силу.

Конвенції – це багатосторонні міжнародні договори. Конвенції приймаються Генеральною конференцією більшістю (не менше 2/3) голосів присутніх делегатів. Конвенція набуває статусу багатосторонньої міжнародної угоди після ратифікації її як мінімум двома державами-членами МОП.

У національній юридичній практиці побутує думка, що юридично обов'язковими є лише ті конвенції МОП, які ратифіковані Україною, щодо інших конвенцій і рекомендацій держава не несе ніяких юридичних обов'язків. Утім, це питання не таке однозначне, а норми Статуту МОП і Декларації основоположних принципів і прав у сфері праці (1998 р.) свідчать про дещо інший підхід.

У Декларації 1998 р. підкреслюється, що всі країни-члени мають зобов'язання, що випливають вже з самого факту їхнього членства в Організації, дотримуватися, сприяти застосуванню та добросовісно втілювати у життя відповідно до Статуту принципи, що стосуються основоположних прав незалежно від того, чи були ратифіковані відповідні конвенції, а саме: а) свободу об'єднання та реальне визнання права на ведення колективних переговорів; б) скасування усіх форм примусової чи обов'язкової праці; с) реальну заборону дитячої праці; d) та недопущення дискримінації у сфері праці та занять.

Зазначені принципи і права дістали вираження і розвиток у формі конкретних прав і зобов'язань у наступних 8 конвенціях, які визнані фундаментальними як у самій Організації, так і за її межами: Конвенція № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 р.; Конвенція № 98 про застосування принципів права на організацію та на ведення колективних переговорів 1949 р.; Конвенція № 29 про примусову чи обов'язкову працю 1930 р.; Конвенція № 105 про скасування примусової праці 1957 р.; Конвенція № 100 про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності 1951 р.; Конвенція № 111 про дискримінацію у сфері праці та занять 1958 р.; Конвенція № 138 про мінімальний вік для прийняття на роботу 1973 р.; Конвенція № 182 про ліквідацію найгірших форм дитячої праці 1999 р.

Згідно з п. 5 ст. 19 Статуту МОП, після ухвалення будь-якої конвенції ця конвенція направляєтья кожному члену МОП для ратифікації. Протягом року з моменту закриття сесії Конференції (але не пізніше 18 місяців з моменту закриття сесії Конференції) конвенція має бути представлена на розгляд органів влади, до компетенції яких входить це питання, для ухвалення відповідного закону або для вживання заходів іншого порядку. У разі ратифікації конвенції держава зобов'язана прийняти законодавчі акти для впровадження її в життя і раз на 2-4 роки подавати в МОП доповіді стосовно вжитих заходів щодо ефективного застосування ратифікованої конвенції. Якщо конвенція не ратифікована, держава-член МОП не несе ніяких інших зобов'язань, за винятком зобов'язання повідомляти Генерального директора Міжнародного бюро праці у відповідні періоди, коли цього зажадає Адміністративна рада, про стан законодавства та існуючу практику в його країні з питань, яких торкається конвенція, про те, яких заходів вжито або вони намічені для набуття чинності будь-яким положенням конвенції шляхом вживання законодавчих або адміністративних заходів, колективних договорів або будь-яким іншим шляхом, і про ті обставини, які перешкоджають ратифікації конвенції або затримують її ратифікацію. Тобто, стосовно нератифікованих конвенцій все ж таки залишаються певні юридичні зобов'язання держави, у тому числі й України як члена МОП.

Станом на 1 березня 2013 року МОП прийняла 189 конвенцій і 202 рекомендацій. Україна ратифікувала 69 конвенцій, у тому числі 8 із 8 фундаментальних конвенцій, 4 із 4 пріоритетних, 57 із 177 технічних конвенцій. Із 69 конвенцій, ратифікованих Україною, 61 залишається у силі, а 8 конвенцій були денонсовані.

Прийнято вважати, що конвенції та рекомендації МОП утворюють Міжнародний кодекс праці, який містить XIII розділів: розділ I «Основні права людини»; розділ II «Зайнятість»; розділ III «Соціальна політика»; розділ IV «Регулювання питань праці»; розділ V «Колективні трудові відносини»; розділ VI «Умови праці»; розділ VII «Соціальне забезпечення»; розділ VIII «Праця жінок»; розділ IX «Праця дітей і підлітків»; розділ X «Літні працівники»; розділ XI «Працівники-мігранти»; розділ XII «Працівники корінного населення»; розділ XIII «Окремі категорії працівників».

Пожарова О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК НА ОХОРОНУ МАТЕРИНСТВА

Юридичне забезпечення права працюючих жінок на охорону материнства здійснюється за допомогою міжнародних актів (актів ООН, МОП, Ради Європи, Європейського Союзу, інших регіональних організацій) та актів національного трудового законодавства. Серед міжнародних актів слід виділити передусім акти Міжнародної організації праці, зокрема, Конвенцію МОП № 103 про охорону материнства (переглянутої у 1952 р.) і Рекомендацію МОП № 95 про охорону материнства 1952 р., що зберігають своє значення для України до цього часу, оскільки Україна не ратифікувала нову Конвенцію МОП № 183 про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 р. про охорону материнства 2000 р., що не виключає можливості врахування прогресивних норм зазначеної Конвенції у національному законодавстві до її ратифікації.

Стаття 8 «Право працюючих жінок на охорону материнства» Європейської соціальної хартії (переглянутої) передбачає право працюючих жінок на відпустку на період до і після пологів загальною тривалістю не менш 14 тижнів або з оплатою такої відпустки, або з виплатою достатньої допомоги по соціальному забезпеченню, або з наданням допомоги за рахунок державних коштів; заборону звільнення вагітних жінок і жінок, які перебувають у відпустці у зв'язку з материнством. Роботодавцю заборонено надсилати жінці попередження про звільнення з роботи у період від дати повідомлення нею свого роботодавця про вагітність до закінчення її відпустки по вагітності та родах або робити попередження про звіль-

нення у такий час, якщо воно набирає чинності у цей період. Зазначеною статтею також передбачено надання матерям, які мають грудних дітей, перерви, тривалість якої достатня для годування дитини; регламентація нічної роботи вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх грудних дітей; заборона застосування праці вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх грудних дітей, на підземних гірничих роботах і всіх інших роботах, які протипоказані жінкам у зв'язку з небезпечними, шкідливими або важкими умовами праці, і вжиття відповідних заходів для захисту трудових прав цих жінок.

Згідно із Законом від 14 вересня 2006 року Україна взяла на себе зобов'язання вважати обов'язковими для України усі п'ять пунктів ст.8 Європейської соціальної хартії (переглянутої).

Юридичне забезпечення права працюючих жінок на охорону материнства здійснюється норми трудового права України, що містяться у різних правових інститутах трудового права: трудовий договір, робочий час, час відпочинку, охорона праці та ін. На законодавчому рівні дані норми містяться у главі XII «Праця жінок» чинного КЗпП, Законі України «Про охорону праці», Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Положення зазначених законів конкретизуються у численних підзаконних нормативно-правових актах про охорону праці жінок.

У чинному КЗпП глава XII «Праця жінок» слідує одразу після глави «Охорона праці» і трактується у теорії трудового права як частина охорони праці, поряд із технікою безпеки та виробничою санітарією. В останній час уявлення про місце цих норм у трудовому законодавстві змінюється. Жінки разом із особами з сімейними обов'язками, а також молодь розглядаються як категорії працівників, щодо яких встановлені особливі норми, які стосуються не тільки охорони праці, а й регулювання в цілому трудових відносин за їх участю. Дана тенденція відображена у проекті Трудового кодексу України, до структури якого включено окрему Книгу четверту «Особливості регулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників і роботодавців». У главі 1 «Особливості праці працівників із сімейними обов'язками» містяться норми, що поширюються на усіх жінок і враховують фізіологічні особливості їхнього організму, а також норми, що встановлюють пільги і гарантії вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей. Такий підхід розробників законопроекту слід вважати частково невірним. Адже зміст глави є ширше за її назви: у ній містяться норми, що стосуються умов праці усіх жінок, а не тільки вагітних жінок і жінок, які мають дітей. Розробники законопроекту фактично ототожили жінок із особами з сімейними обов'язками, з чим не можна погодитися. У зв'язку з цим видається більш послідовною позиція російського законодавця: у Частині четвертій Розділу XII «Особливості регулювання праці

окремих категорій працівників» міститься глава 41 «Особливості регулювання праці жінок, осіб із сімейними обов'язками»

Охорона материнства нормами трудового права – це система правових, організаційних, економічних заходів, спрямованих на заохочення материнства, гарантування інтересів матері та дитини, забезпечення його повноцінного розвитку, створення найбільш сприятливих умов для поєднання роботи з материнством і виконанням сімейних обов'язків.

У національному законодавстві визначається тільки поняття «дитинство», яке згідно із ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» є періодом розвитку людини до досягнення повноліття. Поняття материнства, батьківства на законодавчому рівні не визначаються, що не виключає можливих відмінностей в їх трактуванні і вимагає вироблення єдиного уніфікованого підходу.

Видається необхідним прийняття окремого Закону України «Про охорону материнства» з наступною структурою: Розділ I. Загальні положення; Розділ II. Права та свободи дитини; Розділ III. Дитина і сім'я; Розділ IV Дитина і суспільство; Розділ V Дитина в несприятливих умовах і екстремальних ситуаціях; Розділ VI Відповідальність за порушення законодавства про охорону дитинства; VII Міжнародне співробітництво; VIII «Прикінцеві положення».

Тарасюк Т. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

АКТИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У сучасний період договірні акти набувають усе більшого поширення в різних галузях права. Не є винятком й право соціального забезпечення. П. Д. Пилипенко вважає, що актами договірного характеру, які є джерелами права соціального забезпечення, є універсальні міжнародно-правові акти, регіональні міжнародно-правові акти, двосторонні (локальні) договори України та внутрішньодержавні акти соціального партнерства (Право соціального забезпечення: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. / За ред. П. Д. Пилипенка. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 93).

Існують також інші класифікації, які, проте, зводяться до наявності таких основних договірних актів у сфері соціального забезпечення як міжнародно-правові акти, двосторонні договори та акти соціального партнерства.

Серед універсальних міжнародних актів першочергове значення мають акти ООН (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні,

соціальні та культурні права, Декларація соціального прогресу і розвитку та ін.).

Що стосується регіональних міжнародно-правових актів, то тут потрібно виділити акти, прийняті на європейському рівні, а також у межах СНД. Щодо загальноєвропейських актів, тут першочергове значення в аспекті соціального захисту має Європейська соціальна хартія (переглянута), а також окремі документи Європейського Союзу.

Значення двосторонніх угод у сфері соціального захисту полягає, насамперед, в тому, що вони дозволяють встановити додаткові гарантії для громадян України, які на законних підставах проживають на території договірних держав, і здійснюють там трудову діяльність.

Внутрішньодержавні акти соціального діалогу складають другу велику групу договірних актів у сфері соціального захисту. На сьогодні в Україні відносини соціального діалогу за принципом трипатризму (тобто за участі держави, представників роботодавців та працівників) набувають усе більшого значення. Важливою передумовою цього стало усвідомлення ефективності врегулювання інтересів та вирішення розбіжностей сторін трудових та соціально-забезпечувальних відносин за допомогою укладення колективних угод і колективних договорів.

Відповідно до частини першої ст.4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» соціальний діалог здійснюється на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі. На національному рівні укладається генеральна угода, на галузевому рівні – галузеві (міжгалузеві) угоди, на територіальному рівні – територіальні угоди, на локальному рівні – колективні договори.

Колективні угоди регулюють не тільки трудові відносини. Все частіше такі угоди направлені на регламентацію широкого кола соціальних, економічних відносин загалом, та відносин щодо соціального захисту зокрема.

Найбільш загальні норми, що поширюються на значне коло суб'єктів, містить соціально-партнерська угода, яка укладається на національному рівні та носить назву генеральна угода. Так, 9 листопада 2010 р. було укладено Генеральну угоду про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні між Кабінетом Міністрів України та Спільним представницьким органом роботодавців на національному рівні, з однієї сторони, та Спільним представницьким органом всеукраїнських профспілок та профспілкових об'єднань для ведення колективних переговорів і соціального діалогу на національному рівні, з другої сторони, на 2010-2012 роки. В ній, зокрема, містяться норми про забезпечення щоквартального збільшення заброньованих робочих місць для працевлаштування безробітних, посилення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном.

Галузеві та регіональні угоди направлені на врегулювання більш вузького кола відносин, що складаються в певній галузі чи регіоні. Вони дають можливість врахувати специфіку окремих місцевостей чи галузей народного господарства, і, на основі цього, забезпечити додаткові, специфічні гарантії для окремих суб'єктів, що підпадають під дію відповідних угод.

Однією з важливих особливостей системи джерел права соціального захисту, на думку М. О. Смирнової, є наявність в ній поряд з загальними централізованими нормативними актами і локальних (Смирнова М. О. Источники права социального обеспечения // Правоведение. -1981. – № 3. – С. С. 68).

Мета локальних нормативних актів – встановити більш високий рівень соціального захисту громадян на рівні конкретної організації. Актом соціального діалогу на локальному рівні є колективний договір, який також є джерелом права соціального забезпечення.

Колективні договори можуть містити норми, які визначають додаткові виплати на оздоровлення, забезпечення медикаментами, путівками, доплати до пенсій ветеранам праці, пільги для жінок, що мають дітей, додаткові гарантії для інвалідів, надання житла за рахунок підприємства та інші соціальні пільги.

Важливою проблемою договірних актів як джерел права соціального забезпечення є необхідність детальної їх нормативної регламентації. Важливо, щоб ці акти не дублювали положення чинного законодавства, не перетворилися у план дій сторін соціального діалогу, а містили їх конкретні зобов'язання щодо соціального захисту працівників.

Тішко Д. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ

Нормотворча діяльність Міжнародної організації праці є головним засобом здійснення її політики, реалізації цілей та завдань. Розробка, прийняття і застосування міжнародних трудових норм являють собою найважливішу функцію МОП. На кожному етапі розвитку МОП проявляє постійну турботу про подальше удосконалення своєї нормотворчої діяльності, підвищення ефективності застосування конвенцій і рекомендацій в усіх країнах світу з урахуванням різних факторів.

В епоху глобалізації відбулися зміни у нормотворчій діяльності, серед яких слід відзначити, по-перше, те, що багато країн активно переглядають національне трудове законодавство в цілях створення більш гнучкої нормативної бази у цій сфері. По-друге, відбувається інтенсивний

процес узгодження національного законодавства з вимогами відповідних міжнародних актів. По-третє, триває процес зближення різних правових систем. По-четверте, зміна правового регулювання праці виражається у зближенні не тільки самих норм права, але й практики їх застосування. Таким чином, завдяки діяльності МОП відбувається посилення ролі та впливу трудового права як на національному, так і, особливо, на міжнародному рівнях.

Поряд із традиційною нормотворчою діяльністю – прийняттям конвенцій і рекомендацій, переглядом застарілих актів необхідно було вжити сукупність конкретних заходів із забезпечення більш широкої універсальності застосування міжнародних трудових норм відповідно до висунутих перед МОП завдань – ще раз довести свою історичну здатність до пристосування, оновлення та змін.

Найважливіші тенденції сучасного етапу удосконалення нормотворчої діяльності МОП невід’ємно пов’язані з прийняттям Декларації основоположних принципів і прав у сфері праці від 18 червня 1998 року, поданою і обґрунтованою у двох доповідях на Міжнародній конференції праці Генеральним директором МБП Хуаном Сомавіа Концепцією гідної праці, та присвяченою її реалізації Декларацією про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації від 10 червня 2008 року.

Важливою тенденцією удосконалення міжнародно-правового регулювання праці є оновлення нормотворчої бази МОП. У червні 1997 року Міжнародна конференція праці прийняла Акт про поправку до Статуту МОП (ст.9 було доповнено п.9) і внесла зміни до Регламенту Конференції (внесено поправки до ст.11 і доповнено Регламент статтею 45bis), пов’язані зі скасуванням та вилученням застарілих конвенцій та рекомендацій.

Новою тенденцією розвитку нормотворчої діяльності МОП стало прийняття відповідно до Концепції гідної праці рішення про комплексний підхід до розробки міжнародних трудових норм на основі створення всеохоплюючих (рамкових) конвенцій. Робота у цій сфері виконана щодо міжнародно-правової регламентації праці працівників морського судноплавства, у сфері безпеки і гігієни праці та у риболовецькому секторі. Так, у сфері безпеки і гігієни праці на 95-й сесії Міжнародної конференції праці 2006 р. було прийнято рамкову Конвенцію № 187 про основи, що сприяють безпеки і гігієни праці, доповнену відповідною Рекомендацією.

Наступною важливою тенденцією міжнародно-правового регулювання праці, спрямованою на захист прав людини, покращення умов праці та життя людей, є концентрація зусиль Організації на ратифікацію та застосування фундаментальних конвенцій: Конвенції № 87 про свободу асоціації та захист права на організацію 1948 р.; Конвенції № 98 про застосування принципів права на організацію та на ведення колективних переговорів 1949 р.; Конвенції № 29 про примусову чи обов’язкову працю 1930 р.; Конвенції № 105 про скасування примусової праці 1957 р.; Кон-

венції № 100 про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності 1951 р.; Конвенції № 111 про дискримінацію у сфері праці та занять 1958 р.; Конвенції № 138 про мінімальний вік для прийняття на роботу 1973 р.; Конвенції № 182 про ліквідацію найгірших форм дитячої праці 1999 р.

У Декларації 1998 р. підкреслюється, що всі країни-члени мають зобов'язання, що випливають вже з самого факту їхнього членства в Організації, дотримуватися, сприяти застосуванню та добросовісно втілювати у життя відповідно до Статуту принципи, що стосуються основоположних прав незалежно від того, чи були ратифіковані відповідні конвенції, а саме: а) свободу об'єднання та реальне визнання права на ведення колективних переговорів; б) скасування усіх форм примусової чи обов'язкової праці; с) реальну заборону дитячої праці; d) та недопущення дискримінації у сфері праці та занять.

Ще однією важливою тенденцією міжнародно-правового регулювання праці є реалізація Програми гідної праці, що була сформульована на 89-й сесії Міжнародної конференції праці 2001 р. Гідна праця означає, передусім, упровадження у життя принципів і цінностей, проголошених МОП: сприяння соціальній справедливості та забезпечення гуманних умов праці в обстановці свободи та рівних можливостей для працюючих чоловіків і жінок. Гідна праця включає право на працю, зайнятість, соціальний захист і соціальний діалог, що ґрунтується на свободі асоціації. Розроблена МОП концепція гідної праці стала відповіддю МОП на виклики глобалізації світової економіки.

Декларація 2008 року інституціоналізувала концепцію гідної праці надавши їй значення стрижневого елемента політики МОП у вирішенні своїх статутних завдань. Прийнявши Декларацію, МОП надала Програмі гідної праці всесвітнього значення і зобов'язала усі держави-члени МОП проводити політику, спрямовану на вирішення стратегічних завдань у таких сферах, як зайнятість, соціальний захист, соціальний діалог і права у сфері праці.

Царюк М. З.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення*

ПРАВОВІ НОРМАТИВИ РОБОЧОГО ЧАСУ

Правовий норматив робочого часу – це норма робочого часу, яка закріплена у законодавстві про працю. У чинному КЗпП в окремій статті нормативи робочого часу не закріплені. Із змісту різних статей глави 4 «Робочий час» КЗпП, інших нормативно-правових актів про працю можна виділити наступні правові нормативи робочого часу: 1) робочий тиждень;

2) робоча зміна (тривалість щоденної роботи); 3) обліковий період; 4) ліміт зайнятості; 5) робочий день.

Робочий тиждень – тривалість робочого часу протягом календарного тижня (згідно з частиною першою ст. 50 КЗпП нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень) є найбільш загальною його мірою, що застосовується в умовах як п'ятиденного, так і шестиденного робочого тижня.

За своєю тривалістю робочий тиждень може бути як нормальним, тобто не перевищувати 40 годин, так і скороченим (ст. 51 КЗпП) та неповним (ст. 56 КЗпП). Скорочена тривалість робочого тижня у ст.51 КЗпП передбачена для окремих категорій працівників: для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) – 24 години на тиждень; для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, – не більше як 36 годин на тиждень. Крім того, у зазначеній статті передбачено, що законодавством встановлюється скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (учителів, лікарів та інших).

Робоча зміна – це робочий день при змінній роботі. Зміна – проміжок часу, по закінченні якого змінюються працюючі, які зайняті в одному і тому самому технологічному процесі. При змінних роботах працівники чергуються у змінах рівномірно в порядку, встановленому правилами внутрішнього трудового розпорядку. Перехід з однієї зміни в іншу, як правило, має відбуватися через кожний робочий тиждень в години, визначені графіками змінності (ч. 2 ст. 58 КЗпП).

У ст. 56 КЗпП йдеться про неповний робочий день або неповний робочий тиждень, тривалість яких на відміну від скороченої тривалості робочого тижня встановлюється не законодавством, а угодою сторін. Так само угодою сторін встановлюється неповний робочий день або неповний робочий тиждень. Лише на прохання працівників, передбачених частиною першою ст. 56 КЗпП, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановити неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

У ст. 61 КЗпП йдеться про підсумований облік робочого часу і застосовується такий правовий норматив робочого часу як обліковий період. Передбачається, що на безперервно діючих підприємствах, в установах, організаціях, а також в окремих виробництвах, цехах, дільницях, відділеннях і на деяких видах робіт, де за умовами виробництва (роботи) не може бути додержана встановлена для даної категорії працівників щоденна або щотижнева тривалість робочого часу, допускається за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації запровадження підсумованого обліку робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу

за обліковий період не перевищувала нормального числа робочих годин (статті 50 та 51).

Обліковий період дозволяє встановити кількість відпрацьованих працівником годин за календарний період, співвіднести їх із встановленою за законом нормою робочого часу. У цьому значенні про обліковий період можна говорити як про форму контролю на мірою робочого часу, яка дозволяє виявляти її фактичну переробку або недоробку певної кількості робочих годин працівником у встановлений період часу. Такий період зазвичай закріплюється у локальних нормативно-правових актах, графіках змінності. Обліковим періодом може бути місяць, квартал, інший період, але не більше одного року.

Ліміт зайнятості – це передбачена законом (законодавством) межа зайнятості працівника протягом певного календарного часу. Наприклад, п. 2 постанови Кабінету Міністрів України «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» від 3 квітня 1993 року тривалість роботи за сумісництвом не може перевищувати чотирьох годин на день і повного робочого дня у вихідний день. Загальна тривалість роботи за сумісництвом протягом місяця не повинна перевищувати половини місячної норми робочого часу. Отже, законодавець встановлює ліміт денної, тижневої, місячної та іншої зайнятості працівника.

Можна говорити про наявність у чинному законодавстві про працю такого правового нормативу робочого часу, як робочий день. Термін «робочий день» застосовується у різних статтях КЗпП. Однак у КЗпП тривалість робочого дня зазначається лише у ст.52 стосовно шестиденного робочого тижня. Передбачається, що при шестиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7 годин при тижневій нормі 40 годин, 6 годин при тижневій нормі 36 годин і 4 годин при тижневій нормі 24 години.

Якщо у КЗпП 1922 року основним правовим нормативом робочого часу визнавався робочий день, за скорочення якого велася боротьба робочого часу, то у чинному КЗпП основним правовим нормативом робочого часу є робочий тиждень. У КЗпП відсутня окрема стаття, якою закріплювалися б правові нормативи робочого часу. Така норма відсутня й у проекті Трудового кодексу України, у зв'язку з чим пропонується доповнити проект окремою статтею, в якій передбачити розглянуті правові нормативи робочого часу.

РОЗДІЛ 11

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Каракаш І.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права, професор*

СУЧАСНА ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОРАХУНКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Відомо, що постановою Верховної Ради Української РСР «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 року, всі землі країни з 15 березня 1991 року були проголошені об'єктом земельної реформи. Безумовно, проведення земельної реформи було обумовлено нагальною необхідністю подолання стагнації, і перш за все, в аграрному секторі господарювання як складової частини національного економічного розвитку, з метою здійснення переходу економіки держави на ринкові відношення. Але при визначенні мети земельної реформи як засобу забезпечення розвитку аграрного сектора економіки, можливо було б достатнім проголошення об'єктом земельної реформи лише земель сільськогосподарського призначення в якості експерименту або пілотного проекту, а не всіх земель країни.

Одночасно були проголошені завдання земельної реформи, якими було визнано перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатуукладної економіки, раціонального використання та охорони земель. З наведеного можна виділити наступні основні завдання проголошеної земельної реформи: перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність (в подальшому колективна власність на землю начисто зникла з нашого законодавства, але реально збереглася на практиці сучасного землеволодіння); передачі земельних ресурсів у користування підприємствам, установам і організаціям з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, але законодавче закріплення права постійного землекористування для державних і комунальних підприємств з відповідною платою за землю та орендне землекористування для підприємств приватної власності з орендною платою за землю згідно з укладеними договорами створює нерівні умови в розвитку різних форм господарювання на землі; формування багатуукладної економіки, треба думати в аграрному секторі економіки, хоча в постанові від 18 грудня 1990 смислове значення «формування багатуукладної економіки» може сприйматися як формування багатуукладної економічної системи, яка в

країні успішно була ліквідована у 20-і роки минулого сторіччя; забезпечення раціонального використання земельних ресурсів і ефективної охорони земель як основного національного багатства країни, але і ця задача виявилася хибно хоча б з точки зору елементарного запобігання появи «покинутих» земельних ділянок із залишенням їх без обробки та забезпечення дотримання сівозмін на землях сільськогосподарського призначення.

За минулі два десятиліття реформування земельних відносин позитивними реформаторськими досягненнями стали: подолання монопольної виключної державної власності на землю і роздержавлення земельного фонду країни з формуванням на початковому етапі реформи комунальної власності на землю як різновиду державної, а у даний час самостійної форми земельної власності; приватизація громадянами своїх особистих земельних ділянок і становлення права приватної власності на землю; розпаювання сільськогосподарських земель колективних, а пізніше і державних сільськогосподарських підприємств з подальшою приватизацією громадянами своїх земельних паїв; перехід до використання земельного фонду на власницьких засадах з одночасним розширенням видів землекористування, у т. ч. збереження права постійного землекористування для державних і комунальних підприємств, а також тимчасового землекористування у формі оренди землі, а також використання земельних ділянок на засадах концесії, суперфіцію та емфітевзису.

Однак позитивні результати земельної реформи не підтверджують повною мірою досягнення поставлених цілей реформування земельних відносин. Наведені результати земельної реформи можна розглядати лише у якості засобів для досягнення цілей земельної реформи. Так, з формально юридичної точки зору, подолання єдиної форми земельної власності, що існувала більше 70-и років у вигляді виключної державної власності на землю, відкрила реальні можливості для становлення різних форм власності на основне національне багатство, різноманіття форм господарювання на землі, існування конкурентних засад використання земельних ресурсів, і на цій основі формування багатоукладної економіки в агропромисловому комплексі країни.

Проте, роздержавлення земельного фонду шляхом встановлення комунальної та приватної власності на землю істотно не вплинуло на соціально-економічне життя національної спільноти і формування багатоукладної економіки в країні. Більше того, колективна форма власності на землю взагалі була у спішному порядку демонтована, а разом з нею зникли і кооперативна, акціонерна, громадська та інші різновиди колективної земельної власності. Тому функціонування державної, комунальної та приватної власності на землю навряд чи можна вважати такими, що охоплюють усе можливе різноманіття земельної власності.

Така ситуація склалася у зв'язку з тим, що Концепція роздержавлення і приватизації підприємств, землі та житлового фонду, яка була схвалена парламентською постановою від 31 жовтня 1991 року, не враховувала особливостей землі як природного ресурсу, засобу виробництва, просторового базису та екологічної цінності для людини і суспільства. Земля була прирівняна до звичайних видів майна і товарно-матеріальних цінностей, до яких можна ставитися без урахування особливих властивостей, ознак і функцій, об'єктивно властивих земельним ресурсам. Тому сучасна оцінка розпочатої земельної реформи без будь-якої підготовки до неї, має негативні наслідки з перспективами їх загострення у майбутньому.

Сидор В. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук

ІНКОРПОРАЦІЯ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

З метою більшої доступності й належної реалізації нормативно-правових актів стан сучасного земельного законодавства України доцільно розглядати крізь призму його системності. Сьогодні необхідно активно здійснювати технічну обробку земельного законодавства, усувати наявні суперечності і дублювання для того, щоб забезпечити його стабільність, а також ефективну реалізацію нормативних приписів. Склалися об'єктивні передумови для активного використання такої форми систематизації, як інкорпорація, яка не вносить змін у зміст нормативно-правових актів, а обмежується лише зовнішньою обробкою нормативного матеріалу. Інкорпорація спрямована на впорядкування нормативно-правових актів шляхом їх зовнішнього опрацювання і систематизованого (у хронологічному, предметному або іншому порядку) об'єднання в єдиному збірнику. На стадії хронологічної та систематичної інкорпорації виявляється вся сукупність нормативно-правових актів земельного законодавства. Інкорпорація законодавства забезпечує зручність користування нормативно-правовими актами, сприяє ліквідації прогалин і суперечностей, дає змогу усунути необґрунтовані посилання на наявність або відсутність певних правових приписів.

Якісна інкорпорація може стати основною для прийняття рішення про доцільність використання на подальших етапах систематизації інших форм упорядкування земельного законодавства. Інкорпорація сприяє найбільш ефективному використанню способів і прийомів законодавчої техніки при складанні тексту кодексу; дає змогу уникнути потрапляння в текст норм тимчасового, оперативного характеру, сприяє врахуванню всіх бланкетних норм. Одним із перспективних напрямів удосконалення земельного законодавства можна розглядати систематизацію його поня-

тійного матеріалу. У даний час цей напрям є досить актуальним у зв'язку з введенням до земельного законодавства великої кількості нових понять і їх визначень. Ефективною вважаємо існуючу традицію розміщувати в законах спеціальні статті, що містять роз'яснення понять (термінів), які використовуються в даному конкретному акті. Сучасне земельне законодавство складається з великої кількості мінливих нормативно-правових актів. Тому особливої уваги потребує інкорпорація земельно-правових дефініцій, що являють собою найбільш стабільну складову законодавчого матеріалу. Систематизація понятійного матеріалу, що використовуються в законодавстві, є найбільш актуальною і реально здійсненою.

Формування системи термінів і понять, закріплених у земельному законодавстві, надзвичайно важливе, оскільки непоодинокими є випадки різного формулювання одних і тих самих термінів у різних нормативно-правових актах, крім того, поняття, що вживаються в законах, не завжди правильно деталізуються в підзаконних нормативно-правових актах. Інкорпорація дефініцій дасть можливість виявити суперечливість і неоднозначне тлумачення нормативно закріплених понять, виявити найбільш правильні терміни, сприятиме їх коригуванню в процесі законотворчої діяльності, усунути дублюючі дефініції.

З 1990-х років в Україні не було проведено офіційної інкорпорації нормативно-правових актів земельного законодавства, незважаючи на їх значну кількість. Інкорпорація земельного законодавства, яка проводилась вченими-правниками, не охоплює всього масиву нормативно-правових актів, тобто є частковою, а нормативно-правові акти розміщені на основі переважно хронологічного підходу до інкорпорації. На її думку, проведення генеральної інкорпорації земельного законодавства в електронному вигляді із наступним підтриманням в актуальному стані є необхідною передумовою подальшої кодифікації земельного законодавства, тому що дає змогу виявити колізії та прогалини правового регулювання, випадки дублювання нормативно-правових приписів та застарілі норми, оцінити ефективність дії окремих інститутів земельного законодавства.

Після проведення інкорпорації потрібно здійснити систематичне групування текстів нормативно-правових актів та їх аналіз. Тут може бути ефективно використано такий спосіб поліпшення стану нормативної бази, як консолідація. Консолідація земельного законодавства являє собою форму систематизації законодавства, яка полягає в ліквідації множинності та неузгодженості близьких за змістом нормативно-правових актів шляхом укрупнення їх, об'єднання в один без внесення змін у їх зміст або внесення незначних змін. Систематизація законодавства передбачає, також інституціалізацію, тобто таку консолідацію законодавчого матеріалу, яка спрямована на формування окремих правових інститутів або їх упорядкування без прийняття відповідного кодексу.

У літературі висловлюються різні думки щодо консолідації земельного законодавства. З урахуванням комплексного характеру земельного законодавства та сучасного рівня його систематизації, проведення консолідації є недоцільним. На нашу думку, за допомогою цього способу систематизації можуть бути усунені випадки надмірної деталізації предмета регулювання і, відповідно, скорочена кількість чинних нормативно-правових актів земельного законодавства.

Зуєв В. А.

*Академія митної служби України,
завідуючий кафедрою цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ В СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

Ефективне вирішення екологічних проблем не може бути досягнуто без комплексного та гармонійного застосування адміністративних, соціальних, економічних заходів. Усвідомлення цього стало причиною включення до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» розділу Х – «Економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища». Зокрема, ст. 41 цього закону закріплено, що: «Економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища передбачають: а) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів; б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище та на утворення і розміщення відходів; г) встановлення ставок екологічного податку; д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідхідних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища».

Подібні ж положення містяться й у Законі України «Про відходи» розділ VII якого має назву «Економічне забезпечення заходів щодо утилізації відходів і зменшення обсягів їх утворення». Ст. 38 цього ж закону передбачено, що «Організаційно-економічні заходи щодо забезпечення утилізації відходів і зменшення обсягів їх утворення передбачають: а)

лімітування обсягів утворення та розміщення відходів; б) встановлення ставок екологічного податку, що справляється за розміщення відходів, із диференціацією залежно від рівня небезпеки відходів та цінності території; в) надання суб'єктам підприємницької діяльності, які утилізують, зменшують обсяги утворення відходів та впроваджують у виробництво маловідходні технології, відповідно до законодавства податкових, кредитних та інших пільг; г) надання в установленому законодавством порядку податкових, кредитних та інших пільг суб'єктам підприємницької діяльності, які здають відходи як вторинну сировину та займаються збиранням і заготівлею таких відходів; д) визначення пріоритетів щодо фінансування за державним контрактом підприємств, що впроваджують маловідходні технології, обробляють і утилізують відходи; е) перегляд переліку відходів, щодо яких з урахуванням державних інтересів повинен установлюватися спеціальний режим стимулювання їх збирання, заготівлі та використання; є) цільове фінансування науково-дослідних робіт з конкретних проблем утилізації відходів і зменшення їх утворення; з) створення фондів для цільового фінансування заходів щодо утилізації відходів за рахунок добровільних внесків виробників відходів, їх власників, вітчизняних та іноземних суб'єктів господарської діяльності, окремих громадян, екологічного страхування тощо; и) формування державного банку даних щодо впроваджених в Україні технологій утилізації відходів».

Таким чином, можна побачити, що в складі економічного механізму в сфері поводження з відходами одне з основних місць займають питання пов'язані із встановленням лімітів на утворення та розміщення відходів, а також стягнення екологічного податку.

Відповідно до ст. 240 Податкового кодексу України платниками екологічного податку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються: ... 240.1.3. розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання); 240.1.4. утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені); 240.1.5. тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

Разом з тим, слід констатувати, що наразі податкове законодавство жодним чином не стимулює осіб, що здійснюють поводження з відходами щодо зменшення їх утворення. Так, Порядок розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів, затверджений

постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1218 регулює адміністративні питання пов'язані із лімітуванням, однак розглядає питання наднормативного утворення відходів лише в контексті того, що це виявлений у власника обсяг відходів, на які у нього немає дозволу на розміщення і які підлягають обов'язковому розміщенню за окремим дозволом органів Мінекоресурсів на місцях. Податковий кодекс ж детально розкриває питання щодо ставок податку за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах та застосування корегуючи коефіцієнтів, однак не встановлює підвищених нормативів сплати податку за понадлімітне їх утворення.

Зважаючи на вищевикладене, було б доцільним по аналогії із збором за спеціальне використання води (ст. 327 Податкового кодексу України «Особливості обчислення збору при встановленні лімітів використання води») встановити вимогу щодо того, що у разі перевищення встановленого ліміту утворення відходів податок обчислюється і сплачується у п'ятикратному розмірі виходячи з фактичних обсягів понад встановлений ліміт використання води, ставок збору та коефіцієнтів. За відсутності у користувача дозволу із встановленими в ньому лімітами податок справляється за весь обсяг, що підлягає оплаті як за понадлімітне використання.

Локтєва-Маклашова Н. В.

*Черкаський факультет Національного університету «Одеська юридична академія», завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ АКВАКУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

18 вересня 2012 року було прийнято Закон України «Про аквакультуру», який набирає чинності 1 липня 2013 року. Ним визначається, що аквакультура (рибництво) – це сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг. Забезпечення населення якісними і безпечними продуктами із водних біоресурсів є стратегічним завданням аквакультури України.

Проведені раніше реформи в риборибництві не зумовили стабільного вирощування обсягів виробництва продукції. Ринкові умови в Україні для вітчизняного виробника риборибницької продукції, є не дуже сприятливими внаслідок засилля імпоротної риби і морепродуктів. Потрапляння на ринки

контрафактної рибної продукції, криміналізація більшості великих ринків, за якої встановлюються зовсім не ринкові «правила гри», ще більш ускладнюють умови продажу вирощуваної в Україні риби на вітчизняних ринках (Вдовенко Н. М. Еколого-економічний розвиток аквакультури в Україні / Н. М. Вдовенко // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць – В 9 т. – Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. – Вип. 263. – С. 468).

Проблемних питань, які накопичувались роками та десятиріччями в аквакультурі і потребують негайного вирішення, значно більше, ніж досягнень. Основними з них є: нерациональне використання рибних ресурсів і виробничих потужностей; зниження забезпеченості рибацькою технікою, кормами та критична зношеність гідротехнічних споруд; порушення міжгалузевих цінових пропорцій; недосконалість механізмів інноваційно-інвестиційного забезпечення, кредитування; висока плата за використання електроенергії для заповнення рибогосподарських водойм; недостатньо достовірні статистичні дані вирощування й вилову продукції; відсутнє законодавче забезпечення функціонування та розвитку аквакультури (Вдовенко Н. М. Необхідні наукові розробки з розв'язання економічних питань розвитку аквакультури України / Н. М. Вдовенко // Економіка і управління. – 2010. – № 3 (47). – С. 41). Даний стан справ потребує змін в механізмі регулювання розвитку аквакультури України і потребує посилення ролі держави. Стратегічним завданням державного регулювання аквакультури є забезпечення заходів з підтримки проведення селекційно-племінної роботи.

Закон України «Про аквакультуру» у значній мірі змінює порядок користування водними об'єктами як місцевого, так і загальнодержавного значення, що тягне внесення змін до ряду нормативних актів у зазначеній сфері, зокрема, до Водного кодексу України, Земельного кодексу України, Закону України «Про рибне господарство, промислове рибацтво та охорону водних біоресурсів».

Тепер, згідно Закону «Про аквакультуру», водні об'єкти будуть надаватися в користування за договорами оренди земель водного фонду. У такому договорі визначатимуться умови використання водних об'єктів, розмір орендної плати та строк дії договору оренди. Орендодавцями виступають сільські, селищні, міські ради та місцеві державні адміністрації у відповідності із повноваженнями, визначеними Земельним кодексом України. Тобто залежно від розташування водойми в межах чи поза межами населеного пункту. Таким чином критерій «підвідомчості» водойми в залежності від її місцевого чи загальнодержавного значення скасовується. Об'єктом такого договору може бути не будь-який водний об'єкт, а лише водосховища (крім водосховищ комплексного призначення), ставки, озера та замкнені природні водойми. Тобто взяти в оренду море чи річку. Надання водних об'єктів у користування на умовах оренди здійснюється за наявності паспорта водного об'єкта, порядок розроблення та форму якого

затверджує Мінприроди. Що ж до специфіки передачі в оренду рибогосподарської технологічної водойми для цілей аквакультури, то орендареві одночасно можуть передаватися в користування гідротехнічні споруди. Значна кількість не врегульованих та несистематизованих аспектів укладення договору оренди водних об'єктів тепер регламентуються чіткіше. Зокрема невизначеність із орендною платою може значно ускладнити весь процес передачі водних об'єктів в оренду та наповнення місцевих бюджетів.

Для розв'язання існуючих проблем на шляху розвитку вітчизняної аквакультури конче необхідно в рамках Закону України «Про аквакультуру», затвердити державну галузеву програму «Аквакультура України на період до 2020 року». В програмі необхідно викласти стратегію, цілі і завдання з розвитку вітчизняної аквакультури, розробити механізм поетапного виконання поставлених завдань за допомогою законодавчого, фінансового, матеріально-технічного, екологічно-безпечного наукового і кадрового забезпечення. Лише за цих умов можливе значне зростання обсягів випуску рибницької продукції, більш повне постачання населення України цінними продуктами харчування власного виробництва, а переробних галузей економіки – сировиною, збільшення надходжень до державного бюджету.

Калишук Л. А.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

Кожна галузь права містить норми, що регламентують застосування способів захисту відповідних суб'єктивних прав. В еколого-правовій сфері захист екологічних прав громадян гарантується ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», норми якої передбачають можливість поновлення порушених прав у суді, та низка інших нормативно-правових актів.

Аналіз екологічного законодавства щодо застосування юридичних способів захисту екологічних прав громадян засвідчує відсутність узагальненого переліку способів захисту названих прав. Це, у свою чергу, ускладнює вирішення питання щодо системи таких способів. В еколого-правовій доктрині науковцями неодноразово зверталася увага на дану проблематику, пропонувалися шляхи її подолання. Однак, зазначені правові питання, як і раніше, зберігають свою актуальність, оскільки так і не віднайшли свого вирішення. За таких обставин, проблема формування системи способів захисту екологічних прав громадян набуває особливої гостроти. Закріплення сукупності способів захисту екологічних прав в якості системи надасть змогу розкрити сутність і відмінні ознаки такої системи та сприятиме ефективному захисту зазначених прав.

Способи захисту екологічних прав впливають із загальних способів захисту цивільних прав, що закріплені у ст. 16 ЦКУ. Відповідно, відносячи у сфері застосування способів захисту екологічних прав громадян потрапляють у сферу правового регулювання цивільного законодавства.

Загалом, наявність узагальненого переліку способів захисту цивільних прав та інтересів, що представлений у ст. 16 ЦКУ, у правовій доктрині оцінюється позитивно. Однак, щодо існування безпосередньо системи таких способів, то увага науковців звертається на безсистемний характер їх закріплення у вищевказаній нормі. Відповідні правові норми, належно опрацьовану систему не утворили, а є більше підстав стверджувати, що створено певну сукупність фрагментарних правил, які визначають способи захисту прав (Ярема А. Г. Система способів захисту цивільних прав судом / А. Г. Ярема // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 12. – С. 34-35).

Традиційно, в юридичній літературі способи захисту суб'єктивних прав, в залежності від сфери їх застосування, поділяють на загальні і спеціальні. Загальні способи захисту закріплені у ст. 16 ЦКУ. На протипагу загальним, спеціальні способи захисту підлягають застосуванню тільки у випадках, прямо передбачених законом чи договором, і, як правило, закріплені у спеціальних нормативно-правових актах.

Названа класифікація способів захисту прав неодноразово піддавалась критиці. Зокрема, як зазначає Р. О. Стефанчук «...виокремлення певних «спеціальних» способів нічим не відрізняється від способів «універсальних»», до того ж «...велика кількість способів, які визначаються загальними, не можуть застосовуватись до захисту усіх без виключення суб'єктивних цивільних прав...». На підставі чого вчений дійшов висновку, що «...виділення цієї класифікації не несе жодного наукового навантаження і може просто використовуватись як «данина традиціям» і для зручності у правозастосовній діяльності» (Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. – К. : КНТ, 2008. – С. 189-190).

З наведеними аргументами вважаємо можливим не погодитись. До прикладу, одним із способів захисту цивільних прав та інтересів, передбачених ст. 16 ЦКУ, є визнання права. Ст. 276 даного кодексу гарантує поновлення порушеного особистого немайнового права. Аналіз положень названих статей засвідчує, що визнання права та його поновлення, хоча і є взаємопов'язаними способами захисту, однак не тотожними, оскільки різняться за підставами застосування, а також за суб'єктами, уповноваженими на їх застосування.

Звісно, загальні способи захисту цивільних прав, представлені у ст. 16 ЦКУ, незважаючи на їх універсальність, дійсно не можуть застосовуватись при захисті усіх без винятку прав, в тому числі, і екологічних. Так, навряд чи є можливим у разі порушення права вільного доступу до екологічної інформації застосувати такий загальний спосіб захисту як віднов-

лення становища, яке існувало до порушення. Однак, неможливість застосування загальних способів для захисту усіх без винятку прав не в повній мірі обґрунтовує недоцільність закріплення способів захисту в узагальненому вигляді. Передбачити на законодавчому рівні конкретні способи захисту конкретного суб'єктивного права, які без виключення підлягають застосуванню у разі його порушення, є неможливо й недоцільно. У свою чергу, закріплення способів захисту права у конкретній нормі в узагальненому вигляді, як вбачається, не повинно свідчити про те, що такі способи мають застосовуватися для захисту усіх без винятку прав. На нашу думку, для того, щоб здійснювати таку класифікацію, уже достатньо того, щоб загальні способи захисту підлягали застосуванню до переважної більшості прав у разі їх порушення, невизнання чи оспорювання. Крім того, у правозастосовній практиці судові органи, як правило, при розгляді і вирішенні тієї чи іншої справи керуються законодавчо закріпленим узагальненим переліком способів, представлених у ст. 16 ЦКУ, визначаючи відповідність обраного способу змісту екологічного права, що підлягає захисту, характеру порушення та його наслідкам. У зв'язку з чим класифікацію способів захисту прав та інтересів на загальні та спеціальні вважаємо доцільною, обґрунтованою і такою, що є прийнятною та необхідною при класифікації способів захисту екологічних прав громадян.

Отже, загальними способами захисту екологічних прав громадян є переважна більшість способів захисту прав, що представлені у ст. 16 ЦКУ. За викладених обставин можна дійти висновку щодо особливої ролі та значення норм цивільного права у питаннях застосування способів захисту екологічних прав. Однак, екологічні права громадян як об'єкт правового захисту мають низку особливостей, обумовлених їх правовою природою. У свою чергу, і відносини із захисту названих прав також характеризуються певною специфікою. Відповідно, способи захисту екологічних прав громадян, за галузевою ознакою, доцільно визначати еколоґо-правовими способами їх захисту, що підлягають систематизації шляхом закріплення їх узагальненого переліку у нормах Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Платонова Є. О.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Здійснення в Україні широкомасштабної земельної реформи, законодавче закріплення різноманіття форм земельної власності і розширення можливостей використання земельних ресурсів на підставі права власності та права користування, створення умов для забезпечення функці-

онування повноцінного ринку землі, закономірно поставило питання про необхідність удосконалення регулювання виникнення та оформлення прав на земельні ділянки як складової земельних відносин в цілому. Не випадково останнім часом у країні реалізується низька заходів, спрямованих на створення законодавчих засад, необхідних для формування нової системи державної реєстрації прав на нерухомість та державного земельного кадастру.

Важливою передумовою запровадження в Україні сучасної системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, їх обтяжень та державного земельного кадастру була розробка та прийняття законів України «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 року та «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції від 11 лютого 2010 року.

З 1 січня 2013 року з набуттям чинності зазначених законів, в Україні державна реєстрація речових прав на земельні ділянки проводиться за спрощеною процедурою за принципом «єдиного вікна». Цей принцип означає, що право власності та інші права на землю та інше нерухоме майно мають реєструватися в одному органі, за єдиними правилами, а земельна ділянка та розташована на ній будівля повинні реєструватися як один об'єкт права власності.

У відповідності з новітніми положеннями земельного законодавства право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав і оформлюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно це офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Обов'язковій державній реєстрації підлягають наступні речові права на нерухоме майно: право власності; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право постійного користування та право оренди земельної ділянки; іпотека; інші речові права відповідно до закону; обтяження речових прав на нерухоме майно.

У даний час державна реєстрація прав на нерухоме майно та їх обтяжень проводиться державним реєстратором прав на нерухоме майно органу державної реєстрації, а також нотаріусами як спеціальними суб'єктами, на яких покладаються функції державного реєстратора прав на вже зареєстровані об'єкти нерухомості з внесенням відповідної інформації до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Умовами виникнення права власності на такий об'єкт нерухомості як земельна ділянка є формування земельної ділянки та державна реєстрація речових прав на неї. Земельна ділянка вважається сформованою з моменту присвоєння їй кадастрового номера. Другою умовою набуття права власності на земельну ділянку є державна реєстрація речових прав на неї, яка здійснюється вже після державної реєстрації земельної ділянки у Державному земельному кадастрі. Тобто, спочатку слід зареєструвати сформовану земельну ділянку на підставі документації із землеустрою з присвоєнням їй кадастрового номера в територіальних органах Державного агентства земельних ресурсів України, а вже далі буде проводитись процедура реєстрації права власності чи іншого речового права на неї в територіальних органах Державної реєстраційної служби України, діяльність якої координується Міністерством юстиції. Органами державної реєстрації прав здійснюється «первинна» реєстрація речових прав на нерухоме майно (новосформованих земельних ділянок), а також усіх прав на нерухоме майно, які виникли до 1 січня 2013 року. На підставі реєстрації права власності на земельну ділянку органами державної реєстрації прав за місцезнаходженням нерухомого майна видається свідоцтво про право власності на нерухоме майно.

Нотаріусами реєструється перехід права власності на нерухоме майно, тобто, здійснюється «вторинна» державна реєстрація нерухомості. При посвідченні договорів купівлі-продажу, міни, дарування нерухомого майна та земельних ділянок, набуття права власності на успадковану нерухомість, – нотаріуси одночасно будуть проводити державну реєстрацію прав на таке майно з внесенням відповідних даних до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно і наступною передачею відповідної інформації про проведену реєстрацію в органи Державного агентства земельних ресурсів України. На підтвердження державної реєстрації права власності на земельну ділянку в даному випадку видається витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, а на підтвердження державної реєстрації земельної ділянки витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку.

Таким чином, лише з проведенням зазначених процедур пов'язана можливість реалізації повноважень власника землі – володіння, користування та розпорядження нею, а також потенційна можливість захисту цих повноважень в разі їх порушення зі сторони третіх осіб. Формування нової системи державної реєстрації прав на нерухомість та державного земельного кадастру має забезпечити спрощення процедури переходу прав на землю, і зведення в єдиний реєстр інформації про права на земельну ділянку і нерухоме майно.

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК ТА БІОСФЕРНИЙ РЕЗЕРВАТ

Відповідно до Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року для збереження природних комплексів, екосистем, окремих видів флори і фауни, унікальних та типових ландшафтів необхідно прискорити формування розгалуженої мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Серед існуючих об'єктів природно-заповідного фонду біосферні заповідники посідають особливе місце так як вони є однією з основних (вищих) організаційно-правових форм природного заповідування, де поєднується збереження біологічного різноманіття та сталий соціально-економічний розвиток території. Біосферні заповідники є еталонами природи і створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових чи/та унікальних природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища та відслідковування змін, що відбуваються, під дією антропогенних факторів у довкіллі.

Мережа біосферних заповідників створюється у рамках програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (Man and Biosphere, MAB) для сприяння та демонстрації збалансованих відносин між людиною і біосферою. Свою міжнародну діяльність в рамках цієї мережі вітчизняні біосферні заповідники узгоджують з Національним комітетом України з програми ЮНЕСКО та реалізують згідно з нормами чинного вітчизняного законодавства, відповідними міжнародними нормами, Положенням про Світову мережу біосферних заповідників ЮНЕСКО (1995), положеннями Севільської стратегії ЮНЕСКО (1995), Мадридського плану дій (2008) для біосферних заповідників ЮНЕСКО та Дрезденської декларації (2011) щодо біосферних заповідників та змін клімату. Завдяки своїй багатофункціональності (природоохоронна, наукова, екологічна, народногосподарська, рекреаційна, освітня) біосферні заповідники набули широкої популярності у світі та в Україні.

Відповідно до Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі на 2000-2015 роки в Україні заплановано створити такі біосферні заповідники як «Західне Полісся», Кримський, Розточанський, Поліський, Український степовий та «Донецький кряж», а також спільну українсько-російську природоохоронну територію на базі Деснянсько-Старогутського національного природного парку зі сторони України. Незважаючи на те, що вже наближається рік закінчення терміну дії програми, але поставлена мета в повній мірі не досягнута, бо достатня кількість біосферних заповідників в нашій державі ще не створена.

Дослідження особливостей створення і функціонування біосферних об'єктів в нашій державі дозволяє дійти висновку, що в Україні створю-

ється два типи біосферних заповідників – ті, які створюються відповідно до вимог розділу VII Закону «Про природно-заповідний фонд України» (Асканія-Нова, Чорноморський, Карпатський і Дунайський), і ті, що створюються за правилами ЮНЕСКО без складних процедур погодження (Ужанський національний природний парк разом з Надсянським регіональним парком, Шацький національний природний парк). Всі вони включені до світової мережі біосферних заповідників і відповідають міжнародним стандартам. Але біосферні резервати мають свої особливості.

Біосферними резерватами є сухопутні, прибережні/морські території або їхнє поєднання, які є визнаними на міжнародному рівні в рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Кожний біосферний резерват повинен виконувати три функції, які доповнюють одна одну: функція збереження генетичних ресурсів, видів, екосистем та ландшафтів; функція розвитку, що сприятиме сталому соціально-економічному розвитку; та функція матеріально-технічного забезпечення для підтримання демонстраційних проєктів, екологічної освіти та тренінгів, а також досліджень та моніторингу в контексті реалізації місцевих, національних та глобальних проблем збереження природного середовища та сталого розвитку. Відповідно до вимог ЮНЕСКО біосферний резерват не відносяться до природоохоронних територій, тому що він не значиться серед категорій Міжнародного союзу охорони природи, а є територією яка створена для збереження біологічного різноманіття та забезпечення сталого розвитку і яка має включати природоохоронну територію як складову.

На відміну від природних заповідників і відповідно до ст. 18 Закону «Про природно-заповідний фонд України», виходячи із специфіки завдань та діяльності біосферних заповідників, законодавець закріплює систему функціонального зонування їх територій, центральний елемент якої становить заповідна зона, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників. У зв'язку з цим постає питання: чи можуть до складу заповідника входити заповідна, буферна і зона антропогенних ландшафтів? Термін «заповідник» не відповідає суті та призначенню біосферних заповідників, оскільки ним визначається категорія з повністю заповідним режимом, а біосферні заповідники, як відомо, включають не лише заповідні природні екосистеми, а й окультурені ландшафти з різними формами господарської діяльності і навіть населені пункти.

Державна політика України в сфері розвитку заповідної справи розвивається і удосконалюється фактично з кожним роком. Проте, на жаль, правова база не повністю забезпечує належне використання, відтворення та охорону територій біосферних заповідників. Окремі питання залишилися неврегульованими, а деякі вирішені лише частково, тому вкрай актуальним залишається питання удосконалення існуючої нормативно-правової бази з урахуванням відповідних міжнародних зобов'язань України в сфері подальшого розвитку заповідної справи.

Антонюк У. В.

*Івано-Франківський факультет Національного університету
«Одеська юридична академія», в. о. завідуючого кафедри трудового,
екологічного, земельного та аграрного права, кандидат юридичних наук*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

У відповідності до ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року однією з гарантій екологічних прав громадян в Україні є здійснення поряд з державним і громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Як зазначає О. Л. Дубовик, у сучасних умовах громадський екологічний контроль отримав широкий розвиток в більшості країн світу і пов'язується це з тим, що даний правовий інститут ґрунтується на ряді міжнародних природоохоронних документів, які передбачають участь громадськості при прийнятті екологічно значимих рішень та доступі до інформації про стан навколишнього природного середовища тощо (Дубовик О. Л. Екологическое право, 2010, с. 331-332). При цьому, переважна більшість дослідників еколого-правового спрямування (Шемшученко Ю. С., Екологічне право України, 2008, с. 285; Кобецька Н. Р. Екологічне право, 2007, с. 98; Ільків Н. В, Гаєцька-Колотило Я. З. Екологічне право України, 2008, с. 81), вважають, що основною формою реалізації функції громадського екологічного контролю є саме діяльність громадських інспекторів у сфері охорони довкілля. Водночас, як цілком справедливо зазначають М. В. Шульга та А. П. Гетьман, основною ознакою громадського екологічного контролю є те, що здійснення перевірок, рейдів та інших напрямків контрольної діяльності у галузі охорони довкілля виконується громадськими об'єднаннями загального або галузевого профілю, зокрема, Українським товариством охорони природи, Українським товариством мисливців та рибалок, Всеукраїнською екологічною лігою, громадськими організаціями «Зелений світ», «Мама-86», громадськими інспекторами Міністерства екології та природних ресурсів України, студентськими громадськими природоохоронними дружинами тощо (Екологічне право України / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, 2005, с. 61-62). Тобто, не відкидаючи чи применшуючи роль громадських інспекторів у сфері охорони довкілля, М. В. Шульга та А. П. Гетьман акцентують увагу саме на різноманітності громадських інституцій та множинності форм і методів реалізації функції громадського екологічного контролю в Україні. Крім того, Ю. С. Шемшученко, також вважає, що найбільш активну і лідируючу роль у здійсненні громадського екологічного контролю обіймають громадські екологічні організації, яких в Україні налічується більше 500 (Шемшученко Ю. С. Екологічне право України, 2008, с. 289).

Про багатогранну природу громадського екологічного контролю у Російській Федерації вказує М. І. Васільєва, яка до основних форм його

реалізації відносить: а) громадські слухання і їх специфічна форма – парламентські слухання; б) референдуми; в) громадська екологічна експертиза; г) звернення до засобів масової інформації; ґ) скарги, заяви, позови до правоохоронних органів і в суд; д) участь у роботі комісій, наглядових, нарадчих, експертних, консультативних структур при державних органах тощо (Васильєва М. И. с. 130-131). Тобто, йдеться про форми участі громадськості у сфері охорони довкілля. З огляду на це, усі чи переважна більшість форм участі громадськості при прийнятті екологічно значимих рішень, зважаючи на свій попереджувальний характер, можуть розглядатись і як форма реалізації громадського екологічного контролю. У сучасних умовах перелік форм участі громадськості у екологічній сфері не є вичерпним. Зокрема, Г. В. Мороз, до основних форм участі екологічно зацікавленої громадськості відносить: референдум; звернення громадян та юридичних осіб (скарги, зауваження, пропозиції); громадське обговорення проектів екологічно значимих рішень; робота в складі експертних та робочих груп, комісій, комітетів з розробки програм, планів, стратегій, проектів нормативно-правових актів, оцінок ризиків; збори громадян за місцем їх проживання; місцеві ініціативи; громадська екологічна експертиза, участь у проведенні державної екологічної експертизи; здійснення громадського екологічного контролю; звернення до суду; збори, мітинги, демонстрації, вуличні походи, пікетування; інші форми, передбачені законодавством України (Мороз Г. В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у сфері охорони довкілля: автореф. дис. канд. юрид. наук, 2006, с.5). Розглядаючи громадський екологічний контроль як форму участі екологічно зацікавленої громадськості, Г. В. Мороз водночас, вказує на те, що громадський екологічний контроль здійснюється громадськими природоохоронними об'єднаннями та окремими громадянами в межах їх повноважень та прав, визначених законодавством, а спеціальними суб'єктами здійснення екологічного контролю виступають громадські інспектори в галузі охорони довкілля, які, крім загальних прав, що забезпечують участь громадськості в діяльності по охороні довкілля, наділені додатковими правами контрольного характеру (Мороз Г. В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у сфері охорони довкілля: автореф. дис. канд. юрид. наук, 2006, с.). Більше того, аналіз повноважень громадських інспекторів у галузі охорони довкілля (Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року) засвідчує те, що останні наділені окремими виконавчо-розпорядчими повноваженнями у екологічній сфері, які є проявом громадського екологічного управління.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільних відносин в Україні громадський екологічний контроль характеризується поліфункціональним значенням, тобто, по-перше, громадський екологічний контроль є гарантією забезпечення та захисту екологічних прав громадян, по-

друге, – формою участі громадськості при прийнятті екологічно значимих рішень, по-третє, – невід’ємною складовою громадського екологічного управління, по-четверте – реалізація кожної окремо взятої громадської екологічної форми, яка носить попереджувально-превентивний характер, може розглядатись як ключовий елемент громадського екологічного контролю. З огляду на складність юридичної природи, перспективи розвитку громадського екологічного контролю в Україні полягають у альтернативному виборі множинних форм та методів його реалізації і застосування різноманітними суб’єктами екологічно зацікавленої громадськості.

Чумаченко І.Є.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

СПІВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ТА ІНШИХ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОД

Законодавство в сфері використання та охорони природних об’єктів встановлює певні комплекси функцій по управлінню в сфері використання і охорони кожного з природних об’єктів. Їх спільність, обумовлена належністю до єдиної системи природи, призводить до того, що багато з цих функцій є загальними для земельного, надрового, водного і лісового права. До таких загальних функцій належать: облік природних об’єктів і ведення державних кадастрів, планування використання і охорони природних ресурсів, розподіл і перерозподіл природних ресурсів серед природокористувачів, просторово-територіальний устрій природних об’єктів, моніторинг за станом природних об’єктів і їх ресурсів, контроль за використанням і охороною природних ресурсів, вирішення суперечок про право користування природними об’єктами, та ін.

Специфічне призначення контролю дозволяє говорити про його самостійність. На нашу думку, це дає можливість відокремити його від інших видів діяльності не тільки в науковому, але й в організаційному плані, як при визначенні функцій і компетенції органів, так і при створенні спеціальних контролюючих органів, що не виконують чи майже не виконують інших, крім контролю, державних (публічно-правових) функцій.

З цією метою слід провести порівняльний аналіз вищезазначених функцій з державним контролем за використанням та охороною вод. Так, державний облік вод має своїм завданням встановлення відомостей про кількість і якість вод, а також даних про водокористування (про забір води та використання вод, скидання зворотних вод та забруднюючих речовин, наявність систем оборотного водопостачання та їх потужність, а також діючих систем очищення стічних вод та їх ефективність тощо). На основі цих відомостей здійснюється розподіл води між водокористувачами та

розробляються заходи щодо раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Державний облік та аналіз стану водокористування здійснюється шляхом подання водокористувачами звітів про водокористування до державних органів водного господарства за встановленою формою. Державний облік вод – це основа для організації ефективного управління в області використання і охорони вод. Встановлюючи кількісні і якісні характеристики вод, функція обліку вод безпосередньо сам процес водокористування не зачіпає, тобто вона носить інформаційний характер.

Державний водний кадастр, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок ведення державного водного кадастру» від 8 квітня 1996 року № 413, складається і ведеться з метою систематизації даних державного обліку вод та визначення наявних для використання водних ресурсів. Він містить систематизований звіт відомостей про: поверхневі, підземні, внутрішні морські води та територіальне море; обсяги, режим, якість і використання вод (водних об'єктів); водокористувачів (крім вторинних). До державного водного кадастру включаються також відомості про водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скидання зворотних вод.

Результати, отримані при здійсненні обліку вод та ведення водного кадастру (за наявності незадовільних кількісних та якісних показників), можуть послужити підставою для початку офіційного контролю, внаслідок чого з'ясовуватимуться причини і умови, що привели до порушення водокористувачами якісного стану вод і встановлених норм водокористування, а у разі потреби можуть бути прийняті відповідні заходи реагування на виявлені порушення. У свою чергу, функція обліку вод залежить від даних, що отримуються в ході проведення контролю за дотриманням встановлених водним законодавством правил використання і охорони вод, оскільки отримана в результаті цієї діяльності інформація може суттєво скоректувати кількісні і якісні оцінки стану вод, встановлені при здійсненні функції обліку вод і їх використання. Разом з цим, за своїм змістом державний контроль за використанням і охороною вод і облік вод, а також функція ведення кадастру вод – це різні функції державного управління в області використання і охорони вод.

У тісному зв'язку з контролем за використанням і охороною вод знаходиться також функція планування використання і охорони вод, метою якої є забезпечення науково обгрунтованого розподілу вод між водокористувачами з врахуванням першочергового задоволення питних і побутових потреб населення, охорону вод і запобігання їх шкідливої дії. При плануванні використання вод враховуються перш за все дані державного водного кадастру, отримані в результаті здійснення функції обліку вод, а також і в результаті державного контролю за використанням і охороною вод.

Функція надання вод в користування полягає в тому, що фактичне використання вод здійснюється лише на основі права водокористування. Водним законодавством регулюється порядок і умови надання водних об'єктів в користування, а також підстави припинення права водокористування. В зв'язку з цим слід зазначити, що дані, отримані в результаті здійснення контролю за використанням і охороною вод про те, що водокористувач порушує правила використання вод і їх охорони, або використовує водний об'єкт не за цільовим призначенням, є підставою для припинення права водокористування.

Функція контролю пронизує весь процес управлінської діяльності в галузі використання і охорони вод: отримання інформації, її обробку, підготовку і прийняття рішення. Вона впливає на кожну з перерахованих нами стадій управління і на весь процес управління в цілому. Все вищевикладене дає нам підставу говорити про відносну самостійність функції контролю в державному управлінні в галузі використання і охорони вод і про можливість її відособлення в організаційному плані.

Степська О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ

Земельні ділянки віднесені законодавством до об'єктів нерухомості які підлягають обов'язковій державній реєстрації. У ході проведення державної реєстрації здійснюється перевірка дійсності поданих заявником документів, а також правова експертиза і перевірка законності правочинів із земельними ділянками незалежно від того, чи укладені вони в простій письмовій або нотаріальній формі.

З 1 січня 2013 року набрали чинності положення двох законів, якими запроваджено низку суттєвих змін у сфері земельних відносин: Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та Закон України «Про Державний земельний кадастр». Цими Законами змінюється порядок набуття прав на земельну ділянку. Відтепер відомості про земельні ділянки міститимуться у Державному земельному кадастрі, де фіксуватиметься формування земельних ділянок, та в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, до якого вноситимуть відомості щодо оформлення прав на ділянку.

Видалення функції державної реєстрації прав на земельні ділянки з компетенції Державного агентства земельних ресурсів України було обумовлено наміром законодавця сконцентрувати реєстрацію прав на всі об'єкти нерухомого майна, в тому числі і земельні ділянки, в одному Реєстрі прав. Разом з тим в Реєстрі прав було би недоцільно реєструвати

«технічну» інформацію про земельну ділянку (кадастровий номер, місце розташування, опис меж, площа, цільове призначення, категорія земель, нормативна грошова оцінка тощо). Така інформація про земельну ділянку має міститися в Державному земельному кадастрі.

Крім того, внесено суттєві зміни до Земельного кодексу України. Зокрема, уперше передбачено порядок формування земельної ділянки який полягає у визначенні земельної ділянки як об'єкта цивільних прав. Формування земельної ділянки передбачає визначення її площі та меж. При цьому нововведеннями передбачено, що земельна ділянка може бути об'єктом цивільних правочинів лише після внесення відомостей про неї до обох інформаційних баз даних – Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Оформлення прав на сформовану (нову) земельну ділянку сьогодні фактично складається з двох етапів. Перший етап – виготовлення документації із землеустрою землеупорядною організацією, що має ліцензію, та державна реєстрація земельної ділянки в територіальних органах Державного агентства земельних ресурсів України. Другий – реєстрація права в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. На наш погляд, нова процедура реєстрації права на сформовану (нову) земельну ділянку обумовлює спрощення порядку реєстрації для суб'єктів земельних правовідносин, оскільки вона не потребує надання державних актів та встановлює досить чіткі терміни реєстрації земельної ділянки та реєстрації прав на неї.

Що стосується процедури реєстрації переходу прав на вже існуючу земельну ділянку, то земельні ділянки, право власності (користування) на які виникло до 2004 року, вважаються сформованими незалежно від присвоєння їм кадастрового номера. У разі якщо відомості про зазначені земельні ділянки не внесені до Державного реєстру земель, їх державна реєстрація здійснюється на підставі технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) за заявою їх власників (користувачів земельної ділянки державної чи комунальної власності). Внесення інших змін до відомостей про ці земельні ділянки здійснюється після державної реєстрації земельних ділянок.

Підсумовуючи, можна зазначити, що реєстрацію землі та прав на неї розділено між двома відомствами. Відтепер органи земельних ресурсів лише присвоюють кадастровий номер і відкривають поземельну книгу, а реєстрація прав на земельну ділянку відтепер здійснюватиметься у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Ці дві системи працюють паралельно.

Якщо перехід права здійснюється за договором, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню (договір купівлі-продажу,

міни, дарування та ін.), то процедура оформлення правочину значно спрощується.

Нотаріус проводить державну реєстрацію прав:

- реєстрація яких проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, під час вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва (нотаріус, яким вчиняється така дія);

- у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва (нотаріус, яким вчинено таку дію) (Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 року № 703 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 51. – Ст. 2035).

Законодавством передбачено взаємодію органів державної реєстрації прав та органів, що здійснюють ведення Державного земельного кадастру, у тому числі відомості які мають передаватися, підстави такої передачі тощо. На виконання цього принципу Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову від 22 лютого 2012 року № 118 «Про інформаційну взаємодію органу, що здійснює ведення Державного земельного кадастру, та органу державної реєстрації прав», яка детально регламентує таку взаємодію. Постанова визначає процедуру надання: органом, що здійснює ведення Державного земельного кадастру, органу державної реєстрації прав інформації про зареєстровані земельні ділянки, необхідної для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно; органом державної реєстрації прав органу, що здійснює ведення Державного земельного кадастру, інформації про зареєстровані речові права на земельні ділянки, необхідної для ведення Державного земельного кадастру.

Гальчинська Н. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬ

Поняття «земля» як об'єкта суспільних відносин широко вживається у чинному законодавстві, зокрема як «землі» та «земельні ділянки». Так, у п. 1 ст. 18 Земельного кодексу України (далі скорочено – ЗК) зазначається, що до земель належать усі землі в межах території України, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Перелік дев'яти категорій земель закріплено у ст. 19 ЗК, серед яких землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення названі як

окремий вид земель зі спеціальним правовим режимом використання та охорони. Вони за ст. 2 ЗК є самостійними об'єктами земельних відносин. При цьому у ч. 2 ст. 19 ЗК передбачено, що земельні ділянки кожної з категорій земель, які не надані у власність або у користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі. Виходячи з цих законодавчих приписів, можна стверджувати, що видовими чи спеціальними диференційованими об'єктами земельних правовідносин є категорії земель та земельні ділянки.

Термін «категорія» походить від грецького слова і означає висловлювання, ознака, сукупність ознак, а також групу осіб, предметів, явищ, об'єднаних спільністю певних ознак. Таке визначення є прийнятним і для розуміння терміну «категорія земель». Адже ні у попередньому, ні у чинному земельному законодавстві це поняття не визначено.

В теорії українського земельного права юридична сутність цього поняття недостатньо досліджена. Водночас на основі науково-теоретичного аналізу змісту норм і положень ЗК України щодо земель окремих категорій можна дійти висновку, що категорія земель – це не що інше, як об'єднання земельних ділянок за основним цільовим призначенням у відносно однорідну групу, яке здійснюється відповідно до закону на підставі рішень органів державної влади та місцевого самоврядування щодо надання, вилучення, викупу, відчуження земельних ділянок у власність чи користування, затвердження проектів землеустрою, а також створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення, обліковується у автоматизованій системі ведення державного земельного кадастру з метою забезпечення єдиного правового режиму земель тієї чи іншої категорії. Категорії земель зазначаються у Державних актах на право власності на землю та інших документах, що посвідчують права на землю та окремі земельні ділянки.

Поняття цільового чи основного цільового призначення земель як критерію поділу земель на категорії не є результатом наукового доробку вітчизняних вчених у галузі земельного права. Ретроспективний аналіз становлення та застосування цього словосполучення як юридичного терміну показує, що українське законодавство закріпило, а національні та деякі зарубіжні (Російська Федерація, Білорусь, Казахстан) доктрини земельного, екологічного, цивільного, господарського та інших галузей права сприйняли юридичну природу цільового призначення земель як аксіому у такому значенні і розумінні, як це було зроблено у теорії, законодавстві і практиці радянського земельного права без будь якого критичного аналізу чи переосмислення правової природи і юридичного значення такого поняття для регулювання земельних відносин в умовах земельної реформи і утвердження нового земельного правопорядку.

Відсутність у доктрині земельного права єдиного розуміння юридичної природи і значення основного цільового призначення земель негативно впливає на якість та ефективність земельно-правових норм, які мають закріплювати особливості правового режиму земель кожної з категорій. Теоретичний аналіз змісту ст. 19 ЗК показує, що класифікація земель на категорії проведена не за одним, а за декількома різними за змістом критеріями. У одних випадках такі категорії земель, як сільсько-господарського, лісгосподарського, природно заповідного фонду дійсно поділені за основним цільовим призначенням. Інші категорії земель виділені у окремий вид за суб'єктами використання чи розташованими на земельних ділянках об'єктами нерухомості, або природними об'єктами, або за територіальною ознакою (ст. 66 ЗК щодо земель промисловості, ст. 77 ЗК щодо земель оборони, ст. 38 ЗК щодо земель житлової і громадської забудови, ст. 23 Закону України «Про транспорт» щодо земель транспорту).

З точки зору наукового пізнання тих чи інших явищ застосування різних критеріїв до класифікації одного й того ж об'єкта дослідження не може вважатися достовірним і обґрунтованим, є помилковим і тому не відтворює дійсної суті того чи іншого об'єкта дослідження. Виходячи з цього, можна стверджувати, що закріплена у ЗК України класифікація землі як основного національного багатства на дев'ять самостійних категорій не можна вважати науково обґрунтованою з таких міркувань.

З доктринальних позицій сучасного земельного права не можна вважати переконливим виокремлення у самостійну категорію земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення з огляду на наступне. У ст. 65 ЗК, землями промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення визнаються земельні ділянки, надані в установленому порядку підприємствам, установам та організаціям для здійснення відповідної діяльності. Критерієм для віднесення земель до правового режиму цієї категорії є факт надання земельних ділянок промисловим, транспортним та іншим підприємствам і організаціям.

Механічне запозичення з доктрини радянського земельного права ідеї про поділ земель спеціального призначення за цільовим призначенням на окремі види до загального поділу землі на окремі категорії має сьогодні зворотний ефект і не дозволяє розкрити правовий режим земель промисловості з урахуванням сучасних реалій у сфері використання та охорони земель в Україні. За чинним Земельним кодексом України правовий режим земель кожної з категорій має визначатися законом. Однак не всі категорії земель мають належне нормативно-правове забезпечення режиму їх використання та охорони.

Годованюк А. Й.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ПОЛЕЗАХИСНИХ СМУГ

В ході проведення земельної реформи основна увага законодавця, землевласників і суспільства в цілому була сконцентрованою на використанні та охороні земель сільськогосподарського призначення. Натомість предметом нашого дослідження є використання та охорона **земель**, зайнятих полезахисними лісовими смугами, які випадають з поля зору законодавця.

Відповідно до Земельного кодексу України, полезахисні лісові смуги виключені зі складу земель лісогосподарського призначення і віднесені до несільськогосподарських угідь земель сільськогосподарського призначення та належать до резерву сільських, селищних рад. За чинним законодавством полезахисні лісосмуги вважаються комунальною власністю. Відтак номінально у них з'явився комунальний власник, проте створення господарської структури, котра б могла вести належний догляд, не передбачено.

Вивченню проблем захисного лісорозведення свого часу суттєву увагу приділили науковці В. О. Бодров, Г. М. Висоцький, П. І. Герасименко, Д. Д. Лавриненко, В. С. Наконечний, О. І. Пилипенко, І. М. Сазонов, В. Є. Свириденко, В. Ю. Юхновський та інші дослідники. Історичні та деякі інші аспекти цього питання знайшли висвітлення у спільній науковій праці професорів О. І. Фурдичка та В. Д. Бондаренка.

Тривала відсутність господаря у полезахисних лісових смуг та інших лісових насаджень перетворилася у критичну проблему державного масштабу. Масові рубки та винищення лісосмуг, безконтрольність та нерациональне їх використання – все це вже найближчим часом може обернутися екологічною загрозою. До того ж сьогодні лісосмуги стають місцем самовільного скидання сміття, потерпають від випалювання стерні на прилеглих полях. Жодного кроку в напрямі відновлення лісосмуг не робиться. На даний час практично неможливо вирішити питання правового режиму полезахисних смуг нормативно – необхідне відповідне законодавче державне регулювання.

Інша проблема полезахисних лісосмуг полягає у відсутності достовірних відомостей про їх реальний стан. Дані офіційної статистики про ці лісові насадження зупинилися на рівні 1996 року. Тому загальне уявлення про динаміку полезахисних смуг можна буде отримати, якщо провести інвентаризацію усіх лісових насаджень, що не входять до земель лісогосподарського призначення. Окрім того, ситуація, що склалася з лісосмугами, вимагає перегляду загальних законодавчих підходів до всіх лісових насаджень, які не входять до земель лісогосподарського призначення, що

загалом дасть змогу створити правовий фундамент, який сприяв би подальшому розвитку аграрних лісів.

За своїм впливом і господарським значенням полезахисні смуги належать до лісомеліоративних насаджень. Розміщені на сільськогосподарських землях у визначеній системі, вони є одним з потужних довгодіючих заходів підвищення врожайності сільськогосподарських культур шляхом поліпшення мікрокліматичних умов, змінення гідрологічного режиму і боротьби з ерозією ґрунтів. Тут варто додати конкретики, наголосивши, що полезахисні лісосмуги здатні зменшувати швидкість вітрів, впливати на температуру та вологість повітря, на випаровування води з ґрунту, його вологість та ґрунтотворні процеси, підвищення продуктивності транспірації сільськогосподарських культур, снігорозподіл, охорону ґрунтів від вивудування тощо.

На полях, які захищені лісосмугами, швидкість вітру знижується на 20-30 %, вологість повітря збільшується на 3-5 %, в два рази зменшується непродуктивне випаровування вологи. Приміром, один гектар лісосмуги захищає від суховіїв, які є «родовим нещастям» південних областей, 20-30 гектарів ріллі, до 15 % збільшуючи врожайність хлібного поля. Це теорія. А на практиці щороку Україна втрачає 10-12 мільйонів тонн зерна саме через ерозію ґрунтів, зокрема вітрову. Це щонайменше п'ятирічний урожай ранніх зернових такої області, як Херсонська. В цьому контексті доречно буде навести ще одну цифру: площа еродованих земель налічує нині понад 18,5 мільйонів гектарів (31 % території держави).

Здавалося б природнім було б віднесення земель під лісосмугами до земель лісогосподарського призначення. Але лісники категорично проти ідеї взяти полезахисні насадження на свій баланс, оскільки проведення інвентаризації, рубок догляду, робіт з відтворення потребує суттєвих матеріальних витрат, котрі ляжуть на галузь зайвим тягарем.

Зважаючи на те, що в минулому лісосмугами опікувалися колгоспи, висловлюються думки щодо вирішення проблеми подібним чином, передавши полезахисні насадження великим сільгоспвиробникам, які орендують дані поля і мають у своєму арсеналі достатньо засобів, аби утримувати ці посадки. Логіка, звісно, є, бо ж лісосмуги захищають їхній врожай від вітрів, а якщо, навіть, в силу великої розрослості чи неналежної проектної висоти насадження втратили полезахисну ефективність, такі господарі завжди знайдуть кошти для проведення робіт, які зумовлять виконання полезахисними насадженнями свого призначення.

Проте передати лісосмуги на утримання і в цьому випадку не так просто як здається. У великих сільгоспвиробників, котрі реально могли б зайнятися їх впорядкуванням, в оренді практично знаходиться лише частина землі – відсотків 30-35 від загальної площі ріллі. Решта – у одноосібників, але в їх контексті розглядати дану проблему не має жодного сенсу, позаяк розв'язання її такої категорії власників абсолютно не під силу. Та-

ким чином вирішення проблеми життєдіяльності полязахисних смуг потребує злагодженої взаємодії та співпраці вчених різних галузей наук для чіткого визначення правового режиму та збереження даних насаджень.

Гоштинар С. Л.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ, РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ ТА БІЛОРУСІ

Проведення земельної реформи і перехід до ринку нерухомості є невід'ємними складовими розвитку ринкових відносин у країнах пострадянського простору. Це зумовлює необхідність обліку та охорони прав на землю, розвитку фіскальних інструментів (податків, орендної плати), заснованих на фізичних, економічних і правових характеристиках земель, а також правових і економічних механізмів раціонального використання та охорони земель (Гоштинар С. Л. Правове регулювання ведення державного земельного кадастру в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / С. Л. Гоштинар; Нац. аграр. ун-т. – К., 2008. – 19 с).

Застосування відомостей державного земельного кадастру повинно бути ефективним засобом захисту прав суб'єктів земельних правовідносин, тому особливо актуальним стає закріплене в ч. 2. ст. 34 Конституції України право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, крім того, ч. 2 ст. 50 Основного закону закріпила за кожним громадянином право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення.

У вітчизняному земельному законодавстві, в ч. 1 ст. 193 Земельного кодексу України державний земельний кадастр визначається як єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах кордонів України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і користувачами (Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27).

У ст. 70 Земельного кодексу Російської Федерації від 25 жовтня 2001 року в редакції Федерального закону від 13 травня 2008 року закріплена відсилочна норма, відповідно до якої державний кадастровий облік земельних ділянок здійснюється відповідно до закону «Про державний кадастр нерухомості» (Земельный кодекс Российской Федерации от 25 октября 2001 года № 136-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2001. – № 44. – Ст. 4147). Таким чином, правове регулювання земельного када-

стру в Російській Федерації здійснюється невіддільно від кадастру інших об'єктів нерухомості, таких як будівлі, споруди, приміщення та об'єкти незавершеного будівництва.

Федеральний закон Російської Федерації «Про державний кадастр нерухомості» від 24 липня 2007 року № 221-ФЗ у ч. 2 ст. 1 визначає державний кадастр нерухомості як систематизовану сукупність відомостей про нерухоме майно, про межі між суб'єктами Російської Федерації, межі муніципальних утворень, межі населених пунктів, про територіальні зони і зони з особливими умовами використання територій та інші передбачені законом відомості (О государственном кадастре недвижимости: Федеральный закон Российской Федерации от 24 июля 2007 года № 221-ФЗ // Федеральный выпуск законодательства от 1 августа 2007 года, № 4428). Натомість в білоруському законодавстві державний земельний кадастр є правовим інститутом земельного права. Відповідно до ст. 1 Кодексу Республіки Білорусь про землю від 23 червня 2008 року державний земельний кадастр визначається як сукупність систематизованих відомостей і документів про правовий режим, стан, якість, розподіл, господарське та інше використання земель, земельних ділянок (Кодекс Республики Беларусь о земле от 23 июля 2008 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravo.by>).

Важливе значення для правової характеристики земельного кадастру має суб'єкт, уповноважений на його ведення. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 року, систему органів, що здійснюють ведення Державного земельного кадастру, становить центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів та його територіальні органи. Відповідальним за ведення Державного земельного кадастру є центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів (Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року // Голос України від 6 серпня 2011 року, № 145).

В російському земельному законодавстві відповідно до ст. 3 Федерального Закону Російської Федерації «Про державний кадастр нерухомості» від 24 липня 2007 року № 221-ФЗ, кадастровий облік і ведення державного кадастру нерухомості здійснюється федеральним органом виконавчої влади. Таким органом є Федеральна служба державної реєстрації, кадастру та картографії, що діє на підставі Положення, затвердженого постановою уряду Російської Федерації № 457 від 1 червня 2009 року (О Федеральной службе государственной регистрации, кадастра и картографии: постановление правительства Российской Федерации № 457 от 1 июня 2009 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://base.consultant.ru>).

Білоруський законодавець в ст. 84 Кодексу Республіки Білорусь про землю закріпив, що ведення єдиного реєстру адміністративно-територіальних і територіальних одиниць Республіки Білорусь, реєстру

цін на земельні ділянки, реєстра вартості земельних ділянок та реєстру земельних ресурсів Республіки Білорусь здійснюється у порядку, установленому Державним комітетом з майна Республіки Білорусь (Кодекс Республіки Беларусь о земле от 23 июля 2008 года [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravo.by>). Отже, не дивлячись на те, що у минулому Україна, Російська Федерація та Білорусь перебували в єдиному правовому просторі, кожна із зазначених країн обрала свій власний шлях регулювання земельно-кадастрових відносин.

Юрескул В. О.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПЕРЕСТОРОГИ ДО ГЕНЕТИЧНО ЗМІНЕНИХ ОРГАНІЗМІВ

З метою захисту довкілля більшість країн світу використовує принцип перестороги, закріплений у Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 14 червня 1992 року. Принцип 15 Декларації передбачає, що у тих випадках, коли існує загроза серйозних або незворотних збитків, відсутність повної наукової певності не повинна використовуватися в якості приводу або причини для відстрочки прийняття економічно ефективних заходів для запобігання погіршенню стану навколишнього середовища.

Сутність принципу перестороги полягає у тому, що якщо існує підозра, що певні дії можуть мати негативний вплив на навколишнє середовище, то краще не робити цих дій зовсім, ніж чекати, коли наукові дослідження доведуть причинний зв'язок між даними діями і негативними наслідками для навколишнього середовища. Заходи, засновані на принципі перестороги, мають бути пропорційні рівню захисту навколишнього середовища, недискримінаційними в їх застосуванні, повинні відповідати прийнятим заходам в цій царині, а також має існувати можливість перегляду цих заходів у світлі нових наукових даних.

Прикладом застосування даного принципу у законодавстві Європейського Союзу слугувала Директива 98/81/ЄС про використання генетично змінених мікроорганізмів від 26 жовтня 1998 року. У ст. 5 Директиви передбачалось, що у разі сумніву в класифікації мікроорганізмів як генетично змінених чи ні, слід застосовувати більш суворий захисний підхід – за винятком тих випадків, коли наукові дані виправдовують застосування менш суворого підходу. Чинна Директива 2009/41/ЄС про обмежене використання генетично модифікованих мікроорганізмів від 6 травня 2009 року. У ч. 2 ст. 4 передбачено, що держави-члени забезпечують застосування усіх заходів, необхідних для уникнення негативних впливів на людське здоров'я та довкілля, які можуть виникати внаслідок

обмеженого використання генетично модифікованих мікроорганізмів. Однак, навіть за такого нормативно-правового закріплення принципу перестороги виникають питання щодо належної його реалізації щодо генетично змінених організмів, оскільки існує чимало публікацій, що звертають увагу на неможливість передбачення всіх негативних наслідків від застосування генетично змінених організмів, відсутність достатніх методів оцінки ризику від їх розповсюдження тощо.

Дослідники наводять інформацію, що найпоширенішими наслідками вживання генетично модифікованих продуктів є алергічна реакція та відхилення у стані здоров'я. Генетично модифіковані продукти можуть призвести до онкологічних захворювань, безпліддя, високого рівня смертності та захворюваності новонароджених дітей, зменшення чисельності і зникнення багатьох видів тварин і рослин.

Кінцевих висновків щодо шкідливості генетично модифікованих організмів немає. Наразі все це ґрунтується виключно на лабораторних дослідженнях. Потрібно, щоб вирости два-три покоління людей, які вживають продукцію із генетично модифікованими організмами і лише тоді можна буде говорити про шкоду, яку вони приносять. Однак, існує ризик того, що наслідки для природи і людства будуть катастрофічними.

В Україні ситуація щодо нормативно-правового закріплення принципу перестороги є дещо складнішою. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 року у ст. 3 передбачає принципи пріоритетності збереження здоров'я людини і охорони навколишнього середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування генетично модифікованих організмів, забезпечення заходів щодо дотримання біологічної і генетичної безпеки при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів в господарських цілях.

При цьому, у ст. 14 вказаного закону зазначено, що у державній реєстрації генетично модифікованих організмів та продукції, виробленої з їх застосуванням, може бути відмовлено в разі отримання науково обґрунтованої інформації щодо їх небезпеки для здоров'я людини або навколишнього природного середовища при використанні за цільовим призначенням. Таким чином підставою для відмови у державній реєстрації генетично модифікованих організмів є науково обґрунтована інформація щодо їх небезпеки для здоров'я людини або навколишнього природного середовища, а не відсутність обґрунтованої інформації щодо їх безпеки для людини або довкілля. Зазначене прямо суперечить вимогам принципу перестороги.

Заслугує на увагу проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» (щодо заборони використання пальмової олії та її фракцій при виробництві харчових про-

дуктів)», зареєстрований у Верховній Раді України 7 березня 2013 року за № 2492. Ним пропонується внести зміни до Закону «Про безпечність та якість харчових продуктів», відповідно до яких для забезпечення безпечності харчових продуктів, вироблених в Україні, забороняється використання пальмової олії та її фракцій при виробництві харчових продуктів.

Підставою для цього став аналіз інформації центральних органів виконавчої влади, який свідчить, що існуюча система контролю за використанням пальмової олії при виробництві продуктів харчування не вберігає споживачів від вживання шкідливих для здоров'я продуктів. Лабораторії Держспоживінспекції та її територіальних підрозділів неспроможні визначити, яка саме олія (харчова чи технічна) входить до складу харчової продукції.

За результатами перевірок, що проводились Держспоживінспекцією та її територіальними підрозділами, з понад 800 відібраних зразків молочної продукції у 2012 році, у 86 з них було встановлено наявність жиру немолочного походження. Тобто понад 10 % перевірених продуктів харчування були неналежної якості та потенційно могли становити загрозу для здоров'я людей. Отже, на наш погляд, актуальним у даний час для України є питання щодо належного закріплення та реалізації принципу перестороги щодо генетично змінених організмів у екологічному законодавстві.

Фролова Н. В.

Одеський державний екологічний університет, старший викладач кафедри екологічного права і контролю, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ЕМФІТЕВЗИСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Перехід України до ринкової економіки зумовлює потребу у вдосконаленні правової системи України та приведенні у відповідність до міжнародних стандартів правового статусу особи, зокрема в частині її майнових прав. Одним з найважливіших елементів правового статусу особи є право власності. Воно закріплює стан «привласненості», «приналежності» певних матеріальних благ конкретній особі, є основою свободи індивідуума й економічних відносин в суспільстві. Але цей стан може бути реалізований також і за допомогою інших майнових прав, які мають абсолютний характер і разом з правом власності складають комплексний інститут речових прав. Серед норм цього інституту значне місце займає група норм, пов'язаних з правом користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), що зумовлено, передусім, об'єктом правового регулювання, яким у цих відносинах виступає земля.

Відомі ще з часів римського права обмежені речові права знайшли своє закріплення в сучасних законодавствах континентальної правової системи. Україна реціпіювала поняття емфітевзису, Цивільний (глава 33)

та Земельний (глава 16а) кодекси регулюють даний вид речових прав. Емфітевзис визначається як право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, тобто для потреб, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, здійсненням сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщенням відповідної виробничої інфраструктури.

Емфітевзис встановлюється договором між власником земельної ділянки і особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (землекористувач, «емфітевта»). В договорі встановлюється вартість передачі емфітевтичного права (можливо й безоплатно) та плата за користування цим правом. Договір про встановлення емфітевзису формально є консенсуальним, оскільки для виникнення емфітевтичного права не вимагається передачі земельної ділянки. Договір може бути нотаріально посвідчений, крім того, він має бути зареєстрований в територіальному органі земельних ресурсів. Строк дії договору користування землею для сільськогосподарських потреб не обмежується законом, але стосовно договору емфітевзису стосовно земель державної та комунальної форми власності цей строк може бути не більше 50 років.

Перевагою емфітевзису над договором оренди є необмеженість строку його дії, а також єдиноразове отримання всієї суми грошей власником земельної ділянки, тоді як за договором оренди він (власник) буде отримувати кошти частинами. Перевагою емфітевзису над договором купівлі-продажу є те, що земля залишається у приватній власності, та при потребі землевласник має змогу викупити право користування нею у емфітевти, вимагати припинення емфітевзису, попередивши емфітевту за рік.

Об'єктом емфітевтичного права є користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення, що знаходиться у приватній, комунальній або державній власності. Таке користування має обмежений характер, оскільки власник передає емфітевті право володіння та право цільового користування земельною ділянкою, зберігаючи за собою право розпорядження нею. Сторони можуть звужити межі цільового використання земельної ділянки, наприклад, зазначивши, що вона має використовуватися під рілля або багаторічні насадження тощо.

Важливою особливістю емфітевзису є те, що право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб може відчужуватися і передаватися у порядку спадкування. Землекористувач має право продати своє право на користування земельною ділянкою, при цьому власник цієї земельної ділянки має переважне перед іншими особами право на її придбання за ціною, що оголошена для продажу, та на інших рівних умовах. Обмеження щодо відчуження емфітевзису встановлено відносно права користування земельною ділянкою державної або комунальної власності, яке полягає в тому, що право користування не може

бути відчужено землекористувачем іншим особам, унесено до статутного фонду, передано в заставу.

Емфітевзис припиняється на таких підставах: загибель, знищення земельної ділянки або таке пошкодження, що виключає можливість її використання за цільовим призначенням; домовленість сторін про припинення емфітевтичного права або відмови від нього (дерелікція); поєднання в одній особі обох сторін в результаті консолідації (викупу власником емфітевтичного права) або конфузи (викупу емфітевтом права власності на земельну ділянку); невикористання для сільськогосподарських потреб земельної ділянки протягом трьох років поспіль; викуп земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю; сплив строку, на який було надано право користування. При продажі емфітевтичного права третій особі на вимогу власника емфітевтом має бути сплачена лаудемія в розмірі, встановленому договором, у вигляді процентів від ціни продажу.

Українським законодавством не затверджено типової форми договору емфітевзису. Тому він може бути укладений в довільній формі, але він має містити усі істотні умови, передбачені для правочинів Цивільним кодексом.

Таким чином, емфітевзисом є право обмеженого використання земельної ділянки для сільськогосподарських потреб. Українське земельне законодавство розвивається у руслі додержання континентально-європейських правових традицій, але поки що воно не охоплює всіх аспектів встановлення емфітевзису та користування ним, обмежуючись основними положеннями про емфітевзис. Деталізації та уточнення ще потребують питання щодо суб'єктного складу договору про встановлення емфітевзису: оскільки для потреб, пов'язаних з веденням сільського господарства, залучаються землі сільськогосподарського призначення, тому доцільно було б обмежити коло суб'єктів громадянами України та юридичними особами України, чия діяльність пов'язана з сільськогосподарським виробництвом.

Бавбськова Е. А.

Економіко-правовий факультет в м. Сімферополі Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗЕМЛЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

Однією з провідних категорій земель земельного фонду України є землі сільськогосподарського призначення, які є основним засобом виробництва і предметом праці у сільському господарстві. За даними Республіканського комітету по земельних ресурсах Автономної Республіки Крим

(далі – Рескомзем АРК) з 2608,1 тис. га земель АРК 1854 тис. га, або 71 % території, становлять саме землі сільськогосподарського призначення. В державній власності знаходиться 562,2 тис. га сільськогосподарських угідь (або 30 % усіх земель сільськогосподарського призначення автономії), в тому числі 217,5 тис. га земель запасу, 140,1 тис. га – резервного фонду. На сьогодні питання щодо розпорядження такими землями є актуальним та потребує відповідного аналізу.

Зауважимо, що з набранням чинності 1 січня 2013 року Закону України від 6 вересня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності» внесено зміни до законодавчих актів стосовно розподілу повноважень щодо передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Згідно пункту 4 статті 122 Земельного кодексу України повноваження щодо передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у власність або у користування для всіх потреб, крім випадків, визначених частиною восьмою ст. 122 земельного закону, надані центральному органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин (Державному агентству земельних ресурсів України) та його територіальним органам. Винятком є передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності до статутного капіталу державного земельного банку, який стовідсотково належить державі та не підлягає приватизації, та надання земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб. Такими повноваженнями наділено тільки Кабінет Міністрів України.

Не розглядаючи питання щодо доцільності внесення відповідних змін до Земельного кодексу України та Положення про Державне агентство земельних ресурсів України, відмітимо, що не всі територіальні органи Держземагентства України наділено повноваженням передавати у власність або користування землі сільськогосподарського призначення. Таким повноваженням згідно з наказом Мінагрополітики № 40 від 25 січня 2013 року наділено головні управління Держземагентства в областях та головні управління Держземагентства у м. Києві та Севастополі. Для них Держземагентство розробило покрокові блок-схеми з описами порядку передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у власність або користування та порядків поновлення раніше укладених договорів оренди (внесення змін до них) відповідних земельних ділянок. Також розроблено проекти методичних рекомендацій з відповідних питань (<http://www.dazru.gov.ua>).

Рескомзем АРК такими повноваженнями не наділений, що пояснюється тим, що він не є територіальним органом Держземагентства України. В Переліку територіальних органів Держземагентства України, представленого в постанові Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 року № 974, Рескомзем АРК не вказаний, оскільки згідно з Положенням про

Республіканський комітет по земельних ресурсах Автономної Республіки Крим, затвердженим постановою Ради міністрів АРК від 25 травня 2010 року № 200, цей орган державного управління земельними ресурсами є республіканським органом виконавчої влади АРК з питань земельних ресурсів. Функціонально Рескомзем АРК підконтрольний, підзвітний Верховній Раді АРК, Раді міністрів АРК та Держземагентству України.

Як бачимо, ситуація така, що ні районні державні адміністрації, ні Рада міністрів АРК, ні Рескомзем АРК, ні територіальні органи Держземагентства України в АР Крим не наділені повноваженням щодо надання у власність та користування земель сільськогосподарського призначення державної власності. Для того, щоб, наприклад, отримати у власність або користування земельну ділянку для ведення особистого селянського господарства, фермерського господарства, садівництва, сінокосіння і випасання худоби із земель сільськогосподарського призначення державної власності на території автономії громадянину необхідно подати клопотання до Держземагентства України. Однак, постає питання чи можливо здійснювати ефективне управління такими землями на місцях саме центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів? На наш погляд, ні. Передусім, це може привести до самовільного заняття земель або навпаки – до їх невикористання.

Отже, існує нагальна потреба в уточненні правового статусу Республіканського комітету по земельних ресурсах Автономної Республіки Крим та повноважень цього суб'єкта державного управління земельними ресурсами. Цей орган повинен бути територіальним органом Держземагентства України і, відповідно, здійснювати розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності на території автономії.

Березинский П. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры аграрного, земельного и экологического права*

ДУХОВНАЯ ФОРМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА С ОКРУЖАЮЩЕЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДОЙ

Духовная форма взаимодействия человека с окружающей природной средой возникла значительно позже других форм взаимодействия с окружающей средой. Она возникла в тот период, когда общество эволюционировало и достигло наивысшего уровня своего развития. На нынешнем этапе существования и развития человечества духовная форма является более значимой, чем те формы, которые рассматриваются в эколого-правовых научных исследованиях (экономическая и экологическая форма взаимодействия общества с окружающей природной средой, далее – ОПС).

Эстетическая, рекреационная, научная, культурная формы взаимодействия человека с ОПС возникли значительно позже экономической, на

высшей стадии развития общества. В отличие от других представителей биосферы, человеку доступны вершины эстетики, познания красоты и гармонии окружающей природной среды, ибо он – единственное существо на Земле, причастное к духовному миру. Общество, на современном этапе развития, нуждается в смене своего отношения к ОПС, в духовном росте, который в основном происходит благодаря информационному контакту с природой.

Изучением этой тематики занимались такие учёные как: Андрейцев В. И., Биленчук П. Д., Бойчук Ю. Д., Вадзюк С. Н., Гетьман А. П., Мотузный В. А., Попов В. и другие. Их целью было придание более обширного правового значения и содержания духовной форме взаимодействия человека и общества с окружающей природной средой.

Социальная (духовная) форма взаимодействия человека с окружающей природной средой – это культурное и эстетическое восприятие природы, и на этой основе – духовное сосуществование и проникновение в суть природной среды (Природноресурсове право України: навч. посіб. / За ред. І.І. Каракаша. – К.: «Істина», 2005, с. 8). В процессе общения с природой человек удовлетворяет свои духовные и информационные потребности. Природа учит человека мудрости, даёт уроки этики, учит гуманности. Наше представление о прекрасном возникло именно благодаря природе, как так в природе всё совершенно.

Необходимо выделить следующие характерные черты духовной формы взаимодействия человека с ОПС, которые могут раскрыть моральную основу современных эколого-правовых отношений:

1. *Научная информация*, означающая, что природа формировалась миллиарды лет, поэтому является богатейшим источником знаний о процессах и законах эволюции планеты Земля и, соответственно, человека на ней;

2. *Эстетическая информация*, заключающаяся в том, что познание человеком красоты и гармонии окружающего мира. В отличие от других представителей биосферы, человеку доступны вершины эстетики, т. е. познание красоты и гармонии окружающего мира, к примеру, любование природными объектами и ландшафтами;

3. *Импульс творчества* – воспевание природы в искусстве. Невероятное количество стихотворений, картин, песен было написано людьми, вдохновлёнными природой. У каждого великого поэта, композитора, художника существуют работы, затрагивающие тему природы (например, цикл П. И. Чайковского «Времена года» составлен из 12 пьес, каждая из которых характеризует отдельный месяц и изменение природы в этот период).

4. *Формирование моральных основ* может выражаться в том, что природа учит гуманности, бережному и трепетному отношению человека ко всему живому в природе, учит не убивать живые существа, учит сплочён-

ности, самопожертвованию ради коллективной безопасности (у животных);

5. *Условия психического и физического состояния* проявляются в том, что природный ландшафт может как негативно, так и позитивно влиять на здоровье и психологическое состояние человека. Так, длительное нахождение среди однообразных ландшафтов может негативно влиять на психику большинства непривычных к этому людей, и только отдельные индивиды способны долгое время находиться в однообразной природной среде. Каждому человеку подходят определённые природные и климатические условия, в соответствии с состоянием его физического здоровья;

6. *Средства коммуникации* сводятся к тому, что человек, «общаясь» с животными и растениями, с целостными экосистемами, получает прилив сил и энергии. Существуют профессии, которые непосредственно связаны с «общением» человека с объектами природы, например, ботаник, зоолог, геолог.

7. *Духовная и религиозная информация* к которым можно отнести святые места, например, святые водные источники. В Украине множество святых мест, например, источник Святой Праведной Анны на Западной Украине, исцеляющий женщин, которые не могут долгое время забеременеть. Также многие природные объекты, например, исторические природные заповедники, включают в себе историческую и культурную информацию и ценность.

Таким образом, можно утверждать, что основной формой взаимодействия общества с окружающей природной средой в современных условиях, наравне с биологической, экологической и экономической, является духовная связь с природой. Только тогда, когда человек переосмыслит своё отношение к природе, сформирует новый способ мышления и выработает новый менталитет, лишь тогда можно будет говорить об эффективности действия других форм взаимодействия человека и общества с окружающей природной средой. Познание содержания и характерных черт духовной формы взаимодействия общества с окружающей природной средой послужило морально-правовой основой при формировании современной государственной экологической доктрины Украины.

Левашкина К. С.

*ФГБОУ ВПО «Российская академия народного хозяйства и
государственной службы при Президенте РФ»,*

аспирант кафедры конституционного и административного права

ЗЕМЛИ РЕКРЕАЦИОННОГО НАЗНАЧЕНИЯ: СТРОИТЬ МОЖНО!

В Основных законах всех государств признается и закрепляется один из базовых принципов, согласно которому земля и иные природные ресурсы являются достоянием нации, охраняются государством и исполь-

зуются как среда жизни и деятельности проживающих на соответствующей территории народов. Несомненно, земельные ресурсы, это, пожалуй, одно из главных национальных богатств любой страны, важная часть окружающей природной среды. Рациональное использование данных ресурсов должно осуществляться с обязательным соблюдением технической необходимости и на основе научного прогнозирования развития отдельно взятой территории, с предвидением и планированием направления политики государства, а также уровня и перспектив экономического развития не только отдельно взятой страны, но и всего международного сообщества в целом. Таким образом, осуществление постоянного планирования использования земельного фонда и проведение землеустройства на совершенной законодательной основе, новейшей нормативно-правовой базе любых земельных преобразований являются объективной необходимостью.

По нашему мнению, «в делах земельных», равно как и в вопросах экологии, следует концентрировать усилия на уровне общества и государств, укреплять научную базу для формирования эффективных правовых норм в сфере регулирования земельных правоотношений. Представляется, такая логика обоснована уникальностью земель и необходимостью всемерной охраны данного невозобновляемого ресурса, который «больше не производят» (Марк Твен. Электронный ресурс//режим доступа: ru.wikiquote.org/wiki/Марк_Твен).

В вопросах об определении правового статуса земель рекреационного назначения для России и Украины в определенной мере мог бы стать полезен опыт зарубежных государств, поскольку национальное земельное законодательство разрешает его очень неоднозначно, имеет место сложность применения определенных норм и проблемы научно-практических подходов по выделению земель в указанную субкатегорию.

Наиболее интересным с позиции правоприменителей остается вопрос строительства на землях рекреационного назначения объектов недвижимого имущества. В соответствии со статьей 98 Земельного кодекса Российской Федерации, к землям рекреационного назначения относятся земли, предназначенные и используемые для организации отдыха, туризма, физкультурно-оздоровительной и спортивной деятельности граждан. Земельный кодекс Российской Федерации/СЗ РФ. 29.10.2001, № 44, ст. 4147 (с изм. и доп.) В состав земель рекреационного назначения входят земельные участки, на которых находятся *дома отдыха, пансионаты, кемпинги, объекты физической культуры и спорта... детские и спортивные лагеря* (прим. выделено автором), другие аналогичные объекты. В научной литературе ведутся дискуссии относительно возможности причисления в землям рекреационного назначения земельных участков, занятых дачами. В большинстве стран СНГ земельные участки, занятые дачами, законодательно отнесены к землям рекреационного назначения. Так, на-

пример, статья 51 ЗК Украины устанавливает состав земель рекреационного назначения. К ним, в частности, относятся участки зеленых зон и зеленых насаждений населенных пунктов...участки, предоставленные для *дачного строительства*; участки, предоставленные для *строительства других объектов стационарной рекреации*. (Электронный ресурс/ Режим доступа: zakon. rada. gov. ua/go/2768-14) Таким образом, Земельный кодекс Украины прямо закрепляет возможность размещения на землях рекреационного назначения особого вида объектов недвижимости – объектов стационарной рекреации. ЗК РФ такого положения не содержит. Однако цель выделения земель рекреационного назначения в признанную субкатегорию позволяет сделать обоснованный вывод о том, диспозиция 51 статьи ЗК Украины более логична, нежели ЗК РФ, поскольку соблюдается цель выделения рекреационных земель – удовлетворения потребностей граждан в отдыхе. Включение земельных участков под дачами, согласно ЗК РФ, представляется все-таки допустимым путем закрепления соответствующей территориальной зоны с разрешенным видом использования – дачное строительство. Кроме того, в отличие, например, от формулировки аналогичной категории земель в Земельном Кодексе Республики Беларусь (статья 126), которой установлено, что землями рекреационного назначения признаются земли, предназначенные и используемые для *организованного массового* отдыха и туризма населения, размещение дач допустимо на территории рекреационных земель (Электронный ресурс. Режим доступа: tamby. info'kodeks/zk. htm). В отечественном законодательстве отсутствуют исключительные обязательные признаки – организованность и массовость, которые необходимы для причисления земель к категории рекреационных. К землям рекреационного назначения относятся также земли пригородных зеленых зон (ЗК Республики Беларусь).

Однако, несмотря на такую, казалось бы, грамотность украинского законодателя, спорная формулировка все-таки содержит элемент неоднозначности толкования. Так, если следовать логике ЗКУ дачи, являющиеся объектами стационарной рекреации, должны располагаться на земельному участку с целевым назначением – земли рекреационного назначения. Но при этом на землях для садоводства разрешено строительство только объектов для временного проживания граждан (так называемые «летние домики» или «садовые домики»). Однако ни одним документом, регулирующим предельные параметры строительства этих самых домиков, не существует. Таким образом, площадь застройки земельного участка может явно не соответствовать допустимым рекреационным нагрузкам. Так, к примеру, площадь «летнего домика» может быть 50, а может быть и 500 кв. м. Примеров много – достаточно просмотреть объявления о продаже дач с «постройками» от 100 кв. м. (Электронный ресурс/режим доступа: <http://www.kv-metr.com.ua/>). При этом, за «один садовый дом или одну дачу» (Налоговый кодекс Украины. Электронный ресурс. Режим до-

ступа: minfin. com. ua 'Налоги' Налоговый кодекс) собственники не платят. Коллизия налицо, помимо повышенной нагрузки на земельный участок (если дача расположена на землях сельскохозяйственного назначения), собственник еще и не обременен уплатой налогов, а следовательно, страдает государственный бюджет. Конечно, на такие законодательные ляпы (или недоговорки) контролирующие органы Госкомзема просто закрывают глаза. А что? Дело-то житейское.

Гайдаржи С. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КАДАСТРУ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ КУРОРТІВ

Відповідно до Закону України «Про курорти» від 5 жовтня 2000 року (Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 50. – Ст.435), указу Президента України «Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України» № 207/2003 від 11 березня 2003 року (Урядовий кур'єр від 15.03.2003, № 49) і постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів» від 23 травня 2001 року (Офіційний вісник України. – 2001. – № 21), в Україні створюється система державного моніторингу природних територій курортів. Це відкрита інформаційна система, пріоритетами функціонування якої є захист життєво важливих екологічних інтересів людини та суспільства, збереження природних екосистем курортів, відвернення змін екологічного стану курортних територій, родовищ природних лікувальних ресурсів та інших властивостей природних територій курортів.

На нинішньому етапі реформування курортної справи, створення можливостей ефективної обробки і управління інформацією у відповідній інформаційній системі, підтримки зв'язку з іншими галузевими кадастрами та інформаційними системами найбільш важливим завданням є створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів (далі – Кадастр). Створення та запровадження єдиної автоматизованої системи Кадастрів забезпечить можливість більш ефективного управління природними лікувальними ресурсами, створить передумови для перетворення курортно-рекреаційного комплексу України у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки (Система державного моніторингу природних територій курортів України <http://www.ecologylife.ru/tyrizm-kurort/1656.html>).

Державний кадастр природних територій курортів є зводом відомостей у текстовій, цифровій та графічній (картографічній) формі про пра-

вовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, кліматичні особливості, види та запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики природних територій курортів, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність (Про загальнодержавну програму формування Національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки: Закон України від 21 вересня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405).

За вказаною постановою КМУ від 23 травня 2001 року, до Кадастру включаються відомості про природні території курортів за адміністративно-територіальним принципом та за видами природних лікувальних ресурсів (мінеральних і термальних вод, лікувальних грязей та озокериту, ропи лиманів і озер, акваторій морів, кліматичних, ландшафтних, екологічних та інших умов). За офіційним законодавчим визначенням, курорт – це освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

Відомості для ведення Кадастру природних територій курортів подаються з документованих джерел інформації, зокрема: про властивості земель – за даними Державного земельного кадастру; про реабілітаційну, профілактичну, наукову, рекреаційну цінність курорту – за даними МОЗ; про географічне положення територій курортів – за даними Державного картографо-геодезичного фонду; про інженерно-геологічний стан територій курортів – за даними Державного інформаційного геологічного фонду; про будинки, споруди та інженерну інфраструктуру на території курортів – за даними містобудівного кадастру населених пунктів; про стан навколишнього природного середовища, природні ресурси, кліматичні характеристики – за даними Мінприроди; про наявність колективних та індивідуальних засобів розміщення – за даними місцевих органів виконавчої влади.

Для ведення Кадастру може використовуватися інформація, одержана шляхом проведення спеціальних натурних спостережень, аналітичних робіт. Відомості з Кадастру надаються центральним і місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування безоплатно.

Структура Державного кадастру природних територій курортів передбачає включення таких відомостей: реєстр земельних ділянок, що складають курортну територію; реєстр власників та користувачів земельних ділянок; розподіл земель природної території курорту; реєстр об'єктів господарювання; відомості про заклади курортної території; характеристика лікувально-оздоровчої бази; наявність та розподіл будинків (споруд) курортної території; клімато-географічна характеристика курортної те-

риторії; інженерно-геологічна ситуація курортної території; екологічне зонування території курорту; характеристика природних лікувальних ресурсів тощо.

Державний кадастр природних територій курортів дозволяє забезпечити збирання, оброблення, збереження та аналіз інформації про стан курортних територій та природних лікувальних ресурсів, прогнозувати їх зміни під впливом господарської діяльності, розробляти науково обґрунтовані рекомендації для прийняття управлінських рішень, забезпечувати розроблення комплексних планів розвитку курортних територій та корегування містобудівної документації (Екологічне право України: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Каракаш І.І. – Одеса: Фенікс, 2012).

Гайдаржи Х. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка
кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДЧУЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПЕРЕРОБНИМ КООПЕРАТИВОМ

Сільськогосподарський переробний кооператив відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17 липня 1997 року в редакції від 19 січня 2013 року, створюється для здійснення переробки с/г сировини, що виробляється членами такого кооперативу (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб'яних культур, лісоматеріалів і пиломатеріалів тощо). Навіть саме визначення надається законодавцем через призму функціонального призначення відповідного кооперативу. Такий підхід передбачає наявність повноцінного підприємства – цілісного майнового комплексу, що придатний та достатній для здійснення повного циклу виробництва певної с/г продукції. Таке підприємство, якщо воно є власністю с/г переробного кооперативу, може бути відчужене як єдиний об'єкт. В даній ситуації правове положення с/г переробного кооперативу, що залишається без підприємства, не врегульовано чинним законодавством.

Правові питання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації вивчались відомими вченими, серед яких Я. З. Гасцька-Колотило, О. В. Гафурова, Н. С. Гавриш, В. В. Зіновчук, П. Ф. Кулинич, В. М. Масін, В.І. Семчик, А. М. Статівка, Н.І. Титова, В. Ю. Уркевич, В.І. Федорович та інші вчені. Однак, органічна пов'язаність с/г переробного кооперативу із виробництвом та правові наслідки відсутності такого зв'язку потребують додаткових наукових пошуків. Таким чином, метою дослідження є визна-

чення юридичної долі с/г переробного кооперативу при відчуженні цілісного майнового комплексу.

Бажання провести відчуження підприємства оформлюється відповідним рішенням уповноваженого органу кооперативу. Закон України «Про кооперацію» надає право самостійно регламентувати дане питання в статуті, тобто порядок розпорядження майном вирішується самим кооперативом. В статуті немає обов'язкового зазначення суми капіталу, так як кооператив є юридичною особою «зі змінним капіталом». Крім того, пайовий та неподільний фонди можуть постійно варіювати. Таким чином, відсутня необхідність вносити зміни до статуту в зв'язку із відчуженням підприємства як цілісного майнового комплексу. Пайова участь залишається при інших рівних умовах незмінною. Проте чи може юридично існувати с/г переробний кооператив, якщо він фактично не має відповідного підприємства по переробці продукції? Він по суті є об'єднанням, котре має певний капітал, і має виконувати передбачене законом спеціальне призначення та статутні завдання.

Не провадження реальної діяльності с/г переробним кооперативом або ведення іншої діяльності, яка не підпадає під його легальне визначення, юридично не карається ні шляхом примусової ліквідації, ні іншим чином. Показово, що спеціальний закон не передбачає ніяких особливостей ліквідації с/г обслуговуючих кооперативів (окрім права на пай, що виражений у формі земельної ділянки), та при вирішенні даного питання відсилає нас до загального кооперативного закону. Однак, ст. 29 Закону України «Про кооперацію» скупю пропонує два варіанти ліквідації кооперативу: за рішенням загальних зборів чи за рішенням суду.

Для більш детального врегулювання слід звернутись до Господарського кодексу України (далі – ГК), який в ч. 6 ст. 59 визначає, що суб'єкт господарювання ліквідується: за ініціативою уповноважених осіб; у зв'язку із закінченням строку, на який він створювався, чи у разі досягнення мети, заради якої він створювався; у разі визнання його банкрутом; у разі скасування його державної реєстрації. Так, ні загальним, ні спеціальним законодавством не передбачено особливих правил, що змушували б ліквідувати с/г переробний кооператив, який не здійснює діяльність, що обумовлює його назву. Звичайно, такий висновок не може бути прийнятим з точки зору елементарної логіки та з позицій необхідності збереження сутності кооперативних організацій як особливих форм господарювання. Кроки у цьому напрямку вже зроблені у вигляді окремих законодавчих положень, наприклад, про обов'язкову господарську участь членів у діяльності с/г обслуговуючого кооперативу; прямої вказівки на те, що взаємні зобов'язання членів та кооперативу, їх оформлення, порядок виконання та інші деталі мають бути прописані у правилах внутрішньогосподарської діяльності – локальному нормативно-правовому акті.

Однак, такі розрізнені норми не можуть категорично заборонити с/г переробному кооперативу бути інертним в своїй діяльності, передбаченій у його легальному визначенні. В зв'язку із тим, що законодавчо не закріплено такої підстави для ліквідації с/г переробного кооперативу як невиконання ним передбаченої функції у вигляді переробки с/г сировини, такий кооператив опиняється в схожому положенні із суб'єктами господарювання інших організаційно-правових форм. Однак це неприпустимо з огляду на існування особливих кооперативних принципів, які відокремлюють ці організації від інших. Кооперативи мають особливе правове положення, і це повинно проектуватись в тому числі на перелік можливих причин ліквідації відповідного кооперативу.

Таким чином, буде цілком доречно, на наш погляд, доповнити Закон України «Про с/г кооперацію» статтею, що встановлювала б підставою ліквідації с/г переробного кооперативу відсутність у нього підприємства по переробці сільськогосподарської сировини протягом більше ніж одного року. Такий строк з огляду на сезонність сільського господарства є досить оптимальним. Правом ініціювання процесу ліквідації з названої причини необхідно наділити членів кооперативу, інших зацікавлених осіб, прокурора (у випадку, якщо зачіпаються державні інтереси, наприклад, с/х переробний кооператив отримує державну підтримку, не будучи діючим суб'єктом АПК), органи місцевого самоврядування.

Підстава ліквідації с/г переробного кооперативу, що фактично не діє та/або діяльність якого не відповідає його назві, є одним із проявів контролю за кооперативною ідентичністю. Встановлення чітких меж втручання у внутрішньогосподарську діяльність с/г переробного кооперативу, зокрема у випадку ініціювання його ліквідації, а також надання кооперативу обґрунтованого строку на виправлення положення дозволить створити надійні бар'єри для зловживань та порушень.

Караханян К. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ГРУП ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Проведення земельних торгів в Україні починалося в умовах відсутності необхідної правової бази і відповідної інфраструктури ринку землі. В умовах законодавчої невизначеності мали місце безліч порушень, наслідки яких відчутні й у даний час. Правове регулювання конкурентного продажу окремих груп земель, зокрема, земельних ділянок державної власності, на яких розташовані об'єкти, що підлягають приватизації, має свої особливості. Перелік таких об'єктів закріплено в ч. 1 ст. 5 Закону

України «Про приватизацію державного майна». Зауважимо, що з метою усунення розбіжностей та унормування чинного законодавства щодо розпорядження земельними ділянками, як об'єктами нерухомого майна, та у частині набуття права власності на земельні ділянки, на яких розташовано об'єкти, які підлягають приватизації, а також для збільшення надходжень до Державного бюджету України, наприкінці 2005 року до Земельного кодексу, Закону України «Про приватизацію державного майна» та деяких інших нормативно-правових актів були внесені зміни, згідно з якими вказані землі були включені до переліку об'єктів державної власності, що підлягають приватизації, внаслідок чого вони почали відчужуватися державними органами приватизації на аукціонах єдиним лотом разом з розташованими на них об'єктами нерухомого майна.

Таким чином, було поєднано процедуру відчуження земельних ділянок та об'єктів приватизації, які на них розташовані, шляхом делегування повноважень на укладення відповідних договорів купівлі-продажу Фонду державного майна України та його регіональним відділенням. Отже, вказаними змінами було запроваджено існування єдиного органу, що виступає продавцем зазначених земель. Крім цього, відповідно до ч. 3 ст. 18-1 Закону України «Про приватизацію державного майна», продаж об'єкта приватизації разом із земельною ділянкою державної власності здійснюється відповідно до законодавства про приватизацію.

Слід зазначити, що Законом України «Про приватизацію державного майна», який є законодавчим актом загального характеру, зазначене питання було частково врегульовано лише на початку 2012 року після доповнення останнього двома статтями, які в загальному вигляді закріплюють процедуру підготовки лотів (всіх названих вище об'єктів приватизації разом із землями державної власності, на яких вони розташовані) до продажу на аукціоні.

Після розширення в 2005 році кола об'єктів приватизації, у ч. 1 ст. 128 Земельного кодексу були внесені відповідні зміни, згідно з якими продаж вказаних земель здійснюється державними органами приватизації у порядку, що затверджує Кабінет Міністрів України. З огляду на викладене слід зауважити, що Кабінет Міністрів України вже з 2006 року почав розробляти відповідні акти, що регулювали відносини з продажу земельних ділянок державної власності, на яких розташовані об'єкти приватизації. У 2006-2008 роках було затверджено відповідні Порядки щодо продажу зазначених об'єктів та земель, на яких вони знаходяться.

У 2009 році протягом тривалого часу Кабінет Міністрів України не визначав Порядку, згідно з яким мали б відчужуватися земельні ділянки державної власності з розташованими на них об'єктами приватизації. Лише 8 липня 2009 року постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Порядок продажу об'єктів, що підлягають приватизації, разом

із земельними ділянками державної власності. Як і в постановах 2006-2008 років, тут вказується, що такий продаж здійснюється на земельних аукціонах, але в їх організації та проведенні суттєвих змін не спостерігається.

Звертає на себе увагу й те, що одночасно з існуванням вимог ч. 1 ст. 128 Земельного кодексу існував Порядок 2006-2008 років та Порядок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2009 року, які визначали процедуру аукціонного продажу земельних ділянок з об'єктами приватизації, Земельний кодекс до липня 2012 року закріплював положення про те, що земельні торги проводяться у формі аукціону (ч. 1 ст. 135 ЗК) відповідно до порядку, який мав встановлюватися лише законом (ч. 5 ст. 137 ЗК). Таким чином, можна стверджувати, що між нормами Земельного кодексу існувала колізія. Ще одним аргументом на користь даної точки зору виступає ст. 14 Конституції України, згідно з якою набуття та реалізація права власності на землю відбувається виключно у відповідності до закону.

Проте у 2012 році до вказаних норм Земельного кодексу було внесено зміни, внаслідок яких з них зникла вимога обов'язкового законодавчого врегулювання питання щодо земельних торгів. Натомість, ст. ст. 135-139 Земельного кодексу було викладено в новій редакції, завдяки чому останнім було детально врегульовано порядок організації та проведення земельних торгів. Існуюче становище цілком задовольняє й вимогам Конституції України щодо законодавчого врегулювання вказаного питання. Однак, порядку конкурентної приватизації земель, що розглядаються, присвячений лише абз. 3 ч. 2 ст. 135 Земельного кодексу, відповідно до якої продаж земельних ділянок державної власності разом з розташованими на них об'єктами приватизації на земельних торгах здійснюється державними органами приватизації у порядку, встановленому Земельним кодексом з урахуванням вимог законодавства з питань приватизації. На жаль, дослідження вказаних вище нормативно-правових актів щодо приватизації зазначених земель свідчить про фрагментарний характер врегулювання цього питання на законодавчому рівні. Детальний порядок здійснення такого конкурентного відчуження закріплюється лише в зазначеній постанові Кабінету Міністрів України від 2009 року.

Проте здійснення лише на підставі останньої продажу земельних ділянок не тільки не відповідає вимогам законодавства, а й ставить під сумнів законність проведення торгів та їх результатів. Таким чином, на думку автора, в Земельному кодексі та законодавстві України з питань приватизації мало б більше уваги приділятися, наприклад, таким моментам, як: особливості формування лоту торгів (земель разом з об'єктами приватизації) та їх оцінці; оформлення результатів аукціону та укладення договору купівлі-продажу лоту тощо.

Кубрак О. С.

*Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», аспірантка кафедри екологічного права*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Проблема класифікації публічних екологічних інтересів ще не була об'єктом самостійного ґрунтовного наукового дослідження, незважаючи на її безперечне теоретичне і практичне значення. Адже вона дозволяє розкрити не тільки їх сутність і зміст, але й специфіку реалізації й захисту цих інтересів. Науково-теоретичне підґрунтя при вивченні терміна «інтерес» склали праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань теорії держави та права, а також галузевих наук – земельного й екологічного права С. О. Боголобова, О. М. Вінник, М. І. Васильової, О. К. Голиченкова, С. В. Михайлова, О. В. Малька, В. В. Субочева, К. Ю. Тотьєва, М. М. Бринчука, В. В. Петрова, В. К. Попова, В. С. Шахова, Ю. С. Шемшученка та ін.

Здійснення такої класифікації буде сприятиме чіткому розумінню кола інтересів і встановленню їх проявів і впливу на суспільні відносини, а також заходів правової охорони, форм і способів їх захисту. Законодавство, що регулює сферу екологічних відносин, не містить нормативного закріплення поняття «публічний екологічний інтерес». У Законі України «Про навколишнє природне середовище» категорія «інтерес» вживається декілька разів. У преамбулі цього Закону зазначається, що цей акт прийнято в інтересах нинішнього й майбутніх поколінь. У п. «е» ст. 3 Закону вказуються основні принципи охорони довкілля, науково обґрунтовується узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства на підставі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища. Обов'язок громадян – не порушувати екологічні права й законні інтереси інших суб'єктів, що закріплено в п. «в» ст. 13 Закону.

Правова категорія «інтерес» різноманітна за своїм змістом. Загальновизнаними можна вважати такі класифікації відповідно до: а) суб'єкта інтересу – індивідуальні, групові, суспільні; б) спрямованості – політичні, економічні, соціальні, духовні та інші; в) характеру носія інтересів – класові, національні, державні; г) значення інтересу для суспільно-історичного розвитку – консервативні, прогресивні, реакційні (Сивий Р. До питання про інтерес як критерій поділу права на приватне та публічне. 2004, с.54) ; д) дії в часі – довготривалі й короткотривалі; е) актуальності – поточні й перспективні; ж) сфери охоплення інтересу – загальні й часткові. Розрізняють також інтерес безпосередній, що викликається привабливістю об'єкта, й опосередкований, викликаний до об'єкта як засобу досягнення мети діяльності. (Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. 2003, с. 18,19)

Як доречно зазначає С. В. Михайлов, поділ інтересів за ступенем їх загальності (суспільності) на приватні й публічні ще з часів римського права не втрачає своєї актуальності для різних сфер і методів правового регулювання. Своєчасним він є і для науки екологічного права.

Зазначені інтереси мають внутрішню диференціацію: за суб'єктним складом вони поділяються на загальносуспільні, регіональні й місцеві, за характером – на класові, національні й державні. На думку М. І. Васильєвої, публічні екологічні інтереси охоплюють державні інтереси в тій частині, яка віддзеркалює екологічні інтереси суспільства загалом, а також громадські, зокрема в тій мірі, яка відповідає рівню свідомості й пізнання цих інтересів і яка може бути забезпечена правовим захистом в індивідуальних соціально-економічних чи політичних умовах. (Васильєва М. І. Публичные экологические интересы: проблемы теории. 2004, с. 15)

За часом дії інтереси можуть бути постійними й тимчасовими. Останні у свою чергу, поділяються на довгострокові й короткострокові, які змінюються під впливом об'єктивно існуючих економічних, екологічних, соціальних та інших чинників.

За сферою дії публічні екологічні інтереси можуть бути поділені на матеріальні, політичні й духовні. Матеріальні пов'язані зі споживанням, оновленням і збереженням природних ресурсів; політичні виражають можливість індивіда брати участь у здійсненні державної влади (за допомогою проведення референдуму з питань охорони довкілля, участі у процесі підготовки і прийняття значущих рішень), установлення контролю за владою (шляхом судового оскарження рішень і дій (бездіяльності) державних органів та посадових осіб, а також їх, що порушують екологічні права громадян); духовні забезпечуватимуть зростання рівня екологічної культури людини.

За можливістю здійснення виокремлюють інтереси реальні й помилкові, що суперечать загальним засадам права й нормам моралі.

Заслугує на увагу класифікація публічних екологічних інтересів на зовнішні і внутрішні. Перші містяться у сфері міжнародного співробітництва (стосовно трансграничного забруднення атмосферного повітря на великих відстанях, міжнародної торгівлі видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, захисту озонового шару та ін.), а другі визначені в законодавстві України, яке визначає міру їх закріплення й реалізації.

Зауважимо при цьому, що наведений перелік класифікацій публічних екологічних інтересів не є вичерпним, його можна розширити шляхом доповнення.

Класифікація публічних екологічних інтересів дозволить упорядкувати їх, розмежувати або узагальнити, що сприятиме їх подальшому науковому дослідженню і стане в нагоді для оптимізації правотворчої і правозастосовної діяльності в суспільстві й державі. Науково-теоретичний

аналіз класифікації публічних екологічних інтересів сприятиме формуванню методологічних засад вивчення й вдосконалення правового регулювання екологічних правовідносин, визначенню їх змісту й сутності, а також перспектив розвитку екологічної політики України.

Кондратенко Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія», здобувачка
кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Створення ринку землі вимагає впровадження нової системи управління використанням землі – зонування із встановленням чітких, однозначних та юридично закріплених правил, що визначають для власника або орендаря земельної ділянки умови її використання та забезпечують можливість вибору форм використання та забудови цих ділянок із створенням сприятливих умов для розвитку інвестиційної діяльності на землі, розростання підприємницької ініціативи. По-перше, внаслідок зонування відбувається поділ території та встановлюються містобудівні регламенти для кожної територіальної зони – перелік всіх допустимих видів, умов і обмежень забудови та іншого використання земельних ділянок у межах цих зон. По-друге, це нерозривний зв'язок зонування із плануванням та забудовою територій. Зонування сприяє впорядкуванню процесу створення та експлуатації об'єктів нерухомості як взаємопов'язаного комплексу будівель, споруд і земельної ділянки, на якій вони розташовані. По-третє, зонування земель здійснюється виключно в межах населених пунктів. Ця ознака закріплена нормативно в ч. 1 ст. 180 Земельного кодексу і носить імперативний характер.

Оскільки в межах населеного пункту розташовуються землі житлової та громадської забудови, зонування стосується лише земель цієї категорії. Зонування земель затверджуються відповідним органом місцевого самоврядування і складаються з двох частин: текстової та графічної. Саме у текстовій частині визначається перелік переважних і допустимих видів забудови та іншого використання земельних ділянок у межах окремих зон.

Зонування міста в цілому деталізує концепцію генерального плану міста у напрямку раціонального використання міських територій. При цьому визначаються обов'язковий і допустимий види використання землі в кожній зоні. Вимоги і правила, передбачені внаслідок зонування, обов'язкові для всіх власників земельних ділянок, будинків і споруд на території міста, а також для проектних, пошукових, будівельних організацій, всіх видів інженерних та експлуатаційних служб. Зонування як система містобудівних правил передбачає обмеження щодо освоєння території, господарювання на ній, кількості поверхів і розмірів будинків, щільності

забудови земельної ділянки, використання споруд і земельних ділянок для різноманітних цілей.

Функціональне зонування земель має своєю метою встановлення та закріплення функцій території населеного пункту у локальному нормативно-правовому акті. Функціональне зонування встановлює вимоги щодо власниками та орендарями землі права забудови земельної ділянки і можливих видів використання нерухомості. Функціональне зонування території міста можна визначити як базовий юридичний інструмент регулювання відносин щодо використання та впорядкування земель населених пунктів та інших об'єктів нерухомості в умовах ринку, яке діє як механізм реалізації економічного та містобудівного розвитку, раціонального використання земель та їх захисту. В суб'єктивному розумінні зонування земель населених пунктів – це встановлений нормами права обсяг обмежень прав будь-якого суб'єкта на використання земельної ділянки на нерозривно пов'язаними з нею об'єктами. В об'єктивному розумінні функціональне зонування земель можна визначити як процедуру встановлення технічних, екологічних, історико-культурних, санітарних, пожежних та природоохоронних вимог до земельних ділянок та об'єктів, які з ними нерозривно пов'язані.

Завдяки функціональному зонуванню міських територій на підставі містобудівного проектування встановлюється цільове використання земель. Воно має різні ступені конкретизації. На стадії генерального плану виділяється сельбищна, виробнича, рекреаційно-ландшафтна зони, це поліфункціональне зонування, в основу якого покладена переважаюча функція. Детальним планом території конкретизуються питання функціональної організації, і, наприклад, в сельбищній зоні визначаються території громадських центрів різного ієрархічного рівня, житлової забудови, адміністративних споруд, земельних насаджень загального користування, транспортних та інженерних мереж.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року, план зонування території розробляється на основі генерального плану населеного пункту (у його складі або як окремий документ), плану земельно-господарського устрою та містобудівного кадастру з метою визначення умов та обмежень використання території для містобудівних потреб у межах визначених зон. План зонування території розробляється з метою створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, забезпечення захисту територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, запобігання надмірній концентрації населення і об'єктів виробництва, зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, охорони та використання територій з особливим статусом.

Норми щодо функціонального зонування земель визначають перелік переважних і допустимих видів забудови та іншого використання зе-

мельних ділянок у межах окремих зон, тобто: єдині умови і обмеження забудови та іншого використання земельних ділянок, гранично допустима поверховість будинків і споруд та щільність забудови, мінімальні відступи будинків і споруд від червоної лінії, ліній регулювання забудови, меж суміжних ділянок, вимоги до впорядкування доріг та під'їздів до будинків і споруд, місць паркування транспортних засобів, вимоги до забезпечення експлуатації інженерно-транспортної інфраструктури, вимоги до озеленення та впорядкування територій, вимоги до утримання будинків і споруд, перелік обмежень використання земельних ділянок (містобудівних, інженерних, природоохоронних).

Вважаємо, що необхідно чіткіше розмежувати предмети регулювання земельного і містобудівного законодавства у сфері використання земель, визначених для містобудівних потреб. Правове регулювання зонування має здійснюватися земельним законодавством. Проте «змішане» регулювання земельним і містобудівним законодавством одночасно, без розмежування конкретних сфер регулювання, що породжує колізії і дублювання правових норм.

РОЗДІЛ 12 ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Мизецкая В. Я.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующая кафедрой иностранных языков,
доктор филологических наук, профессор*

МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ТЕРМИНООБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ БИЗНЕСА

Механизмы терминообразования были и остаются одной из ключевых проблем языкознания несмотря на значительное число исследований данного аспекта терминоведения.

Можно отметить два основных подхода к терминообразованию. Первый предполагает образование нового термина на базе естественного языка. Второй подход предполагает конструирование некоего относительно нового обозначения на базе существующих слов и словосочетаний.

К конкретным способам терминообразования можно отнести следующие:

1) **семантический**, при котором слово или словосочетание общеупотребительного слоя благодаря приданию ему нового смысла приобретает статус термина или терминосочетания. Сюда же относятся случаи переосмысления терминов одной терминосистемы и использование их с новым смыслом в других;

2) **морфологический**, при котором новый термин создается путем аффиксации или словосложения. Сюда примыкает и аббревиация;

3) **основанный на заимствовании**, при этом все чаще используются гибридные образования, когда корневая морфема взята из базового языка, а аффиксы или аффиксоиды из языка-донора и наоборот.

Как видим, первые два способа предполагают терминообразование на своей собственной языковой основе. Третий способ связан с привлечением лексических или морфологических единиц из других языков, т. е. языков-доноров.

Рассмотрим подробнее семантический способ терминообразования на примере некоторых бизнестерминов. При семантическом переосмыслении здесь широко используется механизм метафоризации. Так, в общеупотребительном слое английского языка сочетание *black knight* означает «неблагонадежный человек», а в качестве термина в области финансирования он приобретает смысл «компания или лицо, предлагающее финансовую помощь другой компании, чтобы впоследствии приобрести над ней контроль». Термин сохраняет первоначальную ироническую составляющую,

базирующуюся на сочетании слов с противоположным аксиологическим знаком, и благодаря этому отличается особой выразительностью.

Терминосочетание *white knight* относится к людям или компаниям, покупающим акции другой компании с целью предотвращения ее поглощения более крупной компанией. Мелиоративность термина обеспечивается здесь ассоциацией белого цвета с положительным началом и благодаря изначально положительной семе «благородство» лексемы *knight*.

Сюда же относится терминосочетание с демонимом *business angels*. Дословно это переводится как «ангелы бизнеса» –, и в общеупотребительном слое не имеет никакого определенного значения. Однако терминологическое переосмысление такое значение дает: *business angels* означает «состоятельные люди, вкладывающие собственные средства в начинающийся или расширяющийся бизнес».

В бизнес-терминосистемах широко используются и метафорические зоонимические образования. Так, достаточно хорошо известны термины *bears* (медведи) и *bulls* (быки), обозначающие «пиратов» на бирже, которые играют на понижение или повышение.

Часто можно встретить и зоонимическое сочетание *fat cat* – неодобрительное обозначение удачливого бизнесмена, который думает лишь о выгоде, устанавливает низкий уровень зарплаты сотрудникам компании и делает весьма скромные отчисления в национальный бюджет. Ассоциация с жирным котом здесь вполне очевидна.

Еще один термин из области бизнеса, основанный на зоонимической основе, – это словосочетание *Vulture Fund*, где использована зоолексема *vulture*. Данное терминосочетание обозначает фонд, инвестирующий средства в акции явно финансово слабых компаний в расчете на последующую реализацию приобретенных акций по гораздо более высокой цене. Образ стервятника, разоряющего гнезда «слабых» птиц, делает термин достаточно экспрессивным средством выражения в сфере бизнеса.

Весьма красноречивым термином является и *dead parrot*, т. е. «компания, все еще сохраняющая свою привлекательность, но фактически уже прекратившая свое существование». Сема бесперспективности здесь актуализируется в слове *dead*.

Хорошо известное выражение *lame duck* применительно к бизнесу получает более конкретное значение «компания, финансовое и экономическое положение которой пошатнулось, вследствие чего она утратила свое прежнее устойчивое положение на рынке».

Еще одно любопытное терминосочетание *piggyback registration right* означает преимущественное право регистрации акций. Выражение уходит своими корнями в традиционную забаву американцев, – «свинячьи гонки». Пришедший первым к финишу и не упавший со свиньи участник соревнования получал всяческие привилегии, что и дало толчок к по-

следующей терминологизации указанного зооморфического соматизма (piggyback).

В последнее время весьма активной донорской областью для образования бизнестерминов становится медицина. В частности, получили распространение такие терминосочетания, как *bleeding company* и *hemorrhaging company*, относящиеся к фирмам, в которые опасно инвестировать средства.

Весьма продуктивным с точки зрения терминообразования в бизнес-сфере является адектив *golden*. Так, *golden boot* означает «неожиданное увольнение с хорошим выходным пособием». *Golden goodbye* относится к увольнению сотрудников с помощью выплаты солидных отступных. *Golden hello* означает «высокие гонорары, обещанные компанией приглашенному сотруднику с целью привлечения ценных работников». Наконец достаточно оригинально звучит термин *golden parachute*: «мягкое приземление» в этом случае гарантируется конкретным соглашением, которое предусматривает выплату крупного вознаграждения при наступлении определенных событий, например, при неожиданном увольнении, слиянии или продаже компании и т. д. Ключевой семой у слова *golden* во всех вышеприведенных словосочетаниях становится сема смягчения, митигации, которая вытесняет базовую сему (золотистый).

Таким образом, одним из наиболее продуктивных способов терминообразования в области бизнеса остается семантический, основанный на метафоризации. Особо активными донорскими концептуальными областями при этом являются антропоморфическая, зооморфическая, артефактная и медицинская. Вопросы пополнения терминосистемы бизнеса новыми словами и словосочетаниями по-прежнему сохраняют свою актуальность и требуют дальнейшего изучения.

Мизецкая В. Я.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующая кафедрой иностранных языков,
доктор филологических наук, профессор*

Ладыненко А. П.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков*

АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ МОДЕЛИ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Как известно, проникновение английского языка в лингвокультуры разных стран, все более устойчивые позиции последнего как языка межнационального общения, способствуют появлению в разных языках мира значительного числа заимствований – англицизмов. Экспансия англий-

ского языка проявляется и в распространении его словообразовательных моделей. Не обошли эти процессы и такие славянские языки, как украинский и русский. В частности, в последнее время эти языки пополнились большим количеством заимствований с формантом *ing*. Финаль *ing* является одним из наиболее продуктивных суффиксов со значением процессуальности в самом английском языке.

При рецепции этих слов, как правило, происходит их графическая трансформация: в текстах они главным образом представлены в кириллической графической форме:

1) в русском языке: бодибилдинг (bodybuilding), дайвинг (diving), кастинг (casting), консалтинг (consulting), митинг (meeting), паркинг (parking), пирсинг (piercing), пилинг (peeling), роуминг (roaming), тюнинг (tuning), хепенинг (happening) и др.;

2) в украинском языке: секс-шопінг (sex-shopping), рейтинг (rating) и многие другие, включая и вышеперечисленные русские аналоги.

Помимо прямых заимствований в русском и украинском языке появляется все больше лексем, образованных по соответствующей словообразовательной модели, т. е. по схеме «существительное + формант *инг* (*инг/инг*)». Новые лексемы с этим англоязычным суффиксом часто образуются на базе корневых морфем слов, вошедших в основной словарный фонд русского и украинского языков независимо от их происхождения, что приводит к возникновению многочисленных так называемых «инговых» гибридов: вининг – распитие алкогольных напитков; водопадинг – преодоление водопадов; жабинг – уродование лица при искусственном его омоложении и другие слова, не имеющие *ing*-аналогов в английском языке.

Широко используются подобные новообразования в молодежной среде, в частности, среди байкеров. Особенно частыми здесь являются такие гибриды, как пивинг, водкинг, шашлыкинг, мотоциклинг и бабинг (см. подробнее «Независимая газета» от 18.09.2006).

В значениях исходных слов нет процессуальной семы (баба, водка, шашлык и т. д.). Она привносится в семантику соответствующих дериватов с помощью процессуального суффикса *инг* (*инг*), восходящего к герундиальным формам английского языка.

Подобное использование американизированной лексики должно, по мнению представителей упомянутых социальных групп, способствовать созданию имиджа «продвинутых» (*advanced*), идущих в ногу со временем, модных молодых людей.

Еще один слой заимствованной лексики представляют собой англоязычные слова с формантом *gate*. Толчок к появлению соответствующих слов в английском языке дало слово *Watergate*. Речь идет о скандале, приведшем к отставке президента Никсона, чьи сотрудники незаконно прослушивали разговоры своих конкурентов на выборах, – демократов,

в одноименном отеле. Вслед за Watergate появились Irangate, Monicagate и др. слова, в которых используется переосмысленный формант gate. Он потерял свое первоначальное значение «ворот» и в результате семантического высвобождения стал означать «скандал».

В русском и украинском языках можно встретить соответствующие заимствования в кириллическом графическом виде: Уотергейт, Ирангейт и т. д. Наряду с этим в двух упомянутых славянских языках появились слова, построенные по той же заимствованной словообразовательной модели: «существительное + формант gate». К новообразованиям данного гибридного типа можно отнести слова Кремльгейт, Пермьгейт и др.

Некоторые исследователи считают элемент gate суффиксом, однако мы квалифицируем его как полуаффикс или аффиксоид, поскольку он сохраняет свою относительную семантическую независимость. В этих образованиях фрагмент gate, как мы уже отмечали, означает «скандал», т. е. он полностью не поглощается семантикой базовой морфемы неологизма.

По сравнению с суффиксом ing аффиксоид gate является менее продуктивным. Слова с этим формантом редко встречаются в бытовом диалоге. Гораздо чаще их можно встретить в СМИ, в дебатах политологов, социологов, юристов.

Достаточно много в русском и украинском языках заимствований с суффиксом er (эр/ор; ер). Известная поэтесса Украины Лина Костенко в «Записках украинського самашедшого», в частности, упоминает такие лексемы с суффиксом er (er), как трейдер, рокер, брокер, кілер, ділер.

В прогеймерском жаргоне, т. е. в жаргоне профессиональных интернет-игроков, популярны такие заимствования данного словообразовательного ряда, как ганкер-игрок, атакующий заведомо слабого игрока или игрока, занятого боем с монстром; пуллер-игрок, который выманивает монстров из толпы, чтобы было легче с ними расправиться; криттер-мирное существо, которое не причиняет вред игроку и т. д.

Многие деятели русской и украинской культур отрицательно относятся к подобной экспансии английского языка, предлагая разрабатывать систему аналогов на славянской основе. Однако в условиях процесса глобализации, расширения международных контактов и при безоговорочном доминировании на интернациональном языковом поле английского языка, подобная идея выглядит трудноосуществимой. Вместе с тем нельзя не поддержать стремление отечественных ученых и деятелей культуры активизировать процессы словотворчества на славянской основе. Очевидно, это позволило бы затормозить процессы глобальной американизации лингво-культурного пространства славянских народов, хотя дальнейшая экспансия английского языка неизбежна.

Кантур К. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук

MODERN EUPHEMISMS DIFFERENTIATION

We use euphemisms in different spheres of life without considering which euphemism to use and when, however, it is not so easy to classify them as there is no uniform standard. Euphemisms can be classified according to different criteria, rules, or principles. The following is a presentation of some possible classifications of euphemisms.

Rawson divides euphemisms into two general types, namely, positive and negative which are distinguished according to the evaluative aspect (Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and other Doubletalk. 1983. – 312 p.). Positive euphemisms can also be called stylistic euphemisms or exaggerating euphemisms. The positive ones inflate and magnify, making the euphemized items seem altogether grander and more important than they really are.

In order to avoid thrill, to be polite or to achieve cooperation, British and American people, especially contemporary Americans, prefer using the technique of exaggeration to euphemize something unpleasant and embarrassing. The positive euphemisms include the many fancy occupational titles, which save the egos of workers by elevating their job status. For example, '*exterminating engineers*' is used for *rat catchers* while '*beauticians*' stand for *hairdressers*. It might be said that quite a few positive euphemisms are doublespeak and cosmetic words. They usually appear in the political, military and commercial vocabulary. Other kinds of positive euphemisms include personal honorifics such as *the colonel*, *the honorable*, *the major*, and the many institutional euphemisms which convert *madhouses* into *mental hospitals*, *colleges* into *universities*, and *small business establishments* into *emporiums*, *parlors*, and *salons*. The desire to improve one's surroundings also is evident in geographical place names, most prominently in the case of the distinctly non-green *Greenland*, but also in the designation of many *small burgs* as *cities*.

The negative euphemisms deflate and diminish. They are defensive in nature, offsetting the power of tabooed terms and otherwise eradicating from the language everything that people prefer not to deal with directly. The negative euphemisms can be called traditional euphemisms or narrowing euphemism. They are extremely ancient, and closely connected with the taboos.

Euphemisms, whether positive or negative, can be also divided into unconscious euphemisms and conscious euphemisms. The criterion for classification is the euphemistic meaning whether correlative with the original meaning or not. Unconscious euphemisms, as its name implies, were developed long ago, and are used unconsciously, without any intent to deceive or evade. For example, now standard term as '*cemetery*' has been a replacement for the more deathly '*graveyard*' since the fourteenth century. '*Indisposition*' has been a substitute for '*disease*' for a long period; people seldom realize that its

original meaning is incapacity for dealing with something. Take '*dieter*' for another example, the original meaning taking food by a rule or regulation has been substituted by the euphemistic meaning '*the one moderate in eating and dining for losing weight*'. From the above we can conclude that unconscious euphemisms were developed so long ago that few can remember their original motivations. Conscious euphemisms are widely employed, which involves more complex categories. When people communicate with each other, speakers are conscious to say tactfully, and the listeners understand their implied meanings. For example, when a lady stands up and says that she wants to '*powder her nose*' or '*make a phone call*' at a dinner party, the people present realize the euphemism means '*something else*', that is, '*going to the ladies' room*' (Holder B. A Dictionary of Euphemisms: How not to Say what you Mean. 2008. – 412p.).

Besides the divisions mentioned above, euphemisms can be divided into six semantic categories:

Profession euphemisms:

In western countries, mental work is considered to be the high job whereas physical labor is recognized as humble work, besides there is a great difference in the remuneration. Some lowly paid or indecent jobs are often used in English culture just for saving face and expressing politeness. Therefore there are fewer occupations called jobs, many have become professions. English euphemisms are used to express some fancy occupational titles, which can elevate the people's status. Many previously unwelcome professions have now taken more appealing names. For example, in profession euphemisms, people always use *cleaning operative* for *road sweeper* or *dustman*, *sanitation engineer* for *garbage man*, *meat technologist* for *butcher*, and *hairstylist* has turned into *beautician*, etc.

Disease euphemisms:

In the disease euphemisms, people always use *long illness* replaces for *cancer*, *social disease* replaces for *syphilis* and *AIDS*, also they use *lung trouble* substitutes for *tuberculosis* and so on. And if *someone with a mental illness*, we cannot say *psychosis* directly, we should say *he or she is a little confused*, meanwhile, we should use *hard of hearing* instead of *deaf*.

Death euphemisms:

In many societies, because death is feared, so people tend to avoid mentioning death directly and talk about it in a euphemistic way. They try to employ pleasant terms to express the ideas. So death has hundreds of soft, decent, and better-sounding names, such as *breathe one's last*, *fall asleep*, *go west*, *join the majority*, *lay down one's life*, *pass away*, *pay the debt of nature*, *reach a better world*, *to be at peace*, *to return to the dust*, or *he worked until he breathed his last*, etc.

Sex euphemisms:

Euphemisms concerning sex: *the great divide*, *willing woman*, *gay boy*, *lost girl* can be used to replace *divorce*, *loose woman*, *male homosexual* and *prostitute*.

Crime euphemisms:

In the field of crime euphemism: *five-fingers, gentleman of the road, hero of the underground, the candy man* are often used to substitute for *pickpocket, robber, heroin, and drug pusher*.

Political euphemisms:

Since the function of euphemism can reduce the unpleasantness of a term or notion, it is natural that announcements of governments will often resort them to understate the facts: *student unrest* can be used to replace *student strike*; *police action, search and clear, war games* are used to substitute for *aggression, massacre and war exercise*.

Полякова Г. П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук*

СПОСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Проблема приведення змісту, форм і методів іншомовної підготовки майбутніх юристів у відповідність з новими вимогами, а також способів оцінювання її прикінцевих результатів, висвітлених в документах Ради Європи з мовної та освітньої політики, значно актуалізувалася останнім часом. В нових умовах розвитку інформаційного суспільства і сфери юридичних послуг, як наголошують науковці (С. Ківалов, Ж. Таланова, Л. Тархова, П. Тівіков та ін.), професійна підготовка майбутніх юристів не може обмежуватися тільки їх навчанням спеціальних дисциплін. Чільне місце в процесі їх навчання повинні посідати гуманітарні дисципліни, що забезпечують конкурентоспроможність юристів на ринку праці, чому сприяє їх вільне володіння іноземними мовами, основами усного і письмового перекладу.

Стосовно перекладацької компетентності, спираючись на компетентну думку науковців (І. Алексєєва, Н. Касаткіна, Н. Янковець та ін.), можна обґрунтувати правомірність виділення двох складових – базової та прагматичної. Аналізуючи особливості базової складової, ми переконалися, що вона, ґрунтуючись на високому рівні володіння рідною та іноземною мовами, а також провідними видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо), поєднує в собі такі компоненти перекладацької компетентності професіонала, які постійно задіяні у перекладацькій діяльності незалежно від виду перекладу, текстового жанру, тематики комунікативної ситуації. Через це, у її складі, відповідно, було виокремлено:

– концептуальний компонент, який представлений сукупністю знань та уявлень про сутність перекладу, його специфіку, загальну мету, завдання, які вирішує перекладач;

– технологічний компонент, який становить собою сукупність перекладацьких прийомів і засобів, які допомагають перекладачеві конструктивно долати типові перекладацькі труднощі і успішно вирішувати різні завдання.

Аналізуючи сутність прагматичної складової перекладацької компетентності, було виявлено, що вона містить знання, уміння та навички, необхідні фахівцю в тих чи інших видах перекладу, а також при перекладі текстів різних стилів (Жуков Ю. М. Методы диагностики и развитие коммуникативной компетентности / Ю. М. Жуков // Общение и оптимизация совместной деятельности. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С 4-78). При цьому, при навчанні студентів-юристів іноземної мови, на наш погляд, необхідно спрямовували їх увагу на двох компонентах:

– специфічному, що передбачає володіння фахівцем певними видами перекладу;

– спеціальному, який визначає жанрові можливості фахівця при перекладі спеціальних, ділових та інших текстів.

Крім того, було визначено, що структура перекладацької компетенції містить:

– мовну компетенцію (всі аспекти володіння іноземною мовою);

– текстотвірну компетенцію (уміння створювати тексти різного типу відповідно до прийнятих в певному мовному колективі правилами і стереотипами);

– комунікативну компетенцію (здатність виокремлювати смисл, зіставляти можливості представників двох мовних колективів і робити висновки про необхідність зміни певного вислову в перекладі);

– технічну компетенцію (специфічні знання, уміння і навички, необхідні для виконання певного виду іншомовної комунікативної діяльності).

Зазначимо, що наведені вище складові структури перекладацької компетентності лягли в основу визначення її провідних ознак за певними критеріями:

– когнітивним (розуміння сутності і завдань перекладацької діяльності; знання технічних прийомів перекладу; поняття міжмовної та міжкультурної комунікації; адекватності та еквівалентності перекладу; про прагматичні аспекти перекладу; про основні моделі перекладу; про перекладацькі трансформації; про основні принципи перекладу зв'язного тексту, а також вільних і фразеологічних словосполучень в його складі; про граматичні і стилістичні аспекти перекладу);

– операціональним (здатність здійснювати попередній перекладацький аналіз тексту, визначати мету перекладу, характер його рецепторів та тип тексту, що перекладається; обирати загальну стратегію перекладу з урахуванням його мети і типу оригінала; здійснювати письмовий (в обмеженому обсязі – усний переклад) текстів, що відносяться до сфери основної професійної діяльності; користуватися основними способами і

прийомами досягнення смислової стилістичної адекватності; правильно оформлювати текст перекладу відповідно до норм і узусу, типології тексту на мові перекладу; професійно користуватися словниками, довідниками, базами даних та іншими джерелами додаткової інформації; обирати і правильно використовувати технічні прийоми перекладу та долати труднощі, зв'язані з лексичними, фразеологічними, граматичними та стилістичними особливостями вихідної мови);

– особистісним (наявність мовної і комунікативної свідомості; концентрація уваги; здатність до мобілізації пам'яті, інтелектуального й емоційного потенціалу; висока ерудиція; широта інтересів; прагнення до збагачення знань; відповідальність; тактовність; скромність; толерантність).

Дидактичне забезпечення сучасного процесу навчання іноземної мови майбутніх юристів на засадах компетентнісного підходу, повинно передбачати їхню ґрунтовну тематичну та іншомовну комунікативну підготовку для роботи у конкретній галузі юриспруденції за відповідним напрямом спеціалізації.

Перспективи подальших розробок у даному напрямку полягають у більш детальному визначенні способів і прийомів виміру навчальних досягнень майбутніх юристів у вивченні іноземної мови крізь призму компетентнісного виміру.

Миронова М. С.

*Національна академія Служби безпеки України,
старший науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії
Навчально-наукового центру мовної підготовки*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Розвиток нових засобів комунікації, становлення процесу правової інтеграції та гармонізації в країнах Європейського Союзу, процес адаптації законодавства України до вимог європейського законодавства є тими факторами, що привертають значну увагу до проблем міжмовної комунікації у галузі права за кордоном та в Україні. Усе це дає підстави говорити про те, що юридичний переклад є одним із аспектів відносин між сферами права й лінгвістики.

Юридичні аспекти мови та лінгвістичні аспекти права досліджено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: А. С. Александро-ва, Н. В. Артикуци, В. М. Баранова, Д. Д. Беляєва, Т. В. Губасвої, С. Е. Захаріної, Е. А. Крюкової, Н. А. Любимова, Ю. Ф. Прадіда, В. Я. Радецької, А. Р. Ратінова та ін. Вивченням методології та техніки перекладу юридичних текстів іноземних правових систем займаються такі науковці і практики як В. В. Алімов, А. С. Вагапов, М. Г. Гамзатов, Н. Д. Голєв, В. І. Карабан, О. І. Кононов, Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова та ін.

Юридичний переклад визначається як переклад тексту зі сфери права, що використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, які розмовляють різними мовами (Правнича лінгвістика / за заг. ред. С. М. Гусарова, 2010, с. 203). Значну частину юридичної лексики в англійській мові складають юридичні терміни. Труднощі перекладу термінів, що позначають юридичні поняття іншомовної національної терміносистеми права та юриспруденції здебільшого спричинені дією міжмовної термінологічної інтерференції.

Метою тез є дослідити особливості перекладу юридичної термінології на прикладі пари мов «англійська – українська».

Юридичний термін – це слово або словосполучення, що позначає власне правове поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ (адвокатура, арбітражний суд, інавгурація президента, позивач, правопорядок, правосуддя, юридична особа, юридичний факт, юрисдикція) і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях) (Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. 2009, електронний ресурс).

Юридичні терміни як мовні знаки, що репрезентують поняття спеціальної, професійної галузі, становлять суттєву складову юридичних текстів і одну з головних труднощів перекладу з огляду на відсутність перекладацьких відповідників (у випадку термінів-неологізмів) та національну варіативність (тобто наявність різних термінів в американському, британському, канадському та інших варіантах англійської мови, що позначають одне й те саме явище, поняття, процес, або, навпаки, наявність одного терміна у цих варіантах англійської мови на позначення різних понять: *county* – округ (у США), *county* – графство (у Великій Британії)).

Сучасна мова права оперує низкою вимог щодо юридичних термінів, які перекладачеві доводиться враховувати в процесі перекладу. Так, юридичний термін повинен: – відповідати правилам та нормам певної мови; – бути систематичним; – відповідати конкретній дефініції, що орієнтована на певну концепцію; – бути відносно незалежним від контексту; – бути точним; – бути якомога лаконічнішим; – бути спрямованим на максимальну відповідність (у межах певної системи термінів); – бути виразно нейтральним; – бути благозвучним (Sheberstova T. Legal and Linguistic Aspects of Translating Legal Terminology. 2003, електронний ресурс).

Англійська мова має розвинуту термінологічну систему для позначення юридичних реалій. Так, для позначення юридичних професій існують терміни, більшість яких є синонімами: *lawyer*, *law agent*, *jurist*, *jurisprudent*, *solicitor*, *advocate*, *attorney*, *legist*, *legalist*, *barrister*, *counsel*, *counsellor*, *legal expert*, *man of law*. Найбільш загальний термін – *lawyer* перекладається як *юрист*, *адвокат*, *законознавець*, *правознавець*. Широке семантичне поле охоплюють терміни: *jurist*, *jurisprudent*, *legist*,

legalist, man of law – які в залежності від конкретної ситуації також перекладаються як *юрист, адвокат, законознавець, правознавець*. *Law agent* вживається для позначення будь-якого юриста, за винятком адвоката, а також перекладається як *повірений, стряпчий*. Складна термінологічна система відображає градацію в межах професії адвоката: *advocate* – найбільш загальний термін в цьому ряду; *solicitor* – адвокат, що дає поради клієнту, готує справи, але не має права виступати в судах нижчої інстанції; *повірений; barrister* – адвокат, який має право виступати в судах лише вищої інстанції, для нього справи готує *solicitor*. *Counsel i counselor* також вживаються у значенні *адвокат*, але означають адвоката, який дає консультації, *юрисконсульта*. Найбільш близьким синонімом цих двох термінів є *barrister*. Декілька значень має термін *attorney*, у тому числі й *адвокат*, однак у першу чергу він вживається для позначення *прокурора*. Очевидна нестача юридичних відповідників в українській та російській мовах змусила юристів калькувати більшість назв юридичних професій. Так, в українській та російській мовах з'явилися терміни *соліситер (солиситер), барістер (барристер), аторней (атторней)*, які, у свою чергу, потребують тлумачення.

Отже, очевидним є факт, що юридичний термін буває і багатозначним, незважаючи на те, що однією з вимог до терміна є саме однозначність, адже законодавець повинен дати юридичному термінові одне-єдине визначення, включити в нього всі істотні ознаки, які є регулюючими за характером і мають юридичне значення. Наявність у терміна декількох різних законодавчих дефініцій веде до нечіткості, розпливчастості юридичного регулювання, породжує непорозуміння і помилки, як правило, з боку тих, на кого поширюється дія законодавчого акта.

При перекладі юридичних термінів у нагоді стане спеціальна довідкова література. Серед україномовних словників чи не найвідомішими є «Англо-український юридичний словник» та «Українсько-англійський юридичний словник» В.І. Карабана, «Сучасний українсько-англійський юридичний словник» І.І. Борисенко, В.І. Саєнко та ін. До відомих російськомовних словників належать «Англо-русский юридический словарь» С. М. Андріанова, А. С. Берсон, А. С. Нікіфорова, «Англо-русский полный юридический словарь» А. С. Мамуляна, «Русско-английский юридический словарь» У. Е. Батлера, електронний словник АБВУУ Lingvo x5 тощо.

Таким чином, у ході дослідження було виявлено, що труднощі перекладу юридичних термінів спричинені їх багатозначністю та нерідко відсутністю повних відповідників у мові перекладу. З метою адекватного перекладу юридичної термінології з англійської мови на українську перекладач повинен знати принципи термінотворення; орієнтуватися в чинному законодавстві; володіти спеціальною лексикою і знаннями щодо особливостей використання іноземної юридичної термінології в певному контексті; користуватися спеціальною довідковою літературою.

Маслова С. Б.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук*

К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ПРАВОВОГО ДИСКУРСА В СВЕТЕ КОГНИТИВНЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ НАУЧНЫХ КОНЦЕПЦИЙ

Специальная юридическая литература по различным отраслям права отражает сегменты социально-значимых знаний и прежде всего правовых. Эти знания закрепляются вербально в правовых текстах, а именно: в юридической документации, как-то постановления, указы, договоры, резолюции и т. д., а также в статьях и книгах.

В современной лингвистике текст идентифицируется с дискурсом, то есть рассматривается как продукт действенного, процессуального, динамического непосредственного коммуникативного акта (Crombie W. Discourse and Language Learning. 1985; Dijk T. A. Semantic Discourse Analysis, 1985) и представляет собой связную последовательность пропозиций (предложений) текста. Пропозиция как «зародыш – ядро предложения», формирующееся на синтаксическом уровне (Кибрик А. Е. Предикатно – аргументные отношения в семантически эргативных языках. 1980, с. 325), является аппаратом выявления семантического или информативного содержания предложений (высказываний) дискурса (текста) (Lyons J. Semantics. Tom.1. 1977, с. 141).

Для лингвистов когнитивного направления пропозиции и их репрезентации трактуются как то, что возникает в сознании адресата после прочтения и интерпретации текста (Brown G., Yule G. Discourse Analysis. 1983, с. 108). Это концептуальные структуры (концепты), или единица знания концептуальной системы носителей языка (Chafe W. L. Language and Consciousness. 1974, с. 91), то есть элементарная единица сознания, а, следовательно, и элементарная единица передачи знания (Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система. 1988, с. 10). Само же знание, являющееся основой сознания, устроено главным образом как совокупность и система пропозиций.

Изучение знаний, используемых в ходе языкового общения, кодирования и декодирования дискурса, рассматривается как одно из ведущих направлений когнитивной (от англ. cognition – познание; знание), науки. Если исходной категорией здесь является понятие информации, трактуемой как сведения о чем-либо, то понятие информации естественно расчленяется на два компонента: сегмент информации (сведения, предназначенные для передачи или хранения с помощью некоторого языка) и информационная область (совокупность сведений, рассматриваемая в целом безотносительно и возможности ее передачи). Это означает, что изучение роли знаний (языковых и внеязыковых) носителей языка в процессе кодирования и декодирования дискурса выносится на передний план.

Языковые знания передаются текстовой базой дискурса и его элементами: словами, словосочетаниями, предложениями, сверхфразовыми единствами и текстом. Это актуализированные в речи знаки языка, средства прямой номинации, которые концентрируют и высвечивают информацию. К словам и словосочетаниям относятся и юридические термины как средства юридической техники, с помощью которых конкретные понятия приобретают словесное выражение в тексте нормативного акта. Они являются первичным материалом для написания норм права (Российская юридическая энциклопедия. 1999, с. 1100).

Языковое содержание (т. е. лексические и грамматические значения) выступают лишь в качестве средства формирования, хранения и передачи наших знаний о мире. Взаимодействие между языковыми и внеязыковыми знаниями, языковым и внеязыковым содержанием нашего сознания происходит в процессе речемыслительной деятельности, в ходе формирования (кодирования) и понимания (декодирования) речевого смысла дискурса. Знание текстовой базы дискурса относится к разделу языковых. Это так называемое «знание сцены» (Fillmore Ch. *Linguistics as a Tool for Discourse Analysis*. 1985, с. 39). Понятие сцены охватывает такие объекты как контекст и пресуппозиция (англ. *presupposition* – предположение, допущение).

Контекст рассматривается как законченный в смысловом отношении отрезок письменной речи (текста), дающий возможность точно установить значение отдельного входящего в него слова или предложения, а также как условия употребления данной языковой единицы в речи (языковое окружение).

Наиболее общепринятым определением пресуппозиции является понимание ее как некоего «фонового знания», общего для участников коммуникативного акта. В этом смысле пресуппозиция трактуется как «*common ground*» участников коммуникации по предположению говорящего (Brown G., Yule G. *Discourse Analysis*. 1983, с. 29).

Пресуппозиции могут быть интралингвистическими и экстралингвистическими. Первые выражаются кодирующими дискурс в сцене вербально, соответствуют его фоновым знаниям и входят в понятие контекста. Вторые рассматриваются как экстра – информация, имплицитное знание сцены или внеязыковые знания кодирующего дискурс, которые вербально не выражены и остаются вне сцены, вне текстовой базы дискурса. Структуры знаний, именуемые в лингвистических когнитивных исследованиях фреймами, представляют собой пакеты информации, хранимые в памяти или создаваемые в ней по мере необходимости из содержащихся в памяти компонентов. Они обеспечивают адекватную когнитивную обработку стандартных ситуаций и представляют собой фрагменты внеязыковых знаний декодирующего дискурс.

Фреймы не являются произвольно выделяемыми «кусками» знания, а представляют собой единицы, организованные «вокруг» некоторого концепта. В противоположность простому набору ассоциаций, фреймы содержат основную, типическую и потенциально возможную информацию, которая ассоциирована с тем или иным концептом (ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. 1989, с. 15).

Итак, в процессе коммуникации кодирующего и декодирующего дискурс происходит передача и прием информации. Прием информации предполагает не только вычленение языковых знаний (знаний сцены) и внеязыковых знаний сцены (экстралингвистических пресуппозиций кодирующего дискурса), но и сопоставление этих знаний с внеязыковыми знаниями (фоновыми фреймами) декодирующего дискурса.

Богатырева М. А.

Криворожский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», старший преподаватель кафедры гуманитарных и социально-экономических дисциплин

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Под термином «юридический перевод» принято понимать передачу какой-либо информации юридического характера для лиц, которые не владеют данным языком. Для адекватной передачи юридической информации язык юридического перевода должен быть особо точным, ясным и достоверным. Необходимо знать язык оригинала и язык перевода, иметь юридические знания систем права, как на английском языке, так и на родном языке, обладать знаниями специфической терминологии данной отрасли права, знаниями специфического юридического стиля родного языка и уметь ориентироваться в источниках.

К традиционным источникам для работы над юридическим переводом относятся: двуязычные юридические словари, Интернет, толковые юридические словари, другая юридическая справочно-учебная литература, нормативно-правовые акты. Двуязычные словари несовершенны: термины не разведены по отраслям права: Fraud (УП) – обман, мошенничество; Fraud (ГП) – введение в заблуждение, злоупотребление правом, превышение полномочий.

В таком источнике, как Интернет можно найти все, и ошибки тоже!

На пример, ошибки в использовании терминологии (burden of proof – бремя доказывания, а не доказательств), неправильный перевод иностранных терминов (ЕС pre-accession instruments –документы, необходимые для вступления в ЕС, а не инструменты вхождения в ЕС), неправильный перевод терминов украинского права.

Эти трудности обусловлены тем, что существуют разные термины в разных странах для обозначения одного и того же понятия: учредительный договор (РФ) – Operating Agreement (США) – Memorandum of Association (Кипр, Англия) – Articles of Incorporation (США) – Deed of Association (Чехия, Венгрия), а так же для перевода юридического термина используются разные поисковые системы: (plaintiff (США); claimant (Великобритания)).

Для определения значения термина нужно учитывать три вида эквивалентности юридических терминов:

1. Полное совпадение (right – право/полномочие).
2. Частичное совпадение (lien, pledge, mortgage, hypothecation – залог, залоговое право; m и h – залог недвижимости; mechanic's lien – залоговое право производителя на результаты работы).
3. Полное несовпадение (trust – траст).

Приступая к переводу, надо определить отрасль права и объем значения (Black's, Osborn's), затем найти термин с похожим объемом значения в родном языке и сопоставить объемы значения иностранного термина и термина в родном языке, используя различные источники. На пример: Assault: – <http://dictionary.law.com>:

(1) A person commits an assault when (a) without the consent of another person, he applies force intentionally to that other person, directly or indirectly;

(b) he attempts or threatens, by an act or a gesture, to apply force to another person, if he has, or causes that other person to believe on reasonable grounds that he has, present ability to effect his purpose; or

(c) while openly wearing or carrying a weapon or an imitation thereof, he accosts or impedes another person or begs

Затем необходимо найти значение этого термина в толковом словаре: «нападение, словесное оскорбление и угроза физическим насилием или покушение на нанесение удара либо угроза таковым». Сравнить перечень случаев применения амер. статьи: Application: (This section applies to all forms of assault, including sexual assault, sexual assault with a weapon, threats to a third party or causing bodily harm and aggravated sexual assault.) с похожим составом в статьях о побоях, истязании, умышленном причинении вреда здоровью, угрозе убийством или причинением тяжкого вреда здоровью, насильственных действиях сексуального характера «совершение насильственных действий» и «применение насилия», содержащихся в УК Украины. Большой юридический словарь дает следующее определение: насилие – «физическое или психическое воздействие одного человека на другого, нарушающее... право граждан на личную неприкосновенность». Следовательно, переводим «assault» как «применение насилия или угроза его применения».

Работая над переводом юридического текста. Помните о различии между системами общего и гражданского права.

Проверку переведенного текста необходимо осуществлять в три этапа:

1. Проверяем соответствие количества абзацев, пунктов, предложений, параметров форматирования, объема.

2. Проверяем основные моменты текста (цифры, фамилии, имена собственные), общий стиль текста, места, вызывавшие затруднения в процессе перевода.

3. Тщательно считываем текст, обращая внимание на логико-грамматические связи и их передачу в переводе договорных конструкций, знаки препинания; пропуски слов/предложений/пунктов; английские «and» и «or» и их перевод; и т. п.

Следует учитывать особенности перевода союзов «and» и «or»:

- A contract exists when x, y and z exist.

- A contract exists when x, y or z exist.

1. Договор имеет силу только при наличии всех трех условий.

2. Договор имеет силу при наличии лишь одного из условий.

При переводе помните: «or» в англ. отрицательных предложениях переводится как «и»; and/or = и (или).

Синонимические ряды англ. текста договора, обусловлены прецедентной природой системы общего права, лучше тоже переводить синонимами, но не всегда: terms and conditions = условия (договора); acts of God and acts of public enemy = стихийные бедствия.

Соблюдая вышеперечисленные этапы и нюансы перевода, обладая высокими навыками и необходимым багажом знаний, переводчик ручается не только за разумность оформления перевода документа, но и за его правильно изложенный стиль, соответствие действующему законодательству.

Drobchak A. L.

Криворожский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», старший преподаватель кафедры гуманитарных и социально-экономических дисциплин

THE FOREIGN LANGUAGE SKILLS COMPETENCE

The document of the Council of Europe under the name «All-European the foreign language skills competence: studying, teaching, an estimation» («Common European Framework of Reference: Learning, Teaching, Assessment») grows out of the work of experts of the countries of the Council of Europe begun in 70-s' years on ordering of approaches to foreign language teaching (FL) and standardization of the purposes and estimations of levels of mastery of a language.

Ordering of speech actions and lists of the speech means necessary for their realisation within the limits of certain spheres, situations and that of dialogue, and also thematic lists of lexicon, relevant for the described «threshold» level

was the basic achievement of these first publications devoted to the description of «threshold» level of ownership FL.

Thus, «STE» have all characteristics of the modern encyclopedia in the field of training and studying FL though are not that. This normative document (contrary to the statements of its authors underlining its recommendatory character) can form enough reliable basis for the decision of tasks of Bolonsky process in the field of language formation. The purpose of Bolonsky process is, as it is known, creation of uniform all-European space in the field of higher education for harmonisation of national educational systems, increase of mobility of students, teachers and the European citizens on a labour market, provision of quality of formation, creation of conditions for training during all life and strengthening, thus, competitiveness of the European higher education.

«STE» are already taken as a principle numerous new sample programs, curricula, methodical complexes and textbooks in many European countries. This fact confirms progressive character «STE», their innovative contribution to provision of quality of all spectrum of training to languages and their studying, and also many positive lines and achievements of the given document. The cores from them concern:

1) «STE» are created on a basis of the approach in which the interrelation between application and language studying is established, and assume use of the communicative approach to training. Users and studying language are considered as subjects of social activity, that is the members of society solving tasks (not necessarily connected with language) in certain conditions, situations and fields of activity. The active approach allows to consider all range of personal characteristics of the person as the subject of social activity, first of all cognitive, emotional and strong-willed resources. Thus, any forms of use of language and its studying can be described in following terms:» Use of language and its studying include actions of the person in the course of which accomplishment it develops a number of competencies: general and communicative. They provide the decision of tasks in various conditions taking into account various restrictions and are implemented in kinds of activity and the processes (actions) directed on generation and-or perception of texts, in connection with certain themes and spheres of dialogue and with application of corresponding strategy. Accounting of these processes communicator leads to the further development and modification of these competencies.”

2) In «STE» the unified system of levels of mastery of a language is offered. At its development researches were conducted in the different countries, estimation techniques were tested in practice. As a result authors have come to the consent of quantity of the levels allocated for the organisation of process of training / of studying of language and an estimation of degree of ownership by it. Three basic levels which basically reflect the classical three-level system including base, average and advanced levels have been allocated:

Level A – Elementary ownership (Basic User): A1 survival Level (Breakthrough) and A2 Prethreshold level (Waystage).

Level B – Several tenancy (Independent User): B1 Threshold level (Threshold) and B2 the Threshold advanced level (Vantage).

Level C – Free ownership (Proficient User): C1 Level of professional ownership (Effective Operational Proficiency) and C2 Level of mastery of a language in perfection (Mastery).

3) Entering of the all-European system of levels of mastery of a language does not limit possibility of various organisations and collectives on development and the description of the system of levels and training modules. However use of standard categories at creation of national programs will promote a transparency of various systems of training, and development of objective criteria of an estimation of level of mastery of a language will provide mutual acknowledgement of the qualifying characteristics received by pupils at examinations. (It would be desirable to assume that eventually system of levels and the formulation of descriptors will be improved in process of accumulating of experience in the countries-participants of the project and thanks to withdrawals and critical remarks of those. Who used «STE» in work.)

4) Resulted in «STE» tables of an estimation of levels are constituted on the basis of bank «illustrative descriptors», developed and checked up on practice, and subsequently graduated on levels during the research project of the Swiss co-authors «STE». Scales of descriptors are based on the developed system of categories for that description that ownership of language/user of language means and whom it is possible to name owning language/user of language. Descriptors became the tools successfully applied to determination of results of FL training. National systems of estimation are so various and confused that occurrence of such document can be welcomed only. Thus, for the first time preconditions for a transparency and comparability of results of FL training/studying as in national, and internationally have been created and bases for provision of quality of training in the field are pledged.

Certainly, it is desirable, that any intelligent European knew English also one more of the European languages. But teaching and studying of everyone of the subsequent ИЯ on the basis of English should be performed on other methods and taking into account other laws and factors which should be considered not only in curriculums and textbooks, but also by preparation of teachers of FL.

Абрамова Є. Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов*

ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ ЯК КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ)

Вивчення політичної коректності в сучасному гуманітарному знанні носить міждисциплінарний характер. Упродовж довгого часу політична коректність займає значне місце в житті, в першу чергу, американського

соціуму, потім вона виходить за межі американської культури і американського варіанту англійської мови, знайшла в інших національних культурах, у тому числі і британському варіанті англійської мови, свій специфічний прояв, вираження якого можна простежити на матеріалі англomовної літератури.

Явище, яке виникло у США наприкінці 70-х – початку 80-х рр. і отримало назву «політична коректність» викликає дедалі більший інтерес, як в зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів, філософів і культурологів. Нині спостерігається небувалий інтерес стосовно питання про міжкультурної взаємодії. Світові потрясіння останніх років у соціальної, економічної, політичної сферах сприяли міграції народів, їх переселенню, розселенню, зіткненню та змішанню. Проблема зачіпає всі види людської життєдіяльності, зокрема така мультидисциплінарна наука як «Юриспруденція». Для ефективного формування іншомовної професійної компетентності необхідно зважати на культурологічну специфіку, щоб, де б студенти права не вчилися або працювали, в Одесі або Нью Йорку, вони почували себе упевнено.

Тому актуальність даної роботи визначається необхідністю вивчення категорії політичної коректності у процесі сучасної міжкультурної комунікації, виявленню соціокультурних факторів, і психологічних особливостей, які впливають мово-розумову діяльність представників англomовної лінгвокультури.

Мета роботи полягає в комплексному лінгвістичному описі політичної коректності як комунікативного явища з урахуванням семантичних, структурних і прагматико-мовленнєвих характеристик англomовної літератури.

За кордоном проблемами політичної коректності в аспектах різних наукових дисциплін займалися Діана Равич (Diana Ravitch), Динеш Д'Соуза (Dinesh D'Souza), Джері Адлер (Jerry Adler), та інші. Монографії Динеш Д'Соузи «Illiberal Education : The Politics of Race and Sex on Campus» і Діани Равич «The Language Police : How Pressure Groups Restrict What Students Learn» присвячені впливу політичної коректності на систему освіти в США. У роботі Пола Бермана «Debating PC» представлені різні погляди на ПК, викладені на конференції Асоціації сучасних мов в Чикаго 1990, присвячені політиці і канону, свободі мови і мовним кодексам, мультикультуралізму, і майбутньому.

Для цього дослідження політична коректність представляє інтерес передусім як лінгвістичне і комунікативне явище. Таким чином, найбільш релевантним для завдань нашого дослідження видається підхід В. В. Панина. У його розумінні політична коректність є мовною категорією, інтегральна ознака якої полягає в тому, що в коннотативному значенні мовної одиниці не міститься ідеї диференційованого відношення на підставі раси,

національності, етносу, гендера, віку, культури, освіти (канон, учбові плани), невиліковних хвороб (СНІД) і інвалідності, розумових і психічних розладів, сексуальної орієнтації, прав тварин, захисту довкілля, залежностей (шкідливих звичок), злочинної діяльності, класової приналежності і соціально-майнового положення, зовнішнього вигляду, а диференціальна ознака – виключення вищеназваних видів диференційованого відношення при вживанні мовної одиниця.

Вибір текстів сучасних англomовних романів в якості матеріалу дослідження викликаний тим, що художні твори є своєрідним відображенням різноманітних сторін мовної і позамовної реальності, що оточує авторів. Розгляд реалізації категорії політичної коректності на рівні лексики показав, що найбільш актуальні політкоректні теми для британських ЗМІ – це расове, етнічне, гендерне рівноправ'я, захист довкілля, адаптація в товаристві людей з обмеженими фізичними можливостями, права людей нетрадиційної сексуальної орієнтації.

Керуватися наявністю в поверхневій структурі висловлювання політкоректної або неполіткоректної лексики при визначенні змісту висловлювання як політкоректного або некоректного не завжди виявляється вірним. Важливим для визначення синтаксичної одиниці як політкоректним або неполіткоректним є вибирання засобу референції до ситуації або об'єкту дійсності. Таким чином, ключовим у визначенні синтаксичної одиниці як політкоректним або неполіткоректним є мовний сенс цієї одиниці (Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. 2008, с. 79). У зв'язку з цим можна стверджувати, що категорія політичної коректності реалізується на рівні синтаксису за рахунок політкоректного сенсу, вираженого експліцитним і імпліцитним чином.

Так в уривку з роману Джил Доусон «Сорока» політкоректна лексема сприяє вираженню політкоректного змісту усього речення: *«It is her job to listen and to reflect back and to help fire-fighters express their feelings in a safe and supportive environment»* (Dawson, Jill. Magpie. 1998, p. 177). У приведеному уривку спожита лексема «fire – fighter» є політично коректним аналогом «fireman». Правомірно було б говорити, що подібні синтаксичні одиниці наділені експліцитним вираженням політично коректним сенсом, оскільки політкоректний компонент в них виражений в явній, експліцитній формі, а саме в політкоректних словах.

Таким чином, проява політичної коректності не обмежується лексичним рівнем, воно відрізняється особливими характеристиками в практиці мовленнєвого спілкування, що дозволяє перенести фокус дослідження на рівень комунікації. У формуванні політкоректного сенсу разом з експліцитно вираженими компонентами висловлювань важливу роль грають пресуппозиції і імплікатури, які можуть створювати такий сенс без опори на експліцитно виражені складові.

Мелашенко М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов*

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

В умовах міжнародної інтеграції сучасного постіндустріального суспільства постійно збільшується об'єм професійно орієнтованої інформації у письмовій та усній формах на різних мовах, зростає вимога більшої швидкості її обробки. Сучасний рівень міжнародної взаємодії фахівців-представників різних етнокультурних співтовариств, свідчить про те, що володіння іноземною мовою для цілей іншомовного професійного спілкування є нагальною потребою, а тому зростає потреба в спеціально підготовлених професіоналах, здатних компетентно здійснювати відповідну медіаторську діяльність і виступати посередниками між рідною і іншомовною професійними культурами.

Як свідчить практика, рівень професійної компетентності значної кількості перекладачів – випускників вищих навчальних закладів – не завжди відповідає сучасним професійним вимогам: часто суттєву проблему становить відсутність фонових знань, коли перекладач – випускник стикається з труднощами перекладу не через низький рівень знання мови, прийомів та методів перекладу, а через посередній загальноосвітній рівень, недостатню обізнаність з певними особливостями тієї галузі, в якій здійснюється переклад. Досить часто такий стан справ приводить до негативних наслідків, коли помилки перекладу стають причиною низки людських та промислових проблем.

Досвід країн Європейського Союзу підтверджує думку про те, що іншомовна медіація є найважливішим інструментом забезпечення соціальної взаємодії між представниками різних культур. У багатьох європейських університетах сьогодні здійснюється цілеспрямована підготовка медіаторів-юристів. У процесі їх навчання значна увага приділяється компетенціям у галузі іншомовного посередництва і перекладу. Подібні фахівці отримують кваліфікацію в так званих «*language and cultural mediation*» або «*language and integration mediation*» (Німеччина), «*community interpreting*» (Австрія), «*intercultural translation*» (Швейцарія) (Comparative Study on Language and Culture Mediation) тощо.

Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців завжди приділялася належна увага, зокрема, таким її аспектам, як: методологічні основи неперервної професійної освіти (С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, Н. Г. Ничкало); сучасні педагогічні технології навчання (В. П. Беспалько, С. О. Сисоєва); впровадження компетентнісного підходу у сучасній освіті (О. В. Овчарук, О.І. Пометун, О. Я. Савченко); професійна підготовка фахівців у вищій школі (А. М. Алексюк, В.І. Бондар); теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців сфери

туризму (В. К. Федорченко); організація навчально-виховного процесу в закладах туристичного спрямування (І. В. Зорін, В. О. Квартальнов, Л.І. Поважна, Н. А. Фоменко). Вивчалася і роль іноземних мов у професійній підготовці майбутніх фахівців, зокрема: менеджерів зовнішньоекономічної діяльності (Н. Л. Замкова, Н. В. Логутіна), юристів (Л. Б. Котлярова), студентів факультету фізичного виховання (Л.І. Морська), курсантів-прикордонників (Т. В. Вакалюк), студентів вищих технічних навчальних закладів (О. Б. Тарнопольський), фахівців морського флоту (С. В. Козак), лікарів (О. П. Петрашук), фахівців сфери туризму (Л. В. Сакун).

Водночас, теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема формування у майбутніх фахівців юридичної сфери готовності до здійснення професійного іншомовного посередництва ще недостатньо досліджена як в теоретичному, так і в практичному аспектах, зокрема, не дістали ґрунтовного розкриття й обґрунтування зміст, форми, методи, засоби та педагогічні умови формування у студентів вищих навчальних закладів юридичної сфери готовності до іншомовного спілкування, які мають забезпечити якісну професійну підготовку майбутніх фахівців до здійснення іншомовного посередництва.

Синтез відповідних видів діяльності (іншомовна комунікація і переклад) характеризує професійно орієнтоване іншомовне посередництво як вид діяльності фахівця в полікультурному професійному середовищі.

Для майбутніх юристів здатність здійснювати іншомовну медіацію є затребуваною в умовах міжнародно-орієнтованого розвитку України, її інтеграції в полікультурну світову спільноту. Крім того, розробка теоретичних і методичних аспектів формування медіаторської професійної компетентності співвідноситься з прагматичною спрямованістю сучасної освіти, її інтеграційними тенденціями, оскільки відповідає завданням формування практично орієнтованих комплексних здібностей до багатопрофільної діяльності в суміжних галузях.

Необхідно зазначити, що феномен медіації традиційно досліджується в різних галузях гуманітарного знання, включаючи культурно-історичну психологію, філософію, право, конфліктологію тощо. За останні десятиліття активно досліджуються лінгвокультурні аспекти посередництва, в цьому напрямі аналізу акумулюються результати науково-теоретичних досліджень в галузі міжкультурної комунікації, професійної освіти та перекладознавства.

У низці країн Європи виконані спеціальні дослідження із зазначеної вище проблеми, де уточнюється перелік компетенцій медіаторів у сфері мов і культур. Ці компетенції синтезують володіння іноземною мовою і перекладацькі уміння з урахуванням майбутньої сфери діяльності фахівця (передусім це право, освіта, охорона здоров'я) (Taft 1981, Hernandez 1997, Comparative Study on Language and Culture Mediation in different European countries).

Мовне посередництво включає перекладацьку діяльність, тому в дослідженні проблеми формування професійно орієнтованої медіаторської компетентності важливо враховувати результати досліджень в галузі професійної педагогіки та лінгводидактики професійно орієнтованого перекладу відносно змісту, принципів і технологій навчання, а також перекладацьких компетенцій.

Незважаючи на актуальність дослідження психолого-педагогічних і лінгводидактичних аспектів медіативної діяльності фахівців юридичної галузі в Україні і зарубіжних країнах нині спостерігається низка протиріч між:

- необхідністю володіння вміннями професійного спілкування іноземною мовою і перекладу текстів професійної спрямованості і відсутністю позначення іншомовної медіації як компоненту професійної компетентності юриста;

- реалізацією компетентностного підходу в сучасній педагогічній науці, побудовою системи загальнокультурних і професійних компетенцій юриста, що характеризують його професійні здібності, і відсутністю змістовних характеристик і переліку здібностей фахівця, що здійснює іншомовне посередництво в професійному середовищі;

- інтенсивним розвитком теорії і практики професійно орієнтованої педагогіки та лінгводидактики в цілому і недостатньою дослідженістю психолого-педагогічних і лінгводидактичних аспектів професійно орієнтованого мовного посередництва;

- інноваційним характером тенденцій у розвитку української освіти і нерозробленістю інтерактивних технологій формування професійної компетенції у лінгвокультурній медіації в правовій сфері;

Відповідно, актуальністю проблеми сучасної правової лінгвістики та перекладу у майбутніх юристів медіаторської компетентності є недостатня теоретична і методична розробка.

Матієнко А. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов*

COMMUNICATIVE METHOD OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN LEGAL INSTITUTION

Teaching communication of students in a foreign language on professional subject acquires an enormous value in an education system of our country. First of all, it concerns the non-language institutions of higher education, such as legal institutions. In direct contact with native speakers the lawyer needs abilities not only to perceive information aurally, but also abilities to participate in professional discussions, to characterize a negotiated item, to be able to analyze and make comments on other points of view.

The main problem which arises in attempt of creation of an effective course of English for students of legal institutions lies in the nature of this subject. Despite long studying of English at school, more often the student of non-language higher education institution does not understand the essence even of the simplest English tenses. It is desirable that the components of a course are not qualitative artificial constructions but real-life language components which are easy for identifying by the students. These components should have completed communicative contents.

While studying the language the following goals should be achieved: to learn speaking, to be able to explain, to convince, to describe something or someone in conditions of a real language situation. The essence of the traditional method of teaching foreign language lies in understanding that language is a real and full means of communication, it includes all language components – aural and written speech, listening comprehension, etc. Such components should be developed and improved systematically. Among four types of speech activities: reading, writing, speaking and listening, more attention is paid exactly to the speaking and listening.

Communicative method of teaching foreign languages becomes more popular and widespread at the present stage of the development of foreign language teaching, including English language as well. Formation of communicative competence appears to be the priority in all higher education institutions. At the same time, using the communicative method, it is necessary to take into the consideration the peculiarities of students' groups, their personal characteristics, the level of knowledge, the duration of the studying course, etc.

Communicative method covers language learning by means of communication, that can be used as way of education, cognition and development. Hence communicative method includes educational, cognitive and developing aspects. The essential principle of this method is the understanding of the situation as a dynamic system of mutual relations. In this case exactly the situation is the main way of the linguistic means organization, the way of their realization, motivation of speaking and provision of language skills formation (Пассов Е. И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного общения // Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. 2000, с. 85).

Communicative method encourages students to use their language skills in real-life situations, that are created during the lesson, to work in pairs, to take part in role and discussion games, to do exercises based on partial or full repeating of teacher's speech. Standard exercises should be replaced by the game situations, work with a partner, search of mistakes, matching and comparisons that need not only the memory, but the logic, analytical and creative thinking (Мильруд Р. П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам. 2000, с 9). The more students work independently the more effectively they master the material. That is why communicative method involves focusing on the development of independent think-

ing, especially during the discussion of some issues. Communicative method includes the acquisition of non-verbal means of communication, especially the facial expressions, gestures, distance, which are additional factors in memorizing vocabulary and other material. This method aims to overcome the fear of communicating.

Legal discourse is usually analyzed from the point of view of the theory of law rather than by means of linguistic methods. It focuses on formal logic, semi-otics and philosophy. It is a language model having normative and prescriptive character. Most often, it is not based on a single but on many different language contexts and situations.

Nowadays 3 categories of features of legal texts may be distinguished:

1) communicative features – precision, clarity, logical and adequate to the object of description;

2) linguistic features – precision, categorization, standardization, terminology;

3) stylistic features – they are dependent on the type of speech act and individual features, impersonal, too shortened in order to be precise, e. g. Murder- forbidden act subject to penalty (<http://iwonalang.blogspot.com/p/characteristics-and-analysis-of-legal.html>).

Incomprehensibility and obscurity connected with the language of the law as a whole is often reported as its serious drawback. However, it is so widespread that it treated as some kind of additional linguistic characteristics of texts dealing with law.

Reading the legal text the student must understand, learn and reproduce the legal information of the text. It is necessary to remember that the final unification of grammar material for all non-language higher educational institutions, the same as the unification of all stages of learning English is impossible. The peculiarities of specialty and differences of the stages of learning should be considered. Consequently there is a question of selecting particular grammar material, which should form the basis for the teaching of grammar in the legal institutions. Famous scholars (A. I. Smirnitsky, Otto Jespersen) urge that English language is «verbal» by its nature. It is known that there are 16 tense forms of Active Voice in the system of English verb. Legal text usually contains the following tenses: all Indefinite Tenses, Present and Past Perfect, Present and Past Continuous, Present and Past Perfect Continuous.

Thus using the communicative method of teaching English language, the main task of the teacher in the legal institution is to teach students to use English either in everyday life or in their professional activities. In order to gain this goal foreign language must be a basic but not a dominant language of communication at the lesson. Explaining the new material, complicated constructions, mother tongue can be used as well as English because of the different level of the students' knowledge.

Пономарёв Ю. М.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков*

ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА И ОЦЕНКА

Языковая картина мира – исторически сложившаяся в обыденном сознании данного языкового коллектива и отраженная в языке совокупность представлений о мире, определенный способ концептуализации действительности. Понятие языковой картины мира восходит к идеям В. фон Гумбольдта и неогумбольдтианцев о внутренней форме языка, с одной стороны, и к идеям американской этнолингвистики, в частности, так называемой гипотезе лингвистической относительности Сепира-Уорфа, – с другой.

Современные представления о языковой картине мира в изложении акад. Ю. Д. Апресяна выглядят следующим образом. Каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации (концептуализации) мира. Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая навязывается в качестве обязательной всем носителям языка. Свойственный данному языку способ концептуализации действительности отчасти универсален, отчасти национально специфичен, так что носители разных языков могут видеть мир немного по-разному, через призму своих языков. С другой стороны, языковая картина мира является «наивной» в том смысле, что во многих существенных отношениях она отличается от «научной» картины. При этом отраженные в языке наивные представления отнюдь не примитивны: во многих случаях они не менее сложны и интересны, чем научные. Таковы, например, представления о внутреннем мире человека, которые отражают опыт интроспекции десятков поколений на протяжении многих тысячелетий и способны служить надежным проводником в этот мир. В наивной картине мира можно выделить наивную геометрию, наивную физику пространства и времени, наивную этику, психологию и т. д.

Итак, понятие языковой картины мира включает две связанные между собой, но различные идеи: 1) что картина мира, предлагаемая языком отличается от научной (в этом смысле употребляется также термин «наивная картина мира») и 2) что каждый язык «рисует» свою картину, изображающую действительность несколько иначе, чем это делают другие языки.

Реконструкция языковой картины мира составляет одну из важнейших задач современной лингвистической семантики. Исследование языковой картины мира ведется в двух направлениях, в соответствии с названными двумя составляющими этого понятия. С одной стороны, на основании системного семантического анализа лексики определенного языка производится реконструкция цельной системы представлений, от-

раженной в данном языке, безотносительно к тому, является она специфичной для данного языка или универсальной, отражающей «наивный» взгляд на мир в противоположность «научному». С другой стороны, исследуются отдельные характерные для данного языка (лингвоспецифичные) концепты, обладающие двумя свойствами: они являются «ключевыми» для данной культуры (в том смысле, что дают «ключ» к ее пониманию) и одновременно соответствующие слова плохо переводятся на другие языки или переводной эквивалент вообще отсутствует.

Помимо различий в грамматическом строе, фонемном составе, лексиконе, фразеологическом фонде, языки имеют свою собственную специфику членения мира, где особый характер имеет та языковая картина мира, которая базируется на вторичной номинации, основанной на образно-ассоциативном механизме переосмысления. Естественно, что только в текстах возможно постижение более или менее целостной картины мира, хотя именно лексические единицы, в том числе и эмоционально-оценочные, являются элементами той мозаики, из которой эта картина складывается.

Известная гипотеза Сепира-Уорфа, закрепляя взаимодействие языка и культуры, ставит само видение мира в зависимость от типа языка. Человек живет не только в реальном мире, но и в мире, созданном при помощи языка, искусства, мифотворчества. Формирование языковой картины мира невозможно без участия эмоционально-оценочных номинаций. В процессе создания таких номинаций чрезвычайно важно знание национально-культурных стереотипов и стандартов того, что признается ценным, приемлемым и неприемлемым для национальной культуры. По мнению Р. Павилёниса, символизация стандартов осуществляется в образах типичных носителей каких-либо свойств: физических или моральных. Она участвует в создании типичной картины мира.

Оценочный акт протекает успешно, если аксиологическая номинация имеет национально-культурную значимость, понятна и привычна, стереотипна. В нем сливаются понятийное и ассоциативное.

Общезвестно, что язык не определяет тип культуры, сам входя в нее составной частью. Ведя поиски чисто национальной специфики, мы приходим к выводу о том, что она зависит, прежде всего, от неповторимости образа жизни того или иного этносоциума, условий его формирования и существования.

Для адекватного восприятия эмоционально-оценочного «ореола» слова, особенно в неродном языке, необходимы достаточные фоновые знания. В словаре лингвистических терминов под редакцией О. С. Ахмановой они определяются как «обоюдное знание реалий говорящим и слушающим, являющееся основой языкового общения». Наши фоновые знания – это социально-культурный фон, на котором разворачивается процесс коммуникации.

Итак, если представить языковую картину в качестве своеобразной мозаики, включающей в себя массу различных компонентов, неотъемлемой ее частью будет эмоционально-оценочная лексика. Для успешного декодирования эмоционально-оценочного «ореола» слова любого изучаемого языка, необходимо обладать достаточными фоновыми знаниями. Обладание такими знаниями позволяет сократить исторический и культурный разрыв между лексическими системами двух коммуникантов. Необходимость свести данный разрыв к минимуму еще раз указывает на актуальность исследований в данной области лингвистики.

N. V. Robu

*The National University «Odessa Academy of Law»,
assistant of the Department of Foreign Languages*

A. V. Samokhvalova

*The National University «Odessa Academy of Law»,
assistant of the Department of Foreign Languages*

ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY: GENERAL ASPECTS OF TRANSLATION

The active interaction of Ukraine with the countries of the world community raised a wide range of issues concerning international business activities. Foreign and multinational corporations as well as domestic companies are involved in international deals all over the world. The problems of legal translation acquired vital importance with the rapid growth of international business transactions and, consequently, international commercial disputes.

Nowadays English has become the language of choice for conducting the international business. In addition, the English language has become prominent as the operational language of many law firms and multinational corporations. Thus, interest in studying English legal terminology and legal translating has recently grown up. In this context, the article reviews general peculiarities of legal terms and focuses on linguistic and legal aspects of translating English legal terminology.

While exploring legal terminology it is necessary to determine the unit of this terminological system. In this article a term is defined as a word or a word combination belonging to the specific field of usage, either specially created or borrowed for determining a specific concept and based on a definition. In that way, «a legal term is a word or a word combination which stands for a general name of a legal concept, has a specific and definite meaning, and is often used in legislation and legal documents» (A. S. Pigolkin, *The Language of Law*. Moscow. 1990, p.64). The contemporary legal language makes several requirements relating to legal terms that should be taken into consideration in the process of translation. The legal term should meet the following important requirements:

- a) satisfy the rules and norms of the corresponding language,
- b) be systematic,
- c) correspond to a certain definition oriented to a certain concept,
- d) be relatively independent of the context,
- e) be precise,
- f) be as concise as possible,
- g) aim at one-to-one correspondence (within the certain terminological system),
- h) be expressively neutral,
- i) be euphonical.

The language of law as a special sublanguage has its own content and a set of specific characteristics which vary depending on the language system. However, irrespective of the language, the major part of its distinctive features and peculiarities are explained by the influence of historical, cultural, social and political factors on the language community.

The English legal language is characterized by a specific set of terms. First of all, it comprises numerous Latin words and phrases (eg. *lex loci actus*, *res gestae*, *corpus delicti*, *lex domicilii*, etc.). It also has words of the Old and Middle English origin, including compounds which are no longer in common usage (aforesaid, hereinabove, hereafter, whereby, etc.). Besides, legal English includes a large amount of words derived from French (appeal, plaintiff, tort, lien, estoppel, verdict etc.). The legal language also uses formal and ceremonial words (I do solemnly swear, Your Honour, May it please the court...) and technical terms with precise meanings (defendant, negligence, bail etc.). Thus, the present content of the English language of law is due to the influence of different languages and has a historical explanation (D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge. 1992, p.386). Considering the Russian legal terminology, for instance, it should be kept in mind that it comprises fewer borrowings and compounds than the English one. A considerable part of legal terms is of national origin including Old Russian (for example, истец, ответчик, право). This may be explained by the history of Russia and its legal system development as well. At the same time, the contemporary Russian legal language has been enriched by the new law terms derived from English (лизинг – leasing, анти-трестовский – antitrust, корпоративный – corporate, факторинг – factoring etc.) (S. N. Andrianov, A. S. Berson, A. S. Nikiforov, *English-Russian Law Dictionary*. Russo Press: Moscow. 1998). Thus, the English and the Russian legal languages are characterized by their own specific features which are explained by historical, political, social and cultural influences.

Dealing with the language of law implies two forms of transferring from one language to another – legal interpretation and legal translation. Legal interpretation is meant for people who come before the courts (litigants, defendants, witnesses etc.) and who cannot communicate effectively in the language of legal procedures. According to the law, individuals who do not communicate in the language of legal proceedings have the right to speak their mother tongue in

court and use the interpreting services. The interpreter's goal is to interpret from one language to another everything what is said in court, preserving the tone and level of the original language, adding and deleting nothing. The legal interpretation should be adequate, complete and correct. Legal translation first of all implies translating legal documentation (laws, acts, judicial decisions, legal rules, contracts, agreements, administrative papers and other law-related documentation). This kind of translating has been recently prevailing in the process of international relations development.

Faced with a legal text to translate, a legal translator must deal with the dual challenge of language and law, which he or she must reproduce as correctly as possible in the target language. This complex procedure of transferring from one language to another involves a number of risks inherent in language. That is why it is rather difficult to transfer the entire message of the source text from one language to another. Legal translation requires reproducing both the form and content of the legal text. Therefore, legal translating is subject to various difficulties of transferring the meaning of a legal term and a translator must strive for a functional equivalence.

Any kind of translation has to meet the principal requirements of adequacy, accuracy and completeness. While accuracy and completeness are mainly aimed at the form of the legal text, adequacy is referred to its content. Adequacy of the legal translation is mostly achieved by following the principal rules of legal terminology in the target language. Translation implies transferring the meaning of the original, but not only the words. While translating it is important to know the legal terminology in both languages. The substitution of a legal term of the source text by its synonym (a word of common usage) in the target language may result in misinterpretation in terms of law. The distortion of the meaning of a law term may influence upon legal consequences.

It is obvious that the major drawback of traditional language training and document translation services currently available is that these organizations have little or no experience and knowledge of the law. In order to provide the effective communication in English about specific legal concepts and ideas it is crucial for legal translators and interpreters to have a profound knowledge of the legal terminology in both languages. All mentioned above allows to determine the essential requirements that provide excellence in legal translation (interpreting) in the process of international communication. Firstly, one of the important requirements is language proficiency which implies ample vocabulary, knowledge of standard grammar and stylistic components of the legal language. The mastery of the target language must be equivalent to that of an educated native speaker. Secondly, the high level of excellence requires up-to-date knowledge of the subject material and legal terminology in both languages. These are due to the translator's competence in the legal language. Thirdly, understanding of the procedures used in court as well as familiarity with principal legal concepts is necessary. In addition, a wide general knowledge, mental and verbal agility of the interpreter contributes to the effective legal translation as well.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Інтернаціоналізація суспільного життя робить іноземну мову необхідністю.

Вона стає дієвим чинником соціально-економічного, науково-технічного й загально-культурного прогресу суспільства, що підвищує статус іноземної мови як галузі освіти. У зв'язку із цим предмет «Іноземна мова» в системі вищої професійної освіти посідає сьогодні відповідне своєму призначенню місце серед інших дисциплін. Поступово змінюється ставлення до неї як до другорядного предмета, оскільки:

- вона слугує ефективним фактором гуманізації освіти. Іноземна мова розглядається не тільки як засіб гуманітаризації, що впливає на розвиток особистості того, кого навчають, а і як частина його професійної підготовки;

- неможливо правильно висловити свою думку, не осмисливши самі факти дійсності, предмети і явища, про які йде мова. Отже, заняття з іноземної мови сприяють розвитку мислення;

- вивчення іноземної мови розвиває й логічне мислення, оскільки мова відображає логічність і системність нашого усвідомлення матеріального світу;

- навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах виробляє в студентів уміння правильно та грамотно передавати свої думки рідною мовою, запобігає й сприяє подоланню професійної недорікуватості;

- на заняттях з іноземної мови студенти знайомляться з: культурою країни, мову якої вони вивчають; її побутом, звичаями, вдачами, етикою народу; загальнолюдськими цінностями;

- вивчення іноземної мови дає змогу ознайомитися з культурою письмового спілкування. Знання майбутніх молодих фахівців збагачують і переклад наукової статті, і складання реферату чи анотації;

- завдяки знанню іноземних мов фахівець-випускник вищого навчального закладу здобуває інформацію про розвиток своєї галузі професійної діяльності за кордоном, повноцінно бере участь у науково-технічній творчості, забезпечує відповідність результатів своєї праці рівню світових стандартів;

- значущість для майбутнього фахівця різних умінь у галузі іноземної мови визначається необхідністю читати й перекладати спеціальну літературу, вміти вивчати та систематизувати матеріали про професійну діяльність, уможлиблює ділове листування іноземною мовою, проведення діалогів з ділових тем тощо;

– поступово студенти набувають вміння самостійно працювати з інформацією, що відіграє важливу роль у професійній діяльності;

– індивідуалізація навчання іноземних мов, формування в майбутніх фахівців умінь самостійно одержувати необхідні знання з цього предмета, вміння застосовувати й оновлювати їх змушує по-новому осмислити процес навчання в цілому, відібрати найбільш раціональні і прийнятні з існуючих методик, удосконалювати окремі прийоми.

Теоретичне обґрунтування необхідності вивчення іноземної мови в системі професійної освіти у вищих юридичних навчальних закладах (далі ВЮНЗ) продиктовано низкою міркувань. Вивчення іноземної мови набуло значення професійної необхідності. Незнання іноземної мови, а також невміння нею користуватися є важливою причиною як відставання в науці й техніці, так і сповільненої інтеграції України у всесвітню економічну систему. Необхідним виявляється включення іноземної мови в спеціальну підготовку майбутніх спеціалістів, тобто поєднання системи мови із системою потенційної професійної діяльності спеціаліста.

Формування професійної компетентності, де професійна діяльність стає провідною мотивуючою силою особистісного саморозвитку, формується під час засвоєння особистістю певних форм поведінки й діяльності. Однак, ці засвоєні форми поведінки закріплюються й виявляються сталими тільки тоді, коли вони стають для людини засобом реалізації певних мотивів, прагнень, при цьому виникає своєрідний сплав цих мотивів з відповідними формами поведінки, що і знаменує ставлення сталої якості особистості». (Божович Л. М. Проблемы формирования личности. 1995, с.441).

Особиста й професійна гідність, яка висловлює моральну позицію юриста, як основу успішної роботи з захисту законних прав й інтересів громадян, повинні стати критерієм і результатом особистісно–професійного саморозвитку майбутніх юристів. Моральна самооцінка, самореалізація, духовне багатство особистості є основними механізмами формування професійної компетентності. Особистість знаходить задоволення в своїй праці, що свідчить про самореалізацію у діяльності самостійної особистості.

Культурна поведінка юриста є також основою професійної компетентності. Причому мова йде не лише про службову поведінку, але й про поведінку поза межами служби. Юрист завжди й скрізь повинен бути носієм морально-правових норм, пропагувати, переконувати власним прикладом, що будувати життя слід за моральними законами, виступати творцем нових моральних цінностей у праві.

Випускники ВЮНЗ готуються до життя в умовах ринкової економіки, діалогу культур і народів, міжнаціонального спілкування, нової релігійності, підвищеної ролі приватного життя. Адаптація до цих умов вимагає від них практичного володіння мовами світу, навичками спілку-

вання, знання релігійних свят, народних звичаїв і спроможність інтеграції особистості у систему світових і національних культур. Таким чином, у студента повинна бути сформована здатність сприймати і розуміти цю культуру у широкому сенсі, інтерпретувати й засвоювати цю культуру, що виявляється в можливості продуктивної взаємодії з оточуючим світом. Мова йде про розвиток такого особистого формування, як мовна особистість студента, основні елементи якої на певному рівні її структури вибудовуються у чітку систему, відбиваючи картину світу.

Язвинская В. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков*

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Вопросами языка и права занимается раздел науки, называемый в научной литературе «legal linguistics» («правовая лингвистика»). Немецкий ученый-лингвист Адальберт Подлех впервые использовал этот термин и понимал под ним «совокупность всех методов и результатов исследований, которые касаются вопросов связи языка и правовых норм, а также отвечают требованиям современной лингвистики». В наше время понимание правовой лингвистики значительно расширилось, так как изменились требования новейшей лингвистики, прошедшей за эти годы долгий путь развития. В связи с этим изменилось соотношение правоведения и языковедения в изучении языковых вопросов в правовой сфере и значительно возросла роль лингвистических исследований в этой области (Томсон Г. В. Курс юридического перевода (гражданское и торговое право). – М.: МГИМО, 2004. – с. 23).

В последнее время чрезвычайно актуальными стали исследования языка в плане его взаимодействия с культурой. «Развитие лингвокультурологического направления обусловливается стремлением к осмыслению феномена культуры как специфической формы существования человека и общества в мире» (Швейцер А. Д. Перевод в контексте культурной традиции // Литературный язык и культурная традиция. – М., 1994. – с. 14). Именно перевод является посредником в процессе постижения и понимания разных культур, в осуществлении контактов и общении между ними. «Рассмотрение факторов перевода любого текста в условиях межкультурной коммуникации производится с учетом основных особенностей языковой культуры, типа и механизма социального кодирования родного (русского) и иностранного (английского) языков» (Швейцер А. Д. Перевод в контексте культурной традиции // Литературный язык и культурная традиция. – М., 1994. – с. 21). Такой подход позволяет выявить новую точку зрения для решения практических задач, связанных с переводом и

адаптацией юридического текста. Важную роль в данном случае играет не только обладание социальными знаниями правовых норм, юридической терминологии, судебно-процессуальных систем, но и личностные качества переводчика.

Само понятие взаимодействия культур подразумевает наличие общих, совпадающих или несовпадающих элементов, которые позволяют отличить одну лингвокультурную общность от другой. «Переводчик, работая с юридическим текстом, должен учитывать особенности диалекта, языковые традиции носителей языка, не нарушая привычное восприятие правового документа» (Федотова И. Г. Юридические понятия и категории в английском языке. – М., 2010. – С. 58).

Наиболее полное взаимодействие и общение между представителями различных языковых групп осуществляется путем создания на языке перевода текста, равноценного иноязычному оригиналу, т. е., путем его перевода. Во время адаптации юридического текста достижение адекватности возможно лишь тогда, когда сам переводчик владеет «юридической грамотностью», причем как на иностранном, так и на родном языке. В различных странах мира существуют свои особенные, не похожие друг на друга, юридические системы. Язык каждой нации содержит собственные юридические термины. Лингвистическая эквивалентность некоторых юридических понятий часто бывает недостижимой.

Юридический документ имеет текстовые особенности, своеобразное языковое выражение, а также ровный и спокойный стиль, не вызывающий дополнительных ассоциаций и не отвлекающий от сути. Нейтральное изложение юридических норм повышает эффективность правового регулирования. Качество перевода такого документа во многом определяет эффективность его применения. (Гамзатов М. Г. Техника и специфика юридического перевода. – М., 2004. – с. 96). Во многих иностранных языках существуют слова и устойчивые выражения или словосочетания, не имеющие более или менее полных соответствий в виде лексических единиц. Переводчику необходимо иметь представление о такого рода явлениях. Например, большинству русскоязычных граждан неизвестно такое понятие, как «primaries», которое означает предварительные выборы, определяющие кандидатов в президенты от двух политических партий в США.

Необходимо также обратить внимание на фразеоматические выражения, не зафиксированные в современных английских словарях, например, *three strikes law, three strikes justice, three strikes offender*. Их русские переводы – законы трёх ударов, правосудие трёх ударов и правонарушитель, осуждённый по закону трёх ударов, являются буквальными и требуют от переводчика «культурологического комментария» (Алимов В. В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык. – М.: КомКнига, 2010. – с. 46). Эти словосочетания являются метафорически переосмыс-

ленными единицами и соотносятся с правилами игры в бейсбол, согласно которым, игрок, получающий три штрафных удара, выбывает из игры. По американскому законодательству, разработанному и принятому в ряде штатов в конце 80-х годов XX в. и действующему до сих пор, человек, имеющий две предыдущих судимости и нарушающий закон в третий раз, получает чрезвычайно строгое наказание, вплоть до смертной казни или пожизненного заключения, как правило, несоразмерное тяжести правонарушения.

Некоторые трудности представляет перевод словосочетаний, имеющий различный смысл в британском и американских вариантах английского языка. Такие случаи не столь многочисленны в юридических текстах, однако некорректный перевод зачастую существенно искажает смысл аутентичного текста. Так, и в британском и в американском вариантах есть словосочетания *Attorney General*, однако при переводе следует учитывать, какой вариант английского языка используется в конкретном случае. В США должности генерального прокурора и министра юстиции совмещаются в одном лице, в то время как в Великобритании эти должности занимают разные чиновники. Аналогично обстоит дело и с переводом словосочетания *Solicitor General*-заместитель Генерального прокурора/заместитель министра юстиции.

Таким образом, способы перевода юридических документов могут варьироваться и комбинироваться в зависимости от присутствия в тексте на языке оригинала юридической терминологии, строения предложения, наличия союзов и вводных слов, лингвокультурологических особенностей. При переводе английской юридической терминологии следует помнить об этнокультурных различиях правовых систем различных стран, а также о необходимости сохранения семантико-структурного соответствия оригиналу.

Самойленко О. С.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов*

PROBLEMS OF MODERN LEGAL LINGUISTICS AND TRANSLATION

Legal Linguistics – is a relatively new field of linguistics. It lies at the intersection of language and law, and thus has an interdisciplinary character. Since the mid 90's. Ukrainian linguists have begun to take an active interest in the problems of legal linguistics. Legal Linguistics aims to solve a variety of problems of linguistic legal field such as a linguistic expert of legal documents, creating recommendations for the development of the laws and other legal acts, both theoretical and practical research in the area of legal translation, criminalistics research to determine language strategy and many others.

The development of new means of communication, the formation process of legal integration and harmonization in the European Union, the process of adaptation of Ukraine with EU are factors that attract considerable attention to issues of interlingual communication in the field of law abroad and in Ukraine. All this gives grounds to say that legal translation is one of the aspects of relations between the spheres of law and linguistics. Scientists and practitioners interested in the study methodology and technology transfer law in other legal systems (Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. 2004, 576 с.). In modern Ukraine internationalization in trade, commerce, business, science and culture, generating an increasing need for communication and contact between legal cultures is the paramount phenomenon.

Legal translating is a difficult and complex work, including not only the standard comparisons of two different languages, but also issues of contrasting legal terms. Law is necessarily bound to language (notably in matters of legal interpretation), and in that sense legal language has existed as long as the law. In certain contexts, the language aspect of law dominates: legal translation, legal lexicography, and legal rhetoric. The presence of the terminology, which is often contrary to generally accepted linguistic norms – such is the main feature of such translations. In order to properly transfer the meaning of a legal document from one language to another, the translator must not only master the terminology used, but also to have a clear idea of the semantic meaning and methods of use of each concept. Therefore, legal linguistics pays special attention to the role of an interpreter in legal cases, because the translator is a bridge not only for the two languages and cultures, but also for the two social spheres. Due to the lack of expertise in translation, both linguistic and legal, is allocated a number of examples of the so-called translation flaw, namely: omission of important information, the substitution of terms and official business vocabulary of common words, the replacement of the word list a generic term, literal and free translation, the violation of taboo language due to ignorance of euphemisms. In 2002, there was a collection «Language in the Legal Process» (Language in the Legal Process / Ed. By J. Cotterill. N. Y.: Palgrave Macmillan Ltd., 2002, 276 p.) consisting of articles of American and British lawyers, linguists, judges and court interpreters. This collection illustrates the current state and prospects of development of the American and English legal linguistics.

Translation problems occur more frequently if the translated text refers to an area in which national and regional characteristics of the legal system more expressed (eg, procedural law, family law, administrative unit). On the contrary, the texts of the legal profession, based on international exchange and cooperation, are easier to translate (eg, commercial law, banking law, consumer protection). The latter can be said for certain areas of the law, equally in developing and emerging countries that are on about the same level of socio-economic development (eg, environmental law). While texts in comparative law are translated for

the most part in cognitive purpose and in other fields translations directly affect the administration of justice and law enforcement.

Translation of legal texts and legal documents poses problems closely related to both the nature of legal language and the specific features of both English and Ukrainian legal systems and languages. Problems arising due to the differences in legal systems: the most daunting aspect of legal translation common to almost every language is the culture-specific quality of the texts. There are no words in Ukrainian to express some of the most elementary notions of British law. The words «common law» and «equity» are only two of the examples. There is no system of «common law» and «equity» in the Ukrainian legal system. Moreover how should we translate «barrister» or «solicitor» into Ukrainian as there are no such job titles in the Ukrainian legal system. A Ukrainian legal translator overcomes the difficulty of translating a term or a concept which is absent in the target culture using the following methods:

- 1) Paraphrasing (when there is no equivalent institution or concept in the target culture and when a literal translation will make no sense, then we should translate through paraphrasing.)

- 2) Finding the Functional Equivalence (it is too difficult to find the functional equivalent of a legal term where the legal institutions of two cultures do not have much in common. Using this method frequently leaves the translator short of terminology due to the different structures of the legal systems of the Ukrainian and British cultures.)

- 3) Word-for-Word (Literal) Translation (this is translating lexical word for lexical word, and making adjustments of prepositions, endings, and other grammatical features if necessary.)

Deep knowledge of legal language and proficiency in legal terminology of both languages are the main factors providing the effective intercultural communication of legal professionals in the process of international cooperation. While lawyers cannot expect translators to produce parallel texts that are identical in meaning, they do expect them to produce parallel texts that are identical in their legal effect. Thus the translator's main task is to create a text that will produce the same legal effect in practice. To do so, the translator must be able to understand not only what the words mean and what a sentence means, but also what legal effect it is supposed to have, and how to achieve that legal effect in the other language. Translators must be able to use legal language effectively to express legal concepts in order to achieve the desired effect. They must be familiar with the conventional rules and styles of legal texts in every field of the individual legal systems. A legal translator must not forget that even a Will is not valid if not written in the correct style.

РОЗДІЛ 13 ЛІНГВІСТИКА ЗМІ ТА ПРАВА

Мамич М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідувача кафедри прикладної лінгвістики,
кандидат філологічних наук, доцент*

АБСТРАКТИ З НЕГАТИВНОЮ ОЦІННІСТЮ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТВОРАХ ХХ СТОЛІТТЯ

На тлі публіцистичного функціонування абстрактів виявляються процеси утворення ідеологем, термінологізації/детермінологізації понять, шляхи метафоризації висловлень і, навпаки, редукції образності у стереотипних виразах. Ці процеси у публіцистиці можна спостерігати ще за радянських часів, актуальними вони є й досі. Тому метою даної статті є аналіз прикладів – репрезентантів таких різновидів публіцистичного стилю, як: а) мова засобів масової інформації разом з ідеологічними контекстами радянського часу (передова стаття, замітка, репортаж з виробництва, міжнародний огляд, виступ, хроніка та ін.), тобто газетно-публіцистичні тексти; б) художньо-публіцистичні статті.

Специфіка функціонування стилетвірних компонентів публіцистики, за словами Д. Х. Баранника, загалом підготовлена орієнтацією на дієву конкретність, предметність і документальність: «Це визначає найзагальнішу особливість естетики газетної мови: суто комунікативне значення слова домінує тут над його художнім живописним, зображальним значенням» (Баранник Д. Х. Образна семантика і газетний текст. Метафора у газеті. – У кн.: Про культуру мови: Матер. респуб. наук. конф. з питань культури мови. – К.: Наук. думка, 1964. – С. 155).

З огляду на основне призначення публіцистичного стилю – формування громадської думки – визначальною рисою його є вдале поєднання логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням. Щоб формувати громадську думку, публіцистичний твір має бути бездоганним стосовно логічної побудови. Водночас навіть найідеальніша в логічному плані річ не буде належно сприйнята, якщо вона викладатиметься безпристрасною, неоковирною, заштампованою мовою (Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови / Пилинський М. М., Дзюбишина-Мельник Н. Я та ін. – К.: Наук. думка, 1990)

Зважаючи на вищесказане, розглянемо вживання абстрактів з негативною оцінністю, що застосовувались у публіцистиці ХХ століття. Як підкреслив Г. Я. Солганик, у мові газети вирішальне значення належить категорії оцінності: «Щодо категорії емоційності, експресивності, а також стилістичного забарвлення слова, то в рамках газетно-публіцистичного стилю їх доцільно розглядати як видові поняття стосовно до родового –

оцінності» (Солганик Г. Я. Лексика газеты. – Изд-во Высшей школы, 1981).

Безумовно, найактивніше в офіційній ідеологічній пропаганді радянських часів застосовувалися абстракти з позитивною оцінністю *справедливість, об'єктивність, правдивість, обґрунтованість, істинність, щирість тощо*. Ці поняття утворювали характерні ряди однорідних членів речення із висхідною градацією, як-от: Наша філософія – філософія історичного оптимізму, і ми віримо в *перемогу добра над злом, насильством, несправедливістю* (з газ.). Нагнітання синонімів створює експресію, підсилює відтінки значення окремого слова, дає повнішу характеристику явища. Прагнення надати вислову необхідної експресивності, стверджуваності зумовило й позицію позитивно насажених епітетів у кінці фрази, пор.: Час перебудови – це й *час справедливості. Справедливість* завжди і *сильна, і милосердна* (з газ.).

У публіцистичних же текстах дев'яностих років ХХ ст. зменшується частота вживання компонентів з позитивною оцінністю, фактично нівелюється ідеологічна маркованість фраз. Поряд з вищевказаними абстрактами з'являються абстракти з негативною оцінністю. Натомість ці абстракти вживаються в номінативній функції стосовно опису конкретних фактів дійсності, напр.: Одразу кілька промовців говорили про *явну несправедливість...* (з газ.); Вважаємо, що *соціальна несправедливість* вимагає певної оцінки *державного житлового фонду* (з газ.).

З умовно «протилежним» забарвленням вживаються сполуки з дієсловами узагальнювальної семантики протистояння – *не піддаватися, не погоджуватися*. Напр.: *Не будемо піддаватися ілюзії*, що перед нами закінчена піраміда перебудови (з газ.).

Ряд абстрактів, що знаходяться на периферії художнього слововживання, відзначаються активністю в публіцистичному тексті та входять до складу маркованих стереотипів, як-от: *нечисті махінації, судимі за махінації, хибність підрахунку* тощо. Подібні сполуки П. С. Дудик охарактеризував як «офіційно-діловий тип словосполучень і речень без елементів розмовної емоційно-експресивної мови»; як такі, що в постійних текстових умовах набувають лексичної і граматичної однотипності (Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. – М.: Изд-во Московского университета, 1971).

У публіцистиці ХХ ст. конотованими є також лексеми *фантазмагорія, примара* у сполученні із суспільно-політичними поняттями, як-от: ... втілюється в *фантазмагорію сталінських репресій* (М. Хвильовий); ... час облишати *гонитву за комуністичними примарами* і прямувати до Миру, Праці, Свободи ... давно второваними цивілізованими шляхами (з газ.).

Художньо-публіцистичні тексти, зокрема статті О. Гончара, В. Шевчука, В. Коротича, О. Довженка, Б. Олійника, М. Слабошпицького, П. Загребельного та ін., мають характерну особливість у вживанні аналізованих

абстрактів – це утворення афористичних контекстів. У коло публіцистичних афоризмів потрапляють поняття **неправда, фальш, крутість, ілюзія, нещирість**. Крім того, абстракти з негативною оцінністю, як то: **фальш, двоєдушність, шахрайство, брехливість** – вводяться до ряду однорідних членів речення, де вони сполучаються з контекстуальними (і не тільки) синонімами. Дослідники відзначали, що в публіцистичному тексті певні експресиви можуть актуалізувати уїдливо-іронічні характеристики типу *фальш!*, *брехня!*, коли вживаються в номінативно-узагальнювальній функції і відповідають за структурою односкладній синтагмі (Взаємодія художнього і публіцистичного стилів української мови / Пилинський М. М., Дзюбишина-Мельник Н. Я та ін. – К.: Наук. думка, 1990)

Таким чином, у текстах публіцистичного стилю функціонує певне коло абстрактів з негативною оцінністю, що входять до інформативних, узагальнювальних, науково логізованих контекстів з різним ступенем ідеологізації, властивої для мови публіцистики ХХ ст. Терміністність аналізованих понять здебільшого пов'язана з синтагматикою цих лексем. Мінливістю відзначається й парадигматична експресія абстрактів.

Кісельова А. А.

*Одеський національний медичний університет,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ ІМІДЖУ ЮРИСТА

Імідж як явище суспільного життя існував на всіх етапах розвитку людства, а на сьогодні як наукове поняття глибоко ввійшов у політичний, юридичний, економічний, філософський, соціологічний, психологічний, лінгвістичний лексикон, в апарат таких спеціальних науково-практичних галузей, як теорія й практика реклами, public relations, іміджологія та теорія комунікації, де він є ключовим поняттям. Таким чином, вивчення закономірностей формування та сприйняття іміджу є однією з актуальних проблем лінгвістики та суміжних з нею гуманітарних наук (див. праці Г. Г. Почепцова, В. Г. Горчакової, І. Криксунової, В. Шепеля), але більшість відповідних розробок присвячено аналізу іміджевих характеристик політичних діячів. Проте, імідж є надзвичайно важливим чинником для представника будь-якої публічної професії, зокрема юриста, бо, як зазначав Е. Фром (Фромм Э. Творческий человек [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psychol-ok.ru/lib/fromm/tch/tch.html>), саме позитивний імідж є запорукою успіху як показник високого рівню професіоналізму. На сьогодні вже існують роботи, присвячені іміджу юристів (М. Б. Смоленський, А. Г. Циприс), спеціалізовані семінари-тренінги (Л. І. Крашкін), а також окремі розділи, присвячені цьому поняттю на сайтах організацій, що пропонують правові послуги. Отже, очевидним є той факт, що імідж в наш час є невід'ємною складовою життя кожного професіонала, а його

формування є активною цілеспрямованою діяльністю, орієнтованою на інформування про сильні сторони тих своїх особових якостей і стосунків, які мають об'єктивне значення для успішної роботи із клієнтами, колегами, а також ЗМІ. Зазначене акцентує актуальність наукових розвідок, направлених на вивчення іміджу юриста як комплексу особистісних характеристик, що ними повинен володіти кожний успішний професіонал. Проте, у науковій літературі досі не приділялось достатньої уваги комплексному характеру іміджу фахівців правової галузі, що зумовлює новизну нашого дослідження.

Імідж, незважаючи на те, що він існує як загальне враження, складається з певних чинників, до яких Г. Почепцов зокрема уналежнює «зовнішній вигляд, мовлення, манеру одягатися, осанку, позу та мову тіла» (Почепцов Г. Г. Имиджелогия. – М.: Рефл-бук, К.:Ваклер, 2000. – 768с.). В. Шепель пише про «морально-психологічну підготовку, створення обличчя з урахуванням усіх факторів, тілесне формування, вибір одягу, володіння словом, флюїдне випромінювання та майстерність спілкування», називаючи їх провідними складниками технології іміджування (Шепель В. М. Имиджелогия. – М.: Культура и спорт, 1996 – 319с.). Виокремлюючи домінуючі складники іміджу, Г. Г. Почепцов наголошує на візуальному образі, у межах якого найбільшу роль відіграють зовнішній вигляд та невербальна поведінка. В. М. Шепель же, у свою чергу, підкреслює велику роль голосових характеристик комунікатора й акцентує на тому, що при вербальному спілкуванні голосові характеристики є надзвичайно важливими. П. Гуревич, створюючи образ зразкового іміджу, акцентує на «вмінні знаходити спільну мову зі співбесідниками», «знанні найактуальніших для них тем» та «гостроті розуму й почутті гумору» (Гуревич П. С. Приключения имиджа: Типология телевизионного образа и парадоксы его восприятия. – М.: Искусство, 1991. – 221с.). Надзвичайно важливим в цьому аспекті нам також вбачається той факт, що для досягнення позитивного результату слід пам'ятати про системний характер уведення іміджу в масову свідомість, де вербальні потоки інформації повинні відповідати невербальним, що в нейролінгвістичному програмуванні (Р. Бендлер, Дж. Гріндер) відповідає поняттю «конгруентності».

Погоджуючись в цілому з позиціями високоповажних вчених і спираючись на проведене в межах свого дисертаційного дослідження (Кісельова А. А. Іміджеві домінуючі ведучого в теледискурсі (на матеріалі розважальних програм) : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01/ А. А. Кісельова. – Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, 2011. – 20 с.) ґрунтовне вивчення комплексного характеру поняття імідж, пропонуємо наступну умовну класифікацію актуальних складників цього феномену, до яких уналежнюємо:

– вербальні характеристики (образність, дотримання норм, голосові характеристики та ін.);

– невербальні характеристики (жести, міміка та їх узгодженість із вербальними характеристиками);

– зовнішній вигляд (власне зовнішність, зачіска, макіяж, одяг);

– інтелектуальний рівень;

– особистісна позиція та ставлення до оточуючих.

Саме така класифікація, з огляду на її багатогранність та комплексність, дає змогу адекватно відобразити імідж як систему, кожен із складників якої відіграє свою певну роль, вагому для створення ефекту цілісного феномену. Власне на доведення актуальності запропонованої класифікації для аналізу іміджу юристів, а також на виокремлення найоптимальніших іміджевих типів у цій галузі й буде скеровано наші подальші наукові розвідки.

Варто, проте зазначити, що результати згаданого вище дослідження повністю підтвердили думку про «комунікативне домінування вербальної поведінки» (Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2008. – 324с.), тобто провідну роль, що її відіграє мовленнєвий чинник у створенні, функціонуванні та сприйнятті іміджу. Наведене доводить необхідність подальших досліджень як іміджу юриста в цілому, так і їхньої вербальної поведінки зокрема, оскільки саме вона істотно впливає на формування ставлення аудиторії до того чи іншого фахівця, увиразнюючи загальну вагу майстерної комунікації, яка, у свою чергу, «на три чверті складається із мовленнєвого спілкування».

Дружинець М. Л.

*Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
доцент кафедри української мови, кандидат філологічних наук, доцент;
Підністровський державний університет ім. Т. Г. Шевченка (ПМР),
завідувач кафедри української філології*

МЕДИКО-ПРОВАДА ТЕРМІНОЛЕКСИКА: АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ

Питання лексико-семантичної організації галузевих терміносистем у контексті розв'язання нагальної проблеми їх упорядкування й сьогодні залишається актуальним. При цьому особливого значення набуває аналіз явища антонімії, оскільки антоніми визнаються «однією з найважливіших категорій системної організації термінології» (Процик М. Вісник Нац. ун. – ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології», 2006, № 559, с. 293).

Антонімічні відношення пронизують практично всі термінологічні системи, про що свідчать дослідження І. В. Волкової, І. Козловець, З. Б. Куделько, Б. П. Михайлишина, Т. В. Михайлової, Т. І. Панько, М. Процик, Л. О. Симоненко, О. Южакової та ін. Проте особливості парадигматичної

організації медико-правових термінів в сучасній українській мові, зокрема з погляду антонімії, дотепер спеціально не вивчалися. Отже, метою цієї розвідки є аналіз структури, складу та семантичних типів термінів-антонімів, що функціонують у галузі медичного права.

Однією з істотних ознак системності термінології є відношення протилежності, які знаходять своє вираження в антонімії. «Терміни-антоніми характеризуються визначеними парадигматичними властивостями: фронтальною протилежністю і розширенням за диференційною ознакою, тісно пов'язаною з її основною дефінітивною функцією» (Панько Т. І. *Українське термінознавство*, 1994, с. 186).

Л. Новиков зазначав, що «антонімічність знаходить своє вираження в смислового змісті слова. Вона виступає як особлива характеристика лексичного значення слів специфічно мовним відображенням відмінностей і суперечностей у предметах і явищах об'єктивного світу» (Новиков Л. А., Л. М. Львов Л. М. *Словарь антонимов русского языка*, 1978, с. 13). З погляду В. Даниленко, явище антонімії в загальнолітературній мові та мові науки не має особливих розбіжностей. Вона твердила, що антонімія в термінології репрезентована чи не раніше, як у загальнолітературній мові (Даниленко В. П. *Исследование по русской терминологии*, 1971, с. 25). Визначальною рисою антонімів вважають протиставленість за предметно-поняттєвим ядром, а основним критерієм антонімічності слів – протилежність їхніх значень.

В основу виділення термінів-антонімів у медико-правовій терміносистемі покладено ознаку семантичної поляризації, яка діє в межах спільного семантичного поля. Терміни-антоніми зазвичай утворюють елементарні мікрополя, у межах яких реалізуються відношення протилежності, наприклад: **благополучна епідемічна ситуація** – ситуація, за якої інфекційні хвороби не реєструються або реєструються їх поодинокі випадки, відсутні сприятливі умови для поширення цих хвороб (Сенюта І. Я. *Медико-правовий тлумачний словник*, 2010, с. 52); **неблагополучна епідемічна ситуація** – ситуація, за якої рівень захворювання людей на інфекційні хвороби перевищує середні багаторічні показники, реєструються спалахи інфекційних хвороб (с. 295).

Найчастіше антонімічні відношення у терміносистемі медичного права встановлюються між одиницями, які позначають ознаки, якості та властивості: нецукровий – цукровий (діабет) (с. 126-127), типова (с. 486) – нетипова (операція) (с. 312), або дії, процеси: дисимуляція (с. 122) – симуляція (с. 4). Частинимовне вираження антонімії в медико-правовій термінології репрезентоване насамперед прикметниками: деструктивний – конструктивний (конфлікт) (с. 225), іменниками, утвореними різними способами: дата завершення дослідження – дата початку дослідження (с. 110), дата початку експерименту – дата закінчення експерименту (с. 110)

* Далі наводяться сторінки з цього словника

та дієсловами: анестезувати – виводити з наркозу, викликати – зупиняти (кровотечу).

У медико-правовій терміносистемі виокремлюється не дуже багато лексичних антонімів: замовник – виробник, гіпертонія – гіпотонія, верхня – нижня (щелепа), внутрішнє – зовнішнє (опромінення).

Велика роль у вираженні антонімічності належить міжнародним терміноелементам: *мікро-, макро-, полі-, моно-, гетеро-, гомо-, гіпер-, гіпо-*: *ангіопатія – мікроангіопатія, нечутливий – гіперчутливий*.

У спільнокореневих антонімах протилежність реалізується приєднанням до основи префіксів, які надають слову протилежного значення: *анти-, без-, диз-, дис-, дез-, а-, ан-, проти-, контра-, не-, де-* тощо: *інфекція – дезінфекція, баланс – дисбаланс, операційний – безопераційний, оксидант – антиоксидант, целюлітний – антицелюлітний, епіляція – депіляція, ароматичний – неароматичний, гігієнічний – негігієнічний*. Продуктивними є префікси *анти-, без-*: *безбарвність, антикомедогенний*.

Крім однокореневої антонімії, що ґрунтується на кореляції префіксів, існують терміни-антоніми так званого змішаного типу, де антонімічні відношення побудовані на протиставленні перших компонентів складних слів при однакових других (*макроелементи – мікроелементи*).

Для вираження протилежності одиничності чи чисельності, представленої другим компонентом складного слова, вживаються усічені основи грецького походження *моно-* («одно», «єдино»), *полі-* («численний» і «багато»): *моногамія – полігамія, монодактилія – полідактилія*.

Отже, антонімію у медико-правовій термінології, як і, напевно, в інших терміносистемах, можна вважати позитивним явищем: за допомогою цього типу парадигматичних відношень змінюються номінації понять із протилежним змістом, що дає змогу якнайточніше визначити місце термінологічної одиниці в термінополі та логічні зв'язки з іншими термінами.

Сікорська В. Ю.

Первомайський інститут ОНУ імені І.І. Мечникова, доцент кафедри історії і загальних дисциплін, кандидат філологічних наук, доцент

СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «СМЕРТЬ У КИЄВІ»

Сьогодні предметом наукового зацікавлення стає ідіостиль відомих письменників, що дозволяє сприймати мову їхніх творів як зразок досконалості та багатства. Павло Загребельний посідає чільне місце в українській літературі. У кожному творі відлунується його своєрідно оригінальний голос – самозаглиблений, розважливо-роздумливий, дещо інтимний, а іноді безмежно в'їдливий та саркастичний, голос філософа, історика і блискучого знавця людських душ. Аналіз творчості романіста

останнім часом зроблено в наукових публікаціях таких літературознавців як Ю. Кочубей, К. Лозова, В. Науменко, С. Нестерук, В. Нечерда, В. Панченко, О. Проценко, Р. Семків, М. Слабошпицький, Л. Тарнашинська та ін. Ці дослідження обсервують найприкметніші риси композиції, характерів, майстерності митця. Проте ґрунтовних публікацій про мовностилістичні особливості історичної романістики письменника, зокрема функціонування елементів публіцистичного стилю в його творах, ще не було. Відсутність таких праць і визначає актуальність теми нашого дослідження.

Елементи нехудожньої лексики, потрапляючи до художнього тексту, наповнюються не властивим їй ідейним, етичним, естетичним змістом. Елементи політичної лексики наявні в різних жанрах художньої літератури: психологічній драмі, детективі, авантюрному, політичному, сатиричному романі, трилері, фентезі, науковій фантастиці та ін. Використання такої специфічної термінології можливе в будь-якому жанрі, однак, вона, в залежності від жанру, функціонуватиме в художньому контексті по-різному.

Р. Барт неодноразово підкреслював, що словесний знак, належачи до певної підсистеми мови, несе в собі відбиток приналежності до неї (Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М., 1994 – с. 297-318). Письменники майстерно використовують властивість знаків для зображення простору дії і мовної характеристики персонажів. Такі «чужорідні вкраплення» називають культурними кодами.

Аналіз художнього мовлення Павла Загребельного показав, що в історичних романах прозаїка, зокрема в романі «Смерть у Києві», наявні вкраплення суспільно-політичної лексики. Це дає можливість нам зробити припущення щодо філософського осмислення минулих подій і проведення паралелі з сучасністю. Мовні елементи публіцистичного стилю письменник використовує не механічно, а як продуманий прийом відповідно до специфіки жанру історичного роману.

Так, в романі «Смерть у Києві» (Загребельний П. Смерть у Києві: Роман. – Харків: Фоліо, 2003. – 605 с. – Далі цитуємо за цим виданням) історико-вимишлений код парадоксально взаємодіє з бюрократичним кодом псеводетективного розгляду, що створює своєрідну цілісність. П. Загребельний оригінально подачею відомої історії прагнув увести в художню літературу зовсім новий спосіб світобачення й світосприйняття. Він навмисне утверджує думку про опертя на своєрідний документ. Літопис очевидця створюється головним героєм, вносить ясність у справу, заплутану княжими інтригами й часом. У такій схемі романіст виражає необхідність осмислити історію, «дійти до коренів» суспільного та політичного життя в Київській Русі за часів князювання Ізяслава в Києві та Юрія Долгорукого в Суздальській землі. Особлива роль у романі належить постійній полеміці автора з істориками та літописцями, «які ніколи в силу різних причин не могли бути цілком об'єктивними в оцінках різних

подій то через недостатню поінформованість про княжі заміри, то через васальну залежність од князів; подеколи їхні писання мали відверто апологетичний характер в оцінці діяльності свого господаря» (Слабошпицький М. Художнє обличчя історії й сучасності // Література і сучасність. Випуск XV: Літературно-критичні статті. – К.: Радянський письменник, 1982. – 543 с., С. 49).

Хід подій дає можливість читачу разом з головними героями знайомитися з відомими історичними особами, внутрішньою та зовнішньою політикою Давньої Русі, життям і побутом наших предків. А елементи стилю правової мови в досліджуваному романі сприяють розгортанню сюжету та побудові композиції. Образ Дуліба посідає чільне місце й виконує роль з'єднувальної ланки в сюжетній канві, він допомагає перетинати зображуваний простір, плин часу сприймається теж його очима. Тому в детективній історії переплетені побутовий та юридичний коди, кожний з яких сприяє мовленнєвій характеристиці персонажів.

Поєднання елементів публіцистичного стилю з художніми засобами яскраво простежується в різних мовленнєвих ситуаціях. Наприклад, у мовленні персонажів: « – *Істина вимагає іноді від чоловіка речей несподіваних, а то й геть неможливих. Справедливість так само*» (с. 156); «*Належимо до єдиного народу і народу великого. Щоб бути великим народом, потрібні не безкраї простори, а люди, і не так їх кількість, як однастайність*» (с. 185); у внутрішньому мовленні персонажів: «*Яка сила могла штовхнути його зануритися в світ жорстокої ненависті, в ганебний і нелюдський світ, де панують закони неправди, де люди схожі на риб, які ковтають одна одну, де порушення прав не відновлюються, злочини залишаються безкарними, ...де марнота людська, вирядившись у багатий одяг правителя, тримається при владі*» (с. 194); у мові автора: «*цим Дуліб уже відверто натякав на спровиненість монастиря, а то й самого ігумена, в тому великому злочині, що стався в Києві*» (с. 11) «*Князь повелівав і забороняв, нагороджував, милував і карав, розглядав справи, роздавав землі, настановляв тіунів і воевод, він усе знав, все передбачав, всі були тільки виконавцями його повелінь*» (с. 226). У наведених ілюстраціях письменник використовує суспільно-політичну лексику задля створення відповідного стилю оповіді та наштовхує реципієнта на метафоричне переосмислення цих слів. Тому елементи правової мови виконують в художньому тексті кардинально іншу функцію, ніж в юридичному, і можуть бути поліфункціональними.

Отже, аналіз мовнотилістичних засобів дав можливість зазірнути до творчої лабораторії митця, збагнути секрети його художньої майстерності та засвідчити, що письменник, вживаючи найбільш відповідні власним стилістичним настановам засоби вираження, на повну силу розкриває багаті можливості української мови та відбиває індивідуальність автора в стилістичному освоєнні цих мовних компонентів.

Форманова С. В.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін, кандидат філологічних наук, доцент

МОВА ЗМІ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ

Зростання впливу ЗМК на свідомість реципієнтів, відзначене багатьма дослідниками (О. Баранов, А. Добрович, В. Корнієнко, О. Почепцов та ін.), порушує проблему використання відповідних конкретних засобів – як невербальних, так і вербальних, скерованих на нетолерантне конструювання відповідних контекстів. На сьогодні дослідники часто пояснюють негативний вплив ЗМІ на свідомість реципієнтів явищем так званих «інформаційних війн» як «цілеспрямованого використання можливостей ТБ та інших ЗМІ для формування у свідомості глядачів або читачів негативного образу певних політичних діячів, партій та організацій» (Аврамцев В. В. Труднее жить после «Полдня» и «Вечера трудного дня» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: <http://people.nnov.ru/volkov/>), що детерміноване некоректним використанням мовних засобів. Лексичні одиниці в ЗМІ, як правило, використовуються у переносному значенні й слугують матеріалом для побудови нових метафоричних образів. Це інвективи, які мають іронічну семантику й впливають на реципієнта своєрідними порівняннями та образами, як-от: *Вище-прем'єр підклав Президенту добрячу свиню, порівнявши його з Кучмою* (Сільські вісті. – 2005. – 1 липня).

Варто зауважити на слушній думці учених про те, що «деструктивний інформаційний вплив можливий не лише як цілеспрямована маніпуляція (обдурювання, наклеп, навмисний вплив на підсвідомі структури психіки тощо), а й як інформаційне забруднення соціально-психологічного екологічного середовища людини, що утворюється внаслідок гуманітарної та психологічної невідповідності виробників і розповсюдників інформації, а нерідко і внаслідок непорядного гоніння за прибутком та споживачем (глядачем, слухачем, читачем)» (Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : [монографія] / Т. Ю. Ковалевська. – Одеса: Астропринт, 2001. – С. 13).

Звернення до згрублених форм мовленнєвого етикету свідчить про те, що адресант перебуває в стані сильного емоційного напруження, і це спонукає його звертатись до інвективних висловлень, які здійснюють образу. Розглянемо, наприклад, висловлення тренера ФК «Волинь» Віталія Кварцяного: *«Журналісти, ото мурло, що тут сидить»*. Коли йому зауважили, що в його словах міститься образа, він відповів, що *мурло* – це не образливе слово, а ворог народу. Він не образився б, якщо його називали мурло (Передача «Гол», «Новий канал», від 18.12.05, о 23.10). ВТССУМ подає таке тлумачення: *«Мурло, – а, с. зневажл., лайл. Те саме, що мурмило. Мурмило, – а, ч. зневажл., лайл. Груба, невихована людина»* (Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бу-

сел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – С. 545). Як бачимо, ця лексема не лише несе негативну семантику, а і є образою, оскільки містить позначки «зневажливе», «лайливе».

Конфліктні ситуації, які виникають між комунікантами, дають можливість найповніше розкрити комунікативну специфіку інвектив, які можуть носити як агресивний, так і комічний характер. Конотативний смисл будь-якої конфліктної ситуації може спричинюватися ефектом комічного. Іронічний тон вбачається в підтексті, який програмує інтерпретацію таких висловлень адресатом. «Смислові перетворення» (Б. Ларін) інтерпретатора (адресанта) можуть бути досить різноманітні. За допомогою вербальних засобів можна не лише висловити думку, але й повідомити інформацію, яку прямо висловити не можна. З цією метою використовують метафору, епітети, метонімію та інші літературні прийоми. За таких умов навіювання буде впливовішим і матиме більшу силу. Як приклад розглянемо мовну суперечку, що сталася в грузинському парламенті. Колишній олігарх та держміністр Каха Бендукідзе під час обговорення нової економічної програми нової влади старим фінансово-бюджетним комітетом парламенту запропонував депутату від опозиції «...*почистити зуби*...» перед тим, як згадувати його ім'я. Єдиним представником опозиції, яка бойкотує парламент, виявився голова фракції «Промисловці» Зураб Ткемаладзе. Він вшент розніс план економічного відродження Грузії, який розробив і запропонував Каха Бендукідзе. Терпець у екс-олігарха увірвався і він процідив крізь зуби: «*Самам ме махсенеб, кбилеби гамоихехе!*», що в перекладі означає: «*Почисти зуби перед тим, як згадувати моє ім'я!*». У залі засідань пролунав нервовий сміх.

– *І взагалі мені цікаво, чому ця особа присутня на цьому засіданні? Що вона тут робить?* – продовжив Ткемаладзе.

– *Почисти зуби, я сказав*, – уже голосніше повторив Бендукідзе.

– *Шен ли твини гаусуптаве! («А ти почисти мозок!»)* – спалахнув Ткемаладзе.

Це не перший випадок такого спілкування з боку Кахи Бендукідзе. У серпні 2004 року Бендукідзе і теперішній лідер об'єднаної опозиції Леван Гачечиладзе у прямому ефірі телекомпанії «Мзе» послали один одного «на три букви». Російською мовою. Ініціатором і тоді виявився Каха Автандилович (Вечерние вести. Всеукраинская газета. – 2008. – С.3).

Перед нами яскравий приклад політичних взаємин, в яких учасники з легкістю проявили готовність дати один одному недиференційовані, грубі, пристрасні й деструктивні оцінки, які є стабільними, оскільки були сказані не вперше. На поверхні – ворожий соціальний стереотип, який входить у свідомість реципієнтів, як елемент суспільної думки, що став прикладом усталеного стереотипу. Психологи вважають, що недовіра до інших є головною причиною того, що люди потрапляють у пастку взаємно деструктивних стратегій поведінки та конфліктів. Опоненти вдалися

до взаємної образи і втратили шанси вийти з дуелі переможцями. Одному з них слід було перервати вербальну провокацію, що дозволило б йому в даній ситуації перемогти.

Мовці використовують різні лексичні засоби, що містять негативну оцінку, застосовуючи як літературні порівняння, так і просторіччя, жаргон, інвективу. Така мовленнєва поведінка є негативним наслідком тих процесів, що відбуваються в суспільстві і які порушують етичні норми й руйнують свідомість громадян, оскільки використання інвективи містить образу опонента і зачіпає його здібності, якості, зовнішність, характер тощо. І зазвичай мають місце усі прийоми і засоби, як-от: інтонація, наголошення, ритмічність, рима, експресія, емоційність та ін. (тут теж можна вести мову про тональність мовлення). Усе це закладається у підсвідомість людини, що й здійснює вплив на психіку.

Козляковський П. А.

*ВСП «Миколайівський інститут права» Національного університету
«Одеська юридична академія», доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
кандидат педагогічних наук, доцент*

СТРУКТУРА ПРАВОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Правова психологія вміщує в собі всі явища психіки: усвідомлюване, малоусвідомлюване, неусвідомлюване й несвідоме.

На відміну від правосвідомості, правова психологія менш раціональна, вона масштабніша за структурою, багатша й глибша пізнавальних і емоційних явищ, які вміщені в правосвідомість. Вона може бути описана у вигляді правових аспектів: і масовидних і особистісно-групових взаємовідношень. Правова психологія групи – **особливе соціально – психологічне** утворення, в якому її власні структурні елементи функціонують і виявляються не розрізнено, а в цілісності й взаємообумовленості. Оскільки правова психологія групи – лише **одна із властивостей психології групи**, то рівень розвитку останньої здійснює помітний вплив на неї.

Для успіхів у формуванні і удосконаленні правосвідомості групи необхідно розуміти й враховувати **структуру правової психології**. Психологічні дослідження дозволяють відокремити в ній наступні основні елементи:

- правова освіченість групи та її членів;
- правова обізнаність групи;
- правова суспільна думка в групі;
- правовий клімат в групі;
- правовий досвід групи.

Правова освіченість – перший і основоположний показник правового розвитку групи. Це сукупність знань, які є у членів групи про право-

ву систему суспільства, роль права й законності в житті суспільства, свої права й обов'язки, способи їх організації й виконання тощо.

Правова обізнаність – знання групою та її членами законів й інших правових настанов, як діючих, так і нових, які приймаються суб'єктами правотворчості, а також уміння орієнтуватися в них при прийнятті рішень з питань власного життя і діяльності.

Правова суспільна думка в групі – це основна групова думка з приводу того чи іншого закону, нововведення, рішення державних органів, дій держапарату і правоохоронних органів, роботи судів й судових рішень тощо. Вона виникає з надходженням правової інформації і практики зіткнення з правовою системою, державними і спеціальними юридичними органами та їх представниками. Психологічні механізми, що перетворюють суспільну думку у діючу правову силу, приводяться до руху правовою інформацією, яка надійшла. Спочатку це явища пізнавального характеру – сприйняття, з'ясування, усвідомлення інформації, що піддаються багатосторонньому впливу різних особливостей групи: політичних, освітніх, професійних, майнових, національних, етнічних, регіональних, вікових, організаційних тощо.

Правовий клімат групи – комплексний феномен, що характеризує ціннісний стан психологічної атмосфери правового життя групи. Істотну роль в ньому відіграють настрої в групі – хвилювання, почуття, що викликані реакцією на різні правові події, вирішення внутрішніх правових питань, ступеня дотримування правових норм і врегулюванням правових відносин в житті групи, а також інші правові питання. Так, настрій правового протесту, правового нігілізму, правових надій, правової упевненості, правової незадоволеності можуть виникати у зв'язку із затриманням заробітної плати, низьким рівнем життя, реальною правовою захищеністю громадян, результатами діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю, організованістю й дисципліною в групі тощо.

Правовий досвід групи як особливий юридично – психологічний феномен являє собою продукт («осадок») всіх інших, динамічних, разових, а також тих, що повторяються в історії життя групи, в спільноті правових явищ. Він втілений в дуже стійких соціально – психологічних утвореннях, які надають правовій психології відповідних рис й характерний вигляд.

Перший феномен досвіду – це, перш за все, те, що він втілений у **правові переконання групи** – сукупному продукті часткових думок, котрі виникають, або є з конкретних правових питань і, які відіграють роль групового правового світогляду.

Другий феномен досвіду – **групові цілісно – нормативні орієнтації**, котрі являють собою сформовані в досвіді соціально – психологічні норми розуміння, відношення й поведінки в правовій сфері суспільства. За сутністю це тільки ті правові норми, які прийняті групою, визначаються як

цінні й керівні в житті й діяльності, це найбільш виразне реальне життя і дія правових настанов, суб'єктивно – правові норми.

Третій феномен правового досвіду групи – її **правова позиція**, яка відбиває зайняте групою місце в системі права і стосовно неї. Позиція може бути безумовно активно – підтримуючою, правовиконавчою, вибірково правослухняною, правопорушною і активно – протидіючою. Позиція – закономірний комплексний продукт сумісного функціонування всіх інших елементів правової психології.

Четвертий феномен – **правова активність групової психології**, яка характеризує не просто відображення правової реальності в якихось пасивних проявах групової психології, але й систему мотивацій, потреб, прагнень, творчих пошуків, бажають проявити себе в правовій системі, співучасть у зміцненні правопорядку в групі й поза нею, в регіоні, суспільстві. Вона – безпосередній наслідок зайнятої правової позиції.

При вивченні правової психології різних груп і спільно доцільно вивчати кожний із соціально – психологічних елементів у взаємодії і взаємообумовленості один з одним, розробляючи й використовуючи для цього відповідний комплекс методик та технологій. При розробці ж заходів з підвищення рівня правової психології населення і формування його правової культури успіх може прийти тільки при системному й комплексному підході, забезпеченні приціпного впливу на кожний елемент і всі опосередковані впливи.

Кисляк Л. Н.

*Івано-Франківський факультет Національного університету
«Одеська юридична академія», старший викладач кафедри
гуманітарних та соціально-економічних дисциплін*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВИ ПРАВА

Проблема юридичного аспекту мови, зв'язків мовознавства з юриспруденцією є актуальною, і є предметом досліджень як мовознавців, так і юристів, про що свідчать праці Н. В. Артикуци, Г. С. Онуфрієнко, А. С. Токарської, Т. В. Губаєвої, О. А. Сербенської, Ю. Ф. Прадіда, О. Ф. Юрчука, А. А. Музики, С. П. Головатого, Ю.С. Зайцева, І. Б. Усенка та ін. Взаємодія лінгвістів і юристів у сфері законотворчості ґрунтується на тому, що «мова стосовно права виконує ніби дві взаємозалежні функції – відображальну (виражає зовні волю законодавця) та комунікативну (доводить цю волю до свідомості учасників суспільних відносин)» (Пиголкин А. С. Язык закона, 1990, с. 8). «Закон (через мову!) повинен бути здатний впливати на волю й свідомість громадян (через вплив на розум і логіку), спонукаючи їх до поведінки в межах правових приписів. Це у свою чергу означає, що мова повинна бути зрозумілою всім «учасникам суспільних відносин», у

тому числі непрофесіоналам» (Пиголкин А. С. Язык закона, 1990, с. 18–19, 26). Юридичний підстиль, у лінгвістиці, є одним із підстилів офіційно-ділового стилю, тому лінгвістичний підхід до юридичної мови полягає в приведенні її до літературної нормативності.

На прикладі Конституції України та Кримінального кодексу України з'ясуємо наскільки відповідає в нашому суспільстві законодавча мова критеріям правильності та нормативності. Зокрема в тексті Конституції України не відповідають офіційно-діловому стилю вислови: підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва (ст. 18), замість співпраця; держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя (ст. 49), замість добробут; при здійсненні ними своїх повноважень (ст. ст. 56, 118, 129), замість здійснюючи; одноособово (ст. ст. 35, 129), замість особисто; територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (ст. 2), замість сучасного (теперішнього, наявного). У ст. 16 вжите тавтологічне словосполучення забезпечення безпеки, якого можна було б уникнути, написавши гарантування безпеки. У ст. 124 читаємо: «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя». У фразеологізмі брати участь основне змістове навантаження припадає на слово участь, тому всі додаткові лексеми поєднуються з ним, а не з брати: бере активну участь, бере безпосередню участь, а не активно бере участь (Конституція України від 28 червня 1996р.: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>).

Порушено граматичні норми української літературної мови в статтях Кримінального кодексу України, де зазначається, наприклад: «особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями» (ст. 307). Мовну неточність утворює словосполучення статті передбачають. Вислів слід було подати в такому варіанті: «особою, яка раніше вчинила один із злочинів, що передбачений у статтях». У Кримінальному кодексі України використовується поняття невеликі, великі й особливо великі розміри наркотичних засобів і психотропних речовин. У зв'язку з тим, що кількість наркотичних засобів є предметом доказування у справах про злочини, пов'язані з наркотиками, то в текстах ст. ст. 305–309, 311, 312 варто було б ужити не розмір, а обсяг, що означає «зміст чого-небудь з погляду величини, кількісного вираження». (Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р.: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>).

Змістова та лексична точність у мові нормативно-законодавчих актів – одна з головних умов, що забезпечує практичну і правову цінність юридичного тексту. Точність, наукова обґрунтованість і визначеність формулювань досягаються дотриманням вимог мови, її лексики, граматики, стилістики.

Відомі пари слів, що складаються з дієприкметника та прикметника нездійснений – нездійснений, незнищений – незнищений, недоторканий – недоторканий, де перші компоненти позначають дію, яка поки що

не відбулась, але може відбутися; другі вказують на неможливість такої дії за жодних умов. Отже, мовною нормою має бути недоторканність особи, недоторканні кордони, як зрештою і зазначено в ст. 2, ст. 29, ст. 80, ст. 105, ст. 149 Конституції України, хоча на практиці із трибуни парламенту, виступів політичних шоу часто чуємо недоторканість, недоторканий. Слово воєнний означає «пов'язаний з війною»: воєнні роки, воєнний період, воєнний стан. Стосовний до війська та до військової політики мовна норма – військовий. Тож військова техніка, військовий аташе, військове училище, військова доктрина, а не воєнна доктрина, як часто чуємо, і що суперечить задекларованому позаблоковому статусові України; а також миротворницькі, замість миротворчі сили, Міністерство іноземних, замість закордонних справ, казначейство, замість державна скарбниця, договори заключаються, замість договори укладаються, оголошується наступний порядок денний, оголошується такий порядок денний.

Таким чином, зважаючи на всю теоретичну й практичну значимість проблеми, пов'язаної із кваліфікацією специфічної природи юридичної мови, вона повинна стати окремим об'єктом дослідження в лінгвістичній науці. Необхідна тісна взаємодія лінгвістів і юристів у сфері законотворчості й застосування. Проект будь-якого нормативного акта перед офіційним затвердженням обов'язково повинен проходити спеціальне мовне й стильове редагування; юристи й філологи повинні регулярно проводити науково-практичні заходи для обговорення актуальних питань, адже мовна компетентність у будь-якій сфері юрисдикції позитивно впливає як на долю окремої людини, так і на правосвідомість та правову культуру суспільства загалом. Мовна культура юристів залишатиметься на невисокому рівні доти, поки мова законів не стане еталоном офіційно-ділової мови, показником рівня культури юристів.

Ануфрієва Н. Д.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри правової лінгвістики*

НАВЧАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ІНТЕРФЕРЕНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Набуття Україною державності і затвердження 10 статтею Конституції України (1996р.) державного статусу української мови означилися активним розвитком та дослідженням термінологій різних галузей знань, а, отже, й української юридичної. Це сприяло виданню юридичних словників різного типу, у тому числі й перекладних, дво- та багатомовних. Але при застосуванні суто юридичних термінів на сьогодні існує проблема перекладу деяких законодавчих термінів з російської мови, оскільки паралельне функціонування української та російської мов створює передумо-

ви для інтерференції, яка охоплює всі мовні рівні. Досить часто елементи російської мови переносяться в українську. Разом із тим значна кількість українських юридичних термінів і досі лишається лексичними кальками з російської мови, хоча існують питомі терміни на позначення відповідних понять юриспруденції. Українська юридична термінологіка на позначення базових юридичних понять потребує подальшого уточнення задля її впровадження і забезпечення відповідності між поняттями та їх вербалізованими термінологічними знаками. Це актуально для сфер як її функціонування (нормативно-процесуальні акти, наукова література, підручники, посібники), так і фіксації (словники, довідники, державні стандарти) й у навчальному процесі. Актуалізують дану проблему й практичні потреби фахівців юридичної галузі: слідчих, дізнавачів, оперативних працівників та ін. Не менш важливим є і той факт, що неточний український відповідник до російського юридичного терміна і, як наслідок, хибне розуміння, тлумачення й застосування законодавчих норм, може бути доленосним для людини.

У зв'язку з цим не втрачають актуальності проблеми перекладу текстів зазначеної галузі. Юридичний переклад вважається одним з найскладніших видів перекладів. Щоб його здійснювати, необхідно, крім усього іншого, володіти спеціальною лексикою. Тому в процесі підготовки вузами висококваліфікованих фахівців особливу увагу необхідно приділяти навчанню студентів професійної термінології, оскільки саме термінологія є центральним елементом мови спеціальності, носієм основного предметного змісту; активне оволодіння термінологією полегшує процес навчання, формує вокабулярій майбутнього фахівця; підготовленому спеціалісту допомагає вдосконалити рівень своєї професійної компетентності, поліпшувати процес взаєморозуміння з колегами. З метою усунення чи хоча б послаблення інтерференції термінологічних навичок російської мови на процес засвоєння української термінології, необхідно брати до уваги як спільне, так і відмінне в обох мовах, що дасть змогу в навчальному процесі передбачити потенційні можливості як для позитивного (транспозиції), так і негативного (інтерференції) переносу, й у першому випадку підсилити його, а в другому – побудувати навчальний процес так, щоб запобігти негативному впливу вже сформованих навичок на формування нових. Порівняльні дослідження, направлені на встановлення схожості і відмінності в мовах, дають багатий матеріал для методичного осмислення: як враховувати розбіжності на окремих ділянках мовної системи у відборі та подачі навчального матеріалу; чи завжди труднощі засвоєння певного мовного явища перебувають у прямій залежності від ступеня розбіжності в мовах; які існують можливості для запобігання (попередження) інтерференції і т.ін. Одним із видів порівняння мов є навчальний переклад. Методисти розглядають навчальний переклад як один

із засобів боротьби за чистоту і правильність мови. Переклад – це свідоме порівняння двох мовних систем. Чим більше студенти порівнюють різні форми та мовні засоби, тим уважнішими вони стають до норм обох мов. (Карабан В.І. та ін. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі. – Вінниця, Нова книга, 2003. – 205с.)

Цікавим є визначення навчального перекладу з точки зору психології: «Переклад – це специфічна форма активності, в основі якої лежить установка, що може привести в дію поперемінно або одночасно будь-які мовні засоби, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта відповідно до завдань, що стоять перед ним». Тож чим частіше на заняттях з української мови за професійним спрямуванням застосовуватиметься переклад, тим вільніше переходитимуть студенти з однієї мови на іншу, тим глибше знатимуть вони обидві мови.

Одним із ефективних шляхів усунення інтерференції при перекладі є виконання відповідних перекладних вправ, зокрема, на застосування лексичних і граматичних трансформацій, що усувають буквализми і вплив російської мови.

Застосування навчального перекладу тільки тоді принесе користь, коли він проводитиметься систематично і в певній системі. Досить поширеною помилкою в усному та писемному мовленні є інтерференція граматичних форм російської мови. Це зумовлюється відсутністю навичок диференціації подібних форм в українській та російській мовах, тому треба працювати в руслі попередження інтерференції граматичних навичок. В основі всіх вправ практичного характеру має бути прийом зіставлення граматичних форм, що різняться (або не збігаються) в українській та російській мовах. Це дасть можливість студентам усвідомити особливості граматичних форм української мови. Лексична інтерференція російської мови зумовлена недостатнім знанням норм слововживання і сполучення слів української мови. Вибір слова в кожному конкретному випадку повинен відповідати встановленим в українській літературній мові нормам, він повинен бути вмотивованим. Особливу увагу слід приділяти перекладу багатозначних слів. Наприклад, за потреби перекладу російського тексту, в якому є слово «отношение». Російсько-український словник дає кілька відповідників: *ставлення, відношення, причетність; «отношения» – відносини, стосунки, взаємини*. Не одразу легко розмежувати ці слова.

Отже, при перекладі необхідно знати і враховувати перекладні відповідники кожного із значень багатозначного слова. У випадку неправильного визначення значення такого слова лексична інтерференція неминуха, як, відповідно, неминуха й помилка у перекладі. Тому одним із засобів попередження інтерференції під час перекладу є глибокий аналіз тексту оригіналу з метою правильного розуміння його смислу та значення кожного мовного елемента в ньому.

Босва Е. В.

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
доцент кафедри української філології та методики викладання фахових
дисциплін, кандидат філологічних наук.*

Дейнега Н. А.

магістрант факультету української філології ПНПУ ім. К. Д. Ушинського

АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТОК-ШОУ «ШУСТЕР – LIVE»

Зростаюча роль засобів масової інформації, інтенсивний розвиток політичних технологій, усе більша театралізація політичної діяльності сприяють підвищенню уваги суспільства до теорії й практики політичної комунікації. Найяскравішими рисами українського масмедійного політичного дискурсу «післямайданного» періоду стали конфліктогенність і агресивність, які й визначили загальний напрямок мовного впливу.

Проблема вербальної агресії все частіше стає предметом аналізу й обговорення в лінгвістичній науці. Необхідність дослідження цієї проблеми зумовлена її залученістю в соціальний контекст, тому що саме суспільство виконує функцію регулятора різноманітних проявів даного феномена. Безпосереднім *об'єктом* нашого аналізу стали політичні дискурси учасників телевізійного ток-шоу «Шустер–Live». Зазначимо, що вказане телевізійне політичне ток-шоу «Шустер–Live» являє собою складну семіотичну систему дискурсивних утворень, сконцентрованих навколо певної політичної події, ідеї, які є центром тяжіння, домінантою для сформованих навколо них історій. Кожен з учасників ток-шоу (політики, журналісти, аналітики, гості) орієнтований на своє коло адресатів і залежно від ситуації може використовувати тексти різних стилів і жанрів. За аналогією зі знаками і мовленнєвими актами політичного дискурсу жанровий простір такого ток-шоу можна структурувати щодо базової семіотичної тріади «*інтеграція – орієнтація – агональність*».

Як відомо, мовленнєву агресію дослідники визначають як грубе, образливе спілкування; словесне вираження негативних емоцій, почуттів або намірів у неприйнятній в даній мовленнєвій ситуації формі (Щербина Ю. В. Речевая агрессия и пути её преодоления. 2004, с.9), що може проявлятися у межах будь-якого типу спілкування і будь-якого дискурсу, незалежно від його часових і національних факторів. Ми розглядаємо агресію як вид психологічного та комунікативного насильства, за допомогою якого конструється ситуативна нерівність позицій комунікантів; як тип мовленнєвої поведінки, що проявляється у використанні певних стратегій і тактик, і семіотичну константу, яка реалізується певною номенклатурою мовленнєвих засобів.

До маніпулятивних стратегій, якими користуються політики на телевізійному ток-шоу, ми відносимо стратегію дискредитації політичного опонента й стратегію вихваляння представника своєї політичної сили. Стратегія дискредитації політичного опонента реалізується через застосування тактики створення образу ворога і тактики дистанціювання від нього. Стратегія вихваляння може бути реалізована через застосування тактики солідаризації з адресатом і тактики створення образу героя. Так, наприклад, тактика створення образу ворога може реалізовуватися завдяки хамству, що є «грубістю, нахабством, разом узятих, але при цьому – помножених на безкарність» (Довлатов С. Это «непереводимое» слово «хамство». – Режим доступу: <http://www/sergei.dovlatov.com/books/etonereg.html>). Зазначимо, що ображення, брутальність, хамство – сукупність стереотипів агресивної мовленнєвої поведінки, що представляє механізм вербалізації засобів негативного спотворення соціального «портрету» мовної особистості. Наприклад: *...пришли заняться рэкетом такие, как Порошенко*; (М. Бродський; 08.01.10). Порівняємо із засобами реалізації іншої тактики, тактики створення образу героя, що передбачає розкриття лідерських якостей політика в очах масового одержувача за допомогою створення позитивного ставлення до політичного діяча, його партії, їх дій, рішень. До основних мовних засобів реалізації даної тактики можна віднести наступні знаки орієнтації: висловлювання, що виражають значення першості й лідерства, наприклад: *...я тут першим сказав...* (А. Гриценко; 08.01.10); апеляція до віри, до Бога, наприклад: *...коли Христа розпинали, плонорували...* (Л. Супрун; 08.01.10); висловлювання надії, упевненості, віри, наприклад: *Я переконана, що він його (шанс) використає* (Г. Герман; 05.02.10). Отже, базова опозиція «свій – чужі» визначає специфіку політичного ток-шоу та реалізується за допомогою спеціальних маркерів та ідеологічної конотації політичних термінів, цілеспрямованого підбору оцінної лексики. Ми виокремили наступні функціональні знаки для кожної тактики.

Тактика «створення образу ворога» реалізується через усвідомлюваний вибір лінгвістичних одиниць – знаків конфронтаційної агональності (агресії): одиниці, що виражають недовіру, сумнів до опонента, наприклад: *...так звані політичні еліти, які згинули в корупції* (І. Богословська; 08.01.10); метафори, що несуть негативну конотацію, наприклад: *галоцируючий рост цен* (І. Алексєєв; 08.01.10); одиниці з експресивно-оцінним негативним елементом, наприклад: *безумное и безумевшее правительство* (М. Бродський; 08.01.10); висловлювання, що виражають іронію, сарказм, наприклад: *Ви такой гарный, просвітлений після молитви, ...такий добрий, шляхетний...* (Ю. Кармазіну); образні висловлювання, що несуть негативну конотацію, наприклад: *міжсобойчики представників Президента і Прем'єра* (І. Мирошніченко; 08.01.10); обвинувачення, наприклад: *Она договорила с Путином и подставила Украину*. (М. Бродський; 08.01.10); чутки, наприклад: *...існував сценарій про те, що вибори можуть бути*

зірвані... (Г. Герман; 05.02.10); висміювання опонента, наприклад: *Від Вас я завжди в захопленні! Тепер я розумію звідки черпав своє натхнення Булгаков!* (В. Бондаренко В. Лук'янову; 08.01.10). Чутки можна віднести до знаків дезорієнтації, що перетворюються у конфронтаційну агональність. Тактика дистанціювання від політичного опонента реалізована через усвідомлюваний вибір лінгвістичних одиниць – знаків конфронтаційної агональності (агресії): знаки з елементами протиставлення, боротьби, наприклад: *...я буду боротися...* (Ю. Тимошенко; 23.04.10); «знеособлення» опонента, наприклад: *Коли та, що виступала переді мною, захищала бізнес зятя Кучми...* (В. Бондаренко про І. Богословську; 08.01.10); звинувачення опонента у неправді, наприклад: *...не розказуйте дурниць, це – відверта брехня...* (О. Тягнибок; 26.04.11) тощо.

Отже, в результаті аналізу вербальних функціональних знаків телевізійних політичних дискурсів, мовленнєвих стратегій і тактик їх ведення на ток-шоу ми можемо констатувати, що політичний дискурс – це ілюквативний мовленнєвий акт, при якому внаслідок мовної агресії відбувається зниження соціального статусу адресата шляхом використання прийомів комунікативного тиску.

Пахомова О. А.

Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидат філологічних наук

УМОВНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В МОВІ ЗАКОНОДАВСТВА

На сучасному етапі політичних і соціальних перетворень у нашому суспільстві особливого значення набуває характеристика текстів, що функціонують у законодавчій сфері. Мова законів цікавить як юристів (Харитонов Є. О., Коржанський М. Й., Коссак В. М.), так і лінгвістів (Баранник О. Ю., Стельникович Г. М.). Досі в науковців немає єдиної думки стосовно позиції мови законодавства в системі функціонально-стильової типології мовлення: її вважають однією з форм мови права (Комарова Р. М.), функціональним різновидом правничої мови (Артикуца Н. В.), окремим функціональним стилем (Кравченко С. П., Баранник Д. Х.). Мабуть, про статус мови закону як самостійного стильового різновиду можна говорити лише умовно. Більшість учених (Прадід Ю. Ф., Токарська А. С.) традиційно визначають мову законодавства як підстиль офіційно-ділового стилю, що поєднує сукупність мовних засобів, які формують текст закону чи іншого нормативно-правового акта.

Законодавчий підстиль вивчали переважно на рівні лексики, де його відмінності виражені найбільш яскраво. З точки зору синтаксису він мало досліджений. Це пояснюється тим, що мова законів не має специфічно-

го набору синтаксичних засобів, а характеризується лише частотністю і особливими способами застосування цих засобів. Цим і обумовлена актуальність даного дослідження, у якому предметом вивчення стали умовні синтаксичні конструкції мови законодавства в структурно-семантичному аспекті. Матеріалом дослідження слугували тексти Конституції України, Кримінального та Цивільного кодексів України.

Науковці вважають, що домінантою тексту законів є синтаксичні конструкції з умовною семантикою. Умовні синтаксичні конструкції оформляють умовні відношення, відображають логічну операцію імплікації, тобто «виражають умови існування (неіснування) якогось явища» (Жеребкін В. Є. Логіка. – К.: Знання, 2008. – С. 85.).

Тексти законодавства демонструють практично всі можливі засоби вираження умовної семантики.

Це, по-перше, просте неускладнене речення:

- з предикатами «має наслідком», «може бути обмежений»;
- з частками «лише», «тільки», «виключно» для вираження обмеження, яке виступає умовою дії, зазначеної в реченні;
 - з обставиною умови, представленою прийменниково-іменниковими конструкціями з прийменниками «без», «після» (конструкції з цим прийменником мають одночасно часове і умовне значення), з відіменними прийменниками «у разі», «у випадку», «за умови», «у зв'язку з», із субстантивними групами «за наявності», «за згодою», «за рішенням», «на підставах», «у порядку», останні для передачі значення єдиної необхідної умови поєднуються з часткою «тільки», фразеологізованою часткою «(не) інакше як»;
 - з обставиною мети, яка виражає також додаткове значення обмеженої можливості і оформлена прийменниково-іменниковими словосполученнями з прийменниками «для», «в інтересах»;
 - з обставиною часу, яка має додаткове значення єдиної необхідної умови і в прийменниково-іменниковій конструкції якої прийменник поєднується з часткою «лише».

По-друге, це просте речення, ускладнене:

- дієприкметниковим зворотом з додатковим значенням достатньої умови («Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України»);
- відокремленим додатком, що починається прийменником «крім», зі значенням обмеженої можливості.

По-третє, складнопідрядне речення:

- з підрядним часу, яке приєднується до головного за допомогою сполучного слова «доки» і одночасно репрезентує і умовні, і часові відношення;
- з підрядним означальним, що поєднується з головним сполучним словом «який», сполучником «що» і атрибутивне значення якого супрово-

джується умовним відтінком («Кожний громадянин має право знайомитися... з відомостями про себе, які не є державною таємницею»);

– з підрядним займенниково-означальним, що відноситься до другорядного члена речення (додатка), вираженого означальним займенником «кожний», і приєднується до головного за допомогою сполучного слова «хто», воно конкретизує, уточнює зміст співвідносного займенника і одночасно має значення достатньої умови;

– з підрядним умови, яке поєднується з головним виключно сполучником «якщо», ця конструкція, на думку науковців, є «досить продуктивним різновидом складного речення у законодавчих текстах» (Білоусова О.І. Граматична специфіка мови українського законодавства: автореф. дис.... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара, 2010. – С.15.). Підрядне умови вказує на умови для дії, що міститься в головному реченні і яка може здійснитися лише за наявності цієї умови. Це впливає з логічної структури основного явища права – правової норми, яка містить вимоги про належне й обов'язкове.

Семантичні відтінки складнопідрядного речення з підрядним умови залежать від позиції підрядного речення стосовно головного: у постпозиції підрядне виражає єдину необхідну умову, без якої настання наслідку неможливе; у препозиції підрядне має додаткове значення випадковості, умова, представлена в ньому, локалізована в майбутньому, вона може статися, а може й не статися, але якщо позначена умова станеться, то наслідок буде саме такий, який зазначений у головному реченні; в інтерпозиції підрядне виражає обмеження, яке виступає умовою дії, вказаної в головному реченні.

Отже, однією з характерних рис мови законодавства є панування в ній на синтаксичному і семантичному рівнях категорії умови; низка засобів вираження умовної семантики передає тонкі змістовні відмінності: єдиної необхідної умови, достатньої умови, умови як обмеженої можливості тощо.

Погорілецька А. В.

Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОФІЦІЙНУ ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ

Застосування інформаційних технологій при реалізації прав і свобод громадян України створює передумови розвитку демократичних процесів в Україні. За допомогою інформаційно-комунікаційних технологій держава в короткі терміни може забезпечувати право громадян на доступ до ін-

формації, що знаходиться у розпорядженні суб'єктів владних повноважень. Використання інформаційно-комунікаційних засобів в роботі уряду перетворюють його на відкритий і підзвітний народу орган, змінюючи на краше взаємовідносини між громадянами та органами владних повноважень.

При розгляді електронного суспільства деякі дослідники акцентують увагу на умови побудови такого суспільства, наприклад, В. В. Балюк вважає, що умови впровадження інформаційного суспільства слід розділити на чотири фактори: доступність інфраструктурних компонентів, готовність нормативно-правової бази, можливість органів виконавчої влади надавати послуги електронним шляхом та готовність суспільства отримувати дані послуги (Балюк В. В. Стан інформатизації органів виконавчої влади як фактор готовності до широкого впровадження електронного урядування в Україні // Вітчизняний і зарубіжний досвід впровадження електронного урядування / Збірник матеріалів науково-практичної конференції. За заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. А. С. Чукут, канд. наук з держ. упр. О. В. Загвойської. – К., 2008. – 128 с. – С. 11).

Правовою основою права громадян на офіційну інформацію в Україні є ст. 34 Конституції України, яка регламентує – кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Відкритість і прозорість органів державної влади відображається у конституційній нормі ст. 57 – закони і нормативно-правові акти повинні бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закон України «Про інформацію» у ст. 5 передбачає, що кожен має право на інформацію, що надає йому можливість вільно одержувати, поширювати, використовувати, зберігати та захищати інформацію. Ст. 6 закладає гарантії права на інформацію, що забезпечується створенням відповідних механізмів державою щодо реалізації права на інформацію. Право громадян на офіційну інформацію в Україні забезпечується: створенням можливостей для вільного доступу громадян до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів.

Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 № 539/97-ВР задає порядок висвітлення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» став новим етапом у розвитку відкритості й прозорості органів державної влади. Закон створює правові механізми реалізації, відображеного у ст. 34 Конституції України права кожного на доступ до інформації, зокрема публічної інформації – до якої відноситься інформація, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень та інформації, що становить суспільний

інтерес. Цей Закон має процедурний характер – передбачає процедуру здійснення права на доступ до інформації у спосіб подання запитів на інформацію, а також виконання обов'язку розпорядниками інформації оприлюднювати інформацію про свою діяльність.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій при реалізації права громадян на офіційну інформацію в Україні суб'єктами владних повноважень сприяє:

- забезпеченню доступу до відкритої інформації, що знаходиться у розпорядженні суб'єктів владних повноважень засобами інформаційних технологій;
- покращенню прозорості уряду через збільшення відкритості його дій;
- створенню умов участі громадян у суспільних процесах держави через електронні канали зв'язку;
- забезпеченню населення інформаційно-комунікаційними структурами в органах державної влади.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в роботу суб'єкта владних повноважень автоматизує адміністративну діяльність.

З метою забезпечення прозорості та достовірності інформації дуже важливо, щоб при реалізації права громадян на офіційну інформацію засобами інформаційно-комунікаційних технологій реалізовувався принцип рівності доступу до відкритої інформації засобами інформаційних технологій. При цьому держава повинна сприяти розвитку інформаційно-технологічних комунікацій не тільки в сфері державного управління, а й в різних секторах суспільного життя.

За допомогою інформаційно-комунікаційних технологій громадяни отримують право користуватись урядовими послугами засобами Інтернет. При цьому:

- створюється можливість прямого контакту запитувача інформації з суб'єктом владних повноважень;
- запит на інформацію може бути здійснений у довільний час (24 години на добу і не залежить від дня тижня).

Отже, в Україні створено організаційні та правові передумови формування системи інформаційного забезпечення права громадян на офіційну інформацію, а саме: сформована законодавча база, розвивається сфера інформаційних послуг, удосконалюється технічне забезпечення інформаційного середовища, розвивається інформаційна складова всіх інституцій органів державної влади в суспільстві. Доступність інформаційних ресурсів законодавчо закріплена, однак потребує більш досконалої реалізації на практиці. Зокрема, необхідно дослідити проблеми відповідальності за ненадання або надання не вчасно інформації, забезпечення незалежного розгляду справ з питань відмови у наданні інформації, технічного забезпечення швидкого обігу інформації, вдосконалення сфер безоплатного та платного надання офіційної інформації та ін.

Писаренко Л. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Однією з найважливіших особливостей сьогодення у підготовці фахівців-юристів є створення освітніх і наукових систем, що дає можливість накопичувати наукові знання і готувати комунікативно компетентних фахівців. Оскільки юристи працюють у різних галузях – це державні і приватні структури, місцеве самоврядування, законодавча влада, державне управління, то саме це й потребує наукових підходів до їх підготовки.

У формуванні комунікативної компетентності юристів вирішальну роль відіграє не тільки зміст освіти, а й освітнє середовище вузів, організація освітнього процесу, освітні технології.

Питання комунікативної підготовки майбутніх юристів розробляли Н.Івакіна, А. Піголкіна, О. Скаун та ін.. Більшість вчених комунікативну компетентність визначають як найважливішу складову професійної компетентності студентів, як здатність людини встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. То ж характерними особливостями комунікативної компетентності можна назвати вміння орієнтуватися в ситуації, в предметі спілкування, досягнення взаєморозуміння між партнерами. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми.

Серед базових умов підготовки фахівців-юристів слід виділити контекстний підхід (Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий – М.: Высшая школа, 1991. – 207с.), який передбачає відбір професійно значущого змісту, який сприяє професійному спілкуванню на основі читання наукової літератури, довідникових матеріалів, а також форм і методів, серед яких важливе місце займає ділова гра, що базується на трансактному аналізі (Е. Берн). Контекстний підхід дає змогу на практиці освітнього процесу моделювати ситуації ділового професійного спілкування з установкою на вироблення певних професійних якостей особистості.

Навчання професійним технологіям при вирішенні задач комунікативного характеру сприяє професіонально-інформаційний підхід і обмін інформацією з колегами, доповіді на нарадах та ін..

Комунікативну компетентність студентів – майбутніх юристів можна охарактеризувати з точки зору різних здібностей, які розвиваються в період навчання. Серед них слід виділити – аналітичні здібності, вербальні та інтелектуальні. Якщо розглянути аналітичні здібності студентів, то тут слід говорити про лінгвістичну компетентність країни, яка є частиною професійної культури юриста і дає можливість збагачуватися пра-

вилами морально-етичного характеру, що обумовлюються менталітетом носія мови.

Вербальні здібності розглядаються з точки зору лінгвокомунікативної компетентності, яка забезпечує можливості для усного навчання в типових комунікативних ситуаціях професійного контексту, що потребує осмислення проблеми, яка обговорюється, а значить мислительними операціями для вирішення комунікативних задач.

Інтелектуальні здібності доцільно охарактеризувати з точки зору лінгводидактичної компетенції. А це не тільки оволодіння мовою і її готовність до використання мовних одиниць в ході професійного навчання, що передбачає володіння професіональним словником.

Прояви комунікативної компетентності юристів можна прослідкувати в таких якостях, як уміння спілкуватися з іншими людьми, керувати своїми емоціями і настроєм, уміння переконувати, сперечатися, відстоювати свою точку зору, визнавати точку зору партнера, уміння вести переговори. Юрист повинен уміти аналізувати не тільки свої успіхи, але й недоліки, прорахунки. З одного боку, він повинен бути рішучим і вміти наполягати на своєму, переконати у правильності своєї позиції. З іншого боку, йому необхідно володіти такими якостями, як гнучкість, пластичність, уміння визнати свою неправоту і шукати компромісне рішення, яке відповідає закону.

То ж можна зробити висновок, що комунікативна компетентність юристів сприяє підвищенню авторитету правоохоронних органів, судової влади, органів державної служби, юстиції. Це складний процес, який обумовлюється не тільки мислительною діяльністю, а й увагою, пам'яттю, волею, досвідом, індивідуальними особливостями особистості.

Дуброва Н.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри прикладної лінгвістики*

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ

Усі норми права у будь-якій правовій системі викладаються за допомогою мови. Текст нормативно-правового акта становить одиницю комунікації, що відбувається між законодавцем, з одного боку, та гілками влади і громадянами держави – з іншого. Кожен закон являє собою один мовленнєвий акт, що здійснюється з метою повідомлення, які дії дозволені законом, а які ні, проінструктувати щодо того, як треба діяти у випадку порушення членами суспільства правових норм та одночасно проінформувати громадян про чинні норми і вплинути на їхню поведінку задля досягнення нормального функціонування суспільства (Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації. 2011, с. 30).

В умовах збільшення загального масиву законодавчих актів загострюється проблема їх якості. На жаль, у цій сфері нормотворчості в Україні на сьогодні не вироблено детальних правил для розробників проектів нормативно-правових актів. Хоча слід зазначити, що законодавчі та процесуальні документи як тексти офіційно-ділового стилю викликають певну цікавість у науковців (Чулінда Л.І. Юридіко-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів. 2006, с.37). У спеціальній літературі та дослідженнях у сфері законодавчої техніки часто оперують поняттями «мова закону», «стиль мови закону» чи просто «стиль закону», проте чіткої межі між вимогами до мови та стилю закону не існує, оскільки закон є текстом, який викладений мовою.

Під час лінгвістичного дослідження юридичного тексту основна увага приділяється, зазвичай, вивченню текстів (Губаєва Т. В. Язык и право. 2003). Нормативно-правові документи є важливою частиною юридичного дискурсу. Тому необхідність системного дослідження спеціальних мовних засобів у плані якомога повнішого опису жанру законотворчості у межах ОДС сприятиме виявленню усіх шляхів його формування, організації та функціонування у царині правничого письмового дискурсу (Шурина Е. С. Техника юридического письма. 2001).

Нормативно-правові документи мають бути для суб'єктів основними джерелами права, оскільки лише офіційно виданий документ є джерелом їх прав і обов'язків, встановлених за відповідних умов офіційно. Мова нормативних документів є частиною письмової юридичної мови. Це соціально та історично зумовлена система засобів, способів і правил словесного вираження понять, категорій, нормативних положень, вироблених і застосовуваних з метою юридичного регулювання соціально значущої поведінки суб'єктів права. Зокрема, Закон України «Про прокуратуру» як будь-який нормативний документ потребував ретельного мовного редагування ще на стадії свого створення. Однак і на сьогодні його офіційний текст має ще цілу низку суттєвих лінгвістичних недоліків. Однією з правових вимог, що висуваються до юридичного документа як матеріального носія інформації, є мовностилістична довершеність і бездоганність, тобто найбільший інтерес становить доцільне використання семантичних, морфологічних і синтаксичних мовних засобів.

Загальна зрозумілість мови визначається перш за все вибором мовленевих засобів, необхідністю обмежити використання слів, що знаходяться на периферії словникового складу мови і не мають якості комунікативної загальної значущості. Наприклад, русизми, або суржик. Мовний суржик – одна з форм українського просторіччя, породжена практикою тривалого білінгвізму за часів колишнього СРСР (далі по тексті через позначку // подається нормативний варіант): «...з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим...» // нижчим, вищим (ст.6); «У цілях забезпечення координації...» // з метою (ст.10); «...та іншими заінтересованими міністерствами і відомствами...» // зацікавленими (ст.14); «...прокурор

ставити питання...» // порушує (ст.21); «...заробіток за час, затрачений...» // витрачений (ст.28); «Особи...приймають Присягу працівника прокуратури...» // складають (ст.46); «...залежно до займаних посад...» // відповідно до (ст.47); «...забезпечуються жилою площею...» // житловою; «...не перевищує величину доходу...» // розміру; «...забезпечуються благоустроєним жилим приміщенням...» // упорядкованим житловим (ст.49) тощо.

Зазначені мовні конструкції, які «прижилися» в Україні, хоча за своєю будовою не є українськими і не відповідають ані лексичним, ані морфологічним, ані граматичним нормам, стали загальноновживаними. Чи можуть використовуватися у нормативних актах слова і словосполучення, що знаходяться поза нормою української літературної мови – питання риторичне. Наявні форми граматично та історично не є характерними для української мови, а можуть сприйматися лише як некоректний переклад з російської.

Отже, мова закону є засобом законодавчої діяльності, засобом формування норм права. Чим досконаліше законодавство, тим швидше і повніше досягатиметься мета, визначена при виданні конкретних юридичних норм. Якщо ж у праві існує неузгодженість окремих норм, прогалини, а певні норми не мають необхідно реальних санкцій через недосконале мовне забезпечення, то все це суттєво впливає на рівень ефективності правового регулювання. Закон, як і будь-який інший документ, має прагнути досконалості. Тому законодавче письмо можна вважати найбільш складним видом мовно-правової діяльності: її форма має бути доступною для всіх громадян, зручною для застосування, зорієнтованою також на віддалене майбутнє. Специфіка мови закону полягає в тому, що вона повинна точно передавати взаємозв'язок юридичних понять та усі нюанси думки законодавця.

Статус законодавства надто високий і відповідальний, його мова є показником рівня культури наших законодавців, показником їх поваги до громадян, для яких закони написані. Розбудова правової держави, утвердження принципу верховенства права потребують, щоб право було об'єктивоване в мові адекватно і недвозначно.

Максименко Ю. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач відділення по підготовці до вступу у ВНЗ*

МЕТАФОРА У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Реклама – це складне та багатогранне явище не тільки соціально-економічної, а й мовної дійсності. Вивчення мови реклами видається своєчасним, оскільки мовне наповнення рекламних звернень впливає на якість рекламування, а також на мовне середовище сучасного українця.

Наприкінці ХХ ст. відбувся рекламний бум не лише у величезній кількості рекламованої продукції, але й у інтересі до реклами фахівців різних галузей знання: соціологів, економістів, психологів. Особливої ваги у з'ясуванні феномену реклами набувають психолінгвістичні дослідження, оскільки виробники рекламного продукту широко використовують методи нейролінгвістичного програмування.

Протягом багатьох десятиліть розвитку реклами було накопичено величезну кількість засобів і прийомів, націлених на те, щоб максимально ефективно представити рекламований товар.

Реклама створюється за допомогою словесних форм і візуальних елементів. Ми зупинимось на словесних формах – на слові у рекламі. Мова реклами повинна бути лаконічною, точною, ефективно-виразною, переконливою. Під час роботи над рекламою «добираються» такі мовленнєві засоби, які б могли викликати зацікавлення читача або глядача та реалізувати роботу механізму рекламного впливу.

Одним з таких «засобів впливу» є стилістичні прийоми. Ми розглянемо основний стилістичний прийом – метафору, яка є невід'ємною частиною багатьох рекламних текстів.

У попередні періоди метафора розглядалася переважно як засіб створення образності в мові і спосіб «прикраси» мови, тобто в рамках риторики, поетики, стилістики та теорії літератури (хоча ще тоді Аристотель зазначав, що метафоризація є органічною властивістю людської психіки).

Але й досі метафора залишається непереборним об'єктом рефлексії. Одні дослідники метафори дотримуються думки, що метафора народжується згідно теорії пов'язування, інші – теорії заміщення або ж теорії предикації. Прихильники поглядів Ф. Ніцше вважають, що метафора є історично першим і основним типом мовного значення, з якого розвинулися потім всі інші типи мовних значень, в тому числі і «індивідуальні» поетичні метафори. У 70-ті роки почалося активне вивчення метафори в парадигмах когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, яке показало: метафора є необхідним, «неминучим» елементом мови, тому що вона є таким способом усвідомлення світу, без якого людина не може обійтися. Те, що метафора пов'язана з певними когнітивними структурами і є необхідним засобом мови, доводиться вже самим фактом поширеності метафоричних номінацій у різних підсистемах мови і мовних жанрах – від мови науки до мови реклами.

Сучасна когнітивна лінгвістика вважає метафору не тропом, покликаним прикрасити мову і зробити образ більш зрозумілим, а формою мислення. У комунікативній діяльності метафора – важливий засіб впливу на інтелект, почуття і волю адресата. Саме когнітивна лінгвістика віднайшла зв'язок між мовою і свідомістю людини, пояснила природу метафори. В такому напрямку працюють Марк Тернер, Джордж Лакофф, Марк Джон-

сон, Н. Д. Арутюнова, Ерл Маккормак та інші. Внутрішній аналіз метафор дозволив дослідникам виділити в ній когнітивні процеси, які сприяють отримуванню нових знань про оточуючий світ.

На поверхні метафори «функціонують в якості посередників між свідомістю людини і культурою» (Маккормак Е. Когнитивная теория метафоры // Теория метафоры / под ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. 1990, с. 360).

Дійсно, «нові», «свіжі» метафори впливають на нашу мову та на наше сприйняття світу. З часом вони втрачають свою новизну і стають загальною нормою.

Катерина Курганова пояснює образність (а, отже, і метафору) як канал мовної гри в рекламі. Вона вважає, що «світ реклами найближче до світу гри через те, що реклама – також частина певної гри з її намаганням перенести людину в символічну, умовну дійсність, в якій відбувається ілюзорна реалізація нереалізованих бажань» (Курганова Е. Б. Игровой аспект в современном рекламном тексте: Учебное пособие. 2004, с.43). Дійсно, гра, як і реклама, не є частиною та відображенням буденного життя, а скоріше є переходом у новостворений світ. Через образність мови змістовна двоплановість переноситься в гру, яка в свою чергу виступає одним з каналів розповсюдження такої двоєдності на сферу реклами. Результатом є те, що текст реклами відтворює свій варіант світу, який не повторює характеристики реального світу, а підсилює їх. Значимість чи не кожного рекламованого об'єкта в цьому «світі символів» перебільшено зростає. Якщо мова йде про каву (кава «Нескафе»), то саме вона вирішує проблеми соціального, а не фізіологічного гатунку, бо «дає сили не здаватися». А «можливості» або якості багатьох інших рекламованих продуктів харчування виявляються фантастичними, казковими: пиво «Чернігівське» може дати силу і натхнення з рідної землі, у кожному батончику «Баунті» – хвиля шоколадної насолоди, кетчуп «Торчин» створює максимум смаку, шоколадне яйце «Кіндер-сюрприз» виконує одразу три бажання, один укус шоколадного батончика «Лайон» «пробудить у тобі лева», допоможе енергійно прокинутись печиво «Бельвіта», а м'ясо любить кетчуп «Чумак».

Реклама повідомляє про об'єкти бажань, тому вона володіє для нас певною привабливістю. Влучно Г. Почепцев відзначив, що «світ бажань – це і є світ реклами» (Почепцев Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. 2000, с. 305). Ті, хто створює рекламу, навчилися грати на людських слабостях клієнтів.

Отже, одним серед образних засобів реклами є метафора.

Метафора – це не просто фігура мови, вона існує в системі понять людини, визначаючи її мислення і свідомість.

Вейда Т. М.

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», аспірант кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін

СУГЕСТИВНИЙ ВПЛИВ В УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА

Глибоке вивчення процесу лінгвістичного навіювання у мас-медійній системі становить одне з найважливіших завдань сучасного мовознавства. Сугестія (навіювання) – це здатність нав'язувати людині будь-які дії (Поршнев Б. Ф. О начале человеческой истории. (Проблемы палеопсихологии). 1974, с. 141). Знання сугестивної лінгвістики сьогодні використовують майже всі, хто працює з людьми: педагоги, ріелтори, керівники, політики, журналісти тощо. Доведено, що переконання завжди відбувається паралельно з навіюванням, тобто не має значення, які аргументи ми добираємо, важливо, КОГО і ЯК ми намагаємося переконати. Саме за таким принципом діють у наші часи засоби мас-медіа.

Слід зауважити, що сугестор завжди переслідує свої інтереси, навіюючи ту чи іншу інформацію. Особливо це стосується сфери реклами. Наприклад, *«Ми дбаємо про вашу каву від моменту її народження, уважно та ретельно відбираючи зерна, найкращі з кращих, довершений смак»*. У наведеному прикладі досить тонко дотримано всі основи сугестивної лінгвістики: використовується проста, неважка у сприйнятті лексика, речення у своєму складі не перевищує 20-ти слів, текст розраховано на людину з середнім рівнем IQ (американські президенти складають свої промови так, щоб їх міг зрозуміти учень 7-го класу). Ще одна особливість, це вираз *«дбаємо про вашу каву»* і займенник *«Ми»*. Ці мовні засоби створюють ефект родинної атмосфери, у якій виготовляється кава, що призначена для такого ж родинного середовища.

На особливу увагу заслуговує вплив окремих слів на свідоме і підсвідоме людини, здійснення сугестивного впливу на адресата через певні лексичні засоби. Йдеться про таке «модне слово» у ЗМК, як *«криза»*. На сучасному етапі навряд чи можна знайти тих, хто хоча б раз на день не чув (з телебачення, радіо, преси) висловлювань: *«скільки триватиме криза?»*, *«ціни піднялися через кризу»*, *«криза нищить мій бізнес»*. За переконаннями психологів, журналісти повинні обмежити вживання таких слів, оскільки, здійснюючи сугестивний вплив, вони шкодять психічному здоров'ю людини. Це ще раз доводить думку про те, яке вагоме значення здійснює слово на підсвідомість особистості. Можна навіть говорити про деяке зомбіювання громадян. Таким чином, завдяки прийому постійного нагадування досягається ефект довготривалого навіювання.

Світ особистих сенсів, які не підкорюються свідомості, наше підсвідоме, психоаналітики називають *«домом чаклунки»*, ключем до дверей якого є слово. Переважна більшість психологічних впливів будується на

навіюванні, сугесії, на вірі, без пред'явлення достатньої кількості аргументів» (Черепанова І. Ю. Дом колдуньи. Язык творческого бессознательного, 1996, с. 2). Будь-якого змісту агітація теж будеться на сугесії. Ось, наприклад, початок статті під назвою «Рада не рада» української журналістки Марії Сердюк: *«Лёд тронулся, господа присяжные заседатели», – мовив би Остап Бендер, якби жив у наші дні та був безпосереднім учасником політичної кризи в Україні. Цього тижня Верховна Рада нарешті запрацювала»* (<http://www.unn.com.ua/uk/publication/1197778-rada-ne-rada>). У цьому прикладі журналістка використовує декілька методів маніпуляції суспільною свідомістю, а отже, здійснює сугестивний вплив на аудиторію:

1. **Іронічний заголовок статті.** Журналіст атакує об'єкт обвинувачення (Верховну Раду. – Т. В.), граючи словами, а саме – повними омонімічними лексемами, що належать до різних частин мови. 1. **Рада** – колегіальний орган якої-небудь організації, установи чи сама організація, установа, що розпоряджається, керує ким-, чим-небудь або радить у чомусь (Словник української мови: в 11 томах. – Том 8. – К., 1977. – С.426). 2. **Рада (від радіти)** – Відчувати радість з приводу чого-небудь (у нашому випадку завдяки частці *«не»* дефініція змінюється на повністю негативне забарвлення (Словник української мови: в 11 томах. – Том 8. – К., 1977. – С.436). Таким чином, створюється явище каламбуру, що привертає увагу читача і одночасно створює подальший процес навіювання.

2. **Обвинувачення за асоціацією.** Техніка полягає у залученні уваги до постійного зв'язку політичної групи або її лідера з аморальними, відразливими явищами громадського життя, що не стосується питання, яке обговорюється. Саме таким явищем для багатьох представників українського суспільства є персонаж романів І.Пльфа і Є. Петрова *Остап Бендер* – «пройдисвіт-авантюрист, який не хоче обирати визначений тип занять і використовує свої організаторські таланти для досягнення неординарних, індивідуалістських цілей, мірилом яких слугує багатство» (http://uk.wikipedia.org/wiki/Остап_Бендер). Журналіст навмисно згадує цитату цього героя, щоб викликати у підсвідомості певні стійкі та негативні асоціації, що з ним пов'язані.

3. **Останнє слово.** Ця техніка використовується як заключний коментар. Після повідомлення про подію, журналіст завершує свій виступ іронічним висловлюванням (*«нарешті запрацювала»*). Психологами доведено, що гумор і сатира сприяють тому, щоб людина уважніше звернула увагу на зміст висловленої думки, у такий спосіб вплив здійснюється як на свідоме, так і на підсвідоме адресата.

Крім перерахованих вище технік, журналіст застосовує такі методи сугесії у системі мас-медіа, як-от:

1. Вміння бути «своєю людиною», вселяти довіру.

2. Зберігати нейтралітет щодо різних точок зору.
3. Ставити питання для напруги уваги реципієнта.
4. Виразити зацікавленість тощо.

Вважаємо, що сьогодні засоби мас-медіа є наймогутнішим засобом маніпуляції масовою свідомістю. Існує низка технік, які застосовуються журналістами для формування належної суспільної думки. За допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування, представники ЗМК впливають на аудиторію, використовуючи її відповідно до очікувань та у всіх сферах суспільного життя.

РОЗДІЛ 14 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Кузнєцова Т. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідувача кафедри журналістики,
доктор із соціальних комунікацій, професор*

СМИ КАК РЕПРЕЗЕНТАНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

The article is devoted to the problem of illumination modern Ukrainian mass-media of national-cultural properties, outlined basic tendencies of their representation in informative space.

В условиях глобализации для многих стран актуального значения приобретает проблема национального самосознания, сохранения национально-культурной идентичности, что, в свою очередь, обуславливает активное обращение к культурному наследию народа, ведь «истинные духовные ценности может творить только культура национальная» [Трубецкой 1995:274]. Развитию этой тенденции может способствовать деятельность масс-медиа, которые в информационном обществе выполняют роль транслятора культуры: будучи основным инструментом распространения информации, которая активно влияет на общественное сознание человека, умонастроения членов общества в целом, они передают из поколения в поколение культурные ценности народа, его традиции, достояния, идеи. Подавая ту или иную информацию, масс-медиа определенным образом формируют и развивают способности своей аудитории к эстетичному восприятию и переживанию, к созданию эстетичных ценностей, вкусов и идеалов.

Однако современные СМИ транслируют культурные ценности через особенные «очки», через которые они видят одно и не видят другое, благодаря которым делают свой выбор и конструируют отобранные ими факты» [Бурдые 2002:32]. «Они, – как отмечает А. Моль, – фактически контролируют всю нашу культуру, пропуская ее через свои фильтры, выделяют отдельные элементы из общественной массы культурных явлений и предоставляют им особый вес, повышают ценность одной идеи, обесценивают другую, поляризуют таким образом почти все поле культуры» (цит. по: [Кара-Мурза 2003:329]).

Современное украинское информационное пространство, по оценкам экспертов, на 85-90 % заполнено иноязычной, агрессивной, насильственной, порнографической, низкопробной «культурой», которая денационализует детей, подростков, молодежь. «Всем телевизионным каналам, большинству газет, Интернет-изданиям предоставлено неограниченное

поле для разрушения огромного духовного потенциала украинской нации» [Мишуренко, Невидайло, Честнейша 2007:2]. Эта тенденция значительным образом обусловлена «изменением социально-культурных парадигм», в результате чего «старые культурные арбитры, задача которых была в том, чтобы определить, что «хорошо» в смысле «имеет ценность», заменялись новыми, для которых «хорошо» означало «популярно» [Сибрук 2005:131]. Потому сегодня и стало нормой привлечения внимания публики в первую очередь яркими «модными» материалами из сферы шоу-бизнеса. Этому, по мнению Дж. Сибрука, во многом способствует и то, что «уже выросло и сформировалось новое поколение, новая аудитория, для какой разницы между рынком и культурой практически не существует» [Там же].

Хотя, согласно нашим данным, полученным в ходе психолингвистического исследования (которое проводилось с целью определения сущности концептов «позитив», «негатив», «позитивность информации», «негативность информации»), установлено, что сегодняшнего читателя не всегда удовлетворяет спектр «сообщений» из сферы массовой культуры. В частности выявлено, что бульварная пресса с материалами о жизни звезд шоу-бизнеса ассоциируется с негативом для респондентов молодого поколения, а для большинства информантов, которые позитивность информации ассоциируют с культурой, удовольствие приносит полезная, познавательная информация об истории, искусстве, духовном достоянии разных народов. Основными принципами СМИ, которые удовлетворяют запросы современных потребителей информации, являются заинтересованность (29,5 %); значимость (27 %); понятность (13,1 %); объективность (15,2 %); непосредственная позитивность (9,8 %); развлекательность (5,4 %). Полученные данные несколько противоречат распространенному мнению относительно доминирования развлекательной информации среди читательских вкусов: как видим, этот критерий занимает последнее место, уступая в процентном отношении, в первую очередь, заинтересованности и значимости.

В украинском информационном пространстве, к сожалению, интересной, познавательной информации недостаточно. Кроме того, во время анализа материалов СМИ создается впечатление, что современного украинского потребителя информации целеустремленно подводят к мысли о необходимости отказаться от всего исторического, культурного, национального и жить так, «как живет Европа». Хотя известно, что Европа начиналась именно с формирования чувства самоуважения гражданина, его уважения к своему государству, к своему народу, нации. А некоторые отечественные масс-медиа даже не готовы говорить о национальности, национализме, украинском в позитивном контексте. Сегодня наблюдается тенденция неоднозначного восприятия даже самих этих понятий (о чем, кстати, свидетельствуют не только материалы СМИ, но и даже лексикографические исследования).

Известно, что консолидирует общество изнутри и делает страну узнаваемой для внешнего мира, в первую очередь, символика национальной культуры, которая может быть представлена выдающимися именами, национально-культурными реалиями и т. п. Многие украинские авторы, обеспокоенные имиджем Украины на международной арене, сетуют по поводу негативного характера символической репрезентации на мировом уровне (экологические катастрофы, герои «кассетного скандала», «враги свободной прессы», перманентные кризисы) и отнесенностью символики лишь к поп-культурному регистру (Кличко, Андрей Шевченко, Верка Сердючка). Национально-культурная символика, к сожалению, почти неизвестна за пределами страны. Сегодня украинскому информационному пространству даже свойственна навязчивая пропаганда искривленных представлений о национально-культурных ценностях, традициях Украины, что особенно ярко прослеживается в рекламном дискурсе.

Еще в 1992 году Оксана Пахлевская в «Открытом письме ко всем, кто любит Украину» писала, что «мир, уставший жестокостью и коварством до сих пор известной политики, с интересом ожидает нашего появления на дипломатической арене. Украина имеет уникальный исторический шанс – стать новым типом государства, которое говорит с миром не на языке оружия, а на языке культуры, не на языке страха, а на языке добра» (цит. по.: [Потятиник, Лозинський 1996:242]). К сожалению, это еще не произошло. Надеемся, в Украине все впереди. Но для этого, на наш взгляд, необходимо на государственном уровне разработать и внедрить стратегическую программу формирования и развития национального информационного пространства, создать необходимые условия для трансляции духовных ценностей не под «железным» контролем и по распоряжению власти / владельцев издания, а на основе заинтересованности потребителей информации; создать все условия для повышения уровня квалификации журналистов, которые были бы готовы профессионально освещать культурные феномены.

Колкутіна В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент*

СПЕЦИФІКА ВІЯВУ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ТВОРУ: ОСІ ПЕРЕТИНУ

Будівельним матеріалом для всіх типів ЗМІ, літератури та літературознавства було і залишається слово. Оперуючи словом чи то журналіст, чи письменник, чи літературний критик формулює оцінку, стверджує, переконує, увиразнює або спростовує істинність судження. У будь-якому разі він впливає на глибину осмислення естетичної свідомості реципієн-

та, опосередковано або ж безпосередньо формує його світоглядні засади, художні смаки, аксіологічні пріоритети.

У журналістикознавстві та літературознавстві поліфункціональна семантика слова вимагає правильного тлумачення. Особливо важлива інтерпретація там, де зміст висловлювання спеціально дещо прихований від прямого трактування, де він зашифрований, сугестивний, символічний. Герменевничний стиль (С. Квіт) споріднює журналістику та літературу, в наслідок чого герменевничний феномен «виступає важливою характеристикою людини, окреслюючи її вроджену здатність до розуміння» (Квіт С. М. Герменевтика стилю. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – с.9).

Не зважаючи на великий посутній масив дослідженого у журналістиці та літературі, питання їх взаємозв'язку не розглядалося у сучасній науці. Ми спостерігаємо низку споріднених аспектів, вивчення яких збагатять як літературу, так і журналістику.

Зasadничо важливими спільними ознаками літературного твору, критичної рефлексії та журналістики, на наш погляд, виступають оцінний, аксіологічний компонент; категорії предметності, літературознавчого дискурсу та його структури; родово-жанрові утворення.

Літературно-критичні та історико-літературознавчі оцінки журналіста, письменника або літературного критика, що викладені у журнально-газетних статтях, збірках або ж книгах, залежать від трансформації літературного процесу, від характеру критичних міркувань, літературно-критичних уподобань та сили уяви автора. Оцінний аспект має індивідуально-неповторний, суб'єктивний характер. Духовна, емоційна база автора – журналіста, письменника чи критика – виражається через естетичну оцінку, естетичне почуття, за допомогою логіко-понятійних засобів, яскравих описів-аналогій (Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця ХІХ століття. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1999. – с.11).

Одним із ключових аспектів дослідження художнього, літературно-критичного чи публіцистичного тексту є усвідомлення його перш за все комунікативної природи, адже апіорі такий текст передбачає, як мінімум, двох співбесідників: з одного боку, читача, з іншого – письменника, літературного критика, журналіста. Виступаючи знавцем літератури, власний дослідницький інтерес, свої міркування, уподобання митець адресує читачеві, який обов'язково передбачається, тому що такий текст не існує автономно, він у своїй генезі спирається на читачку присутність.

Таким чином, як основні елементи художнього та публіцистичного твору виокремлюються комунікація та діалог, котрий диференціюється на:

- діалог письменника, журналіста чи критика з читачем;
- діалог автора розвідки з тим письменником, якого він досліджує;
- діалог реципієнта з досліджуванним критиком митцем.

Тут літературний критик виступає посередником: «Посередники – це всі ті, хто, не маючи безпосереднього відношення до процесу творіння художнього комунікату, втручається в процес його циркуляції, займаючи місце між комунікатором та потенційним реципієнтом з метою полегшення процесу комунікації» (Зубрицька М. Категорія читача в літературно-критичних дослідженнях ХХ століття // Записки Перекладацької Майстерні – Львів, 2002. – с.61). У процесі такого діалогу виникає літературно-критичний дискурс, що об'єктивно задається твором як об'єктом сприймання й оцінки (Бубняк Р. А. Літературно-критичний дискурс: сутність, структура, засоби вираження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06. «Теорія літератури» / Р. А. Бубняк. – Тернопіль, 2001. – 20 с.).

З'ясування вказаного аспекту порушить виникнення проблеми співвідношення / зіставлення художнього тексту з особою критика чи журналіста як гіпотетичного, передбачуваного читача, котрий не тільки аналізує, уособлює, а й перебуває поза межами цього тексту. У результаті таких «читацьких» спостережень узагальнюються його думки та відбувається формування рецептивних ресурсів тексту та психологічного ферменту його сприйняття (праці О. Потебні, Л. Виготського, М.Ігнатенко, Г. Клочека, О. Червінської тощо).

Письменник чи журналіст має усвідомлювати, що його художній твір або ж розвідка – це те русло, яке спрямовує творчо-відтворювальну уяву читача, його інтелектуальні операції, навіює йому певні емоційні стани, естетичне сприймання, задає структуру літературно-критичного дискурсу. Тому він має так побудувати свій дискурс, щоб у його структурі відбилася певна оцінна стратегія, спрямовуюча сила сюжетно-фабульних конструкцій. Задля цього він застосовує такі атрибутивні засади, як поетикальні виміри, лінгво-стилістичні елементи вираження критичних оцінок і суджень, рецептивно-риторичні засоби.

Комплексні родово-жанрові сполучення, що функціонують в журналістиці та літературі, знаходять різноманітну модифікацію переважно у публіцистичних виявах – есе, літературному портреті, нарисові, «біографії-світогляду». Ця система жанрів будується за конструктивним принципом аналогії, водночас, кожен із них набуває рис, різновидів та стильової домінанти залежно від проблематики, полемічної спрямованості, знову ж таки – оцінних суджень, пафосу, критеріїв.

Як бачимо, журналістика, література та критична рефлексія, попри власні вироблені індивідуальні принципи, засади і методи, попри, безумовно, онтологічну розмежованість, мають суголосні дотики-перехрестя, спрямовані на глибоке розуміння мистецтва, на бажання збагнути творчу особистість, митця-деміурга. Така свого роду взаємодія, такий універсалізм сприятиме, на наш погляд, на краще засвоєння Слова, усвідомлення його краси і магії. Тому перспективи розвитку вказаної теми, безумовно, неосяжні і невичерпні.

ЗНАЧЕННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ УСПІШНИХ СВІТОВИХ БРЕНДІВ

Бренд (англ. brand) – комплекс понять, які узагальнюють уявлення людей про відповідний товар, послугу, компанію або особистість. «Бренд формує в свідомості споживача уявлення про споживчі якості товару через символіку торгової марки». (Макашев М. О. Бренд: Учеб. пособие для вузов. – 2004. – С. 20)

Бренд може мати вигляд власного імені, символу або графічного зображення, яке представляє товар та однозначно з ним асоціюється в свідомості споживачів. Існує кілька основних трактувань бренду. Згідно першого, – бренд – це сума всіх почуттів, спогадів, образів та емоцій, які виникають у людини, коли вона з ним стикається. Згідно другого, – це обов'язково дуже позитивний образ, який говорить про високу якість та гарну репутацію свого власника.

«Coca-Cola», «Disney», «Starbucks», «Apple», «Nestlé», «Marlboro», «McDonald's», «Mercedes», «Samsung» та «Toyota» – приклади впізнаних успішних брендів. Вони всі отримали елітний статус світових брендів. Важливо також, що ці світові бренди означають дещо однакове для споживачів різних країн, тому що впливовість та стабільність впродовж тривалого часу є важливою частиною визначення поняття бренду.

Підвищення статусу бренду до світового рівня є дуже складною справою, яка вимагає багато зусиль для координації та послідовності виконання. Однією з основних перешкод на шляху досягнення глобальної узгодженості бренду є концепція «єдиної мови». Мова є дуже тендітною темою, і переклад торгових пропозицій з однієї мови на іншу не завжди є простим та однозначним. Зокрема, переклад нюансів емоційних образів бренду може бути досить складним завданням для іншомовних рекламних агентств. Отже, проблемою побудови світового бренду є мовна обмеженість. Рішенням цієї проблеми може бути використання візуальної мови, яка є універсальною мовою міжкультурного спілкування. Тому важливо з'ясувати, як споживачі по всьому світу когнітивно обробляють і реагують на візуальну мову.

Люди – дуже візуальні істоти. Велика частина мозку присвячена сприйняттю візуальної інформації, тому ми звикли до обробки великих обсягів такої інформації в будь-який момент. На противагу, словесна або семантична інформація обробляється повільніше і більш послідовно, ніж візуальна. Візуальна комунікація – процес передачі інформації у формах, які можна читати або бачити.

«Візуальна комунікація створює тексти, які краще сприймаються і легше запам'ятовуються. Через візуальний канал може надходити навіть

більше інформації, ніж відправник намагався відправити. Одна із найважливіших характеристик візуальної комунікації: візуальна комунікація не є такою ж багатозначною, як комунікація вербальна, оскільки вона підлягає більшому контролю. Візуальні знаки мають певну частку умовності» (Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – 2001. – С. 302).

Елементи зображення представляють концепти в просторовому контексті, замість лінійної форми при використанні слів. Вербальні і візуальні комунікації паралельні і зазвичай взаємозалежні засоби, за допомогою яких люди обмінюються інформацією. Слова і образи працюють разом у взаємодоповнюючий спосіб. Слова важливі для позиціонування бренду на ринку і допомагають споживачам раціонально мислити про функціональні переваги і недоліки однієї марки порівняно з іншими. Зображення бренду являє собою сукупність емоційних асоціацій, які складають основу довгострокової лояльності до бренду.

Створення зображень для комунікації ідей припускає використання візуальної мови. Подібно до того, як люди можуть «вербалізувати» своє мислення, вони можуть «візуалізувати» його. Таким чином, візуальна мова являє собою практику використання зображення для передачі концептів.

Візуальна мова є формою комунікації, яка використовує візуальні елементи, на відміну від вербальної мови, щоб передати значення або ідею. Роберт Хорн у своїй книзі «Візуальна мова: глобальна комунікація 21 століття» визначив візуальну мову як поєднання слів, образів та форм в єдину комунікаційну одиницю. Уміння інтерпретувати символи та можливість візуального спілкування є так само важливими, як і уміння читати і рахувати. Деякі люди мислять візуально, в буквальному сенсі «думають картинками», використовуючи ту частину мозку, яка відповідає за емоційність і творчість, щоб обробити і надати сенс інформації.

Саме тому світові бренди використовують переважно візуальну мову. Візуальна мова бренду – це термін, що означає унікальний «алфавіт» елементів дизайну – таких як форма, колір, матеріали, друк та композиція – які прямо чи підсвідомо транслиують цінності компанії і особистості через переконливі образи і стиль дизайну. Цей «алфавіт», якщо є правильно підібраним, призводить до емоційного зв'язку між брендом і споживачем. Візуальна мова бренду є ключовим компонентом необхідним для того, щоб зробити аутентичні та переконливі стратегії бренду, які можуть застосовуватися унікально і творчо у всіх формах комунікацій бренду. Успішна візуальна мова бренду створює незабутній досвід для споживачів, заохочує бізнес і стимулює економічний розвиток компанії.

Візуальна мова бренду – це не тільки комунікація сутності самого бренду та його унікальної позиції на ринку, а також встановлення взаємозв'язків з іншими брендами. Чим більшим лідером є бренд, тим більше значення має його візуальна мова і тим більший вплив вона здійснює.

Світові бренди будуються на візуально ефективних рекламних кампаніях. Успіх реклами світових брендів полягає в правильному володінні візуальною мовою для того, щоб споживачі різних країн могли побачити одне і те ж саме. Спільне значення візуальних ефектів, зображень, на яких зосереджена аудиторія, є культурно актуальними і передають універсальну цінність світового бренду.

Айдаєва Н. М.

*Сумской государственной университет,
соискатель кафедры журналистики и филологии*

К ВОПРОСУ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ УКРАИНЫ

Реализация концепции правового государства тесно связана с развитием средств массовой информации и свободы слова. Так средства массовой информации являются фундаментом для развития украинского информационно-правового пространства: СМИ выступают источником информирования граждан, в том числе и в сфере законодательства; формируют ценностную систему правовой культуры; средства массовой информации являются институтом правовой социализации личности (популяризируют правовые знания, формируют или укрепляют позитивные правовые установки, помогают совершенствовать правовое поведение).

Освещение правовых фактов, событий и явлений имеет свою специфику на всех этапах массово-информационной деятельности, что дает возможность выделить «правовую журналистику» как область предметно-тематической специализации. Правовая журналистика относится к отраслевой или специализированной (нишевой) журналистике и имеет ряд особенностей: данные средства массовой информации имеют определенные тематические и аудиторные характеристики.

Изучив понятия «специализированная», «отраслевая», «профильная» журналистика, на примере периодических печатных изданий, при дальнейшем анализе печатных СМИ, которые систематически освещают проблематику общественной жизни в определенном тематическом направлении и рассчитаны на конкретные аудитории, будем относить их к специализированным изданиям. Проблематика отраслевой журналистики тесно связана с классификацией средств информации по общности их признаков или, другими словами, с типологией СМИ. Самое крупное классификационное деление СМИ сегодня происходит по признаку «печатные-электронные». Правовая журналистика в Украине представлена преимущественно периодическими печатными средствами массовой информации. Основными типологическими характеристиками СМИ являются: территория вещания или распространения; регулярность выхода или вещания (круглосуточное телевидение, ежедневная газета); тираж

(для печатных СМИ), объем аудитории (для электронных СМИ); собственность на издание или телерадиокомпанию; формат выхода; тематическая направленность (деловая, развлекательная, политическая; регион распространения: транснациональные, общенациональные, региональные, местные, муниципальные; учредитель; аудитория; легитимность; качественная и массовая пресса: пресса мнений (качественная, элитарная); пресса новостей (массовая, популярная); издательские характеристики: периодичность, формат, объемы, техника производства. Вопросами типологии периодической прессы занимаются: О. Акопов, Е. Корнилов, А. Бочаров, Б. Есин, Л. Реснянская, И. Шеина, М. Шкондин и др. Заинтересованность этой темой объясняется тем, что именно типологическая характеристика дает возможность оценить и изучить не только особенности исследуемых типов изданий, их роль в социально-политической жизни, но и определить особенности других типов печатной продукции, их взаимообусловленность.

Аудитория специализированного печатного издания и проблематикотематическая направленность являются основными типоформирующими факторами периодического издания. Так, по мнению С. Корконосенко, отраслевые периодические издания рассчитаны для аудитории с более или менее очерченными контурами, что позволяет сохранять устойчивость и конкурентоспособность на медийном рынке. Ориентирующими показателями выбора аудитории специализированного издания являются социально-демографические признаки: пол, возраст, уровень образования и доходов, профессия и др.

На сегодняшний день специфика украинских правовых СМИ является неизученной. Они представлены преимущественно печатными периодическими изданиями и несколькими электронными ресурсами. Сегодня на рынке представлена такая правовая периодика: «Ukrainian Journal of Business Law», «Адвокат», «Бюллетень законодательства и юридической практики Украины», «Ведомости Верховного Совета Украины», «Ведомости Верховного Суда Украины», «Вестник Конституционного Суда Украины», «Закон и бизнес», «Новые нормативные акты», «Официальный вестник Украины», «Право и практика», «Право Украины», «Юридический вестник Украины» и другие. Тематика данных изданий охватывает результаты и процессы функционированию органов законодательной, исполнительной и судебной власти, аспекты профессиональной деятельности юристов-практиков – частных и государственных нотариусов, адвокатов, юристов. Информационными поводами служат правовые факты – нормативно-правовые акты органов власти: законы и подзаконные акты, решения суда, постановления Кабинета Министров Украины, указы органов исполнительной власти на местах и нормативные акты других государственных органов. Жанрово данный тип прессы представлен пре-

имущественно в виде информационных и аналитических журналистских материалов.

Исследование специализированных изданий становится популярным, поскольку они ориентированы на более узкую читательскую аудиторию и дают более глубокое видение отраслевой информации: проблематику, основные принципы, тенденции. С этих позиций необходимым является анализ специализированных печатных периодических изданий не только по типографическим характеристикам, а также составив демографический и психологический портрет аудитории потенциальных потребителей нишевой информации, ее компетентности, уровня образования и культуры. Одним из важнейших условий успешной коммуникации в юридической журналистике является соответствие информационной наполненности текста компетентности ее реципиента. Трансформируя сложную для понимания правовую информацию, СМИ являются основным источником информирования граждан в области законодательства и механизмом формирования ценностной системы правовой культуры общества.

Плукчи Л. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры журналистики*

ПСИХОЛОГИЯ ПРЕСТУПНИКА КАК ОСНОВА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Понять любое поведение человека, в том числе и преступное, невозможно без глубокого проникновения в его психологию, без знания психологических механизмов и мотивов социально-психологических явлений и процессов.

Почему преступление совершено данным человеком? Почему этим человеком совершено именно это преступление? Чтобы ответить на эти вопросы, требуется исследование качеств личности, побудивших ее на совершение того или иного преступления.

Необходимо учитывать, что даже в такой специфической сфере, как преступление, человек действует в качестве общественного существа. Поэтому к нему надо подходить как к носителю различных форм общественной психологии, индивидуально-психологических особенностей, а также приобретенных нравственных, правовых, этических и иных взглядов и ценностей. В целом человек выступает как источник преступного поведения, его субъективная причина, предопределяющие необходимость изучения всей совокупности социологических, психологических, правовых, медицинских и других аспектов личности преступника.

Несомненно, наглядным отличием личности преступника от неправопоступка является сам факт совершения преступления.

Как полагает известный исследователь психологии преступного поведения Ю. М. Антонян, «отличие личности преступника от неправоохранителя состоит в негативной направленности, реальными носителями которой выступают личностные свойства, получившие законченное выражение в виде и характере преступного деяния, являющегося основным мерилом ее глубины и силы» (Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология преступника и расследование преступлений. – М., 1996. С. 135).

Личность преступника представляет собой совокупность социально значимых негативных свойств, развившихся в процессе многообразных и систематических воздействий с другими людьми. Эта личность, являющаяся субъектом деятельности, познания и общения, конечно, не исчерпывается только указанными свойствами, которые к тому же поддаются коррекции. В то же время социальный характер личности преступника позволяет рассматривать его как члена общества, социальной группы или иных общностей, как носителя социально типичных черт.

Наличие отличительных черт личности преступника не следует понимать так, что они присущи всем без исключения лицам, совершившим преступления. Отсутствие их у некоторой части преступников не снимает вопроса о необходимости изучения и их личности как носителя причин преступного поведения. Однако основная масса преступников отличается определенными особенностями (Кудрявцев В. Н. – М. Юрист. С.165-168)

Именно данный факт позволяет говорить о личности преступника как об отдельном, самостоятельном социальном и психологическом типе. Его специфика определяет особенности духовного мира преступников, их реакций на воздействия социальной среды.

Криминалистическое изучение личности преступника осуществляется главным образом для выявления и оценки тех ее свойств и черт, которые порождают преступное поведение, в целях его профилактики. В этом проявляется теснейшее единство трех узловых криминалистических проблем: личности преступника, причин и механизма преступного поведения; профилактики преступлений. При этом, однако, личность преступника центральная в том смысле, что ее особенности первичны, поскольку являются источником, субъективной причиной преступных действий. Если говорить о целенаправленной коррекции поведения, то его невозможно изменить, если указанные особенности останутся прежними.

Для более эффективного расследования преступлений в деятельности правоохранительных органов стал применяться метод формирования психологического портрета, составление которого напрямую зависит от исследований в области личности современного преступника. Рассмотрим далее сущность этого метода.

Суть метода заключается в том, что на основании представленных данных работники, специализирующиеся на составлении психологического профиля, составляют примерное описание преступника, в котором

указывается предполагаемый возраст, раса, пол, семейное положение, служебный статус, сексуальная зрелость, возможное криминальное прошлое, взаимоотношения с потерпевшим, вероятность совершения преступления в будущем (Дуглас Д., Олшейкер М. Охотники за умами: ФБР против серийных убийств. М., КРОН-ПРЕСС, 1998. С. 21)

Задача составления психопрофиля заключается в том, чтобы на основе анализа преступной деятельности сделать предположение о психологических особенностях преступника, определив предварительно его личностные характеристики.

Сфера применения психопрофиля – преступления, в которых преступники в значительной степени индивидуализируют себя. Под этим понимается факт выражения в преступлении собственных фантазий, ситуация, в которой фантазия становится поводом, основой, началом.

В целом личность преступника можно охарактеризовать как некую модель, социальный и психологический портрет, обладающий специфическими чертами.

Преступникам присущи антиобщественные взгляды, отрицательное отношение к нравственным ценностям и выбор общественно опасного пути для удовлетворения своих потребностей или непроявление необходимой активности в предотвращении отрицательного результата. Это определение охватывает и тех, кто совершил преступление умышленно, и тех, кто виновен в преступной неосторожности.

В настоящее время рассматриваются не причины совокупности всех преступлений, а отдельных преступлений. При этом из всего причинного комплекса взяты лишь те факторы, которые «находятся» в самой личности, а не во внешних обстоятельствах, как бы важны они ни были. Для практики борьбы с преступностью, особенно для индивидуальной профилактики и расследования преступлений, основным объектом предупредительных усилий является человек. Это справедливо, поскольку причины всегда в личности, а внешние обстоятельства могут играть роль лишь условий, способствующих или препятствующих совершению преступлений либо нейтральных по отношению к ним.

Євтушенко О. М.

Сумський державний університет, аспірант

АНТИГЕРОЙ ЯК НОВИЙ ГЕРОЙ МЕДІА

Образ героя, культивований у певному соціумі, слугує мірилом соціального, економічного, політичного становища, вказує на рівень організації суспільства та домінуючі в ньому моральні норми. Значну роль у процесі конструювання героїчних типів відіграють засоби масової інформації. Завдяки вивченню типових образів героїв, трансльованих медіа

(своєрідних «медіагероїв»), можна виявити, зокрема, й ціннісні домінанти суспільства.

Останнім часом українські медіа в якості героїчного образу пропонують реципієнтам образ, який умовно можна назвати «благородним злочинцем». Ідеться про тип медіагероїв, які постають у публікації перед читачем зі знаком «плюс», попри те, що по факту є злочинцями, медіа витворюють тип своєрідного сучасного «Робіна Гуда», який страждає за правду й порушує закон в ім'я справедливості й благої справи. Такими доволі часто є герої публікацій «Фактів і коментарів». Наприклад:

– у матеріалі «Ну какой же из деда бандит? Все ведь знают, что он просто защищался» (Факты и комментарии. – 2012. – 25 травня. – № 91. – С. 23) героєм медійники показують чоловіка, який важко поранив із револьвера двох людей;

– у матеріалі «Нежинские «робингуды», боровшиеся с наркоторговлей, получили практически максимальные сроки лишения свободы» (Факты и комментарии. – 2012. – 3 червня. – № 98. – С. 8) журналісти помітно схвально оцінюють дії групи молодиків, звинувачених за вісьмома статтями Кримінального кодексу;

– у матеріалі «Пытаюсь вернуть свою дочь-подростка, ставшую любовницей бандита, отец девушки... оказался за решеткой» (Факты и комментарии. – 2012. – 8 червня. – № 100. – С. 5) героєм постає чоловік, засуджений за нанесення тілесних пошкоджень.

Зважаючи на те, що історії, подібні до наведених, не поодинокі на сторінках ЗМІ, постає питання про причини зміщення норми «гарнопогано», завдяки якому злочинець виявляється позитивним героєм.

Е. М. Доннеллі вказує, що подібний світоглядний зсув, каталізатором якого нерідко виступають ЗМІ, характерний для багатьох суспільств, зокрема й американського, для якого новим героєм став серійний убивця-психопат, герой серіалу «Декстер» (Donnelly A. M. The New American Hero: Dexter, Serial Killer for the Masses // Journal of Popular Culture. – 2012. – Vol. 45, Is. 1. – P. 16), який утім вбиває лише злочинців. З одного боку, така успішність героя-кілера пояснюється втомою суспільства від звичних цінностей, необхідністю пошуку нових еталонів, нехай і негативних за нормами набридлої моралі (Donnelly A. M. The New American Hero: Dexter, Serial Killer for the Masses // Journal of Popular Culture. – 2012. – Vol. 45, Is. 1. – P. 16). З іншого боку, суспільство навпаки прагне спокою, ясності, герізує особу, яка скоює злочин проти злочинця. Доки Декстер убиває «їх», доти наші поняття про «добре» й «погано» залишаються непорушними. Таким чином, антигерой стає героєм завдяки тому, що повертає суспільству розмиту останніми десятиліттями межу між «нами» й «ними», «плюсом» і «мінусом» (Donnelly A. M. The New American Hero: Dexter, Serial Killer for the Masses // Journal of Popular Culture. – 2012. – Vol. 45, Is. 1. – P. 23).

Інше пояснення захоплення суспільства колишніми антигероями дає Р. С. Ламонт: сучасність із необхідністю є добою антигероїв, оскільки, на відміну від героїв, вони зрозуміліші для суспільства, ближчі, вони, як і кожен із нас не позбавлені недоліків. У антигероеві людина впізнає себе, розуміє, що не самотня, постать антигероя ніби консолідує суспільство. Можна сказати, що антигерой «повертає нас до нас самих», повертає людині право бути людиною – недосконалою, грішною, смішною, слабкою (Lamont R. V. From hero to anti-hero // *Studies in the Literary Imagination*. – 1976. – Vol. 9, Issue 1. – P. 22).

Орієнтація українських медіа на новий тип героїв, які в нормі є антигероями, може свідчити й одну суто українську реальність: у матеріалах журналісти вказують на недосконалість правоохоронної й судової системи України, за якої звичайний громадянин не може почуватися безпечно, захищено, відтак єдиним виходом із ситуації для нього постає самозахист. Очевидно, сприйняття суспільством «благородних злочинців» як героїв (про що свідчить частота появи подібних матеріалів у ЗМІ) засвідчує, що пересічні громадяни вбачають у них приклад, учаться відстоювати власні права самостійно, хоч і в не законний спосіб.

Засоби масової комунікації здатні значною мірою самостійно «створювати» героїв, однак у випадку героїзації антигероїв мова швидше йде не скільки про маніпулятивні можливості медіа (бо у кожному з матеріалів наголошено, що на захист героїв публікації ставали широкі суспільні кола), скільки про ціннісні домінанти суспільства. Новий тип медіагероя, яким постає злочинець, засвідчує, що злочин, моральне відхилення, стає моральною нормою для українського соціуму.

РОЗДІЛ 15 СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Ємельянов С. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідувача кафедрою інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент,
Член-кореспондент Академії зв'язку України*

ПРОБЛЕМА БОРОТЬБИ ІЗ КОМП'ЮТЕРНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ

Досягнення, пов'язані із розвитком інформаційного суспільства та активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в усі сфери життєдіяльності людини, мають не тільки позитивні, але й негативні аспекти.

Фахівці в області ІКТ єдині в думці, що, як свого часу досягнення ядерної фізики викликали небезпеку ядерної війни, так і широка інформатизація (комп'ютеризація) стала джерелом нових загроз суспільству, державі і особі. З'явилися нові терміни і явища «Інформаційна зброя», «Інформаційна війна», «Промислове (комерційне) шпигунство», «**Комп'ютерна злочинність**» тощо. (Ємельянов С. Л. Основы информационной безопасности: [конспект лекций] / С. Л. Емельянов. – Вид-во «Юридична література», ОНІОА, 2003. – С.3).

У цьому сенсі досить **актуальною** є проблема боротьби із комп'ютерною злочинністю, яка може мати суттєвий вплив на стан інформаційної безпеки держави, суспільства, окремих юридичних та фізичних осіб, які широко використовують сучасні ІКТ у своїй повсякденній діяльності.

Історично термін «комп'ютерний злочин» (computer crime) уперше з'явився в американській пресі на початку 60-их рр. минулого століття, коли були виявлені перші випадки злочинів, скоєних з використанням ЕОМ. Пізніше цей термін став використовуватися і у правоохоронних органах багатьох країн світу. Також з'явилися інші термінологічні дефініції: інформаційні злочини, злочини у сфері високих технологій, кіберзлочини тощо. З цього моменту почалася наукова полеміка, що йде й понині, стосовно питання, чи має право на життя термін «комп'ютерний злочин» і які саме злочини слід відносити до цієї категорії. При цьому у підході до даної проблеми сформувалися дві протилежні точки зору (Мазуров В. А. Компьютерные преступления: классификация и способы противодействия: Учебно-практическое пособие. – М.: «Палеотип», «Логос», 2002. – С.6).

Одні автори вважають, що використання цього терміну недоречно, адже злочини не прийнято диференціювати по способах та видах технічних засобів, за допомогою яких вони скоюються. При цьому багато традиційних злочинів лише модифікуються через залучення в них засобів обчислювальної техніки, і тому вірніше говорити про комп'ютерні аспекти злочинів, не виділяючи їх у відокремлену групу злочинів.

Також існує думка, що комп'ютерну злочинність слід розглядати як частину «білокомірцевої», економічної чи організованої злочинності (Гудков П. Б. Компьютерная преступность: возникновение, современное состояние и тенденции / П. Б. Гудков // Защита информации. Конфидент.– 1995. – № 4(2). – С.17– 25.)

Інші науковці визнають правомірність використання цього терміну, адже він вже сприйнят як вітчизняною, так і закордонною наукою та судовою практикою.

Загальноприйнятого визначення комп'ютерної злочинності не існує. Ці злочини тісно пов'язані з ЕОМ та комп'ютерними мережами. Вони часто містять у собі цілу низку незаконних дій, здійснених за допомогою системи обробки даних, або проти неї. Термін охоплює комп'ютер, допоміжне устаткування, програмне забезпечення, засоби зв'язку та телекомунікацій, інформаційні мережі та бази даних, комп'ютерну інформацію тощо. Тому під терміном «комп'ютерна злочинність» зараз розуміються всі злочинні дії, при яких електронне опрацювання інформації було порядком їх вчинення або їх об'єктом.

Зазначимо, що український законодавець обрав проміжну позицію між зазначеними вище протилежними точками зору, застосувавши у ККУ назву Розділу XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» (Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // ВВР.– 2001.– № 25-26. – Ст.131). Зараз у кримінальному законодавстві України маємо 6 складів комп'ютерних злочинів (ст. ст.361–3631). Проте аналіз вітчизняної судової практики свідчить, що не всі зазначені норми «працюють» належним чином (Судова практика розгляду справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. – [Електронний ресурс Верховного Суду України]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/C8EABE11C12BFF3AC22576EE004F1E65?OpenDocument>).

Звідси бачимо, що в Україні найбільш поширеним в цій сфері є злочини, відповідальність за які передбачено ст.361 ККУ («Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку»), та ст.362 ККУ, в якій передбачено відповідальність за несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в ЕОМ, АС, комп'ютерних мережах або

зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї.

Проте у 2007–2008 рр. суди не розглядали кримінальних справ про злочини, передбачені статтями 363 («Порушення правил експлуатації ЕОМ, АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється») та 3631 ККУ. («Перешкоджання роботі ЕОМ (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку»), що є певним свідцтвом неадекватності цих норм.

Таким чином, проведене узагальнення практики розгляду судами справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку засвідчило, що при розгляді зазначеної категорії справ окремі суди допускають помилки при кваліфікації дій винних осіб, відмежуванні одних злочинів від інших, вирішенні питань про наявність або відсутність кваліфікуючих ознак вчинених злочинів.

Зокрема, у суддів виникають труднощі при кваліфікації дій винних осіб, коли несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж здійснювалося з корисливих мотивів, з метою викрадення чи заволодіння чужим майном. Зазначені дії і органи досудового слідства, і суди помилково кваліфікують лише за статтями ККУ, якими передбачено відповідальність за вчинення комп'ютерних злочинів, не кваліфікуючи такі дії за сукупністю злочинів, у тому числі й за відповідний злочин проти власності.

Якутко В. Ф.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры информационных технологий,
кандидат технических наук, доцент*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДЕОКОНФЕРЕНЦСВЯЗИ В СУДЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Эффективность судебной заключается не только в беспристрастном и справедливом рассмотрении дела судом, но и в оперативности такого рассмотрения. Оперативность может быть достигнута, в первую очередь, путем технической модернизации судебного процесса.

Важным техническим решением является использование во время судебных заседаний системы видеоконференцсвязи, которая позволит избежать затягивания судебного рассмотрения дела, в связи с невозможностью того или иного участника процесса прибыть в зал судебного заседания.

С принятием Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» судопроизводство получило возможность проводить судебные заседания с использованием видеоконференции (Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. // ВВР України від 22.10.2010 р. – № 41-42; № 43; № 44-45. – С. 1468. – Ст. 529). Указанный закон определяет возможность применения видеоконференции и не устанавливает процессуальных норм для ее применения, ссылаясь на то, что осуществление видеоконференцсвязи в судебном процессе должно происходить в порядке, установленных процессуальным законом.

В связи с этим Президент Украины подписал закон о внесении изменений в законодательные акты, которые предусматривают введение видеоконференцсвязи в гражданском, хозяйственном и административном судебных процессах. (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відео конференції: Закон України від 04.07.2012 р. // Урядовий кур'єр від 17.08.2012 р. – № 148.). Основной целью введения видеоконференцсвязи является экономия финансовых и временных затрат граждан, которым ранее необходимо было лично являться в суд.

Уголовное судопроизводство, где использование современных технологий наиболее востребовано, получило нормы определяющие порядок проведения видеоконференции 19 ноября 2012 с принятием нового УПКУ (Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651–VI // Урядовий кур'єр від 06.06.2012 р. – № 99).

Согласно этим изменениям, суд по своей инициативе или по ходатайству стороны, третьего лица, прокурора, иного участника судебного процесса может принять постановление об их участии в судебном заседании в режиме видеоконференции.

Согласно УПКУ проведения видеоконференции возможно при допросе, опознания лиц или вещей в случаях, когда невозможно присутствие лиц в досудебном производстве по состоянию здоровья или по другим уважительным причинам, при необходимости обеспечения безопасности личности, обеспечения оперативности проведения досудебного следствия или допроса малолетнего или несовершеннолетнего свидетеля, потерпевшего, а также по другим уважительным причинам определенных следователем или прокурором.

Использование в судебном заседании технических средств и технологий должно осуществляться таким образом, чтобы обеспечить надлежащее качество изображения и звука, возможность участников процесса слышать и видеть ход судебного заседания, задавать вопросы и получать ответы, реализовывать другие предоставленные им процессуальные права и исполнять процессуальные обязанности.

Решение о проведении видеоконференции устанавливается постановлением суда. Участие лица в судебном заседании в режиме видеоконференции решает суд при наличии соответствующего ходатайства или по собственной инициативе не позднее, чем за пять дней до проведения заседания. Законодатель не ограничивает юрисдикцию и инстанцию суда, в котором возможно проведение видеоконференции. Постановление суда, принятое по результатам решения этого вопроса, обжалованию не подлежит.

Копия постановления об участии лица в судебном заседании в режиме видеоконференции отправляется в суд, который обязан организовать его выполнение, и лицу, которое принимает участие в судебном заседании в режиме видеоконференции. Вынесение постановления об участии лица в судебном заседании в режиме видеоконференции не лишает его права прийти в зал судебного заседания и принять участие в общем порядке.

Ход и результаты процессуальных действий, проведенных в режиме видеоконференции, фиксируются судом с помощью технических средств видеозаписи. Носитель видеозаписи видеоконференции является приложением к протоколу судебного заседания, и после окончания судебного заседания приобщается к материалам дела. Если лицо, подавшее ходатайство об участии в судебном заседании в режиме видеоконференции, находится в зале судебного заседания, она участвует в судебном заседании в общем порядке.

Судебное заседание в режиме видеоконференции может происходить при разрешении споров в судах первой, апелляционной, кассационной инстанций и пересмотра дел Верховным Судом Украины.

Процессуальный закон содержит оговорку, согласно которой, суд откладывает в пределах установленных процессуальным законом сроков рассмотрение дела, в случае возникновения технических проблем, которые делают невозможным проведение судебного заседания в режиме видеоконференции, при наличии постановления суда, кроме случаев, когда в соответствии с процессуальным законом судебное заседание может состояться без участия такого лица.

Для того, что бы граждане были осведомлены о судах оборудованных техникой для проведения видеоконференций, Государственная судебная администрация Украины публикует на своем официальном веб-сайте информацию о проведении оснащения судов. Данная информация должна учитываться судами при постановлении определений о проведении видеоконференций.

Возможность участия в судебных заседаниях в режиме видеоконференции является шагом вперед и в будущем положительно скажется на обеспечении рассмотрения дел в течение реального срока, будучи дополнительной защитой сторон от чрезмерного затягивания процесса.

Логінова Н. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА

Розвиток інформаційного суспільства призвів до того, що інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стали необхідними складовими в роботі фахівців усіх сфер діяльності, в тому числі, і в судочинстві. Питання, пов'язані з використанням ІКТ у системі судочинства визначені в Законах України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 року» (Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102) і «Про судоустрій і статус суддів» (Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. // Відомості Верховної ради України (ВВР). – 2010. – № 41 – 45. – Ст. 529), «Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи» (Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/tul6/info_suddi/conzpercia. – Назва з екрану.) та інших нормативно-правових актах.

Судова система заснована на обміні інформації, швидкість та обсяг якої, можна збільшити шляхом використання ІКТ. Але сучасні технології повинні гарантувати дотримання основних правових принципів, цілісності документів, конфіденційності даних та незалежності судової системи.

За останнє десятиліття в області інформатизації судової системи нашої країни було зроблено чимало.

Розроблені офіційні веб-сайти всіх судових органів, які забезпечують вільний доступ громадян до судової інформації.

Для забезпечення принципів відкритого судочинства та гласності судових процесів створено Єдиний державний реєстр судових рішень України (<http://www.reyestr.court.gov.ua>), в який заносяться всі судові рішення загальної юрисдикції.

Для вдосконалення організації системи судочинства та забезпечення процесів електронного документообігу в 2010 році було прийнято «Положення про автоматизовану систему документообігу суду» (Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.court.gov.ua/969076/Ppasds1>. – Назва з екрану.). Згідно до цього Положення в систему судочинства впроваджуються автоматизовані комп'ютерні системи для забезпечення ефективного функціонування документообігу суду. Такі автоматизовані комп'ютерні системи охоплюють усі технологічні процеси опрацювання судової інформації та дозволяють:

– забезпечити автоматизацію процесів проходження всіх судових документів;

- автоматично розподіляти судові матеріали і справи між суддями;
- складати, перевіряти і відправляти статистичні звіти;
- передавати справи і документи в електронний архів;
- направляти судові рішення в ЄДРСР України та ін.

Сьогодні автоматизована система документообігу «Діловодство-3» встановлена та функціонує практично в усіх судах загальної юрисдикції. В господарських та адміністративних судах України, починаючи з січня 2012 р. використовується комп'ютерна програма «Документообіг спеціалізованих судів».

Проведений аналіз показує, що в системі судочинства широко використовуються ІКТ. Але сьогодні гостро стоїть питання щодо вдосконалення існуючої інформаційно-телекомунікаційної системи судів і створення нових проєктів. Для цього в кінці 2012 року був розроблений «Стратегічний план інформатизації судової системи України» (Стратегічний план інформатизації судової системи України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.court.gov.ua/userfiles/Strateg%20plan.doc>. – Назва з екрану.), який визначає першочергові завдання: вдосконалення існуючого порядку роботи з документами; інтеграція всіх програмних продуктів, що використовуються в системі судочинства; розробка Плану інформатизації судів, з визначенням єдиних принципів, стандартів, тимчасових рамок і бюджетних розрахунків, необхідні для функціонування єдиної судової інформаційної системи; удосконалення програмного забезпечення автоматизованих систем діловодства в судах та забезпечення системного контролю за їх функціонуванням.

Основний проєкт, який буде реалізований в процесі вдосконалення інформатизації судової системи – це проєкт «Електронний суд», запровадження якого забезпечить безперервність судового процесу з використанням новітніх ІКТ, організацію повного циклу електронного документообігу в судовій системі; надасть можливість відкриття провадження за допомогою електронних засобів; здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу; отримання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи; одержання інформації про результати провадження в електронному вигляді.

Основними складовими цього проєкту є: забезпечення повної комп'ютеризації процесів судового діловодства, формування єдиного електронного архіву судових документів; організація відкритого доступу учасників судового процесу до інформації, шляхом створення відповідних он-лайн-сервісів у мережі Інтернет та встановлення в приміщеннях суду інформаційно-довідкових кіосків; впровадження системи електронної відправки та прийому процесуальних документів із застосуванням

електронного цифрового підпису; налагодження системи електронного обміну з базами даних інших державних органів та установ (Підсумки роботи територіальних управлінь Державної судової адміністрації України за 2012 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.court.gov.ua/userfiles/Zvit po TUDSA \(1\). pdf](http://www.court.gov.ua/userfiles/Zvit_po_TUDSA_(1).pdf). – Назва з екрану.).

Таким чином, інформатизація в системі судочинства базується на ефективному використанні ІКТ, які спрямовані на забезпечення прозорості та доступності правосуддя, на підвищенні якості роботи судів та економії державних коштів. Для вдосконалення існуючих процесів інформатизації необхідна подальша інформаційна та технічна модернізація судової системи.

A. V. Zadereyko

*National University «Odessa Law Academy»,
Associate professor of Information Technology department,
Ph. D, associate professor*

S. V. Razdorojnaia

*National University «Odessa Law Academy»,
1-st course student of Faculty of Judicial and Administrative Law*

REALITIES AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT «ELECTRONIC UKRAINE» PROJECT

Today one of the most actual problems in the context of implementation of interaction of the state and society is creation projects in the virtual environment the Internet: electronic government (EGovernment) and electronic control by the state and public processes (EGovernance) (Government Internet Portal – e-Government and e-Governance. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://egov.comesa.int/index.php/en/e-government-resouces/31>. – The name of the screen.).

The electronic government is usually understood as such method of provision of that had already created set of the state services to citizens, business structures in case of which personal interaction between the state and the applicant is minimized at the expense of the greatest possible use of existing information communication technologies.

The aim of this article is analysis historical progress of the Electronic Ukraine project and to determine its role in creation open relations between the authority and society.

Relevance of the subject is in the following:

1. Implementation of the Electronic Ukraine project will raise the level of transparency of the state services; will abate the level of corruption and, as a result to increase efficiency of public administration at all levels of executive power.

2. Implementation of the Electronic Ukraine project opens new opportunities for communication between the nominal government and real society and as a result promotes increasing the level of trust by citizens to all branches of the government and government as a whole.

In independent Ukraine was accepted a number of the documents directed on formation of information society: «The national program of information»; (1998), the decree of the President of Ukraine «About measures to development national component of the global information Internet and ensuring broad access to this network in Ukraine» (2000), the Law «About Electronic Documents and Electronic Document Flow» (2003) (Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 31 травня 2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – Ст. 349), the Law «About the Basic principles of development of information society in Ukraine on 2007 – 2015гг.», the decree «About carrying out electronic consultations with the public on a site «Civil Society and Power» (Ministry of Justice, 2009), the Resolution «About the Statement of the Order of Involvement of Citizens to Formation and Realization of a State Policy» (Ministry, 2010) (Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 9 січня 2007 // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102). However, despite adoption of the listed acts, implementation of the project of the electronic government in Ukraine moves very slowly. Today more than 30 % of authorities have own web resources, however the level of their filling and quality of submission of information, and also interactivity of rendering services remains to the population at a low level. Besides, on the vast majority of them don't have the authentication, allowing bilateral exchange of information between citizens and the government structures. Besides, it should be noted lack of a uniform web portal for access to all variety of the government services. According to the last data – Ukraine takes the 54th place by the level of development of the electronic government (Баранов А. Электронное правительство в Украине? Будет! Когда? // Зеркало недели. – 2002. – № 1).

Unfortunately, Ukraine is at an initial stage of formation of legal interaction of the electronic government: on the one hand there is not developed system of interaction of the power and society which demands immediate reforming for ensuring high-quality functioning of the state, on the other hand the attempt of introduction of the electronic government are reduced to power monitoring behind the population. The Electronic government has to be as the instrument of achievement of the objectives of the administrative reform, capable to modernize all control system of the government. For achievement these goals of the electronic government and, as a result, ensuring its effective functioning in Ukraine, it is necessary to provide:

1. Creation regional network public points of access to resources of the electronic government.

2. To automate interaction between public institutions of different profiles and levels.

3. To create the most transparent and economic scheme of relationship (the government – business) and (the government – citizens).

4. To create «electronic alternative» of physical and legal entities: possibility of registration, licensing, certification, taxation, elections, carrying out payments and many others.

5. To introduce systems of electronic document flow and a digital signature on the basis of the current legislation. Implementation of proposed regulations of the electronic government in Ukraine will provide high-quality changes not only in the interaction of the government and society, but also in the Ukraine domination on the Eurasian space.

Трофименко О. Г.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент*

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЗВІТУВАННЯ В ОЦІНКАХ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ

З метою перетворення податкової служби з фіскального інструменту наповнення бюджету на висококваліфіковану сервісну службу з обслуговування платників податків в державі реалізується масштабна податкова реформа.

Наприкінці 2012 року вагомою подією, спрямованою на оптимізацію чисельності апаратів центральних органів виконавчої влади та їх регіональних відділень, усунення міжвідомчих конфліктів і, як результат, підвищення якості публічного управління та надання адміністративних послуг, стало створення на базі податкової та митної служб Міністерства доходів і зборів України (МДЗУ) (Указ «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» від 24.12.2012 р. № 726/2012). Планується, що за рахунок об'єднання податкових і митних органів суттєво зменшиться загальна кількість видатків на їхнє утримання, зменшиться адміністративний тиск у сфері підприємницької діяльності тощо.

Впровадження в рамках податкової реформи системи електронного декларування, спрощення процедур реєстрації, введення єдиного соціального внеску та низка інших заходів не обійшли увагою авторитетні міжнародні експерти. За результатами 2011 – 2012 років Світовий банк вперше вніс Україну до переліку трьох країн регіону, які найбільш істотно скоротили кількість часу, необхідного для виконання податкових зобов'язань. Україна піднялася відразу на 15 позицій у рейтингу оцінки легкості ведення бізнесу Doing Business – 2013 Світового банку та Міжнародної фінансової корпорації (IFC). Ця динаміка була зумовлена в тому числі поліпшенням позицій держави за критерієм «оподаткування» (рейтинг Paying

Taxes) на 18 пунктів. Рейтинг податкових систем Paying Taxes проводиться щорічно, починаючи з 2006 року, і є складовою Doing Business. Paying Taxes оцінює фінансові та адміністративні витрати бізнесу на адміністрування податків з точки зору окремо взятої середньостатистичної місцевої компанії відповідно до податкових законів та регуляторних норм для кожної окремо взятої країни. Податкове і адміністративне навантаження оцінюються Paying Taxes за трьома основними показниками: 1) витрати часу на ведення звітності та сплату основних податків; 2) сумарна податкова ставка; 3) кількість податкових платежів.

За показником «витрати часу на податкову звітність» експерти Світового банку констатували скорочення з 657-ми годин 2011 року до 491-ої години у рейтингу 2012 року. Цьому сприяли масштабні заходи з популяризації та вдосконалення систем електронної звітності, спрощення процедури реєстрації нових платників ПДВ, удосконалення декларацій та податкових розрахунків.

Так, для України за показником «сумарна податкова ставка» порівняно з 57,1 % у 2011 році експерти Світового банку зафіксували її зниження до 55,4 % у 2012 році. Податковим кодексом запланована подальша лібералізація ставок: ставку податку на прибуток з 1 січня 2013 року знижено до 19 %, а ставку ПДВ буде знижено до 17 % у 2014 році. Хоча за думкою фахівців групи Світового банку у Вашингтоні для подальшого поліпшення позиції України в рейтингу Doing Business за показником «оподаткування», значно більш важливими є реформи, спрямовані на зниження адміністративного навантаження, аніж зниження ставок податку на прибуток чи ПДВ (Співавтор Doing Business радить Україні не знижувати податків, а спростити їхнє адміністрування. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.newsr. ua/finance/doing_business.html. – Назва з екрану).

Значний прогрес України у рейтингу Paying Taxes зафіксовано за показником «кількість платежів»: від 135 платежів у 2011 р. до 28 – у 2012.

Отже, завдяки впровадженню електронних сервісів загальний рейтинг податкових умов в Україні зріс аж на 18 пунктів. Зараз Paying Taxes оцінює податкові умови в 185 країнах світу. Експертами Світового банку у звіті рейтингу Paying Taxes 2013 було відзначено: «перетворення, які відбуваються в податковій сфері України, відповідають актуальним світовим трендам» (Білі починають і виграють. Світовий банк: «Українська податкова система – у тренді» // Вісник податкової служби України. – 2012. – № 46. – С. 10 – 13.).

Якщо ж говорити про те, яке саме місце посідає Україна в рейтингу Paying Taxes 2013, то стає зрозуміло, що наша країна тільки почала виходити з глухого кута. Зі 185 країн загальний рейтинг України піднявся зі 183-го місця до 165-го і зараз займає позицію поміж Кенією та Малі. До речі, наша сусідка Молдова вже другий рік поспіль посідає в цьому рейтингу 109 позицію. Серед країн СНД абсолютним лідером є Казахстан,

який займає 17 позицію в рейтингу. Його громадяни витрачають 170 годин або 21 день на рік для сплати 7 податків із загальною податковою ставкою 28,6 %. Разом з тим, Росія займає 64 позицію (177 годин на сплату 7 податків зі ставкою 54,1 %), а Грузія – 33 місце (280 годин на сплату 5 податків зі ставкою 16,5 %). До речі, за 2012 рік Грузія піднялась у цьому рейтингу на 12 пунктів, Російська федерація – на 30, а Вірменія – аж на 44 пункти. Найсприятливішими країнами з точки зору оподаткування є Об'єднані Арабські Емірати, Катар і Саудівська Аравія. В Об'єднаних Арабських Еміратах існує всього 4 податки, на сплату яких йде 12 годин. В Катарі – 4 податки (48 годин), а громадянам Саудівської Аравії для сплати всього 3 податків необхідно дев'ять діб (Overall ranking and underlying data. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml>. – Назва з екрану).

У рейтингу Forbes найкращих для бізнесу країн Україна посіла 104 місце з-поміж 141 країни, які було проаналізовано за 11 різними показниками: майнові права, інновації, податки, технології, корупція, свобода (особиста, свобода торгівлі та грошова), бюрократія, захист прав інвесторів і продуктивність фондового ринку (Лучшие страны для бизнеса: рейтинг Forbes. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/luchshie-strany-dlya-biznesa-reiting-forbes>. – Название с экрана).

Слід зазначити, що всі ці рейтинги є своєрідними барометрами інвестиційного клімату країни, на які орієнтується іноземний бізнес, вибираючи найбільш перспективні майданчики для розміщення бізнесу та інвестицій, а міжнародні інституції – при виборі партнерів для співпраці. Тож на МДЗУ чекає велика робота щодо покращення податкових умов. У зв'язку з цим, зараз основними напрямками податкової політики обрано вдосконалення системи адміністрування податків і зборів, зокрема, широкомасштабне впровадження електронних сервісів обслуговування і супроводу платників податків; стимулювання інвестиційного клімату, спрямованого на зростання економіки. МДЗУ наголошує, що висновки фахівців Світового банку будуть враховані при розробці Програми лібералізації державної податкової політики, яку доручив сформулювати Президент до 2014 року.

Чанышев Р. И.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры информационных технологий, кандидат юридических наук*

ПРАКТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОГРАММНОГО ПАКЕТА MICROSOFT OFFICE 365 В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Возрастающая мобильность пользователей привела к идее перехода от локальных вычислений к вычислениям в сетевой среде, к так называемым «облачным вычислениям» («cloudcomputing»). Облачный сервис

SaaS подразумевает получение права на использование программы путем ее аренды на оговоренный срок. (Чанишев Р. И. «Cloudcomputing» («Облачные вычисления») как способ легализации программного обеспечения // Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці та професійній діяльності правознавців. – Мат. VI молодіжної наук. конф. Одеса, 2010. – С. 109-116.).

30 ноября 2011 года региональное представительство корпорации Microsoft – «Майкрософт Україна», объявило о запуске в Украине «облачного сервиса» **Office 365**. С 1 февраля 2013 года по всему миру, включая и Украину, стали доступны к приобретению «Office 365 для дома расширенный» и «Office 365 для образовательных учреждений». (Стартовали продажи Microsoft Office 365 и 2013. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://winuser.ru/stati/microsoft/startovali-prodazhi-microsoft-office-365-i-2013.html>. – Название с экрана.)

«**Office 365 для образовательных учреждений**» доступен для приобретения любым аккредитованным учебным заведением. При заключении договора требуется подтверждение текущего статуса учебного заведения. (Office 365: планы и цены для образовательных учреждений. [Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://office.microsoft.com/ru-ru/academic/FX103045755.aspx> – Название с экрана.)

Состав пакета Microsoft Office 365 зависит от выбранного тарифного плана и, в максимальной комплектации, включает в себя ряд офисных приложений (Word, Excel, OneNote, PowerPoint, Publisher, Access, Project, Visio) и ряд коммуникационных программ – ExchangeOnline (электронная почта, контакты), SharePointOnline (совместная работа над документами), LyncOnline (обмен мгновенными сообщениями, видеотелефония, видеоконференции).

Для проверки соответствия системных требований пакета «Офис 365» имеющемуся в наличии оборудованию, а так же для проверки возможности использования этого пакета в учебном процессе, была произведена установка нескольких легально приобретенных копий данного ПО. Конфигурация компьютеров, на которых проверялось функционирование «Офис 365», соответствовала конфигурации компьютеров, используемых для проведения практических занятий по курсу «Основы информатики и вычислительной техники».

Проверка показала принципиальную возможность использования пакета «Офис 365» на имеющемся оборудовании. Для установки данного ПО требуется наличие на компьютере операционной системы Windows 7 или 8 версии и 1 Гб оперативной памяти. К сожалению, на части имеющихся в классах компьютеров используется ОС Windows XP и установлено всего 256 Мб оперативной памяти. В остальном все имеющееся в компьютерных классах оборудование полностью соответствует системным

требованиям пакета «Офис 365», включая требования по подключению к сети Интернет.

Конструкция имеющихся в учебных классах компьютеров позволяет провести установку дополнительных модулей оперативной памяти. С учетом невысокой стоимости модулей памяти (затраты составляют примерно 33 грн. на каждый обновляемый компьютер), и простоты операции ее установки, подобная модернизация вполне оправдана. Обновление операционных систем возможно провести в рамках программы лицензирования **MicrosoftDreamSpark** (ранее называвшейся MSDN AcademicAlliance), предоставляющей очень значительные скидки для образовательных учреждений (Чанышев Р. И. Выбор видов лицензирования программного обеспечения для высших учебных заведений Украины. // Мат. І молодіжної наук. конф. «Використання сучасних інформаційних технологій в підготовці та професійній діяльності правознавців». – Одеса: Юрична література, 2005. – С. 25-30.).

Право на участие в программе **MicrosoftDreamSparkStandard** имеют **любые учебные заведения**. Право на участие в расширенной версии – **DreamSparkPremium** имеют факультеты университетов, на которых производится обучение по одному из оговоренных Microsoft предметов (Рекомендации по определению предметов типа «наука, технологии, техника или математика: Электронный ресурс]: – Режим доступа: <https://www.dreamspark.com/Institution/STEM.aspx> – Название с экрана).

Пакет «Office 365 для образовательных учреждений» включает в себя планы A2, A3 и A4, предусматривающий скидки для преподавателей и студентов высших учебных заведений (Office 365: планы и цены для образовательных учреждений. Электронный ресурс]: – Режим доступа: <http://office.microsoft.com/ru-ru/academic/FX103045755.aspx> – Название с экрана).

Наиболее оптимальным для учебного процесса является использование плана A3. В таком случае затраты на использование «Office 365» составят 85 грн. на одно рабочее место студента течении одного семестра обучения, и 153,69 грн. – на рабочее место преподавателя или сотрудника учебного заведения (оплату за использование «Office 365» можно производить ежемесячно).

Поскольку речь идет об «облачных вычислениях», основной особенностью данного программного обеспечения является возможность его свободного перемещения с одного компьютера на другой. Это означает, что «Office 365» может последовательно использоваться одним и тем же лицом, как на рабочем, так и на домашнем компьютере. В случае приобретения подписки на «Office 365» преподавателем или студентом самостоятельно, приобретать еще одну подписку для его рабочего компьютера необязательно.

По результатам практического применения программного пакета «Office 365» можно сделать вывод о том, что использование данного ПОв

учебном процесі не тільки можливо, но й крайнє бажано, так як помімо забезпечення повної легальності програмного забезпечення, дозволяє навчати студентів найбільш сучасним інформаційним технологіям.

Толокнов А. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри інформаційних технологій*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПЕРЕХОДУ САЙТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ НА РЕЖИМ ДОСТУПНОСТІ

Як зазначається в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007. № 12, Ст.102).

Національна політика згідно з цим законом передбачає забезпечення повсюдного доступу до телекомунікаційних послуг та інформаційних ресурсів, забезпечення створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів.

Також при створенні загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів планується забезпечити зменшення нерівності в доступі до інформаційних ресурсів, насамперед осіб, які потребують соціальної допомоги та реабілітації, малозабезпечених верств населення, селян. Це також повинно стосуватися людей з обмеженими фізичними здібностями. Тому проблема доступу до інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема до Інтернет-ресурсів, для людей з обмеженими фізичними здібностями є актуальною.

Ця проблема вирішується в інших країнах. Наприклад, у 1998 р. Конгрес США вніс поправки до Закону про реабілітацію 1973 р., який вимагає від федеральних відомств, щоб їхні електронні та інформаційні технології були доступні для людей з обмеженими фізичними можливостями. Ці поправки носять назву Акт про інвестування робочих місць від 1998 р. У розділі 508 (Section 508) безпосередньо вказано, що для кожної фізичної чи юридичної особи або організації, що надають інформацію за допомогою Інтернет і входять до складу Уряду США, федеральних служб або служб, що фінансуються з Федерального бюджету, виконання вимог доступності є обов'язковим. Більше того, Акт про інвестування покладає відповідальність за доступність вузлів на всіх розробників Web. (Хольцшлаг, Молли, Э. Использование HTML и XHTML. Специальное издание.: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. с. 462.)

13 грудня 2006 р. Генеральною Асамблеєю ООН прийнято Конвенцію про права інвалідів (Офіційний сайт Верховної Ради України.

Конвенція про права інвалідів: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_g71). У статті 9 цієї Конвенції зазначено, що держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення інвалідам доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, включаючи інформаційно-комунікаційні технології і системи.

11 грудня 2008 р. Консорціум W3C опублікував Керівництво щодо забезпечення доступності Web-контенту (WCAG) 2.0 (Переклад російською мовою: <http://accessibility.ru/docs/WCAG20Russian031109.html>. Оригінал цієї версії керівництва: <http://www.w3.org/TR/2008/REC-WCAG20-20081211/>), у якому надано рекомендації з адаптації Інтернет-ресурсів з метою доступності їх для людей з обмеженими фізичними можливостями: інвалідів по зору, по слуху, людей з обмеженою руховою активністю та ін.

27 грудня 2007 р. в Росії був затверджений і прийнятий в дію Державний стандарт «Інтернет-ресурси. Вимоги доступності для інвалідів по зору» (<http://protect.gost.ru/document.aspx?control=7&baseC=6&page=0&month=1&year=2011&search=52872-2007&id=173349>).

29 липня 2009 р. з метою подальшої реалізації державної політики із створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення і на виконання положень статті 9 Конвенції ООН про права інвалідів Кабінетом Міністрів України був затверджений план заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» (Офіційний сайт Верховної Ради України: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=784-2009-%EF>). Проте в цьому плані відсутні пункти, які безпосередньо вказують на розробку державних стандартів доступності Інтернет-ресурсів.

На даний момент в Україні відсутні законодавчі акти та державні стандарти, що регулюють відповідність Інтернет-ресурсів правилам доступності. За останній рік сайт Верховної Ради України (<http://portal.rada.gov.ua>) змінився в кращу сторону, але ж він не став відповідати вимогам доступності. Наприклад, відсутня версія сайту для людей з обмеженням по зору.

Існує думка, що задоволення вимог доступності для Інтернет-ресурсів, збільшує витрати на їх створення: потрібно створення окремої версії для людей з обмеженими фізичними можливостями. Однак якщо розробники будуть слідувати принципам коректної розмітки (згідно W3C), то кардинальних змін при адаптації Інтернет-ресурсів не потрібно. Наприклад, згідно W3C потрібно розділяти розмітку web-сторінок и їх представлення за допомогою таблиць CSS. Не рекомендовано також застосовувати таблиці для оформлення web-сторінок. Але ж, наприклад,

Section 508 не заперечує взагалі використання таблиць и застосування JavaScript.

Таким чином, для створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями, зокрема для забезпечення доступу до Інтернет-ресурсів, план «Безбар'єрна Україна» потребує подальшого розвитку. Крім того перехід інтернет-ресурсів органів державної влади на режим доступності насправді не потребує великих витрат.

Базаров Д. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ассистент кафедры информационных технологий*

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЕИАС «ВЫБОРЫ» НА ВЫБОРАХ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ 2012

Единая информационно-аналитическая система «Выборы» (далее ЕИАС «Выборы») создает единое программно-информационное пространство организационной инфраструктуры выборов и референдумов, что обеспечивает обнаружение предварительных итогов выборов и референдумов в максимально сжатые сроки после окончания голосования.

Материально-техническое обеспечение создания и развития ЕИАС «Выборы» должно базироваться на современной компьютерной, телекоммуникационной технике, системном программном обеспечении и оргтехнике.

Информационная безопасность ЕИАС «Выборы» обеспечивается нормативно-организационными, стандартными программно-техническими и специализированными средствами защиты информации (утверждено постановлением Центральной избирательной комиссии от 21 марта 2003 № 16).

В качестве нормативно-организационного средства выступило создание рабочей группы по обеспечению безопасности функционирования и проверки состояния защищенности программно-технического комплекса информационно-аналитической системы «Выборы народных депутатов Украины» Единой информационно-аналитической системы «Выборы», в состав которой включили с их согласия сотрудников Государственной службы специальной связи и защиты информации Украины и службы безопасности Украины на основании соответствующих предписаний, предоставленных руководителями этих государственных органов или руководителями их региональных органов (утверждено постановлением Центральной избирательной комиссии от 12 октября 2012 № 1450). Результатом работы данной группы стало обеспечение безопасности элементов ИАС «Выборы народных депутатов Украины» ЕИАС «Выборы» и каналов связи, задействованных для обеспечения ее функционирования, располо-

женных в помещениях окружной избирательной комиссии, при передаче сведений о ходе и результатах голосования.

Основной технической проблемой стала проблема последней мили (Last Mile), а именно проблема подключения территориально разрозненных локальных сетей и компьютеров к магистралям связи, или их объединение между собой. В современных условиях развития информационных технологий, когда требования к пропускной способности удаленных соединений определяются необходимостью передачи мегабитных потоков данных (зачастую критичных к временным задержкам), эта проблема стала «краеугольным камнем» при подключении пользователей к корпоративным ЛС, организации территориально-распределенных сетей. Для подключения к сети окружных комиссий были созданы выделенные линии на основе телефонных линий (конечным оборудованием выступал IDSL модем), что дало возможность обеспечить должный уровень безопасности (был создан защищенный туннель), но привело к ряду ограничений, наибольшим из которых была невысокая скорость связи.

В качестве специализированных средств защиты информации выступили индивидуальные криптографические ключи – «токены» (флэш накопители содержащие электронные ключи), которые использовались для авторизации в сети, а также для подписания конечных документов цифровой подписью. Использование криптографических ключей совместно с специализированным программным обеспечением сделало возможным подписание окончательного цифрового протокола окружной избирательной комиссии цифровой подписью председателя комиссии.

Система ЕИАС «Выборы» обеспечила информационную поддержку выполнения предусмотренных законами полномочий избирательными комиссиями и комиссиями по референдуму, центральными и местными органами исполнительной власти и органами местного самоуправления при подготовке и проведении выборов народных депутатов Украины 2012.

Маляренко О. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри інформаційних технологій*

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Наше тисячоліття характеризується бурхливим розвитком інформаційних технологій глобального характеру. Удосконалення комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, створення автоматизованих систем обробки інформації, електронних баз і банків даних, найскладніших аналітичних та експертних систем, а також бурхливий розвиток різноманітних телекомунікаційних мереж, включаючи глобальну мережу Інтернет, істотно змінюють сучасні суспільні відносини.

При переході до нового, інформаційного типу суспільства безліч сфер життєдіяльності людини – економіка, політика, наука, освіта, культура і юридична діяльність – стають неможливими без використання інформаційних технологій.

На думку О. В. Надигіної, інформаційна технологія – це заснована на досягненнях сучасної комп'ютерної техніки та засобів комунікації сукупність процесів впливу на інформацію, інструментарій для отримання різноманітної інформації, а також спосіб взаємодії між членами сучасного суспільства, спосіб спільного прийняття рішень і народження нових знань, створення законодавства, розвитку правової системи держави в цілому (Теоретико-правовий аналіз впливу інформаційних технологій на правосвідомість: Автореферат дисертації на соискання ученої ступеня кандидата юридических наук. /Е. В. Надыгина; Науч. рук. А. В. Петров. – Нижний Новгород, 2007. – 28 с.).

Інформаційна сфера життєдіяльності поступово проходить шлях юридичного оформлення. У цих умовах виникає гостра необхідність підготовки кадрів такого рівня, який би адекватно відповідав потребам практичної діяльності, заснованої на електронно-технологічному регламенті. У число таких фахівців повинні входити і правознавці.

Організація фахової підготовки майбутнього юриста передбачає орієнтацію на подальшу професійну діяльність у контексті застосування сучасних інформаційних технологій навчання, впровадження якісно нових, дієвих дидактичних моделей, спрямованих на формування ключових компетентностей молодого спеціаліста.

У цьому контексті перед викладачами вищих навчальних закладів постає проблема поєднання традиційних методів навчання з новими педагогічними технологіями, спрямованими, зокрема, на формування в студентів інформаційної компетентності у процесі викладання конкретних дисциплін.

Інформаційні технології відкривають нові можливості для формування професійних навичок у студентів-юристів. Використання інформаційних технологій у подачі лекційного матеріалу та проведенні практичних занять підвищує його засвоюваність, формує у свідомості стійкі візуальні образи, дозволяє демонструвати практичний матеріал.

Інтернет, мобільні технології, різні комп'ютерні програми, аналітичні та довідково-правові системи досить легко і швидко освоюються молоддю та активно використовуються ними як під час освітнього процесу, так і у вільний від занять час.

Для юриста-професіонала застосування інформаційних технологій необхідно для вирішення декількох завдань:

- отримання правової інформації,
- підготовка правової інформації для інших,
- здійснення взаємного обміну інформацією,

- підвищення ефективності професійної діяльності.

Для юристів-професіоналів величезне значення мають Інтернет-конференції з правової проблематики. Практика таких конференцій в даний час розвивається дуже активно. На більшості сайтів органів державної влади заявлені конференції на юридичні теми, крім того, подібні конференції організовуються на юридичних порталах і серверах юридичних організацій і вищих освітніх установ, все більш популярними стають Інтернет-форуми і блоги та інші способи інтерактивної взаємодії.

Юридична професійна діяльність у сучасних умовах життя тісно пов'язана з пошуком, обробкою і використанням правової інформації. Традиційні форми і способи отримання інформації про право для юриста-практика і правознавця-дослідника є необхідним інструментом пошуку предметного матеріалу. Правова інформація на друкованих носіях (тексти законів та інших нормативних актів, кодекси і коментарі до них, систематизовані збірники нормативних правових актів, опублікована судова практика тощо), юридична література наукового і практичного значення, як і раніше, залишаються у використанні юристів в якості вихідного інформаційного матеріалу для прийняття правових рішень. Однак життя вимагає від них знань в області інформаційних засобів і технологій пошуку і використання юридичних текстів в електронному вигляді, а також практичних умінь і навичок (компетенцій) їх застосування. Персональні комп'ютери і раціональні способи зміни стану інформації (інформаційні технології) дозволяють юристу швидко знайти і обробити юридичні тексти. Крім того, вони дають можливість вирішувати швидко і правильно, а значить найбільш ефективно, що виникають правові завдання (Информационные технологии в юридической деятельности: учебник для бакалавров / Под общ. ред. проф. П. У. Кузнецова. – 2 изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт, 2012.).

Таким чином, використання інформаційних технологій в юридичній діяльності забезпечує зниження тимчасових витрат, поліпшить якість прийнятого рішення. Для здійснення якісної роботи юриста необхідні статистичні дані, аналітичні матеріали, обмін досвідом з професійною групою. Всі ці відомості юристи все більшою мірою отримують з інформаційних технологій: довідкових правових систем, спеціалізованих баз і банків даних як галузевого, так і міжгалузевого характеру та інших правових джерел, а також мережі Інтернет.

Інформаційні технології стають в даний час невід'ємною складовою частиною правової системи, вони активно впроваджуються в усі напрямки правової діяльності.

РОЗДІЛ 16 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Мороз И. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой физического воспитания,
кандидат педагогических наук, доцент*

Фидирко М. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры физического воспитания, кандидат педагогических наук,
доцент*

ЗАДАЧИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ

Одной из важнейших задач образования является формирование профессиональной компетентности выпускников высших учебных заведений, позволяющей эффективно реализовать приобретенные знания, умения и навыки, профессионально значимые качества при творческом решении нестандартных профессиональных задач (Волков В. Л. Основы професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді. 2004, с. 82). Это в полной мере относится и к студентам юридических специальностей. Существенный вклад в достижение этой задачи вносит физическая подготовка, которая является обязательной составляющей профессионального образования в ВУЗе и строится на основе реализации одного из важнейших принципов педагогической системы – принципа органической связи физического воспитания с практикой трудовой деятельности (Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. 2008, стр.158).

Профессиональная деятельность выпускников юридических специальностей высших учебных заведений является крайне рискованной.

Одной из главных причин риска профессиональной деятельности является низкий уровень физической подготовки в ВУЗах, не в полной мере позволяющий воспитывать и развивать необходимые физические качества для формирования и развития профессионально-значимых свойств и качеств личности.

Чем выше уровень физической подготовки, обеспечивающей выживаемость специалистов в экстремальных условиях, тем эффективнее профессиональная деятельность по пресечению противоправных действий.

По результатам исследований, у специалистов уголовного права увеличивается нагрузка на зрительный анализатор. У выпускников гражданского права большая нагрузка ложится на свойства памяти. Специалистам в области государственного права характерно развитие познавательных

функций мозга, устойчивость сердечно-сосудистых, нервных и функциональных систем.

Эффективность учебной работы студентов в значительной мере зависит от уровня общей работоспособности, быстроты и гибкости мышления, особенностей внимания, долговременной и оперативной памяти, работоспособности зрительного анализатора. Внешние условия, сопровождающие учебный процесс, изменяют уровень перечисленных выше качеств, как правило, в худшую сторону и соответственно снижают эффективность обучения. Так, например, вынужденная однообразная рабочая поза студентов способствует развитию сутулости, искривлению позвоночника. Ограничение подвижности грудной клетки ухудшает глубину дыхания, в результате чего снижается поступление кислорода к работающим органам, в первую очередь к головному мозгу. Малоподвижная рабочая поза ухудшает нормальный ток крови и лимфы в организме, в результате чего развиваются застойные явления в брюшной полости и нижних конечностях, приводя к варикозному расширению вен.

Одним из наиболее эффективных средств формирования личностных качеств, которые способствуют взаимоотношению в конфликтных ситуациях, являются физические упражнения. Целенаправленное использование физических упражнений предполагает, что развитие двигательных возможностей человека неотделимо от развития его личностных качеств, более того определяется ими.

Следовательно, процесс физического воспитания необходимо организовать так, чтобы параллельно решались задачи развития личностных и двигательных качеств у будущих специалистов с высшим образованием и, в частности, будущих юристов.

Особенностью профессиональной деятельности юриста является способность находить наилучшее решение в каждой конкретной ситуации. Следовательно, необходимо выявить типичные конфликтные ситуации в деятельности юриста государственной службы, определить причины их возникновения и воспроизводить их на занятиях по физическому воспитанию, с целью создания готовности к эффективной профессиональной деятельности.

Физическая культура юриста – это знание правил применения физического воздействия, сознательное отношение и психологическая готовность к применению физической силы, умение использовать специальные приемы при задержании правонарушителя. Физическое воспитание осуществляется в единстве с интеллектуальным, нравственным, трудовым и эстетическим воспитанием.

Программы по физической подготовке решаются кафедрами физического воспитания в рамках профессионально-прикладной физической подготовки (ППФП). Основной задачей ППФП является формирование физических, физиологических и психических качеств, способствующих

достигнению и поддержанию готовности к успешной профессиональной деятельности. Данное направление в ППФП будущего юриста должно включать в себя как образовательный компонент по обеспечению личной безопасности, так и прикладную подготовку по активной самообороне, необходимую в будущей профессиональной деятельности юриста.

На кафедре физического воспитания НУ «Одесская юридическая академия» уделяется большое внимание решению этих задач. Хорошо оснащенная спортивная база университета, включающая игровой и тренажерный залы, стадион, залы единоборств и фитнеса, а также стрелковый тир, позволяет проводить как академические занятия по физическому воспитанию, так и тренировочные занятия во вне учебное время на высоком уровне. Опытные преподаватели внедряют современные научные подходы и методы организации занятий, что в целом, способствует решению проблемы профессионального образования будущих юристов.

Мороз І. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідуючий кафедрою фізичного виховання, кандидат педагогічних наук,
доцент*

Павлов Ю. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри фізичного виховання, кандидат педагогічних наук, доцент*

Кучеренко Г. В.

Кандидат педагогічних наук, старший викладач

ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ РУХУ У КОРОТКОЗОРИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ТРЕНАЖЕРІВ

Рухові навики – це такі рухові дії, виконання яких не вимагає спеціально направленої уваги і носить автоматичний характер. Навики є придбаною формою рухових дій людини і утворюються в результаті заучування вправ. При формуванні рухового навика можна виділити три основні стадії: на першій стадії створюється загальне уявлення про рухову дію; тут формується «орієнтована основа дії»; на другій стадії відбувається формування початкового вміння на основі сформованого уявлення; тут провідне значення набуває контроль, який здійснюється чуттєвими органами за тим, як рух виконується, наскільки відповідає наявному зразку; на цій основі коректуються неточності які виникають; на третій стадії відбувається вдосконалення рухового уміння і перетворення його в навик.

Із сказаного очевидно, що не створивши «орієнтовану основу» рухової дії, неможливо перейти до формування початкового вміння, тобто до другої стадії засвоєння, а не сформувавши початкового уміння, неможна приступати до вдосконалення руху.

Таким чином, дві перші стадії є найбільш відповідальними при формуванні рухового навичу, а саме їх реалізація утруднена для дітей з порушенням зору.

І формування уявлення, і контроль за правильністю виконання рухової дії на перших стадіях відбувається у тих хто нормально бачить за рахунок зорового сприйняття і аналізу, і його не вистачає короткозорому; і тільки на стадії вдосконалення роль зорового аналізатора зменшується і замінюється руховими сприйняттями; отже на перших двох стадіях формування навичок руху у дітей з порушенням зору вимагається методичний підхід.

Рухи, які виконуються на тренажерах, координаційно не складні і не пов'язані з переміщенням в просторі, що значно полегшує їх опанування.

Задачі навчання при формуванні навичок рухів у короткозорих дітей при роботі на тренажерах наступні: міцне освоєння вправ на тренажерах; тверде знання термінології вправ; повне уявлення вправи яка виконується.

На перших двох стадіях формування навичок рухів особливо велике значення потрібно надавати методу показу з поясненням. Для успішного формування уявлень безпосередній показ ведучим слід проводити правильно і конкретно. Останній прийом заключається в тому, що послідовно демонструються два варіанта руху – правильний і неправильний, що допомагає тому хто навчається зрозуміти рух.

Перед виконанням руху необхідно приділяти більшу увагу засвоєнню дітьми термінологічних назв вправ які виконуються, добиватися, щоб діти без утруднення виконували рухову дію, яка задається по термінологічному позначенню, необхідно детальніше описання кожного руху який засвоюється. Тут незамінне значення набуває самозвіт тих хто займається, що він робить, завдяки якому вдосконалюється зв'язок словесного позначення з практичною дією, розширюється запас термінології у дітей.

Особливе значення при початковому розучуванні має контроль за правильністю виконуваних рухів і корекції помилок. Своєчасне виправлення помилки привчає дітей до відповідальності перед собою, від чого вони отримують і моральне задоволення.

На перших етапах розучування доцільно засвоювати на одному занятті невелике число вправ, регламентувати число вправ нової дії. При цьому повторне виконання зі стереотипними помилками повинно служити сигналом для міцності засвоєння і запам'ятовування дії має повторення пройденого матеріалу; в задачі кожного наступного заняття обов'язково включення засвоєного на попередніх заняттях матеріалу, що допомагає закріпити руховий навик; для якості і швидкості початкового розучування вправ мають важливе значення інтервали між заняттями – чим вони менш довготривалі тим краще. Ефективніше займатися частіше з невеликою кількістю повторень вправ, ніж рідко з великим об'ємом розучувано-

го матеріалу. Тривалість циклу розучування вправ, які виконуються на тренажерах і вирішують задачі формування рухових навиків перших двох стадій можуть складати 10–12 занять в молодших класах. В старших класах кількість занять може бути скорочена.

Велику увагу на цих заняттях необхідно приділяти також навчанню дітей правильному диханню, включаючи як спеціальні дихальні вправи, так і акустування уваги дітей на диханні при виконанні вправ на тренажерах.

Задача третьої стадії, яка заключається в міцному закріпленні навиків, вирішується на наступних 10–12 заняттях. Для тих тренажерів, на яких можливе виконання з цією ціллю великого числа вправ, складаються спеціальні комплекси. Тут при вивченні метод зліва набуває ще більшого значення. Ведучий пояснює вправу і контролює її виконання, використовуючи термінологію і опис. І тільки в тих випадках, коли словесне коректування не допомагає, знову використовуються методи показу і пасивне виконання. В методиці вивчення на цьому етапі домінує багаторазове повторення вправ; в результаті відбувається стабілізація вивченої рухової дії і перетворення її в руховий навик.

Поряд із закріпленням навиків виконання вправ на цих заняттях одночасно вирішується задача засвоєння і запам'ятовування цілих комплексів вправ. Частина вправ, які входять в ці комплекси, однакові, інші ж, виконуються із одних вихідних положень, направлені на розвиток одних і тих же груп м'язів, але виконуються дещо по іншому.

Для успішного засвоєння короткозорими дітьми навиків орієнтування в залі і для навчання користування тренажерами і засобами наочної інформації, а також при формуванні навиків рухів, які виконуються на тренажерах, велике значення має застосування елементів проблемного навчання, тобто перед дітьми ставляться проблемні ситуації, які їм потрібно вирішити. Доцільно при цьому задавати, тим хто навчається спеціально побудовані питання або давати практичні завдання, наприклад: Скільки видів тренажерів («станцій») є в залі?; Скільки таких-то тренажерів залі?; Які правила техніки безпеки необхідно дотримуватися на такому-то тренажері?; Як правильно користуватися таким-то тренажером, виконувати такі-то вправи?; Яка вправа зображено на карточці.

При постановці питань потрібно виходити із тих вимог, які стояли перед дітьми в процесі навчання. Форма ж питань може бути різною, але представлена у вигляді проблеми, наприклад: Як ви думаєте...?; Як поступити у випадку, якщо...?;

Також повинні даватися завдання, які потребують практичного рішення: пройти від одного виду тренажерів до іншого; встановити потрібну кількість пружин; виконати певну вправу або комплекс; знайти карточку із зображенням такої-то вправи і т. д.

Формуючи навики рухів з використанням тренажерів, розподіл фізичного навантаження на заняттях повинен бути таким, щоб фізіологічна крива відповідної реакції організму дітей піднімалася поступово і мала найбільший підйом в основній частині заняття. Обов'язковою умовою для забезпечення ефективності від заняття з використанням тренажерів є систематичний лікарський контроль. Особливе місце займає контроль за станом органу зору лікарем-офтальмологом. Поточний контроль повинен включати офтальмологічні методики, які показують вплив фізичного навантаження на зоровий аналізатор.

Калиберда О. Г.

*Международный гуманитарный университет, заведующий кафедрой
физического воспитания*

КОМПЛЕКС ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ КОРРЕКЦИИ РАБОТОСПОСОБНОСТИ

В результате исследований установлено, что работоспособность человека определяется генотипом, полом, возрастом людей, зависит от климата и сезона года, физической тренированности, условий труда и учебы. Динамика работоспособности зависит от характера и условий деятельности, а также от физиологических, биологических, психологических и других особенностей субъекта. Выявлено, что наибольшая работоспособность у людей отмечается в конце лета – начале осени, а наименьшая – зимой. В среднем у мужчин, абсолютные величины работоспособности выше, чем у женщин, и они существенно возрастают при физической тренировке у мужчин и женщин. Работоспособность подразделяют на умственную и физическую, а физическую – на силовую, выносливую и скоростную. Под умственной работоспособностью понимают способность человека воспринимать, хранить и перерабатывать информацию. Термином «физическая работоспособность» обозначается потенциальная способность человека показать максимум физического усилия в статической, динамической или смешанной работе. В более узком смысле физическую работоспособность часто понимают как функциональное состояние кардиореспираторной системы (Гридин Л. А., Ихалайнен А. А. и др. Методы исследования и фармакологической коррекции физической работоспособности человека. Под ред. Ушакова И. Б. 2007). Наши педагогические наблюдения на учебных занятиях по физическому воспитанию также подтверждают, что уровень работоспособности студентов снижается в определенные периоды учебной и спортивной деятельности, что проявляется в виде следующих симптомов: вялости, быстрой утомляемости, нарушении сна, предрасположенности к инфекционным и респираторным заболеваниям, психологической неустойчивости и повышенной возбудимости, снижения иммунитета. Утомление и усталость сопровождают такие виды деятельности человека,

в которых имеются экстремальные физические и психические нагрузки, зависящие от их интенсивности и длительности: плавание, стайерский и марафонский бег, шоссейные велогонки и лыжные гонки, тяжелая атлетика, работа шахтеров, сталеваров, операторов и авиадиспетчеров, работа в условиях гипоксии, служба в рядах вооруженных сил и правоохранительных органов. Причиной перегрузок в этих видах деятельности являются психофизиологические факторы, лимитирующие общую и специальную работоспособность. В технологиях профессиональной подготовки специалистов к экстремальным видам деятельности значительное место занимают средства и методы восстановления и коррекции работоспособности. Их применение позволяет значительно ускорить восстановление и повысить уровень развития двигательных навыков, быстроты, силы, выносливости, координации, внимания, памяти.

В системах восстановления и коррекции работоспособности выделяют педагогические, гигиенические, медико-биологические и психологические средства и методы. В практике учебной и физкультурно-спортивной деятельности студентов могут быть рекомендованы комплексы эффективных и доступных для применения средств, в том числе:

1. Педагогические средства.

Правильное методическое построение учебных и тренировочных занятий с соблюдением следующих основных положений:

- выполнение полноценной разминки перед занятием, что обеспечивает быструю настройку организма на предстоящую работу, создает условия для оптимального развития психофизиологических процессов, способствует эффективному восстановлению организма между отдельными упражнениями в процессе занятия;

- выполнение упражнений для активного отдыха и расслабления в интервалах между тренировочными нагрузками и после занятий;

- использование пассивного отдыха в состоянии полного расслабления в оптимальной позе;

- выполнение индивидуально подобранных упражнений для заключительной части тренировки (заминки);

- обязательное выполнение после тренировки восстановительных упражнений.

Систематический педагогический, врачебный контроль и самоконтроль за функциональным состоянием, переносимостью физических нагрузок и коррекция учебно-тренировочного процесса с учетом этих данных.

2. Гигиенические средства: сбалансированное питание, витаминизация, рациональный образ и режим жизни, закаливание, использование естественных природных факторов, восстановительное плавание, гидропроцедуры – теплый, горячий и контрастный души, самомассаж и др. (Журавлева А. И., Граевская Н. Д. Спортивная медицина и лечебная физкультура. 1999).

3. Психологические средства: аутогенная тренировка, методы морально-этического воздействия, психопрофилактики и психотерапии, эмоционально-эстетического воздействия.

4. Медико-биологические средства: фармакологические препараты, теплотерапия, кислородотерапия, электростимуляция.

При выборе средств повышения работоспособности следует предпочесть наиболее физиологичные способы коррекции, не имеющие побочных эффектов. Эффективность коррекции может быть существенно повышена при разумном сочетании нескольких средств, что позволяет уменьшить дозу каждого из них и избежать неблагоприятных побочных эффектов.

Назначение фармакологических препаратов, биологических активных добавок (БАД) и спортивного питания для обеспечения занятий спортом может производить только врач спортивной медицины. Безграмотное применение высокоактивных средств вместо повышения работоспособности может нанести непоправимый ущерб здоровью спортсменов – любителей (Спортивная фармакология и диетология. Под ред. С. А. Олейника, Л. М. Гуниной. 2008).

Применение фармакологических средств является наиболее небезопасным и небезвредным для организма человека методом восстановления и повышения работоспособности. Для коррекции и обеспечения необходимой работоспособности студентов в первую очередь необходимо применять методические, организационные и гигиенические средства.

Малай Л. Ю.

*Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова,
доцент кафедры теории и методики физической культуры и спортивной
медицины, кандидат педагогических наук, доцент*

Рамашов Н. Р.

*Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова,
декан факультета физической культуры и спорта,
кандидат педагогических наук, профессор*

Дуйсебаев Б. Т.

*Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова,
магистрант*

ОПТИМИЗАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ КАРАГАНДИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. Е. А. БУКЕТОВА

Одной из главных задач высших учебных заведений является физическая подготовка студентов, общее руководство физическим воспитанием и спортивно-массовой работой среди студентов, содействие в подго-

товке гармонично развитых, высококвалифицированных специалистов. Очень важен учёт принципа постепенности в повышении требований к овладению двигательными навыками и умениями, развитию физических качеств и дозированию физических нагрузок. Содержание состоит из различных средств, направленных на овладение спортивными навыками и привить студентам интерес к занятиям спортом. Учебный процесс преимущественно направлен на: укрепление здоровья, закаливание организма, повышение уровня физической работоспособности, возможное устранение функциональных отклонений в физическом развитии, ликвидацию остаточных явлений после перенесённых заболеваний, приобретение необходимых и допустимых для студентов профессионально-прикладных умений и навыков. Большое значение в занятиях имеет реализация принципов систематичности, доступности и индивидуализации, строгая дозировка нагрузки и постепенное её повышение.

Развитие физической культуры и спорта студенческой молодежи в Казахстане является одним из важнейших направлений его социальной политики. В числе ценностей, которые должны прививаться молодежи во всех учебных заведениях, независимо от формы собственности, Президент Республики Казахстан называет физическое и духовное развитие молодых людей.

В современной системе физического воспитания студентов вуза в последние годы достаточно отчетливо обозначились процессы снижения эффективности образовательных технологий. Практический опыт показывает, что имеет место несоответствие между требованиями, предъявляемыми современными социально-экономическими условиями жизнедеятельности к системе физкультурного образования, и ее реальным состоянием, что свидетельствует о кризисе ее содержания и организации.

Специалисты едины в том, что традиционный путь освоения ценностей физической культуры с приоритетом физической подготовки, направленный на выполнение унифицированных программных зачетных нормативов, не способствует устранению данного противоречия.

Значимость поднимаемой проблемы возрастает в связи с имеющей место тенденцией к ухудшению состояния здоровья, физического развития и физической подготовленности студентов, обусловленной резким возрастанием интенсификации умственного труда студентов на фоне снижения их двигательной активности.

По данным ряда исследований, выполненных в вузах нашей страны, число студентов с ослабленным здоровьем, не позволяющим им заниматься физической культурой по государственным программам, превышает 30 %. Уровень физической подготовленности, как юношей, так и девушек не отвечает требованиям вузовской программы.

В большинстве вузов страны обязательными занятиями по физической культуре охвачены только студенты первых и вторых курсов, что

ведет к возрастанию количества студентов, имеющих отклонения в состоянии здоровья на старших курсах.

Тенденции, типичные для многих вузов республики, прослеживаются на примере Карагандинского государственного университета им. Е. А. Букетова. Несмотря на имеющую место положительную динамику приобщения студентов к занятиям физической культурой и спортом, для большей части молодых людей такие занятия еще не стали потребностью. Так, в 2012-13 учебном году количество студентов, охваченных систематическими занятиями физической культурой и спортом, составило всего 11 %, в то время как количество студентов, имеющих отклонения в состоянии здоровья составило 16,1 %.

В настоящее время в качестве наиболее современного и продуктивного направления повышения физической подготовленности и здоровья студентов предлагается конверсия спортивных технологий в учебный процесс физического воспитания молодежи в вузе.

Так, в исследованиях подтверждается высокая эффективность спортивно-видового подхода в физическом воспитании студентов в вузе. Он реализуется на основе занятий одним или несколькими видами спорта с использованием современных технологий подготовки спортсменов, адаптированных в учебный процесс и способствующих реализации индивидуальной двигательной потребности, формированию спортивной культуры, повышению физической и специальной подготовленности молодежи.

Работа в данном направлении проводится на факультете физической культуры Карагандинского государственного университета им. Е. А. Букетова. Осуществляемая спортивная направленность практических занятий по физическому воспитанию студентов, переход на клубную систему организации занятий с учетом региональных, национальных, культурно-исторических традиций, материально-технической оснащенности спортивной базы вуза способствуют не только повышению физкультурной активности студентов, но и в целом формированию у них здорового образа жизни, физической и спортивной культуры.

Дербиш Г. В.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры физического воспитания*

МЕТОДИКА ПЛАНИРОВАНИЯ ТРЕНИРОВОК В ГИРЕВОМ СПОРТЕ

В свое время, на определенном этапе развития тренировочных занятий, сложившаяся методика перестала устраивать нас, так как рост спортивных результатов был гораздо скромнее, чем того хотелось бы.

В гиревом спорте есть одна особенность – время выполнения упражнения длится 10 минут. На начальном этапе занятий добиться этого очень

сложно. Для облегчения решения этой задачи нами был введен в тренировочный процесс специальный электронный метроном. С помощью заданного ритма появилась возможность планировать и достигать желаемого результата.

Для облегчения метрономом можно заменить обычным счетом, любое произнесенное в счете трехзначное число составляет одну секунду. Каждый занимающийся определив для себя необходимый ритм, считает его про себя и выполняет движение.

Однако для достижения желаемого результата в подъеме гирь, нужна высокая специальная физическая подготовка, без которой достичь высоких спортивных результатов невозможно.

Какими специальными физическими качествами должен обладать спортсмен, чтобы достичь высоких спортивных результатов: силовая выносливость, скоростно-силовая подготовка, координация движения, силовая подготовка, необходимая подвижность в суставах.

Занятия только с гирями этой задачи не решает. Поэтому нужны специальные упражнения для приобретения вышеперечисленных качеств. Позаимствуем эти упражнения из арсенала тяжелой атлетики, так как гиревой спорт и тяжелая атлетика имеют некоторые сходства в технике. Поэтому для развития вышеперечисленных качеств мы введем в тренировочный процесс следующие упражнения со штангой:

- полуприседания со штангой на плечах;
- подъем штанги на грудь в высокую стойку;
- швунг толчковый;
- рывок штанги с вися или с помоста в высокую стойку.

Все эти упражнения по технике выполнения схожи с техникой подъема гирь.

Принцип расчета тренировочной нагрузки для вспомогательных упражнений и гиревого спорта совершенно различен, так как поставленная цель в вспомогательных упражнениях направлена на достижение высокого результата в подъеме максимального веса, в то время, как в гиревом спорте цель предусматривает максимальное количество поднятых раз в течении десяти минут. В гиревом спорте вес фиксированный, то есть это могут быть гири весом только 24 или 32 кг.

В вспомогательных упражнениях наоборот вес снаряда должен постоянно меняться с последующим увеличением.

Для планирования тренировочных занятий, все расчеты производятся в процентах. Это очень важно понимать и учитывать, так как за основу планирования тренировочных занятий берется сто процентный результат. За сто процентный результат принимается максимально поднятый вес в одном подъеме.

На основе анализа тренировочных занятий исследователи заключили, что эффективность развития силы зависит от числа подъемов и интенсивно-

сти поднимаемого веса в одном подходе, одной тренировке, неделе, месяце. Поднимаемые веса ниже 60 % в расчет не берутся, это разминочные веса.

Кроме этого очень важно соблюдать такое понятие как вариативность тренировки, то есть тренировочная нагрузка должна быть разнообразной по объему, интенсивности, количеству и последовательности выполнения упражнений.

Таблица 1

Поднимаемый вес, выраженный в процентах	Число возможных подъемов в одном подходе	Число возможных подъемов в одной тренировке
100	1	1-3
90	1-2	3-5
80	3-5	4-16
70	5-7	5-18
60	7-9	6-20

Кроме того было определено, что тренировка с весом 70-80 % от максимального результата имеет главенствующее значение для эффекта.

В период планирования тренировочных занятий кроме данных, представленных в таблице, есть еще один важный показатель. В любом выполняемом упражнении (кроме разминочных весов). За одну тренировку нужно выполнять не менее 15 и не более 40 подъемов. Что касается планирования тренировочных нагрузок в недельном цикле, то в этом случае целесообразнее всего руководствоваться абсолютными величинами месячного объема.

Математический анализ позволил выявить распределение месячного объема нагрузки в процентах по недельным циклам и сводятся они только к четырем цифрам 35 %, 28 %, 22 %, 15 %. Эти проценты всегда постоянны, но порядок их расположения можно менять по своему усмотрению.

Все упражнения, связанные с подъемом гирь рассчитываются по другой схеме. В данном случае за 100 % будем принимать максимальное количество поднятых раз в течении 10 минут.

Тренировочный процесс обычно планируется из расчета три тренировки в неделю. Лучший вариант, упражнения с гирями выполнять в одну тренировку по одному упражнению, то есть в первую тренировку включить толчок гирь, во вторую – рывок каждой рукой, в третью – толчок по удлиненному циклу. Тренировку с гирями рекомендуется проводить до 5-ти подходов, количество подъемов индивидуально, расчет в процентах.

Примерно один раз в две-три недели нужно выполнять подъем до предела. Это важно, так как дальнейшее планирование будет связано именно с этим показателем.

Антипова Ж. И.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания*

Фидирко М. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры физического воспитания, кандидат педагогических наук,
доцент*

ВОЗДЕЙСТВИЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ЛИЧНОСТЬ БУДУЩЕГО ЮРИСТА

Учебная дисциплина «Физическое воспитание» в высших учебных заведениях, являясь частью гуманитарного образования, выступает мерой комплексного воздействия различных организационных форм, средств и методов общей и специальной физической подготовки на личность будущего специалиста в процессе формирования его профессиональной компетентности. Она служит целям укрепления здоровья, физического, интеллектуального и духовного совершенствования личности студентов, является характеристикой их общей и профессиональной культуры.

Целью физкультурного образования студентов юридических специальностей ВУЗов является формирование физической культуры личности будущего квалифицированного специалиста. Данная цель осуществляет программирующую функцию и определяет специфику педагогической деятельности при решении следующих воспитательных, образовательных и оздоровительных задач:

- 1) понимание роли физической культуры в развитии личности, в подготовке к профессиональной деятельности;
- 2) освоение научно-практических основ физической культуры и здорового образа жизни;
- 3) формирование мотивационно-ценностного отношения студентов к физической культуре, привитие потребности в регулярных занятиях физическими упражнениями;
- 4) овладение системой практических умений и навыков, обеспечивающих сохранение и укрепление здоровья, развитие психофизических способностей;
- 5) обеспечение профессионально-прикладной физической подготовки студентов, определяющей психофизическую готовность к успешной профессиональной деятельности;
- 6) приобретение опыта использования физкультурно-спортивной деятельности для достижения профессионально значимых целей.

Дисциплина «Физическое воспитание» входит в профессиональный цикл основной образовательной программы, в её базовую (обязательную) часть. Выпускник юридических специальностей ВУЗов обязан понимать

роль физической культуры в физической и профессиональной подготовке, хорошо ориентироваться в вопросах, раскрывающих социально-биологические основы физической культуры и здорового образа жизни, владеть системой практических умений и навыков. Решение задач формирования и развития профессионально значимых свойств и качеств личности осуществляется на практике через применение различных средств.

Одним из эффективных средств в физическом воспитании среди девушек юридических ВУЗов является ритмическая гимнастика. Применение ритмической гимнастики в физической подготовке студенток наилучшим образом решает задачи развития качеств личности, имеющих существенное значение для будущей профессиональной деятельности.

На основании анализа и обобщения педагогической, психологической, специальной, научно-методической литературы, а также программно-нормативных документов нами была разработана экспериментальная программа по ритмической гимнастике, которая была апробирована на занятиях по физическому воспитанию среди студенток I, II и III курсов судебно-административного факультета в период 2011-2012 и 2012-2013 учебных годов.

Программа составлена с учетом основной направленности учебных занятий. Она включает исторический экскурс возникновения ритмической гимнастики, теоретический и практический материалы, комплексы ритмической гимнастики для самостоятельного выполнения, а также рекомендации по самоконтролю во время занятий.

Содержание теоретического раздела способствует овладению студентками специальных знаний для успешной реализации практической частью программы.

Формой практического совершенствования являются академические учебные занятия, которые проводятся с использованием упражнений, способствующих формированию и развитию качеств личности, необходимых студентам юридических специальностей для их будущей профессиональной деятельности.

Распределение учебной нагрузки осуществляется согласно учебного плана по 2 часа в неделю.

В программу включены следующие комплексы ритмической гимнастики для самостоятельных занятий:

- комплекс на развитие выносливости с использованием базовой аэробики и кардиоупражнений;
- комплекс на развитие гибкости с применением фитбола и стретчинг упражнений;
- комплекс на развитие силы и ловкости с использованием фитбола и мал. набивного мяча;
- комплекс для развития силы мышц туловища с использованием различных отягощений.

Занятия, проведенные в течение двух учебных лет, дают нам основание считать, что данная форма проведения учебных занятий имеет действительно оздоровительное значение. Студентки стали меньше болеть и пропускать занятия, посещают их с большим удовольствием, не ищут причин для пропусков, наблюдают за положительными изменениями объема своего тела и тонуса мышц. У них развиваются не только физические качества, но и чувство ритма, добавляется уверенность в себе.

В настоящее время ценным конечным продуктом образовательной деятельности студента должна быть не просто сумма знаний и навыков гуманитарного направления, а его умение применять полученную информацию в нужное время.

Другими словами не технический, выполняющий только указания руководителя, а легко адаптирующийся к внешним условиям специалист, способный к самостоятельному анализу и применению полученных навыков в условиях бурно меняющейся правовой деятельности. Использование программы по ритмической гимнастике позволяет подготовить в Национальном университете «Одесская юридическая академия» творческих, гармонично развитых, высоко квалифицированных будущих юристов.

Барсукова Т. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания*

РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОК ВО ВРЕМЯ ЗАНЯТИЙ ФИТНЕСОМ

Физическое воспитание в высших учебных заведениях является неотъемлемой частью образования. От качества организации и проведения занятий со студентами зависит уровень их физической подготовленности, здоровье, а также отношение к физической культуре.

Сегодня организация учебного процесса, к сожалению, не обеспечивает каждому студенту максимального развития природных данных, глубокого овладения интеллектуальными и физическими качествами. А это, что вполне естественно, вызывает деформации в развитии личности будущего специалиста. Одной из мотивационных составляющих занятий физической культурой является желание юношей и девушек сформировать идеально пропорциональные соотношения частей тела.

Актуальность этой темы проявляется, прежде всего в том, что современные технологии минимизируют нашу физическую активность, а отсутствие движений ведет к самым тяжелым последствиям: ослабевает наш иммунитет, падает защитная способность организма и все это влечет за собой тяжелейшие смертельные заболевания.

Именно это способствовало тому, что мы выдвинули гипотезу исследования – занятия фитнесом во время учебного процесса оказывают

содействие развитию физических качеств, формированию красивого тела, а также привитию интереса студенток к физическому воспитанию.

Нами был проведен опрос студенток с целью выявления наиболее интересных и доступных средств физической культуры. Опрос проводился среди студенток 1-3 года обучения и позволил определить, что хотят заниматься на уроках физической культуры:

- 1 аэробикой (71 %); шейпингом (49 %);
- 2 танцевальными направлениями аэробики (63 %) – это такие виды как, латина, хип-хоп, риверданс, восточные танцы, русский стиль в аэробике и т. д.;
- 3 фитнес-йогой, калланетикой, пилатес (37 %).

Следует внедрять в процесс обучения современные виды спорта, исходя из которых, студент будет стремиться осознано и самостоятельно выполнять разные упражнения вне вуза.

Для достижения поставленной цели предусмотрено решение таких задач:

1. Проанализировать научно-методические работы отечественных и зарубежных ученых по указанной проблеме.
2. Определить особенности структуры и содержания фитнес программ.
3. Разработать и экспериментально апробировать методику занятий фитнесом во время практических занятий по физическому воспитанию.

В работе мы использовали следующие методы исследования: теоретический анализ литературы по данной проблеме, наблюдения, педагогический эксперимент, тестирование, математическая статистика.

Педагогический эксперимент был проведен на базе национального университета «Одесская юридическая академия». В эксперименте приняли участие 86 студенток первого курса института прокуратуры и следствия, которые составили контрольную и экспериментальную группы. По уровню физической подготовленности к началу педагогического эксперимента существенных отличий между студентками обеих групп не было.

Тестирование студенток для оценки скоростно-силовых и силовых способностей, а также гибкости включало 6 тестов, которые проводились по общепринятой методике на занятиях по физическому воспитанию 2 раза в год: сентябрь-октябрь и апрель-май. Тесты были следующими: бег на месте (10 сек); челночный бег (4 x 9); прыжки в длину с места; динамометрия; сгибание и разгибание рук в упоре лежа; подъем туловища (в сед) из положения лежа.

Теоретическая значимость проведенного исследования заключается в дополнении физической подготовки девушек новыми подходами, связанными с разработкой и обоснованием методики развития гибкости у студенток.

Сопоставление данных физической подготовленности контрольной и экспериментальной групп в конце эксперимента позволило определить следующее:

1. Занятия восточными танцами и фитнес-йогой увеличивают силу мышц рук и ног, брюшного пресса, гибкость и, что является самым важным в дальнейшей профессиональной деятельности, статическую выносливость мышц спины (увеличение результатов на 11 %). Статическая выносливость мышц спины – главное качество в рабочей позе инженера путей сообщения и именно на развитие этого качества направлена в основном профессионально-прикладная физическая подготовка.

2. Занятия аэробикой и шейпингом также увеличивают все вышеперечисленные качества. В большой мере это касается таких качеств, как общая выносливость и статическая выносливость мышц спины, что также отвечает требованиям профессионально-прикладной физической подготовки.

Таким образом, занятия и в контрольной и в экспериментальных группах успешно решают задачи физической культуры, в частности профессионально-прикладной физической подготовки.

Все это дает основание активнее использовать современные физкультурно-оздоровительные технологии в физическом воспитании студенток для развития физических качеств, сохранение здоровья и физической трудоспособности, что в свою очередь способствует формированию специалистов новой формации.

Улановский А. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания*

Гоголева Е. Н.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания*

ОТНОШЕНИЕ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ К ЗДОРОВУМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ КАК ЛИЧНОЙ ЦЕННОСТИ

Большинство студентов оценивают своё здоровье как удовлетворительное (56,0 %), как отличное или хорошее отметило более одной трети студентов (40,1 %) и только (3,9 %) опрошенных учащихся оценили его как плохое. Следует указать на то, что у студентов происходит снижение самооценки своего здоровья, как отличное и хорошее, с первого по пятый курсы (с 44,1 % до 29,1 % соответственно). При этом, на первом курсе количество лиц, оценивших своё здоровье как удовлетворительное больше, чем лиц отметивших его, как отличное и хорошее (57,7 % и 44,1 %). Однако на втором курсе данные показатели выравниваются (51,2 % и 47,0 %). Затем на старших курсах происходит увеличение числа респон-

дентов, отметивших своё здоровье как удовлетворительное (62,2 % против 33,5 % опрошиваемых, оценивших здоровье как отличное). Однако число лиц, указавших на своё здоровье как на плохое, остаётся практически неизменным (4,4 %). Отсюда следует, что на субъективном уровне имеется тенденция к уменьшению уровня запаса здоровья к концу обучения.

Вместе с тем, по мере ухудшения самооценок здоровья увеличивается количество студентов, считающих, что у них нет возможностей улучшить состояние своего здоровья (с 12,7 % до 34,4 %). Увеличивается число лиц с первого по пятый курсы, определивших своё состояние здоровья как залог семейного и материального благополучия (с 41,1 % до 55,5 % соответственно). Однако уменьшается контингент студентов с первого по шестой курсы, указавших на то, что хорошее состояние своего здоровья является одним из важных условий успешного обучения в вузе (с 45,9 % до 30,0 % соответственно). Следовательно, снижается значимость данного условия для успешного обучения.

Воснове здорового образа жизни для большинства студентов-юристов (79,9 %) лежит отсутствие вредных привычек. В тоже время, остальные утверждения распределились следующим образом: занятия «традиционной» физической культурой (68,4 %); достаточно продолжительный сон (61,1 %); соблюдение рекомендуемого

Наукой питания (29,2 %); понимание полезности или необходимости здорового образа жизни (27,0 %); занятия физической культурой с акцентом на «качение» мышц (11,5 %); другое (9,8 %); приверженность определённым взглядам (вегетарианству, восточной философии и др.) (5,3 %); следование религиозным предписаниям (3,5 %). Данные обследования показали, что большая часть респондентов сомневается в ведении достаточно здорового образа жизни или не соблюдает его (54,2 % против 45,8 % лиц, считающих, что ведут здоровый образ жизни). В целом важно отметить, что такая ситуация в этом аспекте присутствует на каждом курсе обучения в вузе.

Из числа лиц, сомневающихся в ведении здорового образа жизни, (44,1 %) студентов курят 1-2 раза в неделю и чаще по 3 и более сигарет, (3,1 %) употребляют 1-2 раза в неделю около 200-300 мл водки или 500 мл вина. Физкультурой занимаются, из данного контингента лиц, примерно раз в неделю 1/3 часть респондентов (34,5 %) и вообще не занимаются каждый третий (31,9 %) студент.

Согласно полученным результатам, наиболее часто среди причин, мешающих вести здоровый образ жизни у студентов, не желающих изменять свой образ жизни, (13,2 %) респондентов высказывают мнение о том, что это «не модно» (не принято в их кругу общения; не хотят, чтобы над ними смеялись; зачем он нужен, как его соблюдать и т. п.). Однако у студентов-юристов, которые заявили о желании сделать свой образ жизни более здоровым, среди причин, препятствующих этому преобладали: не-

достаток времени (44,0 %), вредные привычки (41,2 %), семейно-бытовые проблемы (39,0 %), материальные проблемы (36,8 %), отсутствие знаний (35,1 %). Интересно отношение студентов-юристов к оздоровлению своего образа жизни: только половина опрошенных хотят и будут его изменять (48,7 %). В остальных случаях они либо не имеют возможностей (24,7 %); либо вряд ли будут что-то делать, даже имея определённое желание (21,1 %); либо не знают, как это сделать (12,7 %), и часть респондентов (4,8 %) вообще не хотят изменять свой образ жизни. Влияния гендерных различий по данному вопросу не было выявлено.

Предполагается, что реальное представление у половины студентов о здоровье находится в стадии становления. И недостаточное внимание к собственному физическому и психическому здоровью объективно заключает угрозу для осуществления субъективных планов и установок студентов в их будущей профессиональной деятельности, где они не только должны быть образцом надежности для клиентов, но и демонстрировать собственным поведением приверженность здоровому образу жизни.

Вывод: Ценностное отношение к здоровью предполагает не только создание соответствующих социально-гигиенических условий для нормального обучения (труда), но и мотивацию студентов на индивидуальное формирование здорового образа жизни, что должно вписываться в программу юридического вуза, как неотъемлемая составная часть по подготовке профессионала-юриста и являться предметом постоянного социального контроля и управления.

Шурхал Л. А.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания*

Никитченко М. Б.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры физического воспитания*

ВЛИЯНИЕ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОРГАНИЗМ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ

Оптимальный двигательный режим – важнейшее условие здорового образа жизни. Его основу составляют систематические занятия физическими упражнениями и спортом, эффективно решающие задачи укрепления здоровья и развития физических способностей молодежи, сохранения здоровья и двигательных навыков, усиления профилактики неблагоприятных возрастных изменений. При этом физическая культура и спорт выступают как важнейшее средство воспитания.

Полезно ходить по лестнице, не пользуясь лифтом. По утверждению американских врачей каждая ступенька дарит человеку 4 секунды жизни. 70 ступенек сжигает 28 калорий. Общая двигательная активность вклю-

чает утреннюю гимнастику, физкультурные тренировки, работы по самообслуживанию, ходьбу, работу на дачном участке и т. д. Нормы общей двигательной активности точно не определены. Некоторые отечественные и японские ученые считают, что взрослый человек должен в день делать минимум 10-15 тыс. Шагов.

Научно-исследовательский институт физической культуры предлагает следующие нормы недельного объема двигательной активности:

- учащихся ПТУ и средних учебных заведений – 10-14 часов;
- студентов – 10-14 часов;

Основными качествами, характеризующими физическое развитие человека, являются сила, быстрота, ловкость, гибкость и выносливость. Совершенствование каждого из этих качеств способствует укреплению здоровья, но далеко не в одинарной мере. Можно стать очень быстрым, тренируясь в беге на короткие дистанции, очень неплохо стать ловким и гибким, применяя гимнастические и акробатические упражнения. Однако при всем этом не удастся сформировать достаточную устойчивость к болезнетворным воздействиям.

Немаловажное влияние оказывает на здоровье и состояние окружающей среды. Вмешательство человека в регулирование природных процессов не всегда приводит к желаемым положительным результатам. Нарушения хотя бы одного из природных компонентов приводит в силу существующих между ними взаимосвязей к перестройке сложившейся структуры природно-территориальных компонентов.

Загрязнение поверхности суши, гидросферы, атмосферы и Мирового океана, в свою очередь, сказывается на состоянии здоровья людей. Эффект «озоновой дыры» влияет на образование злокачественных опухолей, загрязнение атмосферы на состояние дыхательных путей, а загрязнение пищеварения, резко ухудшает общее состояние здоровья человечества, снижает продолжительность жизни. Здоровье, полученное от природы, на 50 % зависит от условий, нас окружающих.

Реакция организма на загрязнения зависит от индивидуальных особенностей: возраста, пола, состояния здоровья. Как правило, более уязвимы дети, пожилые и престарелые, больные люди. При систематическом или периодическом поступлении в организм сравнительно небольших количеств токсичных веществ происходит хроническое отравление.

В зависимости от величины нагрузки, степени подготовки организма, его функционально-структурных и энергетических ресурсов снижается возможность функционирования организма на заданном уровне, то есть наступает утомление.

Изменение физиологических функций вызывается и другими факторами внешней среды и зависит от времени года, содержания в продуктах питания витаминов и минеральных солей. Совокупность всех этих факторов (раздражителей разной эффективности) оказывает либо стимулиру-

рующее, либо угнетающее воздействие на самочувствие человека и протекание жизненно важных процессов в его организме. Естественно, что человеку следует приспосабливаться к явлениям природы и ритму их колебаний. Оздоровительный и профилактический эффект массовой физической культуры неразрывно связан с повышенной физической активностью, усилением функций опорно-двигательного аппарата, активизацией обмена веществ.

В результате недостаточной двигательной активности в организме человека нарушаются нервно-рефлекторные связи, заложенные природой и закрепленные в процессе тяжелого физического труда, что приводит к расстройству регуляции деятельности сердечнососудистой и других систем, нарушению обмена веществ и развитию дегенеративных заболеваний (атеросклероз и др.). Для нормального функционирования человеческого организма и сохранения здоровья необходима определенная «доза» двигательной активности. Наиболее адекватным выражением количества произведенной мышечной работы является величина энергозатрат. Минимальная величина суточных энергозатрат, необходимых для нормальной жизнедеятельности организма, составляет 12-16 МДж (в зависимости от возраста, пола и массы тела), что соответствует 2880-3840 ккал. Резкое ограничение двигательной активности в последние десятилетия привело к снижению функциональных возможностей.

Таким образом приобщение молодежи к физической культуре – важное слагаемое в формировании здорового образа жизни. Наряду с широким развитием и дальнейшим совершенствованием организованных форм занятий физической культурой, решающее значение имеют самостоятельные занятия физическими упражнениями. Современные сложные условия жизни диктуют более высокие требования к биологическим и социальным возможностям человека. Всестороннее развитие физических способностей людей с помощью организованной двигательной активности (физической тренировки) помогает сосредоточить все внутренние ресурсы организма на достижении поставленной цели, повышает работоспособность, укрепляет здоровье.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С.В. КІВАЛОВА.....	3
--	----------

РОЗДІЛ 1 ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ивакин А. А. ГОСУДАРСТВО И ПРАВО КАК ВАЖНЕЙШИЕ АСПЕКТЫ СУЩНОСТИ ЧЕЛОВЕКА .	5
Дерюгина Т. В. КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ: ПРАВОВЫЕ И ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ	7
Шамша І. В. ЧАС ЯК СУКУПНІСТЬ МОМЕНТІВ «ТЕПЕР» В АПОРИЯХ ЗЕНОНА ЕЛЕЙСЬКОГО ..	9
Маликов Е. Ю. КОНФЛИКТ КАК ОСНОВА РАЗРЕШЕНИЯ ПРОТИВОРЕЧИЙ СОЦИАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ, ЗАЛОЖЕННЫХ В ПРАВЕ	11
Никитченко Е. Э. РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТОВЫХ ДЕЯНИЙ КАК КОНВЕРГЕНТНЫЙ ПРОЦЕСС СОВРЕМЕННОЙ РЕЛИГИОЗНОЙ ЖИЗНИ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ. .	14
Сумарокова Л. Н. ПРИВЕДЕНИЕ К ОЧЕВИДНОСТИ КАК МЕТОД ДОКАЗЫВАНИЯ	15
Гураленко Н. А. ІСТИНА У ПОСТКЛАСИЧНОМУ ВИМІРІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДДІВСЬКОГО ПІЗНАННЯ	18
Капустина Н. Б. «ВОЗРОЖДЕНИЕ» ЕСТЕСТВЕННОГО ПРАВА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ПРАВА	20
Матюшина И. И. СМЫСЛ КАК ПОНЯТИЕ В ИНТЕРТЕОРЕТИЧЕСКИХ ГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ (В СЕМИОТИКЕ КУЛЬТУРЫ).....	22
Мовчан М. М. ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОГО СТРАХУ В ХХІ СТОЛІТТІ.	24
Томкіна О. О. ІДЕОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: МОРАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	26
Токарев Р. М. ДИАЛЕКТИКО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ МИРА	29
Марущак Н. В. РОЗУМІННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ПРАЦЯХ ВИДАТНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ НОВОГО ЧАСУ	32
Галицкий И. РАЗУМ КАК ВОЗМОЖНЫЙ И НЕОБХОДИМЫЙ ИСТОЧНИК ПРАВА УКРАИНЫ. .	34

Токарь Л. В. ДОСТОЙНЫЙ ТРУД ИЛИ ТРУД, ДОСТОЙНЫЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО БЫТИЯ.....	36
Колесникова Ю. С. ЗНАЧЕНИЕ СОБСТВЕННОСТИ В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ.....	39
Палий О. Н. ДИСПОЗИТИВНОСТЬ ПРАВОВЫХ НОРМ.....	41
Гайтан В. В. ПОРУШЕНИЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ (КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ)	43
Петрович З. З. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЦІННОСТІ ПРАВА: СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ.....	45

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Обороотов Ю. Н. О НЕОБХОДИМОСТИ ПОСТРОЕНИЯ СИЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА	48
Завальнюк В. В. ЮРИДИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА НЕОФІЦІЙНЕ ПРАВО	50
Крижановський А. Ф. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК ЯК ПРЕДМЕТ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ	52
Крестовська Н. М. ФІЛОСОФІЯ ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ	54
Богущкий П. П. ПОСТСТРУКТУРАЛИЗМ И СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ЮРИСПРУДЕНЦИИ	56
Костовська К. М. КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВАСТОСОВНИХ АКТІВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЇХ ФУНКЦІЙ.....	58
Колесниченко В. В. Н. ЛУМАН ОБ ИММУННЫХ ХАРАКТЕРИСТИКАХ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ	60
Євграфова Є.П. ПИТАННЯ АВТОРИТЕТУ ПРАВА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	62
Горобець К. В. ПРО РОЗУМІННЯ ІСТИНИ В СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	64
Кравченко С. П. КАТЕГОРИИ В СТРУКТУРЕ МЕТОДОЛОГИИ ЮРИСПРУДЕНЦИИ	67
Тищенко Ю. В. ПРАВОВОЙ МИФ В СИСТЕМЕ ПРАВОВЫХ КАТЕГОРИЙ.....	68
Джолос С. В. АКТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ВЧЕННЯ Т. ГОББСА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	71

Середа О. В. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ	73
Овчинникова А. П. СТРУКТУРА ЭПИДЕЙКТИЧЕСКИХ РЕЧЕЙ	75
Оборотов И. Г. СУЩНОСТЬ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА В ТРУДАХ РУДОЛЬФА ЗОМА И НИКОЛАЯ ЗАОЗЕРСКОГО.....	77
Заморська Л.І. ІНСТИТУТ ПРАВА ЯК ВИРАЖЕННЯ ПРАВОВОЇ НОРМАТИВНОСТІ ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ	79
Davydenko L. CLINICAL LEGAL EDUCATION: BRIDGING TOGETHER JUSTICE AND POOR.....	82
Мельничук О. С. ЦЕНТР И ПЕРИФЕРИЯ КАК ФАКТОРЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГОРОДСКОГО ПРАВА ..	84
Юдин З. М. ВИДЫ ДОГОВОРНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ.....	86
Тернавська В. М. КАТЕГОРІЯ «ПРАВОВЕ ЖИТТЯ» (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ).....	89
Іванченко О. М. КОЛІЗІЯ НОРМ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	90
Матвеева Л. Г. ОСОБЛИВОСТИ ПРАВОСВІДОМОСТІ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА	93
Кормич А. І. ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ У ПРАЦЯХ ТЕОРЕТИКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	95
Міма І. В. ТІЛУМАСЧЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ	97
Білошенко О. Ю. СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОМПРОМІСУ.....	99
Макеєва О. М. ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПРАЦІВНИКІВ МАС-МЕДІА.....	101
Арнаутова Л. П. ПРАВОВА СПАДЩИНА ЯК ПРЕДМЕТ ЮРИДИЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ	103
Буяджи Д. Д. ДИСПУТ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	105
Ковальський О. В. ЕКОНОМІКА ПРАВА ЯК НАПРЯМ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	108
Бар'як А. С. КРИТЕРІЇ ІСРАХІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ АКТІВ.....	110

Андрюшко І. Я. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	112
Головченко М. Ф. ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ	114
Сенидяк Н. М. ПРАВОУТВОРЕННЯ ЯК ПРОЦЕС ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА	117
Буюклі В. І. ОНТОЛОГІЯ ФЕНОМЕНУ ОХОРОНИ ПРАВА	119
Журенок Т. В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЯК КРИТЕРІЙ ЇХ ТИПОЛОГІЇ	121
Бородин В. А. ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЕВРЕЕВ В ОДЕССЕ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ РОССИЙСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ	123
Чувакова А. М. ОБЪЕКТИВНО ПРОТИВОПРАВНОЕ КАК ПРАВОВАЯ АНОМАЛИЯ	125
Тароева В. В. КОНТРОЛЬНАЯ ВЛАСТЬ В СИСТЕМЕ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ	127
Джураєва О. О. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	129
Федоров В. А. ДЕРЖАВНИЙ БОРГ У КАТЕГОРІАЛЬНОМУ АПАРАТІ ДЕРЖАВОЗНАВСТВА	131
Личко В. С. ТРЕТЕЙСЬКІ СУДИ ЯК СУБ'ЄКТИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	133
Повар О. В. ДИТИНА ТА ЇЇ ПРАВА В ПРАВОВІЙ СПАДЩИНІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ	135
Хажинський Р. М. ПРО РЕАЛІЗАЦІЮ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	137
Хижняк Ю. В. ОБ АДРЕСОВАННОСТИ КАК СВОЙСТВЕ ПРАВОВЫХ ТЕКСТОВ	140

РОЗДІЛ 3

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Підрозділ 3.1

Історичні коріння та розвиток інституту адвокатури в Україні

Аракелян М. Р. ПРАВООЗАЩИТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА (ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)	143
Аніщук Н. В. ІНСТИТУТ ПОСЛУХІВ У СУДОВОМУ ПРЕДСТАВНИЦТВІ КИЇВСЬКОЇ РУСІ	145

Єфремова Н. В. ПРОКУРАТОРА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ СТОРІЧЧЯ	147
Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б.Є. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІДУВАННЯ	150
Лешенко Д. Ю. ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ ВІДПОВІДЕЙ НА АДВОКАТСЬКІ ЗАПИТИ У ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ.....	152
Веприцкая В. Н. ПРАВООЩИТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОВЕРЕННЫХ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ СТОЛЕТИЯ (НА МАТЕРИАЛАХ ГОРОДА ОДЕССЫ) .	154
Корнієнко І. В. Є. В. ВАСЬКОВСЬКИЙ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ АДВОКАТУРИ В РОСІЇ.....	157

Підрозділ 3.2

Історія розвитку держави і права

Барабаш Н. О. «АВТОБІОГРАФІЧНІ ЗАПИСКИ» Н. А. МАРКЕВИЧА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО.	159
Попсуєнко Л. О. ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ РИМСЬКОГО ІМПЕРАТОРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЦЕРКВУ.....	161
Бедрій М. М. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА УРАРТУ (І ТИС. ДО Н. Е.)	163
Резнік О.І. НОРМИ НІМЕЦЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ПРАВА ЗА «КАРОЛІНОЮ»	165
Амарян М. Х. СТАНОВЛЕНИЕ ДЕМОКРАТИИ (ИЗ ИСТОРИИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ США)	167
Горяга О. В. ЗРОСТАННЯ РОЛІ СТАРШИНСЬКОЇ РАДИ НА ПОЧАТКУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ	169
Шевчук-Белая Я. В. РЕАЛИЗАЦИЯ ГРАЖДАНСКОГО РАВНОПРАВИЯ СРЕДИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ (ЕВРЕЕВ) В 20-Х ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 30-Х ГГ. ХХ ВЕКА.	171
Остапенко Т. О. ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІ – 80-Х РР. ХVІІІ СТ.	174
Шершенькова В. А. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПРО ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ	176
Розуменко І. В. КЛАСИФІКАЦІЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА ЗА ПРАВОМ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	178

Харлампович А. П. РОЛЬ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ У ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ..	180
Угненко Т. В. ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА СКОРОЧЕННЯ СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ УРСР В РОКИ ДРУГОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ	182
Феоктістова О. М. ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЕНЕРАЛ ПРОКУРОРІВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ...	185
Ченкова К. П. ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МАТЕРИНСТВА І ДИТИНСТВА НА ПВДЕННО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (КІН. ХVІІІ – СЕР. ХІХ СТ.)	187
Васькевич Я. С. МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРАФІАЛЬНОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА НА ПВДНІ УКРАЇНИ КІНЕЦЬ ХVІІІ – ХІХ СТ.: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	189
Мокін І. С. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ТВОРЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ЕПОХИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО	191
Павелко В. О. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИМІЩЕНЬ ДЛЯ АРЕШТОВАНИХ ОСІБ ЗА ВИНЕСЕННЯМ ВИРОКІВ МИРОВИМИ СУДДЯМИ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ	194
Гриб А. М. ПРИМИРЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ: УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД	196
Іліопол І.М. АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	199
Холодницький Н.І. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ДУАЛІЗМУ СИСТЕМИ ПРОКУРАТУРИ США ...	201
Каненберг-Сандул О.К. ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛІРОВАНИЕ ПРОЦЕССА НЕМЕЦКОЙ КОЛОНИЗАЦИИ ЮГА РОССИИ	204

РОЗДІЛ 4

ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Кормич Л.І. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: СУТНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА БАЗА.	206
Вітман К. М. ДОСВІД КОСОВО: ВИСНОВКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПОЛІТОЛОГІЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ	208
Яковлев Д. В. КОНТУРИ ТЕОРІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ В АНАЛІЗІ СУСПІЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	210

Полевой Н. А. НЕКОТОРЫЕ ЧЕРТЫ СПЕКТРАЛЬНОЙ ТРАКТОВКИ РАЗВИТИЯ ПАРАДИГМ В ТЕОРИИ ИСТОРИИ	213
Наумкіна С. М., Маслов Ю. К. ІНСТАНЦІЙ ТА ТРАНСЦЕНДЕНЦІЙ ВЛАДИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	215
Бондар О. М. ДЕЯКІ ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ»	218
Сушко А.І. СУЧАСНА КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ	221
Пехник А. В. НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ	222
Козьмініх А. В. ПРОБЛЕМА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ	224
Паращевіна О. А. СУЧАСНА ДЕРЖАВА У ВЗАЄМОДІЇ З КОЛЕКТИВНИМИ СУБ'ЄКТАМИ ПРАВА ..	226
Гомзякова О. Ю. ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ: ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА	228
Власов В. Г. РІВНІ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	231
Краснопольська Т. М. МОНІТОРИНГ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ПРОЦЕСІ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ: СВІТОВИЙ ДОСВІД	233
Милосердна І. М. ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ»	236
Купцова І. І. РОЛЬ АРХЕТИПУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКА	238
Матієнко А. В. ВПЛИВ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ НА РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ	240
Дисюк Т.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНИХ ПАРАМЕТРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	242
Гаджієва Д. В. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТІВ ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ	244
Полухіна А. В. ВІДМОВА ВІД ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ФОРМА СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	246
Мільчева Г. М. СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.	248

Руженко Л. М. ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	250
Білецька Ю. В. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ	253
Короход Я. Д. НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА ..	255
Андреева Е. С. ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗРЕШЕНИЯ ЭТНОКОНФЛИКТОВ (НА ПРИМЕРЕ ЗАКАВКАЗСКОГО РЕГИОНА)	257
Третьякова Т. М. ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ – ПРЕРОГАТИВА ОСВІТИ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СЬГОДЕННЯ.....	259
Каретна О. О. ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ».....	261
Головченко А. В. СТРУКТУРИ УРЯДІВ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ	263
Колядко Б. С. МОРАЛЬ ЯК ДОМІНАНТНА ЦІННІСТЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ	265
Карпець Ю. В. МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ОЗНАКА ДЕФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ.....	267

РОЗДІЛ 5

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Крусян А. Р. ДОКТРИНАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ОНОВЛЕННЯ (МОДЕРНІЗАЦІЇ) КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО ЗАСАД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	270
Пережняк Б. А. РЕОРГАНІЗАЦІЯ І МОДЕРНІЗАЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ (НА МАТЕРІАЛАХ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ).....	272
Мішина Н. В. «КОДЕКС ЗЕБРИ» ЯК МОДЕЛЬНА СХЕМА ІНКОРПОРАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ	274
Афанасьєва М. В. ПЕРСПЕКТИВНА ТА РЕТРОСПЕКТИВНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	277
Михалёв В. А. КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ НАРОДОМ ВЛАСТИ ЧЕРЕЗ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНЫЕ ОРГАНЫ	279
Крылов Ю.В. ПРОЦЕСУАЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВСЕУКРАИНСКОГО РЕФЕРЕНДУМА	281

Езеров А. А. ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА.....	283
Терлецький Д. С. РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В ПРАКТИЦІ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ	285
Шуліма А. О. ТЕМПОРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАКОНУ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ.....	288
Олькіна О. В. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	290
Волкова Д.Є. СВОБОДА ОБ'ЄДНАНЬ У КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД.....	293
Каплій О. В. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН	295
Куранин В. А. КОНСТИТУЦИЯ ВЕНГРИИ: НОВЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ.....	297
Назарко А.Т. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЕЛИКИХ МІСТ УКРАЇНИ	299
Кулі-Іванченко К. К. ПОСТАНОВИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАМОВЛЕННЯ	302
Дрок Г. М. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ОДНІЄЇ З ГІЛОК ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	304
Петрів І. М. ОРГАНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРИРОДУ.....	306
Сон С. С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО.....	308
Осадча Л. М., Лимар О. С. КОДИФІКАЦІЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА – КРОК ДО РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	311
Прокопчук Л. И. К ВОПРОСУ ГЕНДЕРНОГО РАВНОПРАВИЯ В УКРАИНЕ	313
Астахова Т. В. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ (КЛАСИФІКАЦІЯ) КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ВИБОРАХ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ.	315

Коваленко Р. О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ АГІТАЦІЇ ІСНУЮЧІ В УКРАЇНСЬКОМУ ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	317
Панасюк В. М. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	320
Погібко О.І. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ РЕФОРМИ – ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	322
Салей М.І. ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	324
Мельниченко Н. О. ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄС.	326
Китайка О.В. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	328

РОЗДІЛ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Пашковський М.І. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ НАЦІОНАЛЬНИХ (УРЯДОВИХ) АГЕНТІВ З ПИТАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	331
Зелинская Н. А. ТРАДИЦИОННЫЕ ЦЕННОСТИ И РЕЛИГИОЗНАЯ СВОБОДА: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ ДИСКУРС	333
Короткий Т. Р. ПРОБЛЕМЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ФРАГМЕНТАЦИОННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ОХРАНЫ МОРСКОЙ СРЕДЫ	336
Якубовская Н. А. МЕЖДУНАРОДНЫЕ СПОРЫ В СФЕРЕ РАЗВИТИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗРЕШЕНИЯ.....	338
Дрьоміна-Волок Н. В. ПРАКТИКА МІЖНАРОДНИХ СУДІВ СТОСОВНО ІМПЕРАТИВНОГО СТАТУСУ ЗАБОРОНИ РАСОВІЙ ДИСКРИМІНАЦІЇ	340
Гладенко О. М. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ УМОВИ ПІДПИСАННЯ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС ...	342
Перепьолкін С. М. ЩОДО ВИНИКНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МИТНИХ ВІДНОСИН	345
Чайковський Ю. В. ЄДНІСТЬ ЧИ ФРАГМЕНТАЦІЯ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА?	347
Андрейченко С. С. МЕЖДУНАРОДНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДЕЙСТВИЯ, НЕ ЗАПРЕЩЕННЫЕ МЕЖДУНАРОДНЫМ ПРАВОМ.....	349

Стець О. М. УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	352
Севостьянова Н. І. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ – ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.	354
Хоббі Ю. С. ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СУЧАСНОМУ СВІТІ	356
Мануїлова К. В. УНІФІКАЦІЯ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗАДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В ЄС: РИМ II.	358
Войтович П. П. ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	360
Плотніков О. В. КОНЦЕПЦІЯ ФРАГМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ: ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ.....	362
Белогубова О. А. КОЛЛИЗИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ, ОСЛОЖНЕННЫХ ИНОСТРАННЫМ ЭЛЕМЕНТОМ, В МЕЖДУНАРОДНОМ СУДОХОДСТВЕ	364
Грушко М. В. РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ	367
Хендель Н. В. СТАНОВЛЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ГОСУДАРСТВ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	369
Макаров И. М. ВКЛАД П. Е. КАЗАНСКОГО В РАЗВИТИЕ НАУКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА..	371
Луценко О. О. «ПРАВО НА СУДОВИЙ РОЗГЛЯД» ЯК ОДИН З АТРИБУТІВ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	373
Чибісов Д. М. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ (СОТ) У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	375
Волчкова А. О. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «УМЫШЛЕННОЕ УБИЙСТВО» В ПРАКТИКЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ.....	378
Громовенко К. В. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ООН ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ НАЕМНИЧЕСТВУ	380
Гайдей К. М. ДО ПИТАННЯ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	382
Зубченко Н. И. КОНВЕНЦИИ СОВЕТА ЕВРОПЫ В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ЖИВОТНЫХ.....	384

РОЗДІЛ 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Вишняков О. К. ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З МИТНИМ СОЮЗОМ ЄВРАЗІЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВТОВАРИСТВА	388
Бехруз Х. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ СРАВНИТЕЛЬНОГО ПРАВОВЕДЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ	390
Василенко М. Д. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПРОЯВАХ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА. .	392
Анцупова Т. А. ПРЕЦЕДЕНТНОЕ ПРАВО И ПРАКТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА.....	395
Волок А. А. ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ В СФЕРЕ ТРАНСПЛАНТОЛОГИИ С ЕВРОПЕЙСКИМИ СТАНДАРТАМИ	397
Янчук Н. Д. СРАВНИТЕЛЬНОЕ УГОЛОВНОЕ ПРАВО КАК УЧЕБНАЯ ДИСЦИПЛИНА.....	399
Зоріна О. І. ПРАВО ЄС ЯК САМОСТІЙНА ПРАВОВА СИСТЕМА.....	401
Сурилова О. О. ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНА РЕСУРСІВ НАДР В ЄС	404
Кудін С. В. ПРОСТОРОВІ ТА ЧАСОВІ МЕЖІ ІСТОРИЧНО-ПОРІВНЯЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Ф. І. ЛЕОНТОВИЧА ТА М. Ф. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА.....	406
Зубенко Г. В., Бродникова Т. О., Джумаєва К. Б. ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ РІШЕНЬ ТА ПОСТАНОВ ЄСПЛ	408
Кривцова И. С. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЕС: ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ НОРМАТИВНО- ПРАВОВОГО ОПОСРЕДОВАНИЯ МЕХАНИЗМА ИХ РАЗРЕШЕНИЯ.....	411
Акіменко Ю. Ю. КЛАСИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТЕОРЕТИЧНОГО ПОЯСНЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ.....	414
Скрыпник О. В. НАЗНАЧЕНИЕ НАСЛЕДНИКА КАК ВИД ЗАВЕЩАТЕЛЬНОГО РАСПОРЯЖЕНИЯ: ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В СТРАНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ И УКРАИНЫ.....	416
Пожар О. М. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ В УКРАЇНІ.....	419
Запороженченко А. О. ПРАВО И ТАНАТОЛОГИЯ.....	421

Mykhailo Katsyn EUROPEAN COAL AND STEEL COMMUNITY AS THE FIRST SUPRANATIONAL LEGAL AND POLITICAL EXPERIMENT.....	423
Селезньов В.С. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ	425
Сльчієва О. Р. ПРОБЛЕМИ МЕХАНІЗМУ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ, БОРЖНИКОМ ЗА ЯКИМИ Є ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН, З ПОЗИЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ОРГАНУ	427
Черныш Т. В. ЕВРОПЕЙСКИЙ СУД ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА, ЕГО ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ.	430
Мавроматі О.С. СПОСОБИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДОГОВОРІВ РАДИ ЄВРОПИ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ.....	432
Степанова С. В. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	434
Чистякова Ю. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВИХ ЗНАКІВ ТА ПРАВОВИХ СИМВОЛІВ В РАМКАХ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	436
Давиденко О.І. ПРАВОВИЙ СТАТУС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ ЗОВНІШНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ...	438
Мамич Е. В. КОНЦЕПЦІЯ ПОЗИТИВНОГО РОДИТЕЛЬСТВА В ДОКУМЕНТАХ ООН И СОВЕТА ЕВРОПЫ.....	441

РОЗДІЛ 8

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Підрозділ 8.1

Правові основи митної політики та морської діяльності сучасної України

Додін Є.В. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ – САМОСТІЙНИЙ ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	444
Кормич Б.А. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МИТНИХ ОРГАНІВ.	447
Серафимов В. В. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ МОРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ	449

Прокопенко В.В. К ПОНЯТИЮ «ПРОИЗВОДСТВО ПО ДЕЛАМ О НАРУШЕНИЯХ ТАМОЖЕННЫХ ПРАВИЛ» ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ПРИДНЕСТРОВСКОЙ МОЛДАВСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	451
Федотов О.П. СУЧАСНЕ АДМІНІСТРАТИВНЕ РЕФОРМУВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ	453
Федотова І.О. ЗМІСТ МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	455
Батанова Л.О. ПРАВОВИЙ СТАТУС МІНІСТЕРСТВА ДОХОДІВ І ЗБОРІВ УКРАЇНИ ЯК ОРГАНУ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ.....	458
Коваль Н.О. ІСТОРИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ	460
Сергейчик В.А. СПАСЕНИЕ ОКЕАНА, ГЛОБАЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ.....	462
Аблякимова Е.Е. ЗАКОНОДАВСТВО США ЩОДО ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	464
Зотенко О.О. КЛАСИФІКАЦІЯ ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ. КРИТЕРІЇ РОЗМЕЖУВАННЯ «ТРИВАЮЧИХ» ТА «РАЗОВИХ» ПМП.....	467
Калакайло Р.І. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ.....	469
Левченко С.Г. ВЗАЄМОДІЯ МИТНИХ ОРГАНІВ З СУБ'ЄКТАМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА: УПОВНОВАЖЕНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ОПЕРАТОР.....	471
Біленець Д. А. ОСНОВНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ЕКСПЛУАТАЦІЙНОГО ВІДДІЛУ МИТНИЦІ З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ МИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ В ЗОНІ ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИЦІ.....	473

Підрозділ 8.2

Інноваційний організаційно-правовий механізм створення та функціонування комунальних пароплавств в Україні

Кузнецов С. О. ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМУНАЛЬНОГО ПАРОПЛАВСТВА ЯК СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ КОМУНАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ	475
Нікіша Д.О. ІННОВАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ У СТВОРЕННІ КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ В УКРАЇНІ.....	478
Попов О. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ЕКІПАЖУ СУДЕН КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ В УКРАЇНІ	480

Кузнецов С.С. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В СТВОРЕННІ КОМУНАЛЬНОГО ПАРОПЛАВСТВА.....	482
Мачкур Н.О. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ РОЛЬ У СТВОРЕННІ КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ В УКРАЇНІ	485
Русских Т. В. РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ФОРМУВАННІ КОМУНАЛЬНИХ ПАРОПЛАВСТВ.....	487

РОЗДІЛ 9 ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Кибик О. Н. ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В СФЕРЕ МОРЕХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ.....	490
Подцерковний О. П. ПРО ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СИСТЕМНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СУДНОБУДІВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	492
Хаймінова Ю. В. МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ	494
Котлубай В. О. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ В ОРЕНДУ ТА КОНЦЕСІЮ ОБ'ЄКТІВ ПОРТОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	497
Штуца В. М. ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У МОРЕГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ.....	499
Примаченко І. Ф. НАЦІОНАЛЬНІ ПРОЕКТИ В МОРЕГОСПОДАРСЬКОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ.	501
Зятіна Д. В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОНЦЕСІЙНИХ КОНКУРСІВ В МОРСЬКИХ ПОРТАХ	504
Romanenko K. M. INFORMATION TECHNOLOGY AS A COMPETITIVE ADVANTAGE OF FREIGHT FORWARDERS	506
Суворова О. Л. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	508
Редіна Є. В. РОЗВИТОК ВЛАСНОГО СУДНОПЛАВСТВА ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	511
Семельянова К. С. ВИДИ СТРАТЕГІЇ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ КРУЇЗНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	513

РОЗДІЛ 10

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ТА СОЦІАЛЬНО ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Чанишева Г.І., Чанишев Р.І. ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ТРУДОВИХ ПРАВ.....	516
Сирота І. М. ЗНАЧЕННЯ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	518
Щербина В.І. РОЛЬ КАТЕГОРІЇ «ФУНКЦІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА» У ВДОСКОНАЛЕННІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ПРАЦЮ	520
Лагутіна І. В. ПРАВО ПРАЦІВНИКА НА МОРАЛЬНЕ ЗАОХОЧЕННЯ	523
Соцький А. М. РОБОТОДАВЕЦЬ І ЙОГО ПРЕДСТАВНИКИ ЯК СУБ'ЄКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ І ТРУДОВОГО ПРАВА	525
Тарасенко В. С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ	527
Форманюк В. В. ПРАВОВА ПРИРОДА КАТЕГОРІЙ: СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА, СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА.....	529
Щукін О. С. ТРУДОПРАВОВІ АСПЕКТИ УСУНЕННЯ З ПОСАДИ КЕРІВНИКІВ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	532
Потопахіна О. М. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА КОДЕКСОМ ПРО ПРАЦЮ УРСР 1922 РОКУ	536
Краснов С. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ У КОНСТИТУЦІЯХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	538
Римар Б. А. ТРУДОВИЙ ДОГОВІР З НЕПОВНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ	540
Волошина С. М. ЗАГАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ	542
Сорочишин М. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ДІЇ КОЛЕКТИВНИХ УГОД В ПРОЕКТІ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ	545
Харитонова Л.І. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	547
Приміч Д. В. ВИЗНАЧЕННЯ СТОРОНИ РОБОТОДАВЦЯ ПРИ ВЕДЕННІ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ ТА УКЛАДАННІ КОЛЕКТИВНОГО ДОГОВОРУ	549

Римар І. А. ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЯК ОСНОВНОЇ ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН	551
Мартинюк В. Д. СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.	553
Шишлюк М. О. ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У РАЗІ НАСТАННЯ ІНВАЛІДНОСТІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	555
Кайтанський О. С. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МОЛОДІ УКРАЇНИ.	557
Бориченко К. В. ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМЕЙ З ДІТЬМИ	559
Гудзь А. О. ДІТЯЧА БЕЗДОМНІСТЬ ТА БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ	562
Станчева О. Л. ОБРАННЯ ЗА КОНКУРСОМ ЯК ВИД ОЦІНКИ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ.	564
Пушкаренко С. О. ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ У СФЕРІ ПРАЦІ	566
Байло О. В. ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.	569
Брильова О. В. ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ РОБОТОДАВЦІВ ТА ЇХ ОБ'ЄДНАНЬ	571
Дейнека В. М. ПРИНЦИПИ ВИРІШЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ ЗА АКТАМИ МОП.	573
Дмитрієва К.І. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ..	575
Фальчук В. В. ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ І КОНСУЛЬТАЦІЇ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ СОЦІАЛЬНОЮ ХАРТІЄЮ (ПЕРЕГЛЯНУТОЮ) ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС.	577
Пасечник О. В. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ, РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ПРО ВИРІШЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ	580
Погребняк О. Ю. КОНВЕНЦІЇ МОП ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА	582
Пожарова О. В. ЮРИДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРАЦЮЮЧИХ ЖІНОК НА ОХОРОНУ МАТЕРИНСТВА	584
Тарасюк Т. М. АКТИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	586

Тішко Д. А.	
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ПРАЦІ ...	588
Царюк М. З.	
ПРАВОВІ НОРМАТИВИ РОБОЧОГО ЧАСУ	590

РОЗДІЛ 11

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Каракаш І.І.	
СУЧАСНА ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОРАХУНКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	593
Сидор В. Д.	
ІНКОРПОРАЦІЯ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	595
Зуєв В. А.	
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПОДАТКУ В СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ	597
Локтева-Маклашова Н. В.	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ АКВАКУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	599
Калишук Л. А.	
ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОЛОГО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ	601
Платонова Є. О.	
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ	603
Черемнова А.І.	
ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК ТА БІОСФЕРНИЙ РЕЗЕРВАТ	606
Антонюк У. В.	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГРОМАДСЬКОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	608
Чумаченко І.С.	
СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ТА ІНШИХ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ВОД	610
Степська О. В.	
ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ	612
Гальчинська Н. Ю.	
ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬ.....	614
Годованюк А. Й.	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ПОЛЕЗАХИСНИХ СМУГ....	617

Гоштинар С. Л. ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ В УКРАЇНІ, РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ ТА БІЛОРУСІ	619
Юрескул В. О. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПЕРЕСТОРОГИ ДО ГЕНЕТИЧНО ЗМІНЕНИХ ОРГАНІЗМІВ.	621
Фролова Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ЕМФІТЕВЗИСУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ. .	623
Бавбекова Е. А. ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЗЕМЛЯМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ	625
Березинский П. А. ДУХОВНАЯ ФОРМА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА С ОКРУЖАЮЩЕЙ ПРИРОДНОЙ СРЕДОЙ.	627
Левашкина К. С. ЗЕМЛИ РЕКРЕАЦИОННОГО НАЗНАЧЕНИЯ: СТРОИТЬ МОЖНО!	629
Гайдаржи С. О. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КАДАСТРУ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ КУРОРТІВ	632
Гайдаржи Х. А. ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДЧУЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПЕРЕРОБНИМ КООПЕРАТИВОМ.	634
Караханян К. М. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ГРУП ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ	636
Кубрак О. С. ДЕЯКІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ...	639
Кондратенко Ю. В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	641

РОЗДІЛ 12

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Мизецкая В. Я. МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ТЕРМИНООБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ БИЗНЕСА	644
Мизецкая В. Я., Ладыненко А. П. АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ МОДЕЛИ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ.	646
Кантур К. О. MODERN EUPHEMISMS DIFFERENTIATION	649

Полякова Г. П. СПОСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	651
Миронова М. С. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ	653
Маслова С. Б. К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ПРАВОВОГО ДИСКУРСА В СВЕТЕ КОГНИТИВНЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ НАУЧНЫХ КОНЦЕПЦИЙ	656
Богатырева М. А. ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ.	658
Drobchak A. L. THE FOREIGN LANGUAGE SKILLS COMPETENCE.	660
Абрамова С. Ю. ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ ЯК КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ).	662
Мелашенко М. В. ПРОБЛЕМЫ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДУ.	665
Матієнко А. В. COMMUNICATIVE METHOD OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN LEGAL INSTITUTION.	667
Пономарёв Ю. М. ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА И ОЦЕНКА	670
N. V. Robu A. V. Samokhvalova ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY: GENERAL ASPECTS OF TRANSLATION	672
Шмотіна О. В. ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	675
Язвинская В. В. ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ.	677
Самойленко О. С. PROBLEMS OF MODERN LEGAL LINGUISTICS AND TRANSLATION	679
РОЗДІЛ 13 ЛІНГВІСТИКА ЗМІ ТА ПРАВА	682
Мамич М. В. АБСТРАКТИ З НЕГАТИВНОЮ ОЦІННІСТЮ У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТВОРАХ XX СТОЛІТТЯ	682
Кісельова А. А. КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ ІМІДЖУ ЮРИСТА	684
Дружинець М. Л. МЕДИКО-ПРАВОВА ТЕРМІНОЛЕКСИКА: АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ	686

Сікорська В. Ю. СТИЛІСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «СМЕРТЬ У КИЄВІ»	688
Форманова С. В. МОВА ЗМІ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ	691
Козляковський П. А. СТРУКТУРА ПРАВОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	693
Кисляк Л. Н. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВИ ПРАВА.....	695
Ануфрієва Н. Д. НАВЧАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ	697
Боева Е. В., Дейнега Н. А. АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТОК-ШОУ «ШУСТЕР – LIVE».....	700
Пахомова О. А. УМОВНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В МОВІ ЗАКОНОДАВСТВА	702
Погорілецька А. В. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОФІЦІЙНУ ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ.....	704
Писаренко Л. М. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	707
Дуброва Н.І. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ	708
Максименко Ю. А. МЕТАФОРА У РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ	710
Вейда Т. М. СУГЕСТИВНИЙ ВПЛИВ В УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА	713

РОЗДІЛ 14

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Кузнєцова Т. В. СМИ КАК РЕПРЕЗЕНТАНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ	716
Колкутіна В. В. СПЕЦИФІКА ВИЯВУ ЖУРНАЛІСТСЬКОГО ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО ТВОРУ: ОСІ ПЕРЕТИНУ.....	718
Ушаповська І. В. ЗНАЧЕННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ УСПІШНИХ СВІТОВИХ БРЕНДІВ	721

Айдаева Н. М. К ВОПРОСУ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ УКРАИНЫ.	723
Плукчи Л. В. ПСИХОЛОГИЯ ПРЕСТУПНИКА КАК ОСНОВА РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ	725
Євтушенко О. М. АНТИГЕРОЙ ЯК НОВИЙ ГЕРОЙ МЕДІА.....	727

РОЗДІЛ 15

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Ємельянов С. Л. ПРОБЛЕМА БОРЬБЫ ИЗ КОМПЬЮТЕРНОЮ ЗЛОЧИННОСТЮ В УКРАЇНІ	730
Якутко В. Ф. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДЕОКОНФЕРЕНЦСВЯЗИ В СУДЕБНОМ ПРОЦЕССЕ.....	732
Логінова Н. І. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ СУДОЧИНСТВА	735
A. V. Zadereyko, S. V. Razdorojnaia REALITIES AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT «ELECTRONIC UKRAINE» PROJECT.....	737
Трофименко О. Г. ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЗВІТУВАННЯ В ОЦІНКАХ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ	739
Чанышев Р. И. ПРАКТИЧЕСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОГРАММНОГО ПАКЕТА MICROSOFT OFFICE 365 В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ.....	741
Толокнов А. А. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПЕРЕХОДУ САЙТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ НА РЕЖИМ ДОСТУПНОСТІ	744
Базаров Д. А. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЕИАС «ВЫБОРЫ» НА ВЫБОРАХ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ 2012.....	746
Маляренко О. А. РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ	747

РОЗДІЛ 16

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Мороз И. В., Фидирко М. А. ЗАДАЧИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ	750
--	-----

Мороз І. В., Павлов Ю. В., Кучеренко Г. В. ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ РУХУ У КОРОТКОЗОРИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ТРЕНАЖЕРІВ.....	752
Калиберда О. Г. КОМПЛЕКС ВОССТАНОВИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ КОРРЕКЦИИ РАБОТОСПОСОБНОСТИ	755
Малай Л. Ю., Рамашов Н. Р., Дуйсебаев Б. Т. ОПТИМИЗАЦИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ КАРАГАНДИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. Е. А. БУКЕТОВА	757
Дербиш Г. В. МЕТОДИКА ПЛАНИРОВАНИЯ ТРЕНИРОВОК В ГИРЕВОМ СПОРТЕ	759
Антипова Ж. И., Фидирко М. А. ВОЗДЕЙСТВИЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ЛИЧНОСТЬ БУДУЩЕГО ЮРИСТА.....	762
Барсукова Т. А. РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОК ВО ВРЕМЯ ЗАНЯТИЙ ФИТНЕСОМ.....	764
Улановский А. Н., Гоголева Е. Н. ОТНОШЕНИЕ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ КАК ЛИЧНОЙ ЦЕННОСТИ	766
Шурхал Л. А., Никитченко М. Б. ВЛИЯНИЕ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОРГАНИЗМ СТУДЕНТОВ-ЮРИСТОВ	768

Наукове видання

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

ТОМ 1

16–17 травня 2013 року

Верстка, обкладинка *Вітвицька В.Г.*

Здано в роботу 10.05.2013 р. Підписано до друку 13.05.2013 р.
Формат 60х84/16. Обл.-вид. арк. 50,75. Ум.-друк. арк. 46,16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 1305-03. Тираж 300 прим. Ціна договірна.

Видавець: ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 1044 від 17.09.02).

вул. Зоопаркова, 25, м. Одеса, 65009, Україна

Тел. +38(048) 7777-591.

e-mail: maritimebooks@yandex.ru

www.law-books.od.ua

Віддруковано з готового оригінал-макету: СПД Карпенков О.І.

(Свідоцтво ОД № 21 від 20.01.2003 р.)

e-mail: odessaihp@breezein.net

Printed in Ukraine